ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ

(ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ
ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಾದರಪಡಿಸಿದ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ)

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ
ಮುನಿರತ್ನಮ್ಮ ಕೆ.ಎಚ್.

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು
ಡಾ.ಸಿ.ಮಹದೇವ
ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು

ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ
ಸಮಾಜವಿಜ್ಞಾನಗಳ ನಿಕಾಯ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ೫೮೩ ೨೭೬
೨೦೧೫

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ

(ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಪದವಿಗಾಗಿ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಾದರಪಡಿಸಿದ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ)

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ
ಮುನಿರತ್ನಮ್ಮ ಕೆ.ಎಚ್.

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು
ಡಾ.ಸಿ.ಮಹದೇವ
ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು

ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ
ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ನಿಕಾಯ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ೫೮೩ ೨೭೬

೨೦೧೫

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರ ದೃಢೀಕರಣ ಪತ್ರ

ಮುನಿರತ್ನಮ್ಮ ಕೆ.ಎಚ್. ಇವರು ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಪದವಿಗಾಗಿ ನನ್ನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ **ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ** ಎಂಬ ಈ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ **ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ** ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದ ಯಾವುದೇ ಭಾಗವನ್ನು ಯಾವುದೇ ಪದವಿ ಅಥವಾ ಇತರೇ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗೆ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲವೆಂದು ಈ ಮೂಲಕ ದೃಢೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು

ಡಾ.ಸಿ.ಮಹದೇವ
ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು
ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ೫೮೩ ೨೭೬

ಸ್ಥಳ: ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ
ದಿನಾಂಕ: 10/8/18

ಸಂಶೋಧಕರ ಘೋಷಣಾ ಪತ್ರ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ಎಂಬ ಈ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಪದವಿಗಾಗಿ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ, ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗದ, ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ **ಡಾ.ಸಿ.ಮಹದೇವ** ಇವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದ ಯಾವುದೇ ಭಾಗವನ್ನು ಯಾವುದೇ ಪದವಿ ಅಥವಾ ಇತರೇ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗೆ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲವೆಂದು ಈ ಮೂಲಕ ಘೋಷಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸಂಶೋಧಕರು

Munirathnamma K.H

ಮುನಿರತ್ನಮ್ಮ ಕೆ.ಎಚ್.
ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಸಂಶೋಧನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ
ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು
ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ೫೮೩ ೨೭೬

ಸ್ಥಳ: ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ
ದಿನಾಂಕ: 10/8/15

ಕರ್ನಾಟಕ ನಕ್ಷೆ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ ತಾಲೂಕುವಾರು ನಕ್ಷೆ

ಸಂಕೇತ ಸೂಚಿ

ಎ.ಕ.	:	ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ
ಇ.ಐ.	:	ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಇಂಡಿಕಾ
ಐ.ಎ.	:	ಇಂಡಿಯನ್ ಆಂಟಿಕ್ವರಿ
MAR	:	Mysore Archaeological Report
SII	:	South Indian Inscriptions
EC	:	Epigraphia Carnatica
BP	:	Bowringpet/Bangarapete
BG	:	Bagepalli
CB	:	Chikkaballapur
CT	:	Chintamani
GD	:	Goribidnur
HT	:	Hosakote
KL	:	Kolar
SD	:	Sidlaghatta
ಕ.ವಿ.ಶಾ.ಸಂ.	:	ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ
ಕ.ಶಾ.ಸಾಂ.ಅ.	:	ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ
ಕ.ವಿ.ವಿ.ಇ & ಪು	:	ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ
ಕೋ.ಜಿ.ಗ್ಯಾ	:	ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್
ಬೆಂ.ಗ್ರಾಂ.ಜಿ.ಗ್ಯಾ	:	ಬೆಂಗಳೂರು ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಜಿಲ್ಲಾ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್

ಪರಿವಿಡಿ

ಅಧ್ಯಾಯ ಒಂದು

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಅಧ್ಯಾಯ ಒಂದು

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅರ್ಥೈಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ನಿರ್ವಚಿಸಿರುವ ವಿದ್ವತ್‌ವಲಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದಲ್ಲ. ಅದು ನಿರಂತರವಾದುದು ಮತ್ತು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾದ ಸಂದರ್ಭ, ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳು ಬೆಳೆದುಬಂದಿವೆ. ಈ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಕೋನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಿವಿಧ ಕಾಲಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

"ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಬರ್ಬರತೆಯನ್ನು ಬದಿಗಿರಿಸಿ, ಕಾಡುತನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು, ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕ ಗ್ರಾಮಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸತೊಡಗಿದ. ಬೆಂಕಿಯ ಬಳಕೆಯನ್ನು ಕಲಿತುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಆಹಾರವನ್ನು ತಾನು ಬೇಯಿಸಿಕೊಂಡು ತಿನ್ನತೊಡಗಿದ. ಬೇಸಾಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ ಹಾಗೂ ದುಂಡಾದ ಚಕ್ರವೇ ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿರುವ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲದು ಮತ್ತು ಓಡಬಲ್ಲದು ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡ."[೧] ಇದು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ವಿಕಾಸವಾದುದ್ದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ವಿಕಾಸದೊಂದಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ನಾಗರಿಕತೆ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಗಳು ಸೇರ್ಪಡೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಬಂದಿವೆ. 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ನಾಗರಿಕತೆ ಮಾನವನ ಬದುಕಿನ ಎರಡು ಮುಖಗಳು. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ನಾಗರಿಕತೆಯಾಗಿ ಕರೆಯಬಹುದೆಂದು ಎಸ್. ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲ್ಮೆಯನ್ನು ಅಂತರಂಗದ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು ಎಂದು ಪ್ರಚಾರ ಪಡೆದು ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ಚಿತ್ರಕಲೆ, ಶಿಲ್ಪಕಲೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೂಲಕ ಉಂಟಾಗುವ ಉತ್ತಮ ಮನೋಭಾವವೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ರೂಢಿಯಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವ ಡಿ.ವಿ.ಜಿ.ಯವರು, ಮ್ಯಾಥ್ಯೂ ಆರ್ನಾಲ್ಡ್ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ

ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕಾರ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಕರಣ ಎಂದರೆ ಸಮ್ಯಕ್‌ಕರಣ–ಸಮ್ಯಕ್‌ಕೃತಿ–ಸಂಸ್ಕೃತಿ”[೨] ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಂ.ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ಹೇಳುವಂತೆ "ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿನ ಮೃಗತ್ವವನ್ನು ಅಳಿಸಿ ನಿಜವಾದ ಮಾನವೀಯತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಇದು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಮಾನವನ ಅಂತರಂಗಿಕವಾದ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು"[೩] ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

"ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು 'ಸಂಸ್ಕೃತ', 'ಸಂಸ್ಕಾರ' ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೂಲದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಕಾರ ಎಂದರೆ ಸುಧಾರಿಸಿದ, ನಯಗೊಳಿಸಿದ, ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಎಂಬ ಪದವೂ ಪ್ರಾಕೃತಕ್ಕೆ (ಪ್ರಕೃತಿಗೆ) ಭಿನ್ನವಾದುದು, ವ್ಯಾಕರಣ ಶುದ್ಧವಾದುದು ಎಂಬರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ."[೪] "ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ Culture ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಪದವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದ್ದು, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವುದು ಕಷ್ಟದಾಯಕ. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿದೈವದ ಆರಾಧನೆ, ಪೈರು ಬೆಳೆಯುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪಂಥಗಳಿಗೆ ಬಳಕೆಯಾಗುವ 'ಕಲ್ಟ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆ ಆಚರಣೆಗಳಿವೆ. ಇದು ಪೂಜೆಯಂತಹ ಆಚರಣೆಗೂ ಕೃಷಿಗೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಸಂಬಂಧ ಸಂಕೇತ. ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಸಾಗುವಳಿ, ವ್ಯವಸಾಯ, ಮೀನುಗಾರಿಕೆ, ರೇಷ್ಮೆ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು."[೫] ಹೀಗೆ "ನಾಗರಿಕತೆ ಭೌತಿಕ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಿದ್ದು, ಬಾಹ್ಯಪ್ರಧಾನ, ಬಾಹ್ಯಜೀವನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಚಾರ, ವಿಚಾರ, ಧರ್ಮ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸ್ವಭಾವವು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ."[೬] ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಮಾನವನ ಸಮಗ್ರ ಜೀವನ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಚರಿತ್ರೆಯ ಅಧ್ಯಯನವೆಂದರೆ ರಾಜ, ರಾಣಿ, ಅರಮನೆ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಹೊಂದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವ ನೀಡಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಸ್ಥಳ, ಗ್ರಾಮ, ಹೋಬಳಿ, ತಾಲೂಕು ಹಾಗೂ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧನೆ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯು ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ, ಇತಿಹಾಸ, ಅಂದಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬದುಕಿನ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಮಹತ್ವ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಗತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬದುಕಿ ಬಾಳಿದ ಮಾನವನ ಜೀವನವಿಧಾನ, ಅನುಸರಿಸಿದ ಧರ್ಮ, ಕಟ್ಟಿದ ಕಲೆ, ಎದುರಿಸಿದ ಸಮಸ್ಯೆ, ಜೀವನಮೌಲ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾನವನ ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಅವನು ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದ ವಿವಿಧ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವೈವಿಧ್ಯತೆಗಳ ದಾಖಲೆ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ವಿಶ್ಲೇಷಣಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಯನ ರಚನೆ. ಅಂದಿನ ಕಲೆ, ವಾಸ್ತು, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ,

ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸ್ಥಿತಿಗತಿ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ವಿಶ್ಲೇಷಣಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಯನವೇ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ.

ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಆಧಾರ/ಆಕರಗಳು ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯ ಆಧಾರಗಳು, ಪುರಾತತ್ವ ಆಧಾರಗಳು, ಮೌಖಿಕ ಆಧಾರಗಳೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಈ ಆಧಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಾನವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಭಿನ್ನನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಗತಕಾಲದ ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಅರಿಯ ಬಹುದು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯಕ, ಪುರಾತತ್ವ ಹಾಗೂ ಮೌಖಿಕ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ಪರಿಸರ/ಪ್ರದೇಶದ ಮಾನವನ ಚರಿತ್ರೆ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಡಬಹುದು.

ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಅಲ್ಲಿನ ಭಾಷೆ, ಧರ್ಮ, ಸಮುದಾಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನ, ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕ. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ, ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಗಡಿಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಾಚೀನ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ ಕೊಡುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ವೈವಾಹಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳು, ನಂಬಿಕೆ, ಆಚರಣೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇದ್ದು, ಮಿಶ್ರಸಂಸ್ಕೃತಿ ಕಾಣಬಹುದು. ದ್ವಿಭಾಷಾ ಪ್ರದೇಶವಾದ್ದರಿಂದ ಅನ್ಯಭಾಷೆಗಳ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಇಲ್ಲಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಪುರಾತತ್ವೀಯ ಆಕರಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಯನ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಗಿರುವ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಈ ಮೂಲಕ ಬೆಳಕಿಗೆ ತರುವ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಲಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಗ್ನೇಯ ಭಾಗಕ್ಕಿರುವ ಈ ಜಿಲ್ಲೆ ಬಹುಮುಖಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಭಾಗವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬರುತ್ತಿರುವ ಇಲ್ಲಿನ ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು, ಉರ್ದು ಭಾಷೆಗಳ ಸತ್ವವನ್ನು ತನ್ನ ಭಾಗವಾಗಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಅಧ್ಯಯನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಪುಲ ಆಕರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಬಯಲುಸೀಮೆಯ ಪರಿಸರ, ಅತ್ಯಲ್ಪ ಹಾಗೂ ಅರೆಕಾಲಿಕ ಮಳೆ ಬೀಳುವ ಗಡಿಪ್ರದೇಶವಾಗಿದೆ. ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಆಳ್ವಿಕೆಗಳ ಕುರುಹುಗಳಾಗಿ ಶಾಸನ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿ, ದೇವಾಲಯಗಳು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ, ಕೋಟೆಗಳು ಸೇರಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಪುರಾತತ್ವೀಯ ಹಾಗೂ ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಆಧಾರಗಳು ಲಭ್ಯವಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು

ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಮತ್ತು ವಸ್ತುನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಮರುವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಹುತೇಕ ಎಲ್ಲಾ ತಾಲೂಕುಗಳು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕುರುಹುಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜಿಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ಉಪಕರಣಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ, ಶಾಸನಗಳು, ಐತಿಹ್ಯಗಳು, ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಹಾಗೂ ರಕ್ಷಣಾ ವಾಸ್ತುಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಆಕರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಾಗಿವೆ. ಹಲವು ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳಲ್ಲಿ ಅವೆಲ್ಲವುಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನದ ಮೂಲ ಆಕರಗಳಾಗಿವೆ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದವುಗಳು. ಇವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಒಂದು ಸಮುದಾಯದ ಅಭಿರುಚಿ, ಸೃಜನಶೀಲಗುಣ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂವಹನವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅರ್ಥ ಹೊಂದಿದ್ದು, ವಾಸ್ತವ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುವು. ಕೆಲವು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ತೀರಾ ಸವೆದ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು, ಸವಕಳಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವಾಗದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಅತ್ಯಂತ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ ಗುಣ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬಲ್ಲವು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಾಗ ಮಾನವ ನಾಗರಿಕನಾದಂತೆ, ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮಾಹಿತಿಯು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಖಚಿತವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಮಾನವನ ಬದುಕು ವಿಸ್ತಾರವಾದಂತೆಲ್ಲಾ ಭೌಗೋಳಿಕ, ಚಾರಿತ್ರಿಕ, ಐತಿಹಾಸಿಕ, ಪುರಾಣ-ಐತಿಹ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಹಾಗೂ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಭೌಗೋಳಿಕ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.

ನಾಶದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿರುವ ಇಲ್ಲಿನ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಕೆಳಸ್ತರದ ಚರಿತ್ರೆ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಳೀಯ ವಾದವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು ಹಾಗೂ ಇಲ್ಲಿನ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಮೌಖಿಕ ಇತಿಹಾಸದ ಸ್ವರೂಪ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಗಳ ಮೌಲ್ಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ನಂಬಿಕೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಕುವುದರ ಮೂಲಕ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಮರುವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನಗಳಿಗೆ ಹೊಸರೂಪ ನೀಡುವ ಉದ್ದೇಶವಿದೆ.

ಶಾಸನಗಳು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಪುನರ್ ನಿರ್ಮಿಸುವ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ ಆಕರಗಳಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಒಳನೋಟಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಜೊತೆಗೆ ವಿಪುಲವಾದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಚಾರಗಳು ಶಾಸನಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ಒಟ್ಟು ೬೨೪ ಶಾಸನಗಳು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ

ಬೇಕಾದ ಪೂರಕ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೫ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ನೆತ್ತರ ಕೊಡಿಗೆ, ಕಲ್ನಾಟು, ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳು, ಸಂತೆ, ಜಾತ್ರೆ, ವರ್ತಕರ ಸಂಘಗಳು, ವ್ಯಾಪಾರ, ಆರ್ಥಿಕ, ಶಿಕ್ಷಣ, ನೀರಾವರಿ, ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕುರಿತಾದ ಪಂಚಾಂಗ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದ ದಾಖಲೆಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಇವು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯು ಬಾಣ, ಗಂಗ, ನೊಳಂಬ, ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲಘಟ್ಟದವರೆಗೆ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತುವಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹಾಗೂ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತು ವಿವರವನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಲಾಗುವುದು. ರಾಜಕೀಯ ಇತಿಹಾಸ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕೋಟೆಗಳು ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ್ದು, ಅಂತಹ ಕೋಟೆಗಳ ರಚನೆ, ನಿರ್ಮಾಣ, ಉದ್ದೇಶ, ಕಾಲಮಾನ, ಪ್ರಸ್ತುತ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ ಮುಂತಾದ ಹಲವಾರು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸುವುದು ಈ ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುವಿನ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ, ಜೈನ ಮುಂತಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪಂಥ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶ ಈ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಮುಖ್ಯ ಆಕರಗಳ ಕುರಿತು ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಗಳುಳ್ಳ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಒಗ್ಗೂಡಿಸಿ 'ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ಯಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಗುರಿ ಹೊಂದಲಾಗಿದೆ. ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ೨೦೦೭ ಆಗಸ್ಟ್ ೨೩ರಂದು ಕೋಲಾರದಿಂದ ರಾಜ್ಯದ ೨೭ನೆಯ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕುರಿತು ಸಮಗ್ರವಾದ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಇದುವರೆಗೆ ನಡೆದಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ

'ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಅಧ್ಯಯನವು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಅಧ್ಯಯನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಭೌಗೋಳಿಕ ವಿಸ್ತಾರ ಮತ್ತು ಕಾಲಾವಧಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯು ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ (ಕಸಬಾ) ಸೇರಿದಂತೆ ಆರು ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ಆರು ತಾಲೂಕು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಪುರಾತತ್ವ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಿರುವ ಆಕರಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಒಳಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದಿಂದ ಬ್ರಿಟಿಷರ(೧೯೫೦) ಆಡಳಿತಾವಧಿಯವರೆಗೂ

ಕಾಲಮಿತಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಪ್ರಾರಂಭವು ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದರೂ ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಆರಂಭಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಬಾಣರು, ಗಂಗ, ನೊಳಂಬ, ಚೋಳ, ವೈದುಂಬ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ, ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ರಾಜಕೀಯ ಘಟನಾವಳಿಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಒಳಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಶಾಸನ, ದೇವಾಲಯ, ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ವೀರಗಲ್ಲು, ಕೋಟೆ– ಕೊತ್ತಲಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾದವು. ಸಮಾಜೋ ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು, ಮಠಗಳು ರೂಪುಗೊಂಡವು. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ೧೫೧೧ ಗ್ರಾಮಗಳಿದ್ದು ಅಂಥ ವಿವರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಹಾಗೂ ಸಾಂದರ್ಭಿಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಗಡಿಭಾಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಗಳನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿದೆ. ಆ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ವಾಸ್ತುವಿನ್ಯಾಸದ ರೂಪಾಂತರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಯನ ವಿಧಾನ

ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಧಾನವಿರಬೇಕು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಪೂರಕ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಸಮೀಕ್ಷೆ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿರುವ ಬಹುತೇಕ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿರುವ ಇಂಥ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಅಧ್ಯಯನದ ರೂಪುರೇಷೆಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಹಾಯಕವಾಗಿವೆ. ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರಲಾರದ ವಿಷಯ ವಸ್ತು ಹಾಗೂ ಕಾಲಮಿತಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಒತ್ತು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಎತ್ತಿರುವ ಕೆಲವು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಮತ್ತು ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಉತ್ತರ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುವ ದೇವಾಲಯ, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ, ಕೋಟೆ–ಕೊತ್ತಲಗಳಿಗೆ ಖುದ್ದಾಗಿ ಭೇಟಿ ನೀಡಿ ಕ್ಷೇತ್ರ ಪರಿವೀಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ವಿವರಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳ ಶೈಲಿ, ವಿನ್ಯಾಸ, ಸ್ಥಿತಿಗತಿ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವ ಕುರಿತು ಮಾಹಿತಿ, ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಅಧ್ಯಯನವು ಬಹುತೇಕ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ಫಲಿತಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿನ ಐತಿಹ್ಯ, ನಂಬಿಕೆ ಆಚರಣೆ ಹಾಗೂ ಜನರ ನಡುವಿನ ಮೂಲಗಳಿಂದ ಇರುವ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಲಾಯಿತು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ, ಚಾರಿತ್ರಿಕ, ಮೌಖಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿ ಅರ್ಥೈಸಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಯನ ಸ್ವರೂಪ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ಎಂಬ ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಏಳು ಪ್ರಮುಖ ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಮುಖ ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಹಲವು ಉಪ ಶೀರ್ಷಿಕೆಗಳನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಏಳು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಅದರ ತಾತ್ವಿಕ ಸ್ವರೂಪ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

೧. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ವಿಧಾನ, ಸಮೀಕ್ಷೆ
೨. ಭೌಗೋಳಿಕತೆ ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆ
೩. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು
೪. ಐತಿಹ್ಯಗಳು
೫. ಶಾಸನಗಳು
೬. ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ
೭. ಸಮಾರೋಪ

ಮೊದಲ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಷಯದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ವಿಷಯವನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಉದ್ದೇಶ, ಸ್ವರೂಪ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈವರೆಗೆ ನಡೆದಿರುವ ಪೂರ್ವಪ್ರಯತ್ನಗಳ ಸಮೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರ ಭೂರಚನೆ, ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡ, ಜಲಸಂಪತ್ತು, ವಾಯುಗುಣ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನೆಲೆಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೇ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಅರಸರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಾಣರು, ಗಂಗ, ನೊಳಂಬ, ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ, ಪಾಳೆಯಗಾರರು, ಒಡೆಯರು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ್ದು, ಅವರ ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಪುನರ್‌ರಚನೆಗೆ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಮುಖ್ಯ ಆಕರಗಳಾಗಿವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದ ಮೂಲಕ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಭೌಗೋಳಿಕ, ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮತ್ತು ಸಂಕೀರ್ಣ ಎಂದು ವರ್ಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮತ್ತು ವಾರ್ಗೀಕ ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳ ಪುನರ್‌ನಾಮಕರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ೮ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗಿನ

ಶಾಸನ ಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆ ಗಡಿಭಾಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಭಾಷೆಯ ಪ್ರಭಾವ ಇಲ್ಲಿನ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ಉಂಟುಮಾಡಿರುವ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಇದುವರೆಗೆ ಇತಿಹಾಸ ರಚನಕಾರರು ಲಿಖಿತ ಪರಂಪರೆಯನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತ ಜನಸಮುದಾಯಗಳ ಮನದಲ್ಲಿರುವ ಅಲಿಖಿತ ರೂಪದ ಇತಿಹಾಸದ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ರಾಜಪ್ರಭುತ್ವ, ಯಜಮಾನಿಕೆ, ಅಸಹಾಯಕತೆ, ಕ್ಷೇತ್ರಮಹಿಮೆ, ದಾನ–ದತ್ತಿ ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಸಂದರ್ಭಗಳು ಆಯಾ ಕಾಲದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜನಜೀವನ ಚಿತ್ರಿಸುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ಕಂಠಸ್ಥ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಇಲ್ಲಿನ ಐತಿಹ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಮಗ್ರವಾದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ 'ಶಾಸನಗಳು'. ಪುರಾತತ್ವ ಆಕರಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳು ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಹೊಸ ಶಾಸನಗಳ ಶೋಧ ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಮಸ್ತ ಜನಜೀವನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯನ್ನು ತುಲನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು, ವೀರಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು, ಕಲ್ನಾಟು, ತುರುಗೋಳ್, ನೆತ್ತರ ಕೊಡಿಗೆ, ಸ್ಮಾರಕಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪಗಳು ಕುರಿತಂತೆ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆರನೆಯ ಆಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತು ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತುರಚನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಜೈನ ಮತ್ತು ಶಾಕ್ತ ಶಿಲ್ಪಗಳೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ರಕ್ಷಣಾವಾಸ್ತು ಕೋಟೆಗಳು ಎಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಭದ್ರತೆ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ರಕ್ಷಣಾ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಷಯ ಕುರಿತಂತೆ ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದು, ಅಧ್ಯಯನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೋಟೆಗಳ ರಚನೆ, ಪ್ರಾಚೀನತೆ, ಅವುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ, ವಿನ್ಯಾಸ ಕುರಿತು ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕೊನೆಯ ಹಾಗೂ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಯನವು ಸಮಾರೋಪವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಂಡ ಪ್ರಮುಖ ಸಂಗತಿಗಳ ಸಮೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಫಲಿತಗಳನ್ನಲ್ಲದೆ, ನಿರ್ಧಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಯನ ಸಮೀಕ್ಷೆ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈವರೆಗೂ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬಿಡಿ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಸಂಪಾದಿತ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವು ಸ್ಮರಣಸಂಚಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧನಾ ಲೇಖನಗಳು ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ. ಆದರೆ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ಬಹುಮುಖಿ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ನಡೆದಿರುವುದು ಕಡಿಮೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರಮುಖ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಗಮನಿಸಿ ಈ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ರಚನೆಗೊಂಡಿವೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಬಿ.ಎಲ್.ರೈಸ್‌ರ ಸಂಪಾದಿತ 'ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ ಸಂಪುಟ-೧೦', ಎಂ.ಎಚ್.ಕೃಷ್ಣ ಅವರ 'ಮೈಸೂರು ಆರ್ಕಿಯಾಲಜಿಕಲ್ ರಿಪೋರ್ಟ್', ಅಭಿಶಂಕರ್ ಅವರ 'ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್'(೧೯೬೮), ೧೯೨೦ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ರಾವ್‌ಬಹದ್ದೂರ್ ಸಿ.ಹಯವದನರಾವ್ ಅವರ 'ಮೈಸೂರು ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್ ಸಂಪುಟ ೧, ೨, ೩, ೪, ೫.' ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶಾಸನಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಆರ್.ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಅವರು ತಮ್ಮ 'ಕರ್ನಾಟಕ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು' ಕೃತಿಯ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಶಿಲ್ಪ ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವೇಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿನ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಮನಗಾಣಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಆಗಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಡಿ.ವಿ.ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಅವರ 'ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪ' ಈ ದಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯಾಪಕ ಅಧ್ಯಯನವಾಗಿದೆ. ಅರಸುಮನೆತನ ಮತ್ತು ಪ್ರದೇಶದ ಶಾಸನಗಳ ಲಿಪಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಈವರೆಗೂ ನಡೆದಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಕೆ.ವಿ.ರಮೇಶ್ ಅವರು ಸಂಪಾದಿಸಿದ 'Inscriptions of western Gangas' ಎಂಬ ಕೃತಿಗೆ ಬರೆದಿರುವ ಪ್ರಸ್ತಾವನಾ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಣರ ಸಮಕಾಲೀನರಾದ ಗಂಗರ ತಾಮ್ರಪಟಗಳು ಮತ್ತು ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಲಿಪಿಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ವಿನ್ಯಾಸಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿಯವರು ಬರೆದಿರುವ 'ಲಿಪಿಯ ಹುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಬೆಳವಣಿಗೆ' ಹಾಗೂ ಎಂ.ಬಿ.ನೇಗಿನಹಾಳ ಅವರ 'ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಭಾಷಿಕ ಅಧ್ಯಯನ' ಇವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ರಾಜಕೀಯ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮುಖದ ಪರಿಚಯಕ್ಕಾಗಿ, ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಿರುವ ಸಂಶೋಧನೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಂ.ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಅವರ 'ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ' ಒಂದು ಆಚಾರ್ಯ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಕೃತಿಯ ಪ್ರಕಟಣೆಯ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹಲವು ಮುಖಗಳ ಸ್ಥೂಲ ಹಾಗೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಧ್ಯಯನಗಳ ಯುಗವೇ ಆರಂಭವಾಯಿತೆನ್ನಬಹುದು.

ಒಂದು ಸ್ಥಳ ಅಥವಾ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸಂಶೋಧನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿ.ವಿ.ಶಿರೂರ ಅವರ 'ಶ್ರವಣಬೊಳ್ಗಳ', ಎಸ್.ಕೆ.ಕೊಪ್ಪ ಅವರ 'ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು' ಮತ್ತು ಬಿ.ಟಿ.ಪಾಟೀಲರ 'ನಾಗರಖಂಡ-೭೦' ಎಂಬುವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ವೀರರ ಪರಂಪರೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ಆ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂಶೋಧನ ಫಲಗಳಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದ ಕೃತಿಗಳೆಂದರೆ ಎಂ.ಎಂ. ಕಲಬುರ್ಗಿಯವರ 'ಸಮಾಧಿ ಬಲಿದಾನ, ವೀರಮರಣ-ಸ್ಮಾರಕಗಳು', ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಜನ-ಜೀವನದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ಪಾತ್ರ, ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳನ್ನು ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ ಅವರ 'ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರ ದೇವಾಲಯಗಳು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ' ಕೃತಿಯು ವಿವೇಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪಿ.ವಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಅವರ 'ಬಾಣರಸರ ಶಾಸನಗಳು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ'; ಎಂ.ಎಸ್.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಅವರ 'ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ', ಎಚ್.ಜಯಮ್ಮ ಕರಿಯಣ್ಣ ಅವರ 'ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು', ಬಿ.ಆರ್.ಹಿರೇಮಠ ಅವರ 'ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ತಕರು' ಎಂಬ ಕೃತಿಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದ ವಣಿಕ ಸಮಾಜದ ಹೆಜ್ಜೆಗುರುತುಗಳಾಗಿವೆ. ಕೆ.ಆರ್.ಗಣೇಶ್ ಮತ್ತು ಆರ್.ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಅವರ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ 'ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು', ಬಾ.ರಾ.ಗೋಪಾಲ್, ಎಚ್.ಎಸ್. ಗೋಪಾಲರಾವ್, ಪಿ.ವಿ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಅವರ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂದ 'ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು', ಪಿ.ವಿ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಅವರ 'ಸುಗಟೂರು ವೀರಶೈವ ಅರಸುಮನೆತನ', ವಿ. ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣ ಅವರ 'ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು'(ಸಾಮಾಜಿಕ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರ), ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ) ಅವರ 'ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ', ಪಿ.ವಿ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಅವರ 'ಕೈವಾರನಾಡು ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ', ಎಂ.ಎಸ್.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮತಿ ವಿ.ಅನುರಾಧ ಅವರ ಅದ್ವಿತೀಯ ವಾಸ್ತುಕೃತಿ 'ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ', ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಸಂ) ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್ 'ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ', ಜಯಂತಿ ವಿ. ಅವರ 'ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳೆಯದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರಶಾಸನ', ಟಿ.ವಿ. ನಾಗರಾಜು ಅವರ 'ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್ ಬುಕಾನನ್ ಕಂಡಂತೆ ಕೋಲಾರ ಪ್ರದೇಶ', ವಸು ಎಂ.ವಿ. ಅವರ 'ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸುಮನೆತನ ಗಳು', ಎಲ್.ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಅವರ 'ಅವಿಭಜಿತ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು', ರಮೇಶ್ ನಾಯಕ(ಸಂ) ಅವರ 'ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಮರುಚಿಂತನೆ' ಪ್ರಮುಖ ಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದ ಬಗ್ಗೆ ಹಲವು ಕೃತಿಗಳು, ಪ್ರಬಂಧಗಳು, ಲೇಖನಗಳು ರಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಚಿ ಹೋಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು

ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಸಮಗ್ರ ಅಧ್ಯಯನ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಹಾಗೂ ವಿಸ್ತಾರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ರಚನೆಗೊಂಡಿವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿನ ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಮಗ್ರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ನಡೆಯದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಒಂದು ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

೧. ಭಗವತ್ ಶರಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ(ಅನು), ೨೦೦೮, ಪ್ರಧಾನ ಗುರುದತ್ತ, **ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ,** ಪು.೪೧.

೨. ಗುಂಡಪ್ಪ ಡಿ.ವಿ., ೨೦೦೬, **ಸಂಸ್ಕೃತಿ,** ಪು.೬.

೩. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೭೮, **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೫.

೪. ರಹಮತ್ ತರೀಕೆರೆ, ೨೦೦೮, **ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೪.

೫. ರಹಮತ್ ತರೀಕೆರೆ, ೨೦೦೮, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೫.

೬. ವಿರೂಪಾಕ್ಷಿ ಪೂಜಾರಹಳ್ಳಿ, ೨೦೦೪, **ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ,** ಪು.೩೧.

ಅಧ್ಯಾಯ ಎರಡು

ಭೌಗೋಳಿಕತೆ ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆ

ಅಧ್ಯಾಯ ಎರಡು

ಭೌಗೋಳಿಕತೆ ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆ

ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಭೂಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಸ್ಪರ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಭೌಗೋಳಿಕ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವಶ್ಯಕ. ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದ ಜನಜೀವನ, ಆ ಪರಿಸರದ ಸ್ವರೂಪ, ಹಾಗೂ ಭೌಗೋಳಿಕ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಗಳು ಅಂಥ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯ ಕಡೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತವೆ. ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಾಚೀನ ನಾಗರಿಕತೆ, ಅದರ ಉಗಮ ಮತ್ತು ವಿಕಾಸ, ನದಿ ದಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸಂಭವಿಸಿದ ಬಗೆ ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಭೌಗೋಳಿಕ ಅಂಶಗಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇವು ಅಲ್ಲಿನ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪ್ರದೇಶವೊಂದರ ಮೇರೆಗಳು, ಅಲ್ಲಿನ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಸಂಪತ್ತು, ಹವಾಮಾನ, ರಾಜಕೀಯ ಆಡಳಿತ, ವಾಸ್ತು, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಧರ್ಮ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಜನಸಾಂದ್ರತೆ, ಉದ್ಯೋಗ, ಸಾರಿಗೆ–ಸಂಪರ್ಕ, ಭಾಷೆ–ಇವು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅಲ್ಲಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿರುತ್ತವೆ. ಚರಿತ್ರೆಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಗಳು ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತ ಘಟನೆಗಳು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅಧ್ಯಯನದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅದರ ಜೀವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

೨.೧. ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಬಯಲುಸೀಮೆಯ ಜಿಲ್ಲೆಯೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಗಡಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇದು ಕರ್ನಾಟಕದ ೨೮ನೆಯ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಗಿ ೨೩ ಆಗಸ್ಟ್ ೨೦೦೭ರಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ರಾಜಧಾನಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ೬೫ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. "ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಟ್ಟು ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ೪೨೫೪ ಚ.ಕಿ.ಮೀ. ಆಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯು ೧೫೧೪ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಕ್ಷಾಂಶ ೭೭:೩೩ರಿಂದ ೭೭:೫೦, ರೇಖಾಂಶ ೧೩:೨೦ರಿಂದ ೧೩:೫೮ ಆಗಿದೆ."[೧]

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೋಬಳಿವಾರು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಪಟ್ಟಿ

ಕ್ರ.ಸಂ.	ತಾಲೂಕು	ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ	ಹಳ್ಳಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ
೧.	ಗುಡಿಬಂಡೆ	ಗುಡಿಬಂಡೆ	೪೯
		ಸೋಮೇಶ್ವರ	೫೬
೨.	ಗೌರಿಬಿದನೂರು	ಗೌರಿಬಿದನೂರು	೯೦
		ತೊಂಡೆಬಾವಿ	೩೮
		ದಾರಿನಾಯ್ಕನಪಾಳ್ಯ	೩೬
		ನಗರಗೆರೆ	೩೯
		ಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿ	೪೭
		ಹೊಸೂರು	೩೯
೩.	ಚಿಂತಾಮಣಿ	ಅಂಬಾಜಿದುರ್ಗ	೭೪
		ಕೈವಾರ	೪೯
		ಚಿಂತಾಮಣಿ	೭೧
		ಚಿಲಕಲನೇರ್ಪು	೬೫
		ಮುಂಗಾನಹಳ್ಳಿ	೫೫
		ಮುರಗಮಲ್ಲ	೮೬
೪.	ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ	ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ	೮೫
		ನಂದಿ	೯೪
		ಮಂಡಿಕಲ್	೭೨
೫.	ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ	ಗೂಳೂರು	೪೩
		ಚೇಳೂರು	೫೦
		ಪಾತಪಾಳ್ಯ	೪೯
		ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ	೪೮
		ಮಿಟ್ಟೆಮರಿ	೩೯
೬.	ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ	ಜಂಗಮಕೋಟೆ	೭೦
		ಬಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ	೭೫
		ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ	೯೬
		ಸಾದಲಿ	೪೯
		ಒಟ್ಟು	೧೫೧೪

“೨೦೦೧ರ ಜನಗಣತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೨೫,೩೬,೦೮೯ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಿದ್ದು ಅವರಲ್ಲಿ ೧೯,೧೦,೫೪೬ ಜನರು ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ೧೨,೮೬,೧೯೩ ಪುರುಷರು ಹಾಗೂ ೧೨,೪೯,೮೭೬ ಮಹಿಳೆಯರಿದ್ದಾರೆ.”[೨]

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಆಗ್ನೇಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ, ಅನಂತಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬೆಂಗಳೂರು ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳು ಮೆರೆಗಳಾಗಿವೆ. ನಂದಿದುರ್ಗದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಟ್ಟಸಾಲುಗಳು ಹರಡಿದ್ದು, ಇದು ಪಕ್ಷೀಕೃತ ಮಾದರಿಯ ಬೆಟ್ಟಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಿದುರ್ಗ, ಚೆನ್ನರಾಯಸ್ವಾಮಿ ಬೆಟ್ಟ, ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ, ಹರಿಹರೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟ, ಕಳವಾರದುರ್ಗ, ಆಪುಲಬೆಟ್ಟ, ಗೋಪಿನಾಥಗುಟ್ಟ ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಅದೇ ರೀತಿ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಮಲೆನಾಡು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹೋಲುವ ಕಣಿವೆಯೊಂದಿದೆ. ಚಿತ್ರಾವತಿ, ದಕ್ಷಿಣ ಪಿನಾಕಿನಿ, ಉತ್ತರ ಪಿನಾಕಿನಿ, ಪಾಪಾಗ್ನಿ, ಅರ್ಕಾವತಿ ಮುಂತಾದ ನದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ಕೆರೆಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಸಾಗರ, ಜಕ್ಕಲಮಡುಗು ಜಲಾಶಯ, ರಂಗಧಾಮಕೆರೆ, ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಅಮಾನಿಕೆರೆ, ರೆಡ್ಡಿಗೊಲ್ಲವಾರಹಳ್ಳಿಕೆರೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ.

ಬಯಲುಸೀಮೆಯ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಿದ್ದರೂ ಕುರುಚಲು ಕಾಡು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಭೂರಚನೆಯು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ನೈಸ್ ಕಣಶಿಲೆಯಿಂದಾಗಿದೆ. “ಒಟ್ಟು ಭೌಗೋಳಿಕ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ೮.೨೨೩ ಹೆಕ್ಟೇರ್‌ಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇದು ರಾಜ್ಯದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದ ಶೇ.೪.೨೯ರಷ್ಟಿದೆ. ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕು ೯೩೨,೭೧ ಚದರ ಕಿ.ಮೀ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದು ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾಲೂಕು ೨೨೭.೧೪ ಚದರ ಕಿ.ಮೀ ಭೂಪ್ರದೇಶದೊಂದಿಗೆ ಕೊನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದೆ. ಒಟ್ಟು ಭೂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶವು ೧.೦೩.೯೪೧ ಹೆಕ್ಟೇರುಗಳಾಗಿವೆ. ಇದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೌಗೋಳಿಕ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದ ೧೨.೬೪ರಷ್ಟಿದೆ.”[೩] ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ ಬಹುತೇಕ ಎಲೆ ಉದುರುವ ಹಾಗೂ ಕುರುಚಲು ಗಿಡಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಗುಡ್ಡಗಾಡು ಪ್ರದೇಶದ ಹವಾಗುಣ ಮತ್ತು ಮಣ್ಣಿನ ಗುಣ ಎಲೆ ಉದುರುವ ಅಥವಾ ಕುರುಚಲು ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ ಗುಡ್ಡಗಾಡು ವಲಯಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿದ್ದು, ಗುಡ್ಡಗಳ ನಡುವಿನ ಕಣಿವೆಪ್ರದೇಶ ಕೃಷಿಭೂಮಿಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಾಡಾಗುತ್ತಿದೆ. ಗುಡ್ಡಗಾಡು ಪ್ರದೇಶದ ಮಣ್ಣು ನೊರಜುಕಲ್ಲು ಮಿಶ್ರಿತ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಮರಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಮಾರಕವಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಉಬ್ಬು-ತಗ್ಗುಗಳು ಹರಡಿದ್ದು, ಕಣಶಿಲೆಯ ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಗಳನ್ನು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ವಿಚಿತ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಪೇರಿಸಿಟ್ಟಂತಿರುವ ಈ ಬೆಟ್ಟಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿವೆ. ಶಿಷ್ಟ್ ಕಲ್ಲಿನ ಪ್ರದೇಶವು ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಕ್ವಾರ್ಟ್ಜೈಟ್, ಬೆಣಚುಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದ

ವಿವಿಧ ಶಿಲೆಗಳಿವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ-ದಕ್ಷಿಣ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವ-ಪಶ್ಚಿಮವಾಗಿ ಡಾಲರೈಟ್‌ನ ಶಿಲಾಸ್ತರಗಳಿವೆ.

ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ವಿಪುಲವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ನೆಲಮಟ್ಟದಿಂದ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಅಡಿಗಳವರೆಗೆ ಬೆಳೆಯುವ ಪೊದರುಗಿಡಗಳು, ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಡಿಸೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಎಲೆ ಉದುರಿ ಯುಗಾದಿಯ ವೇಳೆಗೆ ಚಿಗುರುವ ಗಿಡಗಳು ಮತ್ತು ಹಾಲು ತುಂಬಿರುವ ಎಲೆಗಳಿಲ್ಲದ ಗಿಡಗಳು. ತಿನ್ನಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಫಲಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಸಸ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಕಾಡುಗಿಡಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಕ್ಕೆ ತಂಗಡಿ, ನೆಲಬಂದರಿ, ಕಾರೆಕಾಯಿ, ಮೊದಲಾದ ಗಿಡಗಳು ಬರುತ್ತವೆ, ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬೇವು, ಕಾಡು ಹಲಸು, ಜಾಲಿ, ಚಿಗರೆ, ಜಂಬೆ, ಹಿಪ್ಪೆ, ಹೊನ್ನೆ, ಅಂಕೋಲೆ, ಹುಣಸೆ, ಮರವಲೆ, ದೇವದಾರು, ಆಲದಮರ, ನೀಲಗಿರಿ, ಹೊಂಗೆ ಮೊದಲಾದವು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ ಸಸ್ಯಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುಸೋಗೆ, ಅಂಟುವಾಳ, ಆಕಾಶಗರುಡ, ಈಶ್ವರಿ, ಚಕ್ರಾಣಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿವೆ. ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಗಿಡಗಳೇ ಇಲ್ಲಿಯ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ಹಾಲುತುಂಬಿದ ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಸ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಕಳ್ಳಿ, ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ, ತೋಟದ ಕಳ್ಳಿಗಿಡಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಅವು ವರ್ಷದ ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಹಸಿರಾಗಿರುತ್ತವೆ. ನಾಲ್ಕನೇ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೀತಾಫಲ, ದೇವದಾರು ಹಣ್ಣು, ಅಂಟುವಾಳದ ಕಾಯಿ, ಅರಳೆಕಾಯಿ, ನೇರಳೆ ಹಣ್ಣು, ಕಾರೆಕಾಯಿ, ಅತ್ತಿಹಣ್ಣು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ನಂದಿಬೆಟ್ಟ, ಮಿಣಕನಗುರ್ಕಿ, ಗೆದರೆಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಔಷಧಿ ಮೂಲದ ಸಸ್ಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಕರಿಜಾಲಿ(ದಿಂಡಿಗ ಜಗಳಗಂಟಿ), ತುಪ್ರ, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಾಲಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಬೇವು, ಕುರುಡಿ, ಕಕ್ಕೆ, ನೇರಳೆ, ಹೊಂಗೆ, ಇಜೆ, ದೇವದಾರು, ನೀಲಗಿರಿ, ಹುಣಸೆ, ಅರಳೆ, ಅಂಟುವಾಳ, ಸೀತಾಫಲ, ಕಾರೆ, ಅಲರಿ, ಆಲ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ವಾಣಿಜ್ಯ ಬೆಳೆಯಾದ ಅಡಿಕೆ, ತೆಂಗು, ಕಾಫಿ ಮುಂತಾದವು; ಕಾಡು ಹೂಗಳಾದ ದೇವ ಕಣಿಗಲೆ, ಪಾದರಿ, ಪ್ರೀತಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಗಂಟಾಪುಷ್ಪಗಳು ಬೆಟ್ಟದ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಚದುರಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ನಂದಿಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಮಿಣಕನಗುರ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ತೋಟಗಾರಿಕೆ ಇಲಾಖೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಔಷಧಿ ಗುಣವುಳ್ಳ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇರಳವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಬಿಳಿದಾಸವಾಳ, ಅಡುಸೋಗೆ, ಒಂದಲಗ, ಸದಾಪುಷ್ಪ, Coffeaarabica, cossiamimosides, Bauhiniatiomentasa, Bauhiniapurpurea, Calatropisgigiantea ಇವು ರೋಗನಿವಾರಕ ಔಷಧಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಸಸ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಭೂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕೆರೆಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಪೌಷ್ಟಿಕಾಂಶ ಸಮೃದ್ಧಿಯಾದ

ಕೃಷಿಯೋಗ್ಯ ಭೂಮಿಯಿದೆ. ಕೆಂಪುಮಣ್ಣು, ಮರಳುಮಿಶ್ರಿತ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣು, ಜೇಡಿ ಹಾಗೂ ದಪ್ಪಮರಳು, ಬಿಳಿಜೇಡಿ, ಕಲ್ಲುಮಿಶ್ರಿತ ಭೂಮಿ, ಎರೆಮಣ್ಣು, ಕಪ್ಪುಮಣ್ಣು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲದೆ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲುಗಳು, ನೀರನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಹಿಡಿದಿಡಬಹುದಾದ ಕಪ್ಪು ಶಿಲಾಸ್ತರ ಡೈಕ್‌ಗಳು ಇವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದಟ್ಟ ಅರಣ್ಯಗಳಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣಿಸಂಪತ್ತು ವಿರಳವಾಗಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಯ ಅಂಚಿನ ಭಾಗವಾಗಿರುವ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗಡಿರೇಖೆಗಳು ಈಶಾನ್ಯ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಘಟ್ಟಗಳ ಬೆಟ್ಟ ಶ್ರೇಣಿಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಎಲ್ಲೋಡು ಬೆಟ್ಟ, ಆದಿನಾರಾಯಣಬೆಟ್ಟ, ನಂದಿಯ ಪಂಚ ಗಿರಿಗಳು, ಕೈವಾರ, ಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಬೆಟ್ಟ ಸಾಲುಗಳು ಇವೆ. ನಂದಿದುರ್ಗದಿಂದ ಉತ್ತರದೆಡೆ ಗುಡಿಬಂಡೆಯ ಮೂಲಕ ಹಾಯುವ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಶ್ರೇಣಿಯು ಸೀಮಾಂಧ್ರದ ಪೆನುಗೊಂಡೆಯ ಕಡೆಗೆ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾಗಿ ಹಬ್ಬಿದೆ. ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ೬೫ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿದುರ್ಗದ ಎತ್ತರ ೧.೪೭೯ ಮೀ. ಅಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ೮ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಚೆನ್ನರಾಯಬೆಟ್ಟ ೧,೪೫೧ ಮೀ.; ನಂದಿದುರ್ಗದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ೮. ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಕಂದಗಿರಿ ೧.೪೪೭ ಮೀ; ನಂದಿದುರ್ಗದ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ೧.೪೧೯ ಮೀ. ನಂದಿದುರ್ಗದ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಹರಿಹರೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟ ೧.೨೫೬ ಮೀ. ಎತ್ತರ ಇವೆ. ಇವು ನಂದಿದುರ್ಗ ಶ್ರೇಣಿಯ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಶಿಖರಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಸಮಾನಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೫೦ರಿಂದ ೬೫ ಕಿ.ಮೀ. ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರೇಣಿಯಿದೆ. ಇದು ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕಡೆಯಿಂದ ಹಬ್ಬಿರುವ ಶ್ರೇಣಿಯಾಗಿದ್ದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳ್ಯದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ದೊಂಗಲಕೊಂಡ ಅಥವಾ ದೊಕ್ಕಲದುರ್ಗದ ಬಳಿ ಆರಂಭವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಶ್ರೇಣಿಯು ಚಿತ್ರಾವತಿ ಮತ್ತು ಪಾಪಾಗ್ನಿಯ ಜಲಾನಯನಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಇದು ಇಳಿಜಾರಾಗಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ಅಂಬಾಜಿದುರ್ಗ ೧,೩೪೧ ಮೀ. ಮತ್ತು ರೆಹಮಾನ್‌ಗಡ ೧.೩೦೪ ಮೀ. ಎತ್ತರವಿರುವ ಏಕಾಂಗಿ ಬೆಟ್ಟಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟ–ಗುಡ್ಡಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಟ್ಟಡ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಅಗ್ನಿ ಶಿಲೆಯ ಕ್ಲೋಸ್‌ಪೇಟೆ, ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕುರಂದು ರೀತಿಯ ಶಿಲಾಪದರಗಳನ್ನು ಮನೆ ಕಟ್ಟಡ ಕಟ್ಟಲು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಉರುಟು ಬಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಖನಿಜಗಳು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಪೆಟ್ಯಾಸಿಯಾ ಫೆಲ್ಡ್‌ಸ್ಪಾರ್ ಇರುವ ಪೆಗ್ಮಟೈಟ್ ಸಿರಿಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ತೊಂಡೆಬಾವಿ ಮತ್ತು ಕಾಮಸಮುದ್ರದ ಬಳಿ ಇರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಣಗಳ ಕರಿಬೂದಿ ಬಣ್ಣ

ಗ್ರಾಫೈಟ್‌ನಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಗ್ರಾಫೈಟ್ ನಿಕ್ಷೇಪದಲ್ಲಿ ೧೨ ಭಾಗದಷ್ಟು ಇಂಗಾಲವಿದ್ದು, ಇದು ಉದ್ದವಾಗಿ ಮಸೂರಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲಾವರ್ಗ ಫಿಲ್ಲಿಟಿಕ್ ಪದರ ಶಿಲೆ ಮತ್ತು ಫೆರುಜಿನಸ್ ಕ್ವಾಟ್ಸೈಟ್ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದೆ. ಕುರಂದದ ಕೆಲವು ಬಿಡಿ ನಿಕ್ಷೇಪಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಕುರಂದವು ಸ್ಥಳೀಯ ಕಣಶಿಲಾ ಹರವಿನಲ್ಲಿ ಮಸೂರಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಪಟ್ಟಿಗಳಂತೆಯೂ ಹಾಗೂ ಅಭ್ರಕ ಕಾರ್ಡಿಯರೈಟ್ ಸಿಲ್ಲಿಮನೈಟ್ ಪದರದ ಶಿಲಾಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಹರಳುಗಳಾಗಿಯೂ ಹರಡಿರುವುದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಕಾಮಸಮುದ್ರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಿಲ್ಲಿಮನೈಟ್ ಕಾರ್ಡಿಯರೈಟ್‌ನೊಂದಿಗೆ ಕುರಂದಸಹಿತ ಅಥವಾ ಕುರಂದರಹಿತ ಕಯನೈಟ್ ನಿಕ್ಷೇಪಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯು ಹೆಚ್ಚು ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದ್ದು, ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಚಳಿಯಿಂದಲೂ, ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಬಿಸಿಲಿನಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ವಾಯವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿಬೆಟ್ಟ ಶ್ರೇಣಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಮುಂದುವರೆದ ಭಾಗಗಳು ನದಿಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಉಗಮಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿವೆ. ನಂದಿದುರ್ಗ ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ ೧,೪೭೦ ಮೀ. ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ವಾರ್ಷಿಕ ಸರಾಸರಿ ೭೩೦.೫ ಮೀ.ಮೀ ಮಳೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನೈರುತ್ಯ ಮಾರುತಗಳಿಂದ ಶೇ.೬೯ರಷ್ಟು ಮಳೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಮಳೆ ಬಂದರೆ ನಂದಿದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಿಗಿಂತ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಮಳೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸರಾಸರಿ ಮಳೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ೧೪೪ ಮಿ.ಮೀ. ಆಗಿದ್ದು, ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಳೆಯ ದಿನಗಳು ೫೪ ಮಾತ್ರ, ಮುಂಗಾರು ಮಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೇ–ಆಗಸ್ಟ್ ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಶೇ.೭೦ರಷ್ಟು ಮಳೆಯಾಗುವುದು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಅನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದ್ದು, ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಎರಡು ಬಗೆಯ ಮಳೆ ವಲಯಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಅ. ೬೨೬ ಮಿ.ಮೀ.–೭೦೦ ಮಿ.ಮೀ ಮಳೆ ಬೀಳುವ ವಲಯ ಮತ್ತು ಆ. ೭೦೦ ಮಿ.ಮೀ.–೭೮೦ ಮಿ.ಮೀ. ಮಳೆ ಬೀಳುವ ವಲಯ. ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕುಗಳ ಪೂರ್ವ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಳೆಯಾಗುತ್ತದೆ. "೨೦೦೯–೨೦೧೦ರಲ್ಲಿ ವಾಡಿಕೆ ಮಳೆ ಸರಾಸರಿ ೭೪೩.೭ ಮಿ.ಮೀ. ಇದ್ದು, ೪೭ ದಿನಗಳು ಮಳೆಯಾಗಿದೆ. ೨೦೧೧–೧೨ರಲ್ಲಿ ವಾಡಿಕೆ ಮಳೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಸರಾಸರಿ ೭೪೪.೦ ಮಿ.ಮೀ. ಇದ್ದು, ೨೭೧ ದಿನಗಳು ಮಳೆಯಾಗಿದೆ."[೪]

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಣಬೇಸಾಯವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನಾಧರಿಸಿ ಕೃಷಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಮಳೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಬರಗಾಲ ಮತ್ತು ಕ್ಷಾಮ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಎದುರಾಗುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. "ಜಿಲ್ಲೆಯ

ಪ್ರಮುಖ ಕಸುಬು ಕೃಷಿಯಾಗಿದ್ದು ಶೇ. ೭೦ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಜನರು ತಮ್ಮ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೌಗೋಳಿಕ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವು ೪೦೪೫೦೧ ಹೆಕ್ಟೇರ್‌ಗಳಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ೨೦೫೪೬೭ ಹೆಕ್ಟೇರ್ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿವ್ವಳ ಬಿತ್ತನೆಯಾಗಿದ್ದು, ಒಟ್ಟು ೨೧೫೪೮೪ ಹೆಕ್ಟೇರ್ ಪ್ರದೇಶ ಬಿತ್ತನೆಯಾಗಿದೆ. ಸಾಗುವಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ ೪,೭೪೩ ಹೆಕ್ಟೇರ್‌ಗಳು. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ೧೨೪೩ ಕೆರೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ನೀರಾವರಿ ನಿವ್ವಳ ಪ್ರದೇಶ ೪೯೩೦೩ ಹೆಕ್ಟೇರುಗಳಾಗಿವೆ."[೫]

ಜಲಮೂಲಗಳು: ಕೆರೆ-ಕಟ್ಟೆಗಳು

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೂಚರಿತ್ರೆ ಭಾರತ ಭೂಖಂಡದ ಇತಿಹಾಸದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, ನಾಲ್ಕೈದು ದಶಲಕ್ಷ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಉಗಮಿಸಿ, ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡ, ಕೊಳ್ಳಗಳ ರೂಪ ಪಡೆದು, ನಂತರ ಶುರುವಾದ ವಾತಾವರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಾದ ವಾಯುಗುಣ ಮಳೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದಿಸುತ್ತ ನದಿ, ಮಣ್ಣು ಮತ್ತು ಅರಣ್ಯ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳು ಮೈತಾಳಿವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾಗಿ ಹಬ್ಬಿರುವ ನಂದಿಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಗುಡಿಬಂಡೆ) ಬಿದ್ದ ಮಳೆನೀರು ಪೂರ್ವ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಹರಿದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಂತರವಾಗಿ ಹಬ್ಬಿರುವ ಇಟ್ಕಲ್ ದುರ್ಗದ ಸಾಲುಗಳಿಂದ ಹರಿಯುವ ಹಳ್ಳಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಈಶಾನ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ಚಿಂತಾಮಣಿ) ಪೂರ್ವ-ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮಳೆ ನೀರು ಹರಿಯಲು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ-ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಹಬ್ಬಿರುವ ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳ ಸಾಲು ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಪೂರ್ವ-ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹರಿಯಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಹರಿವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ನಂದಿಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮದತ್ತ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಮುಖ್ಯ ನದಿ ಪೆನ್ನಾರ್ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಸೇರುತ್ತದೆ.

ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ಸಾಲಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿರುವ ಇಳಿಜಾರು ಪೂರ್ವಕ್ಕಿರುವ ಇಳಿಜಾರಿಗಿಂತ ಕಡಿದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಪಶ್ಚಿಮಘಟ್ಟಗಳು ಇದೇ ರೀತಿ ಇರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ಘಾಟ್ ಇರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. "ಕಡಿದಾದ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನೀರು ರಸ್ತೆಗೆ ಮಣ್ಣು ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ತಂದು ಹಾಕಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ನೀರು ತನ್ನ ಹಾದಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಮರಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಮರಳಿನ ಸಂಚಯ ಪದರುಪದರಾಗಿ ಸೇರಿ ಇಂಗಿದ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ತನ್ನೊಳಗೆ ಹುದುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ನೀರು ಇರುವಂತೆ ಸಹಕರಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಹರಿವು ತಲಪರಿಗೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದ್ದು, ಈಗ್ಗೆ ಸುಮಾರು ೩೦ ವರ್ಷಗಳು ಹಿಂದಿನವರೆಗೂ ಇದರ ಬಳಕೆ ಇದ್ದುದು

ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿದೆ. ಹಿಂದಿದ್ದ ಭೂವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಿ ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಜಲ ಭೂವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೆರೆ, ಬಾವಿಗಳ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಬಳಕೆ ಕೂಡ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದಾಗಿದೆ."[೬]

ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಪೆನ್ನಾರ್‌ನ ಉಪನದಿಗಳಾದ ಚಿತ್ರಾವತಿ ಮತ್ತು ಪಾಪಾಗ್ನಿ ನದಿ ಜಲಾನಯನ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ತಲಪರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗಿದೆ. ಈ ಭಾಗಗಳ ಜಲಾನಯನ ಪ್ರದೇಶದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಕಡಿಮೆ ಮತ್ತು ಹಳ್ಳಗಳು ಹರಿಯುವ ಇಳಿಜಾರು ಕಡಿಮೆ ಕಡಿದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮರಳನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡ ಗತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣ ಕಡಿಮೆ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಳ್ಳಗಳಲ್ಲಿ ಮರಳಿನ ಸಂಚಯನಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಚಿತ್ರಾವತಿ ನದಿ ಪೆನ್ನಾರ್‌ನ ಉಪನದಿಯಾಗಿದೆ. ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಅಚ್ಚಕದಿರೇನ ಹಳ್ಳಿ ಬಳಿಯ ಲ್ಯಾಟರೈಟ್ ಎಂಬ ಮೆದು ಮುರಕಲ್ಲಿನ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಳಿ ಜೇಡು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ಇಂತಹ ಜೇಡು ಈ ಹಳ್ಳದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಇರುವ ಆರೇಳು ಕೆರೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸಂಚಯವಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದಾಗಿ ಈ ಕೆರೆಗಳಲ್ಲಿನ ನೀರು ಸಂಗ್ರಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆಯಲ್ಲದೆ, ಅಂತರ್ಜಲ ಹೆಚ್ಚಳವಾಗಿಲ್ಲ. ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಹರಿಯುವ ಹಳ್ಳಗಳ ಸಮೂಹವೇ ದಕ್ಷಿಣ ಪಿನಾಕಿನಿ ಅಥವಾ ಪೊನ್ನಯಾರ್ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ನದಿ. ಈ ನದಿ ಕ್ರಮೇಣ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊಸಕೋಟೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಹಾದು ಪುನಃ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮಾಲೂರು ತಾಲೂಕಿಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ವಿಜಯಪುರ ಮತ್ತು ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎಂಬತ್ತು ಅಡಿ ಆಳದವರೆಗೆ ಲ್ಯಾಟರೈಟ್ ಶಿಲೆಯ ನುಣುಪಾದ ಮಣ್ಣು ಇದ್ದು ಇದರ ಕೆಳಗೆ ನುಣುಪಾದ ಬೆಣಚುಕಲ್ಲಿನ ಗೋಲಿಯಂತಹ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಮೀಟರ್ ಗಾತ್ರದ ಪದರು ಸಂಚಯವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕಂಬದ ಹಳ್ಳಿ, ಮೇಲೂರು, ಮಳ್ಳೂರು ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಗೆದಿರುವ ಬಾವಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಶಿಲಾಪದರ ಇರುವುದು ಅಲ್ಲಿಯ ರೈತರ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ. ಈಗಲೂ ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ನದಿ ಮತ್ತು ತೊರೆಗಳು

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಜಲಸಂಪನ್ಮೂಲ ಈಶಾನ್ಯ ಭಾಗದ ನಂದಿದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂದಿದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೬ ನದಿಗಳು ಉಗಮವಾಗಿ ವಿವಿಧ ದಿಕ್ಕುಗಳೆಡೆಗೆ ಹರಿಯುತ್ತವೆ.

ಕ್ರಸಂ.	ನದಿಗಳ ಹೆಸರು	ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ	ಜಲಾನಯನ ಪ್ರದೇಶ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ	ಕ್ರಮಿಸುವ ದೂರ
೧.	ಪಾಲಾರ್ ನದಿ	ನಂದಿಬೆಟ್ಟ	೨೭೧೨ ಚ.ಕಿ.ಮೀ.	೧೦೮ ಕಿ.ಮೀ
೨.	ಉತ್ತರ ಪಿನಾಕಿನಿ ಅಥವಾ ಪೆನ್ನಾರ್	ಚೆನ್ನಕೇಶವ ಬೆಟ್ಟ (ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ವಾಯವ್ಯ)	೮೪೨ ಚ.ಕಿ.ಮೀ.	೫೪ ಕಿ.ಮೀ.
೩.	ಅರ್ಕಾವತಿ	ನಂದಿಬೆಟ್ಟ (ಟಿಪ್ಪು ಡ್ರಾಪ್ ಪಕ್ಕ)	–	೧. ಕಿ.ಮೀ
೪.	ಚಿತ್ರಾವತಿ	ಕೊಂಡಬೆಟ್ಟ (ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ)	೫೩೯ ಚ.ಕಿ.ಮೀ	೫೫ ಕಿ.ಮೀ
೫.	ದಕ್ಷಿಣ ಪಿನಾಕಿನಿ	ಚೆನ್ನರಾಯಬೆಟ್ಟ (ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ವಾಯವ್ಯ)	೫೦ ಚ.ಕಿ.ಮೀ.	೩೯ ಕಿ.ಮೀ
೬.	ಪಾಪಾಗ್ನಿ	ಕಳವರದುರ್ಗ (ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ)	೮೬೦ ಚ.ಕಿ.ಮೀ.	೬೮ ಕಿ.ಮೀ.

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೌಗೋಳಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಇಡೀ ಭೂಪ್ರದೇಶ ಪಶ್ಚಿಮದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಗ್ಗುಪಾತಳಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮದಂಚಿನಲ್ಲಿ ಈ ಗುಡ್ಡ ಸಾಲುಗಳಿವೆ. ಪೂರ್ವದಂಚಿನಲ್ಲೂ ದಟ್ಟಕಾಡು ಮತ್ತು ಕಣಿವೆಗಳಿವೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ನಿತ್ಯ ಹರಿದ್ವರ್ಣ ಜಾತಿಯ ಗಿಡಮರಗಳು ಪೂರ್ವದಂಚಿನಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಇದ್ದರೂ ಅತಿವಿರಳವಾಗಿದೆ. ನೀರು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ತಗ್ಗು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹರಿಯುವಂತೆ ಅಂತರ್ಜಲವೂ ನೆಲದಾಳದಲ್ಲಿ ತಗ್ಗುಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಇಸ್ರೋ ನಡೆಸಿದ ಸಮೀಕ್ಷೆಯ ಪ್ರಕಾರ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಳಬಾಗಿಲು ತಾಲೂಕು ಇಡೀ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಜಲ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಾಲುಕೆರೆಗಳು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. "ಚೋಳರ ಕಾಲದಿಂದ ಇತ್ತೀಚಿನವರೆಗೂ 'ಕೆರೆಯಿಂದ ಕೆರೆ' ಎಂಬ ತತ್ವದ ಮೇಲೆ ಇವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಕೆರೆ ತುಂಬಿ ಅದರ ನೀರು, ಮೀನು, ಎಲ್ಲವೂ ಮತ್ತೊಂದು ಕೆರೆಗೆ ಹರಿದು ಬರುವಂತೆ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಜಾಲವಿದಾಗಿದೆ. ಕೆರೆಯಿಂದ ಕೆರೆಗಿದ್ದ ನಾಲೆಗಳ ಸಾವಯವ ಕೊಂಡಿ ಇಂದು ಸಂಪೂರ್ಣ ಕಳಚಿ ಬಿದ್ದಿದೆ. ಅಳಿದುಳಿದ ಕೆರೆಗಳು ಹೂಳು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಅವಸಾನದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿವೆ."[೭]

೨.೨. ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ

ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವನ್ನು, ಮಾನವ ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟು ಹೋದ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ, ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ಮಾನವನ ಜೀವನ ಕುತೂಹಲಕರವಾಗಿದೆ. ಅಲೆಮಾರಿಯಾಗಿ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಾನವನು ತನ್ನ ಆಹಾರವನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಿ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ದೇಹ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಪ್ರಾಣಿಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಉಡುಪನ್ನಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ. ಹಾಗು ಬೇಟೆಯಾಡಲು ಕಲ್ಲಿನ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಂತಹ ಉಪಕರಣಗಳ ತಯಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಮಾದರಿಗಳ ಆಯ್ಕೆ, ಅವುಗಳ ರೂಪಣಾ ವಿಧಾನ ಹಾಗೂ ಬಳಸಿದ ತಾಂತ್ರಿಕತೆ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಇದು ಮಾನವನ ಜೀವನವಿಕಾಸದ ಹಂತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ವಿಕಾಸದ ಜೀವನಕ್ರಮವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಲಿನ ಬಳಕೆಯಿಂದಾಗಿ ಈ ಹಂತವನ್ನು ಶಿಲಾಯುಗದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಕರೆದಿರುವರು. ಶಿಲೆಯ ವಸ್ತುಗಳ ಬಳಕೆಯನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿ ಲೋಹದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದನು.

"ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸದ ಅಧ್ಯಯನವು ಪ್ರೇಮ್‌ರೋಸ್ ಅವರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೪೨ರಲ್ಲಿ ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಲಿಂಗಸ್ಗೂರು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸಂಶೋಧಿಸಿದ ಶಿಲೋಪಕರಣಗಳಿಂದ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ರಾಬರ್ಟ್‌ಬ್ರೂಸ್ ಫೂಟ್, ಮತ್ತು ಕರ್ನಲ್ ಮೆಕೆಂಜಿಯವರು ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ನೆಲೆಗಳ ಸಂಶೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಗಣನೀಯ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದರು."[೮] ಇವರು ಆರಂಭಿಸಿದ ನೆಲೆಗಳ ಶೋಧನಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪುರಾತತ್ವಜ್ಞರು ಮುಂದುವರಿಸಿ ಹಲವಾರು ಶಿಲಾಯುಗದ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿದರು. "ಈವರೆಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೨೫೧೭ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ."[೯] ಇಂದಿಗೂ ಹೊಸದಾಗಿ ಶಿಲಾಯುಗದ ನೆಲೆಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬರುತ್ತಿವೆ. ಈವರೆಗೂ ಮಧ್ಯ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗದ ೨೨ ನೆಲೆಗಳು, ಅಂತ್ಯ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ೫೦ ನೆಲೆಗಳು, ಸೂಕ್ಷ್ಮಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ೬೬ ನೆಲೆಗಳು, ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ೩೧ ನೆಲೆಗಳು, ಶಿಲಾ ತಾಮ್ರಯುಗದ ೭ ನೆಲೆಗಳು, ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ೩೮ ನೆಲೆಗಳು ಹಾಗೂ ಇತಿಹಾಸದ ಆರಂಭ ಕಾಲದ ೧೯ ನೆಲೆಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾದರಿಯ ಆಯುಧೋಪಕರಣಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿನ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಮಾನವನ ಚಟುವಟಿಕೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಮಾನವನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಕಾಸದಲ್ಲಿ ನೂತನ-ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಘಟ್ಟವಾಗಿದ್ದು, ಅಲೆಮಾರಿ ಹಂತದಿಂದ ಒಂದೆಡೆ ನೆಲೆಯೂರುವ ಹಂತ ತಲುಪಿದ ಘಟ್ಟವಾಗಿದೆ. ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿರಳವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದ ಅಂಶ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾಲೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಬನಹಳ್ಳಿ, ಜಡಿಗೇನಹಳ್ಳಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲೇ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ವಸತಿ ನೆಲೆಯಾಗಿತ್ತೆಂಬ ಅಂಶ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ "ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಂತೆಕಲ್ಲಳ್ಳಿಯ ಬೂದಿಕಟ್ಟು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡಗಾತ್ರದ ಶಿಲಾಕೊಡಲಿ, ಉಜ್ಜುಕಲ್ಲು, ಮಸೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಮಡಿಕೆ-ಕುಡಿಕೆಯ ಚೂರುಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ."[೧೦] ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ತಲಕಾಯಲಬೆಟ್ಟ, ಸರಸಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕೆಂದನಹಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಆಯುಧಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಾಲವು ಮಾನವನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಘಟ್ಟವಾಗಿದೆ. ಈ ಜನರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕುರುಹುಗಳನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಕಾಣಬಹುದು. ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮಾನವನು ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಗಾತ್ರದ ಕಲ್ಲುಚಪ್ಪಡಿಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಜನರ ವಾಸಸ್ಥಳವನ್ನು ವಸತಿ ನೆಲೆಗಳೆಂದು, ಶವಸಂಸ್ಕಾರದ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಸಮಾಧಿ ನೆಲೆಗಳೆಂದೂ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರ ವಸತಿ ನೆಲೆಗಳಿಗಿಂತ ಸಮಾಧಿ ನೆಲೆಗಳು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆಯಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ. ಕಪ್ಪು, ಕಪ್ಪು-ಕೆಂಪು ವರ್ಣದ ಮಡಕೆಗಳ ಬಳಕೆ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ವಸತಿ ನೆಲೆ ಹಾಗೂ ಐದು ಸಮಾಧಿ ನೆಲೆಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇವು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. "ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಬೀರಮಂಗಲ ವಸತಿನೆಲೆಯನ್ನು ರಾಬರ್ಟ್‌ಬ್ರೂಸ್ ಫೂಟ್ ಅವರು ೧೯೧೭ರಷ್ಟು ಹಿಂದೆಯೇ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದಾರೆ."[೧೧] ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ನೆರ್ನಕಲ್ಲು, ಕುರುಬೂರು, ಕೊಂಗನಹಳ್ಳಿ, ಚಿನ್ನಸಂದ್ರ, ಕೈವಾರ, ಮುರಗಮಲ್ಲಾ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಕೊಂಡರಾಜನಹಳ್ಳಿ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ(ಕಸಬಾ), ಬಚ್ಚಹಳ್ಳಿ, ಶಿಲಾವೃತ್ತಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಶವಗುಣಿಗಳೂ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಸತ್ತವರ ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅವರು, ಶವಸಂಸ್ಕಾರ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಲಾವೃತ್ತ, ಕಲ್ಗುಪ್ಪೆ, ಶವಗುಣಿ, ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ ನಿಲುಸುಗಲ್ಲು, ಹಾದಿಕೋಣೆ, ಕಿಂಡಿಕೋಣೆ, ಕಲ್ಗೋರಿ ಮುಂತಾದ ಮಾದರಿಯ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಆ ಜನರ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬದುಕನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಸತ್ತವರ ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಅದ್ದೂರಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಜನರ ಧಾರ್ಮಿಕ ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಇದು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಂತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದೇ ಇತಿಹಾಸ ಆರಂಭ ಕಾಲದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಮಾನವ ಒಂದು ಕಡೆ ನೆಲೆಯೂರಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಬದುಕನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, ಬರವಣಿಗೆಯ ಕಲೆಯನ್ನು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವತ್ತ ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದನು. ಈ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಡಕೆ–ಕುಡಿಕೆಗಳು ಸುಟ್ಟಿದ್ದು, ಕೆಂಪು/ಕಂದು ಬಣ್ಣದ ಈ ಮಡಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವೂ ಕಲಾತ್ಮಕವೂ ಆದ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಆಲಂಕಾರಿಕ ಗೆರೆಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ರಚನೆಗಳು ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದ್ದು ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಬಳಕೆ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿದ ನೆಲೆಗಳು ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ನೆರ್ನಕಲ್ಲು ಹಾಗೂ ಪಕ್ಕದ ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ರಾಜಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಈವರೆಗೆ ದೊರೆತ ಪುರಾತತ್ವ ನೆಲೆಗಳು

ಕ್ರಸಂ.	ತಾಲೂಕು	ಹಳೆಯ ಶಿಲಾಯುಗ			ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲಾ ಯುಗ	ನೂತನ ಶಿಲಾ ಯುಗ	ಶಿಲಾ ತಾಮ್ರ ಯುಗ	ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ		ಇತಿಹಾಸ ಆರಂಭ	ಇತರೆ	ಒಟ್ಟು
		ಆದಿ	ಮಧ್ಯ	ಅಂತ್ಯ				ನೆಲೆ	ಗೋರಿ			
೧	ಗುಡಿಬಂಡೆ	–	–	–	–	–	–	–	೧	–	೧	
೨	ಗೌರಿಬಿದನೂರು	–	–	–	–	–	–	೧	–	–	೧	
೩	ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ	–	–	–	–	–	–	–	೧	–	೧	
೪	ಚಿಂತಾಮಣಿ	–	–	–	–	–	–	೨	೩	೧	೬	
೫	ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ	–	–	–	–	–	–	೧	–	–	೧	
೬	ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
	ಒಟ್ಟು	–	–	–	–	–	–	೪	೫	೧	೧೦	೧೦

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅವಶೇಷಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಚೊಕ್ಕನಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಗೆದರೆಬೆಟ್ಟ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)ದಲ್ಲಿ ನವಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಆಯುಧಗಳು, ಸಂತೆ ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಮಾಡಿಕೆರೆ, ಯಗವಕೋಟೆ, ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾಲೂಕಿನ ಸೋಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅವಶೇಷಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ನಂದಿಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಗುಹೆಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೊರೆದಿರುವ ರೇಖಾಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

೨.೩. ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲ

ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಜನ ಜೀವನದ ಚಟುವಟಿಕೆಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಪೌರಾಣಿಕ ಹಾಗೂ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು

ರಾಜಕೀಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಹಲವಾರು ರಾಜವಂಶಗಳು ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು ಆಳಿ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಗಣನೀಯವಾದ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ನೀಡಿವೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸವು ಬಾಣರಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. "ಕ್ರಿ.ಶ.೪ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ವಿವಿಧ ಕಾಲಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಕಾಲದ ರಾಜಕೀಯ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ವಿವಿಧ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವಗಳಡಿ ಸಾಮಂತರಾಗಿ ಬಾಣರು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನರ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಪಲ್ಲವ, ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದರು. ಬಾಣರ ಮೊದಲ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಕದಂಬರ ತಾಳಗುಂದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ"[೧೨]

ಮಹಾಬಲಿ ಬಾಣರು ಪಾಲಾರ್ ನದಿಯ ಪೂರ್ವ ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು ಆಳಿದರು. ಇವರ ಶಾಸನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. "ಕ್ರಿ.ಶ.೩೩೯ರ ಮುಡಿಯನೂರು ಶಾಸನವು ಈ ರಾಜರ ವಂಶಾವಳಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮುಖ ದೊರೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿವರ ನೀಡುತ್ತದೆ."[೧೩] ಮಹಾಬಲಿಬಾಣರು ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ(ಕಸಬಾ) ನೆರೆಯ ಮುಳಬಾಗಿಲು, ಬಂಗಾರಪೇಟೆ, ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರಗಳಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವರ ಶಾಸನಗಳು ಆಧಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಬಾಣರು, ಗಂಗರು ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವರೆಗೂ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ಬಾಣರು ಸುಮಾರು ೯೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದರು.

ಮತ್ತೊಂದು ಪುರಾವೆಯ ಪ್ರಕಾರ "ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೧೦ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ತಾಮ್ರಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗಂಗ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಮತ್ತು ಬಾಣರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದ್ದು, ಬಾಣರಾಜ ದೊಡ್ಡನ ತಾಯಿಯಾದ ರತ್ನಾವಳಿ ಎಂಬುವವಳು ನಂದಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ವಿವರವಿದೆ(ಮಾಣಿಕಬ್ಬೆ ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪ ರತ್ನಾವಳಿ). ನಂದಿಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವು ಅದರ ವಾಸ್ತು ರಚನೆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ."[೧೪]

ಬಾಣರು

"ಪೂರ್ವ ಮೈಸೂರು ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ಸೀಮಾಂಧ್ರ ಮಂಡಲದ ಮಧ್ಯೆ ಏಳೂವರೆ ಲಕ್ಷ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು 'ಮಹಾವಲಿ' ಎಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಬಾಣರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು."[೧೫] ಇತಿಹಾಸದ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಪೆರ್ಬಾಣರು, ಬೃಹತ್ ಬಾಣರು ಎಂದೆಲ್ಲ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಇವರು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೪ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಜಕೀಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಬಾಣರಸರು, ಮಾಂಡಲಿಕರಾಗಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಕ್ತಿಯ

ಭಾಗವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪಾತ್ರ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾ ಬಂದುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿದ ಬಾಣರು ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ರಾಜಕೀಯ ರಂಗದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದ್ದಾರೆ. "ಈ ರಾಜಮನೆತನವು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ರಾಜಕೀಯ ಪರಮಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಆರಂಭಿಕ ರಾಜಮನೆತನವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅರಸರನ್ನು ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ವಂಶಜರೆಂದು ಶಾಸನಗಳು ದಾಖಲಿಸಿವೆ."[೧೬] ಬಾಣರ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ದೊರೆತಿವೆ. ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಳಬಾಗಿಲು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಬಳ್ಳಾರಿ, ಕೋಲಾರ ಹಾಗೂ ನೆರೆಯ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಧರ್ಮಪುರಿ ಜಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮೇಲೆ ಆಡಳಿತದ ನಿಯಂತ್ರಣವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದರು. ಇವರ ರಾಜ್ಯ ಪಾಲಾರ್ ನದಿಯ ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವ ಭಾಗದವರೆಗಿತ್ತು.

ಮಹಾವಲಿಯರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೩೯ರ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನವು ಮುಳಬಾಗಿಲು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಮುಡಿಯನೂರಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದೆ. "ಸಿಲಪ್ಪಾದಿಗಾರಂ' ಮತ್ತು 'ಮಣಿಮೇಖಲೈ' ಎಂಬ ತಮಿಳು ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣರ ವಂಶದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಪೆರುಂಬನಪ್ಪಾಡಿ ಅಥವಾ ಬಾಣರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಾನಪುರಂ(ಬಾಣಪುರ) ಎಂಬ ಸ್ಥಳದ ವರ್ಣನೆ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ."[೧೭] ಬಾಣರು ಪ್ರಾರಂಭ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ದಖನ್ನಿನ ದಕ್ಷಿಣ ತುದಿಯ ಚಿಕ್ಕ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗುಂಪಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಲಭ್ಯವಿರುವ ಅವರ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಸಮಕಾಲೀನ ರಾಜಕೀಯ ಶಕ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಬೆಳೆಸಿದ್ದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಅವರ "ರಾಜ್ಯವು ಪುದಲಿ, ಪುದಲ್‌ನಾಡ್ ವಿಷಯ ಅಥವಾ ಮಹಾವಿಷಯ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಆ ಭಾಗ ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ, ಮುಳಬಾಗಿಲು, ಕೋಲಾರ, ಮರುಕರ ವಿಷಯ",[೧೮] ಕೈವಾರ ವಿಷಯ,[೧೯] ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ಮತ್ತು ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪರ್ವತ ಬೆಟ್ಟದವರೆಗೆ(ಕರ್ನೂಲ್ ಜಿಲ್ಲೆ) ಮತ್ತು ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದವರೆಗೆ ಬಾಣರ ರಾಜ್ಯ ಹಬ್ಬಿತ್ತು. ಪೆರುಂಬಾಣಪ್ಪಾಡಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳಿದ ಬಾಣರಸರಲ್ಲಿ(ಜಯ) ನಂದಿವರ್ಮ, ಒಂದನೆಯ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ, ವಧುವಲ್ಲಭ ಮಲ್ಲದೇವ, ಒಂದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಜಯಮೇರು ಬಾಣವಿದ್ಯಾಧರ, ಒಂದನೆಯ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ, ಪ್ರಭುಮೇರು, ಬಾಣವಿದ್ಯಾಧರ ಇಮ್ಮಡಿ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ಮುಮ್ಮಡಿ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ಮುಮ್ಮಡಿ ವಿಜಯಬಾಹು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಬಾಣ ರಾಜಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈವರೆಗೆ ೩೦ ಶಾಸನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ಮತ್ತು ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಳಬಾಗಿಲು, ಬಂಗಾರಪೇಟೆ ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೭೫೦ರಿಂದ ೯೬೫ರ ಕಾಲಾವಧಿಗೆ

ಸೇರಿದ ಈ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮೇಲಾದ ಬಾಣರಸರ ಆಡಳಿತದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಅರಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. "ಮುಳಬಾಗಿಲು ತಾಲೂಕಿನ ಮುಡಿಯನೂರು ತಾಮ್ರಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಧುವಲ್ಲಭ ಮಲ್ಲದೇವ ನಂದಿವರ್ಮನನ್ನು ಮಲ್ಲದೇವ(ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ)ನೆಂದು ಗುರುತಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ, ಬಾಣರ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ದಾನವ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮಹಾಬಲಿಯೊಂದಿಗೆ ಆರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ."[೨೦] ಬಾಣರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಬೂದಿಕೋಟೆ(೭೭೦) ಶಾಸನವು, ಗಂಗರಸಾಸಿರನಾಡನ್ನು ಮಹಾವಲಿ ಬಾಣರಸನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಶವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಬಾಣರ ಕುಲವನ್ನು ಪುರಾಣಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ವಂಶವಾಗಿದೆ. ಡಾ.ಪಿ.ವಿ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರು "ಬಾಣರ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಮೂರು ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

೧. ಪ್ರಾಚೀನ ಬಾಣರಸರು

೨. ಮಹಾಬಲಿ ಬಾಣರಸರು

೩. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನ ನಂತರದ ಬಾಣರು

ನಮಗೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ದೊರಕುವಂತಹ ಹಲ್ಮಿಡಿ ಶಾಸನ, ತಾಳಗುಂದ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಬಾಣರ ದೊರೆ ೨ನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ 'ಉದಯೇಂದ್ರವರಂ' ಶಾಸನವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಬಾಣರು ಕದಂಬರಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿದವರು ಹಾಗೂ ಶಾತವಾಹನರ ಮಾಂಡಲಿಕರಾಗಿದ್ದರು. ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯು ಕರ್ನಾಟಕವನ್ನು ಉತ್ತರ ಭಾಗ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗವೆಂದು ವಿಭಜಿಸುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಂದರು, ಶಾತವಾಹನರು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಣ, ಗಂಗ, ಪಲ್ಲವ, ಪುನ್ನಾಟ ಮೊದಲಾದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು."[೨೧]

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ರಾಜಮನೆತನದವರು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ, ತಮಿಳುನಾಡು ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕದ ಗಡಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಣರಸರು ನೆಲೆಸಿದ್ದರು. ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣರು ಪಲ್ಲವರ ಮಾಂಡಲಿಕರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. "ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಾಣರ ಆಳ್ವಿಕೆಗಿಂತ ಮೊದಲು ಯಾರು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಶಾತವಾಹನರು ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಬಾಣರು ಶಾತವಾಹನರ ಮಾಂಡಲಿಕರಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ."[೨೨] ತದನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಪಲ್ಲವರು ಪ್ರಬಲರಾದಾಗ ಪಲ್ಲವರ ಮಾಂಡಲಿಕರಾದರು ಎಂದು ಊಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಡಾ.ಪಿ.ವಿ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರು 'ಬಾಣರಸರ ಶಾಸನಗಳು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ' ಎಂಬ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಬಾಣರ ಮೂಲದ ಬಗ್ಗೆ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ವಾದವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಮಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. "ಪ್ರಾಚೀನ ಬಾಣರಸರು ೪ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆ ಮಧ್ಯಭಾರತದಲ್ಲಿ ಗೊಂಡಿ, ಕೋಲಾವಿ, ಪಾರ್ಜಿ, ಕುಡುಖ್ ಮೊದಲಾದ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳು ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಣವಂಶೀಯರ ಮೂಲದವರಾದ ಕಲ್ವರರು ಪ್ರಾಯಶಃ ಆ ಪ್ರದೇಶದ ದ್ರಾವಿಡ ಬುಡಕಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದವರಾಗಿರಬೇಕೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಃ ಮೂಲಬಾಣ ವಂಶೀಯರು ದಕ್ಷಿಣದತ್ತ ಪ್ರಯಾಣಿಸಿ, ಕರ್ನಾಟಕದ ನಂದಿಬೆಟ್ಟಗಳ ಆಸುಪಾಸಿನಲ್ಲಿ ತಳವೂರಿ ನಂದಿಗಿರಿನಾಥರೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲವೇ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವದ ಒಂದೆರಡು ಶತಮಾನಗಳ ಆಚೀಚಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನರ್ಮದೆಯ ಪರಿಸರ ದಲ್ಲೇ ಪ್ರಬಲರಾಗಿದ್ದ ಶಾತವಾಹನರೇ ಇವರನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಸಾಮಂತರನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಅಂತೆಯೇ ನಂದಗಿರಿ ಮತ್ತು ನಂದಗಿರಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಪರುವಿ(ಮುಳಬಾಗಿಲು) ಪುರಗಳು ಇವರ ಆರಂಭದ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಎಲ್ಲೆಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿರಬೇಕು. ಬಹುಶಃ ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಇವರು ತಮ್ಮನ್ನು ನಂದಿಗಿರಿನಾಥ ಪರುವಿಪುರವರಾಧೀಶ್ವರರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡಿರಬೇಕು."[೨೩]

ಗಂಗರು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವ ಮಾಂಡಲಿಕರಾಗಿ ಬಾಣರ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ವಿಜಯ ಸಾಧಿಸಿ ಬಾಣರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಕುವಳಾಲಪುರವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಅವರ ಪ್ರಭುಗಳಾದರು, ಹಾಗೆಯೇ ನಂದಿಗಿರಿನಾಥರೂ ಆದರು. ಆಗ ನಂದಗಿರಿ–ಪರುವಿ ಪ್ರದೇಶಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಗಂಗರ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು ಆಧರಿಸಿ, ಗಂಗರ ಹಲವು ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪರುವಿ ಮತ್ತು ನೆರೆಹೊರೆಯ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿರುವುದು ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗಂಗರು, ಬಾಣರನ್ನು ಅವರ ಮೂಲಸ್ಥಾನದಿಂದ ಉಚ್ಚಾಟನೆಗೊಳಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಖಚಿತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ "ದೇವರಹಳ್ಳಿ ತಾಮ್ರಪಟಗಳಲ್ಲಿ ನೀರ್ಗುಂದ ಯುವರಾಜ ದುಂಡು ಎಂಬುವವನಿಂದ ಬಾಣಕುಲವು ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಂಡಿತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ."[೨೪] ಈ ವಿವರಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಬಾಣರು ತಮ್ಮ ಮೂಲ ನೆಲೆಯಾದ ನಂದಿಗಿರಿಯ ಆಸುಪಾಸಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸರಿದುಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಗಂಗರು

ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೪ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ. "ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬನವಾಸಿಯನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕದಂಬ ವಂಶವು ಆಳಿದರೆ, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಗಂಗರು ಮೊದಲಿಗೆ ಕುವಲಾಳ(ಕೋಲಾರ), ತಲಕಾಡು(ತಳವನಪುರ), ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ

ಮಾನಕುಂದ(ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ), ಅನಂತರ ಮಾನ್ಯಪುರ(ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ(ಮಾನೇ ಮಣ್ಣೆ), ಇವರ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು."[೨೫] ಗಂಗರು ತಮ್ಮ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜಧಾನಿ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತಮ್ಮ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರ ರಾಜಧಾನಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ತಲಕಾಡು ಗಂಗರ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಗಂಗರನ್ನು ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇವರ ಪ್ರಮುಖ ರಾಜಲಾಂಛನ ಮದಗಜ.

ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೨೫ರಲ್ಲಿ ಇವರು ತಮ್ಮ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರು. ಇವರ ಆಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು ಗಂಗವಾಡಿ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ೬ ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ೯೬ ಸಾವಿರ ಹಳ್ಳಿಗಳು ಇದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಮೂಲಪುರುಷರು ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳೀಯರೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. "ಒಕ್ಕಲಿಗರಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಗಂಗಡಿಕಾರ ಒಕ್ಕಲಿಗರೆಂಬ ಒಂದು ವರ್ಗವಿದೆ.[೨೫ಎ] ಆದರೆ ಗಂಗರಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಿತೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಕಾಲದ ರಾಜರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಇವರ ಶಾಸನಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಅಂದರೆ ಬಹುಶಃ ತಾವು ಉತ್ತಮ ಕುಲದವರೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ."[೨೬]

"ಶಾಸನಗಳೇ ಇವರ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಮೂಲಾಧಾರಗಳಾದರೂ 'ಲೋಕವಿಭಾಗ' ಎಂಬ ಜೈನ ಪ್ರಾಕೃತ ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡದ ಚಾವುಂಡರಾಯಪುರಾಣದಲ್ಲೂ ಈ ಕುರಿತು ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಂಗರನ್ನು ಕೊಂಗುಣಿ ಅರಸರೆಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಜಾಹ್ನವೇಯ ಕುಲದವರು ಕಾಣ್ವಾಯನ ಗೋತ್ರದವರು ಎಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ."[೨೭] ಈಗಿನ ಕೋಲಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಮೈಸೂರು, ಮಂಡ್ಯ, ತುಮಕೂರು, ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಹಿಂದೆ ಗಂಗವಾಡಿ ಎನಿಸಿದ್ದು, ಗಂಗವಂಶವು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೫೦ ರಿಂದ ೫೫೦ರ ವರೆಗೆ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ಪಲ್ಲವ ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಮಾಂಡಲಿಕರಾಗಿಯೂ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಸುಮಾರು ೭ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಿಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಆಳಿದ ಗಂಗರು ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ. "ಇವರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮರಂದಲೆ(ಮರಾಂಡಳೆ), ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತೊಂಡೈನಾಡು, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕೊಂಗುನಾಡು ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಅರಬ್ಬಿ ಸಮುದ್ರ(ಚೇರದ ಕಡೆಯ ಸಾಗರ)ವು"[೨೮] ಮೇರೆಯಾಗಿದ್ದವು. ಇವರು ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಗಂಗವಾಡಿ ೯೬೦೦೦ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ರಾಜಮನೆತನದ ಆರಂಭದ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭಗೊಂಡಿತೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಮನೆತನದ ಆಳರಸರು

ಧರಿಸಿದ್ದ 'ನಂದಿಗಿರಿನಾಥ' ಹಾಗೂ 'ಕುವಳಾಲಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ'(ಈ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಇಮ್ಮಡಿ ಪೃಥ್ವಿಪತಿಯಿಂದ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಉದಯೇಂದ್ರವರಂ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನದಿಂದ ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರಿಗೆ ಕುವಳಾಪುರದರಾಧೀಶ್ವರ ಎಂಬ ಬಿರುದು ಲಭಿಸಿತು ಎಂದು ಅದು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ)[೨೯] ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಂದಿನ ನಂದಿಬೆಟ್ಟ ಹಾಗೂ ಕೋಲಾರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅವರು ನೆಲೆಗೊಂಡು ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂದುಬನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂದು ಪ್ರವಾಸಿಧಾಮವಾಗಿರುವ ನಂದಿಬೆಟ್ಟವು ಹಿಂದೆ ಗಂಗರ ಸೇನಾನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದು ಆಯಾಕಟ್ಟಿನ ದುರ್ಗಮ ಗಿರಿಶ್ರೇಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಅದರಿಂದಾಗಿ ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು ನಂದಿಗಿರಿಯನಾಥ ಅಥವಾ ನಂದಗಿರಿ ರಕ್ಷಕರೆಂದೇ ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಗಂಗರು ಸುಮಾರು ೬೫೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಅಂದರೆ ಏಳು ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲ ಕರ್ನಾಟಕದ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ಇವರ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲರಾಗಿದ್ದ ತಮಿಳರಸರ ರಾಜ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕವೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶ್ರೀರಕ್ಷೆಯಾಗಿ ನಿಂತವರು ಗಂಗರು. ಇವರ ರಾಜನೀತಿ ನೈಪುಣ್ಯದಿಂದಾಗಿ, ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಮೈತ್ರಿ–ಸಮರ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಜಯ ಗಳಿಸಿದವರು. ಅದರಿಂದಾಗಿಯೇ ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಬಹುಭಾಗ ಅಚ್ಚಕನ್ನಡ ರಾಜ್ಯವಾಗಿ ಉಳಿಯಲು ಕಾರಣರಾದರು. 'ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಜಾಪಾಲನ ಮಂತ್ರಾಧಿಗತ ರಾಜ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಸ್ಯ'[೩೦] ಎಂಬಂತೆ ಜನಪದರ ಹಿತವೇ ಗಂಗರಸರ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಅಳತೆಗೋಲಾಗಿತ್ತು. ಗಡಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನಗಳೆಂದರೆ ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರವು. ಇವರು "ಗಂಗವಾಡಿ ೯೬೦೦೦ ಪ್ರದೇಶದ ಒಡೆಯರಾಗಿದ್ದರು. ಗಂಗವಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದ ಗಂಗ ಸಾಸಿರ, ಮೊರಸುನಾಡು, ಪುದಕನ್ನ ವಿಷಯ, ಕೊಂಗುನಾಡು, ಪೊರಮನ್ನನಾಡು ಮುಂತಾದ ಪ್ರದೇಶದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕುರಿತು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಗಂಗರು ಕೈವಾರವನ್ನು ಅತ್ಯಲ್ಪ ಕಾಲ ಆಳಿದರೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚುಕಟೂರು ಹಾಗೂ ಬೆಂಡಿಗಾನಹಳ್ಳಿ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿ ಆರ್.ಶಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದಾರೆ."[೩೧] "ನಂದಿಯ ತಾಮ್ರಶಾಸನಗಳು ಗಂಗರ ವಂಶಾವಳಿ ಹಾಗೂ ಕಾಲಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಯನ್ನು ಪುನರ್ರಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿರುವ ಅಂಶವನ್ನು ಡಾ. ಷೇಕ್ ಅಲಿ ಅವರು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೩೨] "ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕು ಸಂತೆಕಲ್ಲ ಹಳ್ಳಿಯ ಬೂದಿಕಟ್ಟು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ೧೯೭೦ರಷ್ಟು ಹಿಂದೆಯೇ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಿದ್ದು, ಈಗಾಗಲೇ ವರದಿಯಾಗಿರುವ ಗಂಗ ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಐದು ಫಲಕಗಳನ್ನುಳ್ಳ ತಾಮ್ರಶಾಸನದಿಂದ ಅರಸರು ವಿಪ್ರಕುಳೇಶವರ್ಮನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇಯವಾಗಿ ಭೂದಾನ ಬಿಟ್ಟ ಅಂಶ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ."[೩೩] "ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಒಂದು ಶಾಸನವು ವಿದ್ಯಾ ವಿನಯ ವಿಹಿತನಾದ ಮಾಧವ ಮಹಾಧಿರಾಜನು

'ದತ್ತಕ ಸೂತ್ರವೃತ್ತಿ'ಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಮೊರಸನಾಡುಪೆರ್ಪ್ಪುಸುರು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ."[೩೪]

ವಿಷ್ಣುಗೋಪ(ಕ್ರಿ.ಶ.೪೧೦ ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ.೪೩೦) ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಪರವಿ(ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶ ಚಿತ್ತೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗಗಳನ್ನು) ಅಂದರೆ ಗಂಗರ ಸಾಸಿರ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. "ಅನಂತಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ ಹಿಂದೂಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಪರವಿಪುರ ಅಥವಾ ಪರಿವೈ ಇವರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಮಹಾಬಲಿ ಬಾಣರ ರಾಜಧಾನಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಿತು"[೩೫] ಹಾಗೂ ಕೈವಾರ ಶಾಖೆಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಇವರ ನಂತರ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ಪಲ್ಲವರು ಹಾಗು ಚಾಲುಕ್ಯರು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಮುಖರಲ್ಲ. ಪಲ್ಲವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕೆಲವೇ ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಆದರೆ ಪಲ್ಲವ ವಂಶದವರೆಂದೇ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ನೊಳಂಬರು, ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨೦೦೦ ಎಂಬ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೋಲಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಭಾಗಗಳಿದ್ದವು. ಮುಂದೆ ಇವರು ಚೋಳರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಾಗಿ ಆಳಿದರು.

ವೈದುಂಬರು

ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗಶಃ ಕಂಡುಬರುವ ವೈದುಂಬರು ಸಾಮಂತ ರಾಜಮನೆತನದವರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ವೈದುಂಬರು ನೊಳಂಬ, ಗಂಗ ಮತ್ತು ನಿಡುಗಲ್ ಚೋಳರ ಸಮಕಾಲೀನರಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ. ವೈದುಂಬರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳು ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ನೆರೆಯ ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ ಕೋಲಾರದ ಬಂಗಾರ ಪೇಟೆ(ಬೌರಿಂಗ್‌ಪೇಟೆ), ಮುಳಬಾಗಿಲು, ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ವಂಶದ ವೀರರ ಸಾಹಸ ಕುರಿತ ವರ್ಣನೆಯಿರುವ ಕೆಲವಾರು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿವೆ. "ಈ ಶಾಸನಗಳ ಕಾಲ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೯೦೦, ಉತ್ತರ ಆರ್ಕಾಟ್ ಜಿಲ್ಲೆಯ 'ತುಂಬ' ಎಂಬ ಊರು ವೈದುಂಬ ರಾಜರ ಮೂಲಸ್ಥಳವೆಂದು ತೋರುವುದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೯೦೦ರಲ್ಲಿ ದಂಡ ತ್ರಿಣೇತ್ರನೆಂದು ವರ್ಣಿತನಾದ ವೈದುಂಬ ಮಹಾರಾಜನೊಬ್ಬನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು, ಕಿರುತೊರೆಯು ಅವನ ರಾಜ್ಯದ ಗಡಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಈ ಕಿರುತೊರೆ ಎಂದರೆ ಯಾವ 'ತೊರೆ'ಯೆಂಬುದು ಇದುವರೆಗೂ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೆರಳೆಣಿಕೆಯಷ್ಟು ದೊರಕಿದ್ದು, ಬಹುಶಃ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಬಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಂತಹ ರಾಜಮನೆತನದವರೊಂದಿಗೆ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ಚೋಳೂರು ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನವು 'ಶ್ರೀ ವೈದುಂಬನ್ ರಣಾಂತಕ'ನೆಂದು ಹೆಸರಿಸಿದೆ." [೩೬] ಮುಂದಿನ ವಿಷಯಗಳೇನು ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲವಾದರೂ ವೈದುಂಬರ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುವಂತಹ ಶಾಸನ ಇದಾಗಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ, ತಮಿಳುನಾಡು, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಂತರಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ವೈದುಂಬ ಅರಸರನ್ನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚೋಳರು ಸದೆ ಬಡಿದರಾದರೂ ಈ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವೈದುಂಬರ ಗೌಂಡರ ಉಲ್ಲೇಖ ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಬೈಯಪ್ಪಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನವು ಮೈಯಿಂದ ಮರಸನೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಈ ಮಯಿಂದಮರಸನು ಯಾರೆಂದು ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿದ್ದು(ವೈ) (ಮೈ)ದು ಬರಸ ಎಂಬುವುದರ ರೂಪಾಂತರವು ಮಯಿಂದಮರಸ ಎಂದಾಗಿರಬಹುದು. ಈ ಮಯಿಂದ ಮರಸನು ಗಂಗರಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಮತ್ತು ಚೋಳರೊಂದಿಗೆ ಮಿತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಮಯಿಂದಮರಸನು ನೊಳಂಬ ದೊರೆ ಒಂದನೆಯ ಮಹೇಂದ್ರನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. "ಈ ಮಹೇಂದ್ರನು ಬಾಣ, ಚೋಳ ಮತ್ತು ವೈದುಂಬರಸರಿಂದ ನೊಳಂಬರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ನೊಳಂಬರಿಗೆ ೧೦೦೦ವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸಿದೆ."[೩೭] "ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಕೃಷ್ಣಗಿರಿ ತಾಲೂಕಿನ ರಾಯಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನವೊಂದು ವೈದುಂಬರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಮಹಾಬಲಿ, ಬಾಣರಸ ಜಯಮೇರುವಿನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೪೭ರ ಈ ಶಾಸನವು ಕಂಚಿ, ಮಣ್ಣೆಯ, ವೈದುಂಬ, ಮಹಾಬಲಿ ಬಾಣರಸರ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡಿದೆ."[೩೮]

ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೨೦ರ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು ವೈದುಂಬರಸನು ನೊಲಿಪಯ್ಯನ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ವೈದುಂಬರಸನು ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ ಮಂಗಲದಲ್ಲಿ ಕೆರೆಯನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಳಿಸಿ ದಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅರಸರನ್ನು 'ವೈದುಂಬ ಶಿಖಾಮಣಿ'ಯೆಂದು ಹೊಗಳಿದೆ. ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ ಮಂಗಲವು ಈಗಿನ ಬೇತಮಂಗಲವಾಗಿದೆ. ಬೇತಮಂಗಲವು ಬಹುಶಃ ವೈದುಂಬರ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ತ್ರಿನೇತ್ರ ಮದಕರಿಮಲ್ಲನೆಂದು ಈ ರಾಜನನ್ನು ಕರೆದಿದ್ದು, ರಾಜನು ಪಿರಿಯ ಕೆರೆಯನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಳಿಸಿ ಕಯ್ವಾರನಾಡಿನ ಮಹಾಜನರಿಗೆ 'ಬತ್ತುಕಟ್ಟು' ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ವೈದುಂಬರು ನೊಳಂಬರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅದಲ್ಲದೆ ಕಯ್ವಾರನಾಡು ವೈದುಂಬರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸೇರಿತ್ತು.

ಗಂಗರಿಗೂ ವೈದುಂಬರಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಮೈತ್ರಿಯಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. "ಕ್ರಿ.ಶ.೮೨೬ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಗಂಗರಿಗೂ ಬಾಣರಿಗೂ ಯುದ್ಧ ನಡೆದಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವೈದುಂಬರ ರಾಜರು ಬಾಣರ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡಲು ಗಂಗರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಈ ಯುದ್ಧವು ಗಂಗರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಾನ್ಯಪುರ(ಮಣ್ಣೆ)ದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿತ್ತು. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬ ದೊರೆಗಳು ವೈದುಂಬರೊಂದಿಗೆ ಸಹಾಯಹಸ್ತವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ವೈದುಂಬರು ಬಾಣರ ಮತ್ತು ಗಂಗರ ಒಡನಾಡಿಗಳಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು."[೩೯]

ನೊಳಂಬರು ಕೋಲಾರ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ) ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ರಾಯಚೂರು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಅಧೀನರಾಗಿದ್ದ ವೈದುಂಬರು ಕೂಡ ಈಶಾನ್ಯ ಕರ್ನಾಟಕದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿರಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦ ಮತ್ತು ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ವೈದುಂಬರಸರನ್ನು ಚೋಳ ದೊರೆಗಳಾದ ೧ನೇ ಪರಾಂತಕ ಮತ್ತು ವೀರರಾಜೇಂದ್ರರು ಸೋಲಿಸಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ ವೈದುಂಬರ ಕುರಿತಾಗಿ ಮಾಹಿತಿಗಳು ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಗಿ ದೊರಕಿವೆ. ವೈದುಂಬರು ಪ್ರಮುಖ ರಾಜಮನೆತನಗಳ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಸಾಮಂತರಾಗಿಯೇ ಉಳಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೮ರಿಂದ ಸುಮಾರು ೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅರ್ಧಭಾಗದವರೆಗೆ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ವೈದುಂಬರಸರು ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾದರು.

ನೊಳಂಬರು

ಕಂಚಿಯ ಪಲ್ಲವರೊಂದಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮೂಲವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಈ ಮನೆತನವು, ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಗ್ನೇಯ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಮೂರು ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೮ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ(ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೫೦ರಿಂದ ೧೦೫೪ರವರೆಗೆ) ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವರು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 'ನೊಳಂಬಸಾಸಿರ'ವೆಂಬ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಆಧಿಪತ್ಯ ಸಾಧಿಸಿದ ಇವರು, ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಅಂದರೆ "ಕ್ರಿ.ಶ. ೯-೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ವೃದ್ಧಿಸಿಕೊಂಡು, ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨,೦೦೦ ಎಂಬ ಸವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಅಧಿಪತಿಗಳಾದರು. ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯವು ಕರ್ನಾಟಕದ ಇಂದಿನ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಕೋಲಾರ, ತುಮಕೂರು, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತಿರುವ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳು, ಅಂದರೆ ಬೆಂಗಳೂರು, ಬಳ್ಳಾರಿ, ತಮಿಳುನಾಡು ಮತ್ತು ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಅನಂತಪುರ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಪುರಿ ಜಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿತ್ತು."[೪೦] "ರಾಜಕೀಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಬಾಣರು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ಗಂಗ ಮತ್ತು ವೈದುಂಬರೇ ಮೊದಲಾದ ರಾಜಮನೆತನಗಳೊಂದಿಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಹಾಗೂ ವೈವಾಹಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಮೂಲತಃ ಪಲ್ಲವರೆನಿಸಿಕೊಂಡರು."[೪೧]

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನೂರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳು "ವೀರಗಲ್ಲು, ತುರುಗಾಳಗ, ಪೆಂಡಿರುಡೆಯುಚ್ಚ್ಯು, ಊರಿಳಿವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಶಾಸನಗಳಾಗಿವೆ. ಇನ್ನುಳಿದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಯತಿಗಳಿಗೆ ಕೆರೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳು"[೪೨] ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಕೋಪದಿಂದಾಗಿ ಶಿಥಿಲವಾಗಿವೆ. ಉಳಿದ ಶಾಸನಗಳು ದಾನಶಾಸನಗಳು ದೇವಾಲಯ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ನೊಳಂಬರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ

ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ನೊಳಂಬರ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವಿಭಾಗಗಳೆಂದರೆ,

೧. **ಗಂಗರು ಸಾಸಿರ:**[೪೩] ಇದು ಕರ್ನಾಟಕದ ಈಗಿನ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ, ಚಿತ್ತೂರು ಹಾಗೂ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಧರ್ಮಪುರಿ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಬಹುಭಾಗವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದಿತು. ಕೋಲಾರ ಅಥವಾ ಕುವಲಾಲಪುರವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಇದರ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆವನಿನಾಡು ಸಹ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಒಂದು ಘಟಕವಾಗಿದ್ದಿತು.

೨. **ಕೈವಾರನಾಡು:**[೪೪] ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ಕೈವಾರಪಟ್ಟಣವು ಈ ನಾಡಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶವೇ ಕೈವಾರನಾಡು.

೩. **ಕೀಳ್ಕಿನಾಡು:**[೪೫] ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಹಿರೇಬಿದನೂರು ಅಥವಾ ಅಂದಿನ ಪಿರಿಯ ಬಿದನೂರು ಕೀಳಕನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗಿನ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ಮತ್ತು ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶವೇ ಈ ನಾಡಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

೪. **ಮೊರಸುನಾಡು:**[೪೬] ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಂದಿದುರ್ಗದ ಪಾದದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗಗಳೂ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೂರ್ವದ ಭಾಗಗಳೂ ಈ ನಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಶಿವಗಂಗೆಯಿಂದ ಮುಳಬಾಗಿಲು ಹಾಗೂ ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಹಿಂದೂಪುರದವರೆಗಿನ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಮೊರಸುನಾಡೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸನಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ.

೫. **ನೆಕ್ಕುಂದಿ ನಾಡು:**[೪೭] ಈ ನಾಡಿನ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಈ ನಾಡು ಚಿಂತಾಮಣಿ ಸ್ಥಳದ ಭಾಗವಾಗಿ ಹೊಂದಿತ್ತು. ನೆಕ್ಕುಂದಿಯನ್ನು ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶ ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಿಲೀನವಾಗಿತ್ತು.

೬. **ನೊಳಂಬವಾಡಿ:**[೪೮] ನೊಳಂಬರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬವಾಡಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದರೂ ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨೦೦೦ ಎಂಬ ಪದ ಕೇವಲ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಹೆಸರಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯವು ಕರ್ನಾಟಕದ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ, ತುಮಕೂರು, ಕೋಲಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಹಾಸನ, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಗಳು ಹಾಗೂ ಅವಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತಿರುವ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಅನಂತಪುರ, ಚಿತ್ತೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಭಾಗಗಳು, ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಉತ್ತರ ಆರ್ಕಾಟ್ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಪುರಿ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದಿತು.

ಇಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯು ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಅನಂತಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಮಡಕಶಿರಾ ತಾಲೂಕಿನ ಹೆಂಜೇರು ಅಥವಾ ಹೇಮಾವತಿ ಆಗಿದ್ದಿತು.

ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವೆಂಬಂತೆ ಕೋಲಾರದ ಮಡಿವಾಳದ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೮೯೦ರ ಶಾಸನ ಗಂಗ ೧ನೆಯ ನೀತಿಮಾರ್ಗನು ನಂದಿಗಿರಿ, ಕುವಲಾಲಪುರಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ನೊಳಂಬಾಧಿ ರಾಜರು 'ಗಂಗರ ಸಾಸಿರ'ವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದ ಬಾಣರಸರ ವಿರುದ್ಧ ಮುರ್ಗೆಪಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಾ ಮಡಿದ ಪೊಂಪಲವೊಡೆಯನಿಗೆ ಸೂರೂರನ್ನು ದಾನ ಬಿಟ್ಟ ಅಂಶವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೪೯] ಇದು ಬಾಣ–ಗಂಗರಿಗೆ ನಡೆದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಗಂಗರ ಸಾಮಂತರಾದ ನೊಳಂಬರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಗಂಗರಸಾಸಿರ ನಾಡಿದ್ದ ಅಂಶವನ್ನೂ ಅರಹುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ "ನೊಳಂಬಾಧಿರಾಜ ಪೊಳಲ್ಚೋರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಂದಿಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತ ಮತ್ತು ಕಿರಮಯ್ಯ ಗಾವುಂಡರು ಒಂದು ಶಿಖರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರೆಂದು ಅಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ."[೫೦]

ಚೋಳರು

ಇವರ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವು ವಿಜಯಾ ಚೋಳನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧ ಮತ್ತು ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದ ಕೆಲವು ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭುತ್ವ ಸಾಧಿಸಿದರು. ಕರ್ನಾಟಕವನ್ನು ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಭಾಗದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಈ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶವೂ ಸೇರಿದಂತೆ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದ ಅಂಶವನ್ನು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಈವರೆಗೆ ಪತ್ತೆಯಾಗಿರುವ ಚೋಳರ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ.

ಚೋಳರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೇಮಕಗೊಂಡವರು ತಮಿಳು ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರವಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ "ಕೈವಾರ ನಾಡಿನ ಸುಗಟೂರಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ನಲ್ಲೂರಿನ ಮುಖ್ಯನಾದ ಹೆಸರಾಂತ ಉದಯ ಮಾರ್ತಾಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಮಾರಯನ್‌ನು ಕುವಳೈ ತಂತಿರನ್ (ಸೇನಾಪತಿ) ಆಗಿದ್ದು, ಈತ ಶುದ್ಧ ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಣತನೂ ವಿಶ್ವವಿಖ್ಯಾತನೆಂದೂ ಗ್ರಾಮಭೂಮಿ ಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು ತಮಿಳು ಜನರ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದಾಗಿ"[೫೧] ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಆಕ್ರಮಣಶೀಲ ಗುಣದಿಂದಾಗಿಯೇ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨–೧೪ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

"ನೊಳಂಬವಾಡಿಯು ನಿಗಿರಿಲಿ ಚೋಳಮಂಡಲದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೂರ್ವ ಪ್ರದೇಶವು ನಿಗಿರಿಲಿ ಚೋಳಮಂಡಲದಲ್ಲಿನ ಕುವಳಾಲನಾಡು ಎನಿಸಿಕೊಂಡು,

ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಕೈವಾರ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ(ಕಳವರ ನಾಡಿಗೆ) ಸೇರಿದ್ದವು."[೫೨] ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಇವರ ಶಾಸನಗಳಿಂದಾಗಿ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಕೃಷಿ, ನೀರಾವರಿ ಹಾಗೂ ವಾಣಿಜ್ಯ ರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಗಣನೀಯ ಪ್ರಗತಿ ಗಳಿಸಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೇ ದೇವಾಲಯ ಕೆರೆ-ಕಟ್ಟೆ-ಕುಂಟೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದಂತಹ ಜನಪರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳೂ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಇದುವರೆಗೆ ಪತ್ತೆಯಾಗಿರುವ ಸುಮಾರು ೧೬೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಇದನ್ನು ಖಚಿತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. "ಒಂದನೇ ಕುಲೋತ್ತುಂಗನ ೩೯ನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿರುವ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಲಕಲನೇರ್ಪು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಚೋಳ ವಂಶಾವಳಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ"[೫೩] ಇವನ ನಂತರ ಬಂದ ವಿಕ್ರಮ ಚೋಳನ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ಚಿಂತಾಮಣಿ ಹಾಗೂ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಲಭಿಸಿವೆ. ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಸುಗಟೂರು, ಕೈವಾರನಾಡೊಳಗಿದ್ದ 'ಅರಮೋಳಿದೇವ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲ' ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿದ್ದು, ಸುಗಟೂರು ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದ್ದು, 'ಅರಮೋಳಿದೇವ ಚತುರ್ವೇದಿಮಂಗಲ' ಎಂಬುದು ಅದಕ್ಕಿದ್ದ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅದೇ ರೀತಿ ಚೋಳರು ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಅನೇಕ ನಾಡುಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಇವರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ "ರಾಜೇಂದ್ರ ಶೋಳವನಾಡು, ಗಂಗೈಕೊಂಡ ಶೋಳವಳನಾಡು, ವೀರ ರಾಜೇಂದ್ರವಳನಾಡು, ಆವನಿನಾಡು, ಕುವಲಾಲನಾಡು, ಕೈವಾರನಾಡು, ಕಳವರನಾಡು, ಕುಡುಮಲೈನಾಡು, ಪೆರಿಯನಾಡು ಅಥವಾ ಇಡೈನಾಡು ಮುಂತಾದ ನಾಡುಗಳನ್ನೂ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ"[೫೪]

ಹೊಯ್ಸಳರು

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೪ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ ಹೊಯ್ಸಳರ ಚರಿತ್ರೆ ಹಲವು ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೩೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹೊಯ್ಸಳರ ಆಳ್ವಿಕೆ ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಸಾಮಂತರಾಗಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಹೊಯ್ಸಳರು ಚಾಲುಕ್ಯರ ಅವನತಿಯ ನಂತರ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗ ಮತ್ತು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ನಡೆಸಿದರು. ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಜೈನಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವಧರ್ಮಗಳ ಉನ್ನತಿಯ ಕಾಲ ಇವರದಾಗಿತ್ತು. ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣ ಕಾಲ. ಹೊಯ್ಸಳರು ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಸಂವರ್ಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ಅಧ್ಯಯನ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ.

ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ರಾಜಕೀಯ ಹಾಗೂ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜರುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದರ

(ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೬ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೪೬ರವರೆಗೆ) ಫಲವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅವರ ನೂರಾರು ಶಾಸನಗಳು ಹಾಗೂ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ನಿರ್ಮಿತಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. "ಹೊಯ್ಸಳರು ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಸುಮಾರು ೧೦೦೬ರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಅವರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶ ವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ನಿಗಿರಿಲಿ ಚೋಳಮಂಡಲವು ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಕಾಲದಲ್ಲೇ. ಕಲಿಯೂರು ಕದನ ಹೊಯ್ಸಳರ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಮೈಲಿಗಲ್ಲಾಯಿತು. ಅವರು ಆಗ ತಾನೇ ಗಂಗವಾಡಿಯ ಮೇಲೆ ಆಧಿಪತ್ಯ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದ ಚೋಳರನ್ನು ಎದುರಿಸಿದ್ದರು."[೫೫] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೪–೧೭ರ ತಲಕಾಡು ಕದನದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಗಂಗವಾಡಿಯಿಂದ ಚೋಳರು ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟರು. ಗಂಗವಾಡಿ, ಕೊಂಗುದೇಶ ಹಾಗೂ ಕುವಲಾಲನಾಡುಗಳು ವಶವಾಗುವುದರ ಜೊತೆಗೆ, ಕೋಲಾರ ದಲ್ಲಿ ಇವರ ಶಾಖೆಯೊಂದು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ಉದಯಾದಿತ್ಯ(ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಸೋದರ)ನನ್ನು ನಿರ್ವಹಣೆಗೆಂದು ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ದಾರಿನಾಯಕನ ಪಾಳ್ಯದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯ರ ಶಾಸನ ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ "ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೫ರ ನಂದಿಯ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು 'ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಟ್ಟಿ'(ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ)ಯನ್ನು 'ತಲೈಕಾಡುಗೊಂಡ'ನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾ ನಂದಿಯ ತಿರುನಂದೀಶ್ವರ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆಂದು ವಿಕ್ರಮ ಚೋಳಮಂಡಲದ ಚನ್ನೈನಾಡೊಳಗಣ ನೆಡುಮನೂರು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಅಂಶವನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿ, ಈತನ 'ನಂಗ್ಗಲಿಗೊಂಡ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ."[೫೬] "ಚೋಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದ ಅಪ್ರಮೇಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೬ರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಸಿದ ಕಲಿಯೂರಿನ(ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರ ತಾಲೂಕು) ಜಯಸ್ತಂಭ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಹೊಯ್ಸಲ' ಎಂಬ ಪದ ಮೊದಲಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ"[೫೭] ಹಾಗೂ "ಹೊಯ್ಸಳರ ೩ನೇ ವೀರಬಲ್ಲಾಳನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ತಿರುವಣ್ಣಾಮಲೈ ತನಕ ಹೊಯ್ಸಳರು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೧೧ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ದೆಹಲಿ ಸುಲ್ತಾನರ ದಾಳಿಗಳಿಂದಾಗಿ ತತ್ತರಿಸಿದ ಇವರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ 'ಹೊಸೂರು' ಎಂಬ ಹೊಸ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೊಸವೀಡು ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೨೭ರವರೆಗೆ ಆಳಿದರು. ಇದನ್ನು ರಮಾಪುರದ"[೫೮] ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನ ವಿಷದಪಡಿಸುತ್ತದೆ. "ಬಿ.ಎಲ್.ರೈಸ್ ಅವರು Mysore and Coorg from Inscriptions ಎಂಬ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ಸಮೀಪದ ಹೊಸೂರೇ ಅದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ."[೫೯]

ವಿಜಯನಗರ

ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೊಳಪಟ್ಟಿದ್ದ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು ಹಾಗೂ ತಮಿಳು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ನೂರಾರು ಶಾಸನಗಳು

ಈವರೆಗೆ ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಈ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಾದ ಮಹತ್ವದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಹರಿಹರ, ಬುಕ್ಕ, ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಯ, ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ, ರಾಮರಾಯ ಅಚ್ಯುತದೇವರಾಯ ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಮುಖ ಅರಸರು. ಈ ಮನೆತನದ ಆರಂಭದ ರಾಜಕೀಯ ಚಟುವಟಿಕೆ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹ. ಇದನ್ನು ಆರಂಭದ ಅರಸರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಾಸನಗಳು ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತವೆ. "ಪ್ರಕಟಿತ ತೆಲುಗು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ವಿಜಯನಗರದ ಹರಿಹರ ದೇವರಾಯನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ಬೆಸ್ತರಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೩೬ರ ತಾಮ್ರಶಾಸನ"[೬೦] ಮತ್ತು "ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ನಗರಗೆರೆಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೦೫ರ ಶಾಸನವು ತುಳುವ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ."[೬೧]

ವಿಜಯನಗರ ಅರಸ ಬುಕ್ಕರಾಯನು ಪೆನುಗೊಂಡ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಳಬಾಗಿಲು ಒಂದು ಉಪ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿತು. ನಿಗಿರಿಲಿಚೋಳ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿನ ಕೈವಾರನಾಡುಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಅದೇ ಹೆಸರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಆಡಳಿತ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದವು ಎಂಬುದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಂದಿನ ಮುಳಬಾಗಿಲು 'ಮುಳವಾಯಿ' ರಾಜ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು, ಒಂದನೆಯ ಹರಿಹರನ ಸೋದರನಾದ ಮುದ್ದಪ್ಪನನ್ನು ಇದರ ರಾಜ್ಯಪಾಲನಾಗಿ ನೇಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. "ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಹಾಗೂ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾದಲಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಾಗಣ್ಣ ಒಡೆಯರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಶವು ೧ನೇ ಬುಕ್ಕನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೭೧ರ ಶಾಸನದಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ"[೬೨](ನಾಗಣ್ಣ ಒಡೆಯ ಮತ್ತು ಅವನ ವಂಶೀಯರು ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸಂಗಮ ದೊರೆಗಳ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಇವರು ಮೊದಲನೆಯ ಬುಕ್ಕ, ೨ನೇ ಹರಿಹರ, ೨ನೇ ಬುಕ್ಕ, ೧ನೇ ದೇವರಾಯ ಮತ್ತು ೩ನೇ ಬುಕ್ಕನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದರು). ಅಲ್ಲದೆ "ನಾಗಣ್ಣ ಒಡೆಯ ಮತ್ತವನ ಮಗ ದೀಪಣ್ಣ ಒಡೆಯರು ಸಾದಲಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಶ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೭೦–೮೫ರ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ."[೬೩] ಈ ಮನೆತನವನ್ನಾಳಿದ ಸಂಗಮ, ಸಾಳ್ವ, ತುಳುವ, ಅರವೀಡು ವಂಶದ ರಾಜರಗಳ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೈವಾರ, ಬಿಸ್ಸೇನಹಳ್ಳಿ, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ದೇವರಗುಡಿಯಲ್ಲಿ, ನಗರಗೆರೆ, ಕಲ್ಲುಡಿ, ಕಾದಲವೇಣಿ, ಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿ, ಕೊಡಿಗೆಹಳ್ಳಿ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಮಿಣಕನಗುರಿಕಿ, ಮಂಚನಬೆಲೆ, ಸುಳಿದೇನಹಳ್ಳಿ, ಶೆಟ್ಟಿಪಲ್ಲಿ, ಆಲಂಬಗಿರಿ ಮತ್ತು ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆಕಿವೆ.

ಪಾಳೆಯಗಾರರು

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ರಾಜಮನೆತನಗಳು ನಾಡಿನ ಇತಿಹಾಸ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಂಪನ್ನಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿವೆ. ದೊಡ್ಡ ರಾಜರಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಇಂಥ ಪುಟ್ಟ ರಾಜವಂಶಗಳ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಭದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟುಗಳು "೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದಲ್ಲೇ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದವು. ಆ ರೀತಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಗುಮ್ಮನಾಯ್ಕನಪಾಳ್ಯದ ನಾಯಕರು."[೬೪] ಇದು ಜಿಲ್ಲೆಯ "ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೂಡಿಕೊಂಡ, ಕಂದಕೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ನರಸಿಂಹನಾಯಕ ಮತ್ತು ಖಾದ್ರಿಪತಿನಾಯ್ಕ ಎಂಬ ಸೋದರರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೪೩ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು"[೬೫] ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಆಡಳಿತದ ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣವು ಕೆಲವು ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟುಗಳ ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಕ್ಷಣೆ(ಸೈನಿಕ ನೆರವು), ಬೊಕ್ಕಸದ ನೆರವಿಗೆ ವಾರ್ಷಿಕ ಪೊಗದಿ ಸಲ್ಲಿಕೆ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಪಾಲುದಾರಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ವಿಶೇಷತಃ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿದ್ದುವು. ಇದು ಹಿಂದಿನ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದು ಸಂಖ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಳಗೊಂಡದ್ದು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. ಹೀಗಾಗಿ ವಿಜಯನಗರ ಪತನಾನಂತರವೂ ಅವರ ಕಾಲದ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಚಾರಗಳು ಮತ್ತೆ ವಿಜೃಂಭಿಸಿತು. ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟುಗಳಿಂದಾಗಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಮನೆತನಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಾಯಕರ/ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಇತಿಹಾಸ, ಆಡಳಿತವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರರು

ಕರ್ನಾಟಕದ ಹಲವು ಸ್ಥಳೀಯ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿ ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಒಬ್ಬರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ವಿಜಯ ನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಆಡಳಿತವು ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದ್ದಿತು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಸುಗಟೂರಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಹಲವು ಊರುಗಳನ್ನೊಳ ಗೊಂಡ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ "ಅವರ ರಾಜ್ಯವು ಹೊಸಕೋಟೆ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ಕೋಲಾರ, ಮಾಲೂರು, ಆನೇಕಲ್ಲು ತಾಲೂಕುಗಳ ಪ್ರದೇಶದವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ಇಮ್ಮಡಿ ತಮ್ಮೇಗೌಡನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತನ ಸೇವೆಯು ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮ್ರಾಟರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಅವಕಾಶ ಲಭ್ಯವಾಗಿ, ಸಾಮ್ರಾಟರ ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ

ಪ್ರದೇಶದ ಒಡೆತನ ದೊರೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಇವರು ಏಳು ನಾಡುಗಳ ಮೇಲಿನ ಅಮರನಾಯಕತನದ ಹಕ್ಕನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರೆಂಬ ಅಂಶ ಕೋಲಾರ ತಾಲೂಕು ಗುಮ್ಮರೆಡ್ಡಿಪುರದ ಶಾಸನದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಏಳು ನಾಡುಗಳು ಯಾವುವು ಎಂಬುದು ಆ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ."[೬೬] ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೫೧ರಿಂದ ೧೬೯೯ರ ಕಾಲಾವಧಿಗೆ ಸೇರಿದ ಈ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಜಂಗಮಕೋಟೆಗೆ ಅನತಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸುಗಟೂರು ಪ್ರಾಚೀನ ಚೋಳರ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಲೇ ಪ್ರಮುಖ ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದ ಅಂಶ ಸುಗಟೂರಿನಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆಯಾಗಿರುವ ಚೋಳ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಮೂಲಪುರುಷನ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳಕನ್ನು ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿಲ್ಲ. ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಒಂದೆರಡು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿನ ಉಲ್ಲೇಖಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ದೇವಯ್ಯಗೌಡ ಎಂಬುವನು ಈ ವಂಶದ ಮೊದಲ ಪಾಳೆಯಗಾರನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೭೯ರ ಜೋಡಿಲಕ್ಕೊಂಡನ ಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನ[೬೭]ದಲ್ಲಿ ನಾಗಣ್ಣ ಒಡೆಯನ ಮಗ ದೇವಯ್ಯ ಒಡೆಯನೆಂಬುವನು ವಿಜಯನಗರದ ಕರ್ಣಾಟಕಾಧೀಶನಾದ ಇಮ್ಮಡಿ ಹರಿಹರನ(೧೩೭೭–೧೪೦೪) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇನಾಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದ ವಿವರವಿದೆ." ಹಾಗೆ ಈ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನ[೬೮] "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೨೨ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ ಮಾಲೂರು ತಾಲೂಕು ಜೋಡಿಪುರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸು ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಸುಗಟೂರಿನ ತಮ್ಮೇಗೌಡನದಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮೇಗೌಡನ ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ದೇವಪ್ಪಗೌಡನೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ." ಈತನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನ "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೭೫ರ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ವಡಿಗೇನಹಳ್ಳಿ(ಬೇಚರಾಕ್)ಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವಪ್ಪಗೌಡನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ."[೬೯] "ಈ ವಂಶೀಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಸುಮಾರು ೧೦೫ ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಿದ್ದು, ಅವು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಾವಧಿಯಿಂದ ೧೯ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ. ಆದರೆ ಈ ಪ್ರಭುಗಳ ಪ್ರಾಚೀನ ಪರಂಪರೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾಹಿತಿಗಳೇನೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದೇ ವಂಶದ ಮುಮ್ಮಡಿ ತಮ್ಮಭೂಪನು ಹೆಸರಾಂತ ಕವಿ, ವಿದ್ವಾಂಸನೂ ಆಗಿದ್ದು(ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ) ತ್ರಿಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಅವನ ಕೃತಿ 'ಶಂಕರಸಂಹಿತೆ'ಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ(ಈ ಕೃತಿಯ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು ಬೆಂಗಳೂರು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಮೈಸೂರು ವಿ.ವಿ., ಬೆಂಗಳೂರು ವಿ.ವಿ. ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಹಾಗೂ ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಬೃಹನ್ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿವೆ). ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನಂದಿನಾಥಚರಿತ್ರೆ, ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜೇಂದ್ರಚೋಳ ಚರಿತೆ, ಕುಮಾರಾರ್ಜನೀಯ, ಸೌಂದರೇಶ ಚರಿತ್ರೆ, ರಾಜೇಂದ್ರಚೋಳ ಚರಿತ್ರಮು ಎಂಬ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನ

ಆಸ್ಥಾನ ಕವಿಗಳಾದ ಸೆಜ್ಜೆ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಾರ್ಯನ 'ಮಳೆಯರಾಜ ಚರಿತೆ' "ಇದರಲ್ಲಿ ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಶತಶೃಂಗ, ನಂದಗಿರಿ, ಬಧಿರಾದ್ರಿ ಮತ್ತು ಪುಂಗವಕುಂದ್ರಗಳಿಂದ ಆವೃತ್ತವಾದ ಪ್ರದೇಶದ ಒಡೆಯರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕವಿ ಪುಲ್ಲಯ್ಯನ 'ಗಣಿತ ದೀಪಿಕಾ'ದ ಅವತರಣಿಕಾ ಪದ್ಯಗಳು ಮಾಹಿತಿ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆ ಈ ವಂಶೀಯರ ಆನೇಕಲ್ ಶಾಖೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೈಫಿಯತ್ ಒಂದು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ದೊರೆತಿದ್ದು ಹಲವು ಮೌಲಿಕ ವಿವರಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿವೆ. ಇವರ ಸಿರಿವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಜಾನಪದ ಗೀತೆಗಳು ಪುಂಗನೂರು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದುದನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾರೆ."[೨೦]

ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ದೇವಪ್ಪ(ಯ್ಯ)ಗೌಡ, ಹಿರಿಯತಮ್ಮಗೌಡ, ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮಗೌಡ, ಇಮ್ಮಡಿ ತಮ್ಮೇಗೌಡ, ಮುಮ್ಮಡಿ ತಮ್ಮೇಗೌಡ, ಚಿಕ್ಕರಾಯ ತಮ್ಮೆಗೌಡ, ಮುಮ್ಮಡಿ ಚಿಕ್ಕರಾಯ ತಮ್ಮೇಗೌಡ ಎಂಬ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದಾರೆ. "ಇವರ ವಂಶಸ್ಥರು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಅಧೀನರಾಗಿ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳಾಗಿ ದೀರ್ಘಕಾಲ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಮುಖ ಪಾಳೆಯಗಾರರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯ ಗಾರರು ತಮ್ಮ ವಂಶದ ಹಿರಿಯನಾದ ತಮ್ಮೇಗೌಡ ಎಂಬುವನ ಹೆಸರನ್ನು ಕುಲನಾಮವನ್ನಾಗಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮೇಗೌಡ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರಿಗೆ ತನ್ನ ವಿಧೇಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ 'ಸುಗಟೂರುನಾಡ ಪ್ರಭು' ಎಂದು ಬಿರುದಾಂಕಿತನಾಗಿ ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸುತ್ತಾನೆ."[೨೧] ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಿಜಾಪುರ ಸುಲ್ತಾನರ ಸೇನಾನಾಯಕರಾದ ರಣದುಲ್ಲಾಖಾನ್ ಮತ್ತು ಮರಾಠ ಸರದಾರ ಷಹಜಿಯವರ ದಾಳಿಗಳು ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮೇಲೂ ಆದವು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲ್, ತದನಂತರ ಹೈದರಾಲಿ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನರ ಆಕ್ರಮಣಗಳು ಎಡೆಬಿಡದೆ ನಡೆದು ಸುಗಟೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಅವನತಿಯಾಯಿತು.

ಆವತಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರು

ಇವರು ಮೂಲತಃ ಕೃಷಿಕರಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಇತಿಹಾಸದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹ ರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪ ಮತ್ತು ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಬೆಂಗಳೂರು, ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಂಶದ ಶಾಖೆಯ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಆಳಿದರು. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಚಿಯ ಹತ್ತಿರದ ಯಣಮಂಜಿ ಪುತ್ತೂರಿನಿಂದ ಬಂದು ನಂದಿದುರ್ಗದ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿರುವ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಬೆಟ್ಟದ ಬಳಿ ತಂಗಿದರು. ಅನಂತರ ದೇವನಹಳ್ಳಿಯ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಆಹುತಿ(ಇಂದಿನ ಆವತಿ)ಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದರು. ಇವರ ನಾಯಕ ರಣಭೈರೇಗೌಡ. ತೆಲುಗು ಮೂಲದವರಾದ ಇವರನ್ನು 'ಭಂಡಿಕಾಪಲು' ಒಕ್ಕಲಿಗರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಅವರು ಹೊಂದಿದ ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿ

ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಇವರೇ ಮುಂದೆ ಮೊರಸು ಒಕ್ಕಲಿಗರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಂದರು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಮೊರಸು ಒಕ್ಕಲಿಗರನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದು ಭೈರವ ದೇವರ ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದು ಕರಗದಮ್ಮ ಇವರ ಮನೆದೇವರು. ತಮ್ಮ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಬಲಗೈನ ಉಂಗುರ ಬೆರಳು ಹಾಗೂ ಕಿರುಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೀತಿಬೆಟ್ಟದ ಭೈರವನಿಗೆ ವಿವಾಹಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬಲಿ ನೀಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಕಳೆದ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತು.

ಆವತಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಉಗಮದ ಬಗ್ಗೆ ಅವರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಯಾವುದೇ ಸುಳಿವು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ಈ "ವಂಶೀಯರಲ್ಲಿ ಗಣ್ಯನಾದ ಇಮ್ಮಡಿ ಸೊಣ್ಣ ಭೈರೇಗೌಡನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕರಸನೆಂಬ ಕವಿಯು ಈತನ ಶೌರ್ಯ-ಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ 'ಸೊಣ್ಣ ಭೈರೇಗೌಡನ ಚರಿತ್ರೆ' ಎಂಬ ಕೃತಿಯನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಬಗ್ಗೆ ಆರ್.ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕವಿಚರಿತೆ ಸಂಪುಟ-೨ರಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದು, ಈವರೆಗೂ ಆ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ."[೨೨] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೩೮ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ(ಕಸಬಾ)ದ ಕುಡುವತಿ ಸ್ಥಳದ ತಾಮ್ರಶಾಸನವೊಂದು[೨೩] ಈ ವಂಶದ ಪ್ರಭುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇವರು ತಮ್ಮ ಕುಲದೈವ ಭೈರವನೆಂದು, ಮನೆದೇವರು ಕರಗದಮ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಮರಿಭೈರೇಗೌಡ ಮತ್ತು ಆತನ ಮಗ ಮಾದೇಗೌಡ ಎಂಬುವವರು ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳ ಪೂರ್ವಜರೆಂದು ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇವರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೩೮ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನವರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ನಂದಿಗಿರಿ ದುರ್ಗದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು "ನಂದಿಮಂಡಲ ಎಂದೂ ಅದು ಪಂಚಕ್ರೋಶ ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಶಾಸನೋಕ್ತವಾಗಿದೆ(ಕ್ರೋಶ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೂಗು: ದೂರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ: ಹರದಾರಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ; ಒಂದು ಕ್ರೋಶವೆಂದರೆ ಸುಮಾರು ೮ ಕಿ.ಮೀ). ಈ ನಂದಿ ಮಂಡಲದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲೇ ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳ ಶಾಸನಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು ಹೊಸ ಊರನಾಡು, ಮೂಲೆಗಾಸಿನ ಸೀಮೆ, ಹಣ ಬೆಪ್ಪೂರು ಸೀಮೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಅವರ ಆರಂಭ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ."[೨೪] ಇವರು ನಂದಿದುರ್ಗದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಾದ ದೇವನಹಳ್ಳಿ, ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ "ನಂದಿಯ ಸಮೀಪದ ಕಾರೇಪುರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆ ನಿಂತಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ವಂಶದ ಭೈರವ ಭೂಪಾಲಕನನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭು, ಕಾರೇಪುರದ ಭೈರವ ಭೂಪಾಲನೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇಮ್ಮಡಿ ಹಾವಳಿ ಭೈರ, ಭೈರನೃಪ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಭೈರವ ಭೂಪತಿ ಕಾರೇಹಳ್ಳಿಯ ಮೂಲದವರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ."[೨೫]

ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರು ಕಂಚಿಯ ಹತ್ತಿರದ ಯಣಮಂಜಿ ಪುತ್ತೂರಿಂದ ಬಂದವರಾಗಿರದೆ ಸ್ಥಳೀಯರು ಎನ್ನಬಹುದು.

ಜಿಲ್ಲೆಯು ಈ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು ಎಂದು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುವಂತೆ "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೨೮ರ ಶಾಸನವು ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಕುಡುವತ್ತಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಶಿವರಾತ್ರಿ ಪೂಜಾ ನಂತರ ಆಚಾರ್ಯ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ತೀರ್ಥಾಕ್ಷತೆ ಸುವರ್ಣಗಳೊಂದಿಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ."[೨೬] ಆವತಿ ಪಾಳೆಗಾರರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಭೈರೇಗೌಡ, ಭೈರವ ಭೂಪಾಲಕ, ಸಣ್ಣಪ್ಪಗೌಡ ಅಯ್ಯನವರು, ಮಲೆಯ ಭೈರಯ್ಯಗೌಡ, ಭೈರಯ್ಯಗೌಡ, ಹಾವಳಿಬಯಪ್ಪಗೌಡ, ಇಮ್ಮಡಿ ಹಾವಳಿ ಭೈರಪ್ಪಗೌಡ, ಇಮ್ಮಡಿ ಬೈಚೇಗೌಡ, ಇಮ್ಮಡಿ ಸೊಣ್ಣ ಭೈರೇಗೌಡ, ಗೋಪಾಲಗೌಡ, ದೊಡ್ಡ ಭೈರಪ್ಪಗೌಡ, ವೆಂಕಟನಾರಾಯಣಪ್ಪಗೌಡ, ಚನ್ನಣ್ಣಪ್ಪ, ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರಮುಖರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಬಹಳಷ್ಟು ಶಾಸನಗಳು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ(ಕಸಬಾ), ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೨೮ ರಿಂದ ೧೭೯೨ವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ.

ರಕ್ಕಸತಂಗಡಿಯ ಯುದ್ಧದ ತರುವಾಯ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಪ್ರಭಾವ ಕಡಿಮೆ ಆದಂತೆ ಸ್ಥಳೀಯ ಪ್ರಭುಗಳು ಅಥವಾ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವಾಯತ್ತತೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲರಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವರು ತುಳು ವಂಶದ ಕೊನೆಯ ಅರಸರ ಕಾಲದಿಂದ ಅರವೀಡು ವಂಶದ ಇಮ್ಮಡಿ ವೆಂಕಟಪತಿ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಅವರ ನಿಷ್ಠಾವಂತರಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಶಾಸನಾಧಾರಗಳಿವೆ. ಆದರೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಾದ ರಣದುಲ್ಲಾಖಾನ್ ಮತ್ತು ಷಹಜೀ ಅವರ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಎದುರಿಸ ಬೇಕಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಷಹಜೀಯ ಮಗ ಏಕೋಜಿ, ಶಿವಾಜಿ, ಸಂಬಾಜಿ(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೬೮೦–ಕ್ರಿ.ಶ.೧೬೮೯) ಅವರ ಆಡಳಿತ ನಡೆಯಿತು. ಹೀಗೆ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩–೧೪ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಂತ್ಯದವರೆಗೂ ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳ ವಂಶೀಯರು ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಳೀಯ ಪ್ರಭುಗಳಾಗಿ ಜನಾನುರಾಗಿಗಳಾಗಿ ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದರೆಂಬ ಅಂಶ ಅವರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಮನಗಾಣಬಹುದು.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಪಾಳೆಯಗಾರರು

ಮಲ್ಲಭೈರೇಗೌಡ ತನ್ನ ಸಂತತಿಗಾಗಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿದ. ಕೆಲವು ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶಾಖೆಯಾಗಿದೆ. ದೀರ್ಘಕಾಲ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ಇದಾಗಿದೆ. "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೭೮ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಈ ಸಂತತಿ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭೮೦ರ ತನಕ ಪ್ರಬಲವಾಗಿತ್ತು. ಬಿಜಾಪುರ, ಮರಾಠರ ಆಕ್ರಮಣಗಳು

ನಡೆದಾಗ ನೆರೆಯ ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ, ಸುಗಟೂರು ಮೊದಲಾದ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟುಗಳು ನಾಮಾವಶೇಷವಾದರೂ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಉಳಿದುಕೊಂಡೇ ಬಂತು. ದಳವಾಯಿ ದೇವರಾಜಯ್ಯನ ದಾಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಗಿ ಮಾಗಡಿ ರಾಜ್ಯವು ಮೈಸೂರಿನ ವಶವಾದಾಗಲೂ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ತವಾಯಿತು."[೭೭] ಪರ ರಾಜ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಸ್ವಹಿತವೇ ಮುಖ್ಯವೆಂಬ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಗಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ನೇಹ, ಗುಡಿಬಂಡೆಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ತೋರಿದಂತಹ ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾದ ಸ್ವಹಿತ ಸಾಧನಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿ–ಇದು ಬಹುಕಾಲ ಬಾಳಲು ಕಾರಣ ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಆವತಿ ಪ್ರಭುಗಳ ಶಾಖಾ ಮನೆತನವಾಗಿದ್ದು, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೭೮ರಲ್ಲಿ ಈ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮಲ್ಲಭೈರೇಗೌಡನು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆದು ಇದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಈ ಮನೆತನದವರು ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟವನ್ನು ಖರೀದಿಸುವ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಕ್ರಮೇಣ ನಂದಿದುರ್ಗ, ಕಳವರದುರ್ಗ, ಗುಡಿಬಂಡೆ ಹಾಗೂ ಇಟ್ಟಕಲ್‌ದುರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಬಲಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಪಾಳೆಯವನ್ನು ಆಳಿದವರಲ್ಲಿ ಮರಿಗೌಡ, ದೊಡ್ಡ ಭೈರೇಗೌಡ, ರಂಗಪ್ಪಗೌಡ, ರಾಣಿ ವೆಂಕಟಮ್ಮ, ಇಮ್ಮಡಿ ಮರಿಗೌಡ, ಅಣ್ಣೀಗೌಡ, ಹಾವಳಿ ಭೈರೇಗೌಡ ಮತ್ತು ಬೈಚೇಗೌಡ ಪ್ರಮುಖರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಬೈಚೇಗೌಡನ ಅಧಿಕಾರಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಅರಸರು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಕೋಟೆಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಬೈಚೇಗೌಡನ ಕೋರಿಕೆಯಂತೆ ಮರಾಠರು ಅವನ ನೆರವಿಗೆ ಧಾವಿಸಿದಾಗ ಮೈಸೂರು ಸೈನ್ಯವು ಮುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಂತೆಗೆದುಕೊಂಡಿತು. ಆದರೆ ಆದಾಗಲೇ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಅವರು ಅದಕ್ಕೇ ತೃಪ್ತಿಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದಲ್ಲಿದ್ದ ಕ್ರೈಸ್ತ ಗುರುಸ್ವಾಮಿ ಪೋನ್‌ತೇನನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಹರಿದಾಸರು ದೊಂಬಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರೆಂದು ಜೆಸುಯೆಟ್ ಪತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಬೈಚೇಗೌಡನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ ಬಂದ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಾಯಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಬಲ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದ ಹೈದರಾಲಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೨ರಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಕೋಟೆಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಹರಸಾಹಸ ಮಾಡಿದನಾದರೂ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಸಂಧಿ ಏರ್ಪಟ್ಟು ಐದು ಲಕ್ಷ ಪಗೋಡವನ್ನು ಪೊಗದಿಯಾಗಿ ನೀಡುವಂತಾಗಿ ಅರ್ಧ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಪಾವತಿಸಲಾಯಿತಾದರೂ ಉಳಿದ ಅರ್ಧ ಮೊತ್ತದ ವಸೂಲಿಗಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಿಯೋರ್ವನನ್ನು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದಲ್ಲಿ ಬಿಡಲಾಯಿತು. ಇದಾದ

ಬೆನ್ನಲ್ಲೇ ಮರಾಠ ಸೇನಾನಿ ಮುರಾರಿರಾವ್ ಮರಾಠ ಸೇನಾ ತುಕಡಿಯೊಂದನ್ನು ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಾಯಕನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆಂದು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರಕ್ಕೆ ನಿಯೋಜಿಸಿದನು ಹಾಗೂ ನಂದಿದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದನು. ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಹೈದರಾಲಿ ಕೋಟೆಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮೂಲಕ ನಂದಿದುರ್ಗ, ಕಳವಾರದುರ್ಗ, ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಇಟ್ಕಲ್‌ದುರ್ಗ ಹಾಗೂ ಕೋತಿಕೊಂಡಗಳಿಗೂ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ಅದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಪಾಳೆಯಗಾರ ಮತ್ತವನ ಕುಟುಂಬದವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಲಾಯಿತು. ಇದಾದ ನಂತರ ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿಗೆ ಲಾರ್ಡ್ ಕಾರ್ನ್‌ವಾಲೀಸನು ನಾರಾಯಣಗೌಡನೆಂಬುವನನ್ನು ನೇಮಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅದಕ್ಕೆ ಮರುಜೀವ ನೀಡಿದನು. ಹೈದರಾಲಿಯ ನಂತರ ಬಂದ ಟಿಪ್ಪು ಇದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೧ರಲ್ಲಿ ನಂದಿದುರ್ಗವನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಅದರ ನಿಯಂತ್ರಣವನ್ನು ಪಾಳೆಯ ಗಾರನು ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಟಿಪ್ಪು ಮತ್ತು ಬ್ರಿಟಿಷರ ನಡುವೆ ಸಂಧಾನ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಪಾಳೆಯಗಾರನು ಅಧಿಕಾರವಿಹೀನನಾದನು. ಹೀಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೭೮ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ಸುಮಾರು ೩೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿ ತನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಕೊನೆಯ ೮೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸತತವಾಗಿ ಯುದ್ಧ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಆಕ್ರಮಣಗಳನ್ನು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಎದುರಿಸಿತು.

ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರು

ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಇದು ಗುಮ್ಮನಾಯ್ಕನಪಾಳ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನೋಡಲು ಬೋಳುಬಂಡೆಗಳ ರಾಶಿಯಂತೆ ಕಾಣುವ ಈ ಸ್ಥಳ ಸುಮಾರು ೧೫೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ದಕ್ಷಿಣವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ ದೊಂಗಲಕೊಂಡ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಜನವಾಗಿ ವಿರಾಜಿಸುವ ಈ ಕೋಟೆ ದುರ್ಗಮವಾಗಿದ್ದು ಕೌಟಿಲ್ಯನು ವಿವರಿಸುವ ಗಿರಿದುರ್ಗದ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩ನೆಯ ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.

ಈ ಪಾಳ್ಯದ ನಾಯಕರ ಮೂಲದ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾಹಿತಿ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸಿ.ಹಯವದನರಾವ್ ಪ್ರಕಾರ "ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗುಮ್ಮನಾಯ್ಕನೆಂಬ ಬೇಡ ಮುಖಂಡನಿದ್ದು, ಪಾತಪಾಳ್ಯದ ನಾಯಕರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಪಾಳ್ಯವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸೋದರರೊಡಗೂಡಿ ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ."[೭೮] ಹಾಗೆಯೇ ಮತ್ತೊಂದು ಮೂಲದ ಪ್ರಕಾರ ಹಾಲುವ್ಯಾಕರ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಇವರನ್ನು ಕುರಿತಾಗಿ ಕೆಲವು

ಶಾಸನಗಳು ಅಚ್ಚುತ ಗೋತ್ರ ನಾರಾಯಣ ಸೂತ್ರದ ಯಜುಶ್ಯಾಖಾನುವರ್ತಿಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. "ಖಾದ್ರಿನರಸಿಂಹ ಸ್ವಾಮಿ ಇವರ ಮನೆದೇವರು. ಒಂದು ಮೂಲದ ಪ್ರಕಾರ ಚೋಳರ ಸಾಮಂತಿಕೆ ಪಡೆದಿದ್ದ 'ಮಂಬಾ' ಎಂಬುವವನ ದಾಯಾದಿಯಾದ ಖಾದ್ರಿಪತಿನಾಯಕ ಈ ಮನೆತನದ ಮೂಲಪುರುಷ. ಈತ ವೈದುಂಬಾ ಮನೆತನದ ದಿಲೀಪನ ಸಾಮಂತನಾಗಿ ಭೈರವ ಕೊಂಡ ಮತ್ತು ದೊಂಗಲಕೊಂಡ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳ ನಾಯಕನಾಗಿದ್ದನು."[೭೯] ಈ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಮೂಲತಃ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಈಗಿನ ಚಿತ್ತೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮದನಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. ಇವರ ಮೂಲಸ್ಥಳ ಪದ್ದಪಾಳ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಇವರು ಗುರ್ರಂಕೊಂಡ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಗುಡ್ಡಗಾಡು ಜನರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರ ಮೂಲಪುರುಷ ಖಾದ್ರಿಪತಿನಾಯಕನು. ಇವನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೪೩ರಲ್ಲಿ ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಪೆದ್ದಪಾಳ್ಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೊಂಗಲ ಕೊಂಡ ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನು ತಲುಪಿದ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ. ಇವನಾದ ಮೇಲೆ ಸುಮಾರು ೨೫ ತಲೆಮಾರುಗಳಿಂದ ೫೬೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕದಿರಿ, ಕಂದಕೂರು, ಹಿಂದೂಪುರ, ಗೋರೆಂಟ್ಲ ಮತ್ತು ಪೆನುಗೊಂಡದವರೆಗೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಣೆ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಿದ ಖ್ಯಾತಿಗೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಇವರ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳಾಗಿವೆ.

ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಬಗ್ಗೆ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವಾದ ಸ್ಥಳಪುರಾಣ ಹೀಗೆನ್ನುತ್ತದೆ. ಈ ವಂಶೀಯರು ಕಡಪ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೊಡ್ಡಪಾಳ್ಯದವರಾದ ನರಸಿಂಹನಾಯಕ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹೋದರ ಖಾದ್ರಿಪತಿನಾಯಕ ವಲಸೆ ಬಂದು ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಯಗುವ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದರು. ಪಾತಪಾಳ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಮಂತ ಸೋದರರಾದ ಗುಮ್ಮರೆಡ್ಡಿ, ಲಕ್ಕರೆಡ್ಡಿಯವರ ನೆರವಿನಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಕೋಟೆ ಕಟ್ಟಿ ಪಾತಪಾಳ್ಯ ಮತ್ತು ಭೈರವನ ಬೆಟ್ಟ ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು ಆಳತೊಡಗಿದರು. ಖಾದ್ರಿಪತಿನಾಯಕ(೧೨೭೨) ಗತಿಸಿದ ನಂತರ ಅವನ ಮಗ ಚಿನ್ನಮ್ಮನಾಯ್ಕ(ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೨-೯೬) ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ನೆರವಾದ. ಶ್ರೀಮಂತ ಗುಮ್ಮರೆಡ್ಡಿ ಲಕ್ಕರೆಡ್ಡಿಯವರ ಹೆಸರು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಪಾಳೆಯಕ್ಕೆ ಗುಮ್ಮನಾಯ್ಕನ ಪಾಳ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟನು.[೮೦] ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು "ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ಗೊರಂಟ್ಲ, ಕಂದಕೂರು, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ಗುಡಿಬಂಡೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನ ರಾಜಧಾನಿ ಕಲ್ಯಾಣನಗರವೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿತ್ತು. ಈ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೨೫ ಜನ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಸುಮಾರು ೫೬೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೪೩ರಿಂದ ೧೮೦೩ರವರೆಗೆ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ."[೮೧] ಅಂದರೆ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಿಂದಲೂ ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

"ಚಿನ್ನಮ್ಮನಾಯ್ಕನ ನಂತರ ಬಂದ ಗುಮ್ಮನಾಯಕ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೭೨ರವರೆಗೂ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದನು. ಇವನ ನಂತರ ಇವನ ಮಗ ಮಸಲನಾಯಕನು ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇವನ ನಂತರ ಶಿಂಗೀರಪ್ಪ ನಾಯಕನೆಂಬುವನು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳ್ಯದ ನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ವಿಚಾರ ವಿಜಯನಗಗರದ ಹರಿಹರನ ತಾಮ್ರಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಶಿಂಗೀರಪ್ಪ ನಾಯಕ ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮಂತಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ."[೮೨] ಇವನ ನಂತರ "ಕದಿರಪ್ಪನಾಯಕ, ಇವನ ಮಗ ೨ನೆಯ ಮಸಲನಾಯಕ, ವಸಂತನಾಯಕ ಪ್ರಮುಖರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ವೀರದಾಸಪ್ಪ ನಾಯಕನು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಪರವಾಗಿ ತಾಳಿಕೋಟೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸೈನ್ಯಸಮೇತ ಹೋಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹಂಪಿಯ ಪತನಾನಂತರ ಪೆನುಗೊಂಡೆಯಿಂದ ಆಳಿದ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದು, ಎರಡನೇ ತಿರುಮಲರಾಯನ ಮಗನಾದ ಶ್ರೀರಂಗನಿಗೆ ಕಿರುಕುಳ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ದಿಲಾವರ್ ಖಾನನ ಜೊತೆ ಹೋರಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ"[೮೩] ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಅರಸರಿಗೆ ಆರಂಭದಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ತೋರಿದ ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳ್ಯದವರು, ವಿಜಯನಗರದ ಪರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರೂ ಆ ಕುರಿತಾದ ಯಾವ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸು ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತರಾಯನಿಗೆ ಒಳಿತಾಗಲಿ ಎಂದು ಕೋರಿರುವ ಕೆಲವು ದಾನಶಾಸನಗಳು, ಅಗ್ರಹಾರ, ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಾಣ, ದೇವದಾನಗಳ ಕುರಿತು ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಪತನಾನಂತರ ಈ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಮರಾಠರು ಹಾಗೂ ಮೊಗಲರಿಗೆ ಕಪ್ಪ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರು ಹಾಗೂ ಮರಾಠರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಶಾಸನಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಇವರು ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸಿರುವ ವಿಚಾರ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನ ಕೊನೆಯ ದೊರೆ ನರಸಿಂಹನಾಯಕ ತನ್ನ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸಾನಿನರಸಿಂಹಯ್ಯ ಎಂಬ ದಳವಾಯಿಯನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡ. ಆತ ದಕ್ಷನಾದರೂ ಅಧಿಕಾರ ಲಾಲಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಯಂತೆ ವರ್ತಿಸಿದ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಕನ ಹಿರಿಯ ಪತ್ನಿ ರಾಮಕ್ಕ ಒಂದು ಸ್ನೇಹಕೂಟವನ್ನು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಸಾನಿನರಸಿಂಹಯ್ಯನ ಉಚ್ಚಾಟನೆಗೆ ಸಂಚು ಮಾಡಿದಳು. ಅದು ಫಲಿಸಿ ಅವನು ಅಧಿಕಾರ ತ್ಯಜಿಸಿದರೂ ಕೆಲವೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಳ್ಯ ಹೈದರನ ದಾಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಯಿತು. ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯ ಬೆಳೆದು ೪ನೆಯ ಆಂಗ್ಲೋ ಮೈಸೂರು(೧೭೯೯) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹನಾಯಕನು ಜನರಲ್ ಹ್ಯಾರೀಸ್ ಹಾಗೂ ಲಾರ್ಡ್ ಕಾರ್ನ್‌ವಾಲೀಸ್‌ರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಂಗ್ಲರಿಗೆ ನೆರವಾದ. ಟಿಪ್ಪು ಪತನದ ನಂತರ ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು ನಾಯಕನ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಕೊರಗಿ ಈ ನಾಯಕನು ಕಾಲವಾದನು.

"ಚಿನ್ನಮ್ಮನಾಯಕ ತಮ್ಮ 'ವೇಕರಿ' ಎಂಬ ಮನೆತನದ ಸಂತತಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ ಗುಮ್ಮರೆಡ್ಡಿ, ಲಕ್ಕರೆಡ್ಡಿ ಅವರ ಸ್ಮರಣೆಗಾಗಿ 'ಗುಮ್ಮಯ್ಯಲಕ್ಕ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಧರಿಸಿದ. ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಕ್ರಮವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದ. ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ 'ಕಲ್ಯಾಣನಗರ' ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ 'ಚಿನ್ನಮಗುಮ್ಮರಾಜ'. 'ಗುಮ್ಮಯ್ಯಲಕ್ಕ' ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳಿದ್ದ ಕಾರಣ ಅವನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ "ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳ್ಯ" ಎಂಬ ಹೆಸರೇ ನಿಂತಿತು."[೮೪]

ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನ ಪಾಳೆಯಗಾರ ದೊರೆ ಸಂತತಿಯವರೆಂದಿರುವ ಶ್ರೀ ನಗರ್ಲೆ(ನಲ್ಲಚೆರುವು) ರಾಜಣ್ಣನಾಯಕ್ ದೊರೆಗಾರ್ರು ಅವರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ "ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನ ನಾಯಕರು ಶ್ರೀಶೈಲದಿಂದ ಬಂದ 'ವೇಕರಿ ಚಂಚಲು' ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಅಥವಾ ಶಿವಾರಾಧಕ 'ಇರೋಳ್ಳು' ಗುಂಪು, ಖಾದಿ(ಕದಿರಿ) ನರಸಿಂಹ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ 'ಕಾಮಾಳ್ಲು' ಗುಂಪು ಇದೆ. ಇರೋಳ್ಲು ಗುಂಪಿನವರು ಈಶ್ವರ, ಭೈರವ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಿವಗಣ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಕಾಮಾಳ್ಲು ಗುಂಪಿನವರು ಖಾದಿ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷ್ಣುಪರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನ ಆರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರ ನಾಯಕನೊಬ್ಬನ ಹೆಸರು 'ಹಿರೇನರಸಿಂಹನಾಯಕ' ಎಂದಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಹರಿಹರ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ವೇಕರಿ ಚಂಚಲು ದೊರೆಗಾರು ನಾಯಕರು ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ."[೮೫] ಇರೋಳ್ಲು ಹಾಗೂ ಕಾಮಾಳ್ಲು ಎರಡೂ ಗುಂಪಿನವರು ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕು ಗೊಳೂರಿನಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಶೈಲ ನಿಡುಮಾಮಿಡಿ ಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ ಪೀಠಕ್ಕೆ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ, ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಪಾಳ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಪೀಠದ ಶಾಖಾಮಠ ಇಂದಿಗೂ ಇದೆ.

ಬಿಜಾಪುರದ ಆದಿಲ್‌ಷಾಹಿ ಸುಲ್ತಾನರು, ಮರಾಠರು ಮತ್ತು ಮೊಗಲರು

ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಪತನಾನಂತರ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದ ದಖ್ಖನ್‌ನ ಐದು ಷಾಹಿ ರಾಜರಗಳ ಪೈಕಿ ಬಿಜಾಪುರದ ಆದಿಲ್‌ಷಾಹಿಗಳು ಗಣ್ಯರಾಗಿದ್ದು, ಕರ್ನಾಟಕದ ವಿಶಾಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದರು. ವಿಜಯನಗರದ ಪತನಾನಂತರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಬಹುಭಾಗಗಳಿಗೆ ಅವರು ಅಧಿಪತಿಗಳಾದರು. "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೮೯ರಿಂದ ರಾಜ್ಯಭಾರ ನಡೆಸಿದ ಆದಿಲ್‌ಷಾಹಿ ಸುಲ್ತಾನರಲ್ಲಿ ೭ನೆಯ ಮಹಮದ್ ಆದಿಲ್‌ಷಾನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಜಾಪುರದ ಸೇನೆಯ ಸೇನಾನಿ ರಣದುಲ್ಲಾಖಾನನ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿತು. ಈ ಆಕ್ರಮಣದಲ್ಲಿ ರಣದುಲ್ಲಾಖಾನನ ನೆರವಿಗೆ ಮರಾಠ ದಂಡನಾಯಕ ಷಹಜಿ ಭೋಸ್ಲೆಯನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.ಸುಮಾರು ೧೬೩೭ರಲ್ಲಿ ಇವರು ಬೆಂಗಳೂರಿನವರೆಗೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದು, ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು ಷಹಜಿಗೆ ಜಾಗೀರಾಗಿ ನೀಡಿದಾಗಲೇ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮರಾಠರ ರಾಜಕೀಯ ಚಟುವಟಿಕೆ

ಆರಂಭ ವಾಯಿತು."[೮೬] "ಮರಾಠರಿಂದ ಸೋತ ಅರಸರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜಧಾನಿ ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಉತ್ಪನ್ನವಿರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕಡಿಮೆ ಉತ್ಪನ್ನವಿರುವ ಹಿಂದುಳಿದ ಸಾಗುವಳಿ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸೋತ ಪಾಳೆಯಗಾರರಿಗೆ ಜಹಗೀರಾಗಿ ನೀಡುವ ನೀತಿಯನ್ನು ಬಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನರು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆ ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರ ಚಿಕ್ಕರಾಯನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಹೊಸಕೋಟೆ ಹಾಗೂ ಕೋಲಾರ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿ ಕೊಂಡರು."[೮೭] ಇದರಿಂದ ಷಹಜಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೪೪ರಲ್ಲಿ ಜಹಗೀರಾಗಿ ಬಂದ ಕೋಲಾರ ಪ್ರದೇಶವು, ಬಿಜಾಪುರವು ಮೊಗಲರಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೮೬ರಲ್ಲಿ ಕೈವಶವಾಗುವವರೆಗೂ ಮರಾಠರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿತ್ತು.

ಷಹಜಿ ಭೋಸ್ಲೆಯ ತರುವಾಯ ಅವನ ಮಗ ಶಿವಾಜಿಯ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೭೭ರಲ್ಲಿ ಏಕೋಜಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಜಹಗೀರನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ನಂತರ ಬೆಂಗಳೂರು ಸಿರಾ, ಹೊಸಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಏಕೋಜಿಯ ಸತಿ ದೀಪಾಬಾಯಿಗೆ ಉಡುಗೊರೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಕೋಲಾರ, ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರಗಳನ್ನು ತಾನೇ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡನು. ಶಿವಾಜಿಯ ಮಗ ಸಂಭಾಜಿಯ ಕೈಸೇರಿದ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆತನ ಕಾಲದ ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೮೦ರ ಶಾಸನ ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ಭೌಗೋಳಿಕ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಬಳ್ಳಾಪುರ ರಾಜ್ಯದ ಗಿರಿದುರ್ಗವಾಗಿದ್ದು ಅಭೇದ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮುಸ್ಲಿಂ ದಾಳಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಎದುರಿಸಿದ ಕೋಟೆಯ ರಾಜ್ಯಪಾಲ ಬಾಲಾಜಿಕೃಷ್ಣನು, ಮಂತ್ರಿ ರಘುನಾಥ ಪಂಡಿತನ ಆದೇಶದಂತೆ ಅದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನೆಂದು ದಾಖಲಿಸಿದೆ."[೮೮] ಸಂಭಾಜಿಯ ಮಡದಿ ಜೈತಾಬಾಯಿಯು ದಾನ ನೀಡಿರುವ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವು ದತ್ತಿ ಶಾಸನಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸನ ಅವಳ ಮಗ ಮಲ್ಲೋಜಿಯದಾಗಿದೆ. ಶಿವಾಜಿಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೋಲಾರವು ಏಳು ನಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿತ್ತು. "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೮೫ರ ಆಲಂಬಗಿರಿ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೩೯ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಕೋಲಾರ ಪ್ರದೇಶವು ರಣದುಲ್ಲಾಖಾನ್ ಮತ್ತು ಮರಾಠರ ಷಹಜಿಯ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಕೈವಾರ ಸ್ಥಳವು ಹೊಸಲು ಚಾವಡಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಏಳುನಾಡ ಒಳಗಣ ಕೋಳಾಲಸೀಮೆಯ ಸ್ಥಳವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಭೋಸಲೆ ವಂಶದ ಛತ್ರಪತಿ ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜರು ಶ್ರೀಮುಲುಕೋಜಿರಾಜಗೆ ಮಿರಾಸಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದ ವಿವರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ."[೮೯] ಇವರ ಆಡಳಿತವು ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರವಾಗಿರದೆ, ಮರಾಠರ ಪ್ರಭಾವವು ಗಣನೀಯ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮೇಲೆ ಆಗಿರುವುದನ್ನು ಈ ಶಾಸನಗಳು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

"ಮೊಗಲರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೮೫ರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳನ್ನು ಒಗ್ಗೂಡಿಸಿ ನೂತನ ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಶಿರಾವನ್ನು ಅದರ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಬಸವಾಪಟ್ಟಣ, ಬೂದಿ

ಹಾಳ, ಶಿರಾ, ಪೆನುಗೊಂಡ, ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ, ಹೊಸಕೋಟೆ ಹಾಗೂ ಕೋಲಾರ ಪರಗಣಗಳನ್ನು ಅದು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಖಾಸಿಂಖಾನ್ ಎಂಬುವವನನ್ನು ನೂತನ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಫೌಜುದಾರ್ ದಿವಾನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಅವನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೬೮೭ರಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯ ಒಡೆಯರಿಗೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಕಪ್ಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸದಾಕಾಲ ಮೊಗಲ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಾದಿರಿಸುವ ಒಪ್ಪಂದದ ಮೇರೆಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳು ಒಡೆಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟರೆ, ಹೊಸಕೋಟೆ, ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ ಹಾಗೂ ಕೋಲಾರ, ಶಿರಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟವು. ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮೊಗಲ್ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಏಳು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ, ಹೊಸಕೋಟೆ, ಕೋಲಾರ ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದವೆಂಬುದಾಗಿ ಸಿ.ಹಯವದನರಾವ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ."[೬೦] ೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಂ ರಾಜ್ಯಪಾಲರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಒಳಪಟ್ಟ ಅಂಶವನ್ನು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು

ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪತನಾನಂತರ ಹಲವು ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಸಾಮಂತ ಮನೆತನಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯಭಾರಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವೂ ಒಂದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ರಕ್ಕಸತಂಗಡಿ ಯುದ್ಧದ ತರುವಾಯ ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಶಿಥಿಲವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲಕಾಲ ಸಾಮಂತರಾಗಿ ಅನಂತರ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಹಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗಗಳಿಗೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿತು.

ಈ ಮನೆತನದ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಟ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಾಮಂತರಾಜ ಮುಮ್ಮಡಿ ಬೆಟ್ಟದ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರ(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೧೩–೧೫೫೩) ಕಾಲದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇಮ್ಮಡಿ ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಹಾಗೂ ಮಿಡಿಗೇಸಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ತಮ್ಮ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಚಾಮರಾಜ ಹಾಗೂ ಚಿಕ್ಕಕೃಷ್ಣರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಳವಾಯಿಗಳು ಪ್ರಬಲರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವು ಮರಾಠರ ದಾಳಿಯನ್ನು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಎದುರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಅರಸರು ಹಾಗೂ ದಳವಾಯಿ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನ ನಡುವೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ ಮೂಡಿತು. ಇದರ ಲಾಭವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೫೮ರಲ್ಲಿ ಮರಾಠರು ಮತ್ತೆ ಮೈಸೂರಿನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಹೈದರಾಲಿಯು

ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಅಸಾಧಾರಣ ಪ್ರತಿಭೆ ಹಾಗೂ ಸಮಯದ ಸದವಕಾಶವನ್ನು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಸದುಪಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಪತಿಯಾದನು.

ಹೈದರಾಲಿ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ್

ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸೈನಿಕನಾಗಿ ಜೀವನ ಆರಂಭಿಸಿದ ಹೈದರಾಲಿ, ತನ್ನ ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಬಹುಬೇಗ ಅರಸರ ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಆಡಳಿತ ಸೂತ್ರವನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲೇ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಶ್ನಾತೀತ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದನು. ದಳವಾಯಿ ನಂಜರಾಜಯ್ಯನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಹೈದರಾಲಿ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮರಾಠ, ಇಂಗ್ಲೀಷರಿಗೆ ತಲೆನೋವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ್ದ ಹೈದರಾಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೧ರಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ಇಲ್ಲಿನ ನಾಯಕರ ನೆರವಿನೊಂದಿಗೆ ಮರಾಠರನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕಿ ನಂದಿದುರ್ಗ, ಕಳವಾರದುರ್ಗ, ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಇಟ್ಟಕಲ್‌ದುರ್ಗವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಹುಭಾಗ ಹೈದರ್‌ನ ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಹೈದರಾಲಿ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಥಾನದ ರಕ್ಷಣೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮರಾಠರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮತ್ತು ಹೈದರಾಬಾದಿನ ನಿಜಾಮರ ಜೊತೆ ಹೋರಾಡುತ್ತ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೮೦–೮೨ರ ಎರಡನೇ ಆಂಗ್ಲೋ–ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನಾರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿ ಅಸುನೀಗಿದನು.

ತಂದೆಯ ನಂತರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ್ ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತಗಾರನೂ ಚತುರನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಇವನ ಅಧಿಕಾರಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳಾದವು. "ಎರಡನೇ ಆಂಗ್ಲೋ–ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯ ಗಳಿಸಿದ ಟಿಪ್ಪು, ಮೂರನೇ ಆಂಗ್ಲೋ–ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೦ರಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜಾದನು. ಈ ಮಧ್ಯ ಲಾರ್ಡ್ ಕಾರ್ನ್‌ವಾಲೀಸನ ನೇತೃತ್ವದ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸೈನ್ಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೧ರ ಫೆಬ್ರವರಿ ೨೮ರಂದು ಕೋಲಾರವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿತು.[೧೧] ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೨ರಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ ಮತ್ತೆ ಟಿಪ್ಪುವಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲಾಯಿತಾದರೂ ನಂದಿದುರ್ಗವು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಪ್ರಮುಖ ಸೇನಾನೆಲೆಯಾಗಿಯೇ ಮುಂದುವರೆಯಿತು. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ ಒಪ್ಪಂದದ ಹೀನಾಯ ಸೋಲಿನಿಂದಾಗಿ ಟಿಪ್ಪು ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ಈಡಾದನು ಮತ್ತು ತನ್ನೆಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಲು ಹೊರ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದನು. ಇದ್ಯಾವುದು ಅವನ ನೆರವಿಗೆ ಬಾರದೇ ಹೋದದ್ದು ವಿಧಿ ವಿಪರ್ಯಾಸವೆಂಬಂತೆ ೪ನೆಯ ಆಂಗ್ಲೋ–ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಹೋರಾಡಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೯ ಮೇ ೪ರಂದು ವೀರಮರಣ ಹೊಂದಿದನು.

ಇವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗಳ ಶಾಸನಗಳ ಮಹಮದೀಯ(ಅರೇಬಿಕ್ ಅಥವಾ ಪರ್ಶಿಯನ್)ರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೂ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಭಾಷೆಗಳ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩–೧೪ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚೆಗೆ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳ ಪೈಕಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಮೊಗಲರಿಗೂ, ಹೈದರಾಲಿ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನರಿಗೂ ಸೇರಿದ ಶಾಸನಗಳಾಗಿವೆ. ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನ ಒಂದರಲ್ಲಿ "ಕಂದಾಯದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ(ಅಮಿಲ್) ಸಯ್ಯಿದ್‌ಬುಡ್ಡನ್ ಕೆರೆಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದೂ, ಈ ಕಾರ್ಯವು ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು ಎಂದು ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ."[೯೨] "ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕು ವೈಜಕೂರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನವು ದೊರೆತಿದ್ದು ಶಾಸನ ಪಾಠ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ."[೯೩]

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪರ್ಶಿಯನ್, ಅರೇಬಿಕ್ ಹಾಗೂ ಇತರೆ ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ "ಮೊಗಲ್ ದೊರೆಗಳು, ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ್ ಮುಂತಾದವರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಅವರ ಕಾಲದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಹಾಗೂ ಅವರ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು."[೯೪] ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಶಾಸನಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸರಾಯ್ ಅಥವಾ ತಂಗುದಾಣ, ಕೆರೆ, ಬಾವಿ, ಮಸೀದಿ, ಸಮಾಧಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ ಹಾಗೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇತರೆ ಭಾಷೆಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ, ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸನಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕಾಗದಗಳ ಮೇಲೆ(ಪರ್ಮಾನ್) ಬರೆಸುತ್ತಿದ್ದುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ.

ಆಧುನಿಕ ಮೈಸೂರು

ಬ್ರಿಟಿಷರು ತಮ್ಮ ರಾಜಕೀಯ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಟಿಪ್ಪು ಪತನಾನಂತರ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಜೊತೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ೩ನೇ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರಿಗೆ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಮಿತ್ರನಾದ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರನ್ನು ದಿವಾನರಾಗಿ ನೇಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾಜನು ಬಾಲಕನಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣಯ್ಯ ೧೨ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಆಡಳಿತ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ಫೌಜ್‌ದಾರಿಗಳ ಆಡಳಿತ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ ಒಂದೇ ಫೌಜ್‌ದಾರರಿಗೆ ಸೇರಿರುತ್ತದೆ. ಹೋಬಳಿ, ಗ್ರಾಮ ಕೆಳಹಂತ ಆಡಳಿತದ ಘಟಕವಾಗಿತ್ತು. ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿ ಪಟೇಲನಿದ್ದು, ಶಾನುಭೋಗ, ತೋಟಿ, ತಳವಾರ ಮುಂತಾದ ಸೇವಕ ಹುದ್ದೆಗಳು ಗ್ರಾಮಾಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದವು. ಕರ ವಸೂಲಾತಿಯೇ ಆಡಳಿತದ ಪ್ರಮುಖ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು. ಅಧಿಕಾರ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿಧೇಯವಾಗಿರುವ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ದೇಶೀಯ ರಾಜನಾಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರೆದಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೃಪ್ತರಾಗಿದ್ದವರು ಬಹುಶಃ ಬ್ರಿಟಿಷರೇ ಆಗಿದ್ದರು.

ಇಲ್ಲಿನ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಗೌರವ ತೋರಿಸಿ ನಡೆದುದೇ ಅಂದಿನ ಅಭಿಮಾನದ ಬದುಕಾಗಿದ್ದಿತು.

ಈ ನಡುವೆ ಟಿಪ್ಪುವಿನಿಂದ ವಶಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೂ ಮದ್ರಾಸ್ ಪ್ರೆಸಿಡೆನ್ಸಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಕ್ಷಣೆ ನಡೆಸಲು ಅರ್ಥರ್ ವೆಲ್ಲೆಸ್ಲಿಯಿಂದ ನಿಯೋಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್ ಬುಕಾನನ್‌ನು "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೦೦ ಏಪ್ರಿಲ್ ೨೩ರಂದು ಮದ್ರಾಸಿನಿಂದ ಹೊರಟು ವಕ್ಕಲೇರಿ, ಕೋಲಾರ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಗಡಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು."[೯] ಇವನ ಪ್ರವಾಸ ವರದಿಯಿಂದ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಂದಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ ಚಿತ್ರಣವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೬೩ರಲ್ಲಿ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ ಬೆಂಗಳೂರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಂಡರೂ ಸಹ ಬೆಂಗಳೂರು ಸಂಯುಕ್ತ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಗಿಯೇ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ೩ನೇ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ ಕುಟುಂಬ ವೈದ್ಯರಾದ ಕ್ಯಾಂಪ್‌ಬೆಲ್‌ರ ರಾಯಭಾರದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೬೮ಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಮೈಸೂರು ಅರಸರ ಆಡಳಿತ ಪುನರಾರಂಭವಾಯಿತು. ದಿವಾನರು ಆಡಳಿತದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾದವರು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಪರಿಷತ್ತು ರೂಪುಗೊಂಡಿತು. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯ್ಯರ್ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದಾಗ ತಾಲೂಕು ಬೋರ್ಡ್ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೧೨ರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನರಾದ ನಂತರ ಮೈಸೂರು ಶಾಸಕಾಂಗ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲಾಯಿತು. ತಾಲೂಕು ಪಂಚಾಯ್ತಿ ಮತ್ತು ಪುರಸಭೆಗಳಿಗೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷರನ್ನು ಚುನಾಯಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಜಾರಿಗೆ ಬಂತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೧೭ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಮಿತ್ರ ಮಂಡಳಿ ರೂಪ ತಾಳಿತು. ಮಿಲ್ಲರ್ ಸಮಿತಿಯು ನೇಮಕವಾದ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ರಾಜೀನಾಮೆ ನೀಡಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೧೯ರಲ್ಲಿ ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸು ದಿವಾನರಾಗಿ ನೇಮಕವಾದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೨೨ರಲ್ಲಿ ಬ್ಯಾನರ್ಜಿ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದಾಗ ತಾಲೂಕು ಬೋರ್ಡ್‌ಗಳು ರದ್ದಾಗಿ ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯಿತಿಗಳು ಶಾಸನಬದ್ಧವಾಗಿ ರೂಪಿತ ವಾದವು.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೨೬ರಲ್ಲಿ ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾ ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್ ದಿವಾನರಾಗುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿ ತೀವ್ರಗೊಂಡಿತು. ಹಲವಾರು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಗತಿ ಸಾಧಿಸಿದವು. ಬೆಂಗಳೂರು-ಹಿಂದೂಪುರ ಮೀಟರ್‌ಗೇಜ್ ಮಾರ್ಗವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೯೧ರಲ್ಲಿ ಸಾರಿಗೆ ಸೇವೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿತು. ಕೋಲಾರ-ಮಾರಿಕುಪ್ಪಂ ಬ್ರಾಡ್‌ಗೇಜ್ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೯೪ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸುವ ಮೂಲಕ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ ರೈಲು ಸಾರಿಗೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೪೧ರಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾ ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್ ರಾಜೀನಾಮೆಯ ಬಳಿಕ ಮಾಧವರಾವ್ ದಿವಾನ ರಾದರು. ಇದೇ ವೇಳೆಗೆ ಎರಡನೇ ಮಹಾಯುದ್ಧ ಎದುರಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೪೨ರ ವೇಳೆಗೆ 'ಭಾರತಬಿಟ್ಟು ತೊಲಗಿ' ಚಳವಳಿ ತೀವ್ರವಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೪೬ಕ್ಕೆ ಆರ್ಕಾಟ್ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ

ಮೊದಲಿಯಾರ್ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದೊರಕಿ ಮೈಸೂರು ಚಲೋ ಚಳವಳಿ ರೂಪಿತವಾಯಿತು.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿ

ಭಾರತದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಪಾಲು ಸಹ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳಿದ್ದವು. ವಿದೇಶಿಯರು ಈ ದೇಶ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ದೇಶಭಕ್ತಿ ಒಂದೆಡೆಯಾದರೆ, ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರವೊಂದು ರಚನೆಯಾಗಿ ಜನರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದಿಸಬೇಕೆಂಬ ಒತ್ತಾಸೆ ಮತ್ತೊಂದಾಗಿತ್ತು. ರಾಜ್ಯಾದ್ಯಂತ ಈ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿದರು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಚಾರಿತ್ರಿಕವಾಗಿ ಕೆಲವು ಮಹತ್ವದ ಘಟನೆಗಳು ಗತಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ ಸಾಮೂಹಿಕ ಚಳವಳಿಗೆ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಸ್ಪಂದಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದ ನೇತಾರರಾದ ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದು, ಖಾದಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೨೭ರಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದಾಗ ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯ ಉಂಟಾದ ಅನಾರೋಗ್ಯ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಕುಟುಂಬಸಮೇತರಾಗಿ ನಂದಿದುರ್ಗದ ಕನ್ನಿಂಗ್ ಹ್ಯಾಂ ಭವನದಲ್ಲಿ ೪೫ ದಿನಗಳ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೩೪ರಲ್ಲಿ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿ ಹರಿಜನ ನಿಧಿಗಾಗಿ ೫೬೦ ರೂ.ಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೩೬ರ ಮೇ ೧೧ರಂದು ನಂದಿದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದ್ದರು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ರೆಡ್ಡಿಯವರ ಪ್ರಜಾಸಂಯುಕ್ತ ಪಕ್ಷ ವಿಲೀನವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಚರ್ಚೆ ನಡೆದವು. ಬಿ.ಎನ್.ಗುಪ್ತ, ಟಿ.ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯ, ವೆಂಕಟಪತಯ್ಯ ಮತ್ತು ಕೆ.ಸಿ.ರೆಡ್ಡಿ ಗಾಂಧಿ ಯನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಿದ್ದರು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೩೭ರ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ೧೬ರಂದು ಪ್ರಜಾಸಂಯುಕ್ತ ಪಕ್ಷ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನಗೊಂಡಿತು. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಯ ಬಳಿ ಜರುಗಿದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪುರಸಭೆಯವರು ಹರಿಜನರ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ತಾವು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಮಾನಪತ್ರದ ಮೂಲಕ ನಿವೇದಿಸಿಕೊಂಡು ೧೦೦ ರೂ.ಗಳ ದೇಣಿಗೆ ನೀಡಿದರು. ಏತನ್ಮಧ್ಯೆ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಕೋಲಾರ, ಬಂಗಾರಪೇಟೆ ಹಾಗೂ ಕೋಲಾರ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಜನರಿಂದ ನಿಧಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದರು.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೩೨ರ ಜನವರಿ ೪ರಂದು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದಾಗ ಕೋಲಾರ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಚಿಂತಾಮಣಿ, ರಾಬರ್ಟ್‌ಸನ್ ಪೇಟೆ ಹಾಗೂ ಬಂಗಾರಪೇಟೆ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಹರತಾಳವನ್ನು ಆಚರಿಸಲಾಯಿತು. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಎಲ್ಲಾ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲೂ

ಗಾಂಧೀಜಿ ಹಾಗೂ ಭಗತ್‌ಸಿಂಗ್‌ರ ಚಿತ್ರವಿದ್ದ ದೇಶೀಯ ಟವೆಲ್‌ಗಳನ್ನು ವಿತರಿಸಲಾಯಿತು. ವಿದೇಶಿ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಬದಲು ದೇಶೀಯ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾರುವಂತೆ ಸ್ಥಳೀಯ ವರ್ತಕರ ಮೇಲೆ ಒತ್ತಾಯ ಹೇರಲಾಯಿತು. ಅದೇ ತಿಂಗಳ ೨೬ರಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ವಿವಿಧ ಶಾಲಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ತರಗತಿ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ನಡೆಸಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ದಿನವೆಂದು ಆಚರಿಸಿದರು.

ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯುತ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಲು ಅಂದಿನ ಜನನಾಯಕರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೩೮ ಫೆಬ್ರವರಿ ೨೮ರಂದು ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಈ ಮೂಲಕ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ನಡೆಸತೊಡಗಿದರು. ಮಂಡ್ಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಿವಪುರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧಿವೇಶನವನ್ನು ನಡೆಸಿದರು. ಈ ಅಧಿವೇಶನದ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಧ್ವಜವನ್ನು ಹಾರಿಸದಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದ ನಿಷೇಧಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಗೌರಿಬಿದನೂರಿನ ಗಂಗಸಂದ್ರದ ಗೌರಮ್ಮ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಸಮುದಾಯದ ರಚನಾತ್ಮಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡರು.

ಶಿವಪುರ ಧ್ವಜಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಿಂದ ಸ್ಫೂರ್ತಿಗೊಂಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಮುಖಂಡರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಇತರೆಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಧ್ವಜಸತ್ಯಾಗ್ರಹವನ್ನು ಹಮ್ಮಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಅದರಂತೆ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೩೮ ಏಪ್ರಿಲ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಜಾತ್ರೆಯ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಧ್ವಜಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಆಚರಿಸಲು ಬಹಿರಂಗ ಸಭೆಯನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸರ್ಕಾರ ನಿಷೇಧಿಸಿ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿತು. ಆದರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಎನ್.ಸಿ.ತಿಮ್ಮಾರೆಡ್ಡಿ, ಗೆದರೆ ಗ್ರಾಮದ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ, ಎನ್.ಸಿ.ನಾಗಯ್ಯರೆಡ್ಡಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿಯ ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿದರು. ಜಾತ್ರೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡರು. ಟಿ.ರಾಮಾಚಾರ್ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜಾರೋಹಣಕ್ಕೆ ಮುಂದಾದರು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಪೊಲೀಸರು ಗೋಲಿಬಾರ್ ನಡೆಸಿದರು. ಸರ್ಕಾರಿ ದಾಖಲೆ ಪ್ರಕಾರ ೯೬ ಸುತ್ತು ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಲಾಗಿ ೯ ಜನ ಸಾವನ್ನಪ್ಪಿದರು. ಈ ಘಟನೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರತಿಭಟನಾ ಮೆರವಣಿಗೆಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ನಡೆದವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೆ.ಸಂಪಂಗಿರಾಮಯ್ಯ, ಕೆ.ವೆಂಕಟಪ್ಪ, ಕೆ.ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಪ್ಪ, ಸಂಪತ್ ಕುಮಾರ್, ಯಲ್ಲೂರು ನರಸಿಂಹಯ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದರು. ಹಾಗೂ ಮೇಲೂರಿನವರು ಸಂಘಟಿಸಿದ್ದ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವ ದೇಸಾಯಿ ಸೇರಿದಂತೆ ಅನೇಕ ನಾಯಕರು ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು.

ಕ್ರೂರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿ ಹ್ಯಾಮಿಲ್ಟನ್ನನ ಹೆಸರನ್ನು ಮೈಸೂರಿನ ಕಟ್ಟಡವೊಂದಕ್ಕೆ ಇಡಲು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸರ್ಕಾರ ಮುಂದಾದಾಗ, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಕ್ಷವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೩೯ರ

ಫೆಬ್ರವರಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕರೆ ನೀಡಿತು. ಈ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡಿದ್ದ ಕಳವಾರದ ಜಿ.ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ಹಾಗೂ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಎ.ಮುನಿಯಪ್ಪ ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟರು.

ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಭಾರತ ಬಿಟ್ಟು ತೊಲಗುವಂತೆ ಒತ್ತಾಯಿಸುತ್ತಾ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೨ ಆಗಸ್ಟ್ ೮ ರಂದು ಚಳವಳಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲಾ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಚಳವಳಿ ನಡೆಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಚಿಂತಾಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿ ಬಹಿರಂಗ ಸಭೆಯನ್ನು ಪುಲಿಗಲ್(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)ನ ಪಿ.ಎಲ್.ಲಕ್ಷ್ಮಣರಾವ್ ಸಂಘಟಿಸಿದರು. ಶಾಲಾ-ಕಾಲೇಜು ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟು ಮದ್ಯದಂಗಡಿ ಮುಂದೆ ಪಿಕೆಟಿಂಗ್ ನಡೆಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಗಡಿಪಾರು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಯಾದರು. ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕು ಯಗವಕೋಟೆಯ ಚಂದ್ರಶೇಖರಪ್ಪ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಏ.ಮುನಿಯಪ್ಪ, ಕೆ.ವೆಂಕಟರಾಯಪ್ಪ, ಪಿ.ವಿ.ಸೀತಾರಾಮ ಶಾಂತಾನಂದಜಿ ಭೂಗತರಾದರು. ತಾರು ತಂತಿಯನ್ನು ಹಾಳುಗೆಡವಿದ ಘಟನೆಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಡೆದವು. ಬೆಂಗಳೂರು-ಗುಂತಕಲ್ ಮೀಟರ್‌ಗೇಟ್ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತೊಂಡೆಬಾವಿ-ಗೌರಿಬಿದನೂರು ರೈಲುನಿಲ್ದಾಣಗಳ ನಡುವೆ ರೈಲುಹಳಿಯನ್ನು ಕಿತ್ತು ಹಾಕಲಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೭ರ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್‌ನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಚಳವಳಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ಭೂಗತ ಚಳವಳಿಗೆ ತೊಡಗಿದ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಕೆ.ವೆಂಕಟರಾಯಪ್ಪನವರು ರೈಲ್ವೆ ಹಳಿ ಹಾನಿ, ಅಂಚೆ ಕಚೇರಿ ಲೂಟಿ, ತಾರು ತಂತಿ ಕಡಿತ ಮುಂತಾದ ವಿಧ್ವಂಸಕ ಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡರು.

ಭಾರತ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ನಂತರ ಮೈಸೂರಿನ ಅರಸರು ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಒಕ್ಕೂಟಕ್ಕೆ ಸೇರಲು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕಾಲ್ನಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ 'ಮೈಸೂರು ಚಲೋ' ಚಳವಳಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೭ರ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ಒಂದರಂದು ಕರೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಇದರ ಪ್ರಕಾರ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೭ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ೧೪ರಂದು ಮೈಸೂರು ಅರಮನೆ ಮುಂದೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಕರೆ ನೀಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ರೈತರು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು, ಕಾರ್ಮಿಕರು ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ತಾಲೂಕು ಕಚೇರಿಗಳ ಪಿಕೆಟಿಂಗ್ ನಡೆಸಿ ಅಂದಿನ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದ ಆರ್ಕಾಟ್ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಿಯಾರ್ ವಿರುದ್ಧ ಆರ್ಕಾಟ್-ಬಾಯ್‌ಕಾಟ್ ಎಂದು ಘೋಷಣೆಗಳನ್ನು "ಚಿಂತಾಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಟಿ.ಕೆ.ಗಂಗೀರೆಡ್ಡಿಯವರು ತಾನೇ ಯೋಜಿಸಿದ್ದ ರಾಯಲ್ಪಾಡು ಠಾಣೆಯ ಲೂಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದ್ದು, 'ಮೈಸೂರು ಚಲೋ' ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ತಾವೇ ಸ್ವತಃ ಅಚ್ಚು ಹಾಕಿಸಿ ವಿತರಿಸಿದರು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭಾ ಸದಸ್ಯರಾದ ಕಳವರ ನಂಜಪ್ಪನವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಬೇಡಿಕೆಗಾಗಿ ಪ್ರಚಾರ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದ ಕೆ.ವೆಂಕಟರಾಯಪ್ಪ ನವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಲಾಯಿತು."[೯೬]

ಭಕ್ತರಹಳ್ಳಿಯವರಾದ ಬಿ.ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪ ಸೇರಿದಂತೆ ಇತರ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟದ ತಾಲೂಕು ಕಚೇರಿಯ ಮುಂದೆ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ನಡೆಸಿದರು. ಎಂ.ಸಿ.ವೀರಪ್ಪ ತಾಲೂಕು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಘಟಕದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದು, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಮೇಲೂರು, ಭಕ್ತರಹಳ್ಳಿ, ಮಳಮಾಚನಹಳ್ಳಿ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ಪಟ್ಟಣ, ಕೊತ್ತನೂರು, ಬೋದನೂರು ಕೆ.ಮುತ್ತುಗದ ಹಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಾಮದ ಜನ ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು.

"ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದವರಾದ ತಿ.ತಾ.ಶರ್ಮ ಮತ್ತವರ ಪತ್ನಿ ರಾಜಮ್ಮನವರು ಗಾಂಧೀಜಿಯೊಡನೆ ನಿಕಟ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೨೧ರಿಂದಲೂ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದು, ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದ ಮೂಲಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸೇವೆಗೆ ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಸರ್ಕಾರದ ವಿರುದ್ಧ ಲೇಖನ ಸರಮಾಲೆ ಬರೆದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅವರ 'ವಿಶ್ವಕರ್ನಾಟಕ' ಪತ್ರಿಕೆಯ ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಸರ್ಕಾರವು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ರದ್ದುಗೊಳಿಸಿತು."[೭]

ಸಂಸ್ಥಾನದ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಿಂದ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಪ್ರವಾಹೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಬಂದು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದರು. ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಾರು ಜನ ಬಂಧಿತರಾದರು. ಆದರೆ ಜನಾಂದೋಲನಕ್ಕೆ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಮಣಿದ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸರ್ಕಾರವು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನೊಂದಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಸಂಧಾನದಂತೆ, ಬಂಧಿತರಾಗಿದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಂಗ್ರೆಸಿಗರನ್ನು "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೪೭ರ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ೬ರಂದು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿತು. ಅದೇ ತಿಂಗಳ ೨೭ರಂದು ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಕ್ಯಾಸಂಬಳ್ಳಿಯ ಚೆಂಗಲರಾಯರೆಡ್ಡಿಯವರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮೊದಲ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾಗಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಜನತೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಕನಸು ನನಸಾಯಿತು. ಭಾರತ ಒಕ್ಕೂಟಕ್ಕೆ ಸಂವಿಧಾನ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಮೈಸೂರು ಸಂವಿಧಾನ ಸಭೆಯನ್ನು ಶಾಸಕಾಂಗ ಸಭೆಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ಭಾರತ ಸಂವಿಧಾನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೫೦ರ ಜನವರಿ ೨೬ರಂದು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವು ಒಕ್ಕೂಟದಲ್ಲಿ 'ಬಿ' ಶ್ರೇಣಿಯ ರಾಜ್ಯವಾಗಿ ಸೇರ್ಪಟ್ಟು, ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವು ಜನ್ಮ ತಾಳಿತು.[೮]

ಏಕೀಕರಣ

ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯ ರೂಪುಗೊಂಡ ಬೆನ್ನಲ್ಲೇ, ಕನ್ನಡ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಒಗ್ಗೂಡುವಿಕೆಯ ಕೂಗು ಆರಂಭವಾಯಿತು ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ನಿರಂತರ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ನಡೆದವು. ಇದರ ಫಲವಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೫೬ರ ನವೆಂಬರ್ ೧ರಂದು ಏಕೀಕೃತ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬರುವುದರೊಂದಿಗೆ, ಬಹುಪಾಲು ಕನ್ನಡ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದವು. ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ 'ಕರ್ನಾಟಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಅಂದಿನ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ

ದೇವರಾಜ್ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ(೧೯೭೩ ನಂ.೧) ಪುನರ್ ನಾಮಕರಣವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಒಂದು ಸ್ವರೂಪ ಪಡೆದ ರಾಜ್ಯ ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಅನೇಕ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಗೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ೩೦ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಿದ್ದು, ೨೦೦೭ ಆಗಸ್ಟ್ ೨೩ರಂದು ರಾಜ್ಯದ ೨೭ನೆಯ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಗಿ 'ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ' ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು.

ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಸ್ತಿತ್ವ

ಟಿಪ್ಪುವಿನ ನಂತರ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯು(ಕೋಲಾರ) ಬ್ರಿಟಿಷರು ಮತ್ತು ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೦೦ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ೩ ಮುಖ್ಯ ಫೌಜ್‌ದಾರಿಗಳನ್ನಾಗಿ(ವಿಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡಲಾಯಿತು. ನಂತರ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ೬ ಫೌಜ್‌ದಾರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಮತ್ತು ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಸೇರಿತ್ತು. ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಭಾಗದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೬೩ರಲ್ಲಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ನಂದಿದುರ್ಗ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರ್ಪಡೆಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೦೩ರಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ೩ ಕಂದಾಯ ಉಪವಿಭಾಗಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ

೧. ಕೋಲಾರ, ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ತಾಲೂಕು(ಕೋಲಾರ ಉಪವಿಭಾಗ)

೨. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ವಿಭಾಗ)

೩. ಬೌರಿಂಗ್‌ಪೇಟ್, ಮಾಲೂರು ಮತ್ತು ಮುಳಬಾಗಿಲು ತಾಲೂಕುಗಳು(ಕೋಲಾರ ಎರಡನೇ ಉಪವಿಭಾಗ)

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೧೮ರಲ್ಲಿ ಈ ಉಪವಿಭಾಗವನ್ನು ಪುನರ್‌ರಚಿಸಿ ಕೋಲಾರ ಎರಡನೇ ಉಪವಿಭಾಗ ರದ್ದುಪಡಿಸಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಉಪವಿಭಾಗವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಪುನಃ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೨೨ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಿ ಉಪವಿಭಾಗಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಎರಡಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಲಾಯಿತು. ಕೋಲಾರ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ. ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಮತ್ತು ಕೋಲಾರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಉಪವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ೬ ತಾಲೂಕುಗಳು(ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ) ಮತ್ತು ಕೋಲಾರ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ೫ ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳು(ಮಾಲೂರು, ಕೋಲಾರ, ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ, ಬಂಗಾರಪೇಟೆ, ಮುಳಬಾಗಿಲು) ಸೇರಿದ್ದವು. ಇದನ್ನು ಮತ್ತೆ ೨೦೦೭ರ ಆಗಸ್ಟ್ ೨೩ರಂದು ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

೧. **ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಂಕಿ ಅಂಶಗಳ ನೋಟ:** ೨೦೧೧-೧೨, ಜಿಲ್ಲಾ ಸಂಖ್ಯಾ ಸಂಗ್ರಹಣಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಕಛೇರಿ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಪು.೧.

೨. ಅದೇ, ಪು.೨.

೩. ಅದೇ, ಪು.೯.

೪. ಅದೇ, ಪು.೫೧.

೫. ಅದೇ, ೪೯.

೬. ನಿಂಗಪ್ಪ ಎಚ್.ಎಸ್.(ಪ್ರಸಂ), ರಂಗಾರೆಡ್ಡಿ ಕೋಡಿರಾಂಪುರ(ಸಂ), ೨೦೦೩, **ಗಿರಿಸಾಲು-ಕೆರೆಮಾಲೆ ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆ,** ಪು.೨೫.

೭. ಪುರುಷೋತ್ತಮರಾವ್ ಎಸ್.ಎ., ೨೦೦೩, **ಗಿರಿಸಾಲು-ಕೆರೆಮಾಲೆ, ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆ,** ಪು.೨೬.

೮. ಶಿವತಾರಕ ಕೆ.ಬಿ., ೨೦೦೧, **ಕರ್ನಾಟಕ ಪುರಾತತ್ವ ನೆಲೆಗಳು,** ಪು.೨.

೯. ಶಿವತಾರಕ ಕೆ.ಬಿ., **ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪಾಗಿತಿಹಾಸ,** ಜಯಮಂಗಳ ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆ, ಪು.೬.

೧೦. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ,** ಪು.೧೨೯.

೧೧. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲಾ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್,** ಪು.೫೦.

೧೨. ಅದೇ, ಪು.೫೪.

೧೩. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೨೯.

೧೪. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೯, **ಬಾಣರಸರ ಶಾಸನಗಳು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೮೨.

೧೫. ಕರ್ನಾಟಕ ಪರಂಪರೆ, ಸಂ.೧, ಪು.೧೫೧.

೧೬. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೫೪.

೧೭. ಎ.ಕ.x, ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ, ೫ ಮತ್ತು ೬.

೧೮. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ಭಾಗ ೯, ೧೯೧೪, ಪು.೩೩.

೧೯. ಅದೇ, ಪು.೬೭, ೬೯.

೨೦. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೫೭.

೨೧. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೪೪.

೨೨. ಮಹಾಲಿಂಗಂ ಟಿ.ವಿ., ೧೯೫೧, **ಬಾಣರಸ ಇನ್ ಸೌತ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಹಿಸ್ಟರಿ,** ಜೆಐಎಸ್ ವಾಲ್ಯೂಂ ೨೯, ಪು.೧೫೭.

೨೩. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೪೫-೪೬.

೨೪. ಅದೇ, ಪು.೪೭.

೨೫. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, ೨೦೦೮, **ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಇತಿಹಾಸ,** ಪು.೩೯.

೨೫ಎ.ಇದೇ ರೀತಿ ಗಂಗಡಿಕಾರ ಹೊಲೆಯರು ಸಹ ಇದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಗಂಗಡಿಕಾರ ಎಂಬುದು ಗಂಗವಾಡಿಕಾರ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಶರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಗಂಗವಾಡಿಕಾರ ಎಂದರೆ ಗಂಗವಾಡಿ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

೨೬. **ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆ,** ಸಂ.೧, ಪು.೩೭೪.

೨೭. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, ೨೦೦೮, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೩೪.

೨೮. **ಕರ್ನಾಟಕ ಪರಂಪರೆ,** ಸಂ.೧, ಪು.೧೩೭.

೨೯. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೫೪.

೩೦. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೧೯೯೭, **ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು,** ಪು.೨೦.

೩೧. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೫೮.

೩೨. ಅದೇ, ಪು.೫೯.

೩೩. ಅದೇ, ಪು.೬೬.

೩೪. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೫೨.

೩೫. ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ(ಸಂ), ೧೯೮೭, **ಹರತಿಸಿರಿ,** ಪು.೩೭೩.

೩೬. ಎ.ಕ.XVII, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ೯೧.

೩೭. ಎ.ಕ.X, ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ, ೮೫.

೩೮. SII, Vol.VIII, 2.

೩೯. ಜಯಮ್ಮ ಕರಿಯಣ್ಣ ಎಚ್., **ನೊಳಂಬ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೨೨.

೪೦. ಗಾಯಿ ಜಿ.ಎಸ್.(ಸಂ), ೧೯೭೬, **ನೊಳಂಬರ ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಪು.೧೮.

೪೧. ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ(ಸಂ), ೧೯೮೭, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೩೬೭.

೪೨. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೮೫.

೪೩. ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ(ಸಂ), ೧೯೮೭, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೩೬೯.

೪೪. ಅದೇ, ಪು.೩೭೦.

೪೫. ಅದೇ, ಪು.೩೭೧.

೪೬. ಅದೇ, ಪು.೩೭೨.

೪೭. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೨೨.

೪೮. ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ(ಸಂ), ೧೯೮೭, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೩೭೩.

೪೯. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೫೬.

೫೦. ಗಾಯಿ ಜಿ.ಎಸ್.(ಸಂ), ೧೯೭೬, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೨೬.

೫೧. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂ.೧೧, ೧೯೯೬, *ಕೈವಾರ ನಾಡು ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,* ಪು.೨೧೧.

೫೨. **ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ,** ಸಂ.೧, ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ, ಪು.೯೮೮.

೫೩. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೮೭.

೫೪. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ಸಂ.೧–೨,** *ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವಿಭಾಗಗಳು, ಕ್ರಿ.ಶ.೫೦೦ರಿಂದ ೧೩೫೦ರ ವರೆಗೆ,* ಪು.೭೬.

೫೫. **ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ, ಸಂ.೧,** ಪು.೧೧೪೨.

೫೬. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೯೧.

೫೭. ಸ್ವಾಮಿ ಕೆ.ಎಲ್.ಎನ್., ೧೯೯೮, **ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ,** ಪು.೯೩.

೫೮. ಎ.ಕ.X, GD, ೪೯.

೫೯. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂ.೧೭, ೨೦೦೨, ಪು.೧೬೨.

೬೦. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೫೮.

೬೧. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೯೭.

೬೨. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂ.೨೮, ೨೦೧೩, ಪು.೩೩೪.

೬೩. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೯೭.

೬೪. ಪುಟ್ಟಣ್ಣ ಎಂ.ಎಸ್., **ಲೇಖನಗಳು,** ಪು.೨೧೮.

೬೫. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೬, ೮.

೬೬. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೧೯೯೪, **ಸುಗಟೂರು ವೀರಶೈವ ಅರಸುಮನೆತನಗಳು,** ಪು.೬.

೬೭. ಎ.ಕ.IX, HT, ೧೧೩..

೬೮. ಎ.ಕ.XVII, MR, ೧೮೮.

೬೯. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೦೬.

೭೦. ವಸು ಎಂ.ವಿ.(ಸಂ), ೨೦೦೧, **ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸುಮನೆತನಗಳು,** ಪು.೩೬೨.

೭೧. ಅಭಿಶಂಕರ್ ಕೆ., ೧೯೬೯, **ಮೈಸೂರು ಸ್ಟೇಟ್ ಕೋಲಾರ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್,** ಪು.೬೨.

೭೨. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೧, **ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳು,** ಪು.೩೨೧.

೭೩. ಎ.ಕ.X, CB, ೪೦.

೭೪. ವಸು ಎಂ.ವಿ.(ಸಂ), ೨೦೦೧, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೩೨೩.

೭೫. ಕಾವಲ್ಲಮ್ಮ ಆರ್., ೨೦೦೫, **ಮಧುಗಿರಿ ಮಹಾನಾಡು ಪ್ರಭುಗಳು,** ಪು.೫೪.

೭೬. **ಶಾಸನ ಅಧ್ಯಯನ** ಸಂ.೪, ಸಂಚಿಕೆ ೧-೨, ಪು.೧೯.

೭೭. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೧, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೦.

೭೮. **ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ,** *ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ* ಪು.೫೯೧.

೭೯. ವಸು ಎಂ.ವಿ.(ಸಂ), ೨೦೦೧, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೩೩೮.

೮೦. **ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ,** ಸಂ.೧, ಪು.೭೮೯.

೮೧. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂ.೧೧, ೧೯೯೬, ಪು.೧೨೬.

೮೨. ಹಯವದನರಾವ್ ಸಿ., ೧೯೩೦, **ಮೈಸೂರು ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್,** ಸಂ.೫, ಪು.೩೨೦-೨೨.

೮೩. ಅದೇ, ಪು.೧೯೨.

೮೪. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೧೫೭.

೮೫. ಅದೇ, ಪು.೧೫೮.

೮೬. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, ೨೦೦೮, **ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಇತಿಹಾಸ**, ಪು.೨೩೨.

೮೭. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೯೯.

೮೮. ಅದೇ, ಪು.೧೦೦.

೮೯. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ.(ಸಂ), ೧೯೯೯, **ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು**, ಭಾಗ ೧, ಪು.೫೧.

೯೦. **ಬೆಂಗಳೂರು ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಜಿಲ್ಲಾ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್**, ಪು.೭೧೮.

೯೧. ಅದೇ, ಪು.೧೧೫.

೯೨. ಎ.ಕ.X, K.L., ೧೧೯, ೨೯೬.

೯೩. ಎ.ಕ.X, CB, ೧೩೬ಎ.

೯೪. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೭೩.

೯೫. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂ.೨೧, ೨೦೦೬, ಪು.೨೯೭.

೯೬. ಸಿರಿನಂದಿ ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆ, ೧೯೯೯, ಪು.೪೯.

೯೭. ಅದೇ, ಪು.೫೦.

೯೮. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಮು.ಸಂ.), ೨೦೦೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೧೩೧.

ಅಧ್ಯಾಯ ಮೂರು

ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಅಧ್ಯಾಯ ಮೂರು

ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ವ್ಯಕ್ತಿಗೊಂದು ಹೆಸರು ಅನಿವಾರ್ಯ ಹೇಗೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಆತ ನೆಲೆಸಿದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೂ ಒಂದು ಹೆಸರು ಅನಿವಾರ್ಯ. ತಾನು ನೆಲೆಸಿದ ನೆಲೆಗೊಂದು ಹೆಸರಿಡುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಇಂದು ನಿನ್ನೆಯದಲ್ಲ–ಮಾನವನಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ತನಗೊಂದು ಹೆಸರು ಬೇಕು, ತಾನು ನಿಂತ ನೆಲೆಗೊಂದು ಹೆಸರಿಡಬೇಕು ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯೇ ಆದಿಮಾನವನ ಬುದ್ಧಿಮತ್ತೆಯ ವಿಕಸನದ ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಹಂತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಮುಖ ಆಕರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಾಮ ಒಂದೊಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಆ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗಿರುವ ಹೆಸರು ಆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅರಿಯುವಿಕೆಯ ಮೂಲಧಾತುವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಗ್ರಾಮ ಸಮಾಜ ಒಟ್ಟು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ರೂಪುರೇಷೆಯ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಒಳಗು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಒಂದು ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೀವನ ಕ್ರಮದ ಚರಿತ್ರೆಯಿರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ನೇರವಾಗಿ ಜೀವನಕ್ರಮದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಅದರ ಒಟ್ಟಂದವನ್ನು ಪರೋಕ್ಷ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ತೆರೆದು ತೋರಿಸುವ ಮೂಲಾಧಾರಗಳಾಗಿ ನಾಮಗಳು ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ "ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈವಿಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಯಥಾಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದಾಗ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಉದಾಸೀನಗೊಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಬಗೆಯ ಮೂಲಾಧಾರಗಳ ಆಯ್ಕೆಯ ಮಿತಿಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಪುನಾರಚಿಸುವ ಅಗತ್ಯ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ನಮಗೆ ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಗ್ರಾಮನಾಮ, ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿಂದ ವಿಭಿನ್ನ ಬಗೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಹರೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ."[೧]

ಒಂದು ಊರಿನ ಇತಿಹಾಸ ಅರಿಯಲು ಸ್ಥಳನಾಮವು ಆಕರಸಾಮಗ್ರಿಯಾಗಿ ಬಹುತೇಕ ನೆರವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ, ಸಸ್ಯ, ಕಲ್ಲು, ಹಳ್ಳ–ನದಿ, ಪ್ರಾಣಿ–ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹೆಸರಿನಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳು, ವೃತ್ತಿ, ಜನಾಂಗ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆಯಾ ಊರುಗಳನ್ನು ಕರೆದಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸಮುದಾಯದ ಅಭಿರುಚಿ, ಸೃಜನಶೀಲ ಗುಣದ ಮೂಲಕ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂವಹನವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅರ್ಥ ಹೊಂದಿದ್ದು, ವಾಸ್ತವ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ತೀರಾ ಸವೆದ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಸವಕಳಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವಾಗದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಅವು ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಕೆರಳಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ಥಳನಾಮದ ಉದ್ದೇಶ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು. ಅದರಿಂದ ಅದರ ಭಿನ್ನಾರ್ಥದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಯಾರಿಗೂ ಉಂಟಾಗದು. ಉದಾ: ಬಲ್ಲಾಳಪುರ ಎಂಬ ನಾಮ ಅಪಭ್ರಂಶಗೊಂಡು ಬಳ್ಳಾಪುರ ಎಂದಾಯಿತು ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಬಹುದು. ಈ ಬಳ್ಳಾಪುರವನ್ನು ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರದಿಂದ ವಿಭಿನ್ನವೆಂದು ಗುರುತಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೊಡ್ಡಬಲ್ಲಾಳ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಇಂದಿಗೂ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ರಂಗಸ್ವಾಮಿಗುಡಿ ಬೀದಿಗೆ ಬಳ್ಳಾಪುರ ಪೇಟೆ ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೩೦ರ ಬೆಂಗಳೂರು ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಅವು ಅತ್ಯಂತ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ ಗುಣ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬಲ್ಲವು. ಹೆಸರಿನ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದೆಂದರೆ ಮಾನವನ ಇತಿಹಾಸ ಹಾಗೂ ವಿವಿಧ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದೆಂದರ್ಥ.

'ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು' ಭಾಷಿಕ ಘಟಕಗಳೆಂದು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ನಾಮಗಳು ಭಾಷಿಕ ಘಟಕಗಳೇ ಆದರೂ ಒಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಅಡಗಿರುವುದನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಗೌಣಗೊಳಿಸಿದವು. ೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಸ್ಥಳನಾಮ ಅಧ್ಯಯನವು ೧೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಮೊದಲು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಭಾಷಿಕ ಘಟಕಗಳಿಂದಲೇ ವರ್ಣನಾತ್ಮಕ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಿದರು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಗತಿಗಳ ಕಡೆ ಗಮನ ಹರಿಸಿದರು. ಅಂತೆಯೇ ೧೯೪೦ರಲ್ಲಿ ಶಂಬಾ ಜೋಶಿಯವರು ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದ ಆಕರಗಳನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಭೌಗೋಳಿಕ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ತೊಡಗಿದ ಶಂಬಾ ಅವರು ಈ ನಾಡಿನ ಮೂಲಜನಾಂಗದ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಹರೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ತೊಡಗಿದರು. ಭೌಗೋಳಿಕ ಮೇರೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಹೊರಟ ಅವರು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಕನ್ನಡಿಗರ ನೆಲೆಯನ್ನು ಗ್ರಾಮನಾಮಗಳ ಮುಖೇನ ಶೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮೆಲ್ಲ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಹೆಸರುಗಳಿಂದಲೇ ಗುರುತಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ರೂಪುರೇಷೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಚರಿತ್ರೆಯೊಂದಿಗೆ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಅಧ್ಯಯನವೆಂದರೆ ಬಹುತೇಕ ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿ ಇತಿಹಾಸ ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಭಾವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರನ್ನು ಅಥವಾ ಅದರ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಊಹಿಸುವುದು. ಅದರಂತೆ ಆ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದಂತಹ ಕಾಲಾಂತರದ ಭಾಷಿಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಡೆದಂತಹ ರಾಜಪ್ರಭುತ್ವ, ಯಜಮಾನಿಕೆ, ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು, ಆಯಾ ರಾಜಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆದಂತಹ ಬದಲಾವಣೆ, ಅವರ ನಾಡಿನ ಬದಲಾವಣೆ, ಉದ್ಭವವಾದ ನಾಡಿನ ವಿಭಾಗಗಳು, ಅವುಗಳಿಗೆ ಇಟ್ಟ ಕಾಲಕ್ರಮದ ಹೆಸರುಗಳು, ಇಟ್ಟ ಹೆಸರು ಅಳಿಸಿ ಪ್ರತಿನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದ ಬಗೆ, ಹೊಸ ಹೊಸ ಗ್ರಾಮಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ, ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನ–ದತ್ತಿಗಳ ವಿವರ, ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಸಂದರ್ಭಗಳು, ಆಯಾ ಕಾಲದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜನ ಜೀವನವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿವೆ. ಅವೆಲ್ಲವೂ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅಧ್ಯಯನವೆಂದರೆ ಅದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ. ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಅಥವಾ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು, ಅದರ ನಿರ್ಮಾಣ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ, ಭಾಷಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಾಮಗ್ರಿಯಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅನಾವರಣ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇಶದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಗಳ ಪಾತ್ರ ಬಹುಪಾಲು ಇದೆ. ವಿಶಿಷ್ಟ ಪರಿಸರ, ವಿಶೇಷ ಘಟನೆ, ಅದರ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿತಗೊಂಡ ಪ್ರತಿಗ್ರಾಮವೂ ಇತಿಹಾಸ ಕೋಶವನ್ನು ನೇಯುತ್ತವೆ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಥಮ ಹಾಗೂ ಆನುಷಂಗಿಕ ಆಕರಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಂತೆಯೇ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರುಗಳೂ ಮೂಲ ಆಕರಗಳಾಗಿ ಪ್ರಬಲ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ನೀಡಬಲ್ಲವು. "ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಂತಹ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ಹುದುಗಿಕೊಂಡಿವೆ. ಅದೆಷ್ಟೋ ಅಜ್ಞಾತ ವಿಷಯಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬರಲಿವೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದಷ್ಟೂ ಹಿಂದೆ ಆಗಿ ಹೋದ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಶಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯದ ಆಧಾರಗಳು ಎಡೆಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ. ಇತಿಹಾಸವು ಯಾರ ಹೆಸರನ್ನೂ ಕಡೆಗಣಿಸಿ ತೀರಾ ಸಾಮಾನ್ಯರೆಂದು ಅವರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಅನೇಕಾನೇಕ ಅರಸರು, ನಾಯಕರು, ಗೌಡರು, ಗೌಡತಿಯರು, ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವೀರರು, ಕುರುಬರು, ಗೊಲ್ಲರು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಹಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಮರರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಪೋಷಕವಾದ ಅನೇಕ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳಗಳ ವಿವರಗಳ ಕುರುಹುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು."[೨]

ಒಂದು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಚರಿತ್ರೆ, ಅಲ್ಲಿನ ನಾಯಕರು, ಪಾಳೆಯಗಾರರು, ಹಲವಾರು ಸಮುದಾಯಗಳು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಊರುಗಳು, ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕೋಟೆ, ಕೊತ್ತಲ, ಕೆರೆ, ಕಾಲುವೆ ಮುಂತಾದವು ಅವರ ಬದುಕಿನ ಅಂಗವಾಗಿ, ಅವರು(ಶಂಬಾ) ಅವುಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮದೇ ಆದ

ಪ್ರಾದೇಶಿಕ, ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬದುಕಿನ ಒಟ್ಟು ನೋಟವನ್ನು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಇತಿಹಾಸದಿಂದಲೇ ಅಳೆಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿ ತನ್ನ ಮಟ್ಟಿನ ಬೆಳಕನ್ನು ಚರಿತ್ರೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀರುತ್ತದೆ.

ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧವೆಂದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಶೋಧವೇ. ಆ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಅಂತರ್‌ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಸೆದು ಪುರಾತತ್ವವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಿದೆ. ಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಮೂಲಕ ಪುರಾತತ್ವ ಪರಿಸರವನ್ನು ನಿರ್ವಚಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಪಶುಪಾಲನಾ ಹಂತದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯೂ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಗಿ ಹೋಗಿರುವುದನ್ನು ಗ್ರಾಮನಾಮಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಬೂದಹಾಳು (ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಬೂದಲಿಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಬೂಡದ ಗಡ್ಡಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) ಇಂತಹ ಸ್ಥಳನಾಮ ಗಳು ಪುರಾತತ್ವ ಪರಿಸರದ ಕೆಲವು ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. "ಬೂದಿ" ಪದವಿರುವ ಎಷ್ಟೋ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಹಾಗೂ ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧಕರಿಗೆ ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಚೀನ ನಿವೇಶನಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಲು ಸಹಾಯಕವಾಗಿವೆ."[೩] ಇಂತಹ ನೆಲೆಗಳು ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕತೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಪಶುಪಾಲನೆಯಿಂದ ಬಂದಂಥವು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. "ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ 'ಬೂದಿ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪದದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಬಹುತೇಕ ಪುರಾತತ್ವ ಪರಿಸರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪ್ರಾಚೀನ ಮಾನವನ ನೆಲೆಗಳು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ."[೪]

'ಬೂದಿ' ಸಂಬಂಧಿತ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬೂದಿದಿಬ್ಬಗಳು ಇರಲೇಬೇಕೆಂದಿಲ್ಲ. ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಬಗೆಯ ಕುರುಹುಗಳಿದ್ದರೂ ಅಂತಹ ನೆಲೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಿಟ್ಟಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಐತಿಹ್ಯ, ಕಥೆಗಳು ಆರೋಪಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಬೂದಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರು ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದಾಗ ಉಂಟಾದಂತಹ ಬೂದಿ ಎಂತಲೂ, ಕಾಮದಹನದ ಸ್ಥಳವೆಂತಲೂ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಲ್ಪನೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಆ ಸ್ಥಳದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಥಳಪುರಾಣ, ಸ್ಥಳನಾಮ, ಪುರಾತತ್ವ ಇದನ್ನು ಒಳಹೊಕ್ಕು ನೋಡಿದಲ್ಲಿ ಮೌಖಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಕಟ್ಟಿದ ಕಥೆಯ ಹಿಂದೆ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅಂಶಗಳಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ಅದೇ ರೀತಿ ತಾಮ್ರಯುಗದ ನೆಲೆಗಳೆಂದು ಕಮ್ಮಡಿಕೆ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.), ಕಮ್ಮರವಾರಿಪಲ್ಲಿ (ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. "ಲೋಹಯುಗದಲ್ಲಿ, ಲೋಹವನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಆಯುಧ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಅಲ್ಲದೇ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದ್ದಿತು(ಚಿನ್ನ, ತಾಮ್ರ,

ಕಬ್ಬಿಣ). ಲೋಹಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸಲು ಆಯಾ ವೃತ್ತಿಯನ್ನವಲಂಬಿಸಿದ ಸಮುದಾಯವಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ."[೫] ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಹೊನ್ನಂಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಹೊನ್ನಗಿರನಹಳ್ಳಿ, ಹುನಗಲ್ಲು, ಹೊನ್ನೇನಹಳ್ಳಿ (ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.), ಹಿರಣ್ಯಪಲ್ಲಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕೂಡ ಬಂಗಾರವನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ನೆಲೆಗಳೇ ಆಗಿವೆಯೆನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪುರಾತತ್ವ ನೆಲೆಗಳಾಗಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಆ ಕಾಲದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ ಆಕರಗಳಾಗಿವೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

೩.೧. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ವರ್ಗೀಕರಣ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಆರು ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಏಕರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಯಲುಸೀಮೆ, ತಗ್ಗು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳ, ಕೊಳ್ಳ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಕೃತಿದತ್ತ ಜಲಮೂಲಗಳ ಹತ್ತಿರ ವಿಶಾಲವಾದ ಬಯಲುಪ್ರದೇಶವಿದ್ದು, ಸುತ್ತಲೂ ಬೆಟ್ಟಗಳಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತಿರುವ ಗ್ರಾಮಗಳು ಬಹುತೇಕ ಪ್ರಾಚೀನವೇ ಆಗಿವೆ. ಆಧುನಿಕತೆಯ ಪ್ರಭಾವ ಗ್ರಾಮಗಳ ಆಂತರಿಕ ಸ್ವರೂಪ(ವಿನ್ಯಾಸ)ವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿಸಿವೆ. ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಮನೆಗಳು, ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಗ್ರಾಮದೇವತೆ, ಇತರೆ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬಾವಿ, ಕೆರೆ, ಕುಂಟೆಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳ ರಚನೆ, ಕೆಳಹಂತದಿಂದ ಅಂದರೆ ಗುಡಿಸಲುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕಾಂಕ್ರೀಟ್ ಮನೆಗಳು ಅದ್ದೂರಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿಯಾಧಾರಿತ ಕೇರಿಗಳು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದ್ದು, ಆಯಾ ಸಮುದಾಯ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪಟ್ಟಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಬದಲಾಗಿದೆ.

ಯಾವುದೇ ಭೂಪ್ರದೇಶದ ಲಕ್ಷಣ ಮಣ್ಣಿನ ಗುಣ ಪ್ರಕಾರಗಳು, ಬೆಟ್ಟ, ಗುಡ್ಡ, ಕಣಿವೆ, ನದಿ, ಹವಾಮಾನ, ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತು, ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹ ಇತ್ಯಾದಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಒಳಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಇನ್ನೂ ಮುಂದುವರಿದಂತೆ ಆಯಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದ ಅಥವಾ ಸ್ಥಳದೊಂದಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕವಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಸಮುದಾಯಗಳ ವಿವರಗಳು ಲಭಿಸುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಚೌಳೂರು, ದಿಬ್ಬೂರು, ಕರೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಗುಟ್ಟಹಳ್ಳಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಭೂಪ್ರದೇಶದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹಾಗೂ ನೆಲದ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಗಿಡಮರಗಳು ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಸಮೂಹವು ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿದ್ದವು ಎಂಬ ಕುರುಹುಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ಹುಣಸೂರು, ಹೊಂಗೇನಹಳ್ಳಿ, ತಾವರೆಕೆರೆ, ಬಿದರೂರು, ಮಲ್ಲಿಕಾಪುರ ಇಂಥ ಹೆಸರುಗಳು ಭೌಗೋಳಿಕತೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಮಾವಿನಹಳ್ಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಚೆರ್ರಿ, ಕಿತ್ತಳೆ, ಸೇಬಿನಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಲಾಗು ವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಿ ವಲಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ

ನಕ್ಕಲಹಳ್ಳಿ(ನರಿಗಳ ಹಳ್ಳಿ), ಕುಕ್ಕಲಹಳ್ಳಿ (ನಾಯಿಗಳ ಹಳ್ಳಿ), ಅವುಲಹಳ್ಳಿ(ಹಸುಗಳ ಹಳ್ಳಿ), ಕರಡೀಪುರ ಗುಡ್ಡ, ಚಿಲಕಲನೇರ್ಪು(ಗಿಳಿಗಳ ಹಾಸು) ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗುವ ಜೀವಸಂತತಿಯ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ.

"ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಬಹುಪಾಲು ನೆರೆರಾಜ್ಯವಾದ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಭಾಷೆಯಾದ ತೆಲುಗಿನಿಂದ ಪ್ರಭಾವ ಪಡೆದಿರುವ ಅಂಶ ಮನವರಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ."[೬] ಈ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಎರಡು ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಭಾಗ ವಾರ್ಗೀಕ ಎಂದೂ ವರ್ಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಭಾಷೆಯ ಪ್ರಭಾವ ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇಗೆ ಆಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಂಶ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂಶಗಳು ಜನಾಂಗದ ಭಾಷೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಕಷ್ಟು ಸಹಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಗಳೇ ಆಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಆಗಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವಹಿಸಿದ್ದ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರದ ಬಗೆಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಜಾತಿ, ಕುಲ, ಗೋತ್ರ, ಪಶು, ಪಕ್ಷಿ, ವೃಕ್ಷ, ಲತಾದಿಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಅವು ಜನರ ಮನೋಭಾವನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ವರ್ಗೀಕರಣಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮವನ್ನು ಹೇಳಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದೇಶದಿಂದ ದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ ಎನಿಸಿದ್ದರೂ ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರವನ್ನು ಗಮನಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ಥಳನಾಮ ವರ್ಗೀಕರಣ ಮಾಡಲಾಗುವುದು. ಇದುವರೆಗೂ ನಡೆದಿರುವ ಸ್ಥಳನಾಮಾಧ್ಯಯನದ ವರ್ಗೀಕರಣದ ವಿವಿಧ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರಸ್ತುತ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ವರ್ಗೀಕರಣವನ್ನು ಭೌಗೋಳಿಕ-ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರದಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳೆಂದು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ವರ್ಗೀಕರಣ

ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು	ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು	ಸಂಕೀರ್ಣವಾಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು
೧	೨	೩
ಜಲವಾಚಕ	ಪೌರಾಣಿಕ	
ಶಿಲಾವಾಚಕ	ದೈವವಾಚಕ	

ಭೂಸ್ಥಿತಿವಾಚಕ	ವ್ಯಕ್ತಿವಾಚಕ
ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿವಾಚಕ	ಸಮುದಾಯವಾಚಕ
ಸಸ್ಯವಾಚಕ	ವೃತ್ತಿವಾಚಕ
ಪ್ರಮಾಣವಾಚಕ	ನಿರ್ಮಾಣ ವಾಚಕ

೧. ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಜಲವಾಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮ, ಮಾನವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಕಾಸದ ಹಂತದಲ್ಲಿ 'ಜಲ'ಕ್ಕೆ ಅತಿಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಜಗತ್ತಿನ ನಾಗರಿಕತೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿದವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸದಾ ಸಂಚಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಆದಿಮಾನವ ಒಂದೆಡೆ ನೆಲೆಸಿ ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡನು. ಆಗ 'ಜಲ' ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಿತ್ತು. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕಾಡನ್ನು ತೊರೆದು ನೀರಿನ ಸಮೀಪ ತಮ್ಮ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡನು; ಅಥವಾ ಸಹಜವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ನೀರಿಗೆ ಕೆರೆ, ಕೊಳ, ಕುಂಟೆಗಳಂತಹ ಕೃತಕ ಜಲ ಸಂಗ್ರಾಹಕಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡನು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಗ್ರಾಮಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ನೀರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ರಚನೆ/ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗೆ ಜಲಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಜಲವನ್ನವಲಂಬಿಸಿಯೇ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು ಕರೆದುಕೊಳ್ಳುವ ರೂಢಿ ಆರಂಭವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಂತಹ ಭೂಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ಬಯಲುಸೀಮೆಯ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜೀವನದಿಗಳಂತೂ ಇಲ್ಲ. ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಮುಖ್ಯ ನದಿಗಳ ಉಗಮಸ್ಥಾನ ನಂದಿದುರ್ಗ ಮತ್ತು ಕಳವಾರ ದುರ್ಗ. ಕುಂಟೆ, ವಡ್ಡು/ಒಡ್ಡು, ಕೆರೆ, ನದಿ, ಏರಿ, ಚರ್ಲ, ದೊಣೆ, ಸಮುದ್ರ/ಸಂದ್ರ, ಸಾಗರ, ಮಡಗು/ಮಡಕೆ/ಮಡವು, ಏರಿ, ಏರು. ಕಾಲುವೆ ಎಂಬ ಜಲವಾಚಿ ವಾರ್ಗೀಕಗಳು ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ–

೧. ಕುಂಟೆ, ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಮಾಡಿದ ತಗ್ಗಾದ ಸ್ಥಳ, ಸಣ್ಣ ಕೆರೆ. ಉದಾ: ಕುಂಡಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಉಪ್ಪುಕುಂಟೆ ಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.) ಉಪ್ಪು+ಕುಂಟೆ+ಹಳ್ಳಿ.

೨. ಕಾಲುವೆ, ನೀರು ಹರಿಯಲು ಮಾಡಿದ ತಗ್ಗು. ಉದಾ: ಗಂಗರೆ ಕಾಲುವೆ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.).

೩. ಕೆರೆ, ಜಲಾಶಯ, ಕಟ್ಟೆ ಹಾಕಿ ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳ. ಉದಾ: ಕೆರೆಹಳ್ಳಿ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.).

೪. ಕುಡು, ಕೂಡಲು, ಸಂಗಮ, ನದಿ ಅಥವಾ ಹಳ್ಳಗಳು ಸಂಧಿಸುವ ಸ್ಥಳ. ಉದಾ: ಕುಡುವತ್ತಿ.

೫. ಕುಳಿ, ಅಗೆದ ಗುಣಿ, ಕುಳಿ, ತಗ್ಗು ಹಳ್ಳ. ಉದಾ: ಗಂಜಗುಳಿ.[೭]

೬. ಕಡವು, ಹೊಳೆಯನ್ನು ದಾಟುವ ಭಾಗ, ಸ್ನಾನಘಟ್ಟ, ದೋಣಿ ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ. ಉದಾ: ಕಡಬೂರು.[೮]

೭. ಒಡ್ಡು/ವಡ್ಡು, ನೀರು ನಿಂತಿರುವ ತಗ್ಗಾದ ಜಾಗ, ಕುಂಟೆ. ಉದಾ: ಒಡ್ಡು ಮರವೇಹಳ್ಳಿ (ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.), ರಾಯನೊಡ್ಡುಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ತಾವರೆವಡ್ಡು(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.).

೮. ಕೊಲ್/ಗೊಲ್, ನಿಸರ್ಗ ಜಲಾಶಯ, ಕುಂಟೆ, ಕೋಳ. ಉದಾ: ಗೋಳ್ಳು(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.).

೯. ಚೆರುವು/ಚೆರ್ಲ, ಜಲಾಶಯ, ಕೆರೆ. ಚೆರುವು(ತೆಲುಗು), ಚೆರ್ಲ(ಬಹುವಚನ). ಉದಾ: ಚೆರ್ಲೋಪಲ್ಲಿ< ಚೆರುವುಲೋಪಲ್ಲಿ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.).

೧೦. ದೊಣೆ, ಬಂಡೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ನಿಸರ್ಗ ಜಲಾಶಯ, ಕೊಳ, ಕಲ್ಯಾಣಿ. ಉದಾ: ದೊಣಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.).

೧೧. ನುಯ್/ನುಲ್, ಜಲಸೂಚಿ, ನುಯಿ, ನೂಯ. ಉದಾ: ನುಲಗುಂಬ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.).

೧೨. ಬಾವಿ, ಅಂತರ್ಜಲಕ್ಕಾಗಿ ಅಗೆದ ಬಾವಿ, ಕೂಪ ವಾವಿ(ತ) ಕೆರೆ, ತೊರೆ. ಉದಾ: ತೊಂಡೆಬಾವಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.).

೧೩. ಬೆಳ್/ಬೆಳ್ಳ, ಜಲಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಸ್ಥಳ, ನೆರೆ. ಉದಾ: ಬೆಳ್ಳೂರು(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.).

೧೪. ಮಡವು, ಆಳವಾಗಿ ನೀರು ನಿಂತಿರುವ ಜಾಗ. ಉದಾ: ಮಂಗಲಮಡುಗವಾರಿಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಬೂರಗ ಮಡುಗು(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಕಮ್ಮಡಿಕೆ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.).

೧೫. ಮರವೆ, ಕೆರೆಯಲ್ಲಿನ ಹೆಚ್ಚು ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ, ಕೋಡಿ. ಉದಾ: ಮರವಿಂಡ್ಲು(ಬಾಗೇ ತಾ.), ಒಡ್ಡುಮರವೇಹಳ್ಳಿ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.).

೧೬. ವಾನಿ/ವಾಣಿ/ವೇಣಿ, ನದಿ, ದೊಡ್ಡಹಳ್ಳ. ಉದಾ: ಕಾದಲವೇಣಿ(ಗೌರಿ ತಾ.), ವರಣಾಣಿ (ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.).

೧೭. ಸಮುದ್ರ/ಸಂದ್ರ, ಕೆರೆ, ಜಲಾಶಯ, ಸಮುದ್ರ<ಸಂದ್ರ, ಉದಾ: ಇರುಗಸಮುದ್ರ, ಬೊಮ್ಮಸಂದ್ರ (ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಲಕ್ಕಸಂದ್ರ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.).[೯]

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಕಡಿಮೆ ಮಳೆ ಬೀಳುವ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರುವ ಈ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶವು, ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಜಲಮೂಲಗಳಿಂದ ವಂಚಿತವಾಗಿದ್ದು, ಕೃತಕ ಜಲಾಶಯಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಮೇಲ್ಕಾಣಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ/ಸಂದ್ರ, ಕೆರೆ, ಚೆರುವು, ಮಡಗು ಮುಂತಾದ ಕೃತಕ ಜಲಾಶಯಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಬಯಲುಸೀಮೆಯ ಜನರು ಜಲಸೂಚಕ ನಾಮಪದಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ಶಿಲಾವಾಚಕ: ಸ್ಥಳನಾಮ ನಿರ್ದೇಶನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿದ ಪ್ರಾಚೀನರು 'ಕಲ್ಲನ್ನು' ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟು(ಅವಲಂಬಿಸಿ)ಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಶಿಲೆಯನ್ನೇ ಆಹಾರ ಸಂಗ್ರಹಣೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಭೇಟೆಯಾಡಲು ಆಯುಧಗಳನ್ನಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೆ ಗಾಳಿ, ಮಳೆ, ಬಿಸಿಲು ಇವುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆಯಲು ಹಾಗೂ ವಾಸಿಸಲು ಕಲ್ಲಿನ ಪೊಟರೆ, ಕಲ್ಲಾಸರೆ, ಗವಿಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವಾಸಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ವಾಸಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ನೆಲೆಗಳಿಗೆ ಶಿಲಾವಾಚಕ ಹೆಸರುಗಳೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದವು. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ ೧೦ರಷ್ಟು ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ನಂದಿದುರ್ಗ ಶ್ರೇಣಿಯು ಮುಖ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಈ ಶ್ರೇಣಿ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾಗಿ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ, ಅನಂತಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೆನುಗೊಂಡೆಯವರೆಗೂ ಹಬ್ಬಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಮಧ್ಯಮವರ್ಗದ ಅನೇಕ ಗುಡ್ಡಗಳು, ಕುರುಚಲು ಕಾಡುಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕಲ್ಲುಕಂದ/ಗುಂದ, ಗುಂಡ್ಲು, ಕೊಂಡ, ಗಿರಿ, ಗುಟ್ಟ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಅವಲೋಕನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಕೆರೆಕಲ್ಲು(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.) ಕೆರೆ+ಕಲ್ಲು	ಕೊಡಿಗಲ್ಲು(ಚಿಂತಾಮಣಿ) ಕೊಡಿ+ಗಲ್ಲು
ಕಾಟನಕಲ್ಲು(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.) ಕಾಟನ+ಕಲ್ಲು	ಅಗಲಗುರ್ಕಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.) ಅಗಲ+ಗುರ್ಕಿ
ಆಲಂಬಗಿರಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ) ಆಲಂಬ+ಗಿರಿ	ಕುಂದಲಗುರ್ಕಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.) ಕುಂದಲ+ಗುರ್ಕಿ
ಅರಿಗೆವಾರಿಗುಟ್ಟ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)	ಕೋಟಗಲ್ಲು(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.) ಕೋಟ+ಗಲ್ಲು

ಕಲ್ಲು, ಗಿರಿ, ಗುಟ್ಟ ಗಲ್ಲು, ಗುರ್ಕಿ ಎಂಬ ಶಿಲಾವಾಚಿ ವಾರ್ಗೀಕ ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಅತಿಹೆಚ್ಚು ಶಿಲಾವಾಚಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿವೆ ಎಂಬುದು ಗಮನಿಸುವಂತಹ ಅಂಶವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿವಾಚಕ: ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿಗಳು ಸ್ಥಳನಾಮ ನಿರ್ದೇಶನದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಕೊಂಡಿವೆ. ಜನಪದರ ಮನೋಭಾವನೆಯನ್ನು ಇವು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ತಮಗೆ ಅತಿಮಾನುಷವೆಂದು

ತೋರುವ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ಜೀವನದೊಂದಿಗೆ ಬದುಕುವ ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ತಮ್ಮ ವಾಸದ ನೆಲೆಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.

	ಕನ್ನಡ	ತೆಲುಗು
ಎನುಮಲಪಾಡಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)	ಎಮ್ಮೆ	ಎನುಮು
ಉಡುಮಲೋಡು(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)	ಉಡ	ಉಡುಮು
ಎನಿಗದೆಲೆ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)	ಆನೆ	ಏನುಗ
ಪೋತುಲವಾರಿಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ)	ಹೋತ	ಮ್ಯಾಕಪೋತ
ಗುವ್ವಲವಾರು(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ)	ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ	ಗುವ್ವ
ಚಿಲಕಲನೇರ್ಪು(ಚಿಂತಾಮಣಿ)	ಗಿಳಿ,	ಚಿಲಕ
ಜಿಂಕಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)	ಜಿಂಕೆ,	ಜಿಂಕ
ಪುಲಿಗುಂಡ್ಲಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)	ಹುಲಿ	ಪುಲಿ
ಗುರ್ರಂಪಲ್ಲಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)	ಕುದುರೆ	ಗುರ್ರಂ

ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಭಾಷಿಕ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ 'ನಿರ್ದಿಷ್ಟ' ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಣಿ ಪಕ್ಷಿಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಅದರಲ್ಲೂ 'ತೆಲುಗು' ಭಾಷೆಯ ಪದವಾಗಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಕಾರಣ ಈ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಾದರಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿವೆ.

ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಾನವರು ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡವರು. ಜೀವನ ವಿಧಾನ, ಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾಗಿ ಅವುಗಳೊಂದಿಗಿನ ಸಂಬಂಧ, ಸಹಾಯ ಪಡೆದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ನೀಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿಗಳ ಬಗೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಪೂರಕ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಈ ಬಗೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಆಯಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಮಹತ್ವ, ಅವುಗಳಿಗೆ ನೀಡುವ ಆಚರಣೆಗಳ ಬಗೆಗೂ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ.

ಸಸ್ಯವಾಚಕ: ಪ್ರಕೃತಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಮಾನವ ಅದನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ, ಆರಾಧಿಸುವ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ತಮ್ಮ ವಾಸದ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಗಿಡ, ಮರಗಳ ಆಸುಪಾಸಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡರು. ಒಂದೊಂದು ಸಮುದಾಯ, ಪಂಗಡ ಹಾಗೂ ರಾಜಮನೆತನಗಳ ಮೂಲಪುರುಷನು ಒಂದೊಂದು ಮರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ

ಬಂದವನೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದುದ್ದರಿಂದಾಗಿ ಆಯಾ ಸಮುದಾಯಗಳು ತಮಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮರ, ಗಿಡಗಳ ಆರಾಧನೆ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಅಂತಹ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಮರ-ಗಿಡ, ದವಸ-ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿವೆ. ಅಂತಹ ಕೆಲವು ನಿದರ್ಶನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ: ತುಮ್ಮಲಪಲ್ಲಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) ತೆಲುಗು, ತುಮ್ಮೇಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) ತೆಲುಗು. "ತುಂಬಿಯಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಹೆಸರುಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೂವಿನ ತೋಟಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ತುಂಬಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇದ್ದವು. ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯರು ನೀಡುತ್ತಾರೆ." "ತೆಲುಗಿನ 'ತುಮ್ಮಲ' ಎಂಬುದು ಮಾಲ, ಪದ್ಮಸಾಲಿಯವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಹೆಸರು."[೧೦]

ನಿರ್ದಿಷ್ಟ		ವಾರ್ಗೀಕ
ಉಲವರಾಯ	+	ಪಲ್ಲಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ) ಉಲವಲು(ತೆಲುಗು) ಹುರುಳಿ.
ಸಜ್ಜೆಲವಾರಿ	+	ಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) ಸಜ್ಜೆ ಒಂದು ಧಾನ್ಯ.
ಪೆಸಲ	+	ಪರ್ತಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) ಪೆಸಲು=ಹೆಸರುಕಾಳು.
ಜೊನ್ನಲ	+	ಕುಂಟೆ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ) ಜೊನ್ನಲ-ಜೋಳ
ಚಾಮಲವಾರಿ	+	ಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) ಚಾಮಲ/ಸಾಮಲ, ಧಾನ್ಯ, ಸಾಮೆ
ಆನೂರು ಹುಣಸೇ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)
ನೇರಳೆ ಮರದ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)
ಸಾಂಬಾರಗಿಡ	+	ಕಾವಲ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ)
ಬನ್ನಿಕುಪ್ಪೆ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ)		
ಬೇವಿನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿ)
ಬ್ಯಾಲ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ)
ಗೇರುಮರದ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ)
ಮುತ್ತಕದ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ)
ಕಂದುಲವಾರು(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ)		ಕಂದುಲು(ತೆಲುಗು) ತೊಗರಿ
ಕಾಕರ್ಲು(ಚಿಂತಾಮಣಿ)		ಕಾಕರ್ಲು(ತೆಲುಗು) ಹಾಗಲಕಾಯಿ
ಕೊರ್ಲಪರ್ತಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ)		ಕೊರ್ರಲು(ತೆಲುಗು) ಗೂಡಲ ಎಂಬ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಕೊರ್ರ ಒಂದು ಧಾನ್ಯ ಕೊರವೆ.

ವರ್ಣಸೂಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಯರ್ರಗುಂಟೆ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ನಲ್ಲಪರೆಡ್ಡಿಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) ಯರ್ರಹಳ್ಳಿ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.) ಕೆಂಕೆರೆ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.) ಕೆರೆ ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.). ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು ಈ ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳು ಈ ಭಾಗದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೌಗೋಳಿಕ ಚಹರೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಇಂತಹ ಹೆಸರುಗಳು ಬಂದಿರಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಒಂದು ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರದ ನೆಲದ ಹವಾಮಾನವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಳೆ ಅಥವಾ ಅಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಿಯ 'ಬಣ್ಣ' ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಎಡೆ ಪಡೆಯುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ. 'ಯರ್ರ' 'ನಲ್ಲ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯ ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಅವು ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಗುಣದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸು ವಂತಹವು. ಕನ್ನಡ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಸಹ ಯರ್ರಮಣ್ಣು, ಯರೆಮಣ್ಣು, ಯರ್‌ಗದ್ದೆ, ಪೋಡು, ಯರೆಭೂಮಿ, ಯರ್‌ಕಲ್ಲನ ಹೊಲ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ.

ದಿಕ್ಕು/ಕ್ಷೇತ್ರ ವಾಚಕಗಳು

ಅಂಕಣಗೊಂದಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.), ಅಡ್ಡೆಕೊಪ್ಪ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ನಗರಲವಿಟ್ಟಿ (ಚಿಂತಾಮಣಿ), ಹಾರಡಿ ತೋಟ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಯಗವಕೋಟೆ, ಕುರುಪಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಗೌನಿಗದ್ದೆ ಅಥವಾ ಗೌರಿಗದ್ದೆ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತೋಟ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.), ಜಂಗಮಕೋಟೆ ತೋಟ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ನಕ್ಕಲಗದ್ದೆ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಜೋಡಿಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗದ್ದೆ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಸ್ಥಳನಾಮ ನಿರ್ದೇಶನದಲ್ಲಿ ತೋಟ, ಗದ್ದೆ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಯಾ ಸ್ಥಳೀಯ ಬಯಲುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿನ ವಸ್ತು, ವಿಷಯಗಳು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಹಿಂದೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಪಕ್ಷಿ, ಪ್ರಾಣಿ ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಣಗಳು ಬಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಮಾಣ ವಾಚಕಗಳು/ಗುಣವಾಚಕಗಳು

ಗುಣವಾಚಕಗಳು ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಒಂದೇ ಹೆಸರಿನ ಎರಡು ಊರು ಅಥವಾ ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿದ್ದರೆ ಗುರುತು ಮಾಡುವುದಕೋಸ್ಕರ ಈ ಮಾದರಿ ಗುಣವಾಚಕಗಳು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಕೆಲವೊಂದು ಊರುಗಳು ಗಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಹೆಸರಿನ ಹಲವಾರು ಸ್ಥಳಗಳು ಇರುವ ಕಡೆ ಹೆಸರಿನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದು, ದೊಡ್ಡದು, ಕಿರಿದು, ಮಹಾ, ಅರೆ, ಹಿರೇ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪ್ರಮಾಣ ಸೂಚಿಸುವ ನಾಮಗಳಾಗಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಚಿಕ್ಕ/ದೊಡ್ಡ ಕುರುಗೋಡು(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಪೆದ್ದಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಹಿರೇಬಿದನೂರು (ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಚಿಕ್ಕಮುದ್ದೇನಹಳ್ಳಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.), ದೊಡ್ಡಮರಳಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ

ತಾ.), ಬುಡಗವಾರ್ಲಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) ಬುಡಗ, ಚಿಕ್ಕದು, ಪೆದ್ದೂರು(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ).

೨. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಪೌರಾಣಿಕ/ಪುರಾಣವಾಚಕ

ಐತಿಹ್ಯ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲಿನ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ವಿಶೇಷ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪುರಾಣ ದೈವೀ ಪುರುಷರನ್ನು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಕಾರಣ "ಐತಿಹ್ಯ ಮತ್ತು ಮತ-ಧರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಪುರಾಣದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಚರಿತ್ರೆಯ ಅಂಶ ಐತಿಹ್ಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದರೆ ಐತಿಹ್ಯ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಆಧಾರ."[೧೧] ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಪುರಾಣ ಎನ್ನುವುದು ಚರಿತ್ರೆಯ ಮಾತೃಕೆ ಎನಿಸಿದೆ. ಇವೆರಡರ ನಡುವೆ ಎಳೆಯಷ್ಟು ಭಿನ್ನತೆಯಿದೆಯಷ್ಟೇ. ಇದರಿಂದ ಪೌರಾಣಿಕ ಸ್ಥಳಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಕುತೂಹಲಕರ. ಪುರಾಣದ ಅನೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ತಮ್ಮ ಜನಪದರ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ, ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಕೈವಾರ(ಚಿಂತಾಮಣಿ), ರಾಮೇಶ್ವರ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ), ಗೌರಿಬಿದನೂರು(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ದೇವರಗುಡಿಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ), ನಂದಿಗ್ರಾಮ(ಚಿಕ್ಕ ಬಳ್ಳಾಪುರ), ಅಮರಾವತಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಬೀರಪ್ಪನಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಹನುಮಂತಪುರ (ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ರಂಗಸ್ಥಳ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ).

ನಿರ್ದಿಷ್ಟ		ವಾರ್ಗಿಕ
ವಿದುರ	+	ಅಶ್ವತ್ಥ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ರಾಮ	+	ಈಶ್ವರ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)
ಅಮರ	+	ಆವತಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)
ದೇವರಗುಡಿ	+	ಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)
ನಂದಿ	+	ಗ್ರಾಮ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.)
ಬೀರಪ್ಪ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)
ಹನುಮಂತ	+	ಪುರ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)
ಗೌರಿ	+	ಬಿದನೂರು(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)

ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಮೊದಲನೇ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮತ್ತು ವಾರ್ಗಿಕ ಎರಡು ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದರೆ, ಎರಡನೇ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದರೆ, ಎರಡನೇ ಭಾಗ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸದೇ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ.

ದೈವವಾಚಕ

ಆದಿಕಾಲದ ಮಾನವನು ನಿಸರ್ಗದ ವಿಕೋಪಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿ ನಿಸರ್ಗವನ್ನೇ ದೇವರೆಂದು ಪೂಜಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದ. ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸೆಂದು ಮೊರೆಹೋದನು. ಕ್ರಮೇಣ ದೇವರುಗಳು ಅವನ ಜೀವನದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿ ಅವಕಾಶ ಪಡೆದನು. ಅನಂತರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವರ ಪಾತ್ರ ಅನನ್ಯವಾಯಿತು. ಜೀವನದ ಹಲವಾರು ವಿಚಾರ(ಸಂಗತಿ)ಗಳಲ್ಲಿ ದೈವದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯಿತು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮ ವೆಂಬಂತೆ ಗ್ರಾಮ, ಊರುಗಳ ಹೆಸರುಗಳಿಗೂ ದೇವರನಾಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಯಿತು. ಜನಾಂಗಗಳು ತಾವು ನಂಬಿದ ಕುಲದೈವ, ಮನೆದೈವ, ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ದೇವರುಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ತಮ್ಮ ನೆಲೆಗಳಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಶುಭವೆಂದು ನಂಬುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದು ದೇವರನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಿರ್ದಿಷ್ಟ		ವಾರ್ಗೀಕ
ಅಂಕಾಲ	+	ಮಡುಗು(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) ಅಂಕಾಲಮ್ಮ ದ್ರಾವಿಡ ದೇವತೆ
ಅಬಕವಾರಿ	+	ಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) ಅಬ್ಬಕ್ಕ
ತಿರುಮಲದೇವರ	+	ಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)
ಸೋಮನಾಥ	+	ಪುರ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ)
ಚಂಚುರಾಯನ	+	ಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)
ದೇವರಗುಡಿ	+	ಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)
ದೇವಿ	+	ಕುಂಟೆ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)
ಶ್ರೀನಿವಾಸ	+	ಪುರ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)
ಶಂಕರ	+	ವಾರಂಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)
ಗುಡಿ	+	ಬಂಡೆ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.)
ರಾಮನ	+	ಪಡಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)
ನಾರಾಯಣಂ	+	ಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)
ಲಕ್ಷ್ಮೀ	+	ಸಾಗರ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.)

ಸೋಮಲಾ	+	ಪುರ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.)
ಸೋಮೇನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.)
ಹಂಪ	+	ಸಂದ್ರ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.)
ಆದಿನಾರಾಯಣ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಗುಡಿಗಂಡೆ ತಾ.)
ಕುಂತಸನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ಕೆಂಪದೇವನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ಚನ್ನಕೇಶವ	+	ಪುರ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ಚೌಡದೇವನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ಜುಂಜನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ತಿರುಮಲಾ	+	ಪುರ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ದೇವನಾಗನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ನಾರಾಯಣ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ಬೀರ ಜೇನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ	+	ಪುರ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ಮೈಲಾ	+	ಪುರ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ಸೋಮ	+	ಕಲಹಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ಸೂಲದೇವನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)
ಗೌರಿ	+	ಬಿದನೂರು(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ಕಂಬಾಲ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ದ್ಯಾವರ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ನಾಗರ	+	ಬಾವಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ನಂದಿಗಾನ	+	ಹಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ಭೂಮೇನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ಯರ್ರನಾಗೇನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)

ಲಕ್ಷ್ಮಣ	+	ಪುರ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ವಿರುಪ	+	ಸಂದ್ರ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ವೀರಮ್ಮನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ವೆಂಕಟಾ	+	ಪುರ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ಹನುಮಂತ	+	ಪುರ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)
ಬೀರಗಾನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.)
ನಂದಿ	+	ಗ್ರಾಮ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.)
ಬಂಡೆಮ್ಮನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.)
ಸೊಸೈ	+	ಪಾಳ್ಯ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.)
ಕೃಷ್ಣ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)
ಗಂಗಮ್ಮನ	+	ಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)
ಕೇಶವಾ	+	ಪುರ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)
ನಾಗ	+	ಮಂಗಲ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)

ರಾಮೇನಹಳ್ಳಿ, ರಾಮೇಶ್ವರ, ವೆಂಕಟಾಪುರ, ಸೀತಹಳ್ಳಿ, ಫಕೀರನಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), (ಮುಸಲ್ಮಾನ ಸನ್ಯಾಸಿ).

ಹೀಗೆ ಪುರಾಣಪುರುಷರು, ದೇವರು, ಸಾಧು ಸಂತರು ಮುಂತಾದವರು ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯ(ಅದ್ವಿತೀಯ) ಭಾಗವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿ (ನಾಮ) ಬಂದಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ದೇವತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕಡಿಮೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ದೈವಕ್ಕೆ ಕೂಡ ಅನ್ವಯಿಸಿ, ಸ್ಥಳನಾಮ ನಿರ್ದೇಶನದಲ್ಲಿ ಕಡೆಗಣಿಸಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿರಬಹುದು. ದೈವವಾಚಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿಂದ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವಾಗಿರುವ ನಾಗಾರಾಧನೆ(ಶೈವ), ವೈಷ್ಣವ, ಇಸ್ಲಾಂದೈವಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆ ಜೈನ ದೈವದ ಕುರುಹುಗಳೂ ತೀರ ವಿರಳ. ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಂಶಗಳತ್ತ ಗಮನ ಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದೈವವಾಚಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಮಹತ್ವ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ವ್ಯಕ್ತಿವಾಚಕ

ಮನುಷ್ಯನು ಸಂಘಜೀವಿಯಾಗಿ ಬದುಕಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಗುರುತಿಸಲು ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟದಾಯಕವಾಗಿರಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ

ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಕರಣ ಕ್ರಿಯೆ ಮೊದಲುಗೊಂಡಿರಬೇಕು ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ "ಜನರ ನಾಮಗಳು ಅವರು ವಾಸಿಸುವ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಆಯಾ ಭಾಷಿಕ ಸಮುದಾಯಗಳ ನಂಬಿಕೆ, ಆಚರಣೆ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮುಂತಾದ ಅಂಶಗಳಿಂದ ನಿರ್ಧರಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ವೃತ್ತಿ, ಆಯಾ ಸಮುದಾಯದ, ಗ್ರಾಮದ ಚಾರಿತ್ರಿಕತೆ, ದೇವಾಲಯ, ನದಿ, ಬೆಟ್ಟ, ಅರಣ್ಯ, ಪ್ರವಾಹ, ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ, ಋತುಮಾನ, ಪುರಾಣ, ದಂತಕಥೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಶಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿವೆ."[೧೨] ಈ ರೀತಿ ರೂಪುಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಗಳು ಸ್ಥಳನಾಮ ನಿರ್ದೇಶನವನ್ನು ಮಾಡುವ ಹಂತಕ್ಕೆ ತಲುಪಿದವು. "ನಿಸರ್ಗ ನಿಷ್ಠತೆಯಿಂದ ಜನಾಂಗನಿಷ್ಠತೆಗೆ ಸರಿದು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠತೆಯ ಅಂಚನ್ನು ತಲುಪಿದೆ. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಊರುಗಳಿಗೆ ಗತಿಸಿಹೋದ ತನ್ನ ಕುಟುಂಬದ ಹಿರಿಯರ ಪರೋಕ್ಷ ವಿಜಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವರ ಹೆಸರನ್ನು, ಆಮೇಲೆ ಜೀವಂತವಿರುವ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಕರ ಇಲ್ಲವೇ ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಇಡತೊಡಗಿದ."[೧೩] ಹೀಗೆ ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಘಟನೆಯಿಂದ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ನಾಮದಿಂದಲೇ ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದರು. ಮುಂದೆ ಅದು ಲಿಂಗಭೇದವಿಲ್ಲದೇ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರಾದಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲವೇ ಅವರ ಬಿರುದು ಬಾವಲಿಗಳನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಮೊದಲಾದ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿ ನಿಂತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಆರು ತಾಲೂಕುಗಳ ಒಟ್ಟು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೯೯೧ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿವಾಚಿಯಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜಾತಿ, ದೇವರು, ಐತಿಹಾಸಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಸಾಮಾನ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಅಥವಾ ಸೂಚಿಸುವ ನಾಮಗಳೂ ಸೇರಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವೃತ್ತಿನಾಮಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿವೆ. ದೊರೆತ ೯೯೧ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ೧೫ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ೧೦ ನಾಮಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ; ಉಳಿದಂತೆ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಪರಂಪರೆಯಿಂದಲೂ ಬಂದಂತಹ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನ ಸಮಾಜವೇ ಕಾರಣ ವೆನ್ನಬಹುದು.

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ಪದಗಳು ವಿಭಿನ್ನ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. "ಕನ್ನಡದ ನಾಯಕ ತೆಲುಗಿನ ನಾಯಿನಿಯಾದರೆ, ಗೌಡ ಎಂಬುದು ಗೌನಿ(ಗವುನಿ)>ಗವುಂಡ>ಗೌಡ ಆಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕದಿರಪ್ಪನಾಯಿನಿ, ವಸಂತನಾಯಿನಿ, ರಂಗಪ್ಪಗವುನಿ ಮೊದಲಾದವು. ಚೋಳರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ತಮಿಳಿನ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಬಾಲಿರೆಡ್ಡಿಪಲ್ಲಿ, ಪ್ರತಾಪದೇವರಾಯಸಮುದ್ರ, ನಲ್ಲಬಾಲಮ್ಮ ಕುಂಟೆ, ರಾಜಮನೆತನವಾಚಿಗೆ ಚೇಳೂರು, ಚಕ್ರವರ್ತಿದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು."[೧೪]

ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮದಂತೆ ದೇವರ ನಾಮವೂ ವಿಭಿನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬದಲಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. "ಗಡಿದಂ ದೇವಾಲಯದ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರನನ್ನು ಅಲ್ಲಿನ ವಿಭಿನ್ನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೇ ಶಾಸನಗಳು 'ತಿರುವೆಂಗಳನಾಥ' ಎಂದು ಕರೆದರೆ, ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣದ ವಿಚಾರ ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸನವು 'ಪ್ರಸನ್ನ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ'ನೆಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ಸ್ಥಳವನ್ನು 'ದೇವರಗುಡಿಪಲ್ಲಿ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ."[೧೫] ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ "ದ್ರಾವಿಡವಾಚಕಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ–ಮಲಪ, ಕನ್ನರಿದೇವ, ಸಿಂಗಮನಾಯಕ, ಅಮ್ಮಲಮ್ಮ, ಚಲವೆಗಯ್ಯ ಮೊದಲಾದವು. ಕಂಟ್ಲೂರಪ್ಪ, ಬುದ್ದುಲತಿಮ್ಮಯ್ಯ (ಬುದ್ದುಲವಾರಿಪಲ್ಲಿಯ) ಇವು ಸ್ಥಳವಾಚಕದೊಂದಿಗಿನ ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಗಳಾಗಿವೆ."[೧೬]

"ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಕೈಗೊಂಡ ಕಸುಬು ಅವರ ಹೆಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕಮ್ಮಾರ ತಿಮ್ಮೋಜ, ಕಲ್ಲುಕುಟುಕ ಬಯಿರೋಜ, ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಾಣದ ವಡಿಗರೆಡ್ಡಿ, ಕರಣಿಕ ರೇಚಪ್ಪ, ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವ ಪದಗಳಾದ ಸೇನಬೋವ, ಜಹಗೀರ್ದಾರ್ ಇದೇ ರೀತಿ ಸೇನಾಪತಿ, ಸುಬೇದಾರ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮದ ಮುಂದೆ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಆದಿತ್ಯಪೆಂಡೆಯ ಎಂಬ ಹೆಸರು ರಾಜನೊಬ್ಬನ ಗರುಡನಿರಬಹುದೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ."[೧೭] ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು, ಸುಲ್ತಾನ್‌ತಿಪ್ಪಸಂದ್ರ, ಭಟ್ರಹಳ್ಳಿ, ಫಕೀರನಹಳ್ಳಿ, ಖಾಜಿಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಸೋಮಯಾಜಲಪಲ್ಲಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಗಳು ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಚಹರೆಗಳಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ.

ಸಮುದಾಯ ವಾಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಹಲವು ರೂಢಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು, ಧಾರ್ಮಿಕ ಪಂಥ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ನಂಬಿಕೆ, ಭಾಷೆ, ಜನಾಂಗಿಕ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯವಾಗಿವೆ. "ಗ್ರಾಮನಾಮಗಳು ಒಂದು ಸಮುದಾಯದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬೇರುಗಳು, ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಮುದಾಯ ಸ್ಥಳಾಂತರಗೊಂಡರೂ ಆ ಬೇರುಗಳು ಅದರ ಮೂಲ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ."[೧೮] ಸಮುದಾಯದ ಸಮಗ್ರವಾದ ಜೀವನ ವಿಧಾನವನ್ನು ಈ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಅರುಹುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾನವನಿಗೆ ಲಿಂಗ, ಶ್ರೇಣಿ/ವರ್ಗ, ಜಾತಿ ಮುಂತಾದ ಅಂಶಗಳಿವೆ. ಈ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಳನಾಮಾಧ್ಯಯನ ಪ್ರಸ್ತುತತೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ "ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ತರಗಳ ನಾನಾ ಜನಾಂಗಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ."[೧೯] ಈ ರೀತಿಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಅಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿಯಾದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪಳೆಯುಳಿಕೆಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜನತೆ ಮತ್ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾಲದ ಸಮಾಜವನ್ನು ಕುರಿತು ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗಾಗಿ

ಸಮುದಾಯದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶನಗೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸಮುದಾಯಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲಾ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ ೧೫ ರಿಂದ ೨೦ರಷ್ಟು ಸಮುದಾಯವಾಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು: ಶ್ರೇಣಿಯಾಧಾರಿತ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾದಂತಹ ಸಮುದಾಯವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಗರಿಷ್ಠವೆಂಬಂತೆ ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ, ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಮೇಲೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವೈದಿಕರು ತಮ್ಮ ಕೆಲವು ನೆಲೆಗಳಿಗೆ ವೈಷ್ಣವಸಂಬಂಧಿ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದಿನ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಾಗಿ ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಹಾರುವ, ಪಾರುವ, ಬೊಮ್ಮ ಮುಂತಾದ ನಿರ್ದೇಶನಗಳಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮವು' ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ತದ್ಭವಗೊಂಡು ಬೊಮ್ಮ ಆಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ 'ಭಟ್ಟ' ಎಂಬ ಪದವೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಾಸ್ತವ್ಯದ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ(ಭಟ್ಟ ಎಂಬ ಪದ ಒಂದು ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದವಾಗಿದೆ).

ಬ್ರಹ್ಮಪಲ್ಲಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಬಟ್ಲಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ), ಬಚ್ಚವಾರಿಪಲ್ಲಿ (ಚಿಂತಾಮಣಿ), ಹಾರೋಬಂಡೆ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.) ಹಾರುವರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಬೊಮ್ಮೇಪಲ್ಲಿ, ಅಗ್ರಹಾರ, ಅಗ್ರಹಾರವಳ್ಳಿ, ಅಕ್ಕಿಮಂಗಲ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಬೀರಮಂಗಲ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಅಗ್ರಹಾರಹೊಸಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಭಿನ್ನಮಂಗಲ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಕನ್ನಮಂಗಲ (ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಬೊಮ್ಮಹಳ್ಳಿ, ಬೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ, ಬೊಮ್ಮೆಗಾನಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹಳ್ಳಿ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.), ಬೊಮ್ಮಸಂದ್ರ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಮಾದಮಂಗಲ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಹಳ್ಳಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಿನ್ನೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಡ್ಡೆ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.). ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಬೊಮ್ಮ' ಎಂದರೆ ಗೊಂಬೆ, ಬೊಂಬೆ ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ. "ಅಗ್ರಹಾರ, ಅಗರ, ಮಂಗಲಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಊರುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಬೊಮ್ಮಹಾರುವ ಪದಗಳೂ ಅಂತಹ ಅಗ್ರಹಾರ ಸೂಚಕಗಳಾಗಿವೆ"[೨೦] ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಜ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು

ಇವರು ಅರಣ್ಯ, ಪರ್ವತಗಳಂಥ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ, ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಶತ್ರು ರಾಜರಿಂದ ತಮ್ಮ ಪ್ರಜೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷತ್ರಿಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ಕ್ಷಾತ್ರ ಗುಣ/ಬಲವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ವೀರರು ಎಂದು ಕರೆದವರನ್ನು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳೆಂದರೆ, ವೀರಪ್ಪಲ್ಲಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.),

ಅರಸನ ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಕ್ಕ ಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.), ಚೇಮರಾಜನ ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಕೃಷ್ಣರಾಜಪುರ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಆವಲಕೊಂಡ್ರಾಜನಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಕೊಂಡರಾಜನಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಕೇತರಾಜನ ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಚಿನ್ನ ಓಬಯ್ಯಗಾರಿಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ವೀರರಾಹುತನಹಳ್ಳಿ (ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ), ಸೂರ್ಯನಾಯ್ಕನಹಳ್ಳಿ, ರಾಮಚಂದ್ರಪುರ(ಗೌರಿ ತಾ), ಕದಿರಿನಾಯ್ಕನಹಳ್ಳಿ (ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಬೈರನಾಯ್ಕನ(ಹಳ್ಳಿ), ನಾಗರಾಜ ಹೊಸಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ), ಚೆನ್ನರಾಯನ ಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.) ಕಾಳಿನಾಯ್ಕನಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ದಾರಿನಾಯ್ಕನಪಾಳ್ಯ, ಅಪ್ಪರೆಡ್ಡಿ ಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ), ಪೆದ್ದರಾಜಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಈ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ವಾಗಿರುವ ರಾಜ, ನಾಯ್ಕ, ಅರಸ, ರಾಯ, ವೀರ ಎನ್ನುವ ಹೆಸರುಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ರನ್ನು ಬಿಂಬಿಸಲಾರವಾದರೂ, ಕ್ಷಾತ್ರಗುಣವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಗುಣವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು

ವೈಶ್ಯ, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ, ವ್ಯಾಪಾರಿ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಾಗಿ 'ಶೆಟ್ಟಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಂಘಗಳು, ವಣಿಕರ ಕುರಿತಾಗಿ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಣ ಶೆಟ್ಟಿಗಳ ಕುರಿತಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಶೆಟ್ಟಿಗಳು ವ್ಯಾಪಾರ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನು 'ಪಟ್ಟಣಶೆಟ್ಟಿ'(ವರ್ತಕರ ಸಂಘದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ)ಗಳೆಂದೇ ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಥಿತಿವಂತರಾದ ಇವರು ತಾವು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳೆಂದರೆ ಚೋಳಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಬೊಮ್ಮಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ (ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ), ಭೂಮಿಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಗುಮ್ಮಿಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಶೆಟ್ಟಿನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ, ಕನಿಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಕದಿರಿಶೆಟ್ಟಿ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.), ಕಾಮಶೆಟ್ಟಿ, ಪೊಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಲಿಂಗಶೆಟ್ಟಿಪುರ, ಶೆಟ್ಟಿಗೆರೆ, ಶೆಟ್ಟಿವಾರಹಳ್ಳಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.), ಬಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಮಲ್ಲಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಶೆಟ್ಟಿಕೆರೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ). ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕುಗಳು ವ್ಯಾಪಾರಿ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ವಡ್ಡರು/ಬೋವಿ

ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ, ಬಾವಿ ತೋಡುವ, ರಸ್ತೆ, ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆ ನಿರ್ಮಿಸುವ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲು ಒಡೆಯುವ ಮತ್ತು ಬಂಡೆ ಸೀಳುವುದು ಇವರ ಪಾರಂಪರಿಕ ವೃತ್ತಿ. ಆಳರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಅರಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಇವರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಸಮುದಾಯದವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾಸಿಸುವ ಊರುಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಮುದಾಯದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವದ್ದೇನಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ವಡ್ಡರಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ವಡಗನ

ಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ವಡ್ಡರಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ವಡ್ಡಿಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಒಡ್ಡೆಪಲ್ಲಿ–ವಡ್ಡರು/ಒಡ್ರ ದೇಶದ(ಒರಿಸ್ಸಾ) ಮೂಲದವರು.[೨೧] ಜಿಲ್ಲಾ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನ(ಕ್ವಾರೆ) ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಈ ಸಮುದಾಯದವರು ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಿಂದಲೂ ವಲಸೆ ಬಂದಿರುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ.

ಲಿಂಗಾಯಿತರು

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಶೈವ ಸ್ಥಳನಾಮ, ವೀರಶೈವ ಸ್ಥಳನಾಮ. ಉದಾಹರಣೆ: ಶಂಕರವಾಂಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಲಿಂಗಧೀರನಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ನಂದಿಗಾನಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ನಂದಿಗ್ರಾಮ (ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.), ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಪುರ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ರಾಮೇಶ್ವರ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಬಸವಾಪುರ, ಬಸವನಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಒಡೆಯರಕೆರೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಜಂಗಮಕೋಟೆ, ಬಸವನಪರ್ತಿ, ಬಸವಾಪಟ್ಟಣ ಕೆ.ಜಿ.(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಶಿದ್ದೇಪಲ್ಲಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಹೂವಿನ ವರಹಳ್ಳಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.) ಹೂವು–ಲಿಂಗಾಯತ ಸಾದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕುಲನಾಮ, ಬೆಳ್ಳಾವರಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.) ಬೆಳ್ಳೆಯವರು ಲಿಂಗಾಯತ ಸಾದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕುಲನಾಮ.

ಉಪ್ಪಾರರು

ಗೋಡೆ ಕಟ್ಟುವುದು ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು ತಯಾರಿಸುವುದು ಇವರ ಕಾಯಕ. "ಉಪ್ಪು ತಯಾರಿಕೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇವರ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನ ಉಪ್ಪಾರ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಜಾತಿ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ."[೨೨] ತೆಲುಗು ಮೂಲದವರಾದ ಇವರು ಕೆರೆ ಬಾವಿಗಳನ್ನು ತೋಡಿಸುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಉಪ್ಪಾರಲಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಉಪ್ಪಕುಂಟಹಳ್ಳಿ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.), ಹಳೇ ಉಪ್ಪಾರಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ).

ಒಕ್ಕಲಿಗರು

ಒಕ್ಕಲು ಅಥವಾ ಕೃಷಿಯನ್ನು ವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವರು. ಇವರನ್ನು ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರೆಡ್ಡಿಗಳೆಂದು, ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಗೌಂಡರ್ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. "ವೃತ್ತಿವಾಚಕ, ಜಾತಿವಾಚಕವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾದಂತೆ ಇದು ಸಮಾನಾರ್ಥವಾಗಿ, ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವುದು. ಗೌಡ ಪದದ ಅರ್ಥ ಮುಖಂಡ, ನಾಯಕ ಎಂದು. ಗ್ರಾಮ ಮುಖಂಡನೇ 'ಗೌಡ', ಒಕ್ಕಲಿಗ. ಗೌಡರ ಮೂಲವೃತ್ತಿ ಕೃಷಿಯಾಗಿದೆ. ಭೂಮಿಯ ಒಡೆತನವುಳ್ಳ ಈ ಜನ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಗೌರವದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ 'ಗೌಡ' ಎಂಬುದು ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಹೆಸರುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದೆ."[೨೩] ಗೌಂಡ>ಗೊಂಡ>ಗೌಡನಾಗಿ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ

ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಬಾಳೇಗೌಡನಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಪುಟ್ಟೆ ಗೌಡರದಿನ್ನೆ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ), ಮಲ್ಲೇಗೌಡರದಿನ್ನೆ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಸಿದ್ದಲವಾರಿಪಲ್ಲಿ (ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಸಿಡ್ಲವಾರು ರೆಡ್ಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕುಲನಾಮ. ರೆಡ್ಡಿವಾರಿಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಒಕ್ಕಲಿಗರು, ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಕ್ಕೆ ಅನುಬಂಧವಾಗಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಪ್ಪಲ್ಲಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಕಾಪು, ಒಕ್ಕಲಿಗರು, ರೆಡ್ಡಿಗಳು ಗೌಡರು. ಗೌಡಸಂದ್ರ, ಗೌಡಗೆರೆ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಗೌಡನಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಗೌಡನಕೆರೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.).

ಅಗಸರು

ಬಟ್ಟೆ ತೊಳೆಯುವುದು ಇವರ ಪಾರಂಪರಿಕ ವೃತ್ತಿ. ಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಮುದಾಯದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. 'ಮಡಿವಾಳ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೂ ಈ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ದೇವರ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಊರಿಗೆ ಗಣ್ಯರನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಪಂಜು ಹಿಡಿವ ಕಾಯಕವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. "ಬಟ್ಟೆ ಬೇಯಿಸುವಾಗ ನೀರಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಹಬೆಯೇ ಉಬ್ಬೆ. ಬಟ್ಟೆಗಳು ಸುಟ್ಟು ನಾಶವಾಗದಿರಲಿ ಎಂಬ ಆಶಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಬಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಈ ಉಬ್ಬೆದೇವರು ಅಥವಾ ಭೂಮದೇವರನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೦೦ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಕೋಲಾರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಿದ ಬುಕಾನನ್ ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳೆಂದರೆ ಸಾಕಲವಾಂಡ್ಲಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ), ಸಾಕಲವಾಂಡ್ಲು, ಅಗಸರು. ಚಾಕಿವೇಲ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ), ಚಾಕ>ಚಾಕಲ/ಸಾಕಲ(ತೆಲುಗು) ಅಗಸರು."[೨೪]

ಗೊಲ್ಲರು

ಇವರ ವೃತ್ತಿ ಪಶುಸಂಗೋಪನೆ. ಇವರು ಪಶುಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಅಡವಿಗೊಲ್ಲರು, ಕರಡಿಗೊಲ್ಲರು, ಕಲ್ಲಿಗೊಲ್ಲರು, ಹಟ್ಟಿಗೊಲ್ಲರು ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಈ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳೆಂದರೆ ಅಡವಿಗೊಲ್ಲವಾರಹಳ್ಳಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ), ಗೊಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ. ಆಟಗೊಲ್ಲಹಳ್ಳಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಗೊಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿ. ಗೊಲ್ಲಪಲ್ಲಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಗೊಲ್ಲರು, ಯಾದವರು, ಗೋಪಾಲಕರು. ಗೊಲ್ಲಚಿನ್ನೇನಹಳ್ಳಿ, ಗೊಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ವೀರಗೊಲ್ಲಹಳ್ಳಿ (ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಗೊಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಗಡ್ಡೆ (ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ದಿಗುವಗೊಲ್ಲಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಗೊಲ್ಲಪಡೆ, ಗೊಲ್ಲವಾರಹಳ್ಳಿ, ಗೊಲ್ಲಹಳ್ಳಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.).

ಕುರುಬರು

'ಕುರುಬ' ಪದವು 'ಕುರು' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನಗೊಂಡಿದೆ. ಕುರು ಪದವು 'ಕುರಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಕುರಿಗಳ ಉಣ್ಣೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉತ್ಪನ್ನಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ

ವೃತ್ತಿಸೂಚಕ ಪದವಾಗಿದೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಕಾಡುಕುರುಬ ಮತ್ತು ಜೇನುಕುರುಬರೆಂಬ ಬುಡಕಟ್ಟು ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಹಾಲು, ಹಂಡೆ, ಹೊಸ, ಹಳೆ, ಕಂಬಿ, ಸಾದ, ಮಲ್ಲಿ ಕುರುಬರೆಂಬ ಒಳ ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ. ಇವರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಅದೇ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ– ಬಟ್ಟಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) ಬಟ್ಲ–ಕುರುಬರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ. ಬುದ್ಧಿವಂತನಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.) ಕುರುಬರ ಹಟ್ಟಿಯ ಯಜಮಾನನ ಬಿರುದು. ಅಂದಾರಲಹಳ್ಳಿ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.) ಕುರುಬರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ. ಕುರುಬರಹಳ್ಳಿ (ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಕುರುಬೂರು, ಕುರುಬರಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ), ದೊಡ್ಡ ಕುರುಬರಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಕುರುಬರಹೊಸಹಳ್ಳಿ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.), ಕುರುಬಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಕುರುಬರಹಳ್ಳಿ ಜಿ.ಎಸ್.ಟಿ.(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಕುರುಬಜ್ಜನ ಪಡೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ದೊಡ್ಡ/ಕುರುಗೋಡು (ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಕುರುಪಲ್ಲಿ, ಕುರುಪಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆ, ಕುರುಮಾರಲಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ದೊಡ್ಡವಾರಿಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ದೊಡ್ಡಿ, ಕುರಿಹಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಹಿತ್ತಲು, ಮಿಂಚಲಹಳ್ಳಿ (ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) ಮಿಂಚು ಕುರುಬರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಖೆ.

ನಾಯಕ/ಬೇಡರು

ಇವರು ಬುಡಕಟ್ಟು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. ಬೇಟೆಯೇ ಇವರ ಮೂಲ ಕಸುಬು. ಧೈರ್ಯ, ಸಾಹಸ, ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾದ ಈ ಸಮುದಾಯ ಹಲವಾರು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡಿದ್ದಲ್ಲದೇ ತಮ್ಮ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಹಲವಾರು ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿರುವ ಕುರುಹುಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಬೇಡರು ಸೈನಿಕ ವೃತ್ತಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಊರಿನ ತಳಾರಿಗಳಾಗಿ ಕೆಲಸ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರನ್ನು ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಿರಾತ, ಕಂತ, ಶಬರ, ತಲವಾರ, ನಾಯಕ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಚೀಮಲಗುಟ್ಟ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) ಚೀಮಲ–ಬೇಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿ. ತಳಗವಾರ, ತಳಗವಾರ ಅಮಾನಿಕೆರೆ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.). ಅಂಕಾಲಮಡುಗು(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) ಬೇಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕುಟುಂಬನಾಮ. ಪ್ಯಾಯಲವಾರಿಪಲ್ಲಿ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ) ಪೆಯ್ಯಲು–ಪ್ಯಾಯಲು ಪೆಯ್ಯ–ಕರು. ಪೆಯ್ಯಲ–ಬೇಡರಲ್ಲಿ (ಕುಲನಾಮ).

ಲಂಬಾಣಿಗಳು

ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನರಾದ ಇವರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಾಡು, ಕಣಿವೆ, ಬೆಟ್ಟ, ಗುಡ್ಡಗಳಿದ್ದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಲೆಮಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರ ನಿಮಿತ್ತ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಗುಂಪು, ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ ವಲಸೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ತಮ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯೊಂದಿಗೆ ಊರುಗಳಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ತಾಂಡಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ನೆಲೆಸಿದರು. ನಗರ, ಗ್ರಾಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರೆಯದ ಇವರು ವಿಶಿಷ್ಟ

ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ರಕ್ಷಣೆಗೆಂದು ದೂರ ಉಳಿದಿರಬಹುದು. ಜಿಲ್ಲಾ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಪೂಸುಲು, ಸುಕಾಲಿಗರು ಎಂದು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಾಸ್ಥಾನಿಯ ಪ್ರಾಂತ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವ ಒಂದು ಜನಾಂಗ. ಇದು ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ ಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಭಾಷೆಯಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಸುಗಾಲಿತಾಂಡ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ಲಂಬಾಣಿ ತಾಂಡ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ).

ಕೊರಮರು(ಕೊರಚ)

"ಕೊರಮರನ್ನು ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಮೂಲನಿವಾಸಿಗಳೆನ್ನಲಾಗಿದೆ."[೨೫] ಇವರನ್ನು ಕೊರಗರು, ಕೊರಚ ಎಂದು ಎರಡು ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕನಗನಕೊಪ್ಪ, ಅಡ್ಡೆಕೊಪ್ಪ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಕತ್ತರಿಗುಪ್ಪ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಬನ್ನಿಕುಪ್ಪೆ, ಮೊಗಳಕುಪ್ಪೆ(ಚಿಕ್ಕ ಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.). ಈ ಸಮುದಾಯದ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕೊಪ್ಪ ಅಥವಾ ಕೊಟ್ಟ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಶೂದ್ರರು

ಮಾಲಪ್ಪಲ್ಲಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) ಹೊಲೆಯರು, ಪರಿಶಿಷ್ಟರು, ಹರಿಜನರು. ಹೊಲೇರಹಳ್ಳಿ (ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.).

ವೃತ್ತಿವಾಚಕ

ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಬಿಸಿದ ವೃತ್ತಿ ನಂತರ ಸಮುದಾಯಗಳಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡವು. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಜಾತಿ ಸಂಬಂಧೀ ಅಂಶಗಳು ಬಹುಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಸಮುದಾಯಗಳು ತಮ್ಮ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಟೆ, ಕೃಷಿ ಮುಂತಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡವು. ವೃತ್ತಿಪರ ಸಮುದಾಯಗಳು ತಮಗೆ ಅನುಕೂಲಕರವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ-ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ ಗ್ರಾಮಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇವು ಅಗ್ರಹಾರಗಳೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ರೈತಾಪಿ ಕಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ಇಂತಹ ಯಾವುದೇ ಗ್ರಾಮದಾನಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದು ವೃತ್ತಿ, ಜಾತಿ, ವರ್ಗಗುಂಪುಗಳು ತಾವು ನೆಲೆಸಿದ ಕಡೆಯಲ್ಲೇ ತಮ್ಮ ವೃತ್ತಿ ಜಾತಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಈ ತೆರನಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶನಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಕುಲುಮೆವಾರಿಪಲ್ಲಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ)	:	ಕುಲುಮೆಯವರು, ಕಮ್ಮಾರ.
ಗಾಜಲುಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)	:	ಗಾಜಲು(ತೆಲುಗು) ಎಂದರೆ ಬಳೆ, ಗಾಜಲುವಾರು ಎಂದರೆ ಬಳೆ ಮಾರುವ ಇಲ್ಲವೇ ಮಾಡುವ

	ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜಾತಿ. ಗಾಜುಲ-ಕಾಪು, ಬಲಿಜ, ತೊರೆಯ ಇವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ.
ಜಂಗಮಕೋಟೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.) :	ಜಂಗಮರು, ಲಿಂಗಾಯತರಲ್ಲಿ ಪೂಜಾ ವೃತ್ತಿಯವರು.[೨೬]
ಪಟ್ಟರವಾರಿಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) :	ಪಟ್ಟರು(ಕುಲನಾಮ) ತೆಲುಗು ಮಾತನಾಡುವ ಬೇಟೆಗಾರರು ಹಾಗೂ ವ್ಯವಸಾಯ ವೃತ್ತಿಯವರು.
ಪಿಡಾರ್ಲಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.) :	ಪಿಡಾರ: ಹಾವು ಹಿಡಿಯುವವರು.
ಪೂಲವಾಂಡ್ಲಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) :	ಪೂಲ(ತೆಲುಗು) ಹೂವಿನವರು.
ಬಚ್ಚವಾರಿಪಲ್ಲಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) :	ಬಚ್ಚ: ವೈಶ್ಯ, ಬಚ್ಚವಾರು, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು.
ಬಡಿಗೇವಾರಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) :	ಬಡಗುವಾರು/ಬಡಗಿಯವರು.
ಬಳೇರಹಳ್ಳಿ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.) :	ಬಳೆಯವರು, ಬಳೆಮಾಡುವ ವೃತ್ತಿಯವರು.
ಬೋಯಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.) :	ಬೋಯ+ಪಲ್ಲಿ. ಬೋಯರು, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ, ಸುಣ್ಣ ತಯಾರಿಸುವ, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಹೊರುವ ವೃತ್ತಿಯಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿ.
ಭಟ್ಟರಹಳ್ಳಿ :	ಭಟ್ಟ+ಹಳ್ಳಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ ವೃತ್ತಿಯವ, ಭಟ್ಟಂಗಿ, ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಒಡೆತನ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನರಿತ, ಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯ.[೨೭]
ಕೊಕ್ಕರಪಡೆ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.) :	ಕೊಕ್ಕರ+ಪಡೆ. ನಾಯರ್ ಜನಾಂಗದ ಒಂದು ಉಪಜಾತಿಯಾಗಿದೆ. ಕೊಕ್ಕರ-ಕುಕ್ಕಲ(ತೆಲುಗು) ನಾಯಿ, ಬೋವಿ ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೋತ್ರ, ಆದರೆ 'ಕೊಕ್ಕರು' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಪಡೆ ಎಂಬ ಪದ ಸೈನಿಕರ, ಗುಂಪು ಎಂಬರ್ಥ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ 'ಕೊಕ್ಕರಪಡೆ' ಎಂಬುದು ಕೊಕ್ಕರ ಎಂಬುವವರ ಪಡೆ ಇರಬೇಕು. ಚೇಡು>ಶಾಲೆ, ಸಾಲೆ.[೨೮] ಲೋಹ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣ

		ಕೈಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಈ ಜನಾಂಗದ ನೆಲೆಯಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.
ಗುಮ್ಮವಾಳ್ಳಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)	:	ಗುಮ್ಮವಾಳ+ಪಲ್ಲಿ. ಗುಮ್ಮ ಅರ್ಥಸ್ಪಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಇದೊಂದು ಕುಲನಾಮವಿರಬಹುದು.[೨೯] 'ಗುಮ್ಮ'ದವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರಬೇಕು. ಗುಮ್ಮ=ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಒಡೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರ ವಿಶೇಷ.[೩೦]
ಗೌಡಗೆರೆ	:	ಗೌಡ+ಗೆರೆ
ಗೌಡಸಂದ್ರ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)	:	ಗೌಡ+ಸಂದ್ರ
ಜೋಗ್ಯಾನಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)	:	ಜೋಗ್ಯಾನ+ಹಳ್ಳಿ
ಕಾವಲುಗಾರಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)	:	ಕಾವಲು+ಗಾರ+ಹಳ್ಳಿ
ಅರಿಗೆಪಲ್ಲಿ	:	ಅರಿಗೆ+ಪಲ್ಲಿ
ದಾಸಯ್ಯಗಾರನಪಲ್ಲಿ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)	:	ದಾಸಯ್ಯ+ಗಾರ+ಪಲ್ಲಿ
ಶೆಟ್ಟಿಕೆರೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)	:	ಶೆಟ್ಟಿ+ಕೆರೆ

ನಿರ್ಮಾಣವಾಚಕ

ಮಾನವನು ತನ್ನ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ರಕ್ಷಣಾ ಸೌಲಭ್ಯಗಳಿರುವ ಮತ್ತು ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜನವಸತಿ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ನೀರಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕೆರೆ, ಕುಂಟೆ, ಕಟ್ಟೆ, ಗುಂಡಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ನಿರ್ಮಿತಿಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿ ಪಾತ್ರದವರ ಹೆಸರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಬಯಲುಸೀಮೆಯಾದ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಮೂಲಗಳು ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಲಭ್ಯವಿರುವ ನೀರಿಗೆ ಕೆರೆ, ಕಟ್ಟೆ, ಕಾಲುವೆ, ಕುಂಟೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ನೀರು ಸಂಗ್ರಹಣೆ ಕಾರ್ಯ ನಡೆದಿತ್ತು ಎನ್ನುವುದು ದೊರೆತಿರುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೆರೆ: ದೊಡ್ಡ/ಚಿಕ್ಕ ಮಲ್ಲೆಕೆರೆ, ನಗರಗೆರೆ, ಕೆಂಕೆರೆ, ಮುದಿಗೆರೆ, ಶ್ಯಾಮಣ್ಣಕೆರೆ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.), ಮಾಡಿಕೆರೆ, ಮಾವುಕೆರೆ, ಹಾದಿಗೆರೆ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಪಾಳ್ಯಕೆರೆ, ಯಗುವ ಬಂಡ್ಲಕೆರೆ, ವಡಿಗೆರೆ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ರೆಡ್ಡಿಹಳ್ಳಿಕೆರೆ, ಅರೆಕೆರೆ, ಶೆಟ್ಟಿಗೆರೆ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.), ಅರಿಕೆರೆ,

ಕ್ಯಾಸಗೆರೆ, ಹೊಸಕೆರೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ). "ಅಚ್ಚ ದ್ರಾವಿಡದ ವಾರ್ಗಿಕ. ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳಲೆಲ್ಲಾ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ."[೨೧] ಇದು ಊರು, ಊರಿನ ಭಾಗ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಕೆರೆಯು ಜಲಾಶಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮುಕ್ತ ಆಕೃತಿಮಾ 'ಕೆರೆ'ಯಿಂದ ಬಂದಿರಬೇಕೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ರೋಣ ಕುಂಟೆ, ನಾಚುಕುಂಟೆ, ಹುಣಸೇಕುಂಟೆ : ಕುಂಟ್ವೆ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)

ಗುರುಗಂಜಿಕುಂಟೆ ಚಿಕ್ಕಲ್ಲಿ/ಚಿಕ್ಕಲಕುಂಟೆ : (ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)

ದೇವಿಕುಂಟೆ, ಮಾರ್ಗಾನುಕುಂಟೆ : (ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)

ಮರಳಕುಂಟೆ, ಸೂಲಿಕುಂಟೆ : (ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.)

ಕುರುಪಕುಂಟೆ, ಕಡದನ ಕುಂಟೆ, ಗಂಜಿ ಕುಂಟೆ : ಮೇಲುಕುಂಟೆ.(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)

ಕೋಟೆ/ದುರ್ಗ/ಪುರ: ಇವು ನಿರ್ಮಾಣವಾಚಿಯಾಗಿದ್ದು, ಆ ಬಗೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಕೋಟೆ : ಚಲಮನಕೋಟೆ, ಯಗವಕೋಟೆ, ಪಾತಕೋಟೆ, ಬಂಡಕೋಟೆ, ಯರ್ರಕೋಟೆ (ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)

ಕೊತ್ತಕೋಟೆ, ಪಾತಕೋಟೆ, ಶೇರ್‌ಖಾರ್ನ ಕೋಟೆ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.).

ಜಂಗಮಕೋಟೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.).

ದುರ್ಗ : ನಂದಿದುರ್ಗ, ಕಳವಾರದುರ್ಗ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.)

ಇಟ್ಟಲ್‌ದುರ್ಗ, ಉದಯಬಾನುದುರ್ಗ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)

ಅಂಬಾಜಿದುರ್ಗ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)

ಪುರ : ಕದಂಬಪುರ, ಕಲ್ಯಾಣಪುರ, ಓಬಳಾಪುರ, ಸಿದ್ದಾಪುರ, ಯರಚನ ಪುರ, ಹನುಮಂತಪುರ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.).

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಮನ್ನಾರಿಪುರ, ಚಲದಪುರ, ಗೊಂಗಡಿಪುರ, ಕಣಿವೆ ನಾರಾಯಣಪುರ (ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.)

ರಮಾಪುರ, ಅಲಕಾಪುರ, ಅಲ್ಲಿಪುರ, ಕೋನಾಪುರ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಪುರ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.)

ಚನ್ನಕೇಶವಪುರ, ಚಿಕ್ಕಕರಕಮಾಕಲಪುರ, ಜಂಗಮಪುರ, ಮಲ್ಲಿ/ಮಲ್ಲಾಪುರ, ಮೈಲಾರಪುರ (ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)

ಸೋಮನಾಥಪುರ, ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ, ವೆಂಕಟಾಪುರ, ವಸಂತಪುರ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)

"ಕ್ರಿ.ಶ.೭ರಿಂದ ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳವರೆಗಿನ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಪುರ' ಎನ್ನುವ ಪದದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ ಹಾಗೂ ದುರ್ಗ, ಪಟ್ಟಣ, ನಗರ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳು ಅಂದಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿನ ನಗರೀಕರಣದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ."[೩೨] ಇವು "ರಾಜಧಾನಿ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಬಂದರು, ಪಟ್ಟಣಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಅದೇ ರೀತಿ 'ಪುರ'ದಿಂದ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಊರಿಗಿಂತ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ದೇವಾಲಯವಿರುತ್ತದೆ"[೩೩] ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಈ ಮೇಲ್ಕಂಡ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಗಡಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರದೇಶವಾದ್ದರಿಂದ ಆಂಧ್ರದ ಅನಂತಪುರ, ಕರ್ನೂಲು, ಹಿಂದೂಪುರ ಈ ಭಾಗದ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸರಕುಗಳನ್ನು ಮಾರಲು ಮತ್ತು ಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲಕರವಾದ ಭೂಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಡು-ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಾಗಿ ಈ ಪರಿಸರವು ವ್ಯಾಪಾರದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿತ್ತು ಎನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವೆಂಬಂತೆ 'ಪುರ' ವಾರ್ಗೀಕದಿಂದ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕರ್ನಾಟಕ, ಆಂಧ್ರ ಮತ್ತು ತಮಿಳುನಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಳ್ಯ: ಪಾಳ್ಯ ಎಂಬ ಪದ ತಮಿಳು, ಮಲಯಾಳಂಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ 'ಪಾಳ್ಯಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿದ್ದು, ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 'ಪಾಳೆಯ' 'ಪಾಳ್ಯ' ಎಂದು ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ. ಪಾಳೆಯ ಅಥವಾ ಪಾಳ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಸೈನ್ಯದ ಶಿಬಿರ' ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಡ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸೈನಿಕರು ಒಂದೆಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಗೆ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಬೀಡು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳಗಳೇ ಇಂದು ಪಾಳ್ಯ ವಾರ್ಗೀಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಾಗಿವೆ.

ದಂಡುಪಾಳ್ಯ(ಚಿಂತಾಮಣಿ), ಗುಟ್ಟಪಾಳ್ಯ, ಪೆದ್ದಪಾಳ್ಯ, ಪಾತಪಾಳ್ಯ, ಪಾಳ್ಯಕೆರೆ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.), ನಲ್ಲಗುಟ್ಟಪಾಳ್ಯ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.).

ಹಳ್ಳಿ: ಹಳ್ಳಿ ವಾಸ್ತವ್ಯಸೂಚಕ ವಾರ್ಗೀಕವಾಗಿದೆ. ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಾರ್ಗೀಕವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಗ್ರಾಮನಾಮಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಹಳ್ಳಿಗಳು ಗ್ರಾಮೀಣ ಪರಿಸರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ನೆಲೆಗಳಾಗಿವೆ ಹಾಗೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತವರೂರು ಈ ಹಳ್ಳಿಗಳಾಗಿವೆ. ಇದು "ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ದ್ರಾವಿಡ ಮೂಲಪದ, ಹಳ್ಳಿಯ ಮೂಲ 'ಪಳ್ಳಿ'ಯಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಣ್ಣೂರು, ಗುಡಿಸಲು ಎಂಬರ್ಥಗಳಿರುವುದಲ್ಲದೆ."[೩೪] ಬೌದ್ಧ, ಜೈನ ದೇವಾಲಯದ ಸ್ಥಳ ಎಂಬರ್ಥಗಳಿವೆ. "ಕಿಟೆಲ್ಲರು 'ಪಳ್ಳಿ', 'ಪಳ್ಳಿ'ಗಳ ಮೂಲ ಪಡುವಿನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳು, ಕೆಳಗೆ ಹೋಗು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ."[೩೫] ಚಿಕ್ಕ

ಊರು, ಗ್ರಾಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹಳ್ಳಿ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವ ವಾರ್ಗೀಕ ಹಾಗೂ ವಾಸ್ತವ್ಯದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಹಳ್ಳಿ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದ್ದು ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯದ ನೆಲೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ವಾರ್ಗಿಕವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ, ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿವೆ.

ದಿನ್ನೆ: "ಭೌಗೋಳಿಕ ಲಕ್ಷಣ ಸೂಚಿಸುವ ಪದ. ದಿಬ್ಬ, ತಿಟ್ಟು, ಎತ್ತರದ ಗುಡ್ಡ, ದಿಮ್ಮೆ, ಗುಲ್ಯ",[೩೬] ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇದು 'ತಿಟ್ಟು' ಎಂದು ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಟ್ಟು=ದಿಣ್ಣೆ, ಏರಿ, ಉತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ 'ದಿನ್ನ' ಎಂದು 'ಅ'ಕಾರಾಂತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಮುಚ್ಚಬಾಲದಿನ್ನೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.), ಯಲಕ್ಕಲವಾರಿದಿನ್ನೆ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ), ಹಲಸೂರುದಿನ್ನೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ), ಗುರಾಲದಿನ್ನೆ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ).

ನಿರ್ದಿಷ್ಟ	ವಾರ್ಗೀಕ

ಮುಚ್ಚ+ಬಾಲ+ದಿನ್ನೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)

ಹಲಸು+ಊರ+ದಿನ್ನೆ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.)

ಯಲಕ್ಕ+ವಾರಿ+ದಿನ್ನೆ(ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾ.)

ಗುರಾಲ+ದಿನ್ನೆ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ.)

ಒಟ್ಟಾರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸುಮಾರು ಶೇ.೫೦ರಷ್ಟು ಗ್ರಾಮನಾಮಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಾರ್ಗೀಕದಲ್ಲಿ 'ಹಳ್ಳಿ' ಪದ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ 'ಪಲ್ಲಿ', ಕನ್ನಡದ ಊರು, ಪುರ ವಾರ್ಗೀಕ ಹೊಂದಿರುವ ಗ್ರಾಮನಾಮಗಳು ನಂತರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕೋಟೆ, ಕೊಪ್ಪ, ಕೆರೆ, ಕುಂಟೆ, ಸಂದ್ರ, ಮಡುಗು, ಬಂಡೆ, ದಿನ್ನೆ, ಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದ ವಾರ್ಗೀಕ ಹೊಂದಿರುವ ಗ್ರಾಮಗಳೂ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಒಂದೇ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಅಗ್ರಹಾರ, ಕೋಡಿಹಳ್ಳಿ, ಗುಟ್ಟಹಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಚಿಕ್ಕ, ದೊಡ್ಡ, ಹೊಸ, ಗೊಲ್ಲ, ಚೊಕ್ಕ, ಚಿನ್ನ, ಶೆಟ್ಟಿ, ಗೌನಿ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಪೂರ್ವಾರ್ಧ(ವಿಶೇಷಾಂಶ) ಪದವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅಜ್ಜ, ಅಪ್ಪ, ಅಮ್ಮ, ಅಣ್ಣ, ಅತ್ತಿಗೆ, ಕುಮಾರ ಮುಂತಾದ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಸಂಬಂಧ ಸೂಚಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

೩.೨. ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಒಂದು ನಾಡಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಾಹಿತ್ಯದಷ್ಟೇ ಶಾಸನಗಳು ಮುಖ್ಯ ಆಕರಗಳಾಗುತ್ತವೆ. "ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಜೀವನವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಡುಗಟ್ಟಿ

ನಿಂತಿಲ್ಲ. ಅದು ಕೇವಲ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗೋಷ್ಪದ ಜಲದಂತೆ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ, ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚು ಶುದ್ಧರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ"[೩೭] ಎನ್ನುವಾಗ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿನ ಖಚಿತತೆ, ವಸ್ತುನಿಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಇಂಥ "ಶಾಸನಗಳು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಗಳಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಸ್ಥಳನಾಮ ಕೋಶಗಳು ಅಹುದು."[೩೮] ಶಾಸನಗಳು ಹಳ್ಳಿ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲೂ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಪ್ರತಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಊರುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

"ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಒಂದು ಹಿನ್ನೆಲೆ, ಇತಿಹಾಸವಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಊರಿಗೂ ಚರಿತ್ರೆಯಿರುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು, ಊರಿನ ಹೆಸರು ಬರಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲ. ಆ ಹೆಸರುಗಳ ಉಸಿರಲ್ಲಿ, ಬಸಿರಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಚರಿತ್ರೆ ಇರುತ್ತದೆ." [೩೯] ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಶಾಸನಗಳಿಗಿಂತ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷದ ಪೂರ್ವದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ರಾಜ, ಸಾಮಂತ, ಗಾವುಂಡರು, ಮಂತ್ರಿಗಳು ವಿಶೇಷವೆನಿಸಬಹುದಾದ ಅಥವಾ ಆಜ್ಞೆಯ ರೂಪದ, ಕುರುಹಿನ ಸವಿನೆನಪಿನ ಸಲುವಾಗಿ ಶಾಸನ, ಕಾವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು. ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಅಧಿಕೃತ ದಾಖಲಾತಿಯು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿಯೇ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿಗೆ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿದೆ.

"ಶಾಸನಗಳಿಲ್ಲದ ಊರುಗಳು ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಸಿಗಬಹುದಾದರೂ ಊರುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಲ್ಲದ ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ, ಯುದ್ಧ, ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ, ದಾನ ಧರ್ಮ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹಲವಾರು ವಿಷಯಗಳ ಚಲಾವಣೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಾಗೂ ಚಾರಿತ್ರಿಕಾಂಶಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದರಿಂದ, ಸ್ಥಳನಾಮ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅವು ತುಂಬಾ ನೆರವಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಊರುಗಳ ಗಡಿಗಳನ್ನೂ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆಡೆಯಿರದಂತೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದು. ರಾಜರ ಇತಿಹಾಸದ ಜತೆಗೆ ಊರುಗಳ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೂ ಅವೇ ಆಕರವೆನ್ನಬಹುದು. ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನಮಾನ, ಏರಿಳಿತಗಳು, ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಅವು ಪಡೆದ ಪ್ರತಿನಾಮಗಳ ವಿವರಗಳು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣಾ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ."[೪೦]

ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿ, ರಕ್ಷಿಸಲಾದ ಶಿಲಾಶಾಸನ, ತಾಮ್ರಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲಾದ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಶೇಷತೆಗಳಿವೆ. ಭೂತಕಾಲದ ದಾಖಲೆಗಳಾಗಿ ಉಳಿದ ಈ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ೮ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗಿನ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿವೆ. ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ಗುಡಿಬಂಡೆ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

ಕೋಷ್ಟಕ ೧: ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕು

ಗ್ರಾಮ	ಉಲ್ಲೇಖ	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.	ಮನೆತನ	ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮ	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಳನಾಮ
ಮುಂಗಾನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧	೧೭೯೭	ಪಾಳೆಗಾರರು ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕ	ಮುಂಗಾನಿಪಲ್ಲಿ	ಮುಂಗಾನಹಳ್ಳಿ
ಹೊಸಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೨	–	ವಿಜಯನಗರ	ಕೋಡಗಲ್ಲ	ಕೋಡುಗಲ್ಲು ಗ್ರಾಮ
ಉಲವಾಡಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೩೯	೧೩೪೧	ವಿಜಯನಗರ	ಗೊಂಡನಹಳ್ಳಿ	ಉಲವಾಡಿ
ಆಲಂಬಗಿರಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೪೮	೧೫೭೩	ವಿಜಯನಗರ	ಹಾಲಂಬಗಿರಿ	ಅಲಂಬಗಿರಿ
ಹೊಸಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೬೨a	೧೫೫೦	ವಿಜಯನಗರ ವೀರ ಕೃಷ್ಣರಾಯ	ಹೊಸೂರ ಸೀಮೆ	ಹೊಸಹಳ್ಳಿ
ಹೊಸಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೬೨	–	–	ವರಹಳ್ಳಿ	ಹೊಸಹಳ್ಳಿ
ಬೇಚರಾಕ್ (ವಡಿಗೇನಹಳ್ಳಿ)	ಎ.ಕ.೧೦	೬೪	೧೫೯೫	ವಿಜಯನಗರ (ರಂಗರಾಯ)	ಸೂಗಟೂರ	ಸುಗಟೂರು
ಗುಣಲಪಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೭೯	–	–	ಚಿವನೂಬಲಪಲೆ ಗ್ರಾಮ	ಗುಣಪಳ್ಳಿ
ಭಗತರಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೮೨	೧೫೭೭	ವಿಜಯನಗರ (ಸದಾಶಿವರಾಯ)	ವೊಡಿಗೇಹಳ್ಳಿ	ಭಗತರಹಳ್ಳಿ
ಕೈವಾರ	ಎ.ಕ.೧೦	೮೭	೧೫೪೯	ವಿಜಯನಗರ (ಅಚ್ಯುತರಾಯ)	ಏಕಚಕ್ರಪುರ/ ಕಯಿವರ	ಕಯವರ/ ಕೈವಾರ
ಕೈವಾರ	ಎ.ಕ.೧೦	೯೪a	೧೩೩೬	ವಿಜಯನಗರ (ಹರಿಹರರಾಯ)	–	–
ಕೆಂದನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦.	೧೦೫	–	–	ಕೆಂದನಹಳ್ಳಿ	ಕೆಂದನಹಳ್ಳಿ
ಪೆರುಮಾಚನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೧೧	–	–	ಪೆರುಮಾಚನಹಳ್ಳಿ	ಪೆರುಮಾಚನಹಳ್ಳಿ
ಕೆಂಚನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೦೯	–	–	ಕೊಳತ್ತೂರು	ಕೊಳತೂರು
ಗುಟ್ಟಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೨೪	–	–	ಕಲುಹಳ್ಳಿ	ಗುಟ್ಟಹಳ್ಳಿ
ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೨೬a	–	–	ಕಯ್ಯಾರ	ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ
ಗುಟ್ಟಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೩೩	–	–	ಗುಟ್ಟಹಳ್ಳಿ	ಗುಟ್ಟಹಳ್ಳಿ

ಗ್ರಾಮ	ಉಲ್ಲೇಖ	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾಲ ಕ್ರಿಶ.	ಮನೆತನ	ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮ	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಳನಾಮ
ಬೇಚರಾಕ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೪೧	–	–	ಚೆರುವು	ಬೇಚರಾಕ
ಸೆಟ್ಟಿಪಲ್ಲಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೫೧	–	ವಿಜಯನಗರ (ಸದಾಶಿವದೇವ)	ಕೃಷ್ಣಾಪುರ	ಗಟ್ಟಿಪಲ್ಲಿ
ನೆಕ್ಕುಂದಿ	vol.xvii	೧೯	–	ಬಾಣರು	ನೆಕುನ್ದಿ	ನೆಕ್ಕುಂದಿ
ಗೊಲ್ಲಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೩೭	–	–	ಗೊಲ್ಲಪಲ್ಲಿ	ಗೊಲ್ಲಹಳ್ಳಿ
ಕತರಿಗುಪ್ಪೆ	ಎ.ಕ.೧೦	೮೧	೧೪೮೧	–	ಕತ್ತರಿಗುಪ್ಪೆ	ಕತರಿಗುಪ್ಪೆ
ಕೈವಾರ	ARMAD		೯೧೭–೧೯		ಏಕಚಕ್ರಪುರ	ಕೈವಾರ
ನೆಕ್ಕುಂದಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೩೫	೧೧೫೦	–	ಕಲ್ಲತ್ತಿ	ಕಾಗತಿ
ಸೆಟ್ಟಿಪಲ್ಲಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೫೦	೧೫೩೬	–	ಗಂಜಗೂಳಿ	ಗಂಜಗೂಳಿ
ನೆಕ್ಕುಂದಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೩೪೦a	೯೫೫	–	ಇರುಗಸಮುದ್ರ	–

ಕೋಷ್ಟಕ ೨: ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕು

ಗ್ರಾಮ	ಉಲ್ಲೇಖ	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾಲ ಕ್ರಿಶ.	ಮನೆತನ	ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮ	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಳನಾಮ
ಬುಸನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೫	೧೫೨೨	ವಿಜಯನಗರ (ವೆಂಕಟಪತಿರಾಯ)	ಬುಸನಹಳ್ಳಿ ಸುಗಠೂರ	ಬುಸನಹಳ್ಳಿ ಸುಗಟೂರು
ನಾಗಮಂಗಲ	ಎ.ಕ.೧೦	೭	–	–	ನಾಗಮಂಗಲ	ನಾಗಮಂಗಲ
ಸುಗಟೂರು	ಎ.ಕ.೧೦	೧೦	೧೪೪೩	ವಿಜಯನಗರ (ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ)	ವೊಡಹಳ್ಳಿ	ಒಡೆರಹಳ್ಳಿ
ಹೊಸಪೇಟೆ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೫	೧೪೬೦	ವಿಜಯನಗರ (ಅಚ್ಯುತದೇವರಾಯ)	ಕಾಮನಹಳ್ಳಿ ಅಕಿಮಂಗಲ	
ಚೊಕ್ಕೊಂಡಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೮	–	ವಿಜಯನಗರ (ಅಚ್ಯುತದೇವರಾಯ) ಕಾಯ	ವಡಿಗಿಹಳ್ಳಿ ಮುಂಡಿಬೆಲೆ ನಲ್ಲೂರು ಚೊಕ್ಕನಹಳ್ಳಿ	 ಮಂಡಿಬೆಲೆ ನಲ್ಲೂರು ಚೊಕ್ಕೊಂಡಹಳ್ಳಿ
ಬಸವಾಪಟ್ಟಣ	ಎ.ಕೆ.೧೦	೨೨	೧೪೫೩	ವಿಜಯನಗರ (ಅಚ್ಯುತದೇವರಾಯ)	ಬಸವಾಪಟ್ಟಣ	ಬಸವಾಪಟ್ಟಣ

ಗ್ರಾಮ	ಉಲ್ಲೇಖ	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.	ಮನೆತನ	ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮ	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಳನಾಮ
ಘಟಮಾರನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೨೪	–	–	ಘಟಮಾರನಹಳ್ಳಿ	ಘಟಮಾರನಹಳ್ಳಿ
ಬೂದಿಹಾಳು	ಎ.ಕ.೧೦	೩೧	೧೫೬೩	ವಿಜಯನಗರ (ವೆಂಕಟಪತಿ)	ಬೂದಿಹಾಳು, ವಡಿಗೇಹಳ್ಳಿ	ಬೂದಿಹಾಲು
ಹಿತ್ತಲಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೩೫	೧೪೫೩	ವಿಜಯನಗರ (ಸದಾಶಿವ ದೇವರಾಯ)	ಕೆತ್ಸಲೂರ	ಹಿತ್ತಲಹಳ್ಳಿ
ತಲದುಂನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೪೪	–	–	ತರದೂಗನಹಳ್ಳಿ	ತಲದುಂಮನಹಳ್ಳಿ
ಮಳೂರು	ಎ.ಕ.೧೦	೫೧	೧೪೩೫	ವಿಜಯನಗರ (ರಂಗರಾಯ)	ಮಳೂರು	ಮಳೂರು
ಮಳೂರು	ಎ.ಕ.೧೦	೫೩	೧೬೧೯	ಪಾಳೆಯಗಾರರು (ಅವತಿ)	ಮಡ್ಲೂರು, ಮೇಲೂರು	ಮಳೂರು
ಮೇಲೂರು	ಎ.ಕ.೧೦	೫೬	೧೬೧೯	ಪಾಳೆಯಗಾರರು (ಅವತಿ)	ವಡಿಗೇಹಳ್ಳಿ ವೀರಹಳ್ಳಿ, ಮೇಲೂರು	ಮೇಲೂರು
ಕುಂದಲಗುರಿಕೆ	ಎ.ಕ.೧೦	೭೫	–	–	ಕುಂದಲಗುರಿಗೆ ಬಗ್ತುರಹಳ್ಳಿ	ರಾಮಸಮುದ್ರ ಭಕ್ತರಹಳ್ಳಿ
ಬುರುಡಕುಂಟೆ	ಎ.ಕ.೧೦	೮೬	೧೫೨೯	–	ಬುರುಡಕುಂಟ	ಬುರುಡಕುಂಟೆ
ಬೇಚರಾಕ್	ಎ.ಕ.೧೦	೯೦	೧೫೧೩	–	ಮುಕ್ಕೊಂಡವೇಂತೆ	ಬುರುಡಕುಂಟೆ
					ಕಾಮಸಮುದ್ರ	
ಕರಿಜಂಗಾಳವಳ್ಳಿ					ಮಲ್ಲಸಂದ್ರ	
ಸಾದಲಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೯೪	೧೩೫೪	ವಿಜಯನಗರ (ದೇವರಾಯ)	ವರಸಮುದ್ರಗ್ರಾಮಂ ಲಕ್ಕಸಮುದ್ರಗ್ರಾಮಂ	
ಕರಿಜಂಗಾಳವಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೯೫	೧೭೧೪	ಪಾಳೆಯಗಾರರು (ಆವತಿ, ದೊಡ್ಡ ಬೈರೇಗೌಡ)	ಸಾದಲಿ	ಸಾದಲಿ

ಗ್ರಾಮ	ಉಲ್ಲೇಖ	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.	ಮನೆತನ	ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮ	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಳನಾಮ
ಆನೇಮಡಗು	ಎ.ಕ.೧೦	೧೦೪	೧೪೫೪	ವಿಜಯನಗರ (ಅಚ್ಯುತರಾಯ)	ಆನೆಮಡುಗು	ಆನೇಮಡಗು
ರಾಮೇಶ್ವರ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೧೨	೧೩೩೦	ವಿಜಯನಗರ (ವೀರಬುಕ್ಕಣ್ಣ ವೊಡೆಯರ್)	ಸಾದಲಿ	ಸಾದಲಿ
ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ	ಎ.ಕ.೧೭ ಎ.ಕ.xvii	೧೧೬	–	–	ಚಿಲಗಟ/ ದೇವಣಪುರಿ	ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ
ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ	ಎ.ಕ.xvii	೧೧೭	–	–	ಚಿಲಗಟ,ವುಲವಾಡಿ	ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ
ಗೊಲ್ಲಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೩	೧೭೮೪	–	ಜಂಗಂಕೋಟೆ	ಜಂಗಮಕೋಟೆ
ಅತ್ತಿಗಾನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೨೬	೧೩೪೧	–	ಅತ್ತಿಗೈಪಲ್ಲಿ/ವೆಟ್ಟಪ್ಪ ನಟ್ಟಪ್ಪನ ಅತ್ತಿಗೈಪಳ್ಳಿ	ಅತ್ತಿಗಾನಹಳ್ಳಿ

ಕೋಷ್ಟಕ ೩: ಗೌರಿಬಿದನೂರು

ಗ್ರಾಮ	ಉಲ್ಲೇಖ	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.	ಮನೆತನ	ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮ	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಳನಾಮ
ಇಡಗೂರು	ಎ.ಕ.೧೦	೧೦	೧೭೬೭	–	ಹಿಡಿಂಬಾಪುರಿಗ್ರಾಮ	–
ಇಡಗೂರು	ಎ.ಕ.೧೦	೯	೧೩೩೦	ರಾಜರಾಜೇಂದ್ರ ಚೋಳ	ಕುರುಬೂರು	ಕುರುಬೂರು
ಚಿಗಟಗೆರೆ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೫	–	–	ಚಿಗಟಗೆರೆ	ಚಿಗಟಗೆರೆ
ಚಿಕ್ಕಕುರುಗೋಡು	ಎ.ಕ.೧೦	೧೯	೧೪೬೮	ವಿಜಯನಗರ ಸದಾಶಿವರಾಯ	ಕುರುಗೋಡಿ	ಚಿಕ್ಕಗುರುಗೋಡು
ಹಳೇಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೨೪	–	ಇಮ್ಮಡಿನರಸಿಂಗ ರಾಯ	ಪುರ ಕಾಲುವಳ್ಳಿ ವರದನಹಳ್ಳಿ	ಹಳೇಹಳ್ಳಿ
ಉಪ್ಪರಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೨೫	೧೩೬೬	ವಿಜಯನಗರ (ರಂಗರಾಯ)	ಉಪ್ಪರಹಳ್ಳಿ	ಉಪ್ಪಾರಹಳ್ಳಿ
ಜಕ್ಕೋನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೩೧	–	–	ಜಕವಹಳ್ಳಿ	ಜಕ್ಕೋನಹಳ್ಳಿ
ಸಿಂಗನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೩೯	೧೨೪೫	–	ತಂಮಕೊಡಗಿಹಳಿ	ಸಿಂಗನಹಳ್ಳಿ

ಗ್ರಾಮ	ಉಲ್ಲೇಖ	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.	ಮನೆತನ	ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮ	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಳನಾಮ
ಕಾಚಮಾಚೇನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೪೧	–	ಹೊಯ್ಸಳ (ವೀರಬಲ್ಲಾಳ)	ಕೂಡಲೂರ	ಕೂಡಲೂರು
ಕೊಂಡಾಪುರ	ಎ.ಕ.೧೦	೪೨	–		ಎರಪನಹಳ್ಳಿ	ಕೊಂಡಾಪುರ
ದ್ಯಾವರಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೪೩	೧೭೧೫	–	ದೇವರಹಳ್ಳಿ	ದೇವರಹಳ್ಳಿ
ಮಳಲೂರು	ಎ.ಕ.೧೦	೫೧	–	ಹೊಯ್ಸಳ (ವೀರಬಲ್ಲಾಳ)	ಮಳಲೂರ	ಮಳಲೂರು
ಮುದಿಗೆರೆ	ಎ.ಕ.೧೦	೫೨	೧೪೮೭	ವಿಜಯನಗರ (ಸದಾಶಿವರಾಯ)	ಮುದಿಗೆರೆ	ಮುದಿಗೆರೆ
ಗುಂಡಾಪುರ	ಎ.ಕ.೧೦	೫೩	೧೪೦೩	ವಿಜಯನಗರ (ಪ್ರಧಾನ ಮಲ್ಲರಸ)	ಕಾದ ಉಂಣಿ	ಮಲ್ಲಸಮುದ್ರಹಳ್ಳಿ
ಗುಲಗಂಜೇಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೫೯	೧೩೩೦	ವಿಜಯನಗರ ವೀರಹರಿಹರರಾಯ	ಕಾದ್ಲಜಾಪುರ	ಗುಲಗಂಜಿಹಳ್ಳಿ ಗುಲಗೋಜನಹಳ್ಳಿ
ಮುಚ್ಚಟ್ಟಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೬೪	–	–	ನಕಲಹಳ್ಳಿ/ನಕ್ಕಲಹಳ್ಳಿ	ಮುಚ್ಚಟ್ಟಹಳ್ಳಿ
ವೊದ್ದೇನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೬೭	–	–	ರಾಮಚಂದ್ರಪುರ	ವೊದ್ದೇನಹಳ್ಳಿ ವದ್ದೇನಹಳ್ಳಿ
ಹಂಪಸಂದ್ರ	vol xvii	೯೨	೧೩೩೨	ವಿಜಯನಗರ ವೀರಪ್ರತಾಪ ದೇವರಾಯ	ಹಂಪಸಮುದ್ರ	ಹಂಪಸಂದ್ರ
ಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೨೩	೧೪೦೨	ವಿಜಯನಗರ	ಬ್ರಹ್ಮಪಲ್ಲಿ	ಬ್ರಹ್ಮಪಲ್ಲಿ
ಬೊಮಸಂದ್ರ	ಎ.ಕೆ.೧೦	೬೧	೧೪೫೪	ವಿಜಯನಗರ ಅಚ್ಯುತದೇವರಾಯ	ಬೋಮಸಮುದ್ರ	ಬೊಮ್ಮಸಂದ್ರ
ಹುಣಸೇನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೭	೧೩೫೪	ವಿಜಯನಗರ	ಬಳಾಳೆಪುರ	ಬಳ್ಳಾಪುರ (ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ) (ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ)
ಕಡಬೂರು	ಎ.ಕ.೧೦	೬೨	೧೩೦೪	ಕಡಬೂರು	ಕಡಬೂರು	

ಕೋಷ್ಟಕ ೪: ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾಲೂಕು

ಗ್ರಾಮ	ಉಲ್ಲೇಖ	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.	ಮನೆತನ	ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮ	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಳನಾಮ
ಗೂಳೂರು	ಎ.ಕ.೧೦	೨೮	೧೫೭೩	ಪಾಳೆಯಗಾರರು (ಕದಿರಪ್ಪನಾಯಕ)	ಗುಯಲೂರು	ಗೂಳೂರು
ಕೊಂಡವಾರಪಲ್ಲಿ	vol xvii	೪೭	೧೩೪೦	ಪಾಳೆಯಗಾರರು	ಗಂಗಸಮುದ್ರ	–
ಪುಲಿಗಲ್	vol xvii	೮೯	೧೪೫೬	–	ನಾಗೂರಪಲ್ಲಿ	–
ತಿಮ್ಮಯ್ಯಗಾರಿ ಪಲ್ಲಿ	vol xvii	೬೦	–	–	ಶ್ರೀರಂಗರಾಯ ಸಮುದ್ರಂ	–
ಚಾಕವೇಲು	vol xvii	೬೨	–	–	ಗುಜ್ಜೂರಲ್ಲಿ	–
ಮಿಟ್ಟೆಮರಿ	vol xvii	೬೫	೧೭೭೦		ಗೂಡೂರು ತಾಟಪರ್ತಿ ಮಿಟವರಿ	– ಮಿಟ್ಟೆಮರಿ
ಮಿಟ್ಟೆಮರಿ	vol xvii	೬೭	೧೭೭೧	–	ಗೂಡೂರು ತಾಟಪರ್ತಿ	–
ಎಲ್ಲಂಪಲ್ಲಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೨೦	೧೫೨೭	ವಿಜಯನಗರ (ವೆಂಕಟಪತಿರಾಯ)	ಎಲ್ಲಂಪಲ್ಲಿ	ಎಲ್ಲಂಪಲ್ಲಿ
ಮಂಗಸಂದ್ರ ಒಡ್ಡೆಪಲ್ಲಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೮	೧೪೧೮	–	ಒಡ್ಡೆಪಲ್ಲಿ	ಒಡ್ಡೆಪಲ್ಲಿ
ಗಾಜಲುಪಲ್ಲಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೩೬	೧೬೭೩	–	ಗಾಜಲುಪಲ್ಲಿ	ಗಾಜಲುಪಲ್ಲಿ
ಕೊಂಡವಾರಪಲ್ಲಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೫೦	೧೬೮೨	ಪಾಳೆಯಗಾರರು	ಚಾಕಿವೇಲ	ಚಾಕಿವೇಲ
ಗೊಲ್ಲಪಲ್ಲಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೫೮	–	–	ಬಿಳ್ಳೂರು	ಪ್ರತಾಪದೇವ ರಾಯ ಸಮುದ್ರಂ
ಗಡ್ಡಂಪಲ್ಲಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೫೭	–	–	ಗಡಂಪಲ್ಲೆ ಪಾಲಸಮುದ್ರಂ	ಗಡ್ಡಂಪಲ್ಲಿ
ಕೊಟ್ಟಂಪಲ್ಲಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೫೬	೧೬೮೨	–	ಕೊಟ್ಟಂಪಲ್ಲೆ	ಕೊಟ್ಟಂಪಲ್ಲಿ
ನಂಚೆರಲು	ಎ.ಕ.೧೦	೪೭೩	೧೪೫೯	ವಿಜಯನಗರ ಬುಕ್ಕರಾಯ	ನಂದಿಚೆರವು	ವಿರೂಪಾಕ್ಷಪುರ
ಪೆದ್ದತುಮುಕೆಪಲ್ಲಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೨೫	೧೪೫೫	ವಿಜಯನಗರ (ಅಚ್ಯುತರಾಯ)	ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಸಮುದ್ರ (ಗಡಿದ)	ಗಡಿದಂ
ಬೀಚಗಾನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೮	೧೪೯೩	–	ಬೀಚಗಾನಪಲ್ಲಿ	ಚನ್ನರಾಯಸಮುದ್ರ

ಗ್ರಾಮ	ಉಲ್ಲೇಖ	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.	ಮನೆತನ	ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮ	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಳನಾಮ
ಕಾಯಲಪಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೭೬	–	ಲಕ್ಕಪ್ಪರಾಹುತ	ಲಕ್ಷಸಮುದ್ರ	–
ಪಾಳ್ಯಕೆರೆ	ಎ.ಕ.೧೦	೭೫	೧೫೩೮	ಪಾಳೆಯಗಾರರು	ತಿರುಮಲಪುರಿ ಚೆರವು	–
ಹೊಸಹೂಡ್ಯ	ಎ.ಕ.೧೦	೭೮	೧೬೪೨	–	ಕೃಷ್ಣಸಾಗರಂಚರವು ಗುಂಮಿನಾಯಕ ಪಾಳ್ಯಂ	ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳ್ಯ
ತಿರುಮಣಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೧೦	೧೩೧೮	ವಿಜಯನಗರ (ಬುಕ್ಕರಾಯ)	ತಿರುಮಣಿ	ತಿರುಮಣಿ
ಬಾಲಿರೆಡ್ಡಿಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೨೨	೧೬೫೮	ಪಾಳೆಯಗಾರರು	ಬಾಲರೆಡ್ಡಿಪಲ್ಲೆ	ಬಾಲಿರೆಡ್ಡಿಹಳ್ಳಿ
ಪೊಕಮಾ	ಎ.ಕ.೧೦	೪೫	೧೯೬೭	–	ಮಾರಗಾನಿಕುಂಟ	ಮಾರಗಾನುಕುಂಟೆ
ಕಲಪಲ್ಲಿ						
ಕೊಂಡವಾರ	ಎ.ಕ.೧೦	೪೬	೧೩೪೦	–	ಮುಗಾನಿ ಕೊಡು	–
ಪಲ್ಲಿ						
ಪಾಳ್ಯಕೆರೆ	ಎ.ಕ.೧೦	೭೪	೧೬೦೭	–	ಚೆಂಚಲಿಪಟ್ಟು ಚೇಳೂರು	– –ಚೇಳೂರು
ಚೋಳೇನಹಳ್ಳಿ	ಎಂ.ಎ.ಆರ್	–	೧೯೪೧		ಚೊಲಿಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ ತ್ರ್ಯಂಬಕಪುಂ	

ಕೋಷ್ಟಕ ೫: ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕು

ಗ್ರಾಮ	ಉಲ್ಲೇಖ	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.	ಮನೆತನ	ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮ	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಳನಾಮ
ಮುಟ್ಟೂರು	ಎ.ಕ.೧೦	೧೦	–	ವಿಜಯನಗರ ಗಂಡನಾರಂಣ ವೊಡೆಯ	ಕಂದಾವರ	ಕಂದವಾರ
ನಂದಿಬೆಟ್ಟ	ಎ.ಕ.೧೦	೩೨	–	ಮರಾಠ	ಬಳ್ಳಾಪುರ	ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ
ಕಂದವರ	ಎ.ಕ.೧೦	೪೨	೧೨೮೧	ತೆಪ್ಪದನಾಗಣ್ಣ ವೊಡೆಯರು	ಬಾನಸಂದಪು	–
ಯಲವಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೪೬	–		ಯಲವಹಳ್ಳಿ ದೊಡ್ಡಮರಳಿ ಬಳ್ಳಾರಿ, ಚಂನಪಟ್ಟಣ	

ಗ್ರಾಮ	ಉಲ್ಲೇಖ	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.	ಮನೆತನ	ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮ	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಳನಾಮ
ಗೊಳ್ಳು	ಎ.ಕ.೧೦	೫೪	–	–	ಗುಮಾಂನ್ಯಂಗಲ ಬಳಾಪುರ	ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ
ಇಮುಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೫೬	–	–	ಮಂಚೇಹಳ್ಳಿ	ಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿ
ಎಲಗಲಹಳ್ಳಿ	ಎ.ಕ.೧೦	೬೩	೧೨೯೩	ವೀರಬುಕ್ಕಣ್ಣ ಒಡೆಯರ್	ಪೆರಿಯಸಮುದ್ರ	–
ಮಟ್ಟೂರು	vol xvii	೧೦	–	ವಿಜಯನಗರ ನಾಗಣ್ಣವೊಡೆಯರ ಮಗದೇವಣ ವೊಡೆಯರ	ಮುಟ್ಟೂರ	ಮುಟ್ಟೂರು
ಸಂಖ್ಯೇನಹಳ್ಳಿ	vol xvii	೮	–	–	ಚಬೆಯನಹಳ್ಳಿ	ಸಬ್ಬೇನಹಳ್ಳಿ
ತಿಪ್ಪೇನಹಳ್ಳಿ	vol xvii	೧೨	೧೪೧೨	–	ತಿಪ್ಪೆಪಲಿಗ್ರಾಮ/ ಪಾತಿಕ ಗ್ರಾಮ	ತಿಪ್ಪೇನಹಳ್ಳಿ
ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ	vol xvii	೬೭	–	–	ಭಕ್ತರಹಳಿ ಬಳಾಪುರ ಗೊಲ್ಲಹಳಿ	–
ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ	vol xvii	೭೫	–	–	ಚಿಂನಬಳಾಪುರಂ	ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ
ಚಿಕ್ಕಬಳಾಪುರ	vol xvii	೮೦	–	–	ಚಿಂನಬಳಾಪುರಮು	ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ
ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ	vol xvii	೭೦	–	–	ಬಾಗಲೂರು	–
ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ	vol xvii	೭೬	–	–	ಚಿಕ್ಕನಂಲುಗಿರಿ	–
ಕಂದವಾರ	vol xvii	೮೯	ಕಲಿಯುಗ ೪೯೯೯ ಶಾಲಿವಾಹನ ೧೮೨೦		ಶ್ರೀರಂಗಸ್ಥಲ ಚಿನ್ನಬಳ್ಳಾಪುರ	ರಂಗಸ್ಥಳ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ
ಅಗಲಗುರಕಿ	vol xvii	೧೦೧	–	–	ಚಿಂತಾಮಣಿ	ಚಿಂತಾಮಣಿ
ನಂದಿಗ್ರಾಮ		೧೨೫	೧೪೬೬	ವಿಜಯನಗರ ರಾಮರಾಯ	ವಿದ್ಯಾನಗರ ಕಂದವಾರ	–
ನಂದಿಬೆಟ್ಟ	vol xvii	೧೨೮	–	–	ಗೂಳೂರು	ಗೂಳೂರು
ಕುಡುನತ್ತಿ (ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ	ಎ.ಕ.೧೦	೪೧	೧೩೩೦	–	ಕುಡುವತ್ತಿ	ಕುಡುವತ್ತಿ

ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಪ್ರತಿನಾಮಕರಣ ಅಥವಾ ಪುನರ್ನಾಮಕರಣ

ಸ್ಥಳ, ನಾಡು, ಕೆರೆ, ದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಪುನರ್‌ನಾಮಕರಣ ಮಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಬಹುಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಬಂದಿದೆ. ಒಂದು ರಾಜಮನೆತನದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ರಾಜಮನೆತನಕ್ಕೆ, ಒಂದು ತಲೆಮಾರಿನಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ತಲೆಮಾರಿಗೆ ಒಂದು ಗ್ರಾಮವು ಅಥವಾ ಒಂದು ಸ್ಥಳವು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರ(ಬದಲಾವಣೆ)ಗಳನ್ನು ವಸ್ತುನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಸಂಶೋಧಿಸಿದರೆ ಅವುಗಳ ಪ್ರತಿನಾಮಕರಣ, ಪುನರ್‌ನಾಮಕರಣದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಳೀಯರು ತಮ್ಮ ನೆಲೆಗಳಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ಹೆಸರನ್ನು ಆ ಪ್ರಾಂತದ ಅಥವಾ ಆಕ್ರಮಿತ ಪ್ರಭುತ್ವದ ಜನತೆಯು ಒಂದು ಘಟನೆಯ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿ ಪುನರ್ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದ್ದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ರಾಜನ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಸಂಕೇತವಾಗಿಯೋ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಿಗೆ, ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ, ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ, ಸೇವಾನಾಯಕರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೇ ಸಾಮಂತ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ದಾನ, ದತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೇ ಬಹುಮಾನ ರೂಪವಾಗಿ ನೀಡುವಾಗ ಇಂತಹ ಪುನರ್ನಾಮಕರಣ ನಡೆದಿರುವ ಅಂಶ ಶಾಸನಗಳು, ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಜನತೆ ಪ್ರತಿನಾಮಕರಣವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ, ಸ್ವೀಕರಿಸದಿರಲಿ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಅದು ಕಡ್ಡಾಯವೂ ಆದ ಮತ್ತು ಆ ಹೆಸರನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದವರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ ಘಟನೆಗಳು ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದಿವೆ. ಅದೇನಿದ್ದರೂ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬದಲಿ ಹೆಸರು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಅವು ನಾಶವಾಗಿ, ಮತ್ತೆ ಮೊದಲಿನ ಹೆಸರು ಚಾಲ್ತಿಗೆ ಬಂದಂತಹ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ.

ರಾಜರು, ಸಾಮಂತರು, ಸೇನಾಧಿಪತಿಗಳು, ದಾನ ನೀಡುವವರು, ದಾನ ಪಡೆಯುವವರು, ಅರ್ಚಕರು, ಗುರುಗಳು, ವಿದ್ವಾಂಸರು ಮುಂತಾದವರ ಹೆಸರುಗಳೊಂದಿಗೆ "ಅಂಬುಧಿ-ಅಬ್ಧಿ(ಸಮುದ್ರ), ಅದ್ರಿ(ಬೆಟ್ಟ), ಅಗ್ರಹಾರ, ಗ್ರಾಮ, ಮಂಗಳ, ಮಂಡಳ, ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ, ಪುರ, ಸಮುದ್ರ, ಸಾಗರ ಮುಂತಾದ ಅಂತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರನ್ನು ಪುನರ್ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿರುವ ಹಲವು ಅಂಶಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ."[೪೧]

ಪ್ರತಾಪದೇವರಾಯ ಸಮುದ್ರ-ಬಿಳ್ಳೂರು[೪೨]

ಅಮರನಾರಾಯಣ ಚತುರ್ವೇದಿಮಂಗಲಂ-ಕೈವಾರ[೪೩]

ವೇಟ್ಟಪ್ಪನ್ ಅತ್ತಿಗ್ರೈಪಲ್ಲಿ-ಅತ್ತಿಗ್ರೈಪಲ್ಲಿ[೪೪]

ಕುಂದಲಗುರಿಗೆ-ರಾಮಸಮುದ್ರ[೪೫]

ಹಿಡಿಂಬಾಪುರಿ ಗ್ರಾಮ–ಇಡಗೂರು[೪೬]

ಬಿಳ್ಳೂರು–ಪ್ರತಾಪ ದೇವರಾಯಸಮುದ್ರಂ[೪೭]

ಗೂಯಲೂರು–ಗೂಳೂರು[೪೮]

ಕೃಷ್ಣರಾಯಸಮುದ್ರಂ–ಗಡಿದಂ[೪೯]

ಏಕಚಕ್ರಪುರ–ಕೈವಾರ[೫೦]

ಕಾದಲಉಂಣಿ–ಮಲ್ಲಸಮುದ್ರಹಳ್ಳಿ[೫೧]

ಹೀಗೆ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಪ್ರತಿನಾಮಕರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವುದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಾಮಕರಣ ಕ್ರಿಯೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಡೆದಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಮುಸ್ಲಿಂ, ಮರಾಠರ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಾಮಕರಣಗೊಂಡ ಗ್ರಾಮಗಳಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೂ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ಬೇರೊಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ತಮಿಳು, ಸಂಸ್ಕೃತ, ಉರ್ದು ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:

ರಹಮಾನ್‌ಗಡ–ತಪಸಗಿರಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)

ಅಂಬಾಜಿದುರ್ಗ–ಅಂಜನಗಿರಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.)

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ರಾಜಪ್ರಭುತ್ವಗಳು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿವೆ. ಅವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ಭೌಗೋಳಿಕ ವಲಯವನ್ನು ಅನೇಕ ವಿಭಾಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಆಡಳಿತದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವಿಷಯ, ಪ್ರಾಂತ್ಯ, ಸೀಮೆ, ನಾಡು, ಮಂಡಲ, ವಳಿತ ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡು ಆಯಾ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಹಲವು ಊರುಗಳನ್ನು ಒಳಪಡಿಸಿ, ಒಬ್ಬ ಪ್ರಾಂತ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ನೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨೦೦೦, ವಿಜಯರಾಜೇಂದ್ರ ಮಂಡಲ, ಗೂಳೂರುಸೀಮೆ, ಹೊಸೂರುನಾಡು/ಸೀಮೆ, ಗುಯ್ಯಾಲೂರು ಸೀಮೆ, ಬಳ್ಳಾಪುರುಸೀಮೆ, ಪುಲಿನಾಡು, ಕಳವರನಾಡು, ಅವತಿನಾಡಿ, ಕಂದವರಂಸೀಮೆ, ಕೈವಾರನಾಡು, ನಿಗರಿಲಿಚೋಳಮಂಡಲ, ಬೆಳ್ಳೂರು ಸೀಮೆ, ಚತುರ್ಥೇನಾಡು, ನೆಕ್ಕುಂದಿನಾಡು, ಇರಟ್ಟ ಪಾಡಿಜೋಳಮಂಡಲ, ಪೆರಿಯನಾಡು, ಬುರಡಕುಂಟೆ ಸೀಮೆ, ನಂದಿಮಂಡಲ,[೫೨] ಚೇಲೂರುಚಾವಡಿ,[೫೩] ಬಿದಲೂರುವಳಿತ,[೫೪] ಸಾದಲಿ

ವಳಿತ,[೫೫] ಉದಯಬಾನುದುರ್ಗ, ನಂದಿದುರ್ಗ, ಇಟಕಲ್‌ದುರ್ಗ ಮುಂತಾದ ವಿಭಾಗಗಳಿದ್ದವು. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಇವು ಹೇಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ, ಇವುಗಳ ಒಳಗೆ ಬರುವ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಭಾಷಾ ಪ್ರಭಾವ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ದ್ವಿಭಾಷಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ತೆಲುಗು ಮಾತನಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಕನ್ನಡ ಮಾತನಾಡು ವುದಿಲ್ಲ. ಕನ್ನಡ ಮಾತನಾಡುವವರೆಲ್ಲ ತೆಲುಗು ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ದ್ವಿಭಾಷಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಗಮನಿಸುವಂತಹ ಅಂಶವಾಗಿದೆ.

ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಸುಮಾರು ಪ್ರತಿಶತ ೫೦ ಮಂದಿ ತೆಲುಗು ಮಾತೃ ಭಾಷೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆಡಳಿತ ಭಾಷೆ ಕನ್ನಡ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದರೆ, ತಮಿಳು, ಉರ್ದು ನಂತರದ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿವೆ. ಪರಸ್ಪರ ಭಾಷೆಗಳ ಪ್ರಭಾವದಲ್ಲಿ ತೆಲುಗಿನ ಪ್ರಭಾವ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು ಎಲ್ಲಾ ವಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಜನರ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ತೆಲುಗಿಗೂ, ತೆಲುಗಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕನ್ನಡಕ್ಕೂ ಅನುವಾದಗೊಂಡು ಬಳಕೆಯಾಗುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಗಡಿ ತಾಲೂಕುಗಳಾದ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕುಗಳಿಂದ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತೆ ತೆಲುಗು ಮಾತೃಭಾಷೆಯುಳ್ಳ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ತೆಲುಗು ಅಂಶಗಳುಳ್ಳ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಗಮನಾರ್ಹ.

ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಬಹುಪಾಲು ಕೆರೆ, ಕಾಲುವೆ, ನಿರ್ಮಾಣದ ಕುರಿತಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. "ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ರೈತರು ಹಾಗೂ ಇತರ ವೃತ್ತಿಯ ಜನರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿ, ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆಂದು ಕೆರೆ ಕಾಲುವೆ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸಂಗತಿಗಳು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ."[೫೬] ಇದರಿಂದ ತೆಲುಗು ಭಾಷೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಈ ಜಿಲ್ಲಾ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ತೆಲುಗು ಮಾತಾಡುವ ಭಾಷಿಕರಲ್ಲಿ ಬಲಿಜ, ನಾಯ್ಡು, ವೈಶ್ಯ, ರೆಡ್ಡಿ, ಒಕ್ಕಲಿಗ, ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿ ಮತ್ತು ಇತರೆ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವರಿದ್ದು, ಇವರೇ ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣಸಿಗುವುದರಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೃಷಿ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯ ಸಿನಿಮಾ, ದೂರದರ್ಶನ, ಭಾಷೆಯ ವ್ಯಾಮೋಹ, ವೈವಾಹಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳು ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಗೆ ಜಗಿಯುತ್ತಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ತೆಲುಗು ಭಾಷಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಒತ್ತಡಗಳು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದೆ.

ಭಾಷಾಂತರವಾಗಿರುವ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಕನ್ನಡ	ತೆಲುಗು
ಹುಣಿಸೇನಹಳ್ಳಿ	ಚಿಂತಲಪಲ್ಲಿ
ಕಟ್ಟೇಮೇಲಿನಹಳ್ಳಿ	ಕಟ್ಟಮೀದಪಲ್ಲಿ
ಕೆರೆವಳಗಿನಹಳ್ಳಿ	ಚೆರ್ಲೋಪಲ್ಲಿ

ಎರಡೂ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಕನ್ನಡ	ತೆಲುಗು
ಕಳ್ಳಿಕೊಪ್ಪ	ಕಳ್ಳಿಕೊಪ್ಪಮು
ಗುಡಿಬಂಡೆ	ಗುಡಿಬಂಡ
ನಂದಿಬೆಟ್ಟ	ನಂದಿಕೊಂಡ

ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣಗೊಂಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು ಮತ್ತು ತಮಿಳು ಭಾಷೆಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗೆ ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ>ಭಾಗ್ಯವಲ್ಲಿ, ಕೈವಾರ>ಕೈವಲ್ಯಪುರ, ತಲಕಾಯಲಬೆಟ್ಟ>ಮಸ್ತಕಾದ್ರಿ/ಮಸ್ತಕಾಚಲ(ಕೈವಾರ ನಾರಣಪ್ಪನವರ ಅಮರನಾರಾಯಣ ಶತಕ ತಲಕಾಯಲಕೊಂಡ ದ್ವಿಪದಿ), ನಾಮಗೊಂಡ್ಲು> ತಿಲಕಶಿಲಾಪುರಿ.

ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳು(ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು) ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಿಂದ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿವೆ. ಹಾಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೂ ತನ್ನ ಭೂಯಿಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಅನುಕರಣೆ ನಡೆದಿದೆ. ಜನರ ಆಡುಮಾತಿಗಿಂತ ಗ್ರಾಂಥಿಕ ಭಾಷೆಗೆ ಇದರ ಪ್ರಭಾವ/ಪ್ರೇರಣೆ ಹೆಚ್ಚೆನ್ನಬಹುದು. ರಾಜಮಹಾರಾಜರ ಬಿರುದಾವಳಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಲೇಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಾಗ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸ್ಥಳೀಯ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಳಸಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ, ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಹಲವಾರು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಹುಪಾಲು ಮಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಬಲ್ಲ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಮೇಲೆ ಅತಿ ವ್ಯಾಮೋಹ. ಸಂಸ್ಕೃತವು ದೇವಭಾಷೆ

ಎಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು, ಬರೆಯುವುದು ಪುಣ್ಯಪ್ರದ, ಮಂಗಳದಾಯಕ ಹಾಗೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇತ್ತು. ಸ್ಥಳದ ಘನತೆ/ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಬಹುದು ಎಂದೂ ಇರಬಹುದು. ಇವರು ತಮ್ಮ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹೆಸರುಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ದೂರವಿದ್ದರೂ "ಊರಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಇವರ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರು ನಿಜವೆಂದೇ ನಂಬುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂಥ ಪುರಾಣ ಕಥೆಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇವಾಲಯವಿರುವ ಊರುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ತಪ್ಪದೇ ಕೇಳಿಬರುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಶೋಷಣೆಯ ಕೇಂದ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಥ ವೈಭವಯುತವಾದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು ಅವರಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಪುರಾಣ ಮೂಲ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಒಂದು ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಯಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುತ್ತಿದ್ದು, ಪುರೋಹಿತರು ಇಂಥ ಕಥೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಊರಲ್ಲಿನ ಪಂಡಿತರು ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಆರ್ಯೀಕರಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿವು."[೫೭] ಊರುಗಳಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಭಜನಾಪದ ಮತ್ತು ಮಂಗಳಾರತಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ಥಳನಾಮವು ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಯಾವುದೋ ರೀತಿಯ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯೆಂಬ ಮನೋಭಾವವೂ ಇದರಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ಪಂಡಿತರು ಮಾಡಿದ ಹುನ್ನಾರ. ಆದರೂ ಇಂದು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಕೂಡ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ ಕ್ರಿಯೆಯು ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಕ್ರಮೇಣ ಅವು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರದೇ, ಜನಬಳಕೆಯಿಂದ ಅತಿ ದೂರ ಉಳಿದವು; ಜೊತೆಗೆ ದಾಖಲೆಯಿಲ್ಲದೇ ಹೋದವು. ಆಧುನಿಕತೆಯತ್ತ ಹೊರಟಿರುವ ಜನತೆಯು ಈ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ದೂರವೇ ಉಳಿದರಾದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ಪ್ರೇರಣೆ, ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಮೂಲಕ ಇಂಗ್ಲಿಷೀಕರಣ ಪ್ರಭಾವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

೩. ಸಂಕೀರ್ಣ ವಾರ್ಗೀಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ರಚನೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟಕರವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ರಚನೆಗಳು ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು ಎನ್ನುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಇದುವರೆಗೆ ನಡೆದಿರುವ ಸಂಶೋಧನೆಗಳು ಫಲ ನೀಡಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಮೂಲರೂಪಕ್ಕೆ ತರುವಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಅಗತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವ ಸಂಕೀರ್ಣ ವಾರ್ಗೀಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳೆಂದರೆ,

ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾಲೂಕು: ಅಳಗಾದ್ರಿಹಳ್ಳಿ, ಇಡ್ರಹಳ್ಳಿ, ಊಚಾಲಹಳ್ಳಿ, ದಪ್ಪರ್ತಿ, ನೀಮಲಹಳ್ಳಿ, ಬಂದಾರ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಹೊಸಯರ್ರಹಳ್ಳಿ(ಬೇಚರಾಕ್), ಗ್ಯಾದಾಡ್ಲಹಳ್ಳಿ.

ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕು: ಅಗಟಮಡಿಕೆ, ಆಚಗಾನಪಲ್ಲಿ, ಅದಿಗಾನಪಲ್ಲಿ, ಉಗ್ರಾನಂಪಲ್ಲಿ, ಏಟಿಗಡ್ಡಪಲ್ಲಿ, ಕನಂಪಲ್ಲಿ, ಕಾರಕೂರು, ಚಾಕವೇಲು, ಗುಜ್ಜೇಪಲ್ಲಿ, ಕೊಂಡಿಕೊಂಡೆ, ಕೊಟ್ಟಂಪಲ್ಲಿ, ಮಲ್ಲೆಪಲ್ಲಿ, ಮಲ್ಲಸಂದ್ರ, ಬೋಯಿಪಲ್ಲಿ, ಬುಟ್ಟವಾರಿಪಲ್ಲಿ, ತೊಲ್ಲಪಲ್ಲಿ ತಾತನ್ನಗಾರಿದಿನ್ನೆ/ಪಲ್ಲಿ, ಪೆಪಾಳ್ಯ, ಬತ್ತಲವಾರಿಪಲ್ಲಿ, ಪರಗೂಡು, ಸದ್ದುಪಲ್ಲಿ.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ(ಕಸಬಾ): ಅಗಲಗುರ್ಕಿ, ಅಜ್ಜವಾರ, ಆರೂರು, ಅನಗಟ್ಟ, ಕಂದೂರು ಕಾಚಕಡಿತ, ಗುಂಡ್ಲಗುರ್ಕಿ, ಗಂಗನಮಿದ್ದೆ, ಚಲದಪುರ, ದೊರಬುರ್ರೆ, ಬಳಜಿಗಪಡೆ, ಯಲೆಹಳ್ಳಿ, ಯಾಲಗೆರೆ, ಹಿರೇಪಡೆ, ವರದಹಳ್ಳಿ, ವರದಹಳ್ಳಿ, ಹೊಸಹುಡ್ಯ.

ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕು: ಅಬ್ಲೂಡು, ಆನೂರು, ಇದ್ದಲೂಡು, ಕುದುಪಕುಂಟೆ, ಓಬಳಾಪುರ, ಗಾಂಡ್ಲಚಿಂತೆ, ಜಪ್ತಿಹೊಸಹಳ್ಳಿ, ಚೊಕ್ಕಂಡಹಳ್ಳಿ, ತಾಕೂರು, ಬೆಳ್ಳೂಟಿ, ಯಣ್ಣಂಗೂರು, ಹುಜಗೂರು.

ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕು: ಆನೂಡಿ, ಆರುಕುಂದ, ಇಡಗೂರು, ತರಿದಾಳ, ಚಿಮಕಲಹಳ್ಳಿ ಗೆದರೆ, ಕಮಲಾಪುರ, ಕಾದಲವೇಣಿ, ಕೋನಾಪುರ, ದಂಡಿಗಾನಹಳ್ಳಿ, ನರ್ಲಹಳ್ಳಿ, ನಾಚುಕುಂಟೆ, ಪುಲಗಾನಹಳ್ಳಿ, ಬೆಳತ್ತೂರು, ಬಂದಾರ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಮಣಿವಾಲ, ಮಾಲ್ಯ, ಮುದಲೋಡು, ವರವಣಿ, ಹುದಗೂರು, ವೆಲಪಿ ಸಾಗಾನಹಳ್ಳಿ.

ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕು: ಕೈವಾರ, ಕೊಂಡದವಾಡಿ, ಕೊನಪಲ್ಲಿ, ಗುಡಿಸಿಲಹಳ್ಳಿ, ಚಾಪೂರು, ಭಗತನಹಳ್ಳಿ, ದ್ವಾರಪಲ್ಲಿ, ನೆಕ್ಕುಂದಿ, ಬಾರಲಪಲ್ಲಿ, ವೇಗಲಹಳ್ಳಿ, ವಂಗಿಮಾಳು, ವೈಜಕೂರು, ವೇರಿಪಲ್ಲಿ, ಪೆರುಮಾಚನಹಳ್ಳಿ, ಕಂಬಂಪಲ್ಲಿ, ಕುರುಪಲ್ಲಿ, ಐವಾರಪಲ್ಲಿ, ಅಮಿಟಗಾನಹಳ್ಳಿ, ಅಂಪಲ್ಲಿ, ಅನೂರು, ಅದೇಪಲ್ಲಿ.

ಪುನರ್ವಸತಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಜನರು ಒಂದು ಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ (ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ರೋಗಗಳು, ಉದ್ಯೋಗ ಅರಸಿ, ಆಧುನಿಕ ಜೀವನಶೈಲಿ ರೂಢಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ) ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಪುನರ್ವಸತಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ "ತಮ್ಮ ವಸತಿ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಇಡಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಭಾಗಶಃ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭ ಒದಗಿದಾಗ ಜನರು ತಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ತಾವಿದ್ದ ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಳನಾಮವನ್ನು ಸಹ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಾರೆ."[೫೮] ಇಂತಹ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ಹಳೆಉಪ್ಪಾರಳ್ಳಿ – ಹೊಸಉಪ್ಪಾರಹಳ್ಳಿ

ದೊಡ್ಡಮಲ್ಲೇಕೆರೆ – ಚಿಕ್ಕಮಲ್ಲೇಕೆರೆ

ಮೂಲಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ಕುಟುಂಬಗಳು ಮಾತ್ರ ಬೇರೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಪುನರ್ವಸತಿಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಹೀಗಾದಾಗ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹಳೆ/ಹೊಸ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಮೂಲಹೆಸರು ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಈ ರೀತಿಯ ಪುನರ್ವಸತಿಗೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಕರಾರುವಕ್ಕಾಗಿ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ದಾಖಲೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಒದಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಕೆಲವು ನಂಬಲರ್ಹವಾದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಊಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ.

೧. ಈ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳು ಕಾಡಿನ ನಡುವೆ ಇರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗುಮ್ಮನಾಯ್ಕನಪಾಳ್ಯದ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಬರುವ ಹಳ್ಳಿಗಳು, ಚಿಲಕಲನೇರ್ಪು, ಹೆಬ್ಬರಿ ಗ್ರಾಮಗಳು.

೨. ಸಾರಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕ ಕಷ್ಟ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು/ಕಾಡು ಮಧ್ಯೆ ಗ್ರಾಮಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ವನ್ಯ ಮೃಗಗಳಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಸಾಕುಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಜೀವಭಯ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು.

೩. ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿಯ ಕೊರತೆ.

ಹೀಗೆ ಪುನರ್ವಸತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಂಶಗಳು

ಒಟ್ಟಾರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಕೆಲವು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

೧. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ ಭೌಗೋಳಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅದರದೇ ಆದ ಮಹತ್ವದ ಅಂಶಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಈ ಪರಿಸರ ಗಡಿಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳಾದ ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು ಭಾಷೆಗಳನ್ನಾಡುವ ಜನರು ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರೊಂದಿಗೆ ಅವರ ಆಚಾರ–ವಿಚಾರಗಳು, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ನಂಬಿಕೆ, ವೈವಾಹಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿನ ಸಾಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

೨. ಕ್ಷೇತ್ರವಾಚಕ/ದಿಕ್ಕುವಾಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೊನೆಯಾಗುವ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರ ಹಾಗೂ ಕುಲಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿ ನೆಲೆ ನಿಂತ ಭೂ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಭೌಗೋಳಿಕ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಜನತೆಯ ಬದುಕಿನ ಕುರುಹು ಸಿಗುತ್ತವೆ.

೩. ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೆಲದ ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಂಶಗಳಾದ ಬೆಳೆ, ಸಸ್ಯ, ಆಹಾರ ಧಾನ್ಯಗಳು, ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ ಮತ್ತು ಭೌತಿಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವಂಥವು ಸಿಗುತ್ತವೆ.

೪. ಧಾರ್ಮಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು, ಗುಡಿ ಗೋಪುರಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶನಗೊಂಡ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನಗೊಂಡಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ಪರಿಸರದ ಜನರ ಶ್ರದ್ಧೆ ಭಕ್ತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳ ಬಹುದು. ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಒಟ್ಟು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಜಾತಿ, ಪೌರಾಣಿಕ ಮತ್ತು ನಿರ್ಮಾಣವಾಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಗಳು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಯಕರ, ಅರಸರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ, ಪ್ರಜಾಕಾರ್ಯ, ವೀರತನ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ವೀರರಾಹುತನಹಳ್ಳಿ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ), ವೀರಪಲ್ಲಿ (ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ವೀರಾಪುರ(ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾ) ಕಂಡುಬರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರತಿನಾಮಕರಣ ಗೊಂಡಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಾತಿವಾಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕ ಹಾಗೂ ಗೊಲ್ಲ, ಕುರುಬ ಸಮುದಾಯಗಳು ಪ್ರಭುತ್ವ, ಶೌರ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಮಾರಕ ಸ್ಥಳ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಪೌರಾಣಿಕವಾದ ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತದ ಘಟನೆ, ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹೆಸರು, ಇಲ್ಲಿನ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿವೆ. ಅಂತಹ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ, ಕೈವಾರ, ಗೆದರೆ, ರಾಮೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ನಿರ್ಮಾಣವಾಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕೂಡ ಈ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿವೆ. ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಕೆರೆ-ಕಟ್ಟೆ-ಕುಂಟೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಅಂಶಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಮೂಲಕ ಅನಾವರಣ ಗೊಂಡಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಆಳರಸರು ಪ್ರಜಾಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಕೆರೆ-ಕಟ್ಟೆ-ಕುಂಟೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಅವರ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಚೋಳರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ವಿಜಯನಗರ ಹಾಗೂ ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆದಿದ್ದು ಅವುಗಳಿಂದಾಗಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿವೆ. ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಮಾನವನ ವಿಕಾಸವಾದ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬದುಕಿನ ವಿವಿಧ(ಹಂತಗಳ) ಮಜಲುಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತವೆ.

೩.೩. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ

ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಮಾನವನು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡ ತನ್ನ ಜೀವನ ಕ್ರಮ ಹಾಗೂ ನಾಗರಿಕತೆಯ ವಿವಿಧ ಹಂತದ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಮಾನವನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೀತಿ, ನಂಬಿಕೆ ಹಾಗೂ ವಿಶ್ವಾಸದ ಕುರುಹಾಗಿ(ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ) ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಇಂದಿಗೂ ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಸ್ಥಳನಾಮಧ್ಯಯನದ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಹೆಸರಿನ ಪ್ರಾಚೀನತಮ

ರೂಪವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದರೊಂದಿಗೆ, ಆ ಸ್ಥಳದ ಇನ್ನಿತರ ಸನ್ನಿವೇಶದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಸ್ಥಳನಾಮ ಅಧ್ಯಯನದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಮಾಹಿತಿಯೊಂದರಿಂದಲೇ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಅದರೊಂದಿಗೆ ಶಾಸನ ಮತ್ತಿತರ ದಾಖಲೆಯ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಗತ್ಯ. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪಳೆಯುಳಿಕೆಗಳು; ಅವು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿಯಾದರೂ ಜನತೆ ಮತ್ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾಲದ ಸಮಾಜವನ್ನು ಕುರಿತು ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ "ಚರಿತ್ರೆಕಾರರು ಸ್ಥಳನಾಮಾಧ್ಯಯನದ ಕಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚೆಚ್ಚು ವಾಲುತ್ತಾರಲ್ಲದೆ ಆ ಮೂಲಕ ಶಾಸನ ಇತರೆ ಪ್ರಧಾನ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಆಕರಗಳ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ."[೫] ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಭೌಗೋಳಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಾಗೂ ಭಾಷಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೊಂಡಿವೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಭೌಗೋಳಿಕ, ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ, ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೊಂಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ದೊರೆತ ಆಧಾರಗಳ ಅನ್ವಯ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಕೈವಾರ

ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. ಚಿಂತಾಮಣಿಯಿಂದ ೧೩ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕೈವಾರವನ್ನು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಏಕಚಕ್ರಪುರವೆಂದೂ, ಅರಗಿನ ಮನೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಪಾಂಡವರು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಇಲ್ಲಿದ್ದರೆಂದೂ ಈ ಗ್ರಾಮದ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಚಿದಂಬರಗಿರಿ ಅಥವಾ ಚಿಕ್ಕಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಬಕಾಸುರನನ್ನು ಭೀಮ ಕೊಂದು ಅವನ ಶವವನ್ನು ಬೆಟ್ಟದ ಗುಹೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟನೆಂದೂ ಸ್ಥಳಪುರಾಣದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕೈವಾರ ಇಂದಿಗೂ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಪೌರಾಣಿಕ ಮಹತ್ವದೊಂದಿಗೆ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ.

ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಈ ನಾಡು ತುಸು ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚದುರಿದಂತೆ ಹಲವು ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಯಾವುದೇ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಗ್ರಾಮದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಹರಿಯುವ ಪಾಪಾಗ್ನಿ, ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಹರಿಯುವ ಪಾಲಾರ್ ಹಾಗೂ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ದಕ್ಷಿಣ ಪಿನಾಕಿನಿ ನದಿಗಳಿಗೆ ನೀರೊದಗಿಸುವ ಪ್ರದೇಶ ಇದಾಗಿದೆ.

ಗಂಗರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಲೇ 'ಕಯ್ಯರವಿಷಯ'ವೆಂದು ಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದ ಈ ಗ್ರಾಮ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಮತ್ತು ನೊಳಂಬರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಯ್ವರ ನಾಡು-ಕಯ್ವರ ನಾಡು ಎಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೆಸರುಪಡೆದ ಒಂದು ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಕೈವಾರ ಹೆಸರಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪಗಳಿಂದ ಕಯ್ವರ, ಕಯ್ವಾರ, ಕೈಯ್ಯವಾರ, ಕೈವಾರ, ಕಯಿವಾರ, ಕೈಯಿವಾರ, ಕಯವಾರ

ಕೈವಲ್ಯಪುರಿ ಎಂಬ ರೂಪಗಳು ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಕೈವಲ್ಯಪುರ>ಕೈವಾರವೆಂದು ರೂಪಾಂತರಗೊಂಡಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅವುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ವಿಶಾಲ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅವು ಇರುವ ಭೂಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಕಯವೂರ>ಕಯವರ>ಕಯ್ವರ>ಕೈವಾರಗಿರಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಯ/ಕಯಂ ಎಂಬ ಪದವು ಕೊಳ, ಜಲಾಶಯ ಇಲ್ಲವೆ ಜಲಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಭೂಭಾಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ತುಳು ಮತ್ತು ತಮಿಳು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ವೀರ ಪರಂಪರೆಯ ಕುರುಹುಗಳಾಗಿ ವೀರಗಲ್ಲು ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ನೆತ್ತರಕೊಡುಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಗಳು ಕೈವಾರದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. "ಕೈವಾರದ ವೀರಪರಂಪರೆಯ ಮುಕುಟಮಣಿ ಲಕ್ಷ್ಮಮ್ಮಗಾವುಂಡಿ. ಈಕೆ ಕೈವಾರದ ಸರಕ್ಕನೂರು ಮಾಚಗಾವುಂಡನ ಮಗಳು. ಈಕೆ ಸಮಿಕ್ಕನೂರ ಎರ್ಮ್ಮೆ ತುರುಪರಿದಟ್ಟಿ ಪುಯ್ಯಲ್ಪರಿದು ಪಗಿರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾದಿ ತುರುವಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಸತ್ತುಸ್ವರ್ಗ್ಗ ಸೇರಿದಳು."[೬೦] ಹೀಗೆ ಕೈವಾರ ಗ್ರಾಮವು ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ, ಚಾರಿತ್ರಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ತನ್ನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ.

ಬುರುಡಗುಂಟ

ಈ ಗ್ರಾಮವು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಲಕಲನೇರ್ಪು ಹೋಬಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು ಮರಬಹಳ್ಳಿ ಪಾಪಗ್ನಿ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿಯಿಂದ ೨೮ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಬುರುಡಗುಂಟ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಈ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಬರಲು ಕಾರಣ ಗ್ರಾಮದ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಗ್ರಾಮವನ್ನೇ ಆವರಿಸಿರುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡಕೆರೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಜನರು ಈ ಕೆರೆಯನ್ನು ಪೆದ್ದಚೆರುವು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. "ಪೆದ್ದ ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡ ಅಥವಾ ಬೃಹತ್ ಎಂದೂ ಚೆರುವು ಎಂದರೆ ಕೆರೆ ಅಥವಾ ಕುಂಟೆ(ಗುಂಟ) ಎಂದರ್ಥ ಹೀಗೆ ಬೃಹತ್ (ಭೂರುಡು) ಮತ್ತು ಚೆರುವು(ಕುಂಟೆ, ಕೆರೆ) ಎರಡೂ ಸೇರಿ ಬುರುಡುಗುಂಟ ಎಂದಾಗಿದೆ."[೬೧] ಬುರುಡ ಎಂಬ ಪದ ಬುದುರೆ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವಿದ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಬುದುರೆ ಎಂದರೆ ಕೆಸರು. ಕೆಸರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕೆರೆ ಇರಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಈ ಗ್ರಾಮ ವಿಜಯನಗರದರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ಸೀಮೆ' ಎಂಬ ಆಡಳಿತ ಘಟಕವೂ 'ಸ್ಥಲ'(ಗ್ರಾಮಸಮೂಹ)ವೂ ಆಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತವೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಾಮಫಲಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬುರಡಕುಂಟ, ಬುರುಡುಕುಂಟ, ಬುರುಡಗುಂಟ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ. ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು 'ದ್ವಿರದಪುರಿ'(ದ್ವಿರದ-

ಆನೆ) ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಪತನಾನಂತರ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳ ಮತ್ತು ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಒಳಪಟ್ಟು ತನ್ನ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ಅಂಶವೂ ಶಾಸನಗಳಿಂದ, ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದ, ಐತಿಹ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ 'ಬುರುಡುಗುಂಟೆ ರಾಜ್ಯ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಭೀಮೇಶ್ವರ, ವೆಂಕಟರಮಣ, ವೀರಭದ್ರ, ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ಪಾಳೇಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಂದವಾರ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ(ಕಸಬಾ)ದಿಂದ ೧೫ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ನಂದಿಬೆಟ್ಟ ಪೂರ್ವ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಈ ಗ್ರಾಮ ಕಳವಾರ/ಕಂದವಾರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ನಿರ್ದೇಶನಗೊಂಡಿದೆ. ಕಳವಾರ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು 'ಸ್ಕಂದಗಿರಿ' ಎಂದೂ, ಕಳವಾರ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಕಂದವಾರವೆಂದೂ ಸಂಸ್ಕೃತಾನು ಕರಣಗೊಳಿಸಿರುವುದೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಳವಾರ ಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳ ಪರಿಸರವೇ 'ಕಳವರನಾಡಿನ' ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದು ನಂದಿದುರ್ಗದ ಆಸುಪಾಸಿನ ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪ್ರದೇಶ ಇದಾಗಿದೆ.

ಕಂದವಾರ ಜನಾಂಗವಾಚಿಯಾಗಿರುವ ಅಂಶ ಸ್ಥಳನಾಮಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ದ್ರಾವಿಡ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನರಲ್ಲಿ 'ಕಳವರ್' ಎಂಬುವವರು ಕೂಡ ಗಮನಾರ್ಹ. ಈ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗದ ಕುರುಹನ್ನು ನೀಡುವ ನಾಡೊಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಂದಿಬೆಟ್ಟ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿವರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಚೋಳರ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಳವರ ನಾಡಿನ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದಿದೆ. ನಿಗಿರಿಲಿ ಚೋಳಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ನಾಡು ಎಂದು ಅದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಮೊದಲೇ ಆ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ 'ಕಳವರನಾಡು' ಎಂಬ ಹೆಸರೇ ಜನ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಬಿಹಾರ, ಪಶ್ಚಿಮ ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ(ಕಲರ್, ಕಲ್ಲರ್, ಸೆಹೋರ್, ಕಲಲ್, ಕೋನ್ವಾರ್) ಎಂಬ ಬುಡಕಟ್ಟಿನ ಜನರು ಇಂದಿಗೂ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವರ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ಯೋಗ ಸ್ಥಳೀಯ ಮದ್ಯ ತಯಾರಿಕೆ; ಅದರ ಸರಬರಾಜು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇವರು ನಿರತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಪೂರ್ವಜರು ಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ಭಾರತದ ವಿಂಧ್ಯ ಪರ್ವತಗಳ ಆಸುಪಾಸಿನಲ್ಲಿದ್ದು ತದನಂತರ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. "ಕಳವರ್ ಮತ್ತು ಮರವರ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಧಾನ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನರನ್ನು ಮೂಲದ್ರಾವಿಡರೆಂದು

ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವರನ್ನು ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ ಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ಜನಾಂಗವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಇವರು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಂಡು 'ಕಳ್ವರನಾಡು' ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪ್ರದೇಶದ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಕಳ್ವರ ಬುಡಕಟ್ಟಿನ ಚಲನಪಥದಲ್ಲಿ ನಂದಿಬೆಟ್ಟಗಳ ಪರಿಸರವು ಅವರ ನೆಲೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ, ಅಲ್ಲೇ ನೆಲೆನಿಂತು, ಆ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಆ ಹೆಸರು, ಪಳೆಯುಳಿಕೆಯಂತೆ ಉಳಿದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲುಗೊಂಡಿದ್ದು ದ್ರಾವಿಡ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕೊಂಡಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಬಹುದಾಗಿದೆ."೨

ದೇವರಗುಡಿಪಲ್ಲಿ

ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನಿಂದ ೩ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗಡಿದಂ ಅಥವಾ ಗಡಿದಂ ಪಟ್ಟಣವೆಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ನಂತರ ಗಡಿದಂ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರತಿನಾಮ 'ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಸಮುದ್ರ' ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ತಿರುವೆಂಗಡನಾಥ (ತಮಿಳು) ಅಥವಾ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರನ ದೇವಾಲಯದಿಂದಾಗಿ ಈ ಊರಿಗೆ 'ದೇವರ ಗುಡಿಪಲ್ಲಿ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವರ ಗುಡಿಪಲ್ಲಿ ದೈವವಾಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮವಾಗಿದೆ. ದೇವರಗುಡಿಪಲ್ಲಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ಬೂದಿ, ಮಡಿಕೆಗಳು ಅವಶೇಷಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ದೇವರಗುಡಿಪಲ್ಲಿಯನ್ನು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಗಡಿದಂ ಎಂದೇ ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗಡಿದಂ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ವರ್ಷವಿಡೀ ರಾಜ್ಯದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ನೆರೆಯ ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದಿಂದಲೂ ಭಕ್ತರು ಭೇಟಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ(ಕಸಬಾ)

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಪ್ರಸ್ತುತ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ೨೭ನೇ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾಲೂಕು, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯೂ ಇದರ ಮೇರೆಗಳಾಗಿವೆ. 'ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ' ಇದರ ಸ್ಥಳನಾಮ ನಿರ್ದೇಶನದ ಬಗ್ಗೆ ಹಲವು ವಾದಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತೆ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

೧. ಹೊಯ್ಸಳರ ಮತ್ತು ನಂತರದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳಾಳೆ, ಬಳ್ಳಾಪುರ, ಚಿನ್ನಬಳ್ಳಾಪುರ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿದೆ.

೨. ಡಾ. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಯು.ಕಾಮತ್ ಅವರ ಹೇಳಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ "ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಎಂಬುದು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ಥಳದಿಂದ ವಿಭಿನ್ನ ಎಂದು ತೋರಿಸಲು

ಇಟ್ಟ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಮುಸ್ಲಿಮರು ಇದನ್ನು ಛೋಟಾಬಳ್ಳಾಪುರವೆಂದು, ತೆಲಗು ಭಾಷೆಯವರು 'ಚಿನ್ನಬಳ್ಳಾಪುರ'ವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ"[೬೩] ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

೩. ಆವತಿಯ ಭೈರೇಗೌಡನ ಮಗ ಮಲ್ಲಭೈರೇಗೌಡನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೭೮ರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಈ ಹಳ್ಳಿಯು ಮೂಲತಃ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ನಿವೇಶನವನ್ನು 'ಕೋಡಿಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೊಯ್ಸಳರ ದೊರೆ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಸೋದರನಾದ ದೊಡ್ಡಬಲ್ಲಾಳನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರವನ್ನು ಮತ್ತು ಇವನ ಹೆಂಡತಿ ಶಾಂತಲೆಯ ಮಗ ಚಿಕ್ಕಬಲ್ಲಾಳನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಇದು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲಾಳೆ-ಬಳ್ಳಾಪುರ ಎಂದಾಗಿದೆ.

೪. ಈ ಭಾಗವು ಮೊಘಲರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಟಂಕಸಾಲೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದರು. ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರದಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಲಾದ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ 'ಬಾಲಾಪುರ' ಎಂಬ ಪೂರ್ಣ ಹೆಸರು ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, 'ಬಾಲಾ' ಎಂಬ ಬರಹವಿರುವ ನಾಣ್ಯಗಳು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾದವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ.

೫. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರವನ್ನು ವಾಣಿಜ್ಯೀಕರಣ ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪಾರೀಕರಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಪದ (ಸ್ಥಳ) ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಚಿಕ್ಕ-(ಪ್ರಮಾಣವಾಚಕ), ಬಳ್ಳ-(ಅಳತೆಯ ಮಾನದಂಡ), ಪುರ-(ಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ನಗರ ಅಥವಾ ಮಹಾನಗರ) ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಚಿಕ್ಕ+ಬಳ್ಳಾ+ಪುರ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಹಾಗೆಯೇ ಇದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ 'ಕೋಡಿಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿ' ಜಲಸೂಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮ ಎನ್ನಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಈ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಾವತಿ ನದಿಯು ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ನದಿಗೆ ಕೋಡಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದರಿಂದಾಗಿ ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರಬಹುದು ಹಾಗೂ ಇದು ಒಂದು ಸಸ್ಯಮೂಲದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಸ್ಥಳನಾಮ ಎಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು!

ನಂದಿಗ್ರಾಮ/ನಂದಿದುರ್ಗ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದಿಂದ ಏಳು ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ನಂದಿದುರ್ಗದ ಈಶಾನ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿಗ್ರಾಮವು ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹೋಬಳಿಯ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕೆಲವು ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ತಿರುನಂದಿಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮವು ಆವತಿ ಪ್ರಭುಗಳಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತಾದರೂ ಇಲ್ಲಿರುವ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುವ ಚೋಳ ಮತ್ತು ಪಲ್ಲವರ ಶಾಸನಗಳಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಇಡೀ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯವಾದ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಭೋಗ ನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಾಮವು ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಹೊಂದಿದೆ.

ನಂದಿದುರ್ಗ ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಗಿರಿಧಾಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ನಂದಿಗಿರಿ', ಕೂಷ್ಮಾಂಡಗಿರಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ನಂದಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಳನಾಮ ದೈವವಾಚಿ/ಪ್ರಾಣಿವಾಚಿ ಸಂಬಂಧಿ ಸ್ಥಳನಾಮವಾಗಿದೆ. ಗಂಗರು ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು ನಂದಿಗಿರಿ ಒಡೆಯರು. ನಂದಿಗಿರಿನಾಥ ಎಂದೂ ಚೋಳರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಿಗಿರಿ ಅಥವಾ ನಂದಗಿರಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳು ಪೌರಾಣಿಕವಾಗಿ, ಚಾರಿತ್ರಿಕವಾಗಿ, ಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆ

ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆಯು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಅಂಬಾಜಿದುರ್ಗ ಹೋಬಳಿಗೆ ಸೇರಿದೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ರಸ್ತೆಯ ಎಡಬದಿಗೆ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಿಂದ ೮ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಹಿಂದೆ ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪಾರರು ನೆಲೆಸಿದ್ದರಾದರೂ ಈಗ ಮುಸಲ್ಮಾನರೇ ಶೇಕಡ ೮೦ರಷ್ಟು ಇರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದು ಜಾತಿವಾಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮವಾಗಿದೆ. ಚೋಳರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿದ್ದಾಗ ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಅವರ ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆಯನ್ನು 'ವಿದಿರಚ್ಚೆತ್ತು' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.[೪೪] ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಶೃಷ್ಟೀಶ್ವರ/ಸೆಟ್ಟೀಶ್ವರ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಸೆಟ್ಟಿದೇವ ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ನಾಮಫಲಕ ಶೃಷ್ಟೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಸೆ(ಶೆ)ಟ್ಟೀಶ್ವರ ಎಂಬುದರ ರೂಪಾಂತರವೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ(ಸೆಟ್ಟಿದೇವ–ಕೈವಾರನಾಡಿನ ಪ್ರಭು ಮಹಾನಾಯಕ ಅಂಗೈಮುಗಿಲ್ ಅಮುದನ್ನನ ಮಗ ಪಿರಮಡಿರಾಯಸೆಟ್ಟಿದೇವ).

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

೧. ಜಾಜಿ ದೇವೇಂದ್ರಪ್ಪ, ೨೦೦೪, **ಆಂಧ್ರ ಕರ್ನಾಟಕ ಗಡಿ ಪ್ರದೇಶದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು**, ಪು.೨.

೨. ಶಂಬಾ ಜೋಷಿ, ೧೯೭೬, **ಎಡೆಗಳು ಹೇಳುವ ಕಂನಾಡ ಕಥೆ**, ಪು.೬–೭.

೩. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೮೧, **ವಾಗಾರ್ಥ**, ಪು.೩೩.

೪. ನಾಗರಾಜ ಎಸ್., ೨೦೦೨, **ಪುರಾತತ್ವ ಮತ್ತು ದೇಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ**, ಪು.೩೦.

೫. ಅದೇ, ಪು.೩೩.

೬. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ವಿ., ೧೯೮೭, **ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೫.

೭. ಎ.ಕ.X, Ct ೧೫೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೬೧೪.

೮. ಎ.ಕ.X, Gd ೬೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೮೨.

೯. ಎ.ಕ.X, Ct ೩೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೫೫.

೧೦. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ವಿ., ೧೯೮೭, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೫೫.

೧೧. ಲಕ್ಕಪ್ಪಗೌಡ ಎಚ್.ಜೆ., ೧೯೯೭, **ಜಾನಪದ ಕೈಪಿಡಿ**, ಪು.೩೦೧.

೧೨. ನಾರಾಯಣ ಕೆ.ವಿ.(ಸಂ), ೨೦೦೦, **ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಗಳು ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ**, ಪು.೨೭.

೧೩. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., ೧೯೯೫, **ಕನ್ನಡ ನಾಮವಿಜ್ಞಾನ**, ಪು.೬೪.

೧೪. ಇತಿಹಾಸದರ್ಶನ, ಸಂ.೨೯, ೨೦೧೩, ಪು.೩೨೪.

೧೫. ಎ.ಕ.X, Bg ೪ ಮತ್ತು ೫.

೧೬. ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ಸಂ.೨೮, ೨೦೧೩, ಪು.೩೨೫.

೧೭. ಅದೇ, ಪು.೩೨೪.

೧೮. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ. ೧೯೯೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೯೧.

೧೯. ದೇ.ಜವರೇಗೌಡ, ೧೯೯೦, **ಸ್ಥಳನಾಮ ವ್ಯಾಸಂಗ**, ಪು.೨೩.

೨೦. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೮೧, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೩೦.

೨೧. ಎ.ಕ.X, Bg ೧೮, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೧೮.

೨೨. ಜಾಜಿ ದೇವೇಂದ್ರಪ್ಪ, ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨೩೨.

೨೩. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್, ೨೦೦೧, **ಗಂಗಡಿಕಾರ ಒಕ್ಕಲಿಗರು**, ಪು.೩೭.

೨೪. ಎ.ಕ.X, Bg ೫೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭೧೦

೨೫. ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಬಿಳಿಮಲೆ, **ಕೊರಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ**, ಪು.೨೬.

೨೬. ಎ.ಕ.X, Sd ೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭೮೪

೨೭. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ವಿ., ೧೯೮೭, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೬೦–೬೧

೨೮. ಜಾಜಿ ದೇವೇಂದ್ರಪ್ಪ, ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೮೨.

೨೯. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ವಿ., ೧೯೮೭, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೫೨.

೩೦. **ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು**, ಸಂ.೩, ಪು.೨೫೬೦.

೩೧. DED, 1961, No.1545, P.36-37.

೩೨. ಮೋಹನ್‌ಕೃಷ್ಣ ರೈ ಕೆ., ೨೦೦೪, **ಪ್ರಭುತ್ವ ಮತ್ತು ಜನತೆ**, ಪು.೮೭-೮೮.

೩೩. ಪೂಜಾರ ಜಿ.ವಿ., **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಬಂಧ**, ಪು.೧೯೦.

೩೪. DED, 1961, No.3009, P.269.

೩೫. ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ ಹಿರೇಮಠ, ೧೯೯೪, **ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರು**, ಪು.೧೧೧.

೩೬. ಸಿರಿಗನ್ನಡ ಅರ್ಥಕೋಶ, ಪು.೨೫೫.

೩೭. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೭೯, **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಸಂ.೧, ಪು.೯.

೩೮. ದೇ.ಜವರೇಗೌಡ, ೧೯೯೦, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨೨.

೩೯. ನಾಗರಾಜಯ್ಯ ಹಂಪ, ೧೯೯೭, **ಚಂದ್ರಕೊಡೆ**, ಪು.೩.

೪೦. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., ೧೯೯೪, **ಕರ್ನಾಟಕ ಕೈಫಿಯತ್ತುಗಳು**, ಪು.xxviii ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ.

೪೧. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ವಿ., ೧೯೮೭, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೧೮.

೪೨. ಎ.ಕ.X, Bg ೫೮.

೪೩. ಎ.ಕ.X, MR ೩೮, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೪.

೪೪. ಎ.ಕ.X, Sd ೨೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೪೧.

೪೫. ಎ.ಕ.X, Sd ೭೫.

೪೬. ಎ.ಕ.X, Gd ೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೩೦.

೪೭. ಎ.ಕ.X, Bg ೫೮.

೪೮. ಎ.ಕ.X, Bg ೨೮, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೭೫.

೪೯. ಎ.ಕ.X, Bg ೨೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೫೫.

೫೦. ARMD, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೧೭-೧೯.

೫೧. ಎ.ಕ.X, ೫೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೦೩.

೫೨. ಎ.ಕ.X, Cb ೪೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೩೮.

೫೩. ಎ.ಕ.X, Bg ೨೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೩೩.

೫೪. ಎ.ಕ.X, Sd ೯೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೩೪.

೫೫. ಎ.ಕ.X, Gd ೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೦೨.

೫೬. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂ.೨೮, ೨೦೦೩, ಪು.೩೨೫.

೫೭. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., ೧೯೯೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೫೪.

೫೮. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ವಿ., ೨೦೧೨, **ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು**, ಪು.೧೨೨.

೫೯. ಮಹಂತೇಶ ೨೦೧೩, **ಹೊಸದುರ್ಗ ತಾಲೂಕು ಪರಿಸರದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೮೩.

೬೦. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ.(ಸಂ), ೧೯೯೯, **ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು**, ಭಾಗ ೧, ಪು.೫೬.

೬೧. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂ.೧೮, ೨೦೦೩, ಪು.೨೬.

೬೨. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ.(ಸಂ), ೧೯೯೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೭೦.

೬೩. ಕಾಮತ್ ಸೂರ್ಯನಾಥ, ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್ ಭಾಗ ೩, ಪು.೫೦೫

೬೪. ಎ.ಕ.X, Ct ೮೫

ಅಧ್ಯಾಯ ನಾಲ್ಕು

ಐತಿಹ್ಯಗಳು

೪.೧. ಪೌರಾಣಿಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

೪.೨. ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

೪.೩. ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ಅಧ್ಯಾಯ ನಾಲ್ಕು

ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಸಮಗ್ರ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಕಾರರು ಲಿಖಿತ ಪರಂಪರೆಯನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತ ಜನಸಮುದಾಯಗಳ ಮನದಲ್ಲಿರುವ ಅಲಿಖಿತ ರೂಪದ ಚರಿತ್ರೆಯ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಮೌಖಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಜನಸಮುದಾಯದ ಬದುಕಿನ ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೌಖಿಕ ಆಧಾರಗಳು ಜೀವಂತವಾಗಿ ಬೆರೆತು ಹೋಗಿರುತ್ತವೆ. ಕಂಠಪಾಠದ ಪರಂಪರೆಯ ಕವಲುಗಳಾದ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಸತ್ಯದ ದಿಕ್ಕಿನೆಡೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಮಾನವನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವಾದ ಹಾಗೂ ನಡೆಯಬಹುದಾದ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಆಧಾರ ಸಹಿತವಾಗಿ ಹಾಗೂ ವಾಸ್ತವಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಘಟನೆಗಳೆಂಬಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

"ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ದೇವಾಲಯ, ಸ್ಮಾರಕ, ಶಾಸನ, ನಾಣ್ಯ, ಶಿಲ್ಪ, ಕೆರೆ, ಬಾವಿ, ಚಿತ್ರ ಮುಂತಾದ ಗೋಚರ ರೂಪದ ಆಕರಗಳಂತೆ, ಮೌಖಿಕ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ರೂಪಗಳಾದ ಐತಿಹ್ಯಗಳು, ಗಾದೆಗಳು, ಒಗಟು, ಹಾಡು, ಕಥೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೂ ಕಟ್ಟಬಹುದಾಗಿದೆ."[೧] ಅಂದರೆ ಇತಿಹಾಸದ ರಚನೆಗೆ ಆಕರಗಳಾದ ಶಾಸನ, ಸ್ಮಾರಕ, ನಾಣ್ಯ, ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು, ವೀರಗಲ್ಲು ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ನೆರವಾದರೆ, ಆ ಆಕರಗಳ ಹುಟ್ಟಿನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಡುತ್ತವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಇತಿಹಾಸದ ಆಕರಗಳೂ ಹೌದು, ಆಕರಗಳ ಇತಿಹಾಸವೂ ಹೌದು.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಬಹುಮುಖ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳುಳ್ಳ ಜಿಲ್ಲೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಭಾಗವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬರುತ್ತಿರುವ ಇಲ್ಲಿನ ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು, ಉರ್ದು ಭಾಷೆಗಳ ಸತ್ವವನ್ನು ತನ್ನ

ಭಾಗವಾಗಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನಾಳಿದ ರಾಜವಂಶಗಳು ಆಯಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಪ್ರತೀಕಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯೂರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಮುದಾಯಗಳು ಕಾಲಘಟ್ಟಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಬದುಕನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಆಡಳಿತ ಭಾಷೆಯಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಆಂಧ್ರ-ಕರ್ನಾಟಕದ ಗಡಿಭಾಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುಪಾಲು ಜನರ ಮಾತೃಭಾಷೆ ಹಾಗೂ ಜೀವನವಿಧಾನ ತೆಲುಗುಮಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬಹುಪಾಲು ಬುಡಕಟ್ಟು ಸಮುದಾಯಗಳು ತಮ್ಮ ಮೂಲವನ್ನು ಆಂಧ್ರ ಮೂಲವೆಂದು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ತಮಿಳು ಪ್ರಭಾವ ದಟ್ಟವಾಗಿದೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ದ್ವಿಭಾಷಿಕ ಅಥವಾ ತ್ರಿಭಾಷಿಕ ಸತ್ವವುಳ್ಳ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಕೊಡುವ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚುವ ಉದ್ದೇಶವೂ ಇದೆ.

ಬಯಲುಸೀಮೆ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಅರೆಕಾಲಿಕ ಮಳೆ ಹಾಗೂ ವಿರಳವಾದ ಕಾಡುಗಳಿಂದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಹೇರಳವಾದ ಹಳ್ಳ-ತೊರೆ-ನದಿ ಮತ್ತು ಕೆರೆಗಳು ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತುಂಬಿ ಹರಿದು ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನದಿ ಕಣಿವೆಗಳ ಮರಳಿನ ಸಾಗಾಣಿಕೆಯಿಂದ ಹರಿವ ನೀರು ಭೂಮಿಯ ಆಳಕ್ಕಿಳಿಯದೆ ಅಂತರ್ಜಲದ ಮಟ್ಟ ಕುಸಿದಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಕಾಡು ನಾಶವಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರದ ಜನಜೀವನ ಹಾಗೂ ಕಸುಬು ವೃತ್ತಿಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಐತಿಹ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಸಂಶೋಧಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಕಸಬಾ ಸೇರಿದಂತೆ ಆರು ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಆಂಧ್ರ, ಅನಂತಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬೆಂಗಳೂರು ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳು ಆವರಿಸಿವೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಆಂಧ್ರ ಮತ್ತು ತಮಿಳುನಾಡು, ಕೋಲಾರದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಭಾಷಿಕ ಪ್ರಭಾವದಲ್ಲಿ ಮಿಳಿತಗೊಂಡಿವೆ. ಇದರ ನಡುವೆ ಕನ್ನಡದ ದಟ್ಟವಾದ ವ್ಯಾಪಕತೆ ಇಲ್ಲಿನ ಒಟ್ಟಾರೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ರೂಪಿಸಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಇದಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ತಾಲೂಕು ಅರ್ಧ ಕರ್ನಾಟಕದ ಜಿಲ್ಲೆ, ಉಳಿದ ಅರ್ಧಭಾಗ ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶ ಇಲ್ಲವೇ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು, ತಮಿಳಿನ ಭಾಷಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಆಯಾಮಗಳು ಮೇಲ್ಗೈಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಮೌಖಿಕ ಇತಿಹಾಸದ ಸ್ವರೂಪ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಗಳ ಮೌಲ್ಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಮಗ್ರ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳ ಪಾಲು-ಪಾತ್ರಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಯನದ ಅನುಕೂಲತೆಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ೧. ಪೌರಾಣಿಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳು, ೨. ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳು, ೩. ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

೪.೧. ಪೌರಾಣಿಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳಗಳು ಅನೇಕ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳು, ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಐತಿಹ್ಯಗಳ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ರಾಮಾಯಣ–ಮಹಾಭಾರತದ ಘಟನೆಗಳೊಂದಿಗೆ ತಳಕು ಹಾಕುವ ಮೂಲಕ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಪುರಾಣಗಳಷ್ಟು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಗುರುತಿಸಲು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೈವಾರ, ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ನಂದಿ, ಸಾದಲಿ, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ತಲಕಾಯಲಬೆಟ್ಟ, ಯಗವಕೋಟೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳು ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತವೆ.

ನಂದಿ : ಬಾಣ ಗಂಗರಸರ ಸೈನಿಕ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಹೆಸರಾದ ನಂದಿಕ್ಷೇತ್ರವು ತ್ರೇತಾಯುಗದಷ್ಟು ಪುರಾತನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸ್ಥಳಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದ ೨೭ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ವೈಭವೀಕರಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಿವನ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ ನಂದಿಯು, ಕ್ಷಾಮದಿಂದ ತತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವಲೋಕದ ಕಾಮಧೇನು ವಿನೊಂದಿಗಿನ ಸಮಾಗಮದಿಂದ ಸಹಸ್ರಾರು ಕರುಗಳು ಜನಿಸಿದಾಗ ಅವುಗಳಿಗಾಗಿ ಕಾಮಧೇನು ಹರಿಸಿದ ಹಾಲಿನ ಪ್ರವಾಹವೇ ಕ್ಷೀರನದಿಯಾಯಿತಂತೆ. ಕ್ಷಾಮದಿಂದ ಬಳಲಿದ್ದ ಜನ ಹಾಲು ಕುಡಿದು ಸಂತೃಪ್ತರಾದರಂತೆ.

ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಸಾಗರಕ್ಕೆ ಸೇತುವೆ ನಿರ್ಮಿಸಲು ಮುಂದಾದ ರಾಮನಿಗೆ ವಾನರರು ನೆರವಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ರಾಮನಿಗೆ ನೆರವಾಗಲೆಂದು ಮೇರುಪರ್ವತದಿಂದ ತಾವು ತಂದಿದ್ದ ಐದು ಶಿಖರಗಳನ್ನು, ಸೇತುವೆ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲೇ ಇಳಿಸಿದರಂತೆ. ಅವರು ಇಳಿಸಿದ ಆ ಪಂಚಗಿರಿಗಳೇ ನಂದಿಬೆಟ್ಟ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿಗಿರಿ, ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ, ಸ್ಕಂದಗಿರಿ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣುಗಿರಿಗಳೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ರಾಮಾಯಣ ಕಾಲದ ದಂಡಕಾರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶ ಇದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೈವಾರ: ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವು ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂಬ ಪೌರಾಣಿಕ ಹೇಳಿಕೆ ಇದ್ದು, ಮಹಾಭಾರತದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ಏಕಚಕ್ರನಗರ' ಅಥವಾ ಏಕಚಕ್ರಪುರವೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ವನವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದ ಪಾಂಡವರು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಇಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದರೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆ ಇದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಕೈವಾರದ ಬಳಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಬಂಡೆಯೊಂದನ್ನು ಭೀಮನು ಬಕಾಸುರನನ್ನು ವಧಿಸಿದ ಸ್ಥಳವೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಪಾಂಡವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದು,

ಅವು ಪಾಂಡವ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಲಿಂಗಗಳೆಂಬ ಐತಿಹ್ಯವೂ ಇದೆ. ಮಹಿಷಾಸುರನನ್ನು ವಧಿಸುವ ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ ದೋಷಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾದ ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರಿಯು ಕೈವಾರದಲ್ಲಿನ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ಭೀಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಅಮರನಾರಾಯಣರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ದೋಷಮುಕ್ತಳಾದಳೆಂಬ ಐತಿಹ್ಯ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜನಜನಿತವಾಗಿದೆ.

ಕೈವಾರವನ್ನು ಹರಿಹರ, ಸಂಗಮ ಕ್ಷೇತ್ರ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ವೃತಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ನಂತರ ಇಂದ್ರನು ದೋಷ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪಂಚನಾರಾಯಣರ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ವಿವಿಧ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನಂತೆ. ದೇವತೆಗಳ ರಾಜ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವಶಿಲ್ಪಿ 'ಮಯ'ನಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಂಚನಾರಾಯಣರಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಶ್ರೀ ಅಮರ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ಕೈವಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿತವಾಗಿದೆ.

ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಸೀತಾ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸಮೇತ ರಾಮಚಂದ್ರನು ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ದಿನಗಳು ತಂಗಿದ್ದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಇಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ನೀರು ಕಾಣದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಜಲ ಉದ್ಭವವಾಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇಂದಿಗೂ ಅದನ್ನು 'ಲಕ್ಷ್ಮಣ ತೀರ್ಥ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಗೌರಿಬಿದನೂರು: ಹಿಂದೆ 'ಬಿದರೂರು' ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದು ಮಹಾಭಾರತದ ವಿಧುರನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ ಇದೆಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಪೌರಾಣಿಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ನೆರೆಯ ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ (ಮೂಲತಃ ದೊಡ್ಡ ಕುರುಗೋಡು ಇದರ ಮೂಲ ಹೆಸರು)ಕ್ಕೂ ವಿಧುರನೊಂದಿಗೆ ಪೌರಾಣಿಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೈತ್ರೇಯಿ ಋಷಿಗಳಿಂದ ನೆಡಲ್ಪಟ್ಟು, ವಿಧುರನಿಂದ ಪೋಷಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪುರಾತನವಾದ ಇಲ್ಲಿನ ಆಲದ ಮರ ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಇದೆ.

ಮತ್ತೊಂದು ಮಾಹಿತಿ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಮೊದಲು ದಾರಿನಾಯ್ಕನಪಾಳ್ಯನ ವಶದಲ್ಲಿತ್ತು. ಆತ ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಗೌರಿಗೆ ಇದನ್ನು ಬಳುವಳಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ. ವಿದುರಾಶ್ವ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಗೆ ಆಕೆಯ ಹೆಸರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಇದು 'ಗೌರೀಬಿದನೂರು' ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಅನಂತರ ಮುಸ್ಲಿಮರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರದ ಹುಸೇನಷಾ ಮರ್ಜ ಎಂಬ ಶ್ರೀಮಂತನ ಮತ್ತು ಅವನ ಕುಟುಂಬದವರ ಗೋರಿಗಳಿದ್ದವು. ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲೆ ಜಲಾಲ್ ಬಖಾರಿ ವಲಿಯ ದರ್ಗಾ ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಗೋರಿಬಿದನೂರು ಗೌರಿಬಿದನೂರಾಯಿತು.

ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ: ದೊಡ್ಡ ಕುರುಗೋಡು ಗ್ರಾಮದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಂಡವ್ಯಮುನಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಪಟ್ಟಕ್ಕಾಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಬೊಕ್ಕಸದಿಂದ ಹಣವನ್ನು ದೋಚಿದ ಕಳ್ಳನನ್ನು ರಾಜಭಟರು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಂದರು. ಭಟರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಆತ ತಾನು ಕದ್ದಿದ್ದ ಹಣವನ್ನು ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾದ ಮಾಂಡವ್ಯ ಋಷಿಯ

ಮುಂದೆ ಸುರಿದು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು. ಕಳ್ಳನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಬಂದ ರಾಜಭಟರು ಋಷಿಯ ಮುಂದೆ ಇದ್ದ ಹಣದ ರಾಶಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಅವರನ್ನೇ ಕಳ್ಳರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಶೂಲ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಿಸಿದರು. ಮೌನವ್ರತದಲ್ಲಿದ್ದ ಋಷಿಯು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ತಿಳಿಯದ ತಪ್ಪಿಗೆ ಇಂತಹ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಮಾಂಡವ್ಯನು ಯಮಧರ್ಮರಾಯನನ್ನು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ದಾಸಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸು ಎಂದು ಶಪಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ ಯಮಧರ್ಮರಾಯನು ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯ ಮಹಾರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ದಾಸಿಯ ಮಗನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಉದ್ಯೋಗ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ದೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ನೀಡಿದ ಉಪದೇಶ 'ವಿದುರನೀತಿ' ಎಂದೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪರಮಭಕ್ತನಾಗಿ ಮಹಾಭಕ್ತ ವಿದುರನೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಹೊಂದಿದನು. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಯುದ್ಧದ ತರುವಾಯ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದ ಮೇರೆಗೆ ವಿದುರನು ಉತ್ತರ ಪಿನಾಕಿನಿ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೃಹದಾಕಾರವಾದ ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಮೈತ್ರೇಯಿ ಮಹಾಋಷಿಗಳು ವಿದುರನಿಗೆ ನಾರಾಯಣ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆಂದು, ವೃಕ್ಷದ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಶ್ವತ್ಥನಾರಾಯಣನನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿ ಯಮನು ಶಾಪವಿಮೋಚನೆ ಹೊಂದಿದನೆಂದು ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಬ್ಯಾಟರಾಯ ಸ್ವಾಮಿ ದಿಬ್ಬ: ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಕ್ಕದಾಸರಹಳ್ಳಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬ್ಯಾಟರಾಯ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ನಾಯಕ ಜನಾಂಗದವರ ಕುಲದೈವವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವರ ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಯಕ ಜನಾಂಗದವರೇ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಪೌರಾಣಿಕ ನಂಬಿಕೆ ಪ್ರಕಾರ ಮೂಲತಃ ಮಾಗಡಿಯಿಂದ ಬಂದ ದೇವರು ಮಳಮಾಚನಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತಂಗಿದ್ದು, ನಂತರ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ.

ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಗಡಿಯಿಂದ ಮಳಮಾಚನಹಳ್ಳಿಗೆ ಮೂರು ಜನ ದಾಸರು(ಚಿನ್ನದಾಸ, ಪೆದ್ದದಾಸ ಮತ್ತು ನಡಿಪಿದಾಸ) ಬಂದರು. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಾಗಲೇ ರಂಗನಾಥ ಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯವು ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿತ್ತು. ದೇವರು ನಮ್ಮವನೆಂದು ಅರ್ಚಕರಿಗೂ ಮತ್ತು ದಾಸರಿಗೂ ವಾದ ವಿವಾದಗಳುಂಟಾದವು. ನಂತರ ದಾಸರಿಗೆ ಅರ್ಚನಾಧಿಕಾರ ಲಭ್ಯವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನೊಂದು ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ಯಾಟರಾಯಸ್ವಾಮಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ತಾನು ಮೂಲತಃ ಪೆನುಗೊಂಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದೇನೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ಈ ವಿಗ್ರಹವು ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಪೆನುಗೊಂಡೆಯ ಮಾದಮಲ್ಲೇಶ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ತಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಯಿತೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ.

"ಜಾನಪದ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಈ ದೇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕೆಲವು ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಬ್ಯಾಟರಾಯನನ್ನು ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ದೇವರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ನರಸಿಂಹ ಅಥವಾ

ವೆಂಕಟೇಶ್ವರನನ್ನು ಇವರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಷ್ಣು ಅಥವಾ ನಾರಾಯಣನ ಎಲ್ಲಾ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಬ್ಯಾಟರಾಯಸ್ವಾಮಿಯ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಪುರಾಣದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಅಡಗಿದೆ" ಎಂದು ಪ್ರೊ.ಕೆ.ಆರ್.ನರಸಿಂಹನ್ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.[೨]

ಗಡಿದಂ: ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ವೆಂಗಳನಾಥನ ಶಿಲ್ಪವು ಪೌರಾಣಿಕವಾಗಿ ಜನಮೇಜಯ ರಾಯನಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂಲಮೂರ್ತಿ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇದ್ದು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಾದಿಗಳು ಜರುಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವನ್ನು ಶ್ರೀ ರಾಮಾವತಾರ ಪುರುಷಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ.

ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಾದಲಿ ಪಟ್ಟಣವು ಪಾಂಡವ ಸಹೋದರ ಸಹದೇವನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ 'ಸಹದೇವ ಪಟ್ಟಣ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಸ್ಥಳೀಯವಾದ ಮಹತ್ವದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸುಳಿವನ್ನು ನೀಡುವ ಕುರುಹುಗಳಾಗಿವೆ.

೪.೨. ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಗೆ ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾಹಿತಿಗಳು ಆಧಾರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇಂಥವುಗಳಲ್ಲಿ ಐತಿಹ್ಯವೂ ಒಂದು ದಾಖಲೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇತಿಹಾಸವು ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಐತಿಹ್ಯವು ಚರಿತ್ರೆ ಅಥವಾ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಪೂರಕ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಚರಿತ್ರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಐತಿಹ್ಯವು ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವಾದುದು. ಭೌತಿಕ ಆಧಾರವೊಂದನ್ನು ಮೂಲಸ್ವರೂಪದಂತೆಯೇ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ನಂಬಿಕೆಗಳ ಕಲ್ಪನೆಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಅದನ್ನು ಬೆಳೆಸಲಾಗುವುದು. ಎಲ್ಲೋ ಯಾವಾಗಲೋ ಘಟಿಸಿದ ಒಂದು ಘಟನೆ ಅದು ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಾಹಿತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಆ ಪರಿಸರದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ವೈಭವೀಕರಣದ ಅಂಶಗಳು ಜನಪದದಿಂದ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಐತಿಹ್ಯಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. "ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಂಗತಿಯೊಂದು ಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಬೇಕೋ ಹಾಗೆ ರೂಪು ತಳೆಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಮಾನವನ ಆಲೋಚನೆಗಳ ಮಿತಿಗಳನ್ನು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಧ್ವನಿಸುತ್ತವೆ. 'ಕಲ್ಪನೆ' ಎಂದರೆ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ 'ಸುಳ್ಳು' ಎಂದೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ವಾಸ್ತವ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮನುಕುಲವು ಅನುಭವಿಸುವ ಹರಕೆಗಳನ್ನು ಧ್ವನಿಸುತ್ತವೆ."[೩]

ಲಿಖಿತ ಇತಿಹಾಸವು ರಾಜ-ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ನೀಡಿದರೆ ಐತಿಹ್ಯವು ಸ್ಥಳೀಯರ ನಡುವೆ ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾಳೆಯಗಾರರಂಥವರ ನೆನಪುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಆವತಿ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಸುಗಟೂರು, ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಕೆಳಕಂಡಂತಿವೆ.

ಆವತಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರು: ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ತುಮಕೂರು ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ ಆವತಿಯ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ನಂದಿಮಂಡಲದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳಿದರು. ಅಂದರೆ "ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಂದಗಿರಿದುರ್ಗದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಇವರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಈ ನಂದಿ ಮಂಡಲದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇವರ ಶಾಸನಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊನಊರುನಾಡು, ಮೂಲೆಗಾಸಿನ ಸೀಮೆ, ಹಣಬೆಪ್ಪೊರೂ ಸೀಮೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ(ಕಸಬಾ)ದ ಕುಡುವತಿ ಸ್ಥಳದ ತಾಮ್ರಶಾಸನ ಇವರ ಪೂರ್ವಿಕರ ಬಗ್ಗೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತದೆ."[೪]

ಮರಿಬೈರೇಗೌಡ ಮತ್ತು ಆತನ ಮಗ ಮಾದೇಗೌಡ ತಮ್ಮ ಕುಲದೈವ ಭೈರವನೆಂದು, ಮನೆದೇವರು ಕರಗದಮ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅಂಶ. ಈ ಮರಿಭೈರೇಗೌಡ ಮತ್ತು ಈತನ ಮಗ ಮಾದೇಗೌಡರನ್ನು ಆವತಿ ಪ್ರಭುಗಳ ಪೂರ್ವಜರೆಂದೂ ಇವರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೩೮ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂಚಿನವರೆಂದೂ ಶಾಸನದ ಆಧಾರದ ಮೇರೆಗೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಐತಿಹ್ಯ: ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ಮೊರಸು ಒಕ್ಕಲಿಗರೆಂದು ಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದ ಆವತಿನಾಡು, ಯಲಹಂಕನಾಡು, ಸುಗಟೂರು ನಾಡು ಮತ್ತು ಮಹಾನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ಮೂಲದವರೆಂದೂ ಅವರು ಕಂಚಿಯ ಸಮೀಪದ ಪುತ್ತೂರಿಗೆ ಸೇರಿದವರೆಂದೂ ಈ ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷ ರಣಭೈರೇಗೌಡನೆಂದೂ ಅವನು ಮತ್ತು ಅವನ ಸೋದರರು ದುಷ್ಟನಾದ ಸ್ಥಳೀಯ ಪಾಳೆಯಗಾರನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಭೈಯಮ್ಮಳನ್ನು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಡಲು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಊರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪಾಲಾರ್ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಗಿ ಆವತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದರೆಂದೂ, ಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಗುಪ್ತನಿಧಿ ದೊರಕಲು ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಲಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನೆರೆಹೊರೆಯ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಯಲಹಂಕ, ಸುಗಟೂರು ಆವತಿ ಮುಂತಾದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಆಳತೊಡಗಿದರು.[೫] ಇವರು ಮೊರಸು ಮನ್ನೆಯ(ಒಕ್ಕಲಿಗ)ರೆಂದು ಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದು ಕರಗದಮ್ಮನನ್ನು ಮನೆದೇವತೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಭೈರವನನ್ನು ಕುಲದೇವರನ್ನಾಗಿಯೂ ಪಡೆದಿದ್ದ ಕೃಷಿಕ ಒಕ್ಕಲಿಗರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅದರಲ್ಲೂ ಭೈರವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಿಬಲಿ ನೀಡುವುದು, ಕೆಂಡ ತುಳಿಯುವುದು ಮುಂತಾದ ಆಚರಣೆಗಳಿಂದ ಆರಾಧನೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಅಧ್ಯಯನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು: ಇವರು ಆವತಿ ಪ್ರಭುಗಳ ಶಾಖಾ ಮನೆತನದವರಾಗಿದ್ದು, ಇವರ ಉಗಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಐತಿಹ್ಯಗಳಿವೆ.

ಐತಿಹ್ಯ: ಈ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮಲ್ಲಭೈರೇಗೌಡನೆಂಬುವನು ತನ್ನ ಮಗ ಮರಿಗೌಡನೊಂದಿಗೆ ಬೇಟೆಗೆಂದು ಉತ್ತರದತ್ತ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದನಂತೆ. ಇಂದು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಪಟ್ಟಣವಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಕೋಡಿಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲೆ(ಮೊಲ)ಯೊಂದು ನಾಯಿಯ ಮೇಲೇರಿ ಹೋಗಿ ಕಾದಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು, ಇದು ಗಂಡು ಮೆಟ್ಟಿದ ನಾಡೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ. ಅವರು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆದು ಅಲ್ಲೊಂದು ಕೋಟೆ ಕಟ್ಟಿ ಪೇಟೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರವು ಮರಿಗೌಡ ಮತ್ತವನ ವಂಶಸ್ಥರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಾಲ ಉಳಿಯಿತು. ಕ್ರಮೇಣ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ನಂದಿದುರ್ಗ, ಕಳವರ ದುರ್ಗ, ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಇಟ್ಕಲ್‌ದುರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಬಲಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು.

ಸುಗುಟೂರಿನ ಪಾಳೆಯಗಾರರು: ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಜಂಗಮ ಕೋಟೆ ಸಮೀಪದ ಸುಗುಟೂರು ಗ್ರಾಮವೇ ಈ ಪ್ರಭುಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಮೂಲನೆಲೆ. ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ ಇವರು, ಮುಂದೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಭದ್ರವಾದ, ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ, ಕೋಟೆಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದರ ಮೂಲಕ ಹೊಸಕೋಟೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಕೋಲಾರ, ಮುಳಬಾಗಿಲು, ಪುಂಗನೂರು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಿಲಗೊಂಡನಹಳ್ಳಿ(ಸರ್ಜಾಪುರ), ಆನೆಮಲೆ(ಆನೇಕಲ್) ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕು ಪ್ರದೇಶಗಳವರೆಗೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ್ದರು. ಇವರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಐತಿಹ್ಯ-೧: ಪಾಲಾರ್ ನದಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿದ್ದ ಆಲಕೂರ ವಡೇರಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದ ದೇವಪ್ಪಗೌಡನೆಂಬ ರೈತ ಮುಖಂಡನಿದ್ದ. ಆತನಿಗೆ ತಮ್ಮಪ್ಪಗೌಡನೆಂಬ ಮಗ ಮತ್ತು ಬಯ್ಯಮ್ಮ ಎಂಬ ಸುಂದರವಾದ ಮಗಳಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯನ್ನು ಕಂಚಿಯ ರಾಜ ವರಿಸಲು ಬಯಸಿದ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸದ ದೇವಪ್ಪಗೌಡ ತಮ್ಮ ಸೋದರರು ಹಾಗೂ ಕುಲಾಚಾರದವರೊಂದಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಿಸಿ ಕ್ಷೀರನದಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ನದಿ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ ಮಗಳಾದ ಬಯ್ಯಮ್ಮಳು ಗಂಗಾದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ನದಿ ಇಬ್ಭಾಗವಾಗಿ ಇವರು ನದಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ದಡಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಕಂಚಿಯ ದೊರೆ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದನಾದರೂ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಬಂದ ದೇವಪ್ಪಗೌಡ ಮತ್ತು ಅವನ ಬಂಧುಬಳಗದವರು ಇಂದಿನ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಜಂಗಮಕೋಟೆ ಸಮೀಪದ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ನೆಲೆಯನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಕಾಡು ಕಡಿದು ಊರು ಕಟ್ಟಿದರು. ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಸುರಗುತ್ತಳಿಯ ಬೇಲಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ 'ಸುರಗತ್ತಳಿಯೂರು>ಸುರಗತ್ತಲೂರು> ಸುಗುಟೂರು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು.'[೬]

ಐತಿಹ್ಯ ೨: ರಣಭೈರೇಗೌಡನೆಂಬುವನು ಕಂಚಿಯ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಯಣಮಂಜಿ ಪುತ್ತೂರಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಏಳು ಮಂದಿ ಸೋದರರೊಂದಿಗೆ ನೆಲೆಸಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿನ ದುಷ್ಟ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ರೂಪವತಿಯಾದ ದೊಡ್ಡಮ್ಮಳೆಂಬ ಗೌಡನ ಮಗಳನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಬಯಸಿದನು. ಅನ್ಯಜಾತಿಯವನಿಗೆ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಡಲೊಪ್ಪದೆ ಊರನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ಬಂದ ಇವರು ಆವತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಗುಪ್ತನಿಧಿಯಿಂದ ಆವತಿನಾಡನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ದೇವನಹಳ್ಳಿ, ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಯಲಹಂಕ ಮುಂತಾದ ಎಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಐತಿಹ್ಯ ೩: ಕಾಂಚೀವರಂ ಸಮೀಪದ ಮುದ್ವಾರಪುರ ಎಂಬ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸೀತಪ್ಪ ಗೌಡ ಎಂಬುವವನು ತನ್ನ ಸಮೀಪ ಬಂಧುಗಳಾದ ಏಳು ಕುಟುಂಬಗಳೊಂದಿಗೆ ಚಿತ್ತೂರು ತಾಲೂಕಿನ ವಾರಿಗಪಲ್ಲಿ ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲ ಕಾಲವಿದ್ದ ಬಳಿಕ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೫೦ರಲ್ಲಿ ಸುಗುಟೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೆಲೆಸಿ, ಊರನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ, ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅಲ್ಲಿ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಲಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಸಿದನು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಐತಿಹ್ಯ ೪: ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಕಂಚಿ(ಕಂಜೀವರಂ) ಪ್ರದೇಶದ ಯಣಮಂಜಿಪುತ್ತೂರು ಇಲ್ಲವೇ ಮುದ್ವಾಪುರ ಅಥವಾ ಆಲಕೂರವಡೇರಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಳವಾಸಿಗಳಿವರು. ಕಾಂಜೀವರಂ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಯಣವಂಜಿಪುತ್ತೂರು ಮುದ್ವಾಪುರ ಅಥವಾ ಆಲಕೂರವಡೇರಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಳಗಳಾವುವೂ ಇದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಳಬಾಗಿಲು ಹಾಗೂ ಬಂಗಾರಪೇಟೆ ತಾಲೂಕು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಇಳವಂಜಿನಾಡು ಎಂದು ಕರೆದಿರುವ ಅಂಶ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ವಂಶದ ಮೂಲ ಸ್ಥಳ ಕಂಚಿ(ಕಾಂಜೀವರಂ) ಸಮೀಪದ ಯಣಮಂಜಿ ಪುತ್ತೂರು, ಮದ್ವಾರಪುರ, ಆಲಕೂರ ವಡೇರಹಳ್ಳಿ ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವುದು ಮೇಲಿನ ಐತಿಹ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಳವಂಜಿನಾಡು ಎಂದು ಕರೆದಿರುವ(ಇಂದಿನ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಳಬಾಗಿಲು ಹಾಗೂ ಬಂಗಾರಪೇಟೆ ತಾಲೂಕು) ಅಂಶ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಪಾಲಾರ್ ನದಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದ ಮುಳಬಾಗಿಲು ತಾಲೂಕಿನ ಉತ್ತೂರು ಗ್ರಾಮವೇ ಐತಿಹ್ಯವೊಂದರಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪುತ್ತೂರು ಆಗಿರಬೇಕು.

ಈ ವಂಶಸ್ಥರು ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ವಲಸೆ ಬಂದ ತಮಿಳು ಮೂಲದವರು. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆ ನಿಂತು ಮೊದಲು ಕೃಷಿಯನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡರು. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ

ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಗಣ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡರು. ಮುಂದುವರಿದಂತೆ ತಮ್ಮ ನೆಲೆಯವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಗುರ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸೈನಿಕರಾಗಿ ಸೇನಾಧಿಪತಿಯವರೆಗೂ ಕರ್ತವ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡರು. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರಲ್ಲಿ ಮೆಚ್ಚುಗೆ, ನಂಬುಗೆಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು, ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಒಡೆತನವನ್ನು ಪಡೆದು ಪಾಳೆಯಗಾರರಾಗಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದರು ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಅಂಶಗಳು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತವೆ.

ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರು

ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳ. 'ದೊಂಗಲಕೊಂಡ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಪಾಳ್ಯದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಗುಮ್ಮನಾಯಕ ಎಂಬುವವನು ಕಟ್ಟಿದ ಪಾಳೆಯವಾದ್ದರಿಂದ ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಪಾಳ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದೆಯೆಂಬುದು ಐತಿಹ್ಯ ಸಾರುವ ಸಂಗತಿ. ಗುಮ್ಮನಾಯಕನು ಬೇಡರ ವಂಶದವನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬೇಡ–ನಾಯಕ ಪಾಳೆಯಗಾರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ ಇವರು ಮೊದಲಿಗೆ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಾಡುವುದಲ್ಲದೆ, ದಾರಿಹೋಕರನ್ನು ಹೊಡೆದು ದೋಚುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು. ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳ ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ, ಕಾಡಿನ ದಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವವರನ್ನು ದರೋಡೆ ಮಾಡುವುದನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಇಂಥವರನ್ನು ರಾಜನಾದವನು ವಿರೋಧಿಸದೆ ಅವರಿಗೆ ತನ್ನ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಹುದ್ದೆ, ಸ್ಥಾನ ಇಲ್ಲವೇ ಕರ್ತವ್ಯದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನೀಡುವುದರೊಂದಿಗೆ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಅಲ್ಲದೆ ಅರಣ್ಯವಾಸಿಗಳಾದ ಇವರು ದಷ್ಟಪುಷ್ಟರಾಗಿದ್ದು, ಬೇಟೆಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚಾಕಚಕ್ಯತೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಸೈನಿಕರಾಗಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ. ದಳವಾಯಿ, ಸೇನಾಪತಿಗಳಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸೇನಾಗುಂಪುಗಳ ನಾಯಕ ಮುಖಂಡರಾಗಿ ಮುಂದುವರಿದವರು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ತಮ್ಮ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪಾಳೆಯವನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಪಾಳೆಯಗಾರರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂಥ ಆಶಯಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಹಳ್ಳಿಯ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಪಾಳ್ಯದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದವರು. ಚಿತ್ತೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮದನಪಲ್ಲಿ ಪ್ರದೇಶದವರು. ಪೆದ್ದಪಾಳ್ಯ ಇವರ ಮೂಲಸ್ಥಳ, ಗುರಂಕೊಂಡ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಜನಾಂಗದವರು; ಪೆದ್ದಪಾಳ್ಯದ ಪಾಳೆಯಗಾರರಾಗಿದ್ದರು. ಖಾದ್ರಿಪತಿ ನಾಯಕನೆಂಬುವವನು ಪೆದ್ದಪಾಳ್ಯದಿಂದ ದೊಂಗಲಕೊಂಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನನ್ನು ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಪಾಳ್ಯದ ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು.

"ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಉತ್ತರ ಆರ್ಕಾಟು ಸಾಮಂತಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ ಮಂಬಾ ಎಂಬುವನ(೧೦ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ) ಸಂಬಂಧಿಕರಾಗಿದ್ದರು. ಇವನು ಸರಿಸುಮಾರು ಹತ್ತನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ."[೭] ನಂತರ ವೈದುಂಬಾ ದಾಯಾದಿಯಾದ ಖಾದ್ರಿಪತಿನಾಯಕ ದಿಲೀಪನ ಸಾಮಂತನಾಗಿ ಭೈರವನಕೊಂಡ ಮತ್ತು ದೊಂಗಲಕೊಂಡ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳ ನಾಯಕನಾದನು.

ಮತ್ತೊಂದು ಮಾಹಿತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಪಾಪನಾಯಕನೆಂಬುವವನು ಪಾತಪಾಳ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಇವನು ಮಹಾಕ್ರೂರಿಯೂ, ದೊಡ್ಡ ದರೋಡೆಕೋರನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ಗುಮ್ಮನಾಯಕನು ಇವನ ದುಷ್ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ, ಪಾತಪಾಳ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿಗೂ ಪಾಪನಾಯಕನ ಕ್ರೌರ್ಯವು ವ್ಯಾಪಿಸಲು ತನ್ನ ತಮ್ಮನಾದ ಲೊಕ್ಕನಾಯಕನೊಂದಿಗೆ ದೇವರಾಜಹಳ್ಳಿಗೆ ವಲಸೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೂಲವೃತ್ತಿ ಬೇಟೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾ ಜೀವನವನ್ನು ಸಾಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಪಾತಪಾಳ್ಯ, ದೊಂಗಲಕೊಂಡ ಮತ್ತು ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಗಾರಿಕೆಗೆ ಕಾರಣರಾದ ದಾಯಾದಿಗಳ ಸುಳಿವುಗಳನ್ನು ಅವರ ವೃತ್ತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಯಾವುದೇ ರಾಜವಂಶ ಅಥವಾ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾಪನೆ ಅಥವಾ ಆಡಳಿತಾರಂಭಕ್ಕೆ ಮೂಲವೆಂಬ ವಿವರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಐತಿಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಏಕರೂಪದ ಸಾಮ್ಯತೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಆಶಯಗಳ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳು-ವಲಸೆ ಬಂದವರು ಒಂದು ಕಡೆ ನೆಲೆ ಕಂಡುಕೊಂಡು, ನೆಲೆಸಿದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಡನ್ನು ಕಡಿದು ಕೃಷಿಯನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಬೇಟೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ನಾಯಿಯನ್ನು ಮೊಲ ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದದ್ದು, ಇದು ಆ ಭೂಮಿ ರಾಜ್ಯ ಕಟ್ಟಲು ಅರ್ಹವೆಂಬುದರ ಸೂಚನೆಯಾಗಿದೆ. ನಿಧಿ ದೊರಕುವುದು, ಇದರಿಂದ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಲಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಸಿಕೊಂಡದ್ದು, ಇದು ಆರ್ಥಿಕ ಭದ್ರತೆಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತದೆ. ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ದೇವರು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯ ಕಟ್ಟಲು ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡುವುದು ಈ ರೀತಿಯ ಅಂಶಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಮುದಾಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಘಟನೆಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸಮುದಾಯಗಳ ಬಗೆಗಿನ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯಾವುದೇ ಐತಿಹ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೂ ಅಲ್ಲಿನ ಘಟನೆಯೊಂದಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ನಾವು ವ್ಯಕ್ತಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳೆಂದು ಯಾವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತೇವೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ಘಟನೆಗಳಿಗೂ

ಅಷ್ಟೇ ಮಹತ್ವವಿರಬಹುದು. ವ್ಯಕ್ತಿ ಇಂಥ ವ್ಯಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟವೆನಿಸುವ ಗುಣಸ್ವಭಾವಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸವು ಘಟನೆಯ ಮೂಲಕ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ಜಾತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರದೇಶದ ಆಧಾರವನ್ನೊಳಗೊಂಡು ವ್ಯಕ್ತಿ ಸಾಧನೆಗಳ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತಿಮಹತ್ವವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂಥ ವ್ಯಕ್ತಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಮರೆಯಲಾಗದ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದ ಹಿರಿಯರು ಗತಿಸಿದ ನಂತರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವೀರರಾಗಿ ಪೂಜೆಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ನೆಲೆಸಿದ್ದರೆನ್ನಲಾದ ಸ್ಥಳ, ಮನೆ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ವಸ್ತು ವಿಶೇಷಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದು ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಕಾಲಾನಂತರ ಇಂಥವರ ಬಗ್ಗೆ ಕಥೆ, ಐತಿಹ್ಯ, ಪುರಾಣ, ಆಚರಣೆ, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಬೆಳೆಯಲಾರಂಭಿಸುತ್ತವೆ. ತನ್ನ ಸಾಹಸಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಇಲ್ಲವೇ ಹಲವು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಹಿಳೆಯು ಸತ್ತ ನಂತರ ಅಮ್ಮನಾಗಿ ಆರಾಧನೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರಬಹುದು. ತ್ಯಾಗ, ನಿಷ್ಠೆ ಎಂಬ ಮೂಲಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಗಾಗಿ ಬಲಿದಾನವಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಮಹಿಳೆಯು ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಸಮುದಾಯ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾಳೆ.

ಹಾಗೆ ಕೆಲವು ವೃತ್ತಿ ಕಸುಬುಗಳು ಕಲೆಯ ಮೂಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ಆಯಾ ಸಮುದಾಯವು ಕಲೆಯೊಂದಿಗೆ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ಅನನ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕಿಳ್ಳೆಕ್ಯಾತರು ತಮ್ಮ ವೃತ್ತಿಕಲೆಯಾದ ತೊಗಲು ಬೊಂಬೆಯಾಟವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮನರಂಜನೆಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ರೂಪಿಸಿಕೊಟ್ಟನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದೂ ಈ ವಂಶದ ಹೆಣ್ಣು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಕಾಳಾಚಾರಿ ಎಂಬುವವನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿ ಏಳು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದಳೆಂದೂ ಕಾಳಾಚಾರಿಯೇ ಇವರಿಗೆ ತೊಗಲುಬೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಹಾಗೂ ತೊಗಲು ಬೊಂಬೆಯ ಆಟವನ್ನು ಆಡಿಸುವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿದನೆಂದೂ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಹೆಳವರು ತಮ್ಮ ಬುರ್ರಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರದ ಮೂಲವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯು ಬುರ್ರಕಥಾ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಲವಕುಶರಿಗೆ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಪೋಷಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರಾಮಕಥೆಯನ್ನು ಮೊದಲಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಿದ್ದು ಬುರ್ರಕಥೆಯ ಮೂಲಕವೇ ಎಂಬುದು ಹೆಳವರ ನಂಬಿಕೆ. ಹಾಗೆಯೇ ನಟುವರ ನೃತ್ಯಕಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಐತಿಹ್ಯವು ವೃತ್ತಿಯ ವಿವಿಧ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. "ರಂಭಾ, ಊರ್ವಶಿಯರು ದೇವೇಂದ್ರನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನರ್ತನ ಮಾಡುವವರಾಗಿದ್ದು, ಯಾವುದೋ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅವರು ಈ ಕಲೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಸಿದರೆಂದು, ಅವರಿಂದಲೇ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು"[೮] ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ದೇವದಾಸಿ ಪದ್ಧತಿ ಮುಂದೆ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುವ ಕ್ರಮ ರೂಢಿಗೆ ಬಂತು. ಭೋಗದವರು, ನಟುವಾಂಗದವರು,

ಕಲಾವಂತರು ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿವೆ. ಇವರು ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ, ಗೌರೀಬಿದನೂರು, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಇವರು, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಅನಂತಪುರ, ಹಿಂದೂಪುರ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಜಾತಿವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಮೂಲ ವೃತ್ತಿ ಕಸುಬುಗಳಾಗಿವೆ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುವ ವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾತಿ ಅಥವಾ ಪಂಗಡಗಳು ಒಂದೊಂದು ಬಗೆಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ವಲಂಬಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆ ಜನ ಸಮುದಾಯಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗಾಣಿಗ ಸಮುದಾಯದವರು ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುವ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹೇಳುವ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ "ಜಗತ್ತಿನ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಶಿವನು ಯೋಚಿಸಿ ಒಂದು ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆ ಸಮುದಾಯವು ಶಿವನ ಬೆವರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಬಂದಿತು. ಅವರನ್ನು ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುವ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ನೇಮಿಸಿದನು. ಈ ಸಮುದಾಯದ ಮೂಲ ಪುರುಷ ಘನಜ್ಯೋತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನವನು."[೯] ಈ ಐತಿಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಳುಗಳಿಂದ ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆದು ಅದನ್ನು ದೀಪ ಉರಿಸಲು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ ಸಮುದಾಯದ ವಿವರಗಳಲ್ಲದೆ ಯಾವುದರ ಮೂಲಕ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದರು ಎಂಬುದೂ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಗಾಣದ ಮೂಲಕ ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆದವರು ಗಾಣಿಗರು ಎಂಬುದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ನಾಯಿಂದ ಸಮುದಾಯದವರು ದೈವಗಳ ಅಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ ಸವಿತಬ್ರಹ್ಮಶ್ರೀಯ ಮೂಲದವರೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರು ದೇವಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂಬ ವಾದ್ಯಕಾರರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಯಾವುದೋ ಅಚಾತುರ್ಯದಿಂದಾದ ಘಟನೆಯಿಂದ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದರೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬಲಿಜ, ಬಲಜಿಗ, ಬಣಜಿಗ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಸಮುದಾಯವು ತಮ್ಮನ್ನು ಆಂಧ್ರದ ನಾಯ್ಡುಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೂವು, ಹಣ್ಣು, ತರಕಾರಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಬಳೆಗಳ ಮಾರಾಟ ಇವರಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಪಂಗಡದ ವೃತ್ತಿ ಕಸುಬು ಆಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆರಾಧನೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವ ಅಶ್ವತ್ಥಪ್ಪ, ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪ ಹಾಗೂ ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಕೈವಾರದ ನಾರಾಯಣಪ್ಪ ಇವರು ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಬಲಿಜಿಗ ಸಮುದಾಯ ದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಹೀಗಿವೆ.

ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪ: ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನನ್ನು ಲಿಂಗಬಲಿಜಿಗರು ಎಂಬ ವೀರಶೈವ ಪಂಗಡದವರು ಪರಂಪರಾನುಗತವಾಗಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವೀರಗಲ್ಲು ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ

ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನನ್ನು ಕೋಡಿಲಿಂಗೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ(ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ) ಇಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳೀಯರು ನೀಡುವ ಕಾರಣವಿದು. ಮೊದಲಿಗೆ ಯಾರೋ ಈ ಗುಡಿಗೆ ಹೊದಿಕೆ ಹಾಕಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರಂತೆ. ಆಗ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನೇ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ತನ್ನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಹೊದಿಕೆ ಇರಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿದನಂತೆ. ಆ ಮಾತನ್ನು ಮೀರಿ ಕೆಲವರು ಹಾಕಿದ್ದ ಹೊದಿಕೆಯು ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲವಂತೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಹೊದಿಕೆಯಾಗಿ ತರಗೆಲೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನಿಗೆ ಸೋಮವಾರದ ದಿನ ವಿಶೇಷ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿವರ್ಷ ವೈಶಾಖಮಾಸದಲ್ಲಿ ಐದು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಭಾರಿ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನ ಆರಾಧನೆಯ ಜಾತ್ರೆಯಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಾಪುರಮ್ಮ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಇದ್ದಾಳೆ. ಆದರೆ ಆಕೆಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವ ಈ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನಿಗೆ ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮಳೆ–ಬೆಳೆಗಳು ಆಗದಿದ್ದಾಗ, ಜನಗಳಿಗೆ, ದನಗಳಿಗೆ ರೋಗರುಜಿನಗಳು ಬಂದಾಗ ಊರ ಜನ ಹರಕೆ ಹೊತ್ತು ದೀಪಗಳನ್ನು ಹೊರುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಈತನ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿಯವರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರೆಡ್ಡಿಗರು, ಒಕ್ಕಲಿಗರು, ಮ್ಯಾಸನಾಯಕರು ವಿಶೇಷವಾದ ಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ದೇವರ ಭಕ್ತರು ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮಧುಗಿರಿ ಮತ್ತು ಕೊರಟಗೆರೆ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಶಂಭೋನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನ ವಿಗ್ರಹವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ರಥಗಾಲಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದನ್ನೇ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪ ಎಂದು ಆರಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಐತಿಹ್ಯ: ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ನಗರಗೆರೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನ ಆರಾಧನೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈತನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕತೆ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಜನಮನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿವೆ. ಈತ ಮೊದಲಿಗೆ 'ರಾಜಲದ್ಯಾವರ ಕೊಂಡ' ಎಂಬ ರಾಜ್ಯದ ಅರಸನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸೈನಿಕನಾಗಿದ್ದ. ರಾಜನ ಮಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಬೆಟ್ಟವೊಂದರಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡ. ಹೆಣ್ಣಿನ ಕಡೆಯವರು ಇವನನ್ನು ಓಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಅವರಿಂದ ಪಾರಾಗಲು ಅಲ್ಲಿಂದ ನಗರಗೆರೆಯ ಬೆಟ್ಟದ ಬಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿತುಕೊಂಡ. ಅನಂತರ ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯೊಡನೆ ನಗರಗೆರೆ ಯಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಸಿದ. ತದನಂತರದಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಲಿಗ ಹೆಣ್ಣುಗಳೊಂದಿಗೆ ಅನೈತಿಕ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ್ದ. ಇದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಅವನ ಅವನತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಐತಿಹ್ಯ ಕುರಿತಂತೆ ಡಾ.ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಲ್. ಅವರು ತಮ್ಮ 'ಅವಿಭಜಿತ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು' ಹಾಗೂ ಡಾ.ಆರ್.ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ತಮ್ಮ 'ಕರ್ನಾಟಕದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು' ಎಂಬ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಇಬ್ಬರು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಒಂದೇ ಐತಿಹ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಭಿನ್ನ ಹೇಳಿಕೆ ಅಥವಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯವರು ಜಾನಪದೀಯ

ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ನಗರಗೆರೆ ಸಮೀಪ ನಂಜಯ್ಯ ಗಾರಿಪಲ್ಲಿಯ ರೆಡ್ಡಿ ಮನೆತನದ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ರಾಜಲದ್ಯಾವರ ಕೊಂಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಡಾ.ಆರ್.ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಈತ ಮೊದಲಿಗೆ ರಾಜಲದ್ಯಾವರ ಕೊಂಡ ಎಂಬ ರಾಜ್ಯದ ಅರಸನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸೈನಿಕನಾಗಿದ್ದ. ರಾಜನ ಮಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಇಂದಿನ ನಗರ ಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಈ ವಿದ್ವಾಂಸರ ವಿಚಾರವನ್ನು ಸಮೀಕರಿಸಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಡಾ.ಆರ್.ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಯವರು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಚಾರಗಳು ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬಹುದಾದರೂ ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ಕೆಲವು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಒಂದನೆಯದಾಗಿ ಐತಿಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಗೊಂಡಿರುವ ರಾಜಲದ್ಯಾವರ ಕೊಂಡ ರಾಜ್ಯ ಯಾವುದು? ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪ ಯಾರು? ಒಟ್ಟಾರೆ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪ ಸ್ಥಳೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಇವನು ಮೊದಲಿಗೆ ಯಾರದೋ ರಾಜಾಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖನಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಅರಮನೆಯ ಹೆಂಗಸಿನ ಸಹವಾಸದ ವೈಮನಸ್ಯದಿಂದ ಅವರಿಗೂ ಇವನಿಗೂ ಕಲಹವಾಗಿ ಇವನು ಬೇರೆ ಬಂದಿರಬೇಕು. ಇವನು ನಗರಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿರಬೇಕು. ಪದೇ ಪದೇ ಇವನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಲಿಷ್ಠ ರಾಜಲದ್ಯಾವರ ಕೊಂಡದವರೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಲು ಆಗದ ಕಾರಣ ನಗರಗೆರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿವೆ. ಅಂದರೆ ತಮ್ಮ ಪಾಳೆಯಗಾರ ತಮ್ಮಿಂದ ದೂರವಾದಾಗ ಜನರು ಅವನನ್ನು ಬಹುಶಃ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದಿರಬೇಕೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಆರಂಭ ಮಾಡಿರಬೇಕು. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಕಡಿಮೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ವೀರನ ಬಗ್ಗೆ ಹರಿಜನ ಮಹಿಳೆಯರು ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾರಾದರೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಆತನ ಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಬೆಳಕು ಬೀರುವುದಿಲ್ಲ.

ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನು ಒಕ್ಕಲಿಗ ಮನೆಯ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳೊಂದಿಗೆ ಅನೈತಿಕ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ್ದ ಎಂದು ಇಂದಿಗೂ ಒಂದು ಮನೆಯವರನ್ನು ಜನ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ತೋರಿದ ಮನೆಯವರೇ ಮೊದಲು ದೀಪ ಹೊರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಆ ಮನೆತನದವರು ನೀಡುವ ಕಾರಣ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನು ಶಿಲೆ ಆಗಿ ನಿಂತ ಮೇಲೆ ಅವನು ತಮ್ಮ ಹಿರಿಯರ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ತಾನು ಅವರ ಮನೆಯ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳ ಸಹವಾಸ ಮಾಡಿದ್ದ ಕಾರಣ "ನಿಮಗೇನು ವರ ಬೇಕೋ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಿ" ಎಂದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಅವರು "ನಿನ್ನ ವರವೇನೂ ನಮಗೆ ಬೇಡ ಊರಿನ ಜನರೆಲ್ಲ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಇದ್ದು ನೇಮವಾಗಿ ನಿನಗೆ ದೀಪ ಹೊತ್ತರೆ ನಮ್ಮ ವಂಶಸ್ಥರು ಮಾತ್ರ ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಊಟ ಮಾಡಿ ಮೂರು ಸಲ ಎಲೆ ಅಡಿಕೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮೊದಲ ದೀಪ ಹೊರುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡು" ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಆಗಲೆಂದು ಅವನು ಸಮ್ಮತಿಸಿದನಂತೆ. ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿವರೆಗೆ ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಆ ವಂಶಸ್ಥರೇ ಇದೇ ರೀತಿ ಮೊದಲ ದೀಪ ಹೊರುತ್ತಾರೆ.

ನಾವು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದಂತೆ ಲಿಂಗಬಲಿಜಿಗ ಎಂಬ ವೀರಶೈವ ಪಂಗಡದವರು ಅವನನ್ನು ಪೂಜೆಗೈಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದಮೇಲೆ ಈತ ಪ್ರಾಯಶಃ ಆ ಸಮುದಾಯದವನಿರಬೇಕು. ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನ ಇತಿಹಾಸದ ಬಗ್ಗೆ ದೊರೆತಿರುವ ಆಧಾರಗಳ ಮೇರೆಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಈತನು ಈಚಿನವನೆಂದೇ ಅನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ೧೧ ಮತ್ತು ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶೈವ ಧರ್ಮದ ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಾಖೆಯಾದ ಶಾಕ್ತ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿತ್ತು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಿದಂತೆ ನಗರಗೆರೆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಕೆರೆ ಏರಿ ಇದ್ದು ಏರಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನ ಗುಡಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ನಗರಗೆರೆಯ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಈ ಕೋಡಿಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದು ಮತ್ತು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವುದು ಆತ್ಮಬಲಿದಾನದ ಸುಮಾರು ೯ ಕಲ್ಲುಗಳು ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿವೆ. ಒಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಅದಕ್ಕೀಗ ದೇವಾಲಯ ಕೂಡ ನಿರ್ಮಾಣ ಹಂತದಲ್ಲಿದೆ.

ಕೈವಾರದ ನಾರಾಯಣಪ್ಪ: ಇವರು ಕಾಲಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬರೆದನೆಂದೂ ಬರೆದದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ ಯೆಂದೂ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜನಪದ ಪರಂಪರೆಯು ನಾರಾಯಣಪ್ಪನ ನೆನಪನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ದೊರೆಯುವ ಐತಿಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದವು ವಿರಸ ದಾಂಪತ್ಯದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಐತಿಹ್ಯ ಹಾಗೂ ಶ್ಯಾನುಭೋಗ ಮಲ್ಲಯ್ಯನ ಐತಿಹ್ಯ. ಇವು ಈತನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಹಾಗೂ ಸಂಗೀತ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾಗಿವೆ.

ಐತಿಹ್ಯ: ನಾರಾಯಣಪ್ಪ ಬಳೆಗಾರ ಬಲಜಿಗರ ಸಮುದಾಯದವರಾದ ಕಾರಣ ಬಳೆ ಮಾರುವ (ತೊಡಿಸುವ) ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರು. ಊರೂರಿನ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಪುಕ್ಕಟೆಯಾಗಿ ಬಳೆ ತೊಡಿಸಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಡತನದಿಂದ ಕೈವಾರದ ಶಾನುಭೋಗ ಮಲ್ಲಯ್ಯನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ನಾರಾಯಣಪ್ಪನ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸಾಲ ನೀಡಿದ್ದನು. ನಾರಾಯಣಪ್ಪನವರು ಊರಿನ ಸಂಗೀತ ಕಛೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಕಥಾ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಭಜನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದರು. ಇದು ಶಾನುಭೋಗ ಮಲ್ಲಯ್ಯನ ಅಸೂಯೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿ ವಿವಿಧ ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣಪ್ಪ ನವರ ಕುಟುಂಬವನ್ನು ಪೀಡಿಸಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ನಾರಾಯಣಪ್ಪ ನವರು ಕುಟುಂಬದ ಸದಸ್ಯರಿಂದ ಹಾಗೂ ಊರಿನವರಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃತಗೊಂಡು ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಕೈವಾರ ತಾತಯ್ಯನೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಇವರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೨೬ರಲ್ಲಿ ಜೋಡಿ ಹೊಸಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದರು. ಬದುಕಿನ ದಿನಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಕೈವಾರದಲ್ಲಿ ಕಳೆದರಾದ್ದರಿಂದ ಕೈವಾರದ ತಾತಯ್ಯನೆಂದು ಜನಪ್ರಿಯರಾದರು. ಲೋಕ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಿ ಅನುಭಾವಿ ಕವಿ, ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕರಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಇವರ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ತತ್ವಪದಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ

ಜನ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಭಜನೆಗಳಾಗಿ ದೈವಾರಾಧನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅರ್ಥಹೀನ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ವಿಡಂಬನೆ, ಜಡದೈವಗಳ ಕುರಿತು ವ್ಯಂಗ್ಯ ಇವರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಲಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಾರಿದರೆಂದೇ ಜನಮನದಲ್ಲಿ ಆತನನ್ನು ತನ್ನ ಆದರ್ಶದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಪುರೋಹಿತ ವರ್ಗದ ಆದರ್ಶಗಳು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಶೋಷಣೆ ಗಳಾಗುವ ಬಗೆ, ಜಾತಿವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ತಾರತಮ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲು, ಕೀಳುಗಳಿಲ್ಲ ಎಲ್ಲರೂ ಶೂದ್ರರೇ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ಜಾತಿಗಳಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಗಂಡು ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣು ಜಾತಿಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಲ್ಲದೆ ಅವರ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಪವಾಡಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದವೆಂದು ಐತಿಹ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಮಳೆಯನ್ನು ತರಿಸುವುದು, ಬೆಣಚುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದು. ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ತಮ್ಮ ಪವಾಡಗಳಿಂದ ಜನರ ಕೊರತೆಗಳನ್ನು ಕನಸಿನ ಆಶಯಗಳ ಮೂಲಕ ನನಸು ಮಾಡಿದರೆನ್ನಬಹುದು. ಇವರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಜನಪದ ಭಾವ ಮತ್ತು ಭಾಷೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಕೈವಾರದಲ್ಲಿ ಬಲಜಿಗ ಸಮುದಾಯದವರು ತಾತಯ್ಯನ ಆರಾಧನೆ ಸಾಮೂಹಿಕ ವಿವಾಹಗಳು, ವಾರ್ಷಿಕ ಜಾತ್ರಾ ಮಹೋತ್ಸವಗಳು, ಸಂಗೀತ ಕಛೇರಿಗಳು, ದಿನನಿತ್ಯ ಊಟೋಪಚಾರವನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಗುಡಿಬಂಡೆ ಅಶ್ವತ್ಥಪ್ಪ : ಕಾಲಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಸೂಫಿಗಳು ತತ್ವಪದಕಾರರು ಮುಂತಾದವರ ಜ್ಞಾನವು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಚ್ಚೆಂದು ಹೇಳುವವರು ಇದ್ದಾರೆ.

ಐತಿಹ್ಯ: ಗುಡಿಬಂಡೆಯ ಅಶ್ವತ್ಥಪ್ಪ ಮತ್ತು ಆತನ ಮಡದಿ ವೆಂಕಟಮ್ಮ ಹೂ ಮಾರುವ ವೃತ್ತಿಯವರಾಗಿದ್ದು ಬಡ ಕುಟುಂಬವಾಗಿತ್ತು. ಅಶ್ವತ್ಥಪ್ಪನಿಗೆ ಮತಿಭ್ರಮಣೆಯಿಂದಾಗಿ ಹಾದಿ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒದರುತ್ತಾ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಇವನನ್ನು ಹುಚ್ಚನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಕಾಲ ಕಳೆದಂತೆ ಅವನು ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳು ಸರಿಯಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದುವು. ಒಂದು ದಿನ ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮಗಳು ಗಂಡನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ. ಅವಳು ನಂಬಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಿನ ಸುದ್ದಿ ಬಂತು. ಇಂತಹ ಹಲವಾರು ಪವಾಡಗಳಿಂದ ಈತನನ್ನು ಜನ ಪವಾಡಪುರುಷನೆಂದು ಆರಾಧಿಸತೊಡಗಿದರು.

ಒಮ್ಮೆ ಈತನ ಗೆಳೆಯನಾದ ಆಚಾರಿಯು ತನಗೆ ಏನಾದರೂ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡು ಎಂದು ಕೇಳಿದ. ಅಶ್ವತ್ಥಪ್ಪನು ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ಹತ್ತಿರದ ಚೆಲುವರಾಯ ಬೆಟ್ಟದ ಬಳಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಅಲ್ಲಿನ ಬಾವಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಧುಮುಕಿ ಅದೃಶ್ಯವಾದ. ಆಚಾರಿಯೂ ಅಶ್ವತ್ಥಪ್ಪನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದ. ಅಲ್ಲೊಂದು ಗುಹೆಯ ಒಳಗೆ ಉಯ್ಯಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅಶ್ವತ್ಥಪ್ಪನನ್ನು ತೂಗುತ್ತಿದ್ದುದು ಕಾಣಿಸಿತು. ತನ್ನ ಕೈಗೆ ಏನನ್ನಾದರೂ ಕೊಡೆಂದು ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ಕೇಳಿದ. ಆಚಾರಿಯೂ

ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಸಗಣಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತೆಗೆದುಕೊಟ್ಟ, ಅಶ್ವತ್ಥಪ್ಪ ಅದನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ ತಕ್ಷಣ ಅದು ಚಿನ್ನವಾಯಿತು. ಅಂದಿನಿಂದ ಆಚಾರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ ದೊರೆಯಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಇದೇ ರೀತಿ ಅನೇಕ ಪವಾಡಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು ಐತಿಹ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಅಶ್ವತ್ಥಪ್ಪ ಗತಿಸಿದ ನಂತರ ಆಚಾರಿಯ ವಂಶಸ್ಥರು ಈತನ ಸಮಾಧಿಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಉಚಿತ ವಿವಾಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಗ್ರಾಮಗಳ ಜನ ಈತನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ಥಳ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ಸ್ಥಳವೊಂದರ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ನಿರೂಪಿತವಾಗುವ ಐತಿಹ್ಯಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಳೈತಿಹ್ಯಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳೆನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳದ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾಗುವುದು ಇಂಥ ಐತಿಹ್ಯಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಘಟನಾ ಪ್ರಧಾನವಾದ ನಿರೂಪಣೆಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೇ ಐತಿಹ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಸ್ಥಳದ ಭೌಗೋಳಿಕ ಗುಣವೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ಈ ಹಿಂದೆ ನಡೆದಿರಬಹುದಾದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಘಟನೆಗಳನ್ನಾಗಲೀ ನಡೆದಿವೆಯೆಂದು ನಂಬುವ ಪೌರಾಣಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನಾಗಲೀ ನೆನಪಿಸುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ರಾಮ–ಸೀತೆಯ ವನವಾಸ, ಪಾಂಡವರ ವನವಾಸಗಳು ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಿಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿವೆಯೆಂದರೆ ಪೌರಾಣಿಕ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಘಟನೆಗಳಾಗಿ ಪರಿಭಾವಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರದ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ಪುನರ್‌ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಸದಾ ತಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಬೃಹತ್‌ಗಾತ್ರದ ಬೆಟ್ಟ, ಗುಡ್ಡ, ಬಂಡೆ, ಗುಹೆ, ನದಿ, ಹಳ್ಳ, ಕೆರೆ, ಕೋಟೆ, ದುರ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸ್ಥಳೈತಿಹ್ಯಗಳಿಗೆ ನೆಲೆಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ಸ್ಥಳೈತಿಹ್ಯವು ಪುರಾಣದ ನೆಲೆಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ, ಸ್ಥಳಪುರಾಣವು ಯಾವುದಾದರೂ ಪೌರಾಣಿಕ ಘಟನೆಯೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಘಟನೆಗಳೊಂದಿಗೆ, ಇಲ್ಲವೇ ಪೌರಾಣಿಕ ಘಟನೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯು ತನ್ನದೇ ಆದ ಪುರಾಣ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬಹುತೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ರಾಮಾಯಣ ಇಲ್ಲವೇ ಮಹಾಭಾರತದ ಘಟನೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿವೆ. ಈ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿನ ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಸಂಘರ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಾಮರಸ್ಯಗಳನ್ನು ಜನಜೀವನದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಂದಂದಿನ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಗಳನ್ನು ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಇವು ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಕಾಲ, ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ.

ಬೆಟ್ಟ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿನ ಶಿವಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯಗಳು ಶೈವ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಹಲವು ಪಂಥಗಳ ಆರಾಧನಾ ನೆಲೆಗಳಾಗಿವೆ. ಈಗ ಆ ಪರಂಪರೆಗಳು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ

ನೆನಮುಗಳಾಗಿ ಶಿವಲಿಂಗಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು ಉಳಿದುಕೊಂಡಿವೆ. ವಿವಿಧ ಪಂಥಗಳ ಅಂದಿನ ಪ್ರೇರಣೆ ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಪ್ರಚಲಿತ ಘಟನೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿಯೂ ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ಸಮೀಪದ ಕಳಂತರಾಯನ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಶಿವನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಗುಡ್ಡದ ಕೆಳಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ತೋಡಿದನೆಂದು ಹೇಳುವ(ಚಿಲುಮೆ) ಲಕ್ಷ್ಮಣ ತೀರ್ಥವಿದೆ. ಸೀತೆಯ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ಚಿಲುಮೆಯನ್ನು ತೋಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸಿಕ್ಕಿದ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ರಾಮನು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಂತೆ ರಾಮನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುವ ಎಲ್ಲಾ ಊರುಗಳೂ ರಾಮನ ವನವಾಸದ ಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ: ರಮಾಪುರ, ರಾಮಪುರ, ರಾಮಚಂದ್ರಪುರ, ರಾಮನಹಳ್ಳಿ, ರಾಮೇಶ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ. ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾಲೂಕಿನ ರಾಮಾಪುರವೆಂಬ ಒಂದು ಊರನ್ನು 'ಪರದೇಶಿಪುರ'ವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಹಿಂದೆ ರಾಮಪಟ್ಟಣವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಸನ್ಯಾಸಿಯೊಬ್ಬನು ಈ ಹೆಸರಿಗೆ ಮನಸೋತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲು ಬಂದ. ಆದರೆ ಯಾವ ರಾಮಾಯಣದ ಕುರುಹುಗಳನ್ನು ಕಾಣದೆ ಇದೊಂದು 'ಪರದೇಶಿಪಟ್ಟಣ' ಎಂದನಂತೆ. ಅಂದಿನಿಂದ ಇದೇ ಹೆಸರು ಉಳಿಯಿತೆಂದು ಸ್ಥಳೀಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅದೇ ರೀತಿ ರಾಮಸೀತೆಯರು ವನವಾಸದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದರ ಕುರಿತಂತೆ ಇರುವ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಪುರಾಣದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಕೈವಾರದ ಲಕ್ಷ್ಮಣತೀರ್ಥ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾಗಿವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಕಂಡುಬರುವ ಬಹುಪಾಲು ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಏಕರೂಪದ ಆಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಅದೆಂದರೆ ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸಕ್ಕೆಂದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರೆಂದು, ಕುಂತಿಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಭೀಮನು ಚಿಲುಮೆಯನ್ನು ತೋಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಶಿವಲಿಂಗವೊಂದು ಲಭಿಸಿತು. ಅದನ್ನು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಪಾಂಡವಸಂಬಂಧಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂತಿಯೊಂದಿಗೆ ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ದ್ರೌಪದಿ ವನವಾಸದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವ ರೊಂದಿಗೆ ಜೊತೆಯಾಗಿದ್ದಳು. ಆದರೆ ಈ ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಾರದೇ ಇರುವುದು ಕುತೂಹಲದ ಸಂಗತಿ. ಕೈವಾರ, ಗೌರಿಬಿದನೂರಿನ ಸಮೀಪದ ಭೀಮೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟ ಹಾಗೂ ಇಡಗೂರಿನ ಐತಿಹ್ಯಗಳು(ಮಹಾಭಾರತದ ಈ ಘಟನೆಗೆ ಇಡಗೂರು ಸ್ಥಳನಾಮದ ಐತಿಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಿದೆ. ಪಾಂಡವರು ಅರಗಿನ ಮನೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮರದಡಿ ಎಲ್ಲರೂ ಮಲಗಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಿಡಂಬಾಸುರ ಮತ್ತು ಅವನ ತಂಗಿ ಹಿಡಂಬೆ ಇವರನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ಬಂದಾಗ ಭೀಮ ಹಿಡಂಬನನ್ನು ಕೊಂದು ಹಿಡಂಬೆಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಡಂಬೆಯೂರು, ಹಿಡಿಂಬಾಪುರ, ಇಡಗೂರು

ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ). ಪಾಂಡವರ ವನವಾಸವೆಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿತವಾದರೂ ವಿವರಿಸುವ ಘಟನೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಪಾಂಡವರು ಅರಗಿನ ಮನೆಯ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಪಾರಾದ ನಂತರದವು ಆಗಿವೆ. ದ್ರೌಪದಿಯ ಸ್ವಯಂವರವಾಗಲೀ, ಅವಳನ್ನು ಪಾಂಡವರೈವರು ಮದುವೆಯಾದ ಪ್ರಸಂಗವಾಗಲೀ ಪಾಂಡವರ ವನವಾಸ, ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳಾಗಲೀ ಇಲ್ಲಿನ ಐತಿಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಪಾಂಡವರು ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ ಸ್ಥಳೀಯರು.

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪಾಲಾರ್, ಪೆನ್ನಾರ್, ಉತ್ತರ ಪಿನಾಕಿನಿ, ಪಾಪಾಗ್ನಿ ನದಿ ಬಯಲುಗಳ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತಿತರ ಬೆಟ್ಟಪ್ರದೇಶಗಳ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯರು ಹೇಳುವ ಹಾಗೂ ತೋರಿಸುವ ಪಾಂಡವರ ನೆಲೆಗಳು ಪ್ರಾಕ್ತನ ಹಾಗೂ ಪುರಾತತ್ವ ಅನ್ವೇಷಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಪಳೆಯುಳಿಕೆಗಳಾಗಿವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾದಲಿ, ಮಾಡಿಕೆರೆ, ಗೆದರೆ, ಸಂತೆಕಲ್ಲ ಹಳ್ಳಿ, ಖೋಟ್ಯಾಲ ದಿನ್ನೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವಶೇಷಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಆದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ನಾಮಾವಶೇಷವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯರು ಪಾಂಡವರ ನೆಲೆಗಳೆಂದೇ ಹೇಳುವುದು ವಿಶೇಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಕ್ಕಕುರುಗೋಡು, ಕಲ್ಲೂಡಿ, ಗೆದರೆ, ಹುದುತಿನಾಗಸಂದ್ರ, ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪಾಂಡವರು ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬೂದಿ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಮಣ್ಣಿನ ಮಡಿಕೆ–ಕುಡಿಕೆಗಳ ಪಳೆಯುಳಿಕೆಯನ್ನು ಪಾಂಡವರು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿದಾಗ ದೊರೆಯುವ ಇದ್ದಿಲು, ಕಿಟ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪಾಂಡವರು ಯಾಗ–ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಸುಟ್ಟಾಗ ಉಂಟಾದ ಪಳೆಯುಳಿಕೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಕೃಷಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಭೂಮಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಈ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಶಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ಥಳೀಯರು ತಾಳಿದ ನಿಲುವುಗಳು ಇಂಥವುಗಳಾಗಿವೆ.

ಸ್ಥಳೈತಿಹ್ಯವು ಸ್ಥಳಪುರಾಣವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಆ ಸ್ಥಳವು ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವು ಇತರೆಡೆಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಆಚರಣೆಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸುವ ಸಮುದಾಯವು ಆ ಸ್ಥಳದ ಪಾವಿತ್ರ್ಯತೆಯನ್ನು ಉಳಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಭೂತಕಾಲದ ಘಟನೆಯ ನೆನಪನ್ನು ಮರುಕಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಣೆಯಾಗಿ ನೆಲೆಯೂರಿರುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಆಚರಣೆಗಳಿಗೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಇದ್ದಿತೆಂದರೆ ಅದು ಪೌರಾಣಿಕ ಆಶಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೈತಿಹ್ಯಗಳು ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ದೇವಾಲಯಗಳು, ನದಿಗಳು, ಪರ್ವತಗಳು, ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳು ಮುಖ್ಯ ನೆಲೆಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಏಕಚಕ್ರಪುರವೇ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಈಗಿನ ಕೈವಾರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಬಕಾಸುರನ ವಧೆಯಾದ ಭೀಮನಬೆಟ್ಟ ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ

ಊಲವಾಡಿಯು ಏಕಚಕ್ರಪುರಕ್ಕೆ ಹೂವಿನವಾಡಿಯಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪೌರಾಣಿಕ ಘಟನೆಯ ಐತಿಹ್ಯವಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳನಾಮವು ಪೂರಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂವಲ್‌ವಾಡಿ ಅಥವಾ ಪೂಲವಾಡಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಈ ಊರಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿದ್ದು ನಟುವ ಕಲಾವಿದರ ನೆಲೆವೀಡಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಯಲಹಂಕನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳ ಮೂಲನೆಲೆ ಆವುತಿ. ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಮನೆ ಮುಂದಿನ ಅತ್ತಿಯ ಮರಕ್ಕೆ ಜೋಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಮಗುವನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ ಮನೆಮಂದಿಯೆಲ್ಲಾ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು. ಮಲಗಿದ್ದ ಮಗುವಿನ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಬಿಸಿಲು ಬೀಳಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಆಗ ಸರ್ಪವೊಂದು ಅತ್ತಿಯ ಮರದ ಮೇಲೇರಿ ಮಗುವಿನ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಬಿಸಿಲು ಬೀಳದಂತೆ ಹೆಡೆ ಬಿಚ್ಚಿ ನೆರಳು ನೀಡುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾವು ಅತ್ತಿಯ ಮರವನ್ನು ಹತ್ತಿದುದರಿಂದ ಹಾವುಹತ್ತಿ–ಹಾವತ್ತಿ–ಆವುತಿ ಆಯಿತೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಏಳು ಮತ್ತು ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿಯೇ 'ಆವುತಿ' ಹೆಸರು ಪ್ರಚಲಿತವಿದೆ. ಈ ಭಾಗದ ಒಕ್ಕಲಿಗರು ತಮ್ಮ ಮೊದಲ ಹೆಣ್ಣುಮಗುವನ್ನು ಭೈರವನಿಗೆ ಆಹುತಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಆಹುತಿ, ಆಹ್ತಿ, ಆವುತಿ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಆಗಿರ ಬಹುದು.

ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಇಂದಿನ ಮಿಟ್ಟೇಮರಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ 'ಮೀಟಾಪುರಿ' ಎಂದು ಹೆಸರಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು 'ಗರುಡಾದ್ರಿಪುರ'ವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಊರಿನ ಹನುಮಂತನ ಗುಡಿಯ ಮುಂದಿರುವ ಗರುಡನ ವಿಗ್ರಹವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿನ ಉಪ್ಪಡಮ್ಮನ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಉಪ್ಪನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೆಂದೇ ಗಾರೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಪಟ್ಟಿಗಳು ಈಗಲೂ ಇವೆ. ಹೀಗೆ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಕುರಿತ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಸ್ಥಳದ ಮೇಲೆ ಆದ ಉತ್ಪಾದನಾ ಪದಾರ್ಥದ ಪ್ರಭಾವ ಇತ್ಯಾದಿ ಹಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಪರಿಣಾಮದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ.

ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕಾದಲವೇಣಿ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳನಾಮದ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವು ಕಾದಲ ಮತ್ತು ವೇಣಿ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನಗೊಂಡು ಸುಂದರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದರ ಅರ್ಥ ಪ್ರೀತಿಯ ಜಡೆ, ಪ್ರೀತಿಸುವವರ ಜಡೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಐನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಕಾತುರಾಯ ಎಂಬ ಅರಸನು ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಕಾತುರಾಯನ ಪಟ್ಟಣವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಗಲ್ಲು ಸ್ಥಳವು ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಂಡಿ(ಗೋಡನ್)ಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಡಲಾಗಿದ್ದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಮಂಡಿಗಲ್ಲು ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

ದೈವ ಸಂಬಂಧಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ಮನುಷ್ಯನ ಬದುಕಿನ ಎಲ್ಲ ವಲಯಗಳು ನಂಬಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ನಂಬಿಕೆಗಳು, ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುತ್ತವೆ. ಆಚರಣೆಗಳು ನಂಬಿಕೆ–ನಿಷೇಧಗಳನ್ನು ಜೀವಂತವಾಗಿಡುತ್ತವೆ. ದೈನಂದಿನ ಬದುಕಿಗೆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿ ಮುಂದೊದಗುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಇವು ಧಾರ್ಮಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹೀಗೆ ಹಲವು ವಲಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಯಾವುದೇ ಐತಿಹ್ಯ ಉಳಿಯ ಬೇಕಾದರೆ ಅದು ನಡೆದಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಕ್ತೃ ಮತ್ತು ಶ್ರೋತೃ ನಂಬಿಕೆ ಇಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಯೆಂಬುದು ಒಂದೆಡೆಯಾದರೆ, ಕೆಲವು ನಂಬಿಕೆ–ನಿಷೇಧಗಳು ಏಕೆ ಉಳಿದಿವೆ. ಇವನ್ನು ಮೀರಿದ ಸಂದರ್ಭದ ಪರಿಣಾಮಗಳೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಐತಿಹ್ಯಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲ ನಂಬಿಕೆಗಳೂ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಎಲ್ಲ ಆಚರಣೆಗಳು ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಅಧ್ಯಯನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸ್ಥಳ–ವ್ಯಕ್ತಿ–ಸಮುದಾಯ ಘಟನಾಸಂಬಂಧಿ ಆಚರಣೆ–ನಂಬಿಕೆಗಳ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಆಯಾಮಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ದೈವದ ಬಗೆಗೆ ಜನರಲ್ಲಿ ಭಯಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಅದನ್ನು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಪರಂಪರೆಗಳ ನಡುವೆ ನಡೆದಿರಬಹುದಾದ ಸಂಘರ್ಷವನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಅನ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ನಡುವೆ ನಡೆದಿರುವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಈ ಮೂಲಕ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

ಮುನೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಜಡೆಮುನೇಶ್ವರನ ಆಚರಣೆ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಮತ್ತು ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜನಪದ ಜೀವನದ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ಕಲ್ಪನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಅತಿಮಾನುಷ ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಡೆಮುನಿ ಅಥವಾ ಮುನೇಶ್ವರ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಅಕ್ಕಮ್ಮಂದಿರ(ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆ) ಆಚರಣೆಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಈ ಕಲ್ಪನೆ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಜನರಲ್ಲಿರುವ ನಂಬಿಕೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಐತಿಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಡೆಮುನಿಯ ಘಟನೆಗಳು ಸಂಚಾರಿ ಸ್ವರೂಪದವು. ಜಡೆಮುನಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ಅಂಜಿಸುವ ಅಗೋಚರ ಶಕ್ತಿ ವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ನೆಲದಲ್ಲಿ ಎಳೆದಾಡುವಷ್ಟು ಉದ್ದನೆಯ ಜಡೆ ಹೊಂದಿದ್ದ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮೈ ಆತನದು. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅವನು ಗೋಚರಿಸುವುದುಂಟು. ಅಂಥ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೆಲೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ದೇವಾಲಯಗಳಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಬೆಳಗಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೂಲ ನೆಲೆಯನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಂದು ನಂಬಿಕೆ. ಇಂಥ ಸಂಚಾರದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಮುನಿ ಸಂಚಾರದ ಪ್ರದೇಶ ಎಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಜನ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅನೇಕ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಮುನಿಯಪ್ಪ, ಮುನೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರಿನ ದೈವಗಳಿಗೆ

ಗುಡಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಆರಾಧಿಸುವುದು ಉಂಟು. ಆದರೆ ಈ ಮುನೇಶ್ವರನಿಗೂ ಜಡೇಮುನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಐತಿಹ್ಯ : ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಅವಿವಾಹಿತ ಕನ್ಯೆಯರಾದ ಏಳು ಜನ ಅಕ್ಕಮ್ಮಂದಿರಿಗೆ ಜಡೆಮುನೀಶ್ವರ ಒಬ್ಬನೇ ಅಣ್ಣ. ಒಮ್ಮೆ ಈ ಏಳು ಜನ ಅಕ್ಕ-ತಂಗಿಯರು ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ, ಅದೇ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಅಣ್ಣ ಜಡೇಮುನೀಂದ್ರ ಜಳಕ ಮಾಡಲು ಬಂದು ನೀರಿಗಿಳಿದ. ಅಣ್ಣನನ್ನು ಕಂಡ ಕನ್ಯೆಯರು ತಮ್ಮ ನಗ್ನತೆಯನ್ನು ಅಣ್ಣ ಕಾಣಬಾರದೆಂದು ನಾಚಿಕೆ-ಸಂಕೋಚಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ಕಲ್ಲಿನ ಮಂಟಪದೊಳಗೆ ಓಡಿ ಹೋಗಿ ಅಡಗಿ ಕುಳಿತು ಕಲ್ಲುಗಳಾದರು. ತಂಗಿಯರನ್ನು ಕಂಡ ಅಣ್ಣನೂ ಬೆತ್ತಲೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ತಾನು ಒಂದು ಕಲ್ಲಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟನು. ಎಲ್ಲರ ಉಡುಪುಗಳೂ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಕೋಚದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಂದುಕೊಳ್ಳಲಾಗದೆ ಬೆತ್ತಲೆಯಾಗಿ ಉಳಿದರು. ಅಂದಿನಿಂದ ಅವರು ಮೋಹಿನಿಯರಾಗಿ ಯುವಕರನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದು ನಂಬಿಕೆ.

ಮುನೇಶ್ವರನನ್ನು ಶನಿವಾರಗಳಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈತ ಬಾಲ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಯುವತಿಯರು ಪೂಜಿಸುವಂತಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪುರುಷರೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಮಾಂಸಾಹಾರ ಪದ್ಧತಿಯ ನೈವೇದ್ಯವನ್ನು ನೀಡಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಗುಡಿಗಳು ಹೊಲ-ಗದ್ದೆ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಆಚರಣೆಯು ಸಾರ್ವಜನಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಕೌಟುಂಬಿಕ ವಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿದೆ. ಮಾನಸಿಕ ಕಾಯಿಲೆಗಳಿಂದ ಬಳಲುವ, ವೈವಾಹಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಂದ ನರಳುವ ಅಥವಾ ಸಂತಾನ ಫಲವನ್ನು ಬಯಸುವ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮುನೇಶ್ವರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮುನಿಯಮ್ಮ, ಮುನಿಯಪ್ಪ, ಮುನಿರಾಜ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆ ಆಚರಣೆ: ಈ ಆಚರಣೆ ಕರ್ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ವಿಭಿನ್ನ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾದ ವಿಭಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಬಯಲುಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಈ ಆಚರಣೆ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಕೋಲಾರ, ತುಮಕೂರು, ಬೆಂಗಳೂರು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿದ್ದು, ಶೂದ್ರವರ್ಗದ ಜನಪದ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಏಳುಜನ ಅಕ್ಕ-ತಂಗಿಯರ ಆಚರಣೆಯಾಗಿ ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದೆ. ಇವರನ್ನು ಅಕ್ಕಮ್ಮನವರು-ಅಕ್ಕಮ್ಮಗಳು-ಅಕ್ಕಂದಿರು-ಅಕ್ಕಯ್ಯಗಳು ಎಂದೆಲ್ಲ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಆರಾಧನೆಗೊಳ್ಳುವ ಅಕ್ಕಂದಿರು ಏಳು ಮಂದಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಿ, ಮಹೇಶ್ವರಿ, ಕೌಮಾರಿ, ವೈಷ್ಣವಿ, ವಾರಾಹಿ ಇಂದ್ರಾಣಿ ಮತ್ತು ಚಾಮುಂಡಿ, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅಷ್ಟಮಾತೃಕೆಯರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ದೈವೀ ಸ್ವರೂಪದ ಕನ್ಯೆಯರು. ಅಲ್ಲದೆ ಜಡೆಮುನೇಶ್ವರನ ತಂಗಿಯರು.[೧೦]

ಐತಿಹ್ಯ

ಪ್ರತೀತಿಯಂತೆ ಈ ಏಳು ಜನ ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರು ಮಲೆಯಾಳಂ ದೇಶದ ಶ್ರೀಮಂತ ಮನೆತನದ ಕನ್ಯೆಯರು. ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಇವರು ತಮ್ಮ ಮನೆ ಹಾಗೂ ದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಂದು ಗುಡಿಬಂಡೆಯ ಚೆದುವುಲಬೆಟ್ಟ(ಓದಿನ ಬೆಟ್ಟ)ದಲ್ಲಿನ ಗವಿಯೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರಂತೆ. ಶಾಶ್ವತ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿ ಇವರು ದೇವತೆಗಳಾದರು. ಈಗಲೂ ರಾತ್ರಿಯಿಡೀ ಪೂಜಾ ಮಂತ್ರ ಘೋಷ, ಮಂಗಳವಾದ್ಯಗಳ ಮೊಳಗುವಿಕೆ ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ.

ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣ(ಶಂಭ, ನಿಶುಂಭರನ್ನು ವಧಿಸುವ), ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮ, ವರಾಹಪುರಾಣ(ಮಾತೃಗಣದ ಬಗೆ)ದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. "ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏಳು ಕಲ್ಲುಗುಂಡುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಮಾತೃಕೆಯರೆಂದು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಬೆಳೆದುಬಂದಂತೆ ಆಯಾ ದೇವಿಯರ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಂದಿಗೆ ದೇವಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾದವು."[೧೧] ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೈವಾರದ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ದುರ್ಗಾದೇವಿ ಆಲಯದ ಮುಂದೆ ಹಿಂದೆ ಚೂಪಾದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿದ್ದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಕಲ್ಲುಗಳು ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಗುಂಡಾಗಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಸುಮಾರು ೮-೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿರುವ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಆಗಮೋಕ್ತ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಈ ಮಾತೃಕೆಯರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ "ಈಶ್ವರನ ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳಾಗಿ ಬಂದರೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇವರು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದುಂಟು."[೧೨] ಈ ದೇವಾಲಯಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಕೆರೆ, ಬಾವಿ, ಹಳ್ಳ, ತೊರೆ, ನದಿಯ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೈವಾರ, ಕೆಜಿಬಲ್ಲ, ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಡಿಪಾಳ್ಯ, ನಗರಗೆರೆ, ಗುಡಿಬಂಡೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲದೆ ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯವಿರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಈ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪೂಜೆಗೆ ನಿಯತಕಾಲವೇನಿಲ್ಲ. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ತೀವ್ರತರ ಕಾಯಿಲೆ ಬಿದ್ದಾಗ, ಏನಾದರೂ ಕೆಡಕುಂಟಾದಾಗ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇಂತಹ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹೆಂಗಸು, ಮಡಿಯಿಂದ ಪೂಜಾಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ತಂದು ಕೆರೆ ಅಥವಾ ಕುಂಟೆಯ ನೀರಿನ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧವಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಆಯ್ದು, ಸಾರಿಸಿ, ಉದ್ದವಾದ ಮಣ್ಣಿನ ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಲಕ್ಕಲಿ(ನಕಲಿ) ಸೊಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಚಪ್ಪರ ಹಾಕಿ ಮಂಟಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಉದ್ದವಾದ ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತೊಳೆದು, ಐದು ಅಥವಾ ಏಳು ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಪೂಜಾಸಾಮಗ್ರಿಗಳಾದ

ಅರಿಶಿಣ ಕುಂಕುಮ, ವಿಭೂತಿ, ಸಣ್ಣ ಕುಡಿಕೆಯ ತುಂಬ ನವಧಾನ್ಯಗಳು, ಓಲೆಗರಿಗೆ ಸುತ್ತಿದ ಕರಿಯ ಬಳೆ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಹಣತೆಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಕ್ತರ ಆಹಾರ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಚರಣೆಯು ಸಸ್ಯಹಾರ ಅಥವಾ ಮಾಂಸಾಹಾರದ ವಿಧಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತದೆ. ಅಕ್ಕಂದಿರು ಹಾಗೂ ಮುನೇಶ್ವರನ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ವೃದ್ಧ ಮಹಿಳೆಯರು ಮಾತ್ರ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪೂಜೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಈ ದೇವಿಯರು ಕನ್ಯೆಯರು. ಇವರ ಅಣ್ಣ ಮುನೇಶ್ವರ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. ಇವರು ಅವಿವಾಹಿತರಾದ್ದರಿಂದ ಯುವಕ-ಯುವತಿಯರ ವಿವಾಹಪೂರ್ವ ಹಾಗೂ ವೈವಾಹಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆಂಬ ಭರವಸೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಶೂದ್ರವರ್ಗದ ಎಲ್ಲಾ ಸಮುದಾಯದವರೂ ನಿಯಮಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

ಈ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಸಾರ್ವಜನಿಕವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವುದು ತೀರ ಕಡಿಮೆ. ಆದರೂ ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮುನೇಶ್ವರನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಜಾತ್ರೆ-ಉತ್ಸವಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅಕ್ಕಂದಿರ ಜಾತ್ರೆಗಳು ಅತಿ ವಿರಳ. ಪ್ರಾಚೀನ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಏಳು ಜನ ಅಕ್ಕ-ತಂಗಿಯರ ಆರಾಧನೆ ಜನಪದರಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದರೂ ಈ ಎರಡೂ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಳ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಲೀ ಜಾತ್ರೆ ಉತ್ಸವಗಳಾಗಲೀ ಇಂದು ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಅಪರೂಪವೆಂಬಂತೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾಲೂಕಿನ ಚದುವುಲ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಪೂಜಾ-ಅರ್ಚನೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅರ್ಚಕರಿಂದ ಪೂಜಾಕಾರ್ಯಗಳು ಸುಗಮಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದು, ಭಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಟ ಪರಂಪರೆಯ ವಿಧಿ-ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಜಾತ್ರೆ ಉತ್ಸವಗಳು ಸಾರ್ವಜನಿಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಗೊಂಡಿವೆ.

ದ್ಯಾವಪ್ಪನ ಆಚರಣೆ: ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಕೋಟಿಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಪ್ಪತಾತನ ಸಮಾಧಿ ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಒಂದು ಗುಡಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಐತಿಹ್ಯ: ದ್ಯಾವಪ್ಪ ದನಕರುಗಳಿಗೆ ರೋಗ ಬಂದರೆ ಔಷಧಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ. ಕೋಟೆ ಹಳ್ಳಿಯ ತನ್ನ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಬಂದು ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟದ ಓಬಳಪ್ಪ ಎಂಬುವವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪಶುಪಾಲಕನಾಗಿದ್ದ ತನ್ನ ವೈದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಪೈಸೆಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ. ಹೀಗೆ ಪಡೆದ ಹಣದಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳ ಕುಡಿಯುವ ನೀರಿಗೆಂದು ಕುಂಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ(ದ್ಯಾವಪ್ಪನ ಕುಂಟೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ). ಈತನ ವೈದ್ಯ ಹಾಗೂ ಜನಸೇವೆಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗೊಂಡು ಮೈಸೂರಿನ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರು ಹತ್ತು ಎಕರೆ ಜಮೀನನ್ನು ಬಳುವಳಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದರು. ೧೯೫೩ರಲ್ಲಿ ಇವರು ಗತಿಸಿದರು. ಜನ ಇವರ ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಪೂಜಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ತಮ್ಮ ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಕಾಯಿಲೆಯಾದಾಗ ಅಥವಾ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಾಲು ಕರೆಯದಿದ್ದಾಗ ಸಮಾಧಿಗೆ ಹರಕೆ ಕಟ್ಟುವುದನ್ನು

ಈಗಲೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಭಕ್ತಸಮೂಹ ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆಲ್ಲ ಸಮಾಧಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ದನಕರುಗಳ ರೋಗರುಜಿನದೊಂದಿಗೆ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕಷ್ಟ ಸುಖಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹರಕೆ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತ ಮುಂದುವರಿದರು. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವರು ಸಂತಾನಭಾಗ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹರಕೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಹರಕೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ದ್ಯಾವಪ್ಪ, ದ್ಯಾವಮ್ಮ ಎಂದು ಹೆಸರುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬೊಮ್ಮಪ್ಪನ(ಬೊಮ್ಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ)ಆಚರಣೆ

ಈ ದೈವವನ್ನು ಕಾಚಮಾಚೇನಹಳ್ಳಿಯ ಪಶುಪಾಲಕರು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ದೊರಕಿಸುವ ದೈವವೆಂದು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಶುಪಾಲನೆಯ ಸಮೃದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಹೈನುಗಾರಿಕೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಅಧಿದೇವತೆಯನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂಬಂಧ ಹರಕೆ ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದ್ದು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಬೆಣಚುಕಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಬೊಂಬೆಗಳನ್ನು 'ರಾತಿಬೊಮ್ಮಲು' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಬೊಮ್ಮ ಎಂದರೆ ಬೊಂಬೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇಂಥ ಬೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಬೊಮ್ಮಪ್ಪಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಬೊಮ್ಮಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಲಿಂಗವು ಬೊಮ್ಮಲಿಂಗೇಶ್ವರನೆನಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ ತೀರ್ಥವನ್ನು ಮನೆ, ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ಕುರಿಮೇಕೆಗಳ ದೊಡ್ಡಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಮುಕಿಸಿದರೆ ಕ್ರಿಮಿ ಕೀಟ, ವಿಷ ಜಂತುಗಳ ಕಾಟವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ. ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ಫೆಬ್ರವರಿ ಮಾಸದ ಮೊದಲ ಸೋಮವಾರ ಇಲ್ಲಿ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಬೊಮ್ಮಪ್ಪನನ್ನು ಬಯಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಜಂತ್ರಿ ಸಮುದಾಯದವರು ಈ ದೈವದ ಅರ್ಚಕರಾಗಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದರೆ, ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷ. ಇಂಥ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಅಲ್ಲಿನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸುವಂಥವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ದೇವರಿಗೆ ಪರಿಸರ ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ. ದೇವಾಲಯದ ಕಟ್ಟಡ ವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾಯತ ಅರ್ಚಕರನ್ನು ನೇಮಿಸಬಾರದೆಂಬ ನಿಷೇಧಗಳಿವೆ.

ಜಲಸಂಬಂಧಿ ಆಚರಣೆಗಳು: ಪಂಚಭೂತಗಳ ಆರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯ ಪೂಜೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಪ್ರಾಣಾಧಾರವಾದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿತವಾದ ಜಲರಾಶಿಯನ್ನು ಗಂಗೆಯೆಂದು ಗೌರವಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜನಪದರ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳು ಆರಂಭವಾಗುವುದೇ ಗಂಗೆ ಪೂಜೆಯಿಂದ. ಈ ಆಚರಣೆ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಲಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಸಂಕೇತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ "ಬಾಣಂತಿಯು ಗಂಗೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದಳೆಂದರೆ

ಮೈಲಿಗೆ ಕಳೆದು ಅವಳು ತನ್ನ ಮಗುವಿನೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಸಂಕೇತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ತವರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಬಿಡುವ ನೀರು ಸತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಬದುಕಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿತಗೊಳಿಸುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಧಾರೆಯ ನೀರು ವಧುವರರ ಸಂಬಂಧ ಅಬೇಧ್ಯವಾಗಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀರು ಆರಾಧನೆಗೆ ಒಳಪಡುತ್ತದೆ.”[೧೩] ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಬೇಸಿಗೆಗೆ ಬತ್ತುವ ನದಿಗಳೇ ಇಲ್ಲಿರುವುದು. ಬಾವಿಗಳು ಇವೆಯಾದರೂ ಅಂತರ್ಜಲದ ಮಟ್ಟ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಇದೆ. ಕುಡಿಯುವ ನೀರು ಮತ್ತು ಕೃಷಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಾಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ರಿಗ್‌ಬೋರ್‌ಗಳು ಜಲದ ನೆಲೆಯಾಗಿವೆ.

ಮುದಗಾನಕುಂಟೆ ಗಂಗಮ್ಮನ ಆಚರಣೆ

ಮುದಗಾನಕುಂಟೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಮ್ಮನಿಗೆ ದೇವಾಲಯವಿಲ್ಲ. ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಏಳು ಬೆಣಚು ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಅಕ್ಕಮ್ಮಗಳೆಂದು ಅದನ್ನೇ ಮೂಲಗಂಗಮ್ಮನೆಂದೂ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗಂಗಮ್ಮನಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಅಣ್ಣನಿದ್ದಾನೆ–ಆತ ಕರೆ ತಿಮ್ಮಪ್ಪ. ಈ ದೈವಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಒಂದು ಸಣ್ಣಗುಡಿ ಇದೆ. ಗಂಗೆಯ ಪೂಜೆಯಾದ ನಂತರ ಭಕ್ತಾಧಿಗಳು ಕರೆ ತಿಮ್ಮಪ್ಪನಿಗೆ ಹಣ್ಣುಕಾಯಿ ಮಾಡಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವಿದೆ. ಈ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಕರಿದ್ದು ಪೂಜಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಗಂಗಮ್ಮನ ಆಚರಣೆಗೆ ಪೂಜಾರಿಗಳಿಲ್ಲ. ಸ್ವತಃ ಭಕ್ತರೇ ಗಂಗಮ್ಮನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ಗಂಗಮ್ಮನಿಗೆ ಹರಕೆ ಹೊರುತ್ತಾರೆ ಹೊರತು ಕರೆತಿಮ್ಮಪ್ಪನಿಗೆ ಹರಕೆ ಹೊರುವುದಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಗಂಗಮ್ಮ, ಗಂಗಪ್ಪ, ಗಂಗಾಧರ, ಮುದ್ದಗಂಗಮ್ಮ, ಮುದ್ದಗಂಗಪ್ಪ ಹೀಗೆ ಹೆಸರುಗಳನ್ನಿಡುತ್ತಾರೆ. ಕರೆತಿಮ್ಮ, ತಿಮ್ಮಕ್ಕನೆಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ತೀರ ವಿರಳ.

ಹರಿಯುವ ನದಿಗೆ ಬಾಗೀನಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವ ಕ್ರಮವೊಂದಿದ್ದರೆ, ಹರಕೆ ಹೊತ್ತ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಮಡಿಯುಟ್ಟು ಪೂಜಾಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ನೆನೆಸಿದ ಹಸಿ ಅಕ್ಕಿ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಏಳು ಜನ ಅಕ್ಕಂದಿರೆಂದು ಏಳು ಚಿಕ್ಕ ಬೆಣಚುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಸೀರೆ ಹಾಗೂ ಕುಪ್ಪಸದ ಕಣವನ್ನು ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂಜೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದಾಸಯ್ಯನಿಂದ ಜಾಗಟೆ ಹೊಡೆಸಿ ಹಣೆಗೆ ನಾಮ ಹಾಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ನಿಯಮವಿದೆ. ಈ ಕುಂಟೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಮಳೆ ಬಂದರೂ ನೀರು ನಿಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ಅಳಿದುಳಿದ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ನೀರನ್ನು ಕೃಷಿಗಾಗಿ ಬಳಸುವಂತಿಲ್ಲ. ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಸ್ನಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಐತಿಹ್ಯ: ದಾರಿನಾಯಕನಪಾಳ್ಯದ ಪಾಳೆಯಗಾರನು ಆ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಆದರೆ ಕೆರೆಯ ಕಟ್ಟೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಮ್ಮೆ ಕುರುಬರ ಮುದ್ದಗಾನನಿಗೆ ಗಂಗೆ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು

ಕುರಿಯ ಮಾಸನ್ನು(ಕಸವನ್ನು) ಹಾಕಿದರೆ ಕಟ್ಟೆ ನಿಲ್ಲುವುದಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದಳು. ಅದರಂತೆ ಕುರಿಗಳ ಮಾಸನ್ನು ಕಟ್ಟೆಗೆ ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಕಟ್ಟೆ ಭದ್ರವಾಯಿತೆಂಬ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಡಿ. ಪಾಳ್ಯದ ಪಾಳೆಯಗಾರನು ಕಾಶಿಯಿಂದ ತೀರ್ಥವನ್ನು ತಂದು ಮುದಗಾನ ಕುಂಟೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮುದುಗಾನಕುಂಟೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ ಗಂಗೆಯ ವಿಗ್ರಹ, ದೇವಾಲಯ, ಜಾತ್ರೆ ರಥೋತ್ಸವ ಇತ್ಯಾದಿ ಏನೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಸಣ್ಣ ಏಳು ಬೆಣಚುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ತಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯಾವುದೇ ಜಾತಿಯ ಅರ್ಚಕರು ಇಲ್ಲಿಲ್ಲ.

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ನಂದಿ, ಕಾಮಸಂದ್ರದ ಕೋಟಿಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲದೆ, ನೆರೆಯ ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಘಾಟಿಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಜಾತ್ರೆಗಳ ಪ್ರಭಾವ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ ನಾಗಾರಾಧನೆಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ದಾಂಪತ್ಯ ಜೀವನದ ಅಭಿಲಾಷೆ ಹಾಗೂ ಸಂತಾನಾಪೇಕ್ಷೆಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ ಕಲ್ಲು ನಾಗರಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವ ಆಚರಣೆ ಆರಾಧನಾ ಪದ್ಧತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಬೇಡ ನಾಯಕ ಬುಡಕಟ್ಟು ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ಜನಪದರು ನಾಗಲಮ್ಮನೆಂಬ ನಾಗರಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈಕೆಯನ್ನು ಗೌರಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಗೌರಿ ಹಬ್ಬದಂದು ನಾಗರಕಲ್ಲುಗಳ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾಗರಕಲ್ಲುಗಳ ಆರಾಧನೆ ಶಿವನ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಚರಣೆಗೆ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿವಿಧ ಆಯಾಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಮತ-ಪಂಥದ ಮಿತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದೇ ವಿಶೇಷ. ಗಣಪತಿ, ಶಿವಪಾರ್ವತಿ, ನಾಗರಾಜ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ, ನಂದಿ, ನಾಗಲಮ್ಮ ಈ ಎಲ್ಲ ದೈವಗಳನ್ನೂ ನಾಗರಕಲ್ಲುಗಳೇ ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಈ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ನಾಗರಪಂಚಮಿಯ ಆಚರಣೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಬೆನಕನಚೌತಿ' 'ನಾಗಲಚೌತಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ಜನಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. ದೈವಾರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಪರಂಪರೆ ಮತ್ತು ಶೈವ ಪರಂಪರೆಗಳಿಗೆ ಪೈಪೋಟಿ ಇಲ್ಲ. ಶಿವನ ಆರಾಧನೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜನಪದ ಆಚರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಶೈವ-ವೀರಶೈವ, ಕಾಪಾಲಿಕ-ಕಾಳಾಮುಖ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಬದಲು ಹುತ್ತದ ಪೂಜೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿದೆ. ಇದೊಂದು ನಾಗದೇವತೆಯ ಆರಾಧನೆಯಾಗಿದ್ದು ಮಾತೃದೇವೋಪಾಸನೆಯ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮದೈವಗಳ ನೆಲೆಗಳು ಆಂಧ್ರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನವರು ಅದಕ್ಕೆ ಒಕ್ಕಲು ಆಗುವ ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ದೈವಕ್ಕೆ ಸಿಗುವ ಪ್ರಚಾರ ಆಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಆಂಧ್ರದ ಮದನಪಲ್ಲಿ ಸಮೀಪದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಜನಪದ ದೇವತೆ ರೆಡ್ಡಮ್ಮ. ಸಂತಾನಾಪೇಕ್ಷೆ ಯಿಂದ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಈ ದೈವದ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗೌರಿಬಿದನೂರು,

ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕುರುಬ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ರೆಡ್ಡಪ್ಪನೆಂಬ ಕುರುಬದೈವದ ಒಕ್ಕಲುಗಳಿದ್ದು ಇವರು ತಮ್ಮ ಗಂಡುಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ರೆಡ್ಡಪ್ಪನೆಂದು ಹೆಸರಿಡುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಗ್ರಾಮದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗನಿವಾರಕ ದೇವತೆಗಳೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಿ ದೇವತೆಗಳಾಗಿವೆ. ಉದಾಃ ಗೌತ್ಲಮ್ಮ, ಪ್ಲೇಗಮ್ಮ, ಸೀತಾಳಮ್ಮ, ದಡಾರಮ್ಮ ಮುಂತಾದವರು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧರು. 'ಇವರು ಒಂದು ಕಿವಿಯನ್ನು ಹಾಸಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಂದು ಕಿವಿಯನ್ನು ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು ಕಗ್ಗತ್ತಲುಗವಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುತ್ತಾರಂತೆ. ಹಸಿವಿನಿಂದ ತತ್ತರಿಸಿದಾಗ ಕೇಕೆ ಹಾಕುತ್ತ ಗುಡ್ಡಗಾತ್ರದ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕಿಡಿ ಕಾರುತ್ತ ಕೊಳದಗಲ ಬಾಯಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಮೊರ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮಾನವರನ್ನೆಲ್ಲ ತೊಳೆದು ತಿಪ್ಪೆಗೆಸೆಯಲು ಬರುತ್ತಾರಂತೆ. ಕಾಯಿಲೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾನವರನ್ನು ಇವರು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾರೆ' ಎಂಬ ಐತಿಹ್ಯಗಳಿವೆ.

ಅದೇ ರೀತಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ಅನೇಕ ರಾಜಮನೆತನಗಳು, ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟುಗಳು ಸಹ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ದೈವಗಳ ಆರಾಧನೆಗೆ ಆದ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಆವುತಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಭೈರವ ಮತ್ತು ಕರಗದ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದು ಇಂದಿಗೂ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದೆ. ವಿಜಯನಗ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನ ಆರಾಧನೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ. ಊರ ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲಕನಾಗಿ, ಕೋಟೆ ಬಾಗಿಲಿನ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಕೆಲವು ಸಮುದಾಯಗಳ ಕುಲದೈವವಾಗಿ ಪೂಜೆಗೈಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಗಂಗರು ಶಿವನ ಭಕ್ತರಾಗಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯ ಗುಡಿ ಗುಂಡಾರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿರುವುದು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಕರಗದ ಆಚರಣೆ: ಕರಗದ ಆಚರಣೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ದ್ರೌಪದಿ–ಧರ್ಮರಾಯನ ಸಂಬಂಧದ ಕಥೆ, ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದರೂ ಕರಗವು ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಆಚರಣೆ ಆರಾಧನೆಯ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ತಿಗಳರ ನಂಬಿಕೆಯಂತೆ ತಿಮಿರಾಸುರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ ಸಲುವಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ದ್ರೌಪದಿಯು ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಂಭ ಧರಿಸಿ ನರ್ತಿಸಿದಳು. ಆ ಕುಂಭವೇ ಕರಗ ಕುಣಿತವಾಗಿದ್ದು ಇಂದು ಉತ್ಸವ ಆಗಿ ಮುಂದುವರೆದಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಅರ್ಜುನನು ಮತ್ಸ್ಯಯಂತ್ರವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಸಾಹಸದಲ್ಲಿ ವಿಜಯಿಯಾಗಿ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಕುಂತಿಯ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಪಾಂಡವರೈವರೂ ಅವಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಸಮ್ಮತಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೀರರಾದ ಐದು ಜನ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ತಾನು ಹೆಂಡತಿಯಾದೆನೆಂಬ ಸಂತೋಷ ದ್ರೌಪದಿಯದು. ಆ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿಯೇ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಳಸವನ್ನು ಹೊತ್ತು ಕುಣಿದಾಡಿದಳು. ಅಂದಿನಿಂದ ಕಳಸ ಹೊತ್ತು ನರ್ತಿಸುವ ಆರಾಧನೆ ಕರಗ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಮೂಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬರುವ ಆಚರಣೆಯಾಗಿದೆ.

ಕರಗದ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪವಾಡಗಳು ಜರುಗುತ್ತವೆಂದು ನಂಬಿಕೆ. ಅಲಗುಸೇವೆ, ಕಳಸ ಕುಣಿತ, ಒನಕೆ ಕರಗ, ಮೈತುಂಬುವುದು,

ಕರಗ ಹೊತ್ತು ಊರೆಲ್ಲ ಸುತ್ತುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ. ಪವಾಡಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ತಮಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯ ನೋವು ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪವಾಡಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತವಾಗುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಧೈರ್ಯ ಮನೋಬಲ ಹಾಗೂ ಭಕ್ತಿನಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಇಂಥ ಪವಾಡಗಳಿಗೆ ನಿದರ್ಶನಗಳಂತೆ ಕೆಲವು ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಐತಿಹ್ಯ: ಕರಗವು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಕರಗ ಹೋಗಿ ಮರದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಬಿಟ್ಟಿತು. ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಭಕ್ತರು ಕರಗ ಹೊತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿ ವ್ರತಭಂಗ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂದು ಆತನನ್ನು ಅನುಮಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕರಗದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ದೇವಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ ತನ್ನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಅಲಗಿನಿಂದ ಸೀಳಿ ಮೂರು ಬೊಗಸೆ ರಕ್ತವನ್ನು ಕರಗದ ಮೇಲೆ ಎರಚಿದ. ಅನಂತರ ಕರಗವು ಮರದ ಮೇಲೆ ಇದ್ದುದು ಅವನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿತು. ಕರಗ ಉತ್ಸವ ಆಚರಣೆಯ ಪವಾಡಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಥ ಕಥೆ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಆಚರಣೆ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ನಂಬಿಕೆಯೇ ಪವಾಡಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಥೆಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪವಾಡಗಳು ಭಕ್ತಿ, ನಂಬಿಕೆ, ದೈವದ ಮಹಿಮೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದೃಢತೆಯನ್ನು ಸಂದೇಶದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಾರುತ್ತವೆ.

೪.೩. ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ನಿಸರ್ಗದತ್ತವಾದ ಮರ, ಗಿಡ, ಕಲ್ಲು, ನೆಲ, ಜಲ, ಗುಡ್ಡ, ಪ್ರಾಣಿ, ಸಸ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಆರೋಪಿತವಾಗಿರುವುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳೆಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಜಿಸಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಕಾಣಸಿಗುವ ವೀರಗಲ್ಲು, ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಕಲ್ಲು ಇತ್ಯಾದಿ ಅವಶೇಷಗಳು ಬರೀ ಚರಿತ್ರೆಯ ಪಳೆಯುಳಿಕೆಗಳಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ದೈವದ ಸ್ವರೂಪ ಪಡೆದು ಸಪ್ಪಲಮ್ಮ, ದುಗ್ಗಲಮ್ಮ, ಗಂಗಮ್ಮ, ಶಿವಲಿಂಗಗಳಾಗಿ ಜನರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯತೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇವೆಲ್ಲ ಮಾನವ ನಿರ್ಮಿತ ತನ್ನ ಪರಿಸರದ ಬದುಕಿನ ದಾಖಲೆಗಳಾಗಿವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಇವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಕೂಡ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕಲ್ಲುಸಂಬಂಧಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರಿಬ್ಬರು ಜಮೀನ್ದಾರನ ಬಳಿ ಸಾಲ ಮಾಡಿದರು. ಸಾಲಕ್ಕಾಗಿ ಜಮೀನ್ದಾರರಲ್ಲಿ ಸಾಯುವವರೆಗೂ ಜೀತ ಮಾಡಿ ದುಡಿದರೂ ಸಾಲ ತೀರಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಲದ ಋಣದ ಸಾಲದ ಹೊರೆ ಇದ್ದುದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಬಂಡೆಗಳಾದರು. ಅವರ ತಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಡುಗಳು ಕಲ್ಲುಗಳಾಗಿ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟಿತು. ಸಾಲಗಾರಿಕೆ ಜೀತ

ಪದ್ಧತಿಗಳೆರಡೂ ಅನುಭವಿಸಲಾರದ ಶೋಷಣೆಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳ ಪರಿಣಾಮ ಎಷ್ಟು ಕೆಟ್ಟದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಐತಿಹ್ಯ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಜೀತಗಾರರ ಪಾಲಿಗೆ ಇಂಥ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಉಳಿದು ಕೊಂಡಿವೆ.

ಇದು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅಪನ್ನಗುಟ್ಟಿ ಅಪ್ಪಲನ್ನಗುಟ್ಟಿ ಆಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಅಪನ್ನ ಎಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮ ಸಂಬಂಧದ ಮೂಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ತೆಲುಗಿನ ಪದ 'ಅಪ್ಪು' ಸಾಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಲ ಮಾಡಿದವನು(ಅಪ್ಪಲೋನ) ಎಂಬರ್ಥ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅಪ್ಪನ್ನಗುಟ್ಟಿ>ಅಪ್ಪನಗುಟ್ಟಿ>ಅಪ್ಪಲಗುಟ್ಟಿ ಅಪ್ಪಲ–ಅವನು. ಅಪ್ಪಲೋನು(ಅಪ್ಪಲವಾಡು>ಅಪ್ಪಲೋಡು) ಅಪ್ಪಲೋನಿಗುಟ್ಟಿಯಾಗಿದೆ.[೧೪]

ಜಲಸಂಬಂಧಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ಬೆಲ್ಲಾಲಬೊಮ್ಮಸಂದ್ರ(ಬೆಳ್ಳಾಲಬೊಮ್ಮಸಂದ್ರ) : ಬೆಳ್ ಆಳ ಅಂದರೆ ನೀರಿನಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಸಂದ್ರ ಎನ್ನುವ ಪದವು ಸಮುದ್ರ ಎಂಬುದರ ತದ್ಭವರೂಪ. ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಪಾಳೆಯಗಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳರು ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆ ಮತ್ತಿತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ನುಗ್ಗಿದರು. ರಾತ್ರಿಯ ಸಮಯವಾದ್ದರಿಂದ ಜನ ಕಂಗಾಲಾದರು. ಕೋಣೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಬೆಲ್ಲದ ಉಂಡೆ ಹಾಗೂ ಬೆಲ್ಲದ ಮುದ್ದೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಳ್ಳರತ್ತ ಎಸೆಯ ತೊಡಗಿದರು. ಬೆಲ್ಲದ ಈ ಏಟುಗಳನ್ನು ತಡೆಯಲಾಗದೆ ಕಳ್ಳರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಕಾಲ್ಕಿತ್ತರು. ಈ ಬೊಮ್ಮಸಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಬೆಲ್ಲಾಲು ಬೊಮ್ಮಸಂದ್ರವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲಮು ಏಕವಚನ, ಬೆಲ್ಲಾಲು ಬಹುವಚನವಾಗಿದೆ. ಈ ಊರು ಹಾಗೂ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ 'ಬೆಳ್ಳಿ' ಎಂಬ ಸಾದರ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಪಂಗಡದವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಊರು ಇದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ 'ಬೆಳ್ಳಿ' ಸಾದರು ವಾಸಿಸುವ ಊರು.

ಸಸ್ಯಸಂಬಂಧಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥದಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳಪುರಾಣದ ಪ್ರಕಾರ ಮೈತ್ರೇಯ ಮಹರ್ಷಿಯು ಇಲ್ಲಿ ತಪಗೈಯುತ್ತಿದ್ದ. ಲೋಕಪರ್ಯಟನೆಯ ನಿಮಿತ್ತ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ವಿದುರನು ಇಲ್ಲೊಂದು ಅರಳಿಯ ಸಸಿಯನ್ನು ನೆಟ್ಟ, ಅದು ಬೆಳೆದು ಮರವಾದಂತೆಲ್ಲ ಆ ಮರವಿರುವ ಸ್ಥಳವು ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆಯಿತೆಂಬ ನಿದರ್ಶನವಿದೆ. ಆದರೆ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇಂದಿಗೂ ಬಿದಿರಿನ ಮೆಳೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಬಹುಶಃ ಇಂದಿನ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವಿರುವ ಸ್ಥಳವು ಹಿಂದೆ ಬಿದಿರಿನ ಅಶ್ವತ್ಥ ಬಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹಿರಿಯ ಸಂಶೋಧಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಒಪ್ಪಬಹುದಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ 'ಮೇಳ್ಯ' ಎಂಬ ಊರಿದೆ.

ಅಲ್ಲದೆ ಹಿರೇಬಿದನೂರು(ಹಿರಿಯಬಿದುರಿನ ಊರು), ಗೌರೀ/ಗೋರಿಬಿದನೂರು ಗೋರಿಗಳಿರುವ ಬಿದುರಿನ ಊರು–ಗೋರಿಬಿದನೂರು, ಸಂತೆ ಬಿದನೂರು(ಸಂತೆ ನಡೆಯುವ ಬಿದುರಿನ ಪ್ರದೇಶ) ಆಗಿದೆಯನ್ನಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ[೧೫] ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೨೦ ಬಿದಿರೂರ್ ಎಂದಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಪ್ರಾಣಿಸಂಬಂಧಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳು

ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ 'ಚಿಲಕ' ಅಂದರೆ ಗಿಳಿ, ನೇರ್ಪು' ಅಂದರೆ 'ಹರಡು' ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಗಿಳಿಗಳ ಹರಡುವಿಕೆ ಎಂದು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥ. ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಈ ಗ್ರಾಮ ನಿಸರ್ಗಸಿರಿಯ ನಡುವೆ ಇದೆ. ಈ ಹಳ್ಳಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಸಾವಿರಾರು ಗಿಳಿಗಳು ಈಗಲೂ ದಂಡುದಂಡಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಎಂಬ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧಕರು ಚಿಲಕ ಎಂದರೆ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಹಾಕುವ ಉಪಕರಣವೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ದಟ್ಟವಾದ ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಗಿಳಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚೆಂದು ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಾಕುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳುವ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯರಿಂದ ತಿಳಿದುಬಂದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ.

ಲಾವಣಿ ಮತ್ತು ಐತಿಹ್ಯ: ಲಾವಣಿಯು ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಗೆ ಒಗ್ಗಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಪಾತ್ರ ಆವರಣ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಮೂಲಕ ಲಾವಣಿ ಜೀವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಪೌರಾಣಿಕ, ಚಾರಿತ್ರಿಕ, ವಾಸ್ತವಿಕ ವಿಡಂಬನಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ಮಾಂತ್ರಿಕವೆಂಬ ವಿಂಗಡಣೆಗಳಿಂದ ತಿರುವು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಘಟನೆಯ ಸುತ್ತ ಕಥೆ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸುತ್ತ ಸುಳಿದು ಬದುಕಿನ ಒಂದು ಘಟನೆಯನ್ನೋ ಸಂದರ್ಭವನ್ನೋ ಚಿತ್ರಿಸಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ವಸ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಗಿ ವಾಸ್ತವಿಕ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಬದುಕಿನ ಅನೇಕ ದುರಂತಗಳನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲ. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದುಕಿ ಬಾಳಿದವರು. ತಮ್ಮ ಸುಂದರವಾದ ಬದುಕನ್ನು ದುರಂತಕ್ಕೆ ಈಡು ಮಾಡಿ ಕೊಂಡವರು. ತಮ್ಮದಲ್ಲದ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವರು. ಇಂಥವರ ತ್ಯಾಗ, ಬಲಿದಾನ, ನಿಷ್ಠೆ, ಆದರ್ಶಗಳು ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಲಕುತ್ತವೆ. ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಪ್ರಭಾವ ಅನೇಕ ದಿನಗಳವರೆಗೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಅಂಥವರ ಬಗ್ಗೆ ಕಥೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂಥ ಲಾವಣಿಗಳ ವಸ್ತುವು ಐತಿಹ್ಯಕ್ಕೆ ತೀರ ಸಮೀಪವಾದದ್ದು. ಈ ವಸ್ತುವೇ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳೀಯವಾದ

ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಉತ್ತರಾದೇವಿ, ವೀರದಿಮ್ಮಮ್ಮ, ಈರೋಬಿ ಮುಂತಾದ ಐತಿಹ್ಯಗಳು, ಲಾವಣಿಗಳು ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿವೆ. ದೀನ ದಲಿತರ, ಅಸಹಾಯಕರ, ಮುಗ್ಧರ, ವೀರಪುರುಷರ ಪರವಾಗಿ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಮೌಖಿಕ ರೂಪದ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಲಾವಣಿಗಳು ಕಥಾನಾಯಕನನ್ನೋ, ನಾಯಕಿಯನ್ನೋ ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸುಖಾಂತವಾಗುವ ಗುಣವುಳ್ಳವು ಇವೆ. ಜನಪ್ರಿಯ ಪುರಾಣ ಕಥೆ, ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಮನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗ ಇಂಥ ರಚನೆಗಳು ಸಮೂಹದಿಂದ ಮೂಡುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಬಾಲನಾಗಮ್ಮನ ಕಥೆ, ಸಾಸಲ ಚಿನ್ನಮ್ಮನ ಕಥೆ, ಗುಣಸಾಗರಿ, ಕೈವಾರತಾತಯ್ಯ, ವೀರಬ್ರಹ್ಮಯ್ಯ, ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪ, ಪಂಡರಿ ಭಜನೆ, ದೇಸಿಂಗ ರಾಜನ ಕಥೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಶಿಷ್ಟ ಸಮುದಾಯ ಹಾಗೂ ಲಿಖಿತ ಚರಿತ್ರೆಗಳು ರಾಜರ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುತ್ತವೆ.

ಪಂಡರಿ ಭಜನೆ : ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕಥನಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೀರಪುರುಷನ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೋಕದ ಕಥೆ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಈ ಕಥನಕಾವ್ಯಗಳು ಆಂಧ್ರ ಮತ್ತು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಪಾಂಡುರಂಗನ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಆಶಯದ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಪಂಡರಿಭಜನೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಪಾಂಡುರಂಗ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ದೈವ, ವೈಷ್ಣವಧರ್ಮದ ತತ್ವ ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಪಸರಿಸಿದ್ದು ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ ದೇವರುಗಳಿಗೆ ರಂಗನಾಥ, ಚನ್ನಕೇಶವ ತಿರುವೆಂಗಳ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಠಲನ ಭಜನೆ ಈ ಭಾಗದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲಾಪ್ರದರ್ಶನವಾಗಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದೆ. "ಚಾರಿತ್ರಿಕವಾಗಿ ಮರಾಠರು ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ ಸೇನಾಪತಿಗಳಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಮೂಲಕ ಮರಾಠ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಪರಿಚಯಿಸಿದರು ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ."[೧೬] ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಬೆಂಗಳೂರು ಗ್ರಾಮಾಂತರ, ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ ಪರಿಣಾಮ ಮರಾಠಿ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಪಡೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದರೆ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

* ಬಹುಮುಖಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಂಧ್ರ ಮತ್ತು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ದೈವಗಳ ಆಚರಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕರಗದ ಆಚರಣೆ; ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮನರಂಜನಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆಚರಿಸಿದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆಚರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಕಾಟಪರಾಯನ ಆಚರಣೆ ತಮಿಳುನಾಡಿನ

ದೈವ. ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳಿಗೆ ರೋಗರುಜಿನಗಳು ಬಾರದಂತೆ ಈ ದೈವವನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಚರಿಸುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

* ಸಮಾಜದಲ್ಲಿದ್ದ ಜಾತಿಪದ್ಧತಿಯ ಬಗೆಗೆ ಐತಿಹ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

* ಮಾತೃಪ್ರಧಾನ ದೈವಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಆಚರಣೆ ಮತ್ತು ಐತಿಹ್ಯಗಳು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು, ರೆಡ್ಡೆಮ್ಮ, ನಾಚ್ಚ್ಯಾರಮ್ಮ, ದುಗ್ಗಲಮ್ಮ(ಲಜ್ಜಾಗೌರಿ), ಸಪ್ಪಲಮ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ.

* ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ಕಲಾಪ್ರಕಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಗ್ರಾಮದೈವಗಳಿಗೆ, ಕೆರೆ-ಕಟ್ಟೆ, ಬಾವಿಗಳಿಗೆ ಆಹುತಿಯಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಸಂಬಂಧಿ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವ ಅಥವಾ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

* ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಾಂತೀಯ(ನೆರೆಹೊರೆಯ ಜಿಲ್ಲೆ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯ) ಭೇದ ಭಾವವಿಲ್ಲದೆ ದೈವಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಮನೋಭಾವ ಇಲ್ಲಿನ ಜನಮನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

* ವ್ಯಕ್ತಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣ ಸ್ವಭಾವಗಳಾದ ವೀರ, ತ್ಯಾಗ, ಸಾಹಸ, ಪ್ರಾಣಿ, ಕತೆ, ಅಹಂಕಾರ, ಮುಗ್ಧತೆ, ಒರಟುತನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಎದ್ದು ಕಾಣುವುದೂ ಉಂಟು.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

೧. ಸುಬ್ಬಣ್ಣ ರೈ ಎ., ೧೯೯೪, **ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು,** ಪು.೮೭.

೨. **ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಕೆ.ಆರ್., ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಪು.೫೬.**

೩. ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಬಿಳಿಮಲೆ, ೧೯೯೭, **ಕೂಡುಕಟ್ಟು,** ಪು.೨೯.

೪. ಎ.ಕ.X, Cb ೪೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೩೮.

೫. ವಸು ಎಂ.ವಿ.(ಸಂ), ೨೦೦೧, **ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸುಮನೆತನಗಳು,** ಪು.೩೨೩.

೬. ಅದೇ, ಪು.೩೬೧.

೭. ಅದೇ, ಪು.೩೭೦.

೮. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಲ್., ೨೦೧೧, **ಅವಿಭಜಿತ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು,** ಪು.೧೪೦.

೯. ಅದೇ, ಪು.೧೬೦.

೧೦. **ಸೌತ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಇಮೇಜಸ್ ಆಫ್ ಗಾಡ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಗಾಡೆಸ್ಸಸ್,** ಪು.೧೯೦.

೧೧. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ,** ಪು.೧೧೬.

೧೨. ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ(ಸಂ), ೧೯೮೭, **ಹರತಿಸಿರಿ,** ಪು.೮೮.

೧೩. ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಬಿಳಿಮಲೆ, ೧೯೯೭, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೬೫.

೧೪. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಲ್, ೨೦೧೧, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೦೭.

೧೫. ಎ.ಕ.X, Mb ೧೨೬, ೯೬೧.

೧೬. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂ.೩, ೧೯೮೮, ಪವಾರ್ ವಿ.ಮಾಧವರಾವ್, *ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮರಾಠ ಜನಾಂಗದ ಇತಿಹಾಸ,* ಪು.೨೦.

ಅಧ್ಯಾಯ ಐದು

ಶಾಸನಗಳು

೫.೧. ದಾನ ಶಾಸನಗಳು
೫.೨. ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ
೫.೩. ಪ್ರಾಚೀನ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು
೫.೪. ವೀರಗಲ್ಲು

ಅಧ್ಯಾಯ ಐದು

ಶಾಸನಗಳು

ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರ ಇಲ್ಲದೆ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡುವುದಿರಲಿ, ಜೀವನ ಹಿಂದೆ ಹೇಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನರ ಬದುಕನ್ನು ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಖಚಿತವಾಗಿ ದಾಖಲಿಸಲು ಶಾಸನಗಳು ಸಹಾಯ ಮಾಡಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ರಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮೂಲದಾಖಲೆಗಳೆನಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳಿಗೆ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನ ನಿರಂತರ ಬದಲಾವಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಜನಜೀವನ ಈ ಬದಲಾವಣೆಗಳಿಂದ ವಿಚ್ಛಿದ್ರಗೊಳ್ಳದೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡು ಬರಲು ಶಕ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ರಾಜಕೀಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯಕ, ಭಾಷಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಾಸನಗಳು ಅಧಿಕೃತ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ದಾಖಲೆಗಳಾಗಿವೆ. ಶಾಸನಗಳು ಇತಿಹಾಸದ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಪುನರ್ರಚನೆಗೆ ಮಹತ್ವದ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಆಕರಗಳಾಗಿವೆ. ಇವು ತಾಳೆಗರಿಗಳಿಂದ ಕಾಗದದವರೆಗೆ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ವಿಷಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿಶ್ವಸನೀಯ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. "ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಮೂಲಗಳು ಅಥವಾ ಮತ್ಯಾವುದೇ ಹೇಳಿಕೆಯ ಮೂಲಗಳಲ್ಲಿನ ದೋಷಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹುಡುಕುವಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳು ನೆರವಾಗುತ್ತವೆ. ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಖಚಿತಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನೆರವಾಗುವ ಶಾಸನಗಳು ಸಮಕಾಲೀನ ದಾಖಲೆಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಹತ್ವ ಪಡೆಯುತ್ತವೆ."[೧]

ಶಾಸನವೆಂದರೆ ರಾಜಾಜ್ಞೆ, ಪ್ರಾಚೀನ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿ ಪ್ರಜೆಯೂ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಪ್ರಸ್ತುತ ನಿಯಮಕ್ಕೊಳಪಡದವರು ಆಳುವ ದೊರೆಗಳ ಕಠೋರ ದಂಡನೆಗೆ ಒಳಗಾಗಬೇಕಿತ್ತು. ಇಂಥ ಕಾನೂನುಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಮವೇ ಬರಹರೂಪ ತಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು. "ಶಾಸನ ಎಂಬ ಪದವು 'ಶಾಸ್' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ.

ಇದರ ಅರ್ಥ ಆಜ್ಞಾಪಿಸು, ಶಿಕ್ಷಿಸು, ನಿಯಂತ್ರಿಸು ಎಂದಿದೆ. ಶಾಸನಗಳು ಮೂಲತಃ ದಾನ ಸಂಬಂಧವಾದ ರಾಜಾಜ್ಞೆಗಳಾಗಿದ್ದು, ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡವು. ಇವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಕಲ್ಲು, ತಾಮ್ರ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಶಂಖ, ದಂತ, ಮಣ್ಣಿನ ಮಡಕೆ, ಮರ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚರ್ಮ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆಯಲಾದ ಆದೇಶಗಳನ್ನು ಶಾಸನವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ."[೨]

ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವ ಬಂದದ್ದು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಆಡಳಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಟರ್ ಈಲಿಯಟ್, ಫ್ಲೀಟ್‌ರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳ ಸಂಗ್ರಹಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಟಣೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಮಾಡಿದವರು ಬೆಂಜಮಿನ್ ಲೂಯಿ ರೈಸ್. ಇವರೆಲ್ಲರ ಶ್ರಮದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕದ ಗತ ಇತಿಹಾಸವು ಎಳೆ ಎಳೆಯಾಗಿ ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ರಾಜವಂಶಗಳ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಒತ್ತು ಕೊಟ್ಟು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಪರಿಪಾಟ ಬೆಳೆದು ಬಂತು. ಆಧುನಿಕವಾಗಿ ಶಾಸನಗಳ ಭಾಷೆ, ವಸ್ತು, ಶಿಲ್ಪಿ, ಲಿಪಿ ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ನಡೆದಿವೆ. 'ಶಾಸನ' ಎಂದರೆ ರಾಜಾಜ್ಞೆ ಎನ್ನುವ ಮೂಲಾರ್ಥ ಇದ್ದಿರಬಹುದಾದರೂ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಅದು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಅರಸೊತ್ತಿಗೆಯ ಏಳುಬೀಳುಗಳನ್ನು, ಅದರ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರೂಪಿತವಾದ ಜನ ಜೀವನದ ಸ್ಥೂಲ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಹಲವಾರು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲವೇ ಅಖಂಡವಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಆದರೆ ಒಂದು ಸೀಮಿತ ಪ್ರದೇಶದ ಅಥವಾ ನಾಡಿನ ಜನಜೀವನದ ಸ್ವರೂಪ ವನ್ನು ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿಡುವುದು ತುಂಬಾ ಪ್ರಯಾಸದ ಸಂಗತಿಯೇ ಸರಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನ ನಿರಂತರ ಬದಲಾವಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವಿಚ್ಛಿದ್ರಗೊಳ್ಳದೆ ನಿರಂತರವಾದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡು ಬಂದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಈ ಶಾಸನಗಳು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ವಿಪುಲವಾದ ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಶಾಸನಗಳ ವಸ್ತು, ವಿಷಯ, ವೈವಿಧ್ಯ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿರುವ ಜನತೆಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸಲು ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿವರಗಳಿಗಾಗಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಆಕರಗಳಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ರಾಜಕೀಯ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗುವುದು. ಈ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೫೦ಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವದ ಶಾಸನಗಳಾವುದೂ

ದಾಖಲಾಗಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಪಾಲು ದಾನ, ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳು ಹಾಗೂ ಯುದ್ಧ ಅಥವಾ ಹೋರಾಟದ ವಿವರಗಳಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನವು ಅನೇಕ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯವು ನೆರೆರಾಜ್ಯಗಳಾದ ತಮಿಳುನಾಡು, ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದೊಂದಿಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಮ್ಮಿಲನಗೊಂಡಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು ಹಾಗೂ ಪಾರ್ಸಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನಗಳು. ಅನೇಕ ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಭಾವ, ಹಾಗೆಯೇ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ತಮಿಳಿನ ಪ್ರಭಾವ ಆಗಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ. ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ರಾಜಕೀಯ ಘಟನೆಗಳನ್ನೊಳ್ಳಗೊಂಡ ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಬಾಣರೊಂದಿಗೆ ವೈದುಂಬರು ಸೇರಿ, ಗಂಗರು ಮತ್ತು ನೊಳಂಬರನ್ನು ಎದುರಿಸಿರುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳುಂಟು. ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ನೆಕ್ಕುಂದಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಗಂಗರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಘರ್ಷ ನಡೆದಿದೆ. ಚೋಳರ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗಿನಿಂದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ತಮಿಳಿನ ಪ್ರಭಾವ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ತಮಿಳು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಇವರು ತಮ್ಮ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ದಕ್ಷಿಣ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲೂ ಅನಂತರದ ಶಾಸನಗಳು ತಮಿಳಿನಲ್ಲೂ ಇವೆ. ಚೋಳರಸರು ತಮ್ಮ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ರೂಢಿಯಂತೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿಸಿ ತಾವು ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿಗಳ ಬಳಿ ನೆಡಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ತಾವು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದೇವಾಲಯಗಳ ಕಲ್ಲುಗೋಡೆಗಳ ತಳಹದಿಕಲ್ಲು ಹಾಗೂ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಊಲವಾಡಿ, ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆ, ನಂದಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಚೋಳರ ಶಾಸನಗಳು ರಾಜರು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸಂವತ್ಸರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಮೂದಿಸುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ರಾಜರ ಕಾಲನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲು ಬಹಳ ದುಸ್ತರವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿನ ಚೋಳರಸರ ಶಾಸನಗಳು ರಾಜನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಸಂವತ್ಸರವನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಶಕಸಂವತ್ಸರವನ್ನೂ ನಮೂದಿಸುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಚೋಳರಸರ ಕಾಲವನ್ನು ಖಚಿತವಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಆ ಮೂಲಕ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಾಸನಗಳು ಅಮೂಲ್ಯ ಕೊಡುಗೆ ನೀಡಿವೆ. ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಚೋಳ ರಾಜರು ತಮ್ಮ ಬಿರುದುಗಳನ್ನೇ ಉಪನಾಮಗಳಾಗಿ ತಮ್ಮ ಹೆಸರುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ

ನಿಜ ನಾಮಧೇಯಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಾಜರ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನು, ಅವರು ಮಾಡಿದ ದಾನಧರ್ಮಗಳನ್ನು, ಅವರು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಆ ಕಾಲದ ರಾಜರ ಆಡಳಿತ ಪದ್ಧತಿ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.[೩]

ಗೌರಿಬಿದನೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಬಳಾಳೆಪುರದ' ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಬಳಾಳೆಪುರ ಈಗಿನ ಬಳ್ಳಾಪುರವಾಗಿರಬೇಕು. ಆದರೆ "ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರವೆಂದು ಎರಡು ಬಳ್ಳಾಪುರಗಳಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಶಾಸನಸ್ಥ ಬಳ್ಳಾಪುರ ಯಾವುದೆಂದು ಊಹಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ."[೪] "ಹೊಸೂರು 'ಹಟುಹೆನಾಡಿನ' ಹೊಸೂರಾಗಿದೆ. 'ಮರುವಕ ಗೊಂಡ' ಎಂಬ ಊರೇ ಬಲ್ಲಾಳಪುರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಯಶಃ ಇಂದಿನ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಅದೇ ಆಗಿರಬಹುದು."[೫]

ನಾಣ್ಯಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರದಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಲಾದ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ 'ಬಾಲಾಪುರ' ಎಂಬ ಪೂರ್ಣ ಹೆಸರು ಇರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ 'ಬಾಲಾ' ಎಂಬ ಬರಹವಿರುವ ನಾಣ್ಯಗಳು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾದವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ವಿವರ.

ದೊರೆ–ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ

ಮು–ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ

ಹಿ–'ಬಾಲಾ'[೬]

"ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಎಂಬುದು ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ಥಳದಿಂದ ವಿಭಿನ್ನ ಎಂದು ತೋರಿಸಲು ಇಟ್ಟ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಮುಸ್ಲಿಮರು ಇದನ್ನು ಛೋಟಾಬಳ್ಳಾಪುರವೆಂದು ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯವರು ಚಿನ್ನಬಳ್ಳಾಪುರವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಆವತಿಯ ಬೈರೇಗೌಡನ ಮಗ ಮಲ್ಲಭೈರೇಗೌಡನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೭೯ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಈ ಹಳ್ಳಿಯು ಮೂಲತಃ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ನಿವೇಶನವನ್ನು ಕೋಡಿ ಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು."[೭]

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೯೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲಾಳಪುರದ ಠಾಣ್ಯ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಬಂದಿದೆ.[೮] ಈ ಬಲ್ಲಾಳಪುರ ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭು ಇಮ್ಮಡಿಹಾವಳಿ ಬಯಿರಪ್ಪಗೌಡನವರ ನೆಲೆವೀಡಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಬಲ್ಲಾಳಪುರ ಹೆಸರಿನ ಮಾತೃಕೆ ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆಯಾದ ಚಿಕ್ಕ ಬಲ್ಲಾಳನಾಗಿರಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಹಿಂದೆ ಹೊಯ್ಸಳರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ನೆಲೆಯಾಗಿತ್ತು.

ಎಂಬುದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೬೭ರ ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲಾಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೪ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಆಳಿದ ಬಾಣವಂಶದ ಅರಸರಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಶಾಸನಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಬಹುಭಾಷಾ ಪ್ರದೇಶ ವಾಗಿರುವ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಸಂಸ್ಕೃತ, ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು ಮತ್ತು ಪಾರ್ಸಿ ಶಾಸನಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳು ಬಹುತೇಕ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು; ಕೆಲವು ತಾಮ್ರಪತ್ರ ಶಾಸನಗಳೂ ಇವೆ. ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು(೧೦೬) ಕಂಡುಬಂದಿರುವುದು ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ, ಹಾಗೆಯೇ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಿರುವುದು ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ(೪೧). ಬಹುತೇಕ ಚಿಕ್ಕ ಶಾಸನಗಳೇ ಜಾಸ್ತಿ ಇವೆ. ಕೆಲವು ದೊಡ್ಡ ಶಾಸನಗಳೂ ಇವೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಾಮ್ರಪತ್ರ ಶಾಸನಗಳು ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದುಂಟು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗೌರಿಬಿದನೂರು–೩, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ–೬೬, ೧೦೪, ೧೦೬ ಮೊದಲಾದ ತಾಮ್ರಪತ್ರ ಶಾಸನಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿವೆ. ಆದರೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲೇ ಬರೆದಂಥವೂ ಕೆಲವಿವೆ. ಅವು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ೬೬, ೧೦೫ ಮತ್ತು ೧೦೬, ಗೌರಿಬಿದನೂರು ೩ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದಾನ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಯ ಮೇರೆಗಳನ್ನು ನಮೂದಿಸುವಾಗ 'ಲಿಖ್ಯಂತೇದೇಶ ಭಾಷಿಯಾ' ಅಂದರೆ ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಭಾಷೆಯಾದ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗೌರಿಬಿದನೂರಿನ ೩, ೨೩. ಕೆಲವೆಡೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಎರಡೂ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನ ಪಾಠವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಚಿಕ್ಕ ಬಳ್ಳಾಪುರ ೪೦, ಗೌರಿಬಿದನೂರಿನ ೩. ಈ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ೧–೧೦೦ರ ಸಾಲುಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ೧೦೧–೧೨೩ರ ಸಾಲುಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿವೆ. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಶಾಸನ–ಪಾಠವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬರೆದು, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀ ವಿರುಪಾಕ್ಷ' ಎಂಧು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದೂ ಉಂಟು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗೌರಿಬಿದನೂರಿನ ೨೩, ೭೭, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ–೯೪. ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲು ವಿವಿಧ ಲಿಪಿಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ(ಪೂರ್ವದ). ಹಳೆಗನ್ನಡಕ್ಷರ, ನಾಗರಿ ಗ್ರಂಥ ಮತ್ತು ಅರವಕ್ಷರ ಹಾಗೂ ಪಾರ್ಸಿ. ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಸಮಗ್ರ ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಇತಿಹಾಸದ ಪುನರ್‍ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳ ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ. ೪ರಿಂದ ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅವಧಿಯ ದ್ದಾಗಿವೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬಾಣ, ಗಂಗ, ನೊಳಂಬ, ವೈದುಂಬ, ಪಲ್ಲವ, ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ, ಮೈಸೂರು ಅರಸರು, ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಬರೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ೧೦೧ ತಮಿಳು, ೮೮ ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉಳಿದವೆಲ್ಲ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಾಗಿವೆ. ತಾಲೂಕುವಾರು ದೊರಕಿರುವ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕೆಳಕಂಡಂತೆ ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಬಹುದು.

ತಾಲೂಕುಗಳು	ಸಂಸ್ಕೃತ	ಕನ್ನಡ	ತಮಿಳು	ತೆಲುಗು	ಪಾರ್ಸಿ	ಒಟ್ಟು
ಚಿಂತಾಮಣಿ	೧	೧೦೬	೫೩	೧೬	೧	೧೭೭
ಗೌರಿಬಿದನೂರು	೬	೮೧	೨	೩	–	೯೨
ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ	೬	೧೦೪	೧೪	೧೩	–	೧೩೭
ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ	೧	೪೧	೮	೪೮	–	೯೮
ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ	೧	೮೭	೨೪	೮	–	೧೨೦
ಒಟ್ಟು	೧೫	೪೧೯	೧೦೧	೮೮	೧	೬೨೪

ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಆಳಿದ ಪ್ರಾಚೀನ ರಾಜವಂಶವಾದ ಬಾಣರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ತಾಮ್ರಪಟ ಶಾಸನವೇ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೩೯ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಈ ಶಾಸನ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಳಬಾಗಿಲು ತಾಲೂಕಿನ ಮುಡಿಯ ನೂರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಇದು ಬಾಣರ(ಮಹಾಬಲಿ) ವಂಶಾವಳಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮುಖ ರಾಜರ ವಿವರಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೦೦ರ ಗಂಗರ ಶಾಸನ ಮುಳಬಾಗಿಲು ತಾಲೂಕಿನ ಆವನಿ ಗ್ರಾಮದ ಶತ್ರುಘ್ನೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದ್ದು ಇವೆರಡೂ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವದ್ದೆನಿಸಿದೆ.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸುಮಾರು ಒಂದು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಳಿದ ಬಾಣರಾಜರ ಸಂತತಿಯ ಕಾಲಾನುಗುಣದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ೨೭ ಶಾಸನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆರಂಭಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯ ಗುರುತಿಸುತ್ತವೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ರಾಜವಂಶದವರಾದ ಪಲ್ಲವರು ಕೋಲಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ಒದಗಿಸುವ ಸುಮಾರು ೮೦ ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ಸುಮಾರು ೨೦ ಶಾಸನಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ನೊಳಂಬವಾಡಿಯು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಗಂಗರು ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ಸೌರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದವರು. ಇವರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ಕುವಲಾಳವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಯದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ದಾನ ರೂಪವಾಗಿ ರಚಿಸಿರುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು. ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿದ ವಿಜಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಹತ್ತಾರು ಶಾಸನಗಳೂ ಇವೆ. ಗಂಗರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಜರಾದ ದುರ್ವಿನೀತ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಪುರುಷರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಗಂಗರು ಆಳಿದರು. ನಂತರ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಚೋಳರು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಬಾಣರು ಹಾಗೂ ವೈದುಂಬರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪೂರ್ವ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಚೋಳರು ತಮ್ಮ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಸುಮಾರು ೪೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ಚೋಳರ ಕಾಲದ ಸುಮಾರು ೧೬೨ ಶಾಸನಗಳು ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವು ತಮಿಳು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ೧೦೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳು ದ್ವಾರಸಮುದ್ರದ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ. ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಕೀರ್ತಿಪತಾಕೆಯನ್ನು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ವೆಲ್ಲೂರಿನವರೆಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ್ದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಅರಸ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಯುದ್ಧ ಕೌಶಲ್ಯ, ಸಾಹಸ ಕಥೆಯನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ.

ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಜನರ ಜೀವನ ಕ್ರಮ, ರೀತಿ ರಿವಾಜು, ಆಚರಣೆ, ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು, ಆಯಾ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಜರುಗಿದ ಯುದ್ಧಗಳ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಶಾಸನಗಳು ಆಗಿನ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯ ಕೈಗನ್ನಡಿ ಗಳಂತಿವೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಇಡೀ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದೊಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಸಿಕ್ಕಿರುವ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಕಾಲದ ೨೫೯ ಶಾಸನಗಳು ಬಹುತೇಕ ವಿಜಯನಗರ ವೈಭವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ರಾಜವಂಶಗಳ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೆ ಹಲವು ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತಗಾರರು ಅಥವಾ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಆಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿಜಯನಗರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಹತ್ತಾರು ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಮಾನ್ಯತೆ ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು. ಇವರಲ್ಲಿ ಆವತಿ, ಸುಗಟೂರು, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಪ್ರಮುಖರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾದ ಜನಹಿತ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ವಿವರವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸುಮಾರು ೫೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.

ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳು ಹತ್ತು ಹಲವು ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. "ಬೇಟೆ ನಾಯಿಯೊಂದು ಹುಲಿಯೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ಸತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ವಿವರಗಳು ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ."[೯] "ನಾಚ್ಚಾರಮ್ಮ ರಣಬೇರಿಮ್ಮ ಇವರನ್ನು ಮೂಲದೇವತೆಯಾಗಿ ಆರಾಧಿಸುವ ಒಂದು ಪಂಗಡವೇ ಇತ್ತೆಂಬ ವಿಷಯವಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದು ಮುಳಬಾಗಿನಲ್ಲಿದೆ."[೧೦] "ತನ್ನ ಯಜಮಾನ ತೀರಿಕೊಂಡ ವಿಷಯ ಕೇಳಿ ಸೇವಕನೊಬ್ಬ ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡ ವಿಷಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿದೆ."[೧೧] ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜ ದತ್ತಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸನವೊಂದು ಆಲಂಬಗಿರಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಶಾಸನ ಸಾಹಿತ್ಯ

ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೊಡುಗೆ ಗಣನೀಯವಾದುದು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಗೊಂಡ ಈ ಭಾಗದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆ ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ

ಹರಿದು ಬಂದಿದೆ. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ೬೨೪ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿದ್ದರೂ ಶಾಸನ ಕವಿಗಳ ಮಾಹಿತಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದು ಬೆರಳೆಣಿಕೆಯಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಕುರುಬೂರು ಗ್ರಾಮದ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.) ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಕಬ್ಬದ ನಾಗಮಯ್ಯನೇ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನ ಕವಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವಿಜಯನಗರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಾಸನ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವಿದ್ದು, ಆಗ ಹಲವಾರು ಶಾಸನ ಕವಿಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರೆಂಬುದು ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. "ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ವಯಂಭೂ ಹಾಗೂ ರಾಮು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ."[೧೨]

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದಾನ-ದತ್ತಿ ಶಾಸನಗಳು, ವೀರಗಲ್ಲು, ವೀರಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು, ಪ್ರಾಚೀನ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು, ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಧರ್ಮ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲ್, ತುಱುಗೋಳ್ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸನಗಳೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

೫.೧. ದಾನ ಶಾಸನಗಳು

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದಾನಶಾಸನಗಳಿಗೆ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇವು ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನಮೌಲ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನವಿತ್ತು. ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದ ಅಂಶ ಈ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳ ಉಗಮಕ್ಕೆ ಈ ಮನೋಧರ್ಮವೇ ಪ್ರೇರಕ ಶಕ್ತಿಯೆನ್ನಬೇಕು. ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವುದು, ಅವುಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹಾಗೂ ಮಠಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ, ಅನ್ನಸತ್ರಾದಿ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಲೌಕಿಕ ಸಂಪತ್ತಿನ ಗಳಿಕೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಸಹಜಗುಣ ರಾಜನಿಂದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ರಕ್ತಗತವಾಗಿತ್ತು.

ಈ ರೀತಿ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡುವ ಆರ್ಥಿಕ ಮೂಲವು ಭೂಮಿಯಾಗಿರಬಹುದು, ನಗದು ರೂಪದ ಹಣವಾಗಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಅಗತ್ಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪೂರೈಕೆ ಮಾಡುವುದಾಗಿರಬಹುದು. ಇವುಗಳನ್ನು ಅಂದಿನ ಜನತೆ ಲೌಖಿಕ ಸಂಪತ್ತಿನ ಗಳಿಕೆಯ ಸಾರ್ಥಕತೆ ಎಂದು ನಂಬಿದ್ದರು. ಈ ಮೌಲ್ಯವು ರಾಜ ಮಹಾರಾಜರಿಂದ ಹಿಡಿದು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರವರೆಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆ ಜೀವನದ ಸಹಜಗುಣವಾಗಿ ಹರಡಿತ್ತು. ಇದರ ಫಲವಾಗಿ ಊರೂರಿನಲ್ಲಿಯೂ ದೇವಾಲಯಗಳು ತಲೆ ಎತ್ತಿದವು. ದಾನ ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನದ ತಳಹದಿಯಾದವು; ಇವನ್ನು ದಾನಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ

ನಾವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿನ ಬಹುತೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಆರ್ಥಿಕ ಮೂಲವಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿವೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದಾನ ನೀಡಿದ ಕಾಲದ ಉಲ್ಲೇಖ; ನಂತರ ದಾನದ ವಿವರಗಳು; ದತ್ತಿಯ ಕಾಲದ ಉಲ್ಲೇಖದ ಬಳಿಕ ದತ್ತಿಯ ವಿವರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಇವು ನೇರವಾದ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವೊಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

"ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦-೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳ ನಂತರದ ದಾನಶಾಸನಗಳು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರೂಪ ಪಡೆದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ದಾನದ ವಿಷಯ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ವೈವಿಧ್ಯವಿದ್ದರೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾರಂಭದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಕ್ರಮ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದಿನ ಜನಜೀವನದ ಅನುಭವ ಅವರ ಮನೋಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆಯ ವಿಕಾಸದ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಈ ಶಾಸನಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದು."[೧೩]

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಾನವನ್ನು ನೀಡುವುದು ಮತ್ತು ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿರುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸುವ ಪ್ರಮೇಯವಾದರೂ ಏನು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಅವಲೋಕನ ಮಾಡಬಹುದು. ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿಯು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಸದುಪಯೋಗ ಮತ್ತು ಅದರ ಮುಂದುವರಿಕೆಯ ಉದ್ದೇಶ ಈ ರೀತಿಯ ಶಾಸನ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಫಲವಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೂಲೆಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾದವು. ದಾನಧರ್ಮಗಳು ಬದುಕಿನ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಅಂಗವಾದವು.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದಾನಶಾಸನಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ದಾನಶಾಸನಗಳು ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ, ನಿರ್ವಹಣೆ, ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಾಣ, ನಿರ್ವಹಣೆ, ಗೌಡಿಕೆ, ದಾನಗಳು, ವ್ಯಕ್ತಿದಾನಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಹಲವು ರೀತಿಯ ದಾನಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಟ್ಟು ೬೨೪ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕವಾಗಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ದಾನಶಾಸನಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೂರಕ್ಕೆ ೯೫ರಷ್ಟು ದಾನಶಾಸನಗಳು ಎನ್ನಬಹುದು. ಇವು ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತವೆ. ದಾನ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಪಕ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ವೃಂದಕ್ಕೆ, ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ಅರ್ಚಕರಿಗೆ, ನರ್ತನ ಮಾಡುವ ನರ್ತಕಿಯರಿಗೆ, ವಾದ್ಯಗಾರರಿಗೆ, ಅರವಟ್ಟಿಗೆ, ಕೆರೆ, ಬಾವಿ ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದ ಜನೋಪಯೋಗಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬನ ಸೇವೆ ಮತ್ತು ಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ದಾನಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮನೆತನ, ಆತನ ಸಂಸಾರದ ವಿವರಗಳು, ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಿದ್ಯೆ, ಆತನ ಶೌರ್ಯ, ಧರ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಬರುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅದರ ಪ್ರಮಾಣ, ಗುಣ, ಅದರ ಮೇರೆಗಳು, ಆ ದಾನವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬರಬೇಕಾದ ಸಾಕ್ಷಿ ಈ ಎಲ್ಲ ವಿವರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ದಾನದ ವಿಷಯವು ವ್ಯಾಪಾರದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಆ ಕಾಲದ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ, ಅಂದಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳು, ವ್ಯಾಪಾರಗಳು, ಸುಂಕಗಳು, ಸುಂಕದ ವಸ್ತುಗಳು, ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನವನ್ನು, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅರಿಯಲು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ಶಾಸನಗಳು ಇವಾಗಿದೆ.

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ

ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಊರೂರುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ, ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಮಠಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ನೂರಾರು ಶಾಸನಗಳು ಆ ಕಾಲದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಪದ್ಧತಿಯ ಪರಿಚಯಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ರಾಜರು ಮತ್ತು ಮಹಾಜನರು ವಿದ್ಯೆಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಉದಾರವಾದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ್ಕೂ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳನ್ನು ೧. ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ೨. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ, ೩. ಘಟಿಕಸ್ಥಾನ, ೪. ಮಠಗಳು ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು.

ಅಗ್ರಹಾರಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲೆಂದು ರಾಜರು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಗ್ರಾಮಗಳಾಗಿದ್ದವು. ರಾಜ್ಯ ಶಾಂತಿ, ಸುಭಿಕ್ಷವಾಗಿರಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ರಾಜನಾದವನು ಭೂದಾನ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ದೊಡ್ಡ ಸಾಮ್ರಾಟರಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ತುಂಡರಸರ ಕೊನೆಗೆ ಸ್ಥಿತಿವಂತರಾದ ಸಾಮಾನ್ಯರವರೆಗೆ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪರಿಪಾಲನೆ ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ಮುಂದುವರಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ದೇವದ್ರವ್ಯ, ಗುರುದ್ರವ್ಯ, ವಿಪ್ರದ್ರವ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಕುಲಕ್ಷಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಬೇರೂರಿರುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ರಾಜನೆನಿಸಿಕೊಂಡವನು ಸಪ್ತ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ವಿಪ್ರಸಂಪ್ರಾಪ್ತನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ರಾಜತ್ವದ ಕುರುಹಾಗಿದ್ದಿತು. ಹಾಗಾಗಿ ಅರಸನೆನಿಸಿಕೊಂಡವನು ಅನೇಕ ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಳ ಅಥವಾ ಊರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಅಗ್ರಹಾರ ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂದಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಧರ್ಮಶಾಸನಗಳು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನ, ಯಜನ, ಯಾಜನ, ದಾನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹಣಗಳೆಂಬ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರೆ, ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಉಂಟಾಗುವು

ದೆಂದೂ ಇದರಿಂದ ಜನರು ಸುಶಿಕ್ಷಿತರು, ಸಜ್ಜನರು, ಸುಶೀಲರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದೂ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯಿತ್ತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮುಖ್ಯ ಕಸುಬು ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಾಪನವಾದ್ದರಿಂದ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯೂ ಇವರ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ರೂಪವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದರೆ 'ಅಗ್ರಹಾರ'ಗಳೆಂದೂ, ಶೈವರಿಗೆ ನೀಡಿದ್ದರೆ 'ಶಿವಪುರಿ'ಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ರಾಜ ಮಹಾರಾಜರು ಹಾಗೂ ಶಿಕ್ಷಣದ ಬಗ್ಗೆ ಗೌರವಾದರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಹಣವಂತರು ಇಂತಹ ಕೇಂದ್ರಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬ ವಿಷಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಡಾ.ಡಿ.ಸಿ.ಸರ್ಕಾರ್ ಅವರು, ವಾಚಸ್ಪತ್ಯ ಗ್ರಂಥವನ್ನಾಧರಿಸಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಬಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಟುಗಳಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ನೆಲೆಸಲು ಅನುವಾಗುವಂತೆ ರಾಜರು ಅಗ್ರಹಾರದಾನ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹಾರವೆಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಆಕರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಭಾಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಭೂಭಾಗದ ಎಲ್ಲಾ ಆದಾಯಗಳೂ ದಾನ ಪಡೆದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದು, ಅವರನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಡಾ.ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಹಾಜನರ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರದ್ದಾಗಿದೆ. ಇವು ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಡಾ.ಅಲ್ಟೇಕರರು ಮಹಾಜನರೆಂದರೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಆಗಬೇಕಿಲ್ಲ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರು ಕಡಿಮೆ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸುತ್ತಾರೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಬಗೆಗಿನ ವಿವರಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಆಕರವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ, ಸರ್ವಜ್ಞಪುರಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ದಾನ ನೀಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದಾನ ನೀಡುವವರು ಆ ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊಸ ಹೆಸರೊಂದನ್ನು ಇಟ್ಟು ದಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಹೆಸರಿಸುವಲ್ಲಿ, ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿನ ದೇವರ ಹೆಸರು ಅಥವಾ ದಾನ ನೀಡಿದ ರಾಜನ ಹೆಸರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪುರವಾಗಿ ಮಾಡಿ ದಾನ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೯೧ರ ಕಾಲದ ಗಡಿದಂನ ಶಾಸನಗಳು"[೧೪] ತಿಳಿಸುವಂತೆ ವಿಜಯನಗರದ ೨ನೇ ಹರಿಹರನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಣಾಯಕ ತೆಪ್ಪದ ನಾಗಣ್ಣ ಒಡೆಯನ ಮೊಮ್ಮಗ ತಿರುಮಲನಾಥ ಗಡಿದಂನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಜೊತೆಗೆ ಈ ಗಡಿದಂನಲ್ಲಿ ತಿರುಮಲಪುರ ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂಥ ಕೆಲವರಿಗೆ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಿ ದೇವಾಲಯದ ನಿತ್ಯ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ."

"ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೫೧ರ ಬೂದಿಹಾಳು ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನವು, ವಡಿಗೇನಹಳ್ಳಿ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವ ಬೂದಿಹಾಳು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಶ್ರೀಮತುಸಜನಗುರುಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನ ಶ್ರೀಲಿಂಗಚಕ್ರಿ ಎಂಬುವರಿಗೆ ಪುರಧರ್ಮವಾಗಿ ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭು ಇಮ್ಮಡಿ ಬೈಚೇಗೌಡರು ದಾನ ನೀಡಿರುವುದು ದಾಖಲಿಸಿದೆ."[೧೫] "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೩ರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪೆದ್ದ ತುಮುಕೆಪಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನವು ಅಚ್ಚುತರಾಯನ

ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ(ಅಧಿಕಾರಿ) ಕೊಂಡಮರಸನು ಅಚ್ಯುತರಾಯನಿಗೆ ಶುಭವಾಗಲೆಂದು ಗಡಿದಂ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರತಿನಾಮ ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಸಮುದ್ರ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ."[೧೬]

ಕೈವಾರ ನಾಡಿನಲ್ಲೂ ಅಂದಿನ ಆಳರಸರು ಷಟ್ಕರ್ಮ ನಿರತರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಅನೇಕ ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. "ಸುಳಿದೇವನಹಳ್ಳಿಯ ಶೆಯಂಗೊಂಡಚೋಳ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲಂ, ವೆಳ್ಳಿಯೂರು ಚಿನನಾಥ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲಂ, ಸುಗ್ಗುಟೂರು–ಆರುಮೋಳಿದೇವ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲ–ಅಹಿಚ್ಛತ್ರಪುರ, ಬೆಳ್ಳೂರು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲ ಮುಂತಾದವು ಶಾಸನೋಕ್ತ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಾಗಿವೆ."[೧೭]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಗುರುಗಳಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. "ರಾಜಕ್ಕಲ್ ನಾಯವಾರ್ ಎಂಬುವನು ಶುದ್ಧ ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಂಡ ಪಂಡಿತನಿದ್ದನು. ಈತನು ಚೋಳ ಪಾಂಡ್ಯ ರಾಜರಗಳ ವಂಶಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು ಎಂದು"[೧೮] ಶಾಸನ ಹೇಳುತ್ತದೆ. "ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಮನಾಥನ ಕಾಲದಲ್ಲಿನ ಒಬ್ಬ ರಾಜಗುರುವಿನ ಹೆಸರು ಸಕಲಶಿವ ಪಂಡಿತ."[೧೯] "ಶಾಸನಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಜಯಶಾಲಿಗಳು, ಸರಸ್ವತಿಯು ಇವರಿಗೆ ಒಲಿದಿದ್ದಳೆಂದು, ನ್ಯಾಯಯುತರು ಆಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ."[೨೦] "ಸಿಂಘಯ್ಯ ಭಟ್ಟನೆಂಬುವನು ದಶವಿದ್ಯಾಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಈತನು ಜಲಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ(ನೀರಿನ ಮೂಲ, ಸೆಲೆಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವವನು) ನಿಪುಣನಾಗಿದ್ದನು."[೨೧] "ಸೋಮಪಂಡಿತನೆಂಬುವನು ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದವನು, ಎಂಟು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತನೂ ಆಗಿದ್ದನು."[೨೨] "ರಾಮಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿ ಎಂಬುವನು ಚತುರ ಕವಿಯೂ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಕೋವಿದನೂ ವೇದಪಾರಂಗತನೂ ಪುರೋಹಿತನೂ ಆಗಿದ್ದನು."[೨೩] ಹೀಗೆ ಶಾಸನಗಳು ವಿವಿಧ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತವೆ.

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಗುರುವಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ(ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲೇ) ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಗುರುವಿನ ವಿಶೇಷ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನೂ ತಾವು ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಗಳು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಗುರು ಯಾವ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೋ, ಆ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಶಿಷ್ಯನೂ ಅರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂಬುದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಊಹಿಸಬಹುದು. "ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ ವೃತ್ತಿ, ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ ಪ್ರೌಢರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ದಾನಗಳಾಗಿದ್ದವು."[೨೪] ಈ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪ್ರೌಢವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೭೦ರ ವಿಜಯನಗರದ ಸದಾಶಿವ

ದೇವರಾಯನು "ಗಟ್ಟಿಪಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು 'ಕೃಷ್ಣರಾಜಪುರ'ವೆಂದು ಹೆಸರಿಸಿ ಸೂರಿ ಚಿನ್ನ ತಮ್ಮಪ್ಪನೆಂಬವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ 'ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ'ಯು ಮಾನ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ."[೨೫]

"ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅರ್ಹತೆ ಏನಿರಬೇಕು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಾಸನಗಳು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಒಂದು ಶಾಸನ ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಚೋಳರ ಆಕ್ರಮಣದಿಂದಾಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯು ತಮಿಳು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತೀವ್ರ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದರಿಂದ, ಈ ಶಾಸನದ ವಿವರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಎನ್ನಬಹುದು. ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಸಾಮವೇದಿಯ ಮಗನಾಗಿರಬೇಕು, ಎರಡು ವೇದಗಳನ್ನು ಸರಾಗವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕು, ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಯನ್ನು, ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕು, ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಿರಬೇಕು. ನಾಲ್ವರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರಿಗೆ ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹೊತ್ತು ಊಟವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮೇಲಿನ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಪರಿಣತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಬೇಕು."[೨೬] ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು ವೇದ ವ್ಯಾಕರಣ, ಮೀಮಾಂಸೆ ಎರಡು ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತನಾಗಿರಬೇಕು. ಆ ಊರಿನ ಮಠದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಾದರೂ ಇದ್ದು ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವನಿಗೆ ಆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಜಮೀನುಗಳಿರಕೂಡದು. ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುನ್ನ ಅವರನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು."[೨೭]

ಮೇಲ್ಕಂಡ ಶಾಸನಗಳ ವಿವರಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪದ್ಧತಿಯ ಹಲವಾರು ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಪ್ರೌಢರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ವಾಂಸರು ವೇದ, ಶಾಸ್ತ್ರ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಛಂದಸ್ಸು, ಮೀಮಾಂಸೆ, ಆಗಮ, ಇತಿಹಾಸ, ನಾಟ್ಯ, ಪುರಾಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿಗೆ ಆಯ್ಕೆಗೂ ಮುನ್ನ ಅವರನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಅರ್ಹರಾದ ಕೆಲವರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನ ಬಳಿ ಕೇವಲ ನಾಲ್ಕು ಶಿಷ್ಯರು ಇರುವುದು ಸಾಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿತ್ತು.

ಗುರುವಿಗೆ ಆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಜಮೀನುಗಳಿರಕೂಡದು. ಇದ್ದರೆ ಆತ ಪ್ರಾಯಶಃ ತನ್ನ ಭೂಮಿ, ವ್ಯವಸಾಯ ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಓದುವುದು, ಬರೆಯುವುದು, ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವುದು ಅವನಿಗೆ ಗೌಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿತ್ತು. 'ಭಟ್ಟ ವೃತ್ತಿ' ದಾನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಊರು ಬಿಟ್ಟು ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಾರದು ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಆತನು ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷ ಮೂರು ವರ್ಷವಾದರೂ ಅದೇ ಊರಿನ ಮಠದಲ್ಲಿ

ಇದ್ದುಕೊಂಡು ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದಿದೆ. ಗುರುವಿನ ಮನೆ ಸ್ವಂತ ಜಾಗವಾಗಿದ್ದು, ಮಠ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸ್ಥಳವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಹೆಚ್ಚು ತೀವ್ರತೆ, ಗಂಭೀರತೆ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿತ್ತು. ಗುರುವಿನ ಮನೆಯಾದರೆ ಅಡಚಣೆಗಳು, ಅಡ್ಡಿಗಳು ಜಾಸ್ತಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಮಠದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಲೆಯುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಡಚಣೆಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶವಿರಬಹುದು. ಮಠಗಳು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ವಿದ್ಯೆಯ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳು ಅಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಿವಿಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಅನುಕೂಲ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಯಶಃ ಮಠದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೆಂದು ಜನ ಭಾವಿಸಿರಬೇಕು.

"ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಮಠಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಅಂಶವು ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬಂದಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥಾನಪತಿ'ಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದರು."[೨೮] "ಬಾದಪಪಲ್ಲಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಮತ್ತೀಶ್ವರ ಮುಡಿನಾಯನ್ನಾರ್ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸ್ಥಾನಪತಿ ಸದಾಶಿವಯ್ಯನೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಇದೊಂದು ಮಹತ್ವದ ವಿಷಯವಾಗಿದ್ದು, ಇದು ಹೊಯ್ಸಳ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಇದರೊಂದಿಗೆ ದೇವದಾನ ಮತ್ತು ಪಲ್ಲಿಚ್ಚಂದಮ್ ಭೂಮಿಗಳು ಸಹ ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 'ಮಡಪುರಂ' ಭೂಮಿ (ನಾತೋನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ)ಯನ್ನು ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಶಕ ೧೨೨೪(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೦೨)ರಲ್ಲಿ ಹೊರಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಮಠಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಇದ್ದು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗಿದ್ದು, ಅದರಂತೆ ತಿರುನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಕೈಲಾಸ ಎಂದು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಒಳಗೊಂಡ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ದೇವದಾನವೆಂದು ಸರ್ವಮಾನ್ಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ಇವು ಹೊಯ್ಸಳರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿವೆ."[೨೯]

ಮಠಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಧರ್ಮದ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಹೀಗಾಗಿ ಮಠದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆ ಮಠದ ಧರ್ಮ, ದರ್ಶನ, ಪುರಾಣ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಇವುಗಳ ಕಡೆಗೆ ವಾಲಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಹೆಚ್ಚು ಏಕಮುಖವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೂ ಕೆಲವು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿದ್ಯೆಗಳಾದ ವೇದ, ಛಂದಸ್ಸು, ಶಿಕ್ಷಾನಿರುಕ್ತ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ಅಲಂಕಾರ ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಭಾಷೆಗಳು ಎಲ್ಲ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಈ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲ ಮಠಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಲಿಯಲು ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ದರ್ಶನ, ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಮಾತ್ರ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ಆಯಾ ಧರ್ಮದ ಮಠಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆಗೆ ಹೋಗುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮಠಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಬಗ್ಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳು ಯಾವುದೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ರೀತಿಯ

ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ. ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೦೮ರ ಒಂದು ಶಾಸನ.[೩೦] "ವೀರಪುರದ ಬಸವಲಿಂಗ ದೇವರ ಗುಡಿಯನ್ನು ಮಠವಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಲು ಮಹಾದೇವನಿಗೆ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿ(ಅನುಮತಿಯನ್ನು) ನೀಡಲಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ." ಇದರಿಂದ ಗುಡಿಯನ್ನು ಮಠವಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಬೇಕಾದರೆ ಜನರ ಹಾಗೂ ಆಳುವ ಪ್ರಭುಗಳ ಅನುಮತಿ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎನ್ನಬಹುದು.

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದಂತೆ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿಕ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಪತಿಯ ವಿಚಾರ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಸ್ಥಾನಿಕ'ನ ಹುದ್ದೆ ಎಂದರೆ ಆ ಮಠದ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಈತನು ಸ್ಥಾನಪತಿ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮಠದ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. ಈತನು ವಿದ್ಯಾವಿನಯ, ಶೀಲ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಜನರು ಈತನನ್ನು ಗೌರವಾದರಗಳಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ "ತ್ರಿಭುವನ ಕರ್ತಾರ ಭಟಾರನು ಆವನಿ ಸ್ಥಾನದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು. ವರುಣ ಶಿವಭಟಾರನು ನೊಳಂಬೇಶ್ವರದ ಸ್ಥಾನಪತಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಜೈನಮುನಿ ಕನಕಸೇನ ಭಟಾರನು ಧರ್ಮಪುರಿಯ ಸ್ಥಾನಿಕನಾಗಿದ್ದನು."[೩೧] ಸ್ಥಾನಿಕರು ಮಠಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು ಎನ್ನಬಹುದು. "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೧೩ರ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಗಂಡಿಗುಂಟೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಎಂಬುವನು ಅಲ್ಲಿಯ ಚಂದ್ರಮೌಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮಂಟಪವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈತನು ಪುರೋಹಿತನೂ, ಕವಿಯೂ ಹಾಗೂ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ."[೩೨]

"ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಾಸಿಸುವ ಭಾಗವೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಾಗಿತ್ತು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಊರುಗಳಾದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು ಪಟ್ಟಣಗಳ ಭಾಗಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳಿಗಿಂತ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದು, ನಗರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದುದು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಆ ಊರುಗಳ ಒಡೆಯರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಆ ಊರಿನ ಇತರ ಪಂಗಡಗಳ ಜನರಿದ್ದಂತೆ ಅಷ್ಟೆ. ಅಗ್ರಹಾರದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರ ಇವರಿಗಿರಲಿಲ್ಲ."[೩೩]

"ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ, ನಗರಗಳಲ್ಲಿನ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಜನಸಂದಣಿ ಜಾಸ್ತಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಿಗೆ ಬಂದು ಪಾಠ ಪ್ರವಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದವು. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಒಂದು ನೊಳಂಬ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ

'ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ನಾರಣಯ್ಯ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ."[೩೪] ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳೂ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದವು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ, ಆವನಿ, ಮುಳಬಾಗಿಲು, ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕೈವಾರ, ಕುಂದಣಿ, ಸುಗಟೂರು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. ಬಹುಶಃ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಕುರಿತು ಶಾಸನೋಕ್ತ ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ.

"ಅಗ್ರಹಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಂತೆ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳೂ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇವು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಮಟ್ಟದ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಉನ್ನತ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಸಮೀಪದ ನೊಳಂಬರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಹೆಂಜೇರು(ಹೇಮಾವತಿ)ವಿನಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವು ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಅಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ, ಪಾತ್ರ ಪಾವುಳಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ, ಹನ್ನೆರಡು ಜನ ತಪೋಧನರಿಗೆ, ನಾಲ್ವರು ಘಳಿಯಾರದವರಿಗೆ, ಇಬ್ಬರು ಪೂಜಾರಿಗಳಿಗೆ ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ಮೂವತ್ತು ಜನರಿಗೆ ಆಹಾರ ದಾನ ಮತ್ತು ವಿವಿಧ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ."[೩೫]

ನೀರಾವರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೈದಾನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದೆ. "ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಳೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದು, ವಿಪರೀತ ಏರುಪೇರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ತೀವ್ರ ಅನಾವೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಒಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ."[೩೬] ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನೀರಾವರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ. "ಬಿದ್ದ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಕಾರ್ಯ ಮಹತ್ವ ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಕೃಷಿಗಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ನೀರಾವರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಲಾಗಿದೆ."[೩೭]

ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು, ಬಾವಿಗಳನ್ನು ತೋಡಿಸುವುದು ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ವಂಶಸ್ಥರು ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಗಾಢವಾಗಿದ್ದಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮಹೋನ್ನತಿಯ ನಂಬಿಕೆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೀರಾವರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದಿತ್ತು. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೯೦ರಿಂದ ೯೫ ಶಾಸನಗಳು ನೇರವಾಗಿ ನೀರಾವರಿ ಮತ್ತು ಆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ನೀಡಲಾಗಿರುವ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವ ಮೂಲಕ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನೀರಾವರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

"ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ನೀರಾವರಿ ಕುರಿತಂತೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ.೫ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕಾಲಘಟ್ಟದವರೆಗೂ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಪ್ರಥಮ ಉಲ್ಲೇಖಿತ

ಶಾಸನವೆಂದರೆ ಗಂಗರ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿರುವ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮಾಲೂರು ತಾಲೂಕಿನ ನೊಣಮಂಗಲ ತಾಮ್ರಪಟವಾಗಿದೆ."[೩೮] ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ ಬಹುತೇಕ ರಾಜ ಮನೆತನಗಳು ನೀರಾವರಿ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಾಯಕ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವುದು ಶಾಸನಗಳ ಸಮೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಜರು, ರಾಜ ಕುಟುಂಬದವರು ಸಾಮಂತರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಂತಾದವರಿಂದ ನೀರಾವರಿ, ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾಮಗಾರಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೆರೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಕುರಿತಂತೆ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಶಾಸನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ದೊರಕಿವೆ.

ಮಾನವ ಒಂದು ಕಡೆ ನೆಲೆ ನಿಲ್ಲಲಾಗಿ, ತನ್ನ ಆಹಾರವನ್ನು ತಾನೇ ಉತ್ಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಲೆಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡ. ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ನೀರು ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾಗಿತ್ತು. "ಕಾಡಾರಂಭಕ್ಕೆ(ಹೊಲ, ಬೆದ್ದಲೆ, ದೇವಮಾತೃಕೆ) ಮಳೆಯ ನೀರೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಿತ್ತು. ತೋಟ ಗದ್ದೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ನೀರಿನ ಅಗತ್ಯವಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆರೆ, ಬಾವಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗಾಗಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಕೈವಾರ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಕೆರೆ ಕಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೪೫ರ ಓಬಳೇಶ್ವರಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನವು ಕರುಣಾಕರ ಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಕೆರೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ."[೩೯] ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಕಲ್ಲೂಡಿ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ "ಶ್ರೀಪ್ರತಾಪ ಬುಕ್ಕರಾಯ ಜನರ ಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು ಎಂದು ಮನಗೊಂಡು ಒಡ್ಡೋಲಗದಲ್ಲಿ "ದಶಸೂತ್ರ ಪಂಡಿತ" ಹಾಗೂ "ಜಲಸೂತ್ರಧಾರ" ಸಿಂಗಯ್ಯ ಭಟ್ಟನಿಗೆ ಹೆಣ್ಣೆ(ಪೆನ್ನಾರ್) ನದಿಯ ನೀರನ್ನು ಪೆನುಗೊಂಡೆಗೆ ಹರಿಸಲು ಆದೇಶಿಸಿದ್ದನು."[೪೦]

ರಾಜರು ನೀರಾವರಿ ಕಾಮಗಾರಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಾಯಕ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. "ಬಿಟ್ಟುವಟ್ಟ' 'ದಸವಂದ' ಮತ್ತು 'ಕಟ್ಟು-ವಡುಗೈ' ಮುಂತಾದ ಮಾತುಗಳು ನೀರಾವರಿ ಸಂಬಂಧಿತ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ. ಕೆರೆಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಹಾಗೂ ದುರಸ್ತಿಗಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿ-ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಿನ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿ ನೀಡುವುದಕ್ಕೆ 'ಬಿತ್ತುವಟ್ಟ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. 'ದಸವಂದ' ಸಹ ಬಿಟ್ಟುವಟ್ಟ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿದ್ದು, ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಾಣ ಅಥವಾ ದುರಸ್ತಿಗಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಭೂಮಿಯ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿನ ೧/೧೦ ಭಾಗವನ್ನು ತೆರಿಗೆ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. 'ಕೊಡುಗೈ', 'ಕಟ್ಟು-ಕೊಡುಗೆ' ಸಹ ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಾಣ ಅಥವಾ ದುರಸ್ತಿಗಾಗಿ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು."[೪೧]

ನೀರಾವರಿ ಕಾಮಗಾರಿಗಳನ್ನು ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. "ಬೋಪಿ ಗೊಂಡ್ಲಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿರುಪಾಕರನ್ ಮಗ, ಮೊಮ್ಮಗ ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸಿ, ತೂಬು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾದಮಂಗಲ ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು ರಾಜಮುದ್ರೆಯ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ

ಅನುಮತಿಯೊಂದಿಗೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿರುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ನೀಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ."[೪೨] ಸ್ವಂತ ವೆಚ್ಚದಿಂದ ಹಲವು ಖಾಸಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಸಹ ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. "ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಶಾಸನ ಕುಡುವತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆರೆಯನ್ನು ಸ್ವಂತ ಖರ್ಚಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಕೆರೆಯನ್ನು ಅವನ ಮತ್ತು ಅವನ ವಂಶಸ್ಥರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ."[೪೩]

"ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೮ರ ದ್ಯಾವನಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ, ಹಜರತ್ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನ್ ಆದೇಶದಂತೆ, ಮಾಕಳಿದುರ್ಗದ ಆಮೀಲ್‌ದಾರ್ ಅಹಮದ್ ಹುಸೇನ್ ಸಾಹೇಬ್, ಹಾಳನಕೂರ್ ಮೀರ್ ಹುಸೇನ್ ಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆರೆ 'ಕಟ್ಟು ಕೊಡುಗೆ' ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಕೆ-ತೆಂಗು ಮತ್ತಿತರ ದೀರ್ಘಾವಧಿ ಬೆಳೆಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ."[೪೪]

"ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೭೫ರ ಮುನಗನಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನವು ಕೋಟಪಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಿನಿ, ದಳವಾಯಿ, ಅಪ್ಪನಾಯನಿ ಮತ್ತು ಇತರರಿಗೆ ಹೊಸ ಕೆರೆಯೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದುದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ೧/೩ ಭಾಗದ 'ದಸವಂದ' ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ."[೪೫] "ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಗುಟ್ಟಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನವು ಆವನಿಗೌಡ ಎಂಬುವನು ಆ ಗ್ರಾಮದ ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು ಎಂದೂ"[೪೬] ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೭೭ರ ಪೆರಮಾಚನಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನಿಗೆ ಹಜರತ್‌ಖಾನ್ ಸಾಹೇಬ್ ಕೆರೆ ಕೊಡುಗೆ ನೀಡಿದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ."[೪೭]

ಜಿಲ್ಲೆಯ ನೀರಾವರಿ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲುವೆ, ಭೂಮಿ, ಹೊಂಡ, ಕುಂಟೆ ಮತ್ತಿತರ ಕಾಮಗಾರಿಗಳು ಪೂರಕ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿವೆ. "ನಂದಿಯ ಶಾಸನ ನಿಡಿಯಾರು ತಮ್ಮಯ್ಯನ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರರು ಪರಸ್ಪರ ಸಮ್ಮತಿಯೊಂದಿಗೆ ಬಾವಿಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ."[೪೮] "ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೨೭ರ ನಂದಿ ಶಾಸನವೊಂದು ಆರು ಖಂಡುಗ ಭೂಮಿಯ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ, ಎಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಕುಂಟೆ ಮತ್ತು ಕರ್ಪೂರ ಬಾವಿ ಮತ್ತು ಅಣೆ ಬಾವಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ."[೪೯] "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೩೦ರಲ್ಲಿ ಕವುರಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನ ತರುಳಮ್ಮದಳ್ಳಿಯ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಹಣದಿಂದ ಕುಂಟೆಯೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆರೆ ಅಂಗಳದ ೧/೪ ಭಾಗ ತರಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀಡಲು ಹುಕುಂನಾಮ ಹೊರಡಿಸಲಾಗಿತು."[೫೦] "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೭೦ರಲ್ಲಿ ಇಟಿಗೆದುರ್ಗ ಜಹಗೀರ್‌ದಾರ್ ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್ ಸಾಹೇಬ್ ಮತ್ತು ತಾಯಿ ರೆಡ್ಡಿ ಕರಣಿಕ ಸಹಯೋಗದಲ್ಲಿ ವಡಿಗೆರೆಡ್ಡಿ ಚಾಮಯ್ಯನಿಗೆ ಮಾರಗಾನಕುಂಟೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕೆರೆಯೊಂದನ್ನು ದುರಸ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೂ ತರಿಭೂಮಿಯ ೩ ಬಾವಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ರೆಡ್ಡಿ, ಕರಣಿಕ ಮತ್ತು ಆಯಗಾರ ಇನಾಂಗಳಲ್ಲಿ 'ದಸವಂದ' ನೀಡಲಾಗಿದೆ."[೫೧]

ನೀರಾವರಿ ಕಾಮಗಾರಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ, ದುರಸ್ತಿ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ನೀಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಹರಿಯುವ ನದಿ ಸರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಮಳೆಯ ವೈಪರೀತ್ಯಗಳಿಂದಾಗಿ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಒಡೆದು ಹೋಗಿ ದುರಸ್ತಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜರಿಂದ, ಸಾಮಂತರಿಂದ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಜಮೀನುದಾರರಿಂದ ಪ್ರಾಯೋಜಕತ್ವ ಪಡೆದಂತೆ, ದುರಸ್ತಿ ಹಾಗೂ ನಿರ್ವಹಣ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಪೋಷಕತ್ವ ಪಡೆದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

"ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ಮಿಟ್ಟೆಮರಿ ಹತ್ತಿರ ಲಿಂಗಂವೊಡ್ಡು ಒಡೆದು ಹೋಗಿ ಅದನ್ನು ದುರಸ್ತಿಪಡಿಸಲು ಮೇಕಲಬೊಮ್ಮನಿಗೆ ತರಿ ಜಮೀನಿನ ೧/೪ ಭಾಗವನ್ನು 'ದಸವಂದ' ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು."[೫೨] "ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ವರ್ಗ, ಜಾತಿ(ಗೌಡ, ಬೋವಿ, ಅಗಸ ಇತ್ಯಾದಿ)ಗಳು ಸಹಕಾರ ಮನೋಭಾವದಿಂದ ಕಾಮಗಾರಿಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದ್ಧತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ."[೫೩] ಕೆರೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೂಳು ತುಂಬಿಕೊಂಡು, ಕೆರೆಯ ನೀರಿನ ಪ್ರಮಾಣ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು, ಕ್ರಮೇಣ ಕೆರೆಯ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ ಬರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಹತ್ತಿರದ ಬೊಡಂಪಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯ ಹೂಳು ತೆಗೆದು, ತೂಬನ್ನು ದುರಸ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ "ಆವತಿ ನಾಡಿನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಾದ ಸಿಂದುಣಿ ಮಲ್ಲ, ಹನುಮನಾಯಕ ಮತ್ತು ಕೋನಮನಾಯಿನಿ ಹಲವು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ದಸವಂದ ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ."[೫೪]

ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ "ಮುನುಗನಕುಂಟೆ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆ ಗ್ರಾಮಗಳ ಕೆರೆಗಳ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ೧/೨, ೧/೩, ೧/೪ ಭಾಗಗಳ ಕೊರತೆ ಉಂಟಾದಾಗ ಕೆರೆಯ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲುಭಾಗ(ತೂಬಿನ ಹತ್ತಿರದ)ದ ಜಮೀನನ್ನೂ ನೀರಿನ ಪ್ರಮಾಣದ ಅನುಪಾತಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುವ 'ದಾಮೋಸಿ' ಪದ್ಧತಿ ಈಗಲೂ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದೆ. ಆಯಗಾರ ಪದ್ಧತಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಗ್ರಾಮಾಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿತ್ತು. ಆಯಗಾರರು ವಂಶಪಾರಂಪರಿಕವಾಗಿ ಗ್ರಾಮದ ಸೇವೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗ್ರಾಮದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಭೂಮಾಲೀಕ 'ಆಯ'ವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ನೀರಗಂಟಿ, ತೂಬುಗಳ ಮೂಲಕ ನೀರನ್ನು ಹಂಚುವ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಹೊರೆಹುಲ್ಲು ಅಥವಾ 'ಮೂಲಾಭಟ್ಟೆ' ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು."[೫೫]

ಬಹುತೇಕ ನೀರಾವರಿ ಕಾಮಗಾರಿಗಳು ಪೂರ್ವಜರಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದ್ದು ಸಣ್ಣ ಹಾಗೂ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಗಳು ಆಯಾ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ದುರಸ್ತಿ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣೆಯಾಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಇಂದಿಗೂ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವುದು ಪ್ರಾಯಶಃ ಅವರು ಹೊಂದಿದ್ದ ತಾಂತ್ರಿಕ ಪರಿಣತಿಯ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ. ವಡಿಗೇನಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನ "ಕಾಕಟ್ಟೆ ಬಿಂಬರಸನ ಮಗ ಯರನಾರಾಯಣ

ತೂಬನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದ. ಕಾಕಟ್ಟಿ ಅಗತಿಬೈರೋಜನ ಮಗ ನಾಡೋಜನಿಗೆ, ತೂಬಿನ ಕಬ್ಬಿಣ ಮತ್ತು ಮರಗೆಲಸ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ೫ ಕೊಳಗ ಭತ್ತದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ."[೫೬]

ಕೃಷಿ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ನೀರಾವರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ರೂಪಿಸಿದ್ದರು. ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಾಣ, ತೂಬು ಮತ್ತಿತರ ಕಾಮಗಾರಿಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ತಾಂತ್ರಿಕ ಕೌಶಲ್ಯ ಸ್ಥಳೀಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಕರಗತವಾಗಿತ್ತು. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದ ರೈತ ಗುಂಪುಗಳು ಹಾಗೂ ಗ್ರಾಮೀಣ ಗಣ್ಯರು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ನೀರಾವರಿ ಕಾಮಗಾರಿಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ವಿಶೇಷ ಸವಲತ್ತುಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಾಣ ಮತ್ತು ದುರಸ್ತಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಣೆ ಒಂದು ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕ ನೀರಾವರಿ ಕಾಮಗಾರಿಗಳು ಜಾರಿಗೊಂಡಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕೆರೆಗಳು ನೂರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಇಂದಿಗೂ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು ಜನಸಮುದಾಯದ ನೀರಾವರಿ ಅಗತ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನಿವಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಗತ್ಯವಾಗಿವೆ. ಕೆರೆಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜೀವ ಸಂಕುಲದ ಅಗತ್ಯಗಳಿಗೂ ಮೂಲಾಧಾರವಾಗಿವೆ.

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು ತಮಿಳು ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಜೀವನದ ಇನ್ನಿತರ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. "ಸ್ತ್ರೀ ತನಗಿರುವ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಲ್ಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ರಂಗಗಳನ್ನು ಸಂಪದ್ಭರಿತಗೊಳಿಸಿದ್ದು, ಕೇವಲ ರಾಜಮನೆತನ ಅಥವಾ ಮೇಲ್ವರ್ಗದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿದೆ. ಇವರು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ್ದಾರೆ. ಶತ್ರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಿ ವೀರಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಸತಿಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸಿ ಅಮರರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರದ ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಹೇಬಟದ ಶಾಸನವೊಂದು ಅದು ಗಂಗ ಶ್ರೀಪುರುಷ ಮಹಾರಾಜನ ಪಟ್ಟದರಸಿ ವಿನೇತಿನಿಮ್ಮಡಿ ಎಂಬುವಳು ಮಲವೆಲ್ಲೂರನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ."[೫೭] "ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳ ಪಾಳೆಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಭೈರೇಗೌಡನ ಮಡದಿ ವೆಂಕಟಮ್ಮ ಎಂಬುವಳು ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ನೆರವಿನಿಂದ ಹದಿನೈದು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಿದ್ದು ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳ ಅರಸಿಯರ ಪೈಕಿ ಈಕೆಯೊಬ್ಬಳೇ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ."[೫೮]

"ಕರ್ನಾಟಕದ ಜನಜೀವನದ ಧರ್ಮ ಆಳವಾದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಮಹಿಳೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗಮನ ನೀಡಿದ್ದಾಳೆ. ಪುಣ್ಯಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಲೋಕಹಿತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ಕನ್ನಡತಿಯರಿಗೆ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಲಭಿಸಿದ್ದು ಈ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೇ"[೫೯] ಎಂಬ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಾಸನಗಳು ದಾನ ಶಾಸನಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ದಾನ ಹಾಗೂ ಲೋಕಹಿತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ವರ್ಗದವರಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಗದ ಮಹಿಳೆಯರೂ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅನೇಕ ದೈವಭಕ್ತ ಮಹಿಳೆಯರು ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಮತ್ತು ದಾನ–ದತ್ತಿ ನೀಡುವುದು ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ರಿಯ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದ್ದರೆಂಬುದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹಬ್ಬ, ಅಲಂಕಾರ, ದೀಪ–ಧೂಪ, ನೈವೇದ್ಯ, ಅಲಂಕಾರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗಾಗಿ ಸಾಕಷ್ಟು ದಾನ–ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಜಲದಾನ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಮಹಿಳೆಯರು ಅನೇಕ ಕೆರೆ, ಕೊಳ, ಬಾವಿ, ತಟಾಕಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ.

"ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೯೦ರ ತೆಲುಗು ಶಾಸನವೊಂದು ವೀರಬುಕ್ಕರಾಯ ಮತ್ತು ವಿರುಪಾದೇವಿಯ ಮಗಳು ಬೊಮ್ಮಾದೇವಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಆಕೆ ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿ ಬೊಮ್ಮರಾಜನ ಮಗ ನಾಗರಾಜ ಹಾಗೂ ಮಾಯಿನಾಯಿನಿಗೆ ತಿರುಮಣಿ ಗ್ರಾಮದ ಮುಂದೆ ಕಾಲುವೆ ಮಾಡುವಂತೆ ಆದೇಶ ನೀಡಿದಳೆಂದು ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ."[೬೦] "ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೫೩ರ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಶಾಸನವು, ಆಲದಾವುನನ ಹೆಂಡತಿ ಆಳ್ವಬ್ಬೆಯು ಕೆರೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಳೆಂಬುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ."[೬೧] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೫೩ರ ಹೊಯ್ಸಳ ೧ನೆಯ ನರಸಿಂಹನ ಕಾಲದ ಬೆಳ್ಳೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವೆಳ್ಳಿಯೂರಿ(ಬೆಳ್ಳೂರು)ನ ಶ್ರೀನರಸಿಂಹ ವಿನ್ನಗರ ದೇವರಿಗೆಂದು ಗ್ರಾಮಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯರೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗೃಹಿಣಿ ಆಳ್ವಾನಂಗೈ ಸಾನಿಯು ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ ಅಂಶವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ.

"ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ[೬೨] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೦೨ರ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಮುಳಬಾಗಿಲಿನ[೬೩] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೨೯ ಶಾಸನ ೧ನೇ ಕುಲೋತ್ತುಂಗನ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕಾಲದ್ದಾಗಿವೆ. ದೇವದಾಸಿ(ನೃತ್ಯ ಕನ್ನಿಕೆ)ಯರಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಳಗಳು ಇದ್ದು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೇವಾಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ." ಈ ನೃತ್ಯ ಕನ್ನಿಕೆಯನ್ನು 'ಕುಟಾರ್' ಎಂದು ಕರೆದು, ಅವರು ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸೇವಾಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅವರಿಗಾಗಿಯೇ ಅವಣಿಯಲ್ಲಿ (ಆವನಿ)ತಿರುವಿರಾಮೇಶ್ವರ ಮುಡಿಯಾರ್ ಎಂಬ ದೇವಸ್ಥಾನವು ಇದ್ದಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೮೦ ಚೋಳ ಇಳವಂಜಿರಾಯ ತಾನು ನೀಡಿದ ಭೂದಾನವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಗಾಯಕರು, ತಬಲ ಬಾರಿಸುವವರು, ನೃತ್ಯ ಗುರು ಮುಂತಾದವರ ಜೊತೆಗೆ ೨೪ ನೃತ್ಯಗಾರ್ತಿಯರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಯಂ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಬಳಸಬೇಕೆಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ."[೬೪]

ಮಹಿಳೆಯರು ವೀರರೂ, ಯೋಧರೂ ಮಾತ್ರವಾಗಿರದೆ ಮೌಲ್ಯಾರಾಧಕರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಆತ್ಮಬಲಿದಾನ ಮತ್ತು ವೀರಮರಣಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸಹಗಮನವೂ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೪೧ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಚೋಳ ರಾಜೇಂದ್ರದೇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಯ್ವಾರನಾಡ ಸವಕ್ಕನೂರು ಮಾಚಗಾವುಂಡನ ಮಗಳು ಮತ್ತು ಚಾವಯ್ಯಗಾವುಂಡನ ಮೊಮ್ಮಗಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಗಾವುಂಡಿ ತುರುಗೋಳಲ್ಲಿ ಸತ್ತದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ."[೧೫] ಇಂಥ ವೀರ ಮಹಿಳೆಯರನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವಾದರೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಶಾಸನ ಇದೊಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮಾತೃದೇವೋಭವ ಎಂಬ ಜನರ ನಂಬಿಕೆಯ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿ ಅನೇಕರು ತಮ್ಮ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹಲವು ಜನಪರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೧೭ರ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯ ಮತ್ತು ಕಿರಿಯ ಚೇಲಿನಾಯಕ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಸಹೋದರರು ತಮ್ಮ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ 'ಪೆರಿಯ ಸಮುದ್ರ' ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾರೆ."[೧೬] "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೪೫ರ ಶಾಸನವು ತನ್ನ ತಾಯಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಲೆಂದು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕಮಲ ಹೂಗಳ ಹಾರವನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಮೀನು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ."[೧೭]

ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಊಲವಾಡಿಯಲ್ಲಿ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಕಾದಲವೇಣಿ, ಮುದುಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೨೦೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ವೃತ್ತಿಪರ ನರ್ತಕಿಯರಿದ್ದು, ಅವರು ಸ್ಥಳೀಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೂ ಮೈಸೂರು ಅರಮನೆಯಲ್ಲೂ ನೃತ್ಯಪ್ರದರ್ಶನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ನೃತ್ಯಪರಂಪರೆ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತಗೊಂಡಿದೆ. "ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೦೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಇಂದ್ರಮಹಾರಾಜ ನಾಡಿನ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪೆರಮೇಂಡಿ ಮತ್ತು ಸಾದೇವ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಸಹೋದರರು ಹೋರಾಡಿ ವೀರಮರಣವನ್ನಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಅಕ್ಕ ಸ್ಮಾರಕವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾಳೆಂದು ದಾಖಲಿಸಿದೆ."[೧೮] ಇದಲ್ಲದೆ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹಲಸರಾತಮ್ಮ[೧೯] ಚವಡಿಯಕ್ಕ,[೨೦] ಜಯತಾಯಮ್ಮ[೨೧]ಮುಂತಾದ ಮಹಿಳೆಯರನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ.

"ಆಳದೇವನ ಪತ್ನಿ ಅಲಬ್ಬೆ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ತಾಲೂಕಿನ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಕೆರೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಳು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ."[೨೨] ಇದಲ್ಲದೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಗಿಂತಲೂ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ನೃತ್ಯಕಲೆ, ಗಾಯನಕಲೆ, ಪ್ರಾಯಶಃ ನಾಟಕ ಕಲೆ ಹಾಗೂ ಇತರ ಅಲಂಕಾರ ಕಲೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅವರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿ ವಹಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಗಿಸಿ ನಂತರ ಕುಶಲಕಲೆ ಹಾಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕಲೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು

ಹೇಳಬಹುದು. ಗಂಗ, ನೊಳಂಬ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳ ವಂಶದ ರಾಣಿಯರು ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಸಕ್ರಿಯ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಈ ರೀತಿಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಲು ಅವರಿಗೆ ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವಾದರೂ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಅದೇ ರೀತಿ ಸಂಗೀತ, ನಾಟ್ಯ, ಗಮಕ ಮುಂತಾದ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಬೇಕು. ಓದು ಬರಹದ ಜ್ಞಾನ, ಪುರಾಣ, ಶಾಸ್ತ್ರ, ಇತಿಹಾಸ ಇವುಗಳ ಜ್ಞಾನವಿರಬೇಕು. ಹೀಗಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಅಂದು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಹಕ್ಕು ಇತ್ತು ಎಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ನೆರೆಯ "ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕರುಬೆಲೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಾವಿನಿರ್ಮ್ಮಡಿ ಎಂಬುವಳು ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. 'ನಾಗಾರ್ಜುನಯ್ಯ ನನ್ದಿಂಗೆಯಬ್ಬೆಯ ಮಗಳ್ ಸಾವಿನಿರ್ಮ್ಮಡಿ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ಮಹಿಳೆಯರಲ್ಲಿ ಈಕೆಯೊಬ್ಬಳೇ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಕೋವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರಾಗುವ ಅವಕಾಶ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೂ ಇತ್ತು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಶಾಸನ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ."[೭೩]

"ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೨೦ರ ಒಂದು ಶಾಸನ ಸುಗತೂರಿನಲ್ಲಿ(ಸುಗಟೂರು) ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನೃತ್ಯಶಾಲೆ ಇತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ."[೭೪] ಇದರಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಇಂತಹ ಶಾಲೆ ಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದ ನಾಟ್ಯ ಕಲಾವಿದರಿಂದ ನಾಟ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ರಂಗ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಯಾ ಪರಿಣತರ, ಗುರುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಅನುಭವದಿಂದ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದ ವಿದ್ಯೆಯಾಗಿದೆ. ನಾಟ್ಯಕಲೆಯ ಸಂಘಗಳು ಈಗಿನಂತೆ ಆಗಲೂ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳನ್ನು ನಾಟಕ ರೂಪವಾಗಿ ಅಭಿನಯಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ಮನರಂಜನೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ನಾಟಕ ಕಲೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿಕೊಡುವ ಶಾಲೆಗಳು ಇದ್ದಿತೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಶಾಸನಾಧಾರಗಳಿಲ್ಲ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದಾಗ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮನ್ನಣೆ ದೊರೆತಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ಆಳರಸರು ಮತ್ತು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಉದಾರವಾದ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಗತಿ ಸಾಧಿಸಿರುವುದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಸಮಾಜ: ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಜನತೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸಮಾಜವೆನ್ನಬಹುದು. ಸಮಾಜವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಜಾತಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗತೊಡಗಿ, ಕಾಲಾ ನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿನ ಭೇದವು ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಮೇಲು-ಕೀಳು ಭಾವನೆಗೆ ಎಡೆಮಾಡಿ ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಹಾದಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಭೌಗೋಳಿಕ

ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿವಿಧ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ಜಾತಿಯವರು ಇಲ್ಲಿನ ಮೂಲನಿವಾಸಿಗಳಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದಾದರೂ ಉಳಿದ ಬಹಳಷ್ಟು ಜಾತಿಯವರು ಇತರ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲೆಗೊಂಡವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಸಮ್ಮಿಶ್ರ ಭಾಷೆ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಶಾಸನಗಳು ಅಂದಿನ ಕಾಲದ ಸಮಾಜದ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. "ಶ್ರಮಜೀವಿಗಳು ತಮ್ಮ ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ವೃತ್ತಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಭಿನ್ನತೆಯೇ ಜಾತಿವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ದಾರಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರ ಬಹುದು. ಈ ವೃತ್ತಿನಿರತ ಜಾತಿಗಳನ್ನು 'ಪಣ'ಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು."[೭೫] ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಲವು ಶಾಸನಗಳು ಅಂದಿನ ಜಾತಿವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುತ್ತವೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ೯೫ನೆಯ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೬೪ರ ವಿಜಯನಗರದ ಬುಕ್ಕಣ್ಣ ಒಡೆಯರ ಪುತ್ರ ಕಂಪಣ್ಣ ವೊಡೆಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸೇರಿದ ಭೂದಾನ ಶಾಸನ ಕೈವಾರನಾಡ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತ್ರೆ ಏರ್ಪಡಿಸಿ ಎಲ್ಲ ರೈತರಾದಿಯಾಗಿ ೧೮ ಜಾತಿಯವರೂ ಸೇರಿ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿಯ ೩೨ನೆಯ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭೭೦ರ ಇಟ್ಕಲ್ ದುರ್ಗದ ಜಹಗೀರದಾರನಾದ ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್ ಸಾಹೇಬನು, ತಾಲುಮ್ಮ ಸಾಹನು ಮತ್ತು ರೆಡ್ಡಿ ಕರುಣಿಕರೂ ಸೇರಿ ವಡ್ಡಗಿರೆಡ್ಡಿ ಚನ್ನಯ್ಯನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ 'ದಶವಂದ ಶಾಸನ' ಮರಿಗಾನಿ ಕುಂಟೆಗೆ ಸೇರಿದ ಮಾದಪ್ಪಗಾರಿಪಲ್ಲಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸರೋವರ(ಕಲ್ಯಾಣಿ)ವನ್ನು ಮೂರು ಬಾವಿಗಳನ್ನು ವಡಗಿರೆಡ್ಡಿ ಚನ್ನಯನು ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಖರ್ಚಿನಲ್ಲಿ ರೆಡ್ಡಿಗಳ, ಕರಣಿಕರ ಮತ್ತು ಆಯಗಾರರ ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ನೀರುಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಈ ಕಾರ್ಯ ಜನತೆಗೆ ಉಪಕಾರವಾಗಿರ ವುದರಿಂದ ದಶವಂದವೆಂಬ ಮಾನ್ಯವನ್ನು ಕೃತಜ್ಞತಾ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಸರ್ವಬಾಧಾ ಪರಿಹಾರ ಭೂದಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಿವರವಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ೨೩ನೆಯ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೨೪ರದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ಕಮ್ಮಾರ ಗಂಗಪ, ಬಲ್ಲಮ್ಮನ ಮಗನಾದ ಕುಂಟಲೂರಪ್ಪ ಮತ್ತು ರೆಡ್ಡಿಗಳು ಹಾಗೂ ಊರಿನ ಕರಣಿಕರ ಮಧ್ಯೆ ಒಪ್ಪಂದ ಉಂಟಾಗಿ, ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಗಡಿದಮುಕೊಂಡ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಗುಹೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ಕೆರೆಯ ಕೆಳಗಣ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಪಡೆಯುವಂತೆಯೂ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲು ಭೂದಾನ ಕೊಟ್ಟ ವಿವರವಿದೆ.

ವ್ಯವಸಾಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದವರು ಒಕ್ಕಲಿಗರು, ವ್ಯವಸಾಯ ಒಂದು ಮೂಲಭೂತ ಕಸುಬಾಗಿದ್ದು, ಸಮಾಜದ ಅನೇಕ ವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅದು ಆಶ್ರಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿತ್ತು. ಆ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವವರಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಗೌರವಾದರಗಳಿದ್ದವು. ಅಂತೆಯೇ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಒಕ್ಕಲು ಮಕ್ಕಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಹಿರೇಬಿದನೂರಿನ

ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ 'ಒಕ್ಕಲ್ ಸರಿಪೋನ್'[೭೬] ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಬಂದಿದೆ. ಅಂದರೆ ದಾನಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲೂ ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಪಾತ್ರವಿರುವುದು ಮನನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧರ್ಮ: ಜನರ ಜೀವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಜೀವಾಳ. ಮಾನವನು ನೈತಿಕ ಜೀವನ ನಡೆಸುವಲ್ಲಿ ಧರ್ಮದ ಪಾತ್ರ ಬಲು ಹಿರಿದು. ಏಕೆಂದರೆ ಧರ್ಮವು ಭೌಗೋಳಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ನೆಲೆಗಟ್ಟುಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬಹುಪ್ರಮುಖ ವಿಚಾರಗಳು, ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮದ ನಂಬಿಕೆ ಆಚರಣೆಗಳು ಅತಿರೇಕಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಧರ್ಮಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರದೇಶವು ಹಲವು ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಬೌದ್ಧ, ಜೈನ, ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತಪಂಥಗಳು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಪರಿಸರದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿವೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧ ಮತ್ತು ೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಬೌದ್ಧ ವಿಹಾರಗಳು ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ರಾಜಘಟ್ಟದದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಉತ್ಖನನ, ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಹರಳಕುಂಟೆ ಗ್ರಾಮದ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ಈಚೆಗೆ ಎರಡು ಶಾಸನೋಕ್ತ ಬೌದ್ಧವಿಹಾರಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ನಂದಿಯ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿನ ಬುದ್ಧನ ಶಿಲ್ಪದ ಆಧಾರದಿಂದ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ೯ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧವಿಹಾರಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಎಂ.ಜಿ.ಮಂಜುನಾಥರವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಸಂಶೋಧಕರ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಕುರುಹುಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೩ ಮತ್ತು ೪ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚೆಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜಿನಮಂದಿರ ಮತ್ತು ಬಸದಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಜೈನಧರ್ಮದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ನಂದಿದುರ್ಗ ಮತ್ತು ಗೋಪಿನಾಥ ಬೆಟ್ಟ, ಭೀಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹಿಂದೆ ಜೈನಮಂದಿರಗಳಾಗಿದ್ದು, ನಂತರದಲ್ಲಿ ಶೈವ ಮಂದಿರಗಳಾಗಿ ಮಾರ್ಪಾಡಾಗಿರುವ ನಿದರ್ಶನಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಡಾ.ಹಂಪ ನಾಗರಾಜಯ್ಯನವರು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಜೈನತೀರ್ಥಗಳು ಎಂಬ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ "ಶಿವಗಂಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ನಂದಿ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿಯೂ, ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಜೈನಬಸದಿ ಇರುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ನಂದಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯ, ಮೇಲೆ ಜೈನಬಸದಿ ಇದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಬಸದಿ ಗಂಗರ ಪಟ್ಟಜಿನಾಲಯವು ಹಿಂದೂ ಗುಡಿಯಾಗಿ ಬಹಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಗಿ ಅದರ ವಾಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಾಡುಗಳಾದವು" ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವೆಂಬಂತೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಕಡಬೂರು, ನಾಮಗೊಂಡ್ಲು, ಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿ, ಕುರುಡಿ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಬಸದಿ, ಜಿನಾಲಯಗಳು

ಹಾಗೂ ನಂದಿಯ ಗೋಪಿನಾಥಬೆಟ್ಟದ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ೮ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಜೈನಶಾಸನ ವಿವರಣೆ ನೀಡುತ್ತದೆ.

'ಸಿರಿಭೂವಲಯ' ಕೃತಿಕಾರ ಜೈನ ಕವಿ ಕುಮುದೇಂದು ನಂದಿ ಗ್ರಾಮದ ಯಲವಳ್ಳಿವನು. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜೈನ ಪರಂಪರೆಗೆ ನಾಂದಿ ಹಾಡಿದವನು. ಕರ್ನಾಟಕವನ್ನಾಳಿದ ಜೈನ ರಾಜಮನೆತನದ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಲವಾರು ಜೈನಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಜೈನಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ಬಸದಿಗಳು ಜೈನ ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯ ದ್ಯೋತಕಗಳಾಗಿದ್ದು, ನಾಡಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ರಚನೆಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಾಗಿವೆ. ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡ ಬಸದಿಗಳು, ಜೈನ ಧರ್ಮೀಯರು ನಂಬಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲ ಬ್ರಹ್ಮಯಕ್ಷನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಗುಂಡ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಜೈನನಿರ್ಗಂಥರು ಮತ್ತು ಕ್ಷುಲ್ಲಕರು ಹಾಗೂ ಅರ್ಜಿಕೆಯರು ಇಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ನಿರ್ವಾಣ ಹೊಂದಿದ ಕುರುಹಾಗಿ ಶಿಲಾಪಾದಗಳ ಕೆತ್ತನೆಯಾಗಿ ಆ ಸ್ಥಳ ಪಾದಬೆಟ್ಟವೆಂದೇ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿದೆ. "ಅಮೃತಶಿಲೆಯ ಚಂದ್ರನಾಥ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮೂಲದೇವರಾಗಿ ಪಡೆದಿರುವ ಜಿನಾಲಯ ದ್ವಾರ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಇದ್ದು, ಪ್ರಾಚೀನತೆಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿರ ವರ್ಷಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನದು ಎಂದು ತಜ್ಞರ ಅಭಿಮತ."[೭೭] ಪಚ್ಚೆ ಶಿಲೆಯ ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗದ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತೊಂದು ಬಸದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಗೌರಿಬಿದನೂರಿನ ಜಿನ ಚೈತ್ಯಾಲಯ ಕುರುಡಿ, ಕುರುವಾಡಿಯಲ್ಲಿವೆ, ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಮಂದಿರ ಕಡಬೂರು, ನಾಮಗೊಂಡ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಅನಂತನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರ ಬಸದಿಗಳಿವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೪ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ವೈದಿಕ ಧರ್ಮ ಪ್ರಬಲವಾಗಿತ್ತು. ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಜೈನ ಪಂಥಗಳು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದವೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಚರಿತ್ರೆಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೈವ, ಶಾಕ್ತ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರಚಲಿತ ದಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪುರಾವೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಸಮಾಜದ ಒಳಿತಿಗಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನೆಗಾಗಿಯೇ ಆತ್ಮಬಲಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಜರುಗಿವೆ. ಭೈರವನ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಮುಂದೆ ತಮ್ಮ ದೇಹದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ದೈವಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿತ್ತು. ನಗರಗೆರೆ ಗ್ರಾಮದ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಕ್ತ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ನಿದರ್ಶನಗಳಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ನೆಯ ಶತಮಾನದಷ್ಟು ಹಳೆಯದಾದ ಮುದಿಯ ನೂರು ತಾಮ್ರಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಆಳಿದ ಬಾಣರಸರು ಶೈವ ಮತಾವಲಂಬಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆ, ಗಂಗರು ಜೈನರಾಗಿದ್ದರು. ಚೋಳರು ಶೈವರಾಗಿದ್ದರೆ, ಹೊಯ್ಸಳರು ಜೈನರಾಗಿದ್ದು ನಂತರದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಮತಾವಲಂಬಿಯಾದರು. ಅನಂತರ ಬಂದ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರು ಶೈವ–ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮೀಯರಾಗಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ರಾಜರ ಆಳ್ವಿಕೆಗಳು ಬದಲಾದ ಹಾಗೆಲ್ಲ ಮತ–ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬದಲಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೭ ಮತ್ತು ೮ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ ಲಕುಲೀಶ, ಪಾಶುಪತ, ಕಾಳಾಮುಖ ಮುಂತಾದ ಶೈವಪಂಥಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಹರಡಿದ್ದವು ಎಂಬುದು ಕೈವಾರ, ನಂದಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ತಾಮ್ರಪಟ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ದೃಢಪಟ್ಟಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೦೬ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಅರಸ ಮುಮ್ಮಡಿ ಗೋವಿಂದನ ತಾಮ್ರಪಟಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಈಶ್ವರದಾಸ, ನೊಳಂಬಾದಿರಾಜನ ಶಾಸನ[೭೮]ದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತ ಭಟಾರಕನ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದ್ದು,[೭೯] "ಕಾಳಾಮುಖರ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಉಲ್ಲೇಖ ಸಿಗುವುದು ಗಂಗರ ತಾಮ್ರಪಟವೊಂದರಲ್ಲಿ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೧೦ರಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿದ್ದ ಮಠದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಕಾಳಶಕ್ತಿಯ ಅಗ್ರಶಿಷ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರದಾಸ ಮುನಿಯ"[೮೦]ಉಲ್ಲೇಖ ಸಿಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಬರುವುದರ ಮೂಲಕ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವಧರ್ಮ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹರಡಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಗ್ರಹಾರ, ದೇವಾಲಯ, ದಾನ–ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಅಣಕನೂರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು, ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಪಂಥದ ರಾಮಾನುಜಕೂಟದ ಪರಾಶರಭಟ್ಟರ ಪರಂಪರೆಯ ವರದಭಟ್ಟರು, ತಿರುಪತಿಭಟ್ಟರು ಮತ್ತು ಶಿಂಗಭಟ್ಟರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಯಾತ್ರಿಕರಿಗೆ ಆತಿಥ್ಯ ನೀಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ನೂರು ಮುಣಗು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ಅಣಕನೂರು ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೮೬ರ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. "ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮಸ್ಥಾಪಕ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ತಿರುಪತಿಗೆ ಯಾತ್ರೆ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದು, ತಾವು ತಂಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಆಧಾರಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ."[೮೧] ೨ನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮಿಳುನಾಡು ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧಗಳು ಬೆಳೆದವು. ಇದರಿಂದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತಮಿಳು ಪದಗಳ ಬಳಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. "ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಸಾವಿರ ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳು ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ(೧೪೧) ಹಾಗೂ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ(೫೩)[೮೨] ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ.

೫.೨. ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ

ವರ್ತಕರು

ಆರ್ಥಿಕ ಬದುಕನ್ನು ರೂಪಿಸಿದ ಹಲವಾರು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ತಕರು ಮತ್ತು ವರ್ತಕ ಸಂಘಗಳು ಮುಖ್ಯವೆನಿಸುತ್ತವೆ. "ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ, ಸಾಂಘಿಕವಾಗಿ ಈ ವರ್ತಕರು ಕೈಗೊಂಡ ವ್ಯಾಪಾರ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಮಾಜದ ಜೀವನಸ್ಥಿತಿ, ನಾಡಿನ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಆಕಾರ ಪಡೆದಿವೆ. ಭಾರತದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವರ್ತಕರ ಪ್ರಥಮ ಉಲ್ಲೇಖ ವೈದಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಷ್ಟು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ

ಲಭಿಸುತ್ತದೆ.”[೮೩] ಜೀವನಾವಶ್ಯಕ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾಗಿದ್ದ ಮಾನವನ ಆರಂಭದ ವೃತ್ತಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿದ್ದವು. ನಿಸರ್ಗಜೀವಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಾನವನು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜಜೀವಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದಂತೆ ನೈಸರ್ಗಿಕ ವೃತ್ತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಅನೇಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ವೃತ್ತಿಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು. ಇಂತಹ ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಿಮಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದು ವರ್ತಕ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ವೃತ್ತಿಯ ಕಾರ್ಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಪರಿಚಯ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೈವಶವಾಗಿದ್ದರೆ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮೊದಲಾದ ಆರ್ಥಿಕ ರಂಗ ವೀರಬಣಂಜು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ವರ್ತಕರ ಸ್ವಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಕರ್ನಾಟಕವು ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಿತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿವೆ. ‘ಅಯ್ಯಾವಳೆಯ ಐನೂರ್ವರು’ ಎಂಬ ಮಾತು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ. ಇದು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಕೇವಲ ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಇಡೀ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿನ ವರ್ತಕರು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಗೆಯೇ “ಸಿರಿಸಂಗಿ ಅಥವಾ ಹಿರಿಸಂಗತಿಯು ಸಹ ದೇಶದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ವರ್ತಕರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಅಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಒಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.”[೮೪] “ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವರ್ತಕರ ವೀರಬಣಂಜು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಅದು ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ವ್ಯಾಪಾರದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ತೆರಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣ, ಅಳತೆ, ತೂಕ ಈ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ.”[೮೫]

ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ವ್ಯಾಪಾರೋದ್ಯಮವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವಲ್ಲಿ ಅವಿರತವಾಗಿ ದುಡಿದ ಈ ವರ್ತಕರು ಕೆಲವೊಂದು ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. “ವರ್ತಕರು ವಿನಿಮಯ(ವ್ಯಾಪಾರ) ವೃತ್ತಿಯವರು, ಉತ್ಪಾದನ–ವಿನಿಮಯ ವೃತ್ತಿಯವರು ಎಂದು ಎರಡು ತೆರನಾಗಿದ್ದು ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೇ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿಸಿಕೊಂಡ ಸೆಟ್ಟಿ–ಬಣಂಜಿಗ, ಎಳಮೆ, ಸಾಲಿಕೆ, ಬಲ್ಲಾಳುಗಳು ಸಂಘ ರಚಿಸಿಕೊಳ್ಳದ ವಿನಿಮಯ ವರ್ತಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಜೊತೆಗೆ ಉತ್ಪಾದನೆ–ವಿನಿಮಯ ಕಾರ್ಯಗಳೆರಡನ್ನೂ ಮಾಡುವ ಕುಂಬಾರ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ, ಮಾದಿಗ, ಸಮಗಾರ, ಮೇದ ಮೊದಲಾದವರು ಉತ್ಪಾದಕ ವಿನಿಮಯ ವರ್ತಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಉಭಯ ಪ್ರಕಾರದ ವರ್ತಕರ ಬಗೆಗೂ ಶಾಸನಗಳು ವಿವರ ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ.”[೮೬]

ವರ್ತಕರನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವುದೇ ಪಟ್ಟಣಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಪೇಟೆ–ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ತಕರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಸೌಲಭ್ಯ, ಸವಲತ್ತುಗಳನ್ನು

ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪಟ್ಟಣ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮದ ಹಿರಿಯರು ಹಾಗೂ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳು ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. "ಪೇಟೆ-ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಡೆಸುವ ವರ್ತಕರೂ ಇದ್ದರು. ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಣಿಗಳ(ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ, ಕುದುರೆ) ಮೂಲಕ, ಬಂಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ಅಥವಾ ತಾವೇ ಸ್ವತಃ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು."[೮೭] ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಹಲವಾರು ದಿನ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. "ಆಗ ಮಧ್ಯ ಮಧ್ಯ ಆಯಾ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ತಂಗುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ತಕರನ್ನು ಕಳ್ಳರು ಲೂಟಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಳ್ಳರೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿದ, ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ವರ್ತಕರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ."[೮೮] "ಮಂಗಲದ ಊರಿನಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬಶೆ(ಸೆ)ಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದವರು ಯುದ್ಧಮರಣ(ಊರಳಿವು) ಹೊಂದಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ರಾಜಗಟ್ಟ, ಸಾತೇನಹಳ್ಳಿ, ಮಗ್ಗೆ, ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಬಲ್ಲ ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ."[೮೯]

"ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಾದ ವಡ್ಡಾರಾಧನೆಯ ಭದ್ರಬಾಹು ಭಟಾರರ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ, ನಯಸೇನನ ಧರ್ಮಾಮೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ."[೯೦] "ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಸಂಚಯಿಸಿದ ಹಣವನ್ನು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ವಿನಿಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭೌತಿಕ ಜೀವನವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಬಗೆಯದೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಬದುಕನ್ನೂ ಬದುಕಿದವರು ಈ ವರ್ತಕರು. ಇವರು ಕೈಕೊಂಡ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಂದಂದಿನ ಯುಗ ಪರಿಸರವೂ ಪ್ರೇರಣೆ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡಿದೆ."[೯೧]

ವಿವಿಧ ಮತದ(ಸೆಟ್ಟಿ ಬಣಜಿಗ, ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತ, ನಕರ, ಗವರೆ, ಗಾತ್ರಿಗ, ಸೆಟ್ಟಿಗಾರ, ಹಲರು, ಎಳಮೆ) ವರ್ತಕರು ಕೈಕೊಂಡ ದೇವಾಲಯ, ದೀಪಮಾಲೆ ಕಂಬ, ಮಂಟಪ, ಸುಕನಾಸಿ, ಮಠ, ಅನ್ನಛತ್ರ, ಕೆರೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಮತ್ತು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರದಂಥ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಾಲಯಗಳ ಮುಂದೆ ದೀಪಮಾಲೆ ಕಂಬ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಪರಂಪರೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದ್ದಿತು. "ಬಮ್ಮಣಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಮಾಚಿಕೊಳಸೆಟ್ಟಿ, ದೀವಿಸೆಟ್ಟಿ, ಬರಚಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ನಾಗಣ್ಣ, ದೇವಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಮಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿಯರು ದೇವಾಲಯಗಳ ಮುಂದೆ ದೀಪಮಾಲೆ ಕಂಬ ನಿರ್ಮಿಸಿದುದನ್ನು"[೯೨] ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ವರ್ತಕರೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ. "ಮಹಾದೇವಸೆಟ್ಟಿ, ಮಿಂಡಗುದ್ದಲಿ ದೇವಿಸೆಟ್ಟಿ, ವೈದಿಸೆಟ್ಟಿಯರು ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಕೃತಾರ್ಥರೆನಿಸಿದರು."[೯೩] ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದರಿಂದ ಪುಣ್ಯ ಸಿಗುವುದೆಂಬ ಭಾವನೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ವರ್ತಕರೂ ಈ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸಿರಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ. ವರ್ತಕರು ವಿವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. "ವರ್ತಕರಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ(ನಕರ, ಮುಂಮುರಿದಂಡ,

ಗಾತ್ರಿಗ, ಗವರೆ, ತಂಬುಲಿಗ) ಸೇರಿದವರು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಬಹುವಿಧದ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ತೆಲ್ಲಿಗರ ವರ್ತಕರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೇವಾಲಯದ ನಂದಾದೀವಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಗೂಡೂರಿನ ತಾಟಪರ್ತಿಯವರ ಮಗ ವೀರಣ್ಣನು ಮಿಟ್ಟೇಮರಿಯ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಅಖಂಡ ದೀಪ ನಡೆಸಲು(ದಿನನಿತ್ಯ) ಕಲ್ಲಿನ ಗಾಣವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ."[೯೪] ಗವರೆ–ಗಾತ್ರಿಗ ತಂಬುಲಿಗರು ದೇವಾಲಯಗಳ ಎಲೆಪೂಜೆಗೆ ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯನ್ನು ನಕರರು ತಪೋಧನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಭತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ವರ್ತಕರ ಸಂಘಗಳು

ಪ್ರಾಚೀನ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ವರ್ತಕ ಶ್ರೇಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಆಯ್ಯಾವೊಳೆ ಅಯ್ನೊರ್ಬ್ಬ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉಭಯ "ನಾನಾದೇಶಿ ಮುಖ್ಯರಪ್ಪ" ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಈ ಸಂಘದ ಕೇಂದ್ರ ಕಛೇರಿಯು ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ(ಈಗ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲೆ) ಬಾದಾಮಿ ಸಮೀಪ ಐಹೊಳೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಐಹೊಳೆಯೇ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಐನೂರ್ವರು ಎಂಬುದು ವರ್ತಕರ ಗುಂಪನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇವರ ಕುರಿತು ಶಾಸನಗಳು ರಚನೆಗೊಂಡ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಬಲರಾಗಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಐನೂರ್ವರ ಹೆಸರು ಬಂದರೂ ಎಷ್ಟೋ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿಜವಾಗಿ ಇದ್ದ ವರ್ತಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. "ಇಲ್ಲಿ ಅಯ್ನೂರ್ವರ್ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಎಂದರೆ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸದೆ ಇವರು ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಮತಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗದೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಮಾನತೆಯಿಂದ ಸಮಾನ ಭಾವದಿಂದ ಗೌರವಯುತವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ದಾನವನ್ನು ನೀಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಐನೂರ್ವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು"[೯೫] ಎಂದು ಹಲವು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಐನೂರ್ವರು ದಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ವರ್ತಕರು ಅವರ ಸಂಘದ ಹೆಸರೇ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆಯ ಐನೂರ್ವರ್ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಐನೂರ್ವರ್ ಎಂದೇ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ "ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕು(೪೧) ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರು(ಇಂದಿನ ಐಹೊಳೆ ಗ್ರಾಮ) ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿಯ ವ್ಯವಹಾರ ಕಾರ್ಯಗಳು ಆ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪಂಚ ಸಂತ ವೀರ ಶಾಸನ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು,"[೯೬] ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಅಯ್ಯಾಹೊಳೆ ೫೦೦ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. "ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಕಾಲದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಐನೂರ್ವರು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಮಹೇಂದ್ರ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅಯ್ಯಾವೊಳೆಯನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ."[೯೭] ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಈ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಂಘಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೦೮ರ

ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಂಘಗಳಿಂದ ಮಿಂಡಗುಡ್ಡ"[೯೮] "ಸಾಲುಮೂಲೆಯ ಸಮಸ್ತ ಹಲರು' ಮೊದಲಾದವರ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾಲು ಮೂಲೆಯ ಸಮಸ್ತರನ್ನು ೫೬ ದೇಶದವರೆಂದು ಕರೆದಿದೆ."[೯೯]

ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಐಹೊಳೆಯು ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಯ ಐನೂರ್ವರು ದೇಶ ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದನ್ನು ಇದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಬಂದ ವರ್ತಕರು ಅವರನ್ನು ತಮ್ಮ ಮೂಲಪುರುಷರೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಘಗಳನ್ನು ಬೇರೆಡೆಯೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಸಂಘವು ಅನೇಕ ಶಾಖೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ವರ್ತಕರ ಸಂಘದ ಕಾರ್ಯಚಟುವಟಿಕೆಯ ಭಾಗವಾಗಿ ಸಹ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪುದಿನ ಭೂಮಿ ವಿಷಯದತ್ತ ಮತ್ತು ಪೆರುಂಬದಿಯ ವಲ್ಲಂಗಾಯಿ ಮಹಾಸೇನ್ಯೆ ಸಹ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

"ಈ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಹಸುಗಳು ಮತ್ತು ಎಮ್ಮೆಗಳ ಮೇಲೆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ಚೋಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಆದೇಶವನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ 'ಅಧಿಕಾರಿಗಳ್ ಅಲಗಿರ್ ಚೋಳಮಾವಿನ ಹಿಂಡುಗಲ್' ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಸರ್ಕಾರಗಳು ಈ ವರ್ತಕರ ಸಂಘಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಗೌರಿಬಿದನೂರಿನ(೪೧)ರ ದಾಖಲೆಯಂತೆ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಮಹಾಜನತೆಯ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಪೋಚಿಯ ಕರಿಯ ನಾಯಕನಿಂದ ನಟ್ಟನಪಟ್ಟ ವಸೂಲು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನಖರನಾನಾ ದೇಶಿ ಎಂಬುದು ನಾನಾ ದೇಶಿ ಸಂಘಟನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಒಬ್ಬ ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ."[೧೦೦]

ವರ್ತಕ ಸಂಘದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು 'ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ ವರ್ತಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಂತ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧನಾಗಿರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿನ ವರ್ತಕರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಇವರು ಸಂಘದ ವರ್ತಕರೇ ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಪಟ್ಟಣ ಸ್ವಾಮಿ, ವೀರಬಲ್ಲಾಳ ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂ, ಮರಿಯಹೊಲ, ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂದೊಡಲ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. "ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೬೪ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಬುಕ್ಕಣ್ಣ ಒಡೆಯರ ಪುತ್ರ ಕಂಪಣ್ಣ ಪೊಡೆಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸೇರಿದ ಭೂದಾನ ಶಾಸನ ಕೈವಾರನಾಡ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತ್ರೆಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿ ಎಲ್ಲ ರೈತರಾದಿಯಾಗಿ ೧೮ ಜಾತಿಯವರೂ ಸೇರಿ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಸಿ 'ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಪೆರಿಯನಾರಾಯಣನೆಂಬಾತನಿಗೆ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ."[೧೦೧] ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದ ಸಾಮಂತರು

ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೂ ಗೌಡ, ಪ್ರಭು, ವರ್ತಕರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಯೇ ಪಟ್ಟಣ ಸ್ವಾಮಿತನವನ್ನು ವರ್ತಕರಿಗೆ ನೀಡುವುದರೊಂದಿಗೆ ಕರ ವಿನಾಯತಿಯಿಂದ ಹೊಲ, ಮನೆ, ಎತ್ತು ಮತ್ತು ಇತರ ಸೌಕರ್ಯ ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು "ಜುಂಜುವೋಜೆಯ ನಾಯ್ಕರ ಕುಮಾರ ಚಿತಿವೊಯ್ಯನಾಯ್ಕರು ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ, ನಾಚಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಬುಡಪಸೆಟ್ಟಿಗೆ ಪಟ್ಟನ ಸ್ವಾಮಿತನಮಾನು ಕೊಟ್ಟು ಆತನ ಮನೆಗೆ ತೊ...ತುಮದ ಉಸುರತಯಿವತು ೫೦ ಯತ್ತು ಮನೆ ಹತ್ತು ಕೊಳಗ ಗದ್ದೆ ೧೦ ಕೊಳಯೊಲವನು ಮಾನ್ಯವನು ಕೊ..."[೧೦೨] ಎಂದು ನೆರೆಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕೋಲಾರದ ೨೫೭ರ ತೆಲುಗು ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ವರ್ತಕರು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಗೂಳೂರು, ಪೆದಬಳ್ಳಾಪುರಂ, ಚಿಂನಬಳ್ಳಾಪುರಂ, ಗನಪಾಳ್ಯಂ, ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಚೆಲ್ಲಗಟ್ಟ, ಮುಳವಾಯಿ, ಕಡಪಂ, ಮದನಪಲ್ಲಿ, ನಲ್ಲೂರು, ಕಂಚಿ ಇತ್ಯಾದಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಮೇಲಿನ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವರು ಬಹುತೇಕವಾಗಿ ವೈಷ್ಣವ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವ ತೆಲುಗು ಕೋಮಟಿ ಜನಾಂಗದ ಸೆಟ್ಟಿಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಈ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕರನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೧೧ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಗುಂಪಿನ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ಇವರು ತಮ್ಮನ್ನು 'ಐವತ್ತಾರು ದೇಶದ ಬಾರಾಮಾರ್ಗದ ದೇಶದವರು' ಎಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಕೋಳಾಲ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಬೂದಿಗುಂಟೆ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಲಾಲಪೇಟೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬೂರಾಮಾರ್ಗವೆಂದರೆ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಕಣಿವೆ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಬಾರಾಮಹಲ್ ಪ್ರದೇಶದ ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ಥಳಗಳು ತಂಣಿಸಂದ್ರ, ನಾರಾಯಣಪೇಟೆ, ರಾವೂರು, ಕಗುದಾಸನಹಳ್ಳಿ, ನರವುಳಗಿ, ಪೆನಗೊಂಡೆ, ಬಳ್ಳಾಪುರ, ಅರಳಪೇಟೆ, ಬೆಡಿಗೆ, ನಿಜಗಲು ದುರ್ಗ, ಗಾಂಜನೂರು, ಶರಡಿಗೆ, ಕಾಕೋಲು ಮುಂತಾದ ಹಳ್ಳಿಗಳು. ಇವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಇವರು ವೀರಶೈವ ಪರಂಪರೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ನಗರ್ತರೆಂಬ ವರ್ತಕರೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಬೆಳೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. "ಕೆರೆಗಳ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ವಿವರಗಳು ದೊರೆತರೆ, ಉಳಿದ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಏನು ಬೆಳೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ 'ರಾಘಿಯ' ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತದೆ. ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲು ಹೇಳುವಾಗ ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಯೇ ವಿನಾ ಧಾನ್ಯದ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ವಾಣಿಜ್ಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಳೆಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೇ ಅವಲಂಬಿಸಿತ್ತು."[೧೦೩] "ಸಾರಿಗೆ ವಹಿವಾಟಿಗಾಗಿ ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ, ಕೋಣ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಭೂಮಾರ್ಗದ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಅಂದು ಭೂಮಾರ್ಗವು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ

ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ವಾಣಿಜ್ಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ, ಓಡಾಟಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲಿಯೆಂದು ಮಂಟಪ, ಸೇದುಬಾವಿ, ಗುಂಡುತೋಪು, ಗೋವುಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ತೊಟ್ಟಿ, ೩ ನಿಲುವು ಕಲ್ಲು"[೧೦೪] ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಂಡಿಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಹೀಗೆ ವರ್ತಕರು ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿಯೂ ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿಯೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವು ಸ್ವಮತಾಭಿಮಾನ ಹಾಗೂ ಪರಮತ ಪುರಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದಂಥವು ಗಳಾಗಿವೆ. ವೈಯಕ್ತಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಿಂತ ಸಾಮೂಹಿಕ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ವರ್ತಕರ ನಿಷ್ಠೆ, ಭಕ್ತಿ ಭಾವ, ತ್ಯಾಗ ಗುಣ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದ್ದ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವರ್ತಕರ ಸಂಘಟನೆ, ಒಲವು, ಒಗ್ಗಟ್ಟು, ಸಾಮೂಹಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಹಾಗೂ ಸಾಮೂಹಿಕ ಬದುಕು ನಿಜಕ್ಕೂ ಅನುಕರಣೀಯ ಆದರ್ಶಮಯವೆನಿಸಿದೆ.

ಸಂತೆಗಳು

ಆರ್ಥಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಆಂತರಿಕ ವ್ಯಾಪಾರದ ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿತ್ತು. "ಆಂತರಿಕ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಮತ್ತು ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳೆರಡೂ ಪರಸ್ಪರ ಒಂದುಗೂಡಿ ಕೆಲಸ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಆಂತರಿಕ ವ್ಯಾಪಾರದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿಯೇ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಪೇಟೆ–ಪಟ್ಟಣಗಳಾಗಿಯೂ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಂಡವು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಆಂತರಿಕ ವ್ಯಾಪಾರವು ಆರ್ಥಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿವರ್ತನೆಗೂ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಆಂತರಿಕ ವ್ಯಾಪಾರವು ಅನೇಕ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂಥ ವ್ಯಾಪಾರದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸಂತೆ, ಅಂಗಡಿ, ಪೇಟೆ, ಪಟ್ಟಣ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಾಚೀನ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸಂತೆಯು ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರ ವೇದಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು. ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರಿ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸಂತೆ ಎನ್ನುವ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ."[೧೦೫] ಸಂತೆಗೆ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುವ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ತರಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅದು ಒಂದು ದಿನಕ್ಕಷ್ಟೇ ಸೀಮಿತವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವಾಗಿತ್ತು. ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸಂತೆ ಪ್ರದೇಶ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೊಸದಾಗಿ ಆರಂಭಿಸಿದ ಸಂತೆಗೆ ವರ್ತಕರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಸರಕುಗಳಿಗೆ ಸುಂಕ ರಿಯಾಯಿತಿಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

"ಸಂತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಹೊರಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಂತೆಗಳು ದಿನನಿತ್ಯ ಬಳಕೆಯ ವಸ್ತುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾತ್ರ ನಡೆಸುವುದಲ್ಲದೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಖರೀದಿಸಿ ಅವನ್ನು ರಫ್ತು ಮಾಡುವ ಹಾಗೂ ಆಮದು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವಸ್ತು ಗಳನ್ನು ಪೇಟೆ–ಪಟ್ಟಣಗಳಿಗೆ ವಿತರಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು.[೧೦೬] ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳ

ಮಧ್ಯಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸಂತೆಗಳು ಏರ್ಪಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಛಾಯೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಪಟ್ಟಣದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣಿಸಲಾರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಸಂತೆ ಕಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಪುಣ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಧಾರ್ಮಿಕ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಜನರಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಧರ್ಮಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ಸರಕುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಂತೆ ಸುಂಕ-ಮಾರಾಟ ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಉಳಿದ ಸಂತೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸಂತೆಯ ಆಯ ಎನ್ನುವ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು."[೧೦೭] ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಂತೆಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು ರಾಜ್ಯದ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಲಾಭದಾಯಕವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಸಂತೆಗಳು ಆಂತರಿಕ ವ್ಯಾಪಾರದ ವೃದ್ಧಿಗೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂತೆಪದ್ಧತಿಯು ಸರಕು ವಿನಿಮಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತ್ತು. ವಾರದ ಸಂತೆಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿವೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಳರಸರ ಆದೇಶದಂತೆ ಅಥವಾ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ತೀರ್ಮಾನದಂತೆ ಇಂತಹ ಸಂತೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಸಂತೆಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಂಪಣನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಂತ ರಾಚಯ್ಯದೇವನು ಕೈವಾರ ನಾಡಿನ ಸಮಸ್ತ ಉಭಯ ನಾನಾದೇಶಿ, ಗೌಂಡ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಸಂತೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ ಮಾರಪ್ಪಶೆಟ್ಟಿಯ ತಮ್ಮನನ್ನು ಪಟ್ಟಣ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಊರ ದೊಡ್ಡಕೆರೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನಕೊಟ್ಟ ಅಂಶವನ್ನು ಕೈವಾರದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೬೨ರ ಶಾಸನ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ರಾಮೇಶ್ವರದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೦೮ರ ಶಾಸನ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ದೇವಣ್ಣ ಒಡೆಯರು ಸಾದಲಿ ನಾಡಿನ ರಾಮೇಶ್ವರ ಗ್ರಾಮದ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಸಂತೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸಂತೆಯಿಂದ ಬರುವ ರಾಜಾಯ, ನಾಡಾಯ, ಶೆಟ್ಟರ ಆಯ ಹಾಗೂ ಮಿಂಡಗುಡ್ಡ(ದ್ದಲಿ)[ಮಿಂಡಗುದ್ದಲಿ(ಗುಡ್ಡ) ಡಾ.ಎಂ.ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ಈ ಪದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನದ ಪು.೪೨೨ ಮತ್ತು ೪೨೩ರಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. ವರ್ತಕರು ಜೈನರಾಗಿದ್ದರು. ಗುಡ್ಡ ಎಂಬುದು ಜೈನರ ಉಕ್ತಿ, ಅದರ ಅರ್ಥ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಿಷ್ಯ ಎಂದು. ಇಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಯತ್ನ ನಡೆದಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಗುಡ್ಡ ಎಂಬುದು ಜೈನರ ಪದವಲ್ಲ, ದ್ರಾವಿಡ ಪದ ತಮಿಳು ಕುಟ್ಟಂ, ಕುಟ್ಟಿ(ಮರಿ, ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗಿ) ಕನ್ನಡ ಗಿಡ್ಡಿ, ಗಿಡ್ಡು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು. ಮೂಲತಃ ಕುಟ್ಟ ಅಥವಾ ಗುಡ್ಡಕ್ಕೆ ಚಿಕ್ಕದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದು, ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗ ಎಂಬರ್ಥ ಬಂದು, ವಾತ್ಸಲ್ಯದ ಶಿಷ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಮುಂದೆ ಬಂದಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಗುಡ್ಡ(ಬೆಟ್ಟ) ಎಂಬುದೂ ಈ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪದ ಅಲ್ಲದೆ, ಜೈನರಲ್ಲದೆ ಜೈನೇತರರಲ್ಲೂ ಗುಡ್ಡ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಶಿಷ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ.] ಆಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತುವ ಹಕ್ಕನ್ನೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ.

ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಹಿರಣ್ಯಪಲ್ಲಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೨೩ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗೋಪಿನಾಥ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆಂದು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ದಾನಗಳಲ್ಲಿ, ಸಂತೆ ಆಯದ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. "ಬುಕಾನನ್ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೦೦ರಲ್ಲಿ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮಾಲೂರು ತಾಲೂಕಿನ ವಾರದ ಸಂತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಮಾರಾಟವಾಗುವ ಪ್ರಮುಖ ಸರಕುಗಳಾದ ಕೈಮಗ್ಗದ ಬಟ್ಟೆಗಳು, ಕಂಬಳಿ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಾಮಾನು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."[೧೦೮]

ಸಂತೆಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರ ವೇದಿಕೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಹಾಗೂ ಔದ್ಯೋಗಿಕ ಪ್ರಗತಿ ಸಾಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಈ ಸಂತೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದೆ. ಇವು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ತಾವು ತಂದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಹಾಗೂ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಿವೆ. ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಸೇರುವ ಈ ಸಂತೆಗಳಿಂದ ರಾಜನ ಆದಾಯವೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಇಂತಹ ಸಂತೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ರಾಜ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಸಂತೆಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. "ದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೦೮ರಲ್ಲಿ ಸಂತೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಜೊತೆ ಪಾಂಚಾಳರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಕಬ್ಬಿಣ ಕೆಲಸ, ಮರಗೆಲಸ, ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಅಗಸ, ನಾವಿದ(ನಾಯಿಂದ)ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಆರಂಭದ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತೆಸುಂಕದಿಂದ ವಿನಾಯಿತಿ ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ."[೧೦೯] "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೩೯ ಸಾದಲಿಯಲ್ಲಿ ಸಂತೆಯೊಂದನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಸಂತೆ ಆರಂಭಿಸಿದ ಒಂದು ವರ್ಷದವರೆಗೆ ಸಂತೆಗೆ ಬರುವ ಬಂಡಿಗಳಿಗೆ ಸುಂಕದಿಂದ ವಿನಾಯಿತಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ಮಾಡಿ ರಾಜಾದಾಯ ಒಂದು ಪಾಲು, ನಾಥಾಯರಿಗೆ ಒಂದು ಪಾಲು, ಅಯ್ಯಾವರುಶೆಟ್ಟಿರಿಗೆ ಒಂದು ಪಾಲು, ಮಿಂಡಗುಡ್ಡರಿಗೆ ಒಂದು ಪಾಲು ಎಂದು ನಿಷ್ಕರುಷೆ ಮಾಡಿದೆ"[೧೧೦] ಹಾಗೂ "ಹೊಸದಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಸಂತೆಗೆ ವರ್ತಕರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಸರಕುಗಳಿಗೆ(ಸುಂಕ) ರಿಯಾಯಿತಿ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ರಾಮೇಶ್ವರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸಿದ ಸಂತೆಗೆ ಬಂದ ಸರಕುಗಳಿಗೆ ವರ್ಷಪರ್ಯಂತ ಸುಂಕವನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿದ ಉದಾಹರಣೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಕೈವಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೬೧ರಲ್ಲಿಯೇ ಸಂತೆ ಆರಂಭವಾಗಿರುತ್ತದೆ."[೧೧೧]

ಸಂತೆಗಳಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ವಸ್ತುಗಳು ಯಾವುವು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳು ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ. "ತಲೆ ಹೊರೆ ಬಂಡಿ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆಯೇ ಹೊರತು ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಮಾರಾಟವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ವಸ್ತುಗಳ ಪಟ್ಟಿ ನೀಡುವಾಗ ಅಡಕೆ, ಮೆಣಸು, ಚಿಲ್ಲರೆ ವಸ್ತುಗಳು, ಜವಳಿ, ಕಂಬಳಿ, ತುಪ್ಪ, ಉಣ್ಣೆ, ಸಕ್ಕರೆ, ಉಪ್ಪು, ಧಾನ್ಯ, ಬಳೆ, ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಕಬ್ಬಿಣ, ಮರಗೆಲಸದ ವಸ್ತುಗಳು, ಅಕ್ಕಸಾಲೆ ವಸ್ತುಗಳು ಮುಂತಾದವೂ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಇವುಗಳ

ಮೇಲೆ ಕೊಂಡರೂ, ಮಾರಿದರೂ ತೆರಿಗೆ ಇತ್ತು ಎಂದು ನೆರೆಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ."[೧೧೨] "ಸಂತೆಗಳ ಆದಾಯ ಸುಸ್ಥಿರವಾಗಲು ಸಂತೆ ಆರಂಭಿಸಿದ ಕೆಲವು ವರ್ಷ ಸಂತೆಗಳಿಗೆ ತೆರಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನಂತರ ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ತೆರಿಗೆ ರಾಜನ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು. ರಾಜನ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಭೂಕಂದಾಯ ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಿಂಹಪಾಲು ವ್ಯಾಪಾರದ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಯಿಂದಲೇ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ರಾಜ ಉತ್ತೇಜನದ ಜೊತೆಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ನೀಡಬೇಕಿತ್ತು. ಈ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ರಕ್ಷಣಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂಬುದರ ಜೊತೆಗೆ ಶೂರರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ನೊಳಂಬ ದಿಲೀಪನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಣರವಾಡಿ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರದ ಬಳಂಜಮಲ್ಲ ನೆರೆದಾಗ ತಮ್ಮ ಮೇಲಾದ ಹೋರಾಟವೊಂದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ."[೧೧೩] ಇಂತಹ ಹೋರಾಟಗಳಾದಾಗ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಕೆಡುತ್ತಿತ್ತು.

ಆಧುನಿಕ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂತೆಗಳು ಸ್ಥಳೀಯ ಸರಕುಗಳು ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸುವಲ್ಲಿ ಸಫಲವಾಗಿವೆ. ಈ ಸಂತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾರರು ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದಕರನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಚಿಲ್ಲರೆ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸರಕುಗಳನ್ನು ಮಾರಾಟ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಬಳಕೆದಾರರು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯವರ್ತಿಗಳು ತಮ್ಮ ಅವಶ್ಯಕತೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ಸರಕುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ಬೇಸಾಯಗಾರರಿಗೆ ಮತ್ತು ವಿವಿಧ ಕುಶಲಕರ್ಮಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ಉತ್ಪಾದಕರಿಗೆ ಇಂತಹ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗಳು ಸಹಾಯಕವಾಗಿವೆ. ಕಾರ್ಮಿಕರು, ಗಣಿಕಾರ್ಮಿಕರು ಮತ್ತು ದುರ್ಬಲ ವರ್ಗದ ಇತರರಿಗೆ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ಈ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗಳು ತುಂಬಾ ಅನುಕೂಲಕರವಾಗಿವೆ. ಈ ವಾರದ ಸಂತೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಸಂಚಾರಿ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು, ಗಾಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿ ಮಾರುವವರು, ದಾರಿ ಬದಿಯ ಅಂಗಡಿಯವರು, ಗುಜರಿ ವ್ಯಾಪಾರದವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಅಗ್ಗದ ಬೆಲೆಯ ಸರಕುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತ ಕಡಿಮೆ ವರಮಾನದ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಕರ್ಷಿಸುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ತೆರಿಗೆಗಳು: ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇಂದಿಗೂ ಕೆಲವು ತೆರಿಗೆಗಳ ಅರ್ಥ ಗ್ರಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಆಯಾ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ತೆರಿಗೆಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಯಾವುದೇ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಿನಾಯಿತಿ ನೀಡಲು ರಾಜನಿಗೆ ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರವಿತ್ತು. ಮದುವೆ ಸುಂಕವನ್ನು ನೀಡಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಮನ್ನಾ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಹುಣಸೇನಹಳ್ಳಿಯ "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೩೨ರ ಶಾಸನ ಪ್ರತಾಪದೇವರಾಯ ಮಹಾರಾಯ ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಬಳಾಳೆಪುರದ ನಾನಾ ಜಾತಿಯ ಮದುವೆಯ ಸುಂಕವನ್ನು ವಿನಾಯಿತಿ ಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮದುವೆಯ ಸುಂಕವನ್ನು ಯಾರೂ

ಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ."[೧೧೪] ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಕೆಲವು ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮಾನ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಜಾತಿಯವರು ಸುಂಕ ನೀಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನೆರೆಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು "ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಡಾರಂಭ, ನೀರಾರಂಭ, ತರುಕಾಣಿಕೆ, ಬೀಜವರಿ, ಮಣುದೆರೆ, ಮಗ್ಗದೆರೆ, ಸುಂಕ, ಕುದುರೆಸುಂಕ, ಗವುಡು ಸುಂಕ, ಕಾಣಿಕೆ, ಕಡ್ಡಾಯ ಮುಂತಾದ ಸುಂಕಗಳು ಬಂದಿವೆ. 'ಮನೆದೆರಿಗೆ' ಮನೆಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆ ಅಥವಾ ಮನೆಗಂದಾಯ; ಇದನ್ನು ಮನೆದೆವಿ, ಮನೆವಣ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕರೆಯಬಹುದು. ಮಗ್ಗದೆರಿಗೆ–ಬಟ್ಟೆನೇಯುವ ಮಗ್ಗಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ; ಗ್ರಾಮದೆರಿಗೆ–ಗ್ರಾಮಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ ಇಂತಹ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ದಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೆ ಕೆರೆ ಕೆಳಗಣ ಗದ್ದೆ, ಕಾಲುವೆ, ತೋಟ ಕುಡಿಕೆ, ನೀರಾವರಿ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ಸುಂಕವನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಪರಿಪಾಟವಿತ್ತು. ಅಪರೂಪವೆಂಬಂತೆ ಒಂದು ಜನಾಂಗದ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ವೃತ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಂಕವನ್ನು ಹಾಕುವುದು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಬಡಗಿ, ಕಮ್ಮಾರ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರ ಮೇಲೆ ಸುಂಕವನ್ನು ಹಾಕುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿತ್ತು."[೧೧೫] ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವರು "ಗದ್ಯಾಣ, ಹಾಗ, ಬೇಳೆ ಮುಂತಾದ ಹಣದ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸುಂಕವನ್ನು ನೀಡಿದರೆ ವ್ಯವಸಾಯಗಾರರು ತಮ್ಮ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಳಗ, ಖಂಡುಗದ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸಾಯಗಾರರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹಣದ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆರೆ ಕಾಲುವೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಮೇಲೆ 'ದಸವಂದ', 'ಮೂಲೆಗಾಸು'(ಊರುಗಳ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕ),"[೧೧೬] "ಭಟರಾಜ ಮಾನ್ಯ ಎಂಬ ನೀರಾವರಿ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ಕೂಡ ಧಾನ್ಯದ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. 'ಪನ್ನಸು"[೧೧೭] ಎಂಬ ತೆರಿಗೆಯು "ಬಾಣರಸರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪನ್ನಸು, ಪನ್ನಪ, ಪನ್ನಳ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಪನ್ನಾಯ ಎಂಬ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಆದರೆ ಅದರ ಖಚಿತ ಸ್ವರೂಪ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಡಿ.ಸಿ.ಸರ್ಕಾರ್ ಅವರು ಅದು ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಶೇಕಡ ೫೦ರಷ್ಟನ್ನು ಉತ್ಪಾದಕರು ಅನುಭವಿಸಲು ಇದ್ದ ತೆರಿಗೆ ರಿಯಾಯಿತಿಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ."[೧೧೮] "ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಪನ್ನು' ಎಂದರೆ ಕಂದಾಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಳೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲ ಭೂಮಿಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುವ ಪ್ರಾಥಮಿಕವಾದ 'ಶಿಸ್ತು'ವನ್ನು 'ಪನ್ನು' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.[೧೧೯] ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಸ್ವಾಮ್ಯವು ರಾಜನದಾಗಿರು ವುದರಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಹಕ್ಕುದಾರರು 'ಧನ' ರೂಪದಲ್ಲಿ ಈ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು.

ಇಂದಿಗೂ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಜನಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಖಂಡುಗ, ಕೊಳಗ, ಬಳ್ಳ, ಸೊಲಿಗೆ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಮಾನಗಳ ಪರೋಕ್ಷ ಬಳಕೆ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಕೋಲಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ೪ ಬಳ್ಳಕ್ಕೆ ೧ ಕೊಳಗ, ೨೦ ಕೊಳಗಕ್ಕೆ ೧

ಖಂಡುಗ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ಇದು ರಾಜಾದಿತ್ಯನ ವ್ಯವಹಾರ ಗಣಿತದ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬೀಜ ಬಿತ್ತುವ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಗಣಿಸುವಂತೆ 'ಏರು'ಗಳ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲೂ ಗಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಏರು 'ಆರಂಭ' ಎಂದರೆ ಒಂದು ಜೊತೆ ದೃಢಕಾಯವಾದ ಎತ್ತುಗಳು ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಹೊಲ ಅಥವಾ ಗದ್ದೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುಮೆ ಮಾಡುವಷ್ಟು ಭೂಪ್ರದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ.

"ಮಹಾಜನ ನೂರೆಣ್ಬರ್ಗ್ಗೆ ಪೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟರ್"[೧೨೦] ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು ಗದ್ಯಾಣ ಅಥವಾ ಪೊನ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ನಾಣ್ಯ ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ತೂಕ ಸುಮಾರು ೯೬ ಗ್ರೈನ್ ಎಂದು ಎ.ಎಸ್.ಅಲ್ಟೇಕರರೂ, ಸುಮಾರು ೬೩ ಗ್ರೈನ್ ಎಂದು ಎ.ಅಪ್ಪಾದೊರೆ ಅವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಗದ್ಯಾಣಕ್ಕೂ ಉಳಿದ ನಾಣ್ಯಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

೧ ಗದ್ಯಾಣ = ೧೦ ಪಣ(ಹಣ)

೧ ಪಣ = ೪ ಹಾಗ

೧ ಹಾಗ = ೨ ಬೇಳೆ

೧ ಪಣ = ೨ ಅಡ್ಡ

೧ ಪಣ = ೧೬ ವೀಸ

ಗದ್ಯಾಣ, ಪಣ, ಅಡ್ಡ, ಹಾಗ, ಬೇಳೆ, ವೀಸ ಇವೆಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಣ್ಯಗಳೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪೆರ್ಬಾಣವಾಡಿಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ(ಕೋಲಾರ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಸೇರಿದಂತೆ) ಚಿನ್ನದ ಗದ್ಯಾಣ ಮಾತ್ರವೇ ಶಾಸನೋಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆಗ್ನೇಯ ಭಾಗವು ತಮಿಳು ಪ್ರಾಂತ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಂಜು, ಕವಿಂಜುಚೆಮ್ಮಾನ್, ಚೆಮ್‌ಪೊನ್ ಎಂಬ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯದ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದಿದೆ. ಇದು ೮೦ ಗ್ರೈನ್ ತೂಕದ್ದೆಂದು ಸರ್ಕಾರಿ ಶಾಸನತಜ್ಞರೂ ೫೭ ಗ್ರೈನ್ ತೂಕದ್ದೆಂದು ಪ್ರಾಣ್‌ನಾಥ್ ಅವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.[೧೨೧]

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ವ್ಯವಸಾಯ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಯಾವ ವೃತ್ತಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಪಶುಪಾಲನೆ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ವೃತ್ತಿ. ಈ ಎರಡನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಇತ್ತು. ಹೆಸರಿನ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಹುನಕುಂದದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ ದೊರೆಯುತ್ತಿರಬಹುದು. ಚಪ್ಪಡಿಕಲ್ಲು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೊರೆತರೂ ಸಾಗಾಣಿಕೆಯ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸ್ಥಳೀಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಪೂರೈಸಬಲ್ಲದಾಗಿತ್ತು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಗ್ಗದೆರೆ,

ಕಂಬಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುಶಃ ಕಂಬಳಿ ಮತ್ತು ಮಗ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದುಪ್ಪಟಗಳ ನೇಯ್ಗೆಗೆ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು. "ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ದೇವಾಂಗದ ದೊಡ್ಡ ಮುದ್ದಣ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ತಾಲೂಕು ಹರಳಕುಂಟೆ, ಮುಳಬಾಗಿಲು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನೇಯ್ಗೆಯ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೦೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಸ್ತುಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಬಳಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಉದ್ಯಮ ಗೃಹೋದ್ಯಮವಾಗಿ ಬಹು ಹಿಂದಿನಿಂದಲೇ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಇಂದಿಗೂ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಂಬಳಿಯೆಂಬುದು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು.[೧೨೨] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನದ ನಂತರ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ರೇಷ್ಮೆ ಬೆಳೆ ಪ್ರಮುಖ ವಾಣಿಜ್ಯ ಬೆಳೆಯಾಯಿತಲ್ಲದೆ, ಅದರ ಆಧಾರಿತ ಗೃಹ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಬೆಳೆಯಿತು. "ನೇಯ್ಗೆಯವರಂತೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಗ್ಗದ ಹೊಲೆಯರದೂ ಒಂದು ಪಂಗಡವಿದೆ. ಇವರು ಕೈಮಗ್ಗದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಇದಲ್ಲದೆ ಜನರಿಗೆ ಉದ್ಯೋಗ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಸುಬು ಕಟ್ಟಣೆ ಕೆಲಸ. ಇದನ್ನು ಕೈಗಾರಿಕೆಗೆ ಹೋಲಿಸಲಾಗದಿದ್ದರೂ ಕೆರೆ ದೇವಾಲಯ, ಬಾವಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಜನ ತೊಡಗಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಕಟ್ಟಣೆ ಕಾರ್ಯಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಡೆದಿವೆ. ಕೈಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದವರ ಪೈಕಿ, ಕಮ್ಮಾರ, ಬಡಗಿ ಮತ್ತು ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರನ್ನು ಹೆಸರಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತ. ಇವರೊಂದಿಗೆ ಒಡ್ಡರು ರೈತರಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ವ್ಯವಸಾಯೋಪಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅನೇಕ ವೋಜರ ಹೆಸರುಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿವೆ.[೧೨೩] ಬಳೆಯ ವ್ಯಾಪಾರದ ಉಲ್ಲೇಖ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಬಳೆ ಕೈಗಾರಿಕೆಯೂ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಇದು ಉತ್ಪಾದನೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಗಳು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಕೆಲವು ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ ಉಳಿದಂತೆ ಶಾಸನಗಳು ಮೌನವಾಗಿವೆ.

೫.೩. ಪ್ರಾಚೀನ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು

ಕನ್ನಡ ನಾಡು ತನ್ನದೇ ಆದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪರಂಪರೆ ಮತ್ತು ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಆಯಾ ಕಾಲ, ದೇಶ, ಭಾಷೆ, ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದೆ. ಯಾವುದೇ ಪ್ರದೇಶದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು ಮೊದಲಿಗೆ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಭೌಗೋಳಿಕ ಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲೇ ಗುರುತು ಪಡೆದು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ಘಟಕಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿರುವುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳಾಗಿವೆ. ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಣಿಜ್ಯ, ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರ ಅಥವಾ ರಾಜಕೀಯ–ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಅನುಕೂಲಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಸ್ಥಳಗಳು ಆಡಳಿತ ಘಟಕಗಳಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ನೀಡಬಹುದಾಗಿದೆ. "ಎಲಹಕ್ಕನಾಡು, ಕೋಳಾಲನಾಡು, ಕೈವಾರನಾಡು ಮುಂತಾದವು, ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜವಂಶಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲೂ

ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು ಉಂಟಾಗಿರುವುದುಂಟು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗಂಗವಾಡಿ, ನೊಳಂಬವಾಡಿ, ಬಾಣರನಾಡು ಇತ್ಯಾದಿ. ಆದರೆ ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಸಮುದಾಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ಸ್ಥಳಗಳಿರುವಂತೆ, ಪ್ರದೇಶಗಳು ರೂಪುಗೊಂಡಿವೆ. ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅವು ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿರುವುದುಂಟು. ಅಂತಹ ವಿಶಿಷ್ಟ ಆಡಳಿತ ಹೊಂದಿರುವ ಈ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶವು ತನ್ನ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವಿಭಾಗಗಳ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಕಾಲಕ್ಕೂ ಎಳೆದೊಯ್ಯುವುದು ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ."[೧೨೪]

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ನಂದಿ ಗ್ರಾಮದ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಳವರನಾಡಿನ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೩೩ಕ್ಕಾಗಲೇ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಇದು ತನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಿತು. ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಬೋಡಿಗುಂಡಲಪಲ್ಲಿ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಗುಡಿಹಳ್ಳಿ, ಸಾದಲಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಈ ನಾಡಿನ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದಿದೆ. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಗಂಗರಸರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇದು ಗಂಗವಾಡಿ ತೊಂಬತ್ತಾರು ಸಾವಿರ ಅಥವಾ 'ಷಣ್ಣವತಿ ಸಹಸ್ರ' ಎಂಬ ವಿಶಾಲ ರಾಜ್ಯದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದಿತು. ಗಂಗರ ಆರಂಭದ ಬಹಳಷ್ಟು ಶಾಸನಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲೇ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಆಡಳಿತ ಘಟಕಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ "ಮುದಕೊತ್ತೂರು ವಿಷಯ, ಕೊರಿಕೊನ್ದ ವಿಷಯ, ಹೊದಲಿ ವಿಷಯ, ಗಂಗ ಅರಸಾಸಿರ, ಪುಲ್ವಕಿನಾಡ ಸಾಸಿರ, ಕಯ್ವರನಾಡು, ಪುಲಿನಾಡು–೬೦, ನೆಕ್ಕುಂಡಿನಾಡು ಮೊದಲಾದ ಗಂಗರ ಈ ನಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಂಖ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿದ್ದುದರ ಪ್ರಭಾವವೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ."[೧೨೫] ಈ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯ ವೇಳೆಗೆ ಬಾಣ, ನೊಳಂಬ, ಗಂಗರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕೊನೆಗೊಂಡು ಚೋಳರ ಆಳ್ವಿಕೆ ನೆಲೆಗೊಂಡಿತು. ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚೋಳರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೨೦ರವರೆಗೂ ಅನಂತರವೂ ಕ್ವಚಿತ್ತಾಗಿ ಮುಂದುವರಿದಿರುವುದುಂಟು. ಮೊದಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಪೆರ್ಬಾಣವಾಡಿಯ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದ ಪುಲಿನಾಡು, ವಡಗಾವಳಿ ೧೨.೦೦೦, ನೊಳಂಬವಾಡಿಯ ಕುವಳಾಲ, ಕೈವಾರನಾಡುಗಳು, ಗಂಗವಾಡಿ–ದಡಿಗವಾಡಿ, ಮಹಾರಾಜವಾಡಿ ೭೦೦೦ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಧಾನ ನಾಡುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದ ಗಂಗೈಸಾಸಿರ, ಕೊಯ್ಯಕ್ಕೂರ್ ನಾಡು ತೇಕಲ್‌ನಾಡು–೭೦ ಮುಂತಾದವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಳವರನಾಡು, ನೊಣ್ಣುಂಗುಳಿನಾಡು, ಪಾಗೂರ್‌ನಾಡು ಪುಲಿಯೂರ್‌ನಾಡು, ಇಳನಗರನಾಡು, ಇಮಂಬರನಾಡು ಎಂಬುವು ಚೋಳರ ಆಡಳಿತದ ಆರಂಭದ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ನಾಡುಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ನಾಡುಗಳು ನಿಗಿರಿಲಿ ಚೋಳಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದ್ದವು.

ಚೋಳರು ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ನಾಡುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಇನ್ನಷ್ಟು ನಾಡುಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟುಹಾಕಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. 'ನಿಗಿರಿಲಿಚೋಳ' ಎಂಬುದು ಚೋಳ ದೊರೆ ಮೊದಲನೇ ರಾಜರಾಜನ ಬಿರುದುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೇ ನಿಗಿರಿಲಿ ಚೋಳಮಂಡಲವು ನೊಳಂಬವಾಡಿ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿನಾಮ ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಚೋಳರು ನೊಳಂಬರಿಂದ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ನಿಗಿರಿಲಿ ಚೋಳ ಮಂಡಲವೆಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದ್ದರೆಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೈವಾರನಾಡು, ಪುದನಾಟ್ಟು, ಇಳನಗರನಾಟ್ಟುಗಳೇ ಅಂತರ್ಗವಾಗಿದ್ದವು. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಚಿಂತಾಮಣಿ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕು ಪ್ರದೇಶದ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ನಿಗಿರಿಲಿ ಚೋಳ ಮಂಡಲ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೨೦ ವೇಳೆಗೆ ಹೊಯ್ಸಳರ ಶಾಸನಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದ್ದವಾದರೂ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೫೦ರ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. "ಚೋಳರ ಶಾಸನಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೩೦ರವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೦೮ರವರೆಗೆ ವಿರಳವಾಗಿಯಾದರೂ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಗಿರಿಲಿ ಚೋಳಮಂಡಲ. ಇರಟ್ಟಪಾಡಿ ಚೋಳಮಂಡಲ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದ್ದ ಅರುಮೋಳಿದೇವ ವಳನಾಡು, ಹೊಸೂರುನಾಡು, ಪುದನಾಡು, ಕಳವರನಾಡು, ಗಂಗವಳನಾಡು, ನೆಕ್ಕುಂದಿ ನಾಡು ಎಂಬುವು ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೦೧ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೂರ್ಣಭಾಗವು ಹೆಸರ್‌ಕುಂದಾಣಿ ರಾಜ್ಯದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದಿತೆಂಬ ಅಂಶ ಮುಮ್ಮಡಿ ವೀರಬಲ್ಲಾಳನ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ದೃಢಪಡುತ್ತದೆ.[೧೨೬]

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೪೦ರ ವೇಳೆಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶವು ವಿಜಯನಗರದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ನಿಗಿರಿಲಿ ಚೋಳಮಂಡಲ, ಜಯಗೊಂಡ, ಚೋಳಮಂಡಲಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪಗಳು ಕ್ವಚಿತ್ತಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರಲು ಹೊಯ್ಸಳರ ಇಡೀ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಏಕರೂಪತೆ ಇಲ್ಲದುದು ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು. "ಹೊಯ್ಸಳರ ನಂತರ ವಿಜಯ ನಗರದ ಅರಸರು ಆ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಳತೊಡಗಿದಾಗ ಹಿಂದೆ ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತೆರನಾದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಿ, ಸಾಮಾನ್ಯೀಕರಣ ಗೊಳಿಸಿ ತಮ್ಮ ಇಡೀ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತವೆನಿಸಬಹುದಾದ ಶ್ರೇಣೀಕೃತ ಆಡಳಿತ ಹಂತಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಲಾಯಿತು. ಅವರ ಕಾಲದ ಆಡಳಿತ ಘಟಕಗಳೇ ರಾಜ್ಯವೇಂಠೆ/ವಳಿತ/ ಚಾವಡಿ ನಾಡು/ಸೀಮೆ, ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮ ಎಂಬವು ಆಗಿದ್ದವು. ಕೆಲವೊಂದು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾದ ಕೆಲವು ವಿಶಿಷ್ಟ ಆಡಳಿತ ಘಟಕ, ಸೂಚಿ ಪದಗಳು ಕೂಡ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕೋಲಾರ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ 'ಪಟ್ಟಡಿ' ಎಂಬ

ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖ ಹಾಗೆಯೆ ಚಾವಡಿ ಎಂಬುದು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಪ್ರದೇಶವಾಚಿಯಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.[೧೨೭]

ರಾಜ್ಯದ ಕೆಳಹಂತದಲ್ಲಿ "ವೇಂಠೆ, ವಳಿತ, ಚಾವಡಿ ಎಂಬುವು ಇದ್ದವು. 'ವೇಂಠೆ' ಎಂಬುದು ರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ಅಂತಿಮ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, ಸೀಮೆ ಅಥವಾ ನಾಡುಗಳು ವೇಂಠೆಯೊಳಗೆ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವೇಂಠೆ ಮತ್ತು ವಳಿತಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಮುಕ್ಕುಂಡವೇಠೆ ಎಂಬುದು ಸಾದಲಿ ಪೀಠಕ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದಿತು."[೧೨೮] "ಮುಕ್ಕುಂಡ ವೇಂಠೆ, ಬುರುಡಕುಂಟ ಸ್ಥಳದ ಮಲ್ಲಸಮುದ್ರ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ೩ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಕಾಮಾರಸಮುದ್ರ, ವರಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ಲಕ್ಕಸಮುದ್ರ ಗ್ರಾಮಗಳಿದ್ದವು. 'ಬಿದಲೂರುವಳಿತ' ಎಂಬುದು ಘನಗಿರಿದೇಶ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದಿತು."[೧೨೯] "ಸಾದಲಿವಳಿತ'ದಲ್ಲಿ ಗಿಡಿದಸ್ಥಳ ತುಮಿಕಿಪಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮವು ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದ್ದಿತು."[೧೩೦] 'ಚೋಳೂರು ಚಾವಡಿಗೆ' ಬುರುಡಕುಂಟೆ ಸೀಮೆ ಸೇರಿದ್ದಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೊಯಿಕುರಿಕಿಸ್ಥಳ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದ್ದಿತು. ಚಾವಡಿ ಎಂಬುದು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಪ್ರದೇಶವಾಚಿಯಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ. ಏಕೆಂದರೆ ಮೈಸೂರು ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ಚಾವಡಿ' ಎಂಬುದು ಪಂಚಾಯಿತಿ ಕಟ್ಟೆ ಅಥವಾ ಕಛೇರಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿತು. ನಾಡು ಎಂಬುದು ಒಂದು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವಿಭಾಗವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ಸ್ಥಳೀಯ ಮುಖಂಡರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಭೆ-ಗ್ರಾಮಕೂಟ ಕೂಡ ಆಗಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ನಾಡು' ಎಂಬುದು 'ಸಭೆ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಕೇವಲ ಪ್ರದೇಶ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿರುವಂತಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತ ಕೂಟ ಅಥವಾ ಸಭೆಯ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಚಾವಡಿ ಎಂಬ ಪದವು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. 'ನಾಡು' ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲೂ ಸೀಮೆ ಎಂಬುದು ತೆಲುಗು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಘಟಕವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸೀಮೆ ಎಂಬುದು ನಾಡಿನ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದುಂಟು. ಸೀಮೆಯೆಂದು ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿರುವ ಆಡಳಿತ ಘಟಕಗಳು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೦೦ರ ಅನಂತರದವು. ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೦೦ರ ನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾದ ನಾಡಿನ ಸಮಾನಾಂತರದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗ 'ಸೀಮೆ'. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸೀಮೆ' ಎಂಬುದು ಕೇವಲ ತೆಲುಗು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾದವು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.[೧೩೧]

ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿನ ಹೊಯ್ಸಳ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ನಾಡು ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೦೦ರ ನಂತರದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ

ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಡುಗಳಿಗೆ 'ಸೀಮೆ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಡೆದಿರುವುದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಹಣಬೆ ಸೀಮೆ, ಹೊಸಕೋಟೆ ಸೀಮೆಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗ ಎಂಬ ಸ್ಪಷ್ಟ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡ ಹೊಸ ಪದ ಎನ್ನಬಹುದು. ಸೀಮೆ ಎಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಸೀಮಾ' ಪದವಾಗಿದ್ದು ಒಂದು ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದೆ. 'ಸೀಮೆ' ಎಂಬುದು 'ಎಲ್ಲೆ', ಗಡಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ನಾಡು ಅಥವಾ ಸೀಮೆಯು ಕೆಳಹಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವ ಪದ ಇದಾಗಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅರಸರು ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಏಕರೂಪತೆಯನ್ನು ತರಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕೆಳಗಿನ ಸ್ತರದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇವರು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕರ್ನಾಟಕ, ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಆಡಳಿತ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ನಾಡು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಸೀಮೆ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮುಖ್ಯ ನಾಡು ಅಥವಾ ಸೀಮೆಗಳೆಂದರೆ ಆವತಿನಾಡು, ಕೈವಾರನಾಡು, ಗೂಳೂರಸೀಮೆ, ಗುಯ್ಯಲೂರು ಸೀಮೆ, ಹೊಸೂರುನಾಡು ಅಥವಾ ಸೀಮೆ, ಮಡಿವಾಳ ಸೀಮೆ, ಕೆಸಂಬಳ ಸೀಮೆ, ಕಂದವರಂಸೀಮೆ ಮುಂತಾದವು.

ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿದ ಆವತಿ, ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ, ಸುಗಟೂರು, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಮೊದಲಾದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸೀಮೆ, ಸ್ಥಳ ಮೊದಲಾದ ಆಡಳಿತ ಘಟಕಗಳೇ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಆದರೆ "ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ನಂದಿಮಂಡಲ ಎಂಬ ವಿಭಾಗದ ಪ್ರಸ್ತಾಪದ ಜೊತೆಗೆ ಅದರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಪಂಚಕ್ರೋಶ ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳದೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ(ಒಂದು ಕ್ರೋಶವೆಂದರೆ ಸುಮಾರು ೮ ಕಿ.ಮೀ ದೂರ, ಪಂಚಕ್ರೋಶವೆಂದರೆ ೪೦ ಕಿ.ಮೀ)."[೧೩]

ಒಟ್ಟಾರೆ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಹಲವು ನಾಡುಗಳ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೇ 'ಸೀಮೆ'ಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡವು. ನಾಡು ಅಥವಾ ಸೀಮೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹಲವು ಗ್ರಾಮಗಳ ಕೂಟವಾದ 'ಸ್ಥಳ' ಎಂಬ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತ ಘಟಕ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿತು. ವೇಂಠೆ, ಪಟ್ಟಡಿ, ಚಾವಡಿ, ಏಳಿತ, ಮಾಗಣಿ ಎಂಬ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳೂ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಪ್ರಸರಣ ವಿರಳವಾಗಿತ್ತು. ಮುಂದೆ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು ಮರಾಠರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ವೇಳೆಗೆ ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯ್ತಿ, ಹೋಬಳಿ, ತಾಲೂಕು, ಜಿಲ್ಲೆ ಎಂಬ ಶ್ರೇಣೀಕೃತ ಆಡಳಿತ ಘಟಕಗಳಾಗಿ ರೂಪ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

೫.೪. ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು

ಶಾಸನಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮ ಪ್ರಧಾನ ಶಕ್ತಿಯಾದರೆ, ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಅಂಶ ವೀರಜೀವನವಾಗಿದೆ. ವೀರನಾಗಿ ಬಾಳುವುದೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಎಂದು ನಂಬಿದ ಜನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ, ಆದರ್ಶಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮನೋಧರ್ಮದವರಾಗಿದ್ದುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಶೂರರ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಾವಿರಾರು ಶಾಸನಗಳಿಗೆ ವಸ್ತುವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ. 'ವೀರ' ಎಂಬ ಪದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ, ಪೌರುಷ ಮುಂತಾದ ದೈಹಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಗುಣವಾಚಕವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. 'ವೀರ' ಎಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ಮೂಲಾರ್ಥವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಸತ್ತರೆ ಅವರ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು ವಿಶೇಷವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ವೀರರಿಗೆ; ರಾಜನಿಗೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟು ವೀರಮರಣವನ್ನಪ್ಪಿದವರಿಗೆ; ಗರುಡರಿಗೆ, ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಕಾದಾಡಿ ಸತ್ತ ವೀರಯೋಧರಿಗೆ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನೆಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ರಾಜಸಂಬಂಧಿತವಾಗಿರದೆ ಕೆಲವು ಸಮುದಾಯಗಳು ತಮ್ಮ ಹಿರಿಯರ ಬಗ್ಗೆ, ನಾಯಕರ ಬಗ್ಗೆ, ಅವರು ತೋರಿದ ಶೌರ್ಯ-ಸಾಹಸಗಳ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವುದುಂಟು. "ಕುರುಬರು ಮತ್ತು ಬೇಡ ಜನಾಂಗದವರು ಈಗಲೂ ತಮ್ಮ ವಂಶದ ಪೂರ್ವಜರನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ತಮ್ಮ ಹಿರಿಯರ ಆತ್ಮಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕಲ್ಲು ಚಪ್ಪಡಿಗಳಿಂದ ಗುಡಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ಆ ಗುಡಿಯ ಒಳಗಿನ ಕಲ್ಲೊಂದರಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬಿಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಅಲ್ಲಿ ಜಾತ್ರೆಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ."[೧೩೩]

ಯಾವುದೇ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರನ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. "ಈ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಬರಹವನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪ, ಆ ವೀರಗಲ್ಲು ಯಾವ ವೀರನ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ವೀರನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಸಾರುವಂತಹವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ."[೧೩೪]

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಮೂರು ಉಪಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಸಂಗಮ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ತಮಿಳು ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ತೆಲುಗು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆತು ಮಿಶ್ರಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ರೂಪಿಸಿದೆ. "ಒಂದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿಲ್ಲ."[೧೩೫] ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಕನ್ನಡ, ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು

ಶಾಸನಗಳು ಅವನ್ನು ಹಾಕಿಸಿದ ಅರಸುಮನೆತನಗಳ ಇತಿಹಾಸದ ಅಂಶವನ್ನೇ ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು, ಒಂಬತ್ತು–ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಅನಂತರ ಹನ್ನೆರಡರಿಂದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಯಾವ ವೀರಗಲ್ಲೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ತದನಂತರ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಿಂದೀಚೆಗೆ ಅಪಾರ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಹಾಕಿಸಿರುವ ವೀರಗಾರರ ಗುಡಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಕುರುಬ ಮತ್ತು ದಲಿತ ಜನಾಂಗಗಳು ಆರಾಧಿಸುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಆಲಂಬಗಿರಿ, ಬೊಮ್ಮೆಕಲ್ಲು, ಚೊಕ್ಕಹಳ್ಳಿ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ದೇಮಸಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. "ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಲಕಲನೇರ್ಪುವಿನ ಒಂದು ತಮಿಳು ಶಾಸನವನ್ನುಳಿದಂತೆ ಆರಂಭ ಕಾಲದಿಂದ ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದವರೆಗೆ 'ಸಹಗಮನ'ದ ಒಂದು ನಿರ್ದೇಶನವೂ ನಮಗೆ ಶಾಸನಸ್ಥ ವೀರಗಲ್ಲಿನಿಂದಾಗಲೀ ಶಾಸನ ರಹಿತ ವೀರಗಲ್ಲಿನಿಂದಾಗಲಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಗಂಗ, ನೊಳಂಬ ಮತ್ತು ಬಾಣರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಂಥವು. ಇತರೇ ಯಾವ ಅರಸು ಮನೆತನದವರು ಹಾಕಿಸಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ."[೧೩೬]

ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನಾವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಎರಡು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯದು ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರರ ಸ್ಮಾರಕಗಳು; ಎರಡನೆಯದು ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಆತ್ಮಬಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವೀರರ ಸ್ಮಾರಕಗಳು. ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರರ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ಊರಮಿವು, ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲ್, ತುರುಗಾಳೆಗ, ಕಳ್ಳರೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಿದವರು ಮತ್ತು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದವರು ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು. ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಹಕರಿಸಿದ ನಾಯಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಕುದುರೆಯ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೧೬ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಣ್ಣಿಯೂರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಯುದ್ಧವೊಂದರಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮೆರೆದ ಶಾನಯನ್ ಎಂಬ ವೀರನಿಗೆ ಕೈವಾರನಾಡಿನ ಶ್ರೀವಲ್ಲಾಳ ಪೊಯ್ಸಳ ಮಾಡಿಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿರಾಯನು ನತ್ತಲಪಟ್ಟ(ನೆತ್ತರಕೊಡುಗೆ)ವಾಗಿ ಮೂರು ಖಂಡುಗ ಗದ್ದೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿ ನೀಡಿರುವ ವಿವರ ದಾಖಲಿಸಿದೆ."[೧೩೭] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೮೦ರ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ವೀರಗಲ್ಲೊಂದು ಶ್ರೀ ಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಶ್ರೀಕರಣದ ಹೆಗ್ಗಡೆಯ ಐಯಣ್ಣನೂ ದಂಡನಾಯಕ ಕಟಕಿಗೆ ಗೋವಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಪೊಲಚಿ ಎಂಬುವನು ತನ್ನ ತಲೆಯನ್ನೇ ಕಡಿದುಕೊಂಡು ವೀರತನ ಮೆರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನೆತ್ತಲಪಟ್ಟ ನೀಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಆತ್ಮಬಲಿಗಿಂತಲೂ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿದೆ. "ತನ್ನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಜಯ ದೊರೆಯಲೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಆತ್ಮ ಬಲಿಯಿಂದ ಸೈನಿಕರಲ್ಲಿ ವೀರೋತ್ಸಾಹವು ಬರಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಸೈನಿಕನೊಬ್ಬನು

ತನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದ್ಧತಿಯ ಸೂಚನೆ ಇದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಡಾ.ಎಂ.ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿಯವರು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತಾರೆ."[೧೩೮] ತಮಿಳಿನ ಸಂಗಮ್ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಅರಸರು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಮುನ್ನ ಅವರ ಕಡೆಯ ಸೈನಿಕನೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಅರಸನಿಗೆ ಜಯ ದೊರೆಯಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಸೈನಿಕರ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಆತ್ಮಬಲಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ನಮಗೆ ವಿವರಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಕಾಳಿಕಾ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ "ಬಲಿದಾನದಿಂದ ಅರಸನು ತನ್ನ ಶತ್ರು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ"[೧೩೯] ಎಂಬ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಶಾಸನ ಅಂದಿನ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ನಮಗೆ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಆಶ್ರಯದಾತರ ಪರವಾಗಿ ಹೋರಾಡಿ ಸತ್ತ ವೀರನ ಮನೆಯವರ ಮುಂದಿನ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಅರಸನು ಹಣವನ್ನೋ, ಸ್ಥಿರವಾದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನೋ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದು ರಾಜನ ಆದ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಒಂದು ರೀತಿಯ ಮಾನವೀಯ ಧರ್ಮವೂ ರಾಜನ ಪರವಾಗಿ ಹೋರಾಡಿ ಸಾಯುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಸಂಸಾರದವರಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯ ತೊಂದರೆಯೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಯೋಧರಲ್ಲಿ ತುಂಬುವ ತಂತ್ರವೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿದ ವೀರರ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಅರಸನು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಪುರಸ್ಕರಿಸಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಉಳಿದ ಯೋಧರು ಉತ್ಸಾಹ ಹೊಂದಿ ತಮ್ಮ ಅರಸನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನೇ ಮುಡುಪಿಡಲು ಸಿದ್ಧರಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ "ಅಯ್ಯಪ್ಪ ದೇವನ ಮಗನಾದ ವೀರನೊಳಂಬ ಸಾನ್ತರ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವೀರನೊಳಂಬನ ಪರವಾಗಿ ಗಂಗ ಎನ್ನುವ ವೀರ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ವೀರನೊಳಂಬ ಹಿರಿಯ ಬಿದನೂರನ್ನೂ ಗಂಗನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಾನೆ."[೧೪೦] ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ "ವೀರನು ಹಂದಿಯನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಲು ಹೋಗಿ ಆ ಹಂದಿಯನ್ನು ಕೊಂದು ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಗಾಯಗಳಿಂದ ನಂಜೇರಿ ಮಡಿದ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ."[೧೪೧] ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲು ಚೆಲ್ವ ಗಣ್ಡ ಎಂಬುವನು ತಲೆ ಕಡಿಯಿಸಿಕೊಂಡು ಸತ್ತ ವಿಷಯ ವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ವಿವರ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವನು ಯಾಕೆ ಸತ್ತ ಎಂಬ ವಿವರ ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಆತ್ಮಬಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ವಿವರಗಳು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ವೀರನು ತನ್ನ ಅರಸನಿಗಾಗಿ ಆತ್ಮಬಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನಿರಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಬಹುಪಾಲು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ದೇವಾಲಯಗಳ ಬಳಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಶಿವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಬಳಿಯಂತೂ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಕಸಬಾದ ತಿಪ್ಪೇನಹಳ್ಳಿ, ಜೋಡಿ ಹೊಸಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ.), ಚೀಮಂಗಲ, ಕೈವಾರದ ಭೀಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಕಂದವಾರದ ಸೋಮೇಶ್ವರ

ದೇವಾಲಯ, ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಆಂಜನೇಯ, ಗಣಪತಿ, ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ವಿರಳವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಶಿವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಬಳಿ ದೊರೆಯುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿದಾಗ ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಬಳಿ ದೊರೆಯುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ತೀರಾ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿಯ ತಿರುವೆಂಗಳನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲಿರುವುದು ಮತ್ತು ತಲಕಾಯಲಬೆಟ್ಟದ ವೆಂಕಟರಮಣ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ, ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಜೈನಬಸದಿಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ವೀರಲ್ಲುಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯಗಳ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ ವೀರನು ದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಆರಾಧನೆ ಒಂದು ನಿಯತಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಆಚರಣೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ವೀರನ ಸ್ಮಾರಕ ಒಂದೆಡೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿರಬೇಕು. ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಜನರು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ವೀರನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಪರಿಚಯವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ ಉದ್ದೇಶವು ಇರಬಹುದು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಧಾರ್ಮಿಕತೆಯೇ ಪ್ರಧಾನ ಅಂಶವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯಗಳ ಬಳಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಊರ ಬಾಗಿಲ ಮುಂದೆ, ಚಾವಡಿಗಳಲ್ಲಿ, ಹೊಂಡಗಳ ಬಳಿ, ಹೊಲ, ಗದ್ದೆ, ತೋಪು, ಮೈದಾನಗಳಲ್ಲಿ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಜನರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳಬೇಕೆನ್ನುವುದಾಗಿದೆ.

ಗಂಗ ಮತ್ತು ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ಬಹುಪಾಲು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೆರೆಯ ಬಳಿ ಇರುತ್ತವೆ. ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು 'ವೀರಗಾರರನೆತ್ತು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ವೀರಗಾರರ ನೆತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗಂಗರ ಮತ್ತು ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಇವೆ. ಈ 'ವೀರಗಾರರನೆತ್ತು' ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ 'ಬೂದಿನೆತ್ತು', ಬೂದಿಗುಂಡಿ, ಬೂದಿಹಳ್ಳ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ಕುರುಹುಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಬೂದಿನೆತ್ತು ಎಂದರೆ ಊರಿನ ಹೊರಗಡೆ ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಮೂರು ಎಕರೆಗಳ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೂದಿಯ ಮಣ್ಣು ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಬೂದಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಬೇರೆಯ ಹೊಲಗಳಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಬೂದಿನೆತ್ತು ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಇಂಥ ಬೂದಿನೆತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಮಾಡಿಕೆರೆ, ಕಂದವಾರ(ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.) ಸೋಮೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದ ಬೂದಿನೆತ್ತು ಹಲವಾರು ರೀತಿಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಐದು-ಆರು ಎಕರೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಬೂದಿನೆತ್ತು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಜನ ತಮ್ಮ ಜಮೀನುಗಳ ಆಬಾದಿಗಾಗಿ(ಫಲವತ್ತತೆ) ಇಲ್ಲಿ ಬೂದಿಯನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಡುವೆ ಸಾಲಾಗಿ ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಶಿಥಿಲವಾಗಿವೆ. "ಇಲ್ಲಿ ಅಗೆಯುವಾಗ ಹೆಂಚಿನ ಚೂರುಗಳು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟ, ಗಂಗ ಶ್ರೀಪುರುಷನ ತಾಮ್ರಶಾಸನವೂ ದೊರೆತಿದೆ. ಇವುಗಳಿಗಿಂತ ಮಹತ್ವದ ಒಂದು ವಿಷಯವೆಂದರೆ ಮಡಕೆ ಚೂರಿನ ಮೇಲೆ ದೊರೆತಿರುವ ಒಂದು ಶಾಸನ. ಈ ಶಾಸನವಿರುವ ಮಡಿಕೆಯ ಚೂರು ವೀರಗಲ್ಲಿನ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವುದು ಹಲವು ರೀತಿಗಳಿಂದ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ"(ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಆರ್. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಕೋಲಾರ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವೀರಗಲ್ಲು ಮತ್ತು ಮಹಾಸತಿಕಲ್ಲುಗಳು ಎಂಬ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ವಿಶದಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ). "ತಮಿಳಿಯ 'ಪುರಪೊರುಲ್' ಮತ್ತು 'ವೆನ್ಬಮಾಲೈ' ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಕೃತಿ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರರನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಅವರ ಅಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಡಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನೆಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೧೪೨]

ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಮಾಡಿಕೆರೆ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಮೈಲಿ ದೂರದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಒಂದು ಕೆರೆಯಿದೆ. ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಬೂದಿನೆತ್ತು ಪ್ರದೇಶವಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಕಾಲದ ಐದು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಾದರೆ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಾಗಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶಾಸನ ಪಾಠದ ಓದು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಷ್ಟು ಸವೆದಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕಂದವಾರದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯೂ ಗಂಗರ ಕಾಲದ ಆರು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಕಂಡುಬಂದಿರುವ ವೀರಗಾರರ ಗುಡಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿವೆ. ಇವು ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲದ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆಯಾದರೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಉತ್ಖನನ ನಡೆಯದ ಹೊರತು ಯಾವುದೇ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇವು ಊರ ಹೊರಗೆ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿವೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ಒಂದೇ ಗುಡಿ ಅಥವಾ ಹಲವಾರು ಗುಡಿಗಳು ಲಾಳಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಾಲು ಸಾಲಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾ. ಕೈವಾರ ಹೋಬಳಿಯ ಬೊಮ್ಮೆಕಲ್ಲು ಗ್ರಾಮದ ಹೊರಗೆ ೧೫ ವೀರಗಾರರ ಗುಡಿಗಳು ಇರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಗುಡಿಗಳು ಇರುವ ಕಡೆ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಗುಡಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಇತರೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳಂತೆ ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಿರದೇ ವೀರನ ವಿಗ್ರಹ

ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಗ್ರಹ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವೀರನು ತನ್ನ ಎಡಕೈಯಲ್ಲಿ ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡೋ ಅಥವಾ ಅದರ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಕೈಯನ್ನು ಊರಿಕೊಂಡಂತೆಯೋ ತನ್ನ ಬಲ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆಯೋ ಇದ್ದು ವೀರನನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಲೀಢ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಆ ಎಲ್ಲಾ ಗುಡಿಗಳ ಪ್ರಧಾನ ದೈವವಾಗಿದ್ದು, ಇದಕ್ಕೆ ಪೂಜೆ ಪುನಸ್ಕಾರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಕೇವಲ ಯುದ್ಧ ತುರುಗಾಳಗ ಮುಂತಾದ ಹೋರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರರಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಥವಾ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಆತ್ಮಬಲಿ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ವೀರರಿಗೂ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಗುಡಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವನ್ನು 'ವೀರರ ಗುಡಿಗಳು', 'ವೀರಗುಡ್ಡಮುಲು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ವೀರರ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಕವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಜನ ಇಂದಿಗೂ 'ವೀರಗಾರರು', 'ಈರಗಾರರು' ಎಂದು ಕರೆಯುವುದನ್ನು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ವೀರನು ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ನಂತರ ಇಪ್ಪತ್ತು ತಲೆಮಾರುಗಳವರೆಗೂ ಆತನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಕೀರ್ತಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿತ್ತು. ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸನ ಹೆಸರು ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ಮಹಾವಾದಿಯ ಹೆಸರು ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರವಾಗುತ್ತಿತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ತಿಳಿಯದು. ಆದರೆ "ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ವೀರರ ಹೆಸರು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪಡೆ ಮಾತಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಶಂಶಿಸುವರೆ! ಅವನ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಕಥೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು."[೧೪೩]

ಹೀಗೆ ಭಾವನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ವೀರರ ಶೌರ್ಯ ಸಾಹಸಗಳು ಮನುಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಅಪಾರವಾದ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರಿದ್ದವು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಂ ತೀವ್ರವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಧರ್ಮಯುದ್ಧ 'ಜೆಹಾದ್' ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ಕಟ್ಟು ಕತೆಗಳಿವೆ. ಮುಂದಿನ ತಲೆಮಾರಿನವರು ಈ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸಬಹುದು ಎಂಬುದು ಕುತೂಹಲಕರವಾದುದು. ಈ ಕುರಿತು ಮತ್ತಷ್ಟು ರೋಚಕವಾಗಿ ಸಾಹಸಮಯವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿ, ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ಗೌರವ ಮೂಡಿಬರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ! ಕೆಲವು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು, ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು, ಬರಹಗಳನ್ನು ನಮೂದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗೌರಿಬಿದನೂರಿನ ತಾಲೂಕು ಹಾಲುಗಾನಹಳ್ಳಿ ಎಂಬಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೪೪] ಹಿರಿತಿಮ್ಮಪ್ಪನು ವೀರಕಲ್ಲಗುಡಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಎಂಬ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಕೆಲವು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು, ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು, ಬರಹಗಳನ್ನು ನಮೂದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನಕ್ಷರಸ್ಥರಿಗೂ ಶಾಸನಗಳ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರಬೇಕು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದವು. ಆದರೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಬಳಕೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಅವಕಾಶವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೆಲವು ಸಂಕೇತ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅರ್ಥೈಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆದಿದೆ. ಶಾಸನದ

ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಶೈವ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ದಾನಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗದ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು, ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ದಾನಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಶಂಖ-ಚಕ್ರಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಅಟ್ಟೂರು, ಅಕ್ಕಿಮಂಗಲ, ಸಂತೇಕಲ್ಲ ಹಳ್ಳಿಯ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ದಾನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದರೆ ಪಾಪವುಂಟಾಗುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಹಸು ಮತ್ತು ಖಡ್ಗದ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಅನಕ್ಷರಸ್ಥ ಜನ ಈ ಸಂಕೇತಗಳನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೇ ಎಂಬ ಅನುಮಾನಗಳು ಉಳಿಯುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಂವಹನ ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ರೀತಿ ಅನನ್ಯವಾದುದು. ವೀರಗಲ್ಲು ಮತ್ತು ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿನ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ಜನರಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ದೈವೀ ಭಾವನೆ ಮೂಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರಬಹುದು. ಅನೇಕರು ಆ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನೇ ದೇವರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕು ಕೈವಾರ ಹೋಬಳಿಯ ಪೆರ್ಮಾಚನ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಕಲ್ಲಿಗೆ ದೇವಾಲಯವನ್ನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಭೀತಿಯಿಂದ ದೂರದ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿರುವುದುಂಟು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಜನರ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಜನರಲ್ಲಿ ಭಾವನಾತ್ಮಕವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಸೆಯುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜನ ಸಂಚಾರವಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೇ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಸಾರಿ ಜನರ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ನಂತರ ಅವು ಜನರ ಆಸ್ತಿಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಾಟಾಗುತ್ತವೆ. ಜನರ ಬದುಕಿನೊಂದಿಗೆ ಉಳಿದು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಇವನ್ನು ನೋಡುವ ವಿಧಾನ ಬೇರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಂಬಿಕೆಗಳಿಗೆ, ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಗೆ ಎಡೆ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಅವುಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಷ್ಟಪಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಪ್ರಸ್ತುತ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ವೀರಗಾರ ಮತ್ತು ವೀರಗಾರರ ಗುಡಿಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇವರನ್ನು ದೈವತ್ವದ ಪ್ರತೀಕವೆಂಬಂತೆ ನಂಬಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ನಗರಗೆರೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಈತನ ಆರಾಧನಾ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಅಧ್ಯಯನ ಹಲವಾರು ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಕುತೂಹಲವೂ ಗಮನಾರ್ಹವೂ ಆಗಿದೆ.

ನಗರಗೆರೆಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ರಾಮೇಶ್ವರಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತರಿಂದ ಐವತ್ತು ಅಡಿ ಉದ್ದ ಅಗಲದ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಇವೆ. ಇವನ್ನು ಅಲ್ಲಿನ ಜನ ವೀರಗಾರರು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಾಕಾರದ ಒಳಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಕಾರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಗಡೆಗೆ ಇರುವ

ವೀರಗಲ್ಲೊಂದನ್ನು ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪ, ಕೋಡಿಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ಹನ್ನೆರಡು ಅಡಿ ಎತ್ತರ, ಐದು ಅಡಿ ಅಗಲವಿದೆ. ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇವೆ. ವೀರನೊಬ್ಬನು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಗುರಾಣಿಯನ್ನೂ ಬಲಕೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನೂ ಹಿಡಿದು ಆಲೀಢ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ರಾಜ ಪ್ರಮುಖ ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದರ ಸಲುವಾಗಿ ರಾಜಸೇವಕನೊಬ್ಬ ರಾಜಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆಯೂ ಅವನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟದ ಕುದುರೆ ನಿಂತಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ಯುದ್ಧದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಸಹ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಇನ್ನೆರಡು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಆ ಶಿಲ್ಪದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಆತ್ಮಬಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಂತೆ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗುಡಿಯ ಹೊರಗಡೆ ಇರುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಬಹುಪಾಲು ಆತ್ಮಬಲಿಯ ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಆರೇಳು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ(ಆರ್.ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ತಮ್ಮ ಕರ್ನಾಟಕ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಎಂಬ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ). ಉಳಿದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಲಿಪಿಯು ಇದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜನ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನದೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಶಾಸನವಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ[೧೪೫] "ಇಲ್ಲಿನ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಪಾಠ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಪಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಇವುಗಳ ಕಾಲವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು ೯೦೦ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬಿ.ಎಲ್.ರೈಸ್ ಅವರು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ."[೧೪೬] ಇವು ತಮ್ಮನ್ನು ಚೋಳರೆಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡ ಯಾವುದೋ ಸಣ್ಣ ರಾಜವಂಶದ ಅರಸರ ಶಾಸನಗಳಿರಬೇಕೆಂದು ಬಿ.ಎಲ್.ರೈಸ್ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. "ಇಲ್ಲಿ ಚೋಳ ಮುತ್ತರಸನು ರಾಜವಾಡಿ ಆರುನೂರು ಮತ್ತು ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತೆ ರಾಮಡಿ ಮೂರುನೂರನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನ ಮಯಿಂದ ಚೋಳ ಮಹಾರಾಜನ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ."[೧೪೭]

ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನನ್ನು ಲಿಂಗಬಲಿಜಿಗರು ಎಂಬ ವೀರಶೈವ ಪಂಗಡದವರು ಪರಂಪರಾನುಗತವಾಗಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಇವರಿಗೆ ಮಾನ್ಯದ ಜಮೀನು ಇದೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲನ್ನು ಅವರು ಕೋಡಿಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಕಾರವಿದೆ. ಆದರೆ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ ಇಲ್ಲ. ಗರ್ಭಗುಡಿ ಅಂದರೆ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪ ಇರುವ ಗುಡಿಗೂ ಹೊದಿಕೆ ಇಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳೀಯರು ನೀಡುವ ಕಾರಣ ಮೊದಲಿಗೆ ಯಾರೋ ಈ ಗುಡಿಗೆ ಹೊದಿಕೆ ಹಾಕಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಂತೆ, ಅಗ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನೇ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ತನ್ನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಹೊದಿಕೆ ಇರಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿದನಂತೆ; ಆ ಮಾತನ್ನೂ ಮೀರಿ ಕೆಲವರು ಹಾಕಿದ್ದ ಹೊದಿಕೆಯು ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲವಂತೆ; ಆದ್ದರಿಂದ ಹೊದಿಕೆಯಾಗಿ ಒಣಗಿದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇನ್ನಿತರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ(ಐತಿಹ್ಯ) ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮೇಲಿನ ವಿಷಯ ಕುರಿತಂತೆ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನ ಗುಡಿಯನ್ನು ಎರಡು ರೀತಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ೧. ಶೈವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ೨. ಪಾಳೆಯಗಾರನೊಬ್ಬನ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಸುಮಾರು ೧೧-೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶೈವಧರ್ಮದ ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಾಖೆಯಾದ ಶಾಕ್ತಸಂಪ್ರದಾಯವು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಅವರು ಭೈರವನ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯ ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದರು. ಶಕ್ತಿಯ ಆರಾಧನೆಗಾಗಿ ವೀರಭಕ್ತರು ತಮ್ಮ ತಲೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಲಿದಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ರೀತಿಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹತ್ಯೆಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಳಬಾಗಿಲು, ಕೋಲಾರಮ್ಮ ದೇವಾಲಯದ ರಾಜಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಕಡೆ ಇವೆ. ಇಂಥ ವೀರರಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಚಂಪುಗುಡಿ ವೀರ 'ಶಿರೋಮಂಡನ ಮಂಡಪ' ಎಂಬ ಮಂಟಪಗಳನ್ನು ಕಾಕತೀಯ ಅರಸರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನ ಗುಡಿಯ ಬಳಿ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿರುವ ಬಹುಪಾಲು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಧಾರ್ಮಿಕ ಆತ್ಮಬಲಿಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಇದು ವೀರಶೈವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದೇ ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಇದು ಶೈವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಆತ್ಮಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವೀರರ, ರಾಜಪ್ರಮುಖರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ನೆಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಕೇಂದ್ರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯರಿಂದ ದೊರೆತ ಮಾಹಿತಿ ಹಾಗೂ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಅವಲೋಕನದಿಂದ ಒಂದು ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬರಬಹುದು. ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಸಿಗುವ ಶಾಸನದ ಪಾಠದಿಂದ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನಿಗೂ ಈ ಕಲ್ಲಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದು ೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು ಮತ್ತು ಮೆಯಿಂದ ಚೋಳರಸರಿಗೆ ಸೇರಿದುದೆಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಶಿಲ್ಪವನ್ನೂ, ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿರುವ ರಾಜಲಾಂಛನಗಳನ್ನೂ ಗಮನಿಸಿ ಪಾಳೆಯಗಾರನ ಅದರಲ್ಲೂ ಕೆಲವೇ ವರ್ಷಗಳು ಆಳಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಚಿತ್ರವನ್ನು ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿದ್ದಾರೆನ್ನು ವುದು ಸಂಶಯಾಸ್ಪದ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಪಾಳೆಯಗಾರನೊಬ್ಬನ ರಾಜಲಾಂಛನಗಳು ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಅಪರೂಪ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಈತನ ಸಹವಾಸ ಮಾಡಿದ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳ ಮನೆಯವರು ಮತ್ತು ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನ ವಂಶಸ್ಥರು ಇಂದಿಗೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಈತನು ತೀರಾ ಈಚಿನವನು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವನು ಬಹಳ ಹಿಂದಿನವನೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಅವನ ವಂಶಜರಿಗೆ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನ ಜೊತೆ ತಮ್ಮ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಸಾಧ್ಯದ ಮಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಶೈವಧರ್ಮದ ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಾಖೆ ಬೆಳೆದು, ಆ ಧರ್ಮದ ಮೇರೆಗೆ ಆತ್ಮಬಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವೀರರ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲೆಗಳೂ ನಿಲ್ಲತೊಡಗಿದವು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನದೆಂದು ಹೇಳುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ಬಿಡಿಸಿರುವುದನ್ನು

ಮತ್ತು ವೀರನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕಂಡ ಜನ ಅದು ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿರಬೇಕು. ಒಂದು ಹಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ ನಶಿಸಿ ಹೋದಾಗ ಜನ ಅವುಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಮೀಕರಣ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಮಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಪುರಾಣ ಕಾಲದ ಕತೆಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದುಂಟು. ಈ ಒಂದು ಕಲ್ಪನಾತ್ಮಕ ಐತಿಹ್ಯವನ್ನು ನಂಬಿದ ಮುಂದಿನ ತಲೆಮಾರಿನ ಜನ ಅದು ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನ ವೀರಗಲ್ಲು, ವಿಗ್ರಹ ಎಂದೇ ಆರಾಧಿಸತೊಡಗಿರಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವೈದುಂಬರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ(ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನ) ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಈಗ ಜನ ಆರಾಧಿಸುವ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನಿಗೂ, ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೈದುಂಬರ ವೀರನಿಗೂ ಏನೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿದರೆ ಆ ಗುಡಿಯಿರುವುದು ನಗರಗೆರೆಯ ಕೆರೆಯ ಕೋಡಿಯ ಬಳಿ. ವೀರಪ್ಪನೇ ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಈರಪ್ಪನಾದ. ಕೋಡಿಯ ಬಳಿಯಿರುವ ವೀರಗಾರ ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪನಾಗಿ ಅವನು ದೈವತ್ವದ ಮಟ್ಟಕ್ಕೇರಿದ್ದಾನೆ. ಆ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅವನೊಬ್ಬ ರಾಜ ಪ್ರಮುಖ ನಿರಬೇಕೆಂದೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವನ ಸ್ಮಾರಕ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ನಂತರ ಜನ ಅದನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಅದು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ತಿರುವುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಜಾತ್ರೆಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಉತ್ಸವ ವಿಗ್ರಹವೂ ಇದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ತಮಿಳು ಸಂಗಮ್ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಆರಾಧನೆಗೂ ಇದಕ್ಕೂ ತುಂಬಾ ಹತ್ತಿರದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೈವಾರ ಹೋಬಳಿಯ ಆಲಂಬಗಿರಿ ಗ್ರಾಮದ ವೆಂಕಟರಮಣ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಬಲಪಾರ್ಶ್ವದ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ವೀರಗಲ್ಲು ಗುಡಿಗಳು ಸಾಲಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಗುಡಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಯುಗಾದಿ ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳು ಬಾಕಿ ಇರುವಂತೆ ಅಥವಾ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಪಕ್ಕದ ಗಿರಿಸೀಮೆಯಿಂದ ದಲಿತ ಜನಾಂಗದವರು ಬಂದು ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗುಡಿಗಳನ್ನು ಸುಣ್ಣ ಬಣ್ಣಬಳಿದು, ಅಲಂಕರಿಸಿ ಹೊಸದಾಗಿ ತಂದ ಪೂಜಾ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಮೂಲಕ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ವೀರರ ಗುಡಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರ ಗುಡಿಗಳು ಎನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆ ಇಂದಿಗೂ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ವೀರಗಾರರು ಸೈನಿಕರಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಈ ಜನಾಂಗ ಇಲ್ಲೇ ವಾಸವಾಗಿದ್ದು ಕಾಲಾನಂತರ ಯಾವುದಾದರೂ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ರೋಗಗಳಿಂದ ಊರನ್ನು ತೊರೆದಿರಬಹುದು. ಅವರು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಬಂದು ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ(ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡಿದ ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ನೀರಗಂಟಿ ಆಂಜಿನಪ್ಪ, ವಯಸ್ಸು ೫೦).

ಮತ್ತೊಂದು ನಿದರ್ಶನವನ್ನು ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಚೊಕ್ಕಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಊರಿಂದ ಒಂದು ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೀರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೨೫ ವೀರಗಾರರ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕುರುಬ ಜನಾಂಗದವರು ತಮ್ಮ ಕುಲದೈವವಾದ ಬೀರೇಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಫೆಬ್ರವರಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಭಕ್ತರು ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ ದೈವವೆಂದು ನಂಬಿರುವ ವೀರಗಾರರ ಗುಡಿಯ ಮುಂದೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯನ್ನು ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಹರಕೆ ತೀರಿಸುತ್ತಾರೆ(ಮಹದೇವ, ಅರ್ಚಕರು, ವಯಸ್ಸು ೪೫). ಇದಲ್ಲದೆ ವೀರಗಾರರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಗ್ರಾಮಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ದಾರಿನಾಯಕನ ಪಾಳ್ಯ, ಬೈರನಾಯ್ಕನಪಾಳ್ಯ, ವೀರಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ, ವೀರಲಗೊಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ವೀರಪಲ್ಲಿ ಲಗಿನಾಯ್ಕನಹಳ್ಳಿ, ವೀರರಾಹುತನಹಳ್ಳಿ, ಚಿನ್ನಓಬಯ್ಯಗಾರಿಪಲ್ಲಿ ಮುಂತಾದವು.

ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಯನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ವೀರರ ಗುಡಿಗಳು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. "ಇಲ್ಲಿನ ವೀರಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬ, ಗಂಗ, ಚೋಳ, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಪಾಠಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶಿಲ್ಪಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಣಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆ. ಶಾಸನಗಳ ಪಾಠ ತುಂಬಾ ನೇರವಾಗಿ ತುಂಬಾ ಕ್ಲುಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವಂಥ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲೂ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ."[೧೪೮] ದೊರೆತಿರುವ ಪಾಠವಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳೆಲ್ಲ ಗಂಗ, ನೊಳಂಬ, ವೈದುಂಬ ಮತ್ತು ಬಾಣರ ಕಾಲದವಾಗಿವೆ. ಅನಂತರದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಶಾಸನ ವೀರಗಲ್ಲು ನಮಗೆ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಯಾವುದೇ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಪಾಠದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾಸತಿಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೇ ಇಲ್ಲ. ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳೂ ಇದನ್ನೇ ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಗಂಗರ, ನೊಳಂಬರ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳು ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಪಾಠವನ್ನು ಇಂಥಲ್ಲಿಯೇ ಬರೆಯಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಲ್ಲ. ಸ್ಥಳವಿದ್ದ ಕಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಶಿಲ್ಪದ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಬರೆದಿರುವ ನಿದರ್ಶನವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಸ್ಪಷ್ಟ ಕಲ್ಪನೆ ರೂಪ ಅವರಿಗಿಲ್ಲದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಹಂತಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ(ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳು) ಶಾಸನವನ್ನು ಕಂಡರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಹೊಸೂರಿನ ನಗರಗೆರೆ, ಹಿರೇಬಿದನೂರಿನ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಗಮನಾರ್ಹ. ಇದು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಪ್ರಭಾವವೆನ್ನಬಹುದು(ಕರ್ನಾಟಕದ ಉಳಿದೆಡೆ ದೊರೆಯುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಂತೆ ಮೂರು ಹಂತಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆರ್.ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಕೋಲಾರ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಗ್ರಂಥದ ತಮ್ಮ ವೀರಗಲ್ಲು ಮತ್ತು ಮಹಾಸತಿ ಕಲ್ಲುಗಳು ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ).

ಹಾಗೂ "ಬಾಣರಸರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿಲ್ಲದೆ ಗಂಗ, ನೊಳಂಬ, ವೈದುಂಬರು ನಡೆಸಿರುವ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾ.ಸುಗುಟೂರು, ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ. ಹಿರಿಬಿದನೂರು ಮುಂತಾದ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ."[೧೪೯]

ಇವರ ಕಾಲದ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬಿಳಿಯ ಹಸಿಕಲ್ಲನ್ನು ಮತ್ತು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸುಟ್ಟ ಕಲ್ಲುಚಪ್ಪಡಿಯನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಬದಲು ಕಲ್ಲಿನ ಮೂಲಕ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊಂದುವ ಹಾಗೆ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲೇ ಐದು ಆರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. 'ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಬಹುಗುಣ ತೇಜ' ಎಂಬ ಶಿಲ್ಪಿಯ ಹೆಸರಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ.

ಹಾಗೆಯೇ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಶಿಲ್ಪಿಯೆಂದರೆ ಬಿಜಯಿತ ಮಂಗಲದ ಆಯ್ನಾಮ್ಬಾಚಾರಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಅನೂರಿನ ವೀರಗಲ್ಲನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಭಕ್ತರಹಳ್ಳಿ ವೀರಗಲ್ಲನ್ನು ಆನಂದೂರಿನ ಮೂದಚ್ಯಾರಿ ಮಾಡಿದಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೋನಪ್ಪನಹಳ್ಳಿಯ ಗರುಡಗಂಭವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ದೇವಡಿಯ ಮಗ ದೇಮೋಜ, ವೇಳ್ಗಲ್ ಬುರೆಯಮಾರಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದವನು ಬಸವನ ಮಗ ಮಲ್ಲಾಚಾರಿ, ಗುಲಗುಂಜೀಹಳ್ಳಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದವನು ತಿಪ್ಪಾಜನ ಮಗ ಮುದ್ದೋಜ. ಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ ಕೆರೆ ಮತ್ತು ಅದರ ತೂಬನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮುಖ್ಯಶಿಲ್ಪಿ ತಿಲ್ಲರದ ಬಿಂಗೊಂಜಿಯ ಮಗ ಚಿಂಣೋಜ.[೧೫೦]

ಕರಿಯ ಕಲ್ಲು, ಬಳಪದ ಕಲ್ಲು ಬಳಕೆ, ಗಂಗರ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಲಾಲಿತ್ಯ, ಮಾಧುರ್ಯ ಗುಣಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತು ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಹಠಾತ್ತನೆಯ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುವುದು ಒರಟಾದ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲಿನ ಉಪಯೋಗ ಮತ್ತು ಒರಟಾದ ಶಿಲ್ಪ. ಈ ರೀತಿಯ ವ್ಯತ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಕರಿಯ ಕಲ್ಲು ದೊರೆಯದಿದ್ದುದೇ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ಕಾರಣ ಎಂಬ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಶಿಲ್ಪದ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯೂ ತನ್ನ ಕಾಲದ ವಾಸ್ತು ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿತ್ತು. ಗಂಗ, ನೊಳಂಬ, ಬಾಣರ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ವೀರನ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ವೀರನು ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಬಲಭಾಗದಿಂದಲೂ ಶತ್ರುಪಕ್ಷದವರು ಎಡಭಾಗದಿಂದಲೂ ಬಂದು ಹೋರಾಡುತ್ತಿರು ವಂತೆ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳ ಪಾಠ ತುಂಬಾ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಗದ್ಯದಲ್ಲಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಶಿಲ್ಪದ ಹರವು

ಅಂದರೆ ವೀರನ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದುದು ಇವರು ಆಯ್ದುಕೊಂಡ ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಬಿಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವಿಧಾನವು ಸುದೀರ್ಘವಾದ ಪಾಠದ ಕೆತ್ತನೆಗೆ ಅವಕಾಶವೀಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ದೊರೆಯುವ ಪ್ರದೇಶ ತಿರುಳುಗನ್ನಡ ಸೀಮೆಯಾಗಿರದೆ ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು ಭಾಷೆಯ ಪ್ರಭಾವವಿರುವ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವಿರಲಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಇಂತಹ ಸಣ್ಣ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ರಚನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಆಸಕ್ತಿ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು ಪಾಠ ಬಹಳಷ್ಟು ಗದ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ ಮತ್ತು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ತಮಿಳು, ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಆಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ವೀರನ ಪರಾಕ್ರಮ, ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯ, ಸಂಯಮ ಶೀಲತೆ, ಅವನಿಗೆ ಒದಗಿದ ಕಷ್ಟಗಳ ಪರಂಪರೆ, ಅವನ ಜೀವನದ ದುರಂತ ಇವುಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತವಾದ ಸಮಾಜ ಅವನನ್ನು ಆರಾಧಿಸಲು ಮೊದಲಿಟ್ಟಿತು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಂಶಗಳೇ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಅವನ ಕೆಲವಾರು ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳನ್ನು ಮರೆತು ಅವನನ್ನು ತಮ್ಮ ನಾಯಕ ನನ್ನಾಗಿಯೋ, ಕುಲದೇವತೆಯನ್ನಾಗಿಯೋ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಸೋತು ಸತ್ತ ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಲಿ, ಅವನು ಹೇಗೋ ಗೆದ್ದು ಮಡಿದನೆಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಲೀ ಅವನಿಗೆ ಆರಾಧನೆಯ ಗೌರವ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಜನ ಬಯಸುವ ಕೆಲವು ಸದ್ಗುಣಗಳು, ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಕಷ್ಟ ಪರಂಪರೆ, ಅವನು ತೋರುವ ಆದರ್ಶ ಗುಣಗಳು ಮತ್ತು ಅವನು ಅನುಭವಿಸಿದ ಹಾಗೂ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಜನರಿಗಿ ರುವ ಅನುಕಂಪ ಇವು ವೀರನ ಆರಾಧನೆಗೆ ಮೂಲ ಪ್ರೇರಣೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ವೀರರ ಆರಾಧನೆಯ ಆರಂಭ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಲೀ, ಪರಿಸರಕ್ಕಾಗಲೀ ಖಂಡಿತ ಅನ್ವಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾನವ ತನ್ನ ನಾಗರಿಕತೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ 'ವೀರ' ಎಂಬುವವನಿಂದ ಕೆಲವಾರು ವಿಶಿಷ್ಟ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೆನ್ನಬಹುದು.

ಗತ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಿಲಾ ಹಾಗೂ ತಾಮ್ರಶಾಸನಗಳ ಜೊತೆಗೆ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳದ್ದು ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ. ವಿಜಯ ಸಾಧಿಸಿದ ಅಥವಾ ಹೋರಾಡಿ ಅಸುನೀಗಿದ ವೀರರ ಸ್ಮರಣೆಗಾಗಿ ಹಲವಾರು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ವೀರಶಾಸನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ತುಂಬೆಲ್ಲ ಹರಡಿವೆ. ನೊಳಂಬ, ಗಂಗ, ಚೋಳ ವಿಜಯನಗರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕಾಲದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಹಲವು ಸ್ವಾರಸ್ಯಮಯ ಮತ್ತು ಸಾಹಸಮಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ನಿಂತಿವೆ. ಈ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ವಿಭಿನ್ನ; ಯಾವುದೂ ಏಕರೂಪವಾಗಿಲ್ಲ, ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಕೆಲವೆಡೆ ಒಂದೊಂದು ಸಿಕ್ಕರೆ ಬಹಳ ಕಡೆ ಒಟ್ಟಾಗಿ ದೊರಕಿವೆ. 'ಬೂದಿನೆತ್ತು' ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಹೊಲದ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಐದಾರು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಉದಾಹರಣೆ ಇದೆ. ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ವೀರರ ಆರಾಧನಾ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿರಬಹುದು. ವೀರಗಲ್ಲು ಪರಂಪರೆ ವೀರರಿಗೆ

ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾಗಿಲ್ಲ; ಮಾನವ ತನ್ನ ಒಡನಾಡಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶೌರ್ಯ, ಸಾಹಸಗಳಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಸ್ಮಾರಕ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ನಿದರ್ಶನಗಳಿವೆ. ಇವು ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ತಳಗವಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ. ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ವಿವರಣೆ ಬಹುತೇಕ ಒಂದೇ ಆದರೂ ಅದು ಕೆಲವೆಡೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಮೂಡಿ ಬಂದಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತಳಗವಾರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ವೀರ ಹಾಗೂ ವೀರನ ಪತ್ನಿ ಜೊತೆಗಿರುವ ಬಾಲಕನ ಮಾಹಿತಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹಲವಾರು ಊಹೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ವೀರಮಾಸ್ತಿ ಕಲ್ಲುಗಳು

ಜಿಲ್ಲೆಯ "ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ತಳಗವಾರದ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೀರಮಾಸ್ತಿಯರನ್ನು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವೀರನು ಕತ್ತಿಯನ್ನು ನೆಲಕ್ಕಿಟ್ಟು ನಿಂತಿದ್ದು, ತನ್ನ ಎಡಗೈಯನ್ನು ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿರುವನು. ದೇಹಾಂಗಕ್ಕೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ತೋಳುಳ್ಳ ಅಂಗಿ ಮತ್ತು ಪೈಜಾಮವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಅವನ ಎಡಗಡೆ ಸತಿಹೋದ ತನ್ನ ಮಡದಿ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಎಡಗೈಯನ್ನು ಇಳಿಬಿಟ್ಟು ನಿಂತಿರುವಳು. ದೇಹಾಂಗಕ್ಕೆ ಜೋಲಿ ಮತ್ತು ಪಾದದವರೆಗೆ ಇಳಿಬಿಟ್ಟ ನಿಲುವಂಗಿ ಧರಿಸಿರುವಳು. ತನ್ನ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಾಪ್ತ ವಯಸ್ಸಿನ ಯುವಕನ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಳು. ಆ ಯುವಕನು ಬಹುತೇಕ ಅವರ ಮಗನಿರಬೇಕು. ಹೀಗಾಗಿ ಇದೊಂದು ಅಪರೂಪದ ಕಲಾ ಸ್ಮಾರಕವೇ ಸರಿ ಎಂದು ಡಾ.ರು.ಮ.ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯನವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.[೧೫೧]

ಇದೇ ರೀತಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಎರಡು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಜೋಡಿ ಹೊಸಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ವೀರ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ನೆಲಕ್ಕಿಟ್ಟು ಆಲೀಢ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟವಿದೆ. ಅವನ ಬಲಗಡೆ ಸತಿಹೋದ ಮಡದಿ ತನ್ನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಾಪ್ತ ವಯಸ್ಸಿನ ಯುವಕನ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಳು. ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ.

ಮತ್ತೊಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಕತ್ತಿಯನ್ನು ನೆಲಕ್ಕಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಸತಿಹೋದ ತನ್ನ ಮಡದಿ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಗಿಳಿಯನ್ನು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಕುಂಬವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಇದು ವಿಜಯದ ಸಂಕೇತವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರೆ, ಮೊದಲನೆಯ ಶಿಲ್ಪ ಸತಿಹೋದದ್ದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸಂಶೋಧಕರ ಅನಿಸಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಇಬ್ಬರೂ ಸತಿಯರು ಕೈಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾಲೂಕಿನ ರೇಣೆ ಮಾಕಲಹಳ್ಳಿಯ ಶಾಸನವುಳ್ಳ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲುಗಡೆ ಇಬ್ಬರು ಸತಿಯರು

ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂಬೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರು ಕೈಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಗಣನೀಯ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಈಟಿಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ನಿಂತು ಅದನ್ನು ಎದುರಿನ ಕುದುರೆಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದುದು ಆತನ ಬಲಗಡೆಗೆ ಜೋಡು ಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೆಡಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ದುಂಡಾದ ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ತೂಗು ಹಾಕಿದಂತಿದೆ. ಎಡಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಯ ಮುಖವಿದೆ. ವೀರ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಕಚ್ಚೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವನು; ಸೊಂಟ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಚ್ಚೆಯ ವಸ್ತುವು ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿವೆ. ದೇಹಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣ ತೋಳುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಮೇಲ್ಕಂಡ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕಮಲದ ಮೊಗ್ಗು, ಗಿಳಿ, ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು ಹಿಡಿದಿರುವುದು ಸೌಂದರ್ಯದ ಮತ್ತು ಶಾಂತಿಯ ಸಂಕೇತವಾದರೆ, ಇದನ್ನು ಕಂಡರಿಸಿರುವ ಶಿಲ್ಪಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಕಾಣಬಹುದು. ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಸೌಂದರ್ಯ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿ ಇವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು.

ತುರುಗಾಳದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು

ತುರುಗಾಳಗದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ರಚಿಸುವಾಗ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ತುರುಗಾಳಗದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲಾ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ(ಕಸಬಾ) ವೆಲಗಲಬುರೆ ಮತ್ತು ನೆನಮನಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮಗಳ ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅವಧಿಯ ಪೂರ್ವದ ಹಳಗನ್ನಡದಲ್ಲಿರುವ ತುರುಗಾಳಗದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಪ್ರಾಚೀನತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ(ಪಾಠವಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು) ಮೊದಲಿನವುಗಳೆಂದು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೋಲಾರ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಬೆಂಗಳೂರು, ತುಮಕೂರು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಗಂಗರ ತುರುಗೋಳ್ ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಹೆಜ್ಜೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇವರ ಕಾಲದ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲೆಗಳ ಚಿತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಶ್ಚಿತ ಕ್ರಮವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಅವರು ಬಳಸಿರುವ ಶಿಲೆಯೂ ಬಹಳ ಒರಟಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಶಿಲೆಗಳು ಇಂತಹದ್ದೇ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವೂ ಇಲ್ಲ. ವೀರನನ್ನು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿ, ದನಗಳನ್ನು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವೀರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲು ಅಥವಾ ಬಾಕುವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ದುಂಡಾಗಿ ಗಂಟು ಹಾಕಿ ಆ ಗಂಟನ್ನು ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಬಿಗಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಇವರ ಅವಧಿಯ ಕೆಲವು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಸುಂದರವಾದ ಶೈಲಿಯಿಂದ ಕೂಡಿವೆ.

"ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ. ನಗರಗೆರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ವೀರನನ್ನು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿ, ಅವನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ದನಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ವೀರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉದ್ದವಾದ ಭರ್ಜಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದು ಅವನ ಮೈಗೆಲ್ಲ ಶತ್ರುಗಳು ಪ್ರಯೋಗ

ಮಾಡಿದ ಬಾಣಗಳು ನಾಟಿಕೊಂಡಿವೆ. ಹಾರುವನಹಳ್ಳಿಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ 'ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಉಡೆಉರ್ಚ್ಚಲು' ಅವಕಾಶ ನೀಡದೆ ವೀರತನದಿಂದ ಕಾದಾಡಿ ಹೆಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ದನಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಿ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ವಿಷಯ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ."[೧೫೨]

ಊರಿನ ಹಸುಗಳನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋದಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಸತ್ತ ವೀರರ ಮನೆಯವರಿಗೆ ದತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಿರುವ ನಿದರ್ಶನಗಳು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. "ಬಲ್ಲದ ತುರುಗಳನ್ನು 'ಕರಪುರನ್' ಎಂಬುವನು ಸೆರೆಹಿಡಿದಾಗ ತುರುಗಳನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವಲ್ಲಿ ವೀರನೊಬ್ಬನು ಹೋರಾಡಿ ಸಾಯುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ದತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ."[೧೫೩] "ತುರುಗಾಳಗ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ವೀರನಿಗೆ ಅವನ ಊರಿನ 'ಎಪ್ಪತ್ತನಾನಾಲ್ಲಕು', 'ಆಯ್ದು ಕೊಳಗ' ಪ್ರಮಾಣದ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ."[೧೫೪] ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಮಲ್ಲಿಶೆಟ್ಟಿ ಪುರು, ಭಕ್ತರಹಳ್ಳಿ, ಶೆಟ್ಟಿ ಹಳ್ಳಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ತುರುಗಾಳಗದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ "ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೮೦೦, ೮೭೦ ಮತ್ತು ೮೮೦ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಈ ಎಲ್ಲವೂ ನೊಳಂಬರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕು ಮುದ್ದಲಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೫೬ರ ವೀರಗಲ್ಲು ನೊಳಂಬ ದಿಲೀಪಯ್ಯನ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ. ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕು ಮುದಲೋಡು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿನ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ನೊಳಂಬ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ತುರುಗಾಳಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತವೆ."[೧೫೫]

ಅಧ್ಯಯನದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಚೀಮಂಗಲ, ಜೋಡಿಪುರ ಹಾಗೂ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ತಿಪ್ಪೇನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತುರುಗೋಳ್ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿವೆ. ಚೀಮಂಗಲದ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ವೀರನು ಸದೃಢದೇಹಿಯಾಗಿದ್ದು, ಕತ್ತಿಯನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಮುಖವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ತುರುಗಳು ಅವನ ಎರಡು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಅವನನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿರುವ ರೀತಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಜೋಡಿಪುರ ಗ್ರಾಮದ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗಿರುವ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ವೀರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲು, ಬಾಣ, ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಬಾಕು ಹಾಗೂ ಕೇಶವನ್ನು ತಲೆಯ ಬಲಭಾಗಕ್ಕೆ ದುಂಡಾಗಿ ಗಂಟು ಹಾಕಿ ಆ ಗಂಟನ್ನು ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಬಿಗಿದಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಐದು ತುರುಗಳು ಒಂದು ಕುಂಭ(ಊಜಿ) ಹಾಗೂ (ಲಲಾಟ) ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ, ಅದನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರು, ವೀರನನ್ನು ಸುರಂಗನೆಯರು ಕೈಹಿಡಿದು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಇಬ್ಬರು ಎರಡೂ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕೈಮುಗಿದು ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತರಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವೀರನ ಎದುರಾಳಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ವೀರನಿದ್ದು ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಾಕುವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಬಿಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ(ಕಸಬಾ)ದ ತಿಪ್ಪೇನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ತುರುಗೋಳ್ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ವೀರನ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ, ಆಯುಧಗಳು, ನಿಂತಿರುವ ಭಂಗಿ ಮೇಲಿನ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದು ಹಾಗೂ ವೀರನ ಶಿಲ್ಪ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಎರಡೂ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು, ತುರುಗಳನ್ನು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಕಂಡರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚೋಳಾಚಾರಿ ಎಂಬುವನು "ಪೊಲ್ಲೆಯೂರು ತುರುವ ಕಳ್ಳರ ಕೊಂಡು ಪೋಗೆ ತುರುವವೊಟ್ಟೆ ಕಳ್ಳನೊರ್ಬ್ಬನಂ ಕೊನ್ದು ತುರುವ ಮಗುಳ್ಚಿ ಸಾಯುತ್ತಾನೆ."[೧೫೬]

ಈವರೆಗೆ ದೊರೆತ "ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ತುರುಗಾಳದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗಗ್ಗರೊಕ್ಕಲಿನ ಮದನೂರಿನ ಕುಪ್ಪನು ತುರುಗಾಳಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದ ಅವನಿಗೆ ಅಂದರೆ ಅವನ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಮೂರು ತೂಬುಗಳಷ್ಟು ಭತ್ತದ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ ವಿಷಯವಿದೆ."[೧೫೭] ಇದೇ ಅವಧಿಯ ಮತ್ತೊಂದು "ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಎಮ್ಮೆಗಳನ್ನು ಕದಿಯುವಾಗಿನ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ಬೇಲೂರು ರಾಮನೆಂಬುವನಿಗೆ ಗ್ರಾಮದ ಪ್ರಭು ಗಾವುಂಡನಾದ ಮಾದಪ್ಪನ್ ಎಂಬುವನು ಒಂದು ಒಕ್ಕಲು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿಷಯವಿದೆ."[೧೫೮]

ಈ ಎರಡೂ ತುರುಗಾಳಗದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಂದ ವೀರರಿಗೆ ಭೂಮಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತುರುಗಾಳಗದ ವೀರರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದರಲ್ಲಿ ದನಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಎಮ್ಮೆಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅಂದರೆ ಈ ರೀತಿಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಮಡಿದವರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವರು ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ಶಾಸನ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ತುರುಗಾಳಗದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರರು, ಮಡಿದವರ ಮಕ್ಕಳು, ಹೆಂಡತಿಯರು ತಾಯಿ–ತಂದೆ, ಅಣ್ಣ–ತಮ್ಮಂದಿರು, ಊರ ಪ್ರಮುಖರು ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿ ಎಂಬ ಆಶಯದಿಂದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ದಾನ ನೀಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ, ಆ ವೀರಗಲ್ಲಿಗೆ ಗುಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವಿಷಯ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಶ್ರೀಮತು ನಾರಾಯಣಗವುಡನ ಮಗ ಹಿರೇತಿಮ್ಮಪ್ಪನು ವೀರರ ಕಲ್ಲುಗುಡಿ ಕಟ್ಟಿಸ್ತ ಗುಡಿ ಮಂಗಳ ಮಹಾಶ್ರೀ ಶ್ರೀ" ಎಂಬ ವಿಷಯವಿದೆ.[೧೫೯] ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ನಗರಗೆರೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಗುಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತಿ ವರ್ಷವೂ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಕೋಡ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಈ ವೀರಗಲ್ಲಿಗೆ ದೂರದಿಂದ ಹಲವಾರು ಒಕ್ಕಲುಗಳು ಬಂದು ಹರಕೆ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯಿದೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನರ ಮನದಲ್ಲಿ ತುರುಗಾಳಗದ ಶಾಸನ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಬಗೆಗೆ ಹಲವಾರು ರೀತಿಯ ನಂಬಿಕೆಗಳು, ಆಚರಣೆಗಳು, ಕಥೆಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದು ಸಹಜವೇ ಆಗಿದೆ. ಶಾಸನಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಅನೇಕ ಜನಪದ ಕಥೆಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಈ ಕಥೆಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಶಾಸನ

ಶಿಲ್ಪಗಳು ಪಡೆದ ವಿವಿಧ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಶಾಸನಶಿಲ್ಪಗಳ ಬಗೆಗೆ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಕಥೆಗಳು ಶಾಸನಶಿಲ್ಪದ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಶವಾಗಿಯೂ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಿವೆ.

ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ ಕಾಳಗ, ಆನೆ ಕಾಳಗದ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳ ಬಳಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಂಶ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಪಾಠ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ಮನಗಾಣಬಹುದು. ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕು ನಗರಗೆರೆಯ ವೀರಗಲ್ಲು ಚೋಳಿಗ ಮುತ್ತರಸನನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ವೀರಕೆಳೆತೇಜ ಎಂಬುವನು ತುರಗ ಸಮೂಹವನ್ನು ಪೊಕ್ಕೆ ಎರೆದು ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ವಿವರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ.[೧೬೦] ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳಿಗೆ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಿತು. "ಆನೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಬೃಹತ್ತಾದುದು. ಆನೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪಳಗಿಸಲು ಯಾವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೋ ತಿಳಿಯದು. ಆನೆಗಳು ಯುದ್ಧದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಶತ್ರುಸೇನೆಯ ಒಡ್ಡನ್ನು ಮುರಿಯಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಗಜಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಒಂದು ಸೈನ್ಯದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಸಂಗತಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಿ ಅದನ್ನು ಮಣಿಸುವುದು ವೀರನೋರ್ವನ ಸಾಹಸದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ ಆಗಿದ್ದಿತು."[೧೬೧] ಜಿಲ್ಲೆಯ "ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕು ಹಿರೇಬಿದನೂರು ಗ್ರಾಮದ ನೊಳಂಬ ಅಣ್ಣಿಗನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೨೦ರ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನ ಪೃಥ್ವೀಪತಿಯ ಮಗ ನನ್ನಿಯ ಗಂಗನನಣ್ಡಿ ಎಂಬ ಗಂಡ ವೀರನು ನೊಳಂಬರನ್ನು ತಾಗಿ ಶಾನ್ತರ ನೆರೆಯನ್ನು ಓಡಿಸಿದಾಗ ನೊಳಂಬನು ಕೋಪಗೊಂಡು ಆನೆಯ ಕಾಳಗ ಮಾಡಿ, ವೈರಿಯ ತಲೆಯನ್ನು ಒರೆಯನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಕೊಂಡು, ಅಧಿಪತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಗಂಗನಣ್ಡಿ ಮಡಿದ ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಬೀರನೊಳಂಬ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಿದಿರೂರನ್ನು ಕಲ್ನಾಡು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ ವಿವರ ನೀಡುತ್ತದೆ."[೧೬೨]

ಇರಿವನೊಳಂಬಾಧಿರಾಜನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಆನೂರ ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನ ರಾಜಮಯ್ಯನ ಮಗ ಭೀಮಯ್ಯ ಭೀಮೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ನೊಳಂಬ ತಿರುವಯ್ಯನು ಆನೆ ಊರೊಳ್ಕಟ್ಟ ದೇವಭೋಗ ಕಣ್ದುಗ ಗಟ್ಟಿಯು ಪದಿರ್ಕ್ಕೊಳಂ ಪಾಮಿ ಕೊಟ್ಟದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೧೬೩]

ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲ್ ಮತ್ತು ಊರಳಿವು

ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಯುದ್ಧವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ವೀರತನದಿಂದ ಹೋರಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ತಮ್ಮವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಒಂದು ಮೌಲ್ಯವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಶತ್ರುಗಳು ದಾಳಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ದೋಚುತ್ತಿದ್ದುದೇ ಅಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಸುಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಅಪಮಾನಿಸುವುದೂ, ದನ-ಕರುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಪಣಕ್ಕಿಟ್ಟು ಶತ್ರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಿ ಆಪತ್ತಿಗೆ ಒಳಗಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಮತ್ತು ದನಕರುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಾಸನ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸ್ಮಾರಕ

ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಮಡಿದವರ ವೀರತನಕ್ಕೆ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದವರ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಊರಳಿವು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳೆಂದೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದವರ ನೆನಪಿನ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲ್ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳೆಂದೂ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲ್ ಎಂಬ ಪದವು ಪೆಣ್+ಪುಯ್ಯಲ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇದು ಹೆಣ್ಣಿನ ಕೂಗು, ಹೆಣ್ಣಿನ ಆಕ್ರಂದನ ಎಂಬರ್ಥ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ "ಯಾವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲ್ ಎಂಬ ಪದ ಬಳಕೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಇದರ ಬದಲಿಗೆ ಪೆಣ್ದೆರುಡೆಯುರ್ಜಿ, ಪೆಣ್ದೆರ ಉಡೆಉರ್ಚ್ಚಲು, ಉಡೆ ಉರ್ಚ್ಚು ಎಂದರೆ ಉಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ ಸೆಳೆ, ನಗ್ನ ಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರೊಬ್ಬರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಧವೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ."[೧೬೪]

ಊರಳಿವಿನ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಹೆಚ್ಚು ಉಡೆಉರ್ಚ್ಚುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಕಾರಣ ಗ್ರಾಮ-ಗ್ರಾಮಗಳ ನಡುವಿನ, ಕುಟುಂಬ-ಕುಟುಂಬಗಳ ನಡುವಿನ ದ್ವೇಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ದ್ವೇಷ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಇದು ತೀರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ನೆಲೆಗೂ ತಲುಪಿ ಶತ್ರುಗಳ ಪತ್ನಿಯರ ಮಾನಭಂಗ ಮತ್ತು ಉಡೆ ಉರ್ಚ್ಚುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೪೬ರ ಶಾಸನದಿಂದ ಮಾರಂಡಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಆಲುಹಳ್ಳಿಯ ಬೇಡರು ಲೂಟಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರಬೇಕಾದರೆ ಅವರನ್ನು ಎದುರಿಸಿದ ಹನುಮ ಎಂಬುವನು ಸತ್ತ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಹನುಮನ ಅಣ್ಣನಿಗೆ "ಅಕ್ಷಯ ಸಂವತ್ಸರದ ವೈಶಾಖ ಶು ೧೧ರಲು ವಕ್ಕಲೇರಿ ಚಂನಂಣನಮ ಊರಕೊಡಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ."[೧೬೫] "ಹಾರುವನಹಳ್ಳಿಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣುಗಳು ಉಡೆ ಉರ್ಚ್ಚಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡದೆ ವೀರತನದಿಂದ ಕಾದಾಡಿ ಹೆಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ದನಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಿ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ವಿಷಯ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ."[೧೬೬]

ಅನೇಕ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲಿನ ಪ್ರಸಂಗಗಳಿವೆ. ರಾವಣನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನ್ನು ರಾಮಚಂದ್ರಚರಿತ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ, ಜನ್ನನ ಅನಂತನಾಥ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸುಷೇಣನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಸುನಂದೆಯನ್ನು ಕಾಮಾತುರದಿಂದ ಚಂಡಶಾಸನನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದಾಗ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣವನ್ನೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಹೋರಾಡಿ ಸಿಂಹಚೂಡ ಮಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಭಯದ ಕೂಗುಗಳಾದರೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನರಕ್ಷಣೆಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣ ರಕ್ಷಣೆಯ ಕೂಗಾಗಿದೆ. ಉಗ್ರತೆ ಮತ್ತು ಭೀಕರತೆಯ ಪರಿಣಾಮಗಳಿಂದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿನ ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲ್ ಪದವು ಹೆಚ್ಚು ಗಂಭೀರವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೆರೆಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಾವರೆಕೆರೆ ಗ್ರಾಮದ ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮಾನಭಂಗ ಮತ್ತು ತುರುಗಳ ಅಪಹರಣದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಗರಯ್ಯ ಪಣ್ಣಿ ಎಂಬುವನು

ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿಯುತ್ತಾನೆ.[೧೬೭] "ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಮತ್ತೊಂದು ವೀರಗಲ್ಲು ಇದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದೆ. ಆದರೆ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದವನು ಮಲ್ಲಿಯೂರ ಭಾಮಯ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ."[೧೬೮] "ಚೋಳರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ಬೆಳಗಟ್ಟೂರು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸೂರೆ ಮಾಡಿ ದನಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ, ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಮಾನಭಂಗ ಮಾಡುವಾಗ ಎರುಯಗಾವುಣ್ಡನೆಂಬುವನು ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿಯುತ್ತಾನೆ."[೧೬೯]

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೭೬ರ ನರಸಾಪುರ ಶಾಸನವು ಕುಮಾರಾನ್ವೈ ಕಾಟ್ಟುಮಯ್ಯ ಚೋಳ ಮಾಯಲಟ್ಟಿ ಎಂಬುವವರು ವೆಳ್ಳಿಯೂರಿನ ಉರಳಿವಿನಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ವಿವರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ.[೧೭೦] "ಜನಗನ ಮಗಂ ಸೊವಿಂಬಗಾಮುಣ್ಣ ಬಲ್ಲದ ಊರಳಿವಿನೊಳ್‌ಕಾದಿ ಸತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ವೀರಗಲ್ಲೊಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೧೭೧] ಈ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಶಿಲ್ಪ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹೋರಾಡುವ ಚಿತ್ರ ಹಾಗೂ ಎಡಭಾಗದ ಮೇಲಿನ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರೆಯೊಂದಿಗೆ ಕುಳಿತ ಚಿತ್ರವಿದೆ. ವೀರನ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ತೊಡೆಗೆ ಎರಡು ಬಾಣಗಳು ನಾಟಿಕೊಂಡಿವೆ. ಇವುಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಇನ್ನೂ ಮೂರು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಅವು ಸಹ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ.

"ಕೆಲವು ಊರಳಿವಿನ ವಿಷಯ ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸನಗಳ ಶಿಲ್ಪ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ವೀರಗಲ್ಲಿನಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಪಾಠದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾತ್ರ ನಾವು ಇವು ಊರಳಿವಿನ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪಗಳು ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಅವು ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ನೆಕ್ಕುಂದಿ, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ವೆಂಕಟಾಪುರ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಭಕ್ತರಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ".[೧೭೨] ತುರುಗಾಳಗ, ಊರಳಿವು ಮತ್ತು ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲ್‌ಗಳು ಯಾವುದೇ ಪೂರ್ವ ಸೂಚನೆ ಇಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಅಸಹಾಯಕನಾದರೂ ಖಂಡಿತಾ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣ ಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಖಚಿತವಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ನೋಡಲಾಗದೆ ವೀರತನದ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದೆತ್ತುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ಮಾರಕ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪ

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಅಕ್ಷರ ಕಲಿಗಳಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂದಿನ ಅವಕಾಶ ಸ್ಥಿತಿ ಅನುಕೂಲತೆಗಳು ಆಗ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಶಾಸನ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ 'ಶಾಸನಶಿಲ್ಪ' ಒಂದು ರೂಪ ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು. "ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನತೆ ಕೂಡಾ ಶಾಸನ ಶಿಲ್ಪದ ಪ್ರಮುಖ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಶಾಸನ ಹಾಕಿಸಿರುವರು ಅಥವಾ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ವಿಷಯದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಅಭ್ಯಾಸ ಬೆಳೆಸಿದರು. ಅನಕ್ಷರಸ್ಥರಿಗೂ ಇದು ತಿಳಿಯಲಿ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ

ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ನಿರಕ್ಷರರಿಗೆ. ಶಾಸನಗಳು ಸಾಕ್ಷರರಿಗೆ ಆಯಾ ಜನಾಂಗಗಳ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪ್ರಸಾರ ಫಲಕಗಳಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಂತಿವೆ."[೧೭೩] ಇಂದಿಗೂ ಹಲವಾರು ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆಯೇ ವಿನಾ ಲಿಪಿ ಇರುವ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು, ವೀರಗಲ್ಲು ಎಂದು ಹೇಳದೆ ಅವನ್ನು ಅಕ್ಷರದ ಕಲ್ಲುಗಳು ಎಂದು ಈಗಲೂ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ಅಂಶವೇ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಲಿಪಿಯ ಅಥವಾ ಬರಹದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಅಕ್ಷರ ಬಾರದವರು ಕೂಡ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ನೋಡಿ ತ್ಯಾಗ, ದಾನ, ಬಲಿದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದವರ ಮನಸ್ಸಿನ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಉದಾತ್ತ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಅರಿಯಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಶಾಸನ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಕ್ಷರ ಕಲಿತವರೂ ಕೂಡ ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಒಲವು ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಬರವಣಿಗೆಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಶಿಲ್ಪಗಳೇ ಬೆಳೆದು ಬಂದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ನೂರಾರು, ಸಾವಿರಾರು ಲಿಪಿಯಿಲ್ಲದ ಅಥವಾ ಬರಹವಿಲ್ಲದ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪಗಳು ನಮಗೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ ದೊರಕುತ್ತವೆ. ಸರಳವಾಗಿ, ಅತಿಸುಲಭವಾಗಿ ಯಾರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶಾಸನಗಳ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ತೋರಿಸಿದವು.

ವೀರರು ಮತ್ತು ತ್ಯಾಗಿಗಳ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅವರು ಅನುಸರಿಸಿದ ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡಲು, ಅವರ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸಾರಿ ಹೇಳಲು ಶಿಲ್ಪತಂತ್ರವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡರು ಎಂಬುದು ಶಾಸನತಜ್ಞರಾದ ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿಯವರ ಮಾತು. ಆದರೆ ದೊರೆಯುವ ಎಲ್ಲ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲೂ ತಂತ್ರವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂರು ಹಂತದಿಂದ ಆರು, ಏಳು ಹಂತಗಳವರೆಗೂ ಬೆಳೆಯಿತು. ಆದರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಹಂತಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ ಆರು, ಏಳು ಹಂತಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹಳಷ್ಟು ಅಗಲವಾದ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಒಡಮೂಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾದ ಪೂರ್ಣ ವಿಷಯವನ್ನು ಶಾಸನಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವುದು ಸತ್ಯ.

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಚಿಹ್ನೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರಭಾವಳಿಯಂತೆ ಬಿಡಿಸಿರುವ ಆಕಾರ ಬಳ್ಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಮಾನಾಕೃತಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಾದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಕ್ತಿ ಶಿಲ್ಪದ ಜೊತೆಗೆ ಅವರು ಧರಿಸಿರುವ ಉಡುಪು ಸ್ತ್ರೀ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಧರಿಸಿರುವ ಆಭರಣಗಳು, ಅವರ ಕೇಶಶೃಂಗಾರ, ವೀರರ ಆಯುಧಗಳು

ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕುಸುರಿ, ಕಲೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಲು ಶಿಲ್ಪಕಾರರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟೇ ಆಲಂಕಾರಿಕವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದ್ದರೂ, ವಾಸ್ತವ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿಲ್ಲ.

ಶಾಸನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೊಂದು ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನ ಉತ್ತಮವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಮನೋಭಾವದ ದೃಷ್ಟಿಕೋನ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಮೂಲ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಹೊಸದಾದ ತಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಶಾಸನಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಹೊಸ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಹೊಸತನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಮತ್ತು ನಂತರದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ.

ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ಮಾರಕಗಳು

ತಮಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸತ್ತಾಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸಿರುವ ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ತಳಗವಾರ ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ಈ ಕುದುರೆಗೆ ಝೂಲವನ್ನು, ಕಡಿವಾಣ ಮತ್ತು ಇನ್ನಿತರ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಮುಂದಿನ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅದರ ಕಡಿವಾಣವನ್ನು ಮತ್ತು ಈಟಿಯೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಕುದುರೆಯ ದೇಹಾಂಗ ವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಅದು ಓಡುವ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಕುದುರೆಯ ಮುಂದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಆಳೆತ್ತರದ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ದುಂಡುಶಿಲ್ಪವೂ ಇದೆ.

ಬಲಿದಾನ ಶಿಲ್ಪ

ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹೇಗೆ ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ ಅಂಶಗಳ ಕಡೆಗೆ ಗಮನವಿರುತ್ತದೆ. ಅವರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕ್ರಮವೆಂದರೆ ಸಿಡಿತಲೆ ಕೊಡುವುದು. ತಲೆಯ ಜುಟ್ಟನ್ನು ಬಾಗಿದ ಒಂದು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಬಿಗಿದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಕತ್ತನ್ನು ಬೇರೆಯವರೋ ಅಥವಾ ತಾನೇ ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಬಾಗಿದ ಕಂಬವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಜೋಲಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅದರೊಂದಿಗೆ ತಲೆಯೂ ರಕ್ತವನ್ನು ಸಿಡಿಸುತ್ತ ಜೋಲಾಡುತ್ತದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯ ಶಿಲ್ಪ ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ನಗರಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಮೂರು ಹಂತಗಳ ದೃಶ್ಯಗಳಿವೆ. ಕೆಳಗಿನ ಮೊದಲನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ವೀರಾವೇಶದಿಂದ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಮೇಲಿನ ಎರಡನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಕೈ ಮುಗಿದು

ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ. ಆತನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿದ ಮುಡಿಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿದ ಗಳುವಿಗೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಮೂರನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಇಬ್ಬರು ಅಪ್ಸರೆಯರ ಮಧ್ಯೆ ಕುಳಿತಿರುವನು.

ಈ ಊರಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೀರನು ತನ್ನ ದೇಹದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಆತನ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕತ್ತರಿಸಿದ ರುಂಡ, ಮುಂಡ ಕೈ ಕಾಲುಗಳ ಜೊತೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಮೇಲೆ ಎಡಗಡೆ ಒಂದು ಪೂರ್ಣಕುಂಭವನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಊರಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೀರನೊಬ್ಬ ಒಂದು ಉದ್ದವಾದ ಭರ್ಜಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಇರಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಮುಡಿಯನ್ನು ತಲೆಯ ಬಲಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದಾಗಿದೆ.

ನೆತ್ತರ ಕೊಡುಗೆ

ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಇನ್ನಿತರ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ವೀರರಿಗೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ದತ್ತಿಯನ್ನು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ನೆತ್ತರ ಕೊಡುಗೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆದಿದೆ. "ವೀರನ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಒದಗಬಹುದಾದ ನಿರ್ಗತಿಕತನವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬದುಕಿನ ದಾರಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ತಮ್ಮ ನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ನೆತ್ತರ ಕೊಡುಗೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ನೆತ್ತರ ಗೊಡೆ, ನೆತ್ರ ಪಟ್ಟು, ಬೀರಗೊಳ್, ಬಾಳ್ಗಮ್ಮಿ, ಕಲ್ನಾಡು ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವಾರು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅರ್ಥ ಬರುವ ನೆತ್ತರ್ಪಟ್ಟು, ರಕ್ತ ಕೊಡಗಿ, ನೆತ್ತರುಪಡಿಮಾನ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ."[೧೭೪] 'ನೆತ್ತರ್‌ಪಟ್ಟ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ ನೆತ್ತರ ಕೊಡುಗೆ ಮುಂತಾದ ಇತರ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. "ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ಪೆರುಣ್ಕೊವನ್ ಎಂಬುವನು ಸತ್ತಾಗ ಅರಸನೊಬ್ಬನು ಅವನಿಗೆ ಜಮೀನನ್ನು 'ನೆತ್ತರ್‌ಪಟ್ಟ'ವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ."[೧೭೫] ಅದೇ ಪ್ರಯೋಗ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೮೦ರ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. "ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಶ್ರೀಕರಣದ ಹೆಗ್ಗಡೆಯರಯಣ್ಣನುಂ ದಂಡನಾಯಕ ಬಲಗೋಯಿಂದರ ಸರುಂ" ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ 'ಪೊಲಚ' ಎಂಬುವವನು ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಿಗೆ 'ನೆತ್ರಪಟ್ಟ'ನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ.[೧೭೬]

“ಅಣ್ಣೆಯೂರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಯುದ್ಧವೊಂದರಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ಮೆರೆದ ಶಾನಯನ್ ಎಂಬ ವೀರನಿಗೆ ಕೈವಾರನಾಡಿನ ಶ್ರೀವಲ್ಲಾಲಿ ಪೊಯ್ಸಳ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿರಾಯನು ನತ್ತಲಪಟ್ಟ(ನೆತ್ತರ ಕೊಡುಗೆ)ವಾಗಿ ಮೂರು ಖಂಡುಗ ಗದ್ದೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿ ನೀಡಿರುವ ವಿವರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೧೨ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.”[೧೭೭]

ಚಿಂತಾಮಣಿಯ “ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೫೫ನೆಯ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೧೬ರ ಸುಗಟೂರು ಅರಸನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ದಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮುಮ್ಮಡಿ ತಿಮ್ಮಯ್ಯ ಗೌನಿ ಆಥವಾ ಸುಗಟೂರಿನ ಗಂಗಿ ನಾಯುಡು ಎಂಬುವನು ಅವಗೌನಿ ಚನ್ನರಾಯ ಎಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ‘ರಕ್ತಕೊಡುಗೆ’ಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ವಿವರಣೆಯಿದೆ.”[೧೭೮] ನೆರೆಯ “ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಳಬಾಗಿಲ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೪೩ರಂದು ಕೊಟ್ಟೂರ ಬರುಗಪ್ಪನ ಮಗನಾದ ವೀರ ನಾಗರಾಜಪ್ಪನಿಗೆ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಕಾದಿ, ಮಡಿಯಲು ದಶವಂದನೆಂಬ ‘ನೆತ್ತರ ಕೊಡುಗೆ’ಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನು ಕೊಟ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸನವು ತ್ರುಟಿತವಾಗಿರು ವುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.”[೧೭೯]

ಈ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಕರ್ನಾಟಕದ ಹಿಂದಿನ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಯಾವುದೇ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರಕ್ತವನ್ನು ಸುರಿಸಿದ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅರಸನಿಂದಲೋ, ಇತರರಿಂದಲೋ ಪಡೆದ ದತ್ತಿಯನ್ನು ‘ನೆತ್ತರ್‌ಪಟ್ಟ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ನೆತ್ತರು ಕೊಡುಗೆ ಈ ಪ್ರಯೋಗವು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿದೆ. ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಟವಾದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದ ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಬಳಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗ ಸುಮಾರು ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. “ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೪೬ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ಮಾರಂಡ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಕಳ್ಳರು ಲೂಟಿ ಮಾಡುವಾಗ ಹನುಮನು ಸತ್ತುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಮತು ವಕ್ಕಲೇರಿ ಚಂನಣ್ಣನವರು ಹನುಮನ ಮನೆಯವರಿಗೆ ನೆತ್ತರ ಕೊಡಗಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ.”[೧೮೦]

ನೆತ್ತರುಪಡಿಮಾನ್ಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಎರಡು ತೆಲುಗು ಶಾಸನಗಳು ಈ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಇದು ಕನ್ನಡದ ‘ನೆತ್ತರ ಕೊಡುಗೆ’ ಎಂಬ ಪದದ ಆಧಾರ ರೂಪಿತವಾದ ಪದವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಸತ್ತ ವೀರನಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ ನೆತ್ತರ ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿರದೆ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಯಾವುದೇ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಗೆದ್ದು ಬಂದ ವೀರರಿಗೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ದತ್ತಿ ‘ನೆತ್ತರ ಕೊಡಿಗೆ’ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ದತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವರ ಹೆಸರನ್ನು ಶಾಸನದ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವೀರನ ಸಂಬಂಧಿಕರ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಕಾರಣ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ವೀರನು ಮಡಿದನೆಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆದರೆ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವೀರನು ಮಡಿದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೇ ಇರದೆ, ವೀರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥ ಬರುವ ಶಾಸನಗಳ ಪಾಠವಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಾಹಸವನ್ನು ತೋರಿ ಬದುಕುಳಿದ ವೀರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿಯನ್ನೂ 'ನೆತ್ತರ ಕೊಡಿಗೆ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಬಲಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಜಯಿತಾಬಾಯಿ ಅಂಮ್ಮನ ಅಪ್ಪಣೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಸುಗಟೂರು ಹೋಬಳಿ ಹವಾಲುದಾರ ವಿಠಲಪಂಡಿತನೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನಂಗಳು ಸೇರಿ ಅಂಣೇನಹಳ್ಳಿ ಶಂಖರಯಗೆ ಕೊಡಗೆ ಹೊಲವನ್ನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ[೧೮೧]ಎಂಬ ವಿವರವಿದೆ.

ಈ ರೀತಿಯ ಶಾಸನಗಳು ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಇವೇ ಶಾಸನಗಳು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಇದ್ದಿದರೆ ಈ ಮಾನ್ಯಗಳು ವೀರಗಲ್ಲು ಯಾವ ವೀರನ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಆ ವೀರನ ವೀರತ್ವವನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿ ಅವನ ಮರಣಾನಂತರ ಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದಾದ 'ದತ್ತಿ'ಯಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು ಎಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇವು ಆ ರೀತಿ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿರದೆ ಹುಟ್ಟು ಗುಂಡಿ(ಬಂಡೆ)ನ ಮೇಲೆ ಇವೆ. ಇವು ವೀರನು ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆಯೇ ಎಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಡಾ.ಆರ್.ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿದೆ.

ಈ ಮೊದಲೇ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಂತಹ ಹೋರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಳವರ್ಗದ ಅಥವಾ ತಳಸಮುದಾಯದ, ಊರಿನ ಯುವಕರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೇ ಹೋರಾಡಿ ವೀರಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರ ಎಂಬಂತೆ ಅಧಿಕಾರಿಶಾಹಿವರ್ಗ ನೊಂದ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ನೆರವು ನೀಡಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ನೀಡದೆಯೂ ಇರಬಹುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸುವಾಗ ಈ ರೀತಿಯ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಾಗಿದ್ದು(ಸಬಾಲ್ಟರ್ನ್ ನಿಯಮ) ಕೆಳವರ್ಗದ ಸಮುದಾಯ ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಸಂಶೋಧಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಶಂಖರಯ್ಯ' ಎಂಬುವವನಿಗೆ ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ನೆತ್ತರಕೊಡುಗೆ' ಹೊಲವನ್ನು ನೀಡಿ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಬದುಕಿರಬೇಕು ಎಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೇಲಿನ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವೀರನಾದವನು ಮಡಿದ ಎಂಬುದರ ಸೂಚನೆಯೇ ಇಲ್ಲ; ಬದಲಾಗಿ ವೀರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥ ಬರುವ ಶಾಸನ ಪಾಠವಿದೆ.

"ನಾಡಿಗಾಗಿ, ನಾಡಿನ ಜನರಿಗಾಗಿ ಧೈರ್ಯ, ಸಾಹಸಗಳನ್ನು ಮೆರೆದ ವೀರರಿಗೆ ಅಥವಾ ಅಸುನೀಗಿದ ವೀರರ ಕುಟುಂಬದವರಿಗೆ ನೀಡಿರುವ ಭೂದತ್ತಿಗಳೇ ಕಲ್ನಾಟು ಅಥವಾ ಕಲ್ನಾಡು, ನೆತ್ತರ ಕೊಡುಗೆ, ರಕ್ತಕೊಡುಗೆ ಮತ್ತು ವೀರಕೊಡುಗೆ ಎಂಬುದು. ಇವು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂ

ಸ್ವಾಮ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದು, ವೀರರಿಗೆ ಅಥವಾ ಮಡಿದ ವೀರರ ಕುಟುಂಬದವರಿಗೆ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಬಾಣರಸರ ಬಹಳಷ್ಟು ಶಾಸನಗಳು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳೇ ಆಗಿದ್ದು ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ದತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅಸಂಖ್ಯ ನಿದರ್ಶನಗಳಿವೆ."[೧೮೨]

ಕಲ್ನಾಟು

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ನಾಡು, ಕಲ್ನಾಟು, ಕಲ್ನಡು ಎಂಬ ವಿಧ ವಿಧವಾಗಿ ಕಲ್ನಾಡು ದತ್ತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಗದ್ದೆ, ಭೂಮಿ ಪ್ರದೇಶ ಅಥವಾ ಊರುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಪರಿಹಾರವಾಗಿಯೂ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಸರ್ವ ಪರಿಹಾರವೆಂದರೆ ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ದತ್ತಿ ನೀಡಲಾದ ಆಸ್ತಿಗಳ ಮೇಲೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತೆರಿಗೆ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕೆಲವರಿಗೆ ಈ ಗೌರವ ರೂಪದ ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯಿತಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ "ಮೆಚ್ಚಿ ಕಪ್ಪಿನ್ನಾಡ ಪಿರಿಯಬಿದಿರೂರನ್ನು 'ಕಲ್ನಡು ಕೊಟ್ಟಂ."[೧೮೩] ಈ ರೀತಿಯ ದತ್ತಿಗಳು ವೀರನಿಗೆ ಅವನ ಮರಣದ ನಂತರ ಅವನ ಸಂಬಂಧಿಗಳು ಅಥವಾ ಆಶ್ರಿತರಿಗೆ ನೀಡಿರುವುದು ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ನೆಡುವ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಆರಂಭಗೊಂಡು ಕೊನೆಗೆ ವೀರನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದತ್ತಿಯ ರೂಪ ತಾಳಿತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. "ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವೀರರಿಗೆ ಗೌರವಿಸುವ ಈ ಪದ್ಧತಿಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ನಡುಕಲ್(ನೆಟ್ಟಕಲ್ಲು) ಅಥವಾ ವೀರಕ್ಕಲ್(ವೀರಕಲ್ಲು) ತಮಿಳರು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪದ್ಧತಿ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರರನ್ನು ಗೌರವಿಸಲೆಂದು ಒಂದು ಸ್ಮರಣೆ ಕಲ್ಲನ್ನು ಅಥವಾ ಸಮಾಧಿ ಸ್ಮಾರಕವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದು ನಿರಾಡಂಬರವಾದ ಸಾದಾಕಲ್ಲು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬೀದಿಯ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಮೈಲಿಗಲ್ಲಿನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ನೆಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರನ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನವಿಲು ಗರಿಯ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾರಗಳನ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಇಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮುಖ್ಯ ವೀರನಿಗೂ ಈ ಬಗೆಯ ಸ್ಮಾರಕ ಕಲ್ಲಿನ ಗೌರವ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು."[೧೮೪]

ಈ ಕಲ್ಲನ್ನು ನೆಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿ ಇದ್ದಿತು. ಒಂದು ಬಂಡೆಯಿಂದ ಅಗತ್ಯವಿದ್ದ ಆಕಾರದ ಕಲ್ಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತೆಗೆಯಲು ಒಂದು ಶುಭದಿನವನ್ನು ಆರಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಬಳಿಕ ಆ ಕಲ್ಲನ್ನು ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಡಲು ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅನಂತರ ಪವಿತ್ರ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿಗೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದಾದ ಮೇಲೆ ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕಲ್ಲನ್ನು ನೆಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನೆಟ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ವೀರನ ಹೆಸರನ್ನು, ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಅವನಿಗೆ ದೈವತ್ವ

ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಂತೆ ಆತನನ್ನು ಹೊಗಳಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. "ಕಣ್ಣಗಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವ ಮತ್ತು ಆಕೆಗಾಗಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಸೆಂಗುಟ್ಟವನ್ ಈ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಚಾಚೂ ತಪ್ಪದೆ ಹೇಗೆ ಅನುಸರಿಸಿದ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಿಲಪ್ಪದಿಗಾರಂನ ವಂಜಿ ಕ್ಕಾಂಡಮ್‌ನ ಸರ್ಗಶೀರ್ಷಿಕೆಗಳು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ."[೧೮೫] ಕಲ್ನಾಡು ದತ್ತಿ ವಿಚಾರವಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಕೋಲಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಸೀಮಾಂಧ್ರದ ಚಿತ್ತೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಸ್ಥಾಪನಾ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಜನಾಂಗದ ಆಚರಣೆ ಆಗಿದ್ದಿತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. "ಆ ಪ್ರಾಚೀನ ಜನಾಂಗವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಮಾನವರೇ ಆಗಿದ್ದರೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಅವಶೇಷಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವುದನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದಾರೆ."[೧೮೬] ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಲ್ವರನಾಡು, ಪುಲಿನಾಡು ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನ ಜನಾಂಗ ಸೂಚಿನಾಡುಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದುದು ಗಮನಾರ್ಹ ಸಂಗತಿ. ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರರಿಗೆ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಕಲ್ಲು ನೆಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಅವರಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಟಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಆ ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಬರಹಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಆ ಪದ್ಧತಿಯೇ ಮುಂದುವರಿದು ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರರಿಗೆ ವೀರಗಲ್ಲು ಹಾಕಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಆರಂಭವಾಗಿರಬೇಕು. ವೀರಗಲ್ಲು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಉಗಮಸ್ಥಾನ ಈ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿತ್ತೆನ್ನಬಹುದು.

ಒಟ್ಟಾರೆ ವೀರತನವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಮಡಿದ ವೀರನ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ನೆಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಲ್ಲು ನಡುಕಲ್ ಅಥವಾ ನಾಟುಕಲ್ ಎಂದೆನಿಸಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದಿತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶವು ತಮಿಳರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ನಾಟು ಪದ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಕಲ್ನಾಡು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಇದು ಗಡಿಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು, ಗಡಿಕಲ್ಲುಗಳ ಒಳಗಿನ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ, ದಾನವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ನಾಡು ಎಂಬುದು ವೀರಗಲ್ಲನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು' ಎಂ.ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕೆ.ವಿ.ರಮೇಶ್ ಅವರು ಇದು "ರುಧಿರಮಾನ್ಯ, ನೆತ್ತರುಗಳ, ರಕ್ತಮಾನ್ಯ, ನೆತ್ತರುಕೊಡುಗೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿ ಬಳಸಲಾದ ಪದವೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ."[೧೮೭] ಇದು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ನಾಡು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಾಟ್ಟುಕಲ್ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ವೀರರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. 'ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿಯ ಗಡಿಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಕಲ್ನಾಡು

ಎಂಬ ಪದ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ'ವೆಂದು ಪಿ.ವಿ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಮತ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಲ್ನಾಡು ಎಂಬುದನ್ನು ಕಲ್ಲನ್ನು ನೆಡು, ಸ್ಥಾಪಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ವೀರನಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಶಾಸನಗಲ್ಲು ದತ್ತಿಯ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಕಲ್ನಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡಬಹುದು. "ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗುವ ನಾಟ್ಟುಕಲ್ ಎಂಬುದೇ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುನಾಟ್ಟು ಎಂದು ಆಗಿರಬಹುದು. ನಾಟ್ಟುಕಲ್, ಕಲ್ಲನಾಟ್ಟು, ಕಲ್ನಾಟ್ಟು, ಕಲ್ನಾಟು, ಕಲ್ನಾಡು ಈ ರೀತಿ ಪಲ್ಲಟವಾಗುವುದು ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಂಶ ಎಂದು ಆರ್. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ."[೧೮೮]

ಪ್ರಸ್ತುತ ಜಿಲ್ಲೆ ಹಾಗೂ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಿಂದಲೇ ಕಲ್ನಾಡು ಸಂಪ್ರದಾಯವು ದಕ್ಷಿಣ ಪಿನಾಕಿನಿ ಹಾಗೂ ಪಾಲಾರ್ ನದಿಯ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಾಟ್ಟುಕಲ್ ಎಂದು ಪಲ್ಲಟವಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಸ್ಮಾರಕಶಿಲೆಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದ್ದ ಕಲ್ನಾಡು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರನ ವಾರಸುದಾರರಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ದತ್ತಿ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಪಷ್ಟ ಉದಾಹರಣೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಬೇಗೂರು ವೀರಗಲ್ಲಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಕಲ್ನಾಡು ದತ್ತಿ ಎಂಬ ವಿವರಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಹಿರಿಬಿದನೂರು ಗ್ರಾಮದ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ.

ಯಂತ್ರದ ಕಲ್ಲುಗಳು

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಗಳ ಮುಂದೆ ಈ ಬಗೆಯ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಪೀಡಾಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಬರೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವನ್ನು ಹಳ್ಳಿಯ ಜನ ಇಂದಿಗೂ ಪೂಜಿಸುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಪೂಜಿಸುವುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಜಾನುವಾರು ಅಥವಾ ತಮಗೆ ಒದಗಿರುವ ಪೀಡೆಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಜನರ ನಂಬಿಕೆ. ಈ ಬಗೆಯ ಆರಾಧನೆಗೆ ಒಳಗೊಂಡವೆಲ್ಲ ಯಂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ, ಇತರೆ ಶಾಸನಗಳೂ ಆರಾಧನೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿರಬಹುದು. ಇವು ಕಾಲ ಕ್ರಮೇಣ ತಮ್ಮ ಮೂಲಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಜನರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಒಂದು ಶಾಸನವನ್ನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೦೦ರ ವೇಳೆಗೆ ನೆಟ್ಟಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿನ ಪಾಠವು ಇಂದಿಗೂ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತವೆ.

"ಶ್ರೀ ಗಣಾಧಿಪತಯೇನಮಃ ಮಹಾದೇವಿ ಸತ್ಯದೇವಿ ದುರ್ಯೋದದೇವಿಮದಾನ್
ಮಂತ್ರಾ ಅನಾದ್ಯಮಂತ್ರ ದೇವಾದೇವಿ ಓಂ ನಮೋ ಮದೋನಿವಿಪಪರುಪಿ

ಕೊರಿಸಿದ ಜೋನಿವ ಮಾದೋಮಂತ್ರಾಜವದನ ಮಂತ್ರೊ ಬಯಸಿಕೆ ತೊಲಸಿಕೆ ಗುಡಿ ಕೊಗಪ್ಪರಪ್ಪರೆ ಮದಿಯಂತ್ರದಿಂದಾ ಮಂತ್ರದ ಗಹಿರಾಗಚಸಗುಣವಾಗದೇ ವಿದೆ ಹಾರಿಹಾವಾದಕ ಪುಟರಿವ ಕಚ ಕಟುವೆ, ಆಕಾಶಕಟುವೇ ಮುನ್ನೂರು ದೇವರ್ಕ್ಕಳ ಕಟುವೆ ನವಕೋಟಿಸಿದ್ಧರ ಕಟುವೆ ಬಹರಕ್ಷಸಿಯ ಕಟುವೆ ಗರುಡ ಗಾಂಧರ್ವರ ಕಟುವೆ ಕಂನೆದೇವ ಕಿಂನರಕಿಂಪುರುಷರ ಕಟುವೆ ಓಂನಮೋಹಂ ಕಾಳಿಯರಕಟುವೆ ಬಯಿರುವನೆ ಕಟುವೆ ದುರ್ಗಿಯ ಕಟುವೆ ಕಟದರಸಿಯ ಕಟುವೆ ಓಂ ನಮೋ ಭಗವತಿ ಓಂ ನಮಸಿವಾಯ"[೧೮]

ಈ ಶಾಸನದ ಬರಹ ತುಂಬಾ ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇದರ ಅರ್ಥ ಸ್ಫುಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಇದು ಪೀಡಾಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕಿಸಿದ ಒಂದು 'ಕಟ್ಟುಯಂತ್ರ' ಅಥವಾ 'ದಿಗ್ಬಂದನ ಯಂತ್ರ' ವಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಕಲ್ಲುಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ದೊರೆತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಕಂದವಾರ, ಅಟ್ಟೂರು, ವೈಜಕೂರು, ಬೊಮ್ಮೆಕಲ್ಲು, ಹೊಸಪೇಟೆ, ಕದಿರೇನಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವ ಸಂಗತಿ ಎಂದರೆ ಯಂತ್ರ ಮಂತ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ವಿಧಾನಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದವು. ಈ ಅಂಶ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಕೆಲವಾರು ಗೋವೈದ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಷವೈದ್ಯ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ದೃಢವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮದ ಅನುಸರಣೆ ಈ ಬಗೆಯ ಶಾಸನಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದೆ. ಕಾಲನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಯಾವುದು ತಂತ್ರ ಯಾವುದು ಅಲ್ಲ ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯದೆ ತಮಗೆ ನಿಗೂಢ ಕಂಡ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಶಕ್ತಿಯುತ ಯಂತ್ರಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಯಂತ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮ ಇಂದಿನ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಮೌಢ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಆದರೆ ಯಂತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಜನ ತಮ್ಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ನಿಜ.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

೧. **ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ, ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ,** ಪು.೭೩.

೨. ನಾಯಕರ ಹುಲುಗಪ್ಪ, ೨೦೧೧, **ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಮಹತ್ವ,** ಪು.೪.

೩. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಯು.ಕಾಮತ್, **ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಭಾಗ ೩,** ಪು.೯೦.

೪. ಎ.ಕ.X, Gd ೧೭, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೫೪.

೫. ಎ.ಕ.X, Gd ೧೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೫೪.

೬. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ**, ಪು.೨೩೧.

೭. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಯು.ಕಾಮತ್, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೫೦೫.

೮. ಎ.ಕ.IX, ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ(ಅನುಬಂಧ) ೬೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೫೮.

೯. ಎ.ಕ.X, MR ೭.

೧೦. **ಕೋಲಾರ ಸಿರಿ ಸಂಪುಟ**, ೨೦೦೧, ಪು.೮೧.

೧೧. ಎ.ಕ.X, Ct ೩೧.

೧೨. **ಕೋಲಾರ ಸಿರಿ ಸಂಪುಟ**, ೨೦೦೧, ಪು.೮೧.

೧೩. ತಿಪ್ಪೇರುದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಎಚ್., ೧೯೯೭, **ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಮೀಕ್ಷೆ**, ಪು.೨೫೨.

೧೪. ಎ.ಕ.X, Bg ೧೫, ೧೬.

೧೫. ಎ.ಕ.X, Sd ೩೧.

೧೬. ಎ.ಕ.X, Bg ೨೫.

೧೭. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂ.೧೧, ೧೯೯೬, ಪು.೨೧೦.

೧೮. ಎ.ಕ.X, Ct ೭೩.

೧೯. ಎ.ಕ.X, Ct ೧೧೭.

೨೦. ಎ.ಕ.X, Sd ೮b.

೨೧. ಎ.ಕ.X, Gd b.

೨೨. ಎ.ಕ.X, Sd ೪೬.

೨೩. ಎ.ಕ.X, Sd ೭೨.

೨೪. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೭೯, **ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಸಂ.೧, ಪು.೨೨೯.

೨೫. ಎ.ಕ.X, Ct ೧೫೧.

೨೬. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೭೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨೨೯.

೨೭. ಅದೇ, ಪು.೨೨೯.

೨೮. ಎ.ಕ.X, Ct ೧೫.

೨೯. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೭೬.

೩೦. ಎ.ಕ.X, KL ೨೪೧.

೩೧. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೨೧೫.

೩೨. ಎ.ಕ.X, Sd ೭೨.

೩೩. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೭೯, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೨೩೮.

೩೪. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೨೧೬.

೩೫ ಮಂಜುನಾಥ ಸಿ.ಯು., ೨೦೧೨, ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಪು.೩೮೦.

೩೬. ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ೧೯೧೪, ಕೋಲಾರ ಕೈಪಿಡಿ, ಪು.೨೭.

೩೭. ನಾಗರಾಜು ಟಿ.ವಿ., ೨೦೦೮, ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೀರಾವರಿ, ಪು.೨೦೫.

೩೮. ಎ.ಕ.X, KL, MR ೭೩.

೩೯. ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ಸಂ.೧೧, ೧೯೯೬, ಪು.೨೧೦.

೪೦. ಎ.ಕ.X, Gd ೬.

೪೧. ನಾಗರಾಜು ಟಿ.ವಿ., ೨೦೦೮, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೪೩.

೪೨. ಎ.ಕ.X, Ct ೯.

೪೩. ಎ.ಕ.X, Gd ೪೧.

೪೪. ಎ.ಕ.X, Gd ೪೪.

೪೫. ಎ.ಕ.X, Ct ೧.

೪೬. ಎ.ಕ.X, Ct ೧೩೩.

೪೭. ಎ.ಕ.X, Ct ೧೧೧.

೪೮. ಎ.ಕ.X, Cb ೩೭.

೪೯. MAR, ೧೯೧೪, ಪು.೨೭೭೮.

೫೦. ಎ.ಕ.X, Cb ೯.

೫೧. ಎ.ಕ.X, Bg ೩೨.

೫೨. ಎ.ಕ.X, Bg ೭೧.

೫೩. ಎ.ಕ.X, Mr ೩೦.

೫೪. ಎ.ಕ.X, Ct ೧೪.

೫೫. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨೦೯.

೫೬. ಎ.ಕ.X, Ct ೬೮.

೫೭. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೧೭, ಹೇಬಟ್ ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ, ಪು.೭೮.

೫೮. ಶಂಕರನಾರಾಯಣರಾವ್ ಎನ್.ಪಿ., ೧೯೭೨, **ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳು**, ಪು.೨೦.

೫೯. ಚೆನ್ನಕ್ಕ ಪಾವಟೆ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೨೯೬.

೬೦. ಎ.ಕ.X, Bg ೧೦.

೬೧. ಎ.ಕ.X, CB ೩.

೬೨. ಎ.ಕ.X, Sd ೯೧.

೬೩. ಎ.ಕ.X, Mb ೪೧.

೬೪. ಎ.ಕ.X, Bg ೩೮(ಎ).

೬೫. ಎ.ಕ.IX, ಹೊಸಕೋಟೆ ೧೧.

೬೬. ಎ.ಕ.X, CB ೬೩.

೬೭. ಎ.ಕ.X, Gd ೧೯.

೬೮. ಎ.ಕ.X, Sd ೧೦೧.

೬೯. ಎ.ಕ.X, Mb ೭೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೦೦.

೭೦. ಎ.ಕ.X, KL ೩೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೪೨.

೭೧. ಎ.ಕ.X, ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನ ಕ್ರಿ.ಶ.೨೫೪.

೭೨. ಎ.ಕ.X, Cb ೩.

೭೩. ಎ.ಕ.X, Bp ೬೫.

೭೪. ಎ.ಕ.X, Sd ೯.

೭೫. ಶ್ಯಾಮಲಾ ಸಿ.ಆರ್., ೨೦೦೮, **ಪೂರ್ವ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪಾಳೆಗಾರರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೭೮.

೭೬. ಎ.ಕ.X, Gd ೫.

೭೭. ದೇವರಾಜಯ್ಯ(ಸಂ), ೧೯೯೯, **ಸಿರಿನಂದಿ, ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲಾ ಉತ್ಸವ**, ಪು.೭೧.

೭೮. ಎ.ಕ.X, Cb ೨೬.

೭೯. ವಸು ಎಂ.ವಿ.(ಸಂ), ೨೦೦೧, **ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸುಮನೆತನಗಳು**, ಪು.೩೩೦.

೮೦. ಗಣೇಶ ಕೆ.ಆರ್.(ಸಂ), ೧೯೯೬, **ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ೧೨೬.

೮೧. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೮೩.

೮೨. ಮಂಜುನಾಥ ಸಿ.ಯು., ೨೦೧೨, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೪೦೭.

೮೩. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ೧೯೮೬, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರು**, ಪು.೧.

೮೪. ಪಂಚಮುಖಿ ಆರ್.ಎಸ್., **ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನಗಳು, ವಾಲ್ಯಾಮ್ ೧**, ಪು.೨೦.

೮೫. ತಿಪ್ಪೇರುದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಎಚ್., ೧೯೯೭, **ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಮೀಕ್ಷೆ**, ಪು.೨೭೮.

೮೬. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ೧೯೮೬, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨.

೮೭. ಮೋಹನ್‌ಕೃಷ್ಣ ರೈ, ೨೦೦೪, **ಪ್ರಭುತ್ವ ಮತ್ತು ಜನತೆ**, ಪು.೯೩.

೮೮. ಎ.ಕ.X, Ct ೧೧೮, ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೦.

೮೯. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ೧೯೮೬, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೧೫೩.

೯೦. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ೨೦೧೨, **ಶಾಸನ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೭೫.

೯೧. ಅದೇ, ಪು.೯೦.

೯೨. ಎ.ಕ.X, Cb ೪೨.

೯೩. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ೨೦೧೨, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೯೨.

೯೪. ಎ.ಕ.XVII, Bg ೯೫.

೯೫. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೭೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೪೨೪.

೯೬. ಎ.ಕ.X, Gd ೪೧.

೯೭. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨೨೦.

೯೮. ಎ.ಕ.X, Sd ೧೧೨, ರಾಮೇಶ್ವರ.

೯೯. ಎ.ಕ.X, Bp ೭೨, ಮರಗಲ್ಲು.

೧೦೦. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೭೭.

೧೦೧. ಎ.ಕ.X, Ct ೯೫.

೧೦೨. ಎ.ಕ.X, Bp ೧೫.

೧೦೩. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨೨೦.

೧೦೪. ಎ.ಕ.X, Cb ೪೬, ಯಲವಳ್ಳಿ.

೧೦೫. ಮೋಹನ್‌ಕೃಷ್ಣ ರೈ, ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೯೧.

೧೦೬. ಅದೇ, ಪು.೧೧೨.

೧೦೭. ಅದೇ, ಪು.೯೨.

೧೦೮. ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್., ೨೦೦೫, **ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲಾ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್**, ಪು.೩೩.೮

೧೦೯. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨೨೧.

೧೧೦. ಎ.ಕ.X, Sd ೧೧೨ ರಾಮೇಶ್ವರ.

೧೧೧. ಎ.ಕ.X, Ct ೯೫.

೧೧೨. ಎ.ಕ.X, Sd ೭೨.

೧೧೩. ಎ.ಕ.X, Mb ೩೦೬.

೧೧೪. ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ., ೨೦೦೭, **ಪ್ರೌಢದೇವರಾಯನ ಶಾಸನಗಳು**, ಪು.೨೧೦–೨೧೧.

೧೧೫. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೩೩, ಪು.೩೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೭೯೧.

೧೧೬. ಎ.ಕ.X, Cb ೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೮೬.

೧೧೭. ಎ.ಕ.X, Ct ೫, ೩೫೩.

೧೧೮. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨೦೩.

೧೧೯. ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ೧೯೯೫, **ಕಡಪ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚರಿತ್ರೆ**, ಪು.೧೧೨.

೧೨೦. ಎ.ಕ.X, Ct ೪೯.

೧೨೧. ಎ.ಕ.X, KL ೯.

೧೨೨. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨೨೨.

೧೨೩. ಎ.ಕ.X, Ct ೫೦.

೧೨೪. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೧೯೮.

೧೨೫. ಅದೇ, ಪು.೧೭೮.

೧೨೬. ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ಸಂ.೧೫, ೨೦೦೦, ಪು.೧೯೨-೯೬.

೧೨೭. ಅದೇ, ಪು.೨೦೩.

೧೨೮. ಎ.ಕ.X, Sd ೯೪, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೩೪.

೧೨೯. ಎ.ಕ.X, Gd ೨, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೦೨.

೧೩೦. ಎ.ಕ.X, Bg ೨೫, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೩.

೧೩೧. ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ಸಂ.೧೫, ೨೦೦೦, ಪು.೨೦೩.

೧೩೨. ಎ.ಕ.X, Cb ೪೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೩೮.

೧೩೩. ಎಡ್ಗರ್ ಥರ್ಸ್ಟನ್, **ಕ್ಯಾಸ್ಟ್ ಅಂಡ್ ಟ್ರೈಬ್ಸ್ ಆಫ್ ಸೌತ್ ಇಂಡಿಯಾ, ವಾಲ್ಯೂಂ ೧**, ಪು.೨೦೮.

೧೩೪. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೨೦೦೫, **ಶಾಸನ ಪರಿಚಯ**, ಪು.೧೯.

೧೩೫. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೧೨೭.

೧೩೬. ಅದೇ, ಪು.೧೨೭.

೧೩೭. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ.(ಸಂ), ೧೯೯೯, **ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು, ಭಾಗ ೧**, ಪು.೫೬.

೧೩೮. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೭೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಸಂ.೧, ಪು.೨೫೬.

೧೩೯. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೧೨೮.

೧೪೦. ಎ.ಕ.X, Gd ೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೨೦.

೧೪೧. ಎ.ಕ.X, Sd ೮೨.

೧೪೨. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೧೯೮೨, **ಕರ್ನಾಟಕದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು,** ಪು.೧೧೩.

೧೪೩. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೭೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಸಂ.೧, ಪು.೨೪೮–೪೯.

೧೪೪. ಎ.ಕ.X, Gd ೧೮, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೪೬.

೧೪೫. ಎ.ಕ.X, Gd ೭೬.

೧೪೬. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೧೯೮೨, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೧೩.

೧೪೭. ಅದೇ, ಪು.೭೪.

೧೪೮. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೩೧.

೧೪೯. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೯, **ಬಾಣರಸರ ಶಾಸನಗಳು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೪೪.

೧೫೦. ನಾಗರಾಜು ಎಸ್.(ಸಂ), **ನಾಗಾಭಿನಂದನ,** ಪು.೨೫೭–೨೫೮.

೧೫೧. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೪೩.

೧೫೨. ಎಂ.ಎ.ಆರ್.೧೯೨೬–೧೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನ.

೧೫೩. ಎ.ಕ.X, Mb ೯೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೭೮೦.

೧೫೪. ಎ.ಕ.X, Sd ೩೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೮೭೦.

೧೫೫. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೫೧.

೧೫೬. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೧೯೮೨, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.XXIV.

೧೫೭. ಎ.ಕ.X, Bg ೧೮೨, ವೆಲಗಲಬುರೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೬ನೆಯ ಶತಮಾನ.

೧೫೮. ಎ.ಕ.X, ೨೨೬, ನೆನಮನಹಳ್ಳಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೬ನೆಯ ಶತಮಾನ.

೧೫೯. ಎ.ಕ.X, Gd ೧೮.

೧೬೦. ಎ.ಕ.X, Gd ೭೬.

೧೬೧. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೪೬.

೧೬೨. ಎ.ಕ.X, Gd ೪.

೧೬೩. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೮೮.

೧೬೪. ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ., ೨೦೧೦, **ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲ್**, ಪು.೨.

೧೬೫. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೪೧-೧೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭೪೬.

೧೬೬. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೨೬, ೧೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನ.

೧೬೭. ಎ.ಕ.X, Mb ೧೬೧, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೦.

೧೬೮. ಎ.ಕ.X, MB ೧೬೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೬೫೦.

೧೬೯. ಎ.ಕ.X, Sp ೧೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೫.

೧೭೦. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂ.೧೧, ೧೯೯೬, ಪು.೨೧೧.

೧೭೧. ಎ.ಕ.X, MB ೯೮ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೭.

೧೭೨. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೧೫೩.

೧೭೩. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ.೨೦೧೧, **ಸಮಾಧಿ-ಬಲಿದಾನ-ವೀರಮರಣ ಸ್ಮಾರಕಗಳು**, ಪು.೩.

೧೭೪. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೧೯೮೨, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨೭೭.

೧೭೫. ಅದೇ, ಪು.೨೩೩.

೧೭೬. ಎ.ಕ.X, Gd ೪೧, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೦.

೧೭೭. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂ.೧೧, ೧೯೯೬, ಪು.೨೧೧.

೧೭೮. ಎ.ಕ.X, Ct ೧೫೫.

೧೭೯. ಎ.ಕ.X, Mb ೧೨೯.

೧೮೦. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೪೧, ೧೫, ೧೭೪೬.

೧೮೧. ಎ.ಕ.X, Ct ೧೫೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೬೧೬.

೧೮೨. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೨೦೫.

೧೮೩. ಎ.ಕ.X, Gd ೪.

೧೮೪. ಸುಬ್ರಮಣ್ಯಯನ್ ಎನ್., ೧೯೭೬, **ಸಂಗಮ್ ರಾಜಕೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ,** ಪು.೧೫೫.

೧೮೫. ಅದೇ, ಪು.೧೫೬.

೧೮೬. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ೨೦೦೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೬೪.

೧೮೭. ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕರ್ನಾಟಕ, ಸಂ.೫೦-೩, ಹಲ್ಮಿಡಿ ಶಾಸನದ ಸಮವ್ಬಿಜ್ಜಾದರ್ ಮತ್ತು ಬಾಳ್ಗಮ್ಚಿ, ಪು.೨೯೪

೧೮೮. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೧೯೮೨, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೧೦.

೧೮೯. ಅದೇ, ೪೫.

ಅಧ್ಯಾಯ ಆರು

ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ

ಅಧ್ಯಾಯ ಆರು

ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ

ಮಾನವನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯು ಒಂದು. ಇದರ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ನಂಬಿಕೆ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಹಬ್ಬ-ಹರಿದಿನ ಮೊದಲಾದ ಆಚರಣೆಗಳು ವಿಸ್ತೃತ ರೂಪ ತಳೆದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಸರ್ಗನಿರ್ಮಿತ ವಸ್ತುಗಳು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದವು. ಕ್ರಮೇಣ ಇವುಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಮುಖ ಧಾರ್ಮಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮೂರ್ತಿ ರೂಪಕ್ಕಿಳಿಸಲಾಯಿತು. ಇವುಗಳಿಗಾಗಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ನಡೆಯಿತು. ಹೀಗೆ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಕಂಡ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಕಲೆ, ಕರಕುಶಲ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದವು. ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಉಗಮ, ವಿಕಾಸಗಳಿಗೆ ಮೂಲವಾಗಿದ್ದು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯ, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳ ಶೈಲಿ, ಸನ್ನಿವೇಶ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಒಡಮೂಡಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.[೧]

ದೇವಾಲಯಗಳು ಚರಿತ್ರೆಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿ ಮಾಧ್ಯಮಗಳಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಇವು ಮಾನವನ ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಕಾಲದ ವಿಭಿನ್ನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವಾಲಯ ಎಂದರೆ ದೇವರು ಇರತಕ್ಕ ಸ್ಥಾನ, ಎಡೆ, ಜಾಗ ಎಂದರ್ಥ.'[೨] ದೇವಾಲಯವು ಧಾರ್ಮಿಕ ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಭವ್ಯಪರಂಪರೆ ಇದೆ. ಮಾನವ-ದೈವ, ಇಹ-ಪರ, ವಾಸ್ತವಿಕ-ಆದರ್ಶ ಇವುಗಳ ಮಿಲನದ ಸಂಕೇತವೇ ದೇವಾಲಯ.[೩]

ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಕುರಿತು ಹಲವು ವಾಸ್ತುಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಮಯಮತ, ಮಾನಸಾರ, ಕಾಮಿಕಾಗಮ ಇನ್ನೂ ಹಲವು ಆಗಮಗಳು ಈ ಬಗ್ಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಸವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿವೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಹಲವು ರಾಜಮನೆತನಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡಿದ್ದು ಅವರ

ಕಾಲದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುರಚನೆಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಬಾಣ–ನೊಳಂಬರಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಗಂಗ, ಚೋಳ ಮುಂದೆ ವಿಜಯನಗರ, ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯ ರಚನೆ ಕಾಣಬಹುದು.

ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುವಾಗ ರಾಜವಂಶಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ಆ ರಾಜವಂಶದ ಕಾಲದಲ್ಲಾದ ವಾಸ್ತುವಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಒಂದು ರಾಜವಂಶ ವಾಸ್ತು ರಚನೆಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡುವಾಗ ಆ ರಾಜವಂಶಕ್ಕೇ ಸೀಮಿತವಾದ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ರಾಜವಂಶದ ಕಾಲದಲ್ಲಾದ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ವಾಸ್ತುವಿಗೆ ಬಳಸಿರುವ ಮಾಧ್ಯಮದಲ್ಲಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗಂಗರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೩೫೦ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೦೦ಳಕ್ಕೆ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇವರ ದೇವಾಲಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದರೆ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಗರ್ಭಗುಡಿ, ತೆರೆದ ಅಂತರಾಳ, ಯಾವುದೇ ದೇವಾಲಯವಾದರೂ ಅಗಲ ಮತ್ತು ಉದ್ದ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವುದು. ಕಡಿಮೆ ಅಲಂಕಾರ, ಬಹುತೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಊರ ಹೊರಗೆ ಇರುವುದು. ಶಿವದೇವಾಲಯಗಳಾದಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಅರ್ಕೇಶ್ವರ, ರಾಮೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪರಿಚಿತವಿರುತ್ತದೆ.

ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ವಾಸ್ತುರಚನೆ ಕುರಿತಂತೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಚೌಕಾಕಾರದ ಗರ್ಭಗೃಹ ಅಥವಾ ದೀರ್ಘ ಚತುರಸ್ರ ನವರಂಗ, ಅರ್ಧಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಂಭಗಳು ಮತ್ತು ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಭಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಮುಖಮಂಟಪ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನವರಂಗದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಂದಿಮಂಟಪವಿರುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತರವಾದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ವಿಮಾನವನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ನಂದಿಯ ದೇವಾಲಯ ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದ ಯಾವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೂ ಮೂಲವಿಮಾನ ಉಳಿದಿಲ್ಲ."[೪] ಇವರು ತಮ್ಮ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಲಂಕಾರಿಕ ಅಂಗಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಉಪಮೃದು ಮಾಧ್ಯಮದ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಭಿತ್ತಿ ಪಾದಗಳು, ಪೋತಿಕೆ, ಉತ್ತರ, ವಲಭಿ, ದ್ವಾರಬಂಧ, ಜಾಲವಾತಾಯನ, ಸ್ತಂಭ ಇಂತಹ ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಉಪಮೃದು ಮಾಧ್ಯಮವನ್ನು(ಬಸಾಲ್ಟ್) ಬಳಸಿ ಉಳಿದ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಕಣಶಿಲೆಯನ್ನೇ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ."[೫]

ಚೋಳರು ಶೈವರಾದುದರಿಂದ ಇವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಶೈವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ್ದಾಗಿವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇವರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮೂಲದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿರುವುದು, ಮಂದಬೆಳಕಿನ ಕೋಣೆ ಇದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ

ಅದರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಕೋಣೆ ಅಂತರಾಳ, ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬರುವ ಭಕ್ತರು ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳ. ಮುಂದೆ ನಂದಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂತರಾಳಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ನವರಂಗ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ದ್ವಾರಮಂಟಪ ಇರುತ್ತದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಮೇಲೆ ಎತ್ತರವಾದ ಶಿಖರವಿರುತ್ತದೆ. "ವಿಮಾನದ ಗೋಡೆ ಹಾಗೂ ನವರಂಗ ಅಥವಾ ಮುಖಮಂಟಪದ ಸಜ್ಜೆಯ ಮೇಲಂಚಿನಲ್ಲಿರುವ ಮುಂಚಾಚನ್ನು ಕಪೋತ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಗೋಡೆಯನ್ನೂ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಲು ನೆರವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಮಳೆ ನೀರನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲು ಇದು ನೆರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಮಾಡು."[೬] ಚೋಳರು ದೇವಾಲಯದ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾಗಿಯೂ ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಮಾನದ ಗೋಡೆಯನ್ನು ತುಂಬ ದೃಢವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಕರಿಕಲ್ಲು ಬಳಸಿದ್ದು ಒಂದು ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ನಾಗರಿಕತೆಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಇವರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸೃಷ್ಟಿಗಳಂತೆ ಬೃಹತ್ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ರಚನೆಗೊಂಡಿವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದುಂಟು. ಮತ್ತೊಂದು ಹೊಸ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಎಂದರೆ ಸಾಲುಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಹೊಸ ವಿಚಿತ್ರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮುಖಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಒಂಟಿ ಕೊಂಬಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯ ತಲೆ, ಎರಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಸೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲವು ದೇವಾಲಯಗಳ ವಿಕಾಸದಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಕಾಲಘಟ್ಟವೆನ್ನಬಹುದು. ಇವರು ತಮ್ಮ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಬಳಸಿದ ಮಾಧ್ಯಮ, ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಗಳು, ನಿರ್ಮಾಣ ಶೈಲಿ, 'ಹೊಯ್ಸಳಶೈಲಿ' ಎಂದೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗುರುತಿಸುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಶೇಷತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೋಪ್ ಸ್ಟೋನ್(ಕ್ಲೋರೇಟಿಕ್‌ಸಿಸ್ಟ್) ಬಳಕೆ, ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಗಣಿತ ಆಭರಣಗಳೇ ವಸ್ತ್ರಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿವೆ ಹಾಗೂ ಅಂಗಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಬದ್ಧತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಇವರ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಕೊಡುಗೆಯೆಂದರೆ ಉರುಟಣೆಯಿಂದ ತಿರುಗಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾದ ಸ್ತಂಭಗಳು ಹಾಗೂ ನಾಭಿಚ್ಛಂದ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಶಿಲೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಇವರು ಭುವನೇಶ್ವರಿಯ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಿದರು. ಹೊಯ್ಸಳರ ನಂತರ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿಯು ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿ ತಲುಪಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕಠಿಣ ಕಣಶಿಲೆ, ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆ ಬಳಕೆ ಹೆಚ್ಚಿತು. ರಾಯ ಗೋಪುರಗಳು, ಸಾವಿರದ ಕಂಬಗಳ ಮಂಟಪಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಇವರು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಲಂಕಾರಿಕ ಅಂಶಗಳು ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಏಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಖ್ಯಾತಿಗೆ ಅವರ ಕಾಲದ ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರು

ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದರು. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಆಶ್ರಿತರಾಗಿದ್ದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪತನಾನಂತರ ಅವರ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ಕ್ರಮ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕಾಪಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ವೈಭವವಿರದಿದ್ದರೂ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಶೈಲಿಯನ್ನು "ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಶೈಲಿ"[೭] ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಪಲ್ಲವರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಗೊಂಡ ಈ ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿ ಇವರ ನಂತರ ಆಳಿದ ರಾಜವಂಶಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಕಾಸವಾಯಿತು. ಚೋಳರು ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಶೈಲಿ ಉನ್ನತಿಯ ಶಿಖರವನ್ನು ತಲುಪುವುದರ ಮೂಲಕ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡವು.

ನಂತರ ಬಂದ ರಾಜಮನೆತನಗಳಾದ ಮೊಗಲರು, ಆದಿಲ್‌ಶಾಹಿ, ಮರಾಠ, ಮೈಸೂರಿನ ಒಡೆಯರ್, ಹೈದರ್ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪು ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದರ್ಗಾ-ಮಸೀದಿ, ಕೋಟೆ-ಕೊತ್ತಲಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಲಾಯಿತಾದರೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಲಿಲ್ಲ. ಕ್ರೈಸ್ತಧರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮಿಷನರಿಗಳು, ಚರ್ಚುಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ತಲೆ ಎತ್ತಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬಂದಿತು.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಬಾಣರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರವರೆಗೂ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಇಂಥದ್ದೇ ರಾಜಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಕಂಭಗಳು, ಶಿಖರ, ಗರ್ಭಗುಡಿ ಮುಂತಾದ ಬಿಡಿಭಾಗಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಶೈಲಿಯು ಬಹುಪಾಲು ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಯನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಒಟ್ಟು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುರಚನೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಈ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾಗಿರುವ ಅಸಂಖ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗುವ ಅನೇಕ ಸಂಗತಿಗಳು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿವೆ. ರಾಜರು, ಅವರ ಮನೆತನ, ಪ್ರಧಾನರು, ಅಮಾತ್ಯರು, ಗಣ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಇಲ್ಲವೇ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿರುವ ಪೂಜಾಸ್ಥಳಗಳು ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿನ ಸಮುದಾಯಗಳು ಅವರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಭಿರುಚಿಗಳನ್ನು ಆದರಾಭಿಮಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತವೆ.

ದೇವಾಲಯಗಳು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಜನರ ನಡವಳಿಕೆಗೆ ನೀತಿಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತವು. ಆ ನೀತಿಸಂಹಿತೆಗಳು ವೈದಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ ವೈದಿಕ ಆದರ್ಶಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. "ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ

ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣೆ ದೊರೆತದ್ದು ಲಕುಲೀಶ ಪಾಶುಪತ ಶೈವ ಗುರುಗಳಿಂದ. ದೇವಾಲಯಗಳ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೆ ಮಠಗಳೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡವು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೭ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚೆಗೆ ಮಠಗಳು ದೇವಾಲಯಗಳು ಅಂಗಸಂಸ್ಥೆಗಳಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡವು."[೮] ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳ ಅನ್ವಯ ಸುಮಾರು ೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಮಠಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡವೆಂದು ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ (೧೫)ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬಂದಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬ ಅಂಶ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗೂಳೂರಿನಲ್ಲಿರುವ ನಿಡುಮಾಮಿಡಿ ಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ ಮಠ ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶೈಲದಿಂದ ಬಂದ ಚಂದ್ರಗುಂಡ ದೇಶಿಕೇಂದ್ರರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪಾಪಾಗ್ನಿ ಮಠ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಪಾಪಮಾಂಬ ಮತ್ತು ವೀರ ಭೋಜಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆ.

ನೆರೆಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ತಾಲೂಕಿನ (೪೯)ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತಿರುವಾಳೇಶ್ವರಂ ಮುಡಿಯಾರ್ ದೇವಸ್ಥಾನವು ವಾಸ್ತುಶಾಸ್ತ್ರದ ಪದ, ಪಂಚಾಂಗವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡಿರುವುದು ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ (೮೮) ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಪಂಚಾಂಗ' ಎಂಬ ಪದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಪಂಚಾಂಗವೇ ಮೂಲ ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. "ತಿರುಕ್ಕೊಯಿಲ್ ಅಧ್ಯಯನವು ಪಂಚಾಂಗಸಹಿತ ಉಪನಾದಿ(ಸ್ತೂಪಿ), ಪರಾಗಣ(ತಿಂ) ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಒಟ್ಟು ಐದು ಅಂಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಉಪಾನ(ತಳಹದಿ), ಭಿತ್ತಿ(ಗೋಡೆ), ಪ್ರಸ್ತರ(ಕಾರ್ನಿಸ್ ಅಂಚು), ಶಿಬಿರ–ಕೊನೆಯ ಹಂತ, ಇದರಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಂಗ ಐದು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಿದ್ದು ಅದರಂತೆ ತಳಹದಿ ಅಂದರೆ ಉಪಾನ, ಜಗತಿ, ಕುಮುದ, ಕಂಠ ಮತ್ತು ಕಪೋತಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ."[೯]

ವಾಸ್ತು: 'ವಾಸ್ತು' ಎಂಬ ಪದವು ಭೂಮಿ, ಪ್ರಾಸಾದ(ಪ್ರಾಕಾರ), ಯಾನ ಮತ್ತು ಶಯನ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿರುವ ಮನೆ, ಸೌಧ, ಆಲಯ ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟಡ/ರಚನೆಗಳನ್ನು ವಾಸ್ತು ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವ, ಗಂಧರ್ವ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ವಾಸಸ್ಥಳಗಳು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಗೃಹಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.[೧೦] ಗಟ್ಟಿಯಾದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ವಾಸ್ತು(ನಿವೇಶನ)ವಿನ ಮೇಲೆ ರಚನೆಗೊಂಡ ಎಲ್ಲ ವಾಸಯೋಗ್ಯ ರಚನೆಗಳೂ ವಾಸ್ತುರಚನೆ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಗೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮಾತ್ರ ವಾಸ್ತುರಚನೆಗಳಾಗಿ ಕಣ್ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಸ್ತೂಪ, ಚೈತ್ಯ, ವಿಹಾರ, ಬಸದಿ, ಮಸೀದಿ, ಚರ್ಚು, ಬುರುಜು, ಕೋಟೆ ಹಾಗೂ ಮನೆಗಳಂತಹ ಎಲ್ಲ ನಿರ್ಮಿತಿಗಳು ವಾಸ್ತುರಚನೆಗಳೇ ಆಗಿವೆ.[೧೧] ಇದು ಮಾನವ ಸಮುದಾಯದ ವಿಕಾಸವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಲೆಮಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಾನವ ಒಂದು ಕಡೆ ನೆಲೆ ನಿಂತು, ಸಂಘಜೀವನವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ದಂದಿನಿಂದ ಅಂದಿನಿಂದ ತನಗಾಗಿ, ತನ್ನವರಿಗಾಗಿ ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ. ಸುತ್ತ ಗೋಡೆ, ಅದರ ಮೇಲೆ ವಿವಿಧ ಆಕಾರದ ಮುಚ್ಚಿಗೆ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಲು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಗಾಳಿ, ಬೆಳಕು ಬರಲು ಕಮಾನು ತೆರೆವು, ಹೀಗೆ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮನೆ ರೂಪುಗೊಂಡಿತು. ಇದು ವಾಸ್ತುರಚನೆಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಹೆಜ್ಜೆಯಾಯಿತು.[೧೨]

ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೬ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧಧರ್ಮಗಳು ಉದಯವಾದ ನಂತರ ಭಾರತದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ರೂಪುರೇಷೆಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದವು. ಈ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ತೂಪ, ಚೈತ್ಯಾಲಯಗಳು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಟ್ಟಡ ವಾಸ್ತುವಿಗೆ ಆರಂಭದ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲೂ ಈ ರೀತಿಯ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದವು. ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಡ ರೂಪದ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮರ, ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಾಗಿ ಕಲ್ಲನ್ನು ಬಳಸಿ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕದಂಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.[೧೩] ಕ್ರಿ.ಶ. ೩ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರವರೆಗಿನ ಅವಧಿಯವರೆಗೆ ವಾಸ್ತುರಚನೆಯ ಉಗಮ ಮತ್ತು ವಿಕಾಸದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಇವರು ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ಶಿಲೆ, ಕಣಶಿಲೆ, ಮರಳು, ಸುಣ್ಣಶಿಲೆ(ಅಗ್ನಿಶಿಲೆ) ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತು ಕಲೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತೆ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಷ್ಠಾನ: ಉಪಪೀಠ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಕೆಳರಚನೆ. ಉಪಪೀಠಕ್ಕೆ ಷಡ್ವರ್ಗಗಳ ಎಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದರ ರಚನೆ ಐಚ್ಛಿಕ. ಆದರೆ ಪದ್ಮಸಂಹಿತೆಯು ಎಲ್ಲ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪೀಠ ಇರಬೇಕು ಎಂದು ನಿರ್ಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ.[೧೪] ಇದರ ರಚನೆಯು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ರಕ್ಷಣೆ, ಸೌಂದರ್ಯ ಹಾಗೂ ಔನ್ನತ್ಯದ ಘನತೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ. ಉಪಪೀಠದ ನಂತರ ದೇವಾಲಯದ ಆದ್ಯಂಗವೆನಿಸಿದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರಚನೆ ಇದೆ. ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನೆಲದ ಮಟ್ಟದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿರುವ, ಗೋಡೆಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಭಾಗ, ಷಡ್ವರ್ಗ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮತ್ತು ಉಪಪೀಠವು ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಟ್ಟಡದ ಎತ್ತರ ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಉಪಪೀಠ ಹಾಗೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಎರಡನ್ನೂ ರೂಪಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ದೇವಾಲಯದ

ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಭದ್ರವಾಗಿ ರಚಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಜಗತಿ, ಪದ್ಮ, ಕುಮುದ, ಕಪೋತ, ಕಂಪ-ಗಳ-ಕಂಪ ಎಂಬ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳು 'ಪಾದಬಂಧ' (ಜಗತಿ, ತ್ರಿಪಟ್ಟ, ಕುಮುದ, ಕಂಪ, ಗಳ, ಕಂಪ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ) ಮತ್ತು 'ಪ್ರತಿಬಂಧ'(ಜಗತಿ, ವೃತ್ತ, ಕುಮುದ, ಕಪೋತ, ಪಟ್ಟಿಕೆ, ಕಂಪ, ಗಳ, ಕಂಪ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿ) ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಪಾದಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಪ್ರಾಚೀನ ತಮಿಳು ಮತ್ತು ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ತಮಿಳು ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ಗಂಗರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಹೊರ ಅಂಚು ಅನೇಕ ಹಿಂಬಣಿ-ಮುಂಬಣಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ನಂದಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ತಳವಿನ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಎತ್ತರವಾದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದು, ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಅಚ್ಚುಪಟ್ಟಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ವಿವಿಧ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಾಲುಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ರಂಗಸ್ಥಳದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದಿಕ್ಕಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಸುಭದ್ರಗಳಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಗಳಿವೆ. ತಳಪಾಯದ ಉದ್ದಮುಖದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರತಿಭದ್ರವೂ ಪ್ರತಿಕರ್ಣವೂ ಇದೆ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವ, ಪಶ್ಚಿಮ ಮುಖಗಳು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರತಿಭದ್ರಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ. ತಳಪಾಯದ ಹಿನ್‌ಸರಿತಗಳು ಬಹಳ ಕಿರಿದಾಗಿದ್ದು ಇದರಿಂದ ಮುನ್‌ಸರಿತಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ.

ಭಿತ್ತಿ: ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲ್ಭಾಗವೇ ಭಿತ್ತಿ. ಇದು ಷಡ್ವರ್ಗ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದು. ಇದು ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರಸ್ತರದ ನಡುವೆ ಇರುವುದು. ಮೂಲದೇವರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಇದರ ವಿನ್ಯಾಸವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಾನಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ "ಆಯತ-ಚೌಕ-ವೃತ್ತ-ಗಜ ಪೃಷ್ಠಾಕಾರವನ್ನು"[೨೫] ಹೊಂದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳು 'ಶೈವಕುಡ್ಯ'(ಕಲ್ಲಿನಿಂದ)ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಿತ್ತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಜೋಡಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಆದರೆ ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭಿತ್ತಿಯ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಉದ್ದವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಯಸ್ತಂಭ, ಪಂಜರಕೋಷ್ಠ, ಅರೆಗಂಭ, ಕೋಷ್ಠಗಳು, ಜಾಲಕ ಮೊದಲಾದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ಭಾಗಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವಾಗ ದಪ್ಪಗಿರುವ ಕಲ್ಲನ್ನು ಬಳಸಿ, ಬೇಕಾಗಿರುವ ಆಕೃತಿಯ ರೇಖಾಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಉಳಿದ ಭಾಗವನ್ನು ಭಿತ್ತಿಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಉಬ್ಬಿರುವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಂಭ ಪಂಜರ, ಕೋಷ್ಠ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು ರಚನೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಲವಾತಾಯನಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವಾಗ ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ಕಲ್ಲನ್ನು ಬಳಸುವ ಪರಿಪಾಟವು ನೊಳಂಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ದೇವಕೋಷ್ಠ: ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತಗೊಂಡಿರುವ ಗೂಡುಗಳಾಗಿವೆ. ದೇವಕೋಷ್ಠ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗರ್ಭಗುಡಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ಮಂಟಪಗಳ ಹೊರಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗೂಡುಗಳಾಗಿವೆ/ರಚನೆಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ತಂಭಗಳು ಮತ್ತು ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿಖರಾಲಂಕರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಇವು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವಾಲಯದಂತೆ ತೋರುತ್ತವೆ. ನಿಶ್ಚಿತ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೂಲದೇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಇಡಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇವು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬುರುಡುಗುಂಟ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯ, ಸೆಟ್ಟೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಲ್ಲ.

ಕಪೋತ: ಪ್ರಸ್ತರದಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಗ ಕಪೋತ; ಎಂದರೆ ಪಾರಿವಾಳ. ಈ ಅಂಗ ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಪಾರಿವಾಳದ ತಲೆಯಂತೆ ಕಾಲುವೃತ್ತಾಕಾರದ ಇಳಿಜಾರಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಅಂಗಕ್ಕೆ 'ಕಪೋತ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ವಲ್ಲಭಿ(ವಾಜನ ಮತ್ತು ಕಪೋತಗಳ ನಡುವಿನ ಇಳಿಜಾರಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾನ)ಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಭಾಗದಂತೆ ಕಪೋತವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಮೇಲಿಂದ ಬಿದ್ದ ನೀರು ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳದಂತೆ ತಡೆಯಲು ಇದನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿನ ಈ ಕಪೋತ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿರಹತ್ತಿರವಾದ ಕೂಡುಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಇರುವ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಈ ಭಾಗವು ಜೋಡಿ–ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಕಂಡರಿಸಿದ ನಾಸಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಜೋಡಿ ನಾಸಿಗಳನ್ನು 'ನೇತ್ರನಾಸಿ' (ಕಪೋತ+ಕ್ಷುದ್ರ ನಾಸಿ ಜೊತೆಯಾಗಿರುವುದು)ಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ನಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡುಗಳ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕೀರ್ತಿಮುಖ ಮತ್ತು ಅದರ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಬರುತ್ತಿರುವ ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಕಪೋತದ ಮೇಲಿನ ವಾಜನವೂ ಸಹ ಸಿಂಹ, ಹಂಸ, ಆನೆ, ಮನುಷ್ಯಾಕೃತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳ ಸಾಲನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಸ್ತರ: ಷಡ್ವರ್ಗ ರಚನೆಯ ಮೂರನೇ ಅಂಗ. ಪ್ರಸ್ತರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ, ವಾಜನ, ವಲಭಿ, ಕಪೋತ, ಆಲಿಂಗ, ಆಂತರಿತ, ಪ್ರತೀ ಮತ್ತು ವಾಜನ ಈ ಅಂಗಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇರುವವು.[೧೬] ಕಪೋತವು ಪ್ರಸ್ತರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಗ. ಪ್ರಸ್ತರದ ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಗ ಉತ್ತರ. ನೈಜ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇದು ಎರಡು ಕಂಬಗಳ ನಡುವಿನ ಅಂತರಕ್ಕೆ ಆಸರೆಯಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ತೊಲೆ. ಭಿತ್ತಿಯ ಬಹುಪಾಲು ವಾಸ್ತು ಅಲಂಕರಣೆಗಳು ನೈಜವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಕೂಡ ಬಹುಪಾಲು ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅಲಂಕರಣಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ನಂದೀಶ್ವರ, ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಮಂಡಲವಲ್ಲೀ ಮಂಡಲ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸುಂದರವಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಸ್ತರವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಸ್ತರದ ಮೇಲ್ಭಾಗ

ಅದರ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಇತ್ತೀಚಿನ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಗಾರೆ ಮತ್ತು ಸಿಮೆಂಟಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಿಖರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತಳದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪ್ರಸ್ತರದ ಮೇಲ್ತುದಿಯವರೆಗೂ ವೃತ್ತಾಯತಾಕಾರದ ವಿನ್ಯಾಸ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಗ್ರೀವ: ಷಡ್ವರ್ಗ ರಚನೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಗ. ಇದನ್ನು ಕಂದರ, ಕಂಠ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದು ಪ್ರಸ್ತರ ಮತ್ತು ಶಿಖರದ ನಡುವಿನ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ನಡುವೆ ಗ್ರೀವವು ಕುತ್ತಿಗೆಯಂತೆ ಒಳಸಂದಿರುವುದು. ಗ್ರೀವದ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಷ್ಠಗಳಿದ್ದು(ಗೂಡು), ಅದರಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ಕೋಷ್ಠಗಳಿಗೆ ಗ್ರೀವ ಕೋಷ್ಠಗಳೆಂದೂ, ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ಗ್ರೀವ ದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರು.[೧೭] ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ದೇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಾಹನವು ಶಿಖರದಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದು ಶಿಲ್ಪಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಗ್ರೀವದ ಕೆಳಗೆ, ಫಲಕದ ಮೇಲೆ ಅದರ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲೂ, ಮೂಲದೇವರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಿಂಹ, ನಂದಿ, ಗರುಡ ಮುಂತಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿರುತ್ತವೆ. ನಂದಿಯ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿಯ ಶಂಕರಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗ್ರೀವದ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶಿಖರ: ಇದು ಗ್ರೀವ ಮತ್ತು ಸ್ತೂಪಿಯ ನಡುವೆ ಗುಮ್ಮಟದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಷಡ್ವರ್ಗ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಂಗ. ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಇದು ಕರ್ಣಕೂಟವೇ. ಆದರೆ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದು. ದೇವಾಲಯಗಳ ಶೈಲಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಲ್ಲಿ ಶಿಖರವೇ ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿರುವುದನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಶಿಖರದ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾನಾಸಿ, ಭದ್ರನಾಸಿ, ಲಲಾಟನಾಸಿ ರಚನೆ ಹಾಗೂ ಎಲೆ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಅಲಂಕಾರವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ದೇವಾಲಯದ ತಳವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳ ಶಿಖರ ಭಾಗವು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿರು(ಬ್ರಹ್ಮಛಂದ ಶಿಖರ)ವುದನ್ನು ನಂದಿಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಬುರುಡುಗುಂಟ, ಸುಗಟೂರಿನ ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಸ್ತೂಪಿ: ಶಿಖರದ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಕುಂಭಕ್ಕೆ ಸ್ತೂಪಿ(ಕಲಶ) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು 'ಘಟಕುಂಭ'[೧೮] ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಇದು ಷಡ್ವರ್ಗಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಮತ್ತು ಕಡೆಯದಾಗಿದೆ. ಕಲಶ ಅಥವಾ ಸ್ತೂಪಿ ಎಂದರೆ ಅನುಗ್ರಹದ ಸಂಕೇತವೆಂದು ಪ್ರಸಾದ ಮಂಡನ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಒಕ್ಕಣೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿದ್ದ ಹೆಸರು ಕಾಮಕುಂಭ(ಬಯಕೆಯ ಮಡಕೆ) ಎಂದು.[೧೯] ಕಲಶಗಳಿಗಾಗಿ ತಾಮ್ರದ ಕೊಡ, ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಬಂಗಾರದ ಮೆರುಗನ್ನು ಹಾಕಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಆಗಮ ಗ್ರಂಥಗಳು ತಾಮ್ರದ ಕಲಶಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ವಿಮಾನದ ಮೇಲಿರುವ ಕಲಶವೂ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿಟ್ಟಿರುವ ಗರ್ಭದ ಕಲಶದಂತೆ, ಕೊಡ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನೂ, ಚೈತನ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ನವರತ್ನಗಳನ್ನು ತುಂಬಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಲಶದ ಆಕಾರವು ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು, ದೀಪ, ಕೊಡದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಇದರ ರಚನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬುಡಮೇಲಾದ ಮರದ ಸಂಕೇತವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗರ್ಭಕ್ಕೂ ಇದಕ್ಕೂ ಸಾದೃಶ್ಯವಿದೆ[೨೦] ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬುರುಡುಗುಂಟ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಏಳು ಹಂತದ ವಿಮಾನ ಗೋಪುರ ಕದಂಬನಾಗರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಸ್ತೂಪಿಯ ಭಾಗವು ನಾವೀನ್ಯತೆ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮಿಶ್ರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ನಂದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಲೋಹದ ಹೊದಿಕೆ ಇರುವ ಸ್ತೂಪಿಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇದು ದುಂಡಾಗಿದ್ದು ದೇವಾಲಯದ ಒಟ್ಟು ವಿನ್ಯಾಸ ಅಥವಾ ಶಿಖರದ ಆಕಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೂ ಇರಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಜಾಲವಾತಾಯನಗಳು: ದೇವಾಲಯದ ಒಳಗಡೆ ಗಾಳಿ ಬೆಳಕಿಗಾಗಿ ಈ ಜಾಲವಾತಾಯನಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗ, ಅಂತರಾಳ, ಅರ್ಧಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣ ಪಥಗಳ ಭಿತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಜಾಲಾವಾತಾಯನಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರೇಖಾವಿನ್ಯಾಸ, ಮಾನವನಾಕೃತಿಯನ್ನು ಹೋಲುವ ವಿನ್ಯಾಸ, ಧಾರ್ಮಿಕ ವಸ್ತು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇವುಗಳ ಕಂಡರಿಕೆ ನಿರ್ಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಹಸಿರುಮಿಶ್ರಿತ ನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ ಅಗ್ನಿಶಿಲೆಯನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದು, ಇದು ಕೆತ್ತನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಕಲಾಕೃತಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾದ ಮೆರುಗು ಮತ್ತು ಲೋಹದ ಹೊಳಪನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ರೇಖಾವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ೫ ವಜ್ರಾಕೃತಿಯ ರಂಧ್ರಗಳುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕು ಜಾಲ ವಾತಾಯನಗಳು ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆಯ ಸೆಟ್ಟೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮಾನವ ನಾಕೃತಿಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಜಾಲವಾತಾಯನಗಳು ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದ ಉತ್ತರ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಗುಜ್ಜಾರಿಗಳು, ಮೂರು ಸಾಲುಗಳಿದ್ದು ಸಾದಾ ಪಟ್ಟಿಯೊಂದರಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ವಸ್ತುವಿಷಯ ತಿಳಿಸುವ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವ, ನಟರಾಜ, ಮಹಿಷ ಮರ್ದಿನಿ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ಹಾಗೂ ಹಲವು ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜಾಲವಾತಾಯನ ಗಳು ನಂದಿಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಜಾಲವಾತಾಯನದಲ್ಲಿ ನಟರಾಜನ "ಮೂರ್ತಿ ಲಲಿತ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಬಲಗೈಯಿಂದ ಕೇಶಬಂಧ ಮತ್ತು ನಿತಂಬ ಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತ ಎಡಗೈಯಿಂದ ಕರಿಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಾಲನ್ನು ಉದ್ಘಟ್ಟಿತ ಮಾಡುವುದು ಹೀಗೆ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲೂ ಮಾಡುವುದು."[೨೧] ಅಷ್ಟಭುಜ ಶಿವನ ಬಲಭಾಗದ ಪ್ರಧಾನ ಹಸ್ತವು ಗಜಹಸ್ತ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಎಡಹಸ್ತವು ಆಶೀರ್ವಾದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು

ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಡಮರುಗ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಗಂಟೆ, ಪಾಶ ಮುಂತಾದವುಗಳಿವೆ. ಅಪಸ್ಮಾರನ ತಲೆಯು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸುವಂತೆ ತುಳಿದು ನಿಂತು ನೃತ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶಿವ ರುದ್ರಭೀಕರನಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಸುಖನಾಸಿಯ ದಕ್ಷಿಣದ ಜಾಲವಾತಾಯನದಲ್ಲಿ ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿರುವ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ವಿವಿಧ ಭಂಗಿಗಳ ಗುಜ್ಜಾರಿಗಳ ಮತ್ತು ಉತ್ತರದ ಕಡೆ ನವಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣ ಜಾಲವಾತಾಯನದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಭುಜಳಾದ ಮಹಿಷಮರ್ದಿನಿ ಕೋಣನ ತಲೆಯನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ರಚನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಇದೇ ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮತ್ತೊಂದು ರಚನೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ನಾಗರಗಳು. ಇದನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ನಾಗಬಂಧ ಜಾಲಕವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತವೆ. ರಂಗಸ್ಥಳದ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಗಬಂಧ ರೀತಿಯ ಅಪರೂಪದ ಜಾಲವಾತಾಯನವಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ಜಾಲಕಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಹೀಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಜಾಲವಾತಾಯನಗಳು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ವಿಶೇಷತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹ: ಇದು ದೇವಾಲಯದ ಮೂಲ-ಮುಖ್ಯಭಾಗ. ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಯಾವ ದೇವರಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆಯೋ ಆ ಮೂಲ ಬಿಂಬ(ಮೂರ್ತಿ)ವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಪ್ರಾಸಾದ, ಮೂಲಪ್ರಾಸಾದ ಎಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ. ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮ ಇದನ್ನು ದೇವ(ತಾ)ಮಂಟಪ[೨೨]ಎಂದಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೂಲಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಚೌಕಾಕಾರ ಅಥವಾ ಆಯತಾಕಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಶಿವಾಲಯವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಕಾರ ಅಥವಾ ಗಜಪೃಷ್ಠಾ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆಯತಾಕಾರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಹುಪಾಲು ದೇವಾಲಯಗಳು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಇತರೆ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಇವೆ. ನಂದಿ ಯೋಗ(ನಂದೀಶ್ವರ), ಭೋಗ, ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಗಡಿದಂ, ಆಲಂಬಗಿರಿ, ತಲಕಾಯಲಬೆಟ್ಟದ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದರೆ, ಚಿಕ್ಕದಾಸರ ಹಳ್ಳಿಯ ಬ್ಯಾಟರಾಯಸ್ವಾಮಿ, ಯಗವ ಕೋಟೆಯ ವೆಂಕಟರಮಣ, ಚಿಂತಾಮಣಿ ಕಸಬಾ ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ, ಕೈವಾರದ ಭೀಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಅಮರನಾರಾಯಣ, ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖ ವಾಗಿಯೂ, ಪಟ್ರೇನಹಳ್ಳಿಯ ವೇಣುಗೋಪಾಲ, ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯಗಳು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಏಕಕೂಟವಾಗಿದ್ದು, ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕಿಗೂ ಇರುವುದು ಅಲ್ಲಿನ ಅನುಕೂಲ ಮತ್ತು ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎನ್ನುವ

ನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷ ಎನ್ನಬಹುದು. ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ಗೋಡೆಯ ಹೊರ ಮುಖದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಬದ ಸಾಲಿನ ಕೈಸಾಲೆ. ಈ ಕೈಸಾಲೆಗೆ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಂಗಣದಿಂದ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಬಹುದೇ ಹೊರತು ದೇವಾಲಯದ ಒಳಭಾಗದಿಂದ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿಯ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಸುತ್ತಲಿನ ತೆರೆದ ಕೈಸಾಲೆ ಇರುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷವೆನ್ನಬಹುದು.

ಅರ್ಧಮಂಟಪ: ಇದು ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಅಂಗವಾಗಿ ಅದರ ಮುಂದೆ ಇರುವುದೇ ಅರ್ಧಮಂಟಪ. ಇಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು, ನೈವೇದ್ಯದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುವುದು. ಉತ್ಸವದ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಇಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಇದು ಗರ್ಭಗುಡಿಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಅಥವಾ ಅದರಷ್ಟೇ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದು. ಇದರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಡ ಅಥವಾ ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ತಂಭಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಕಂಬ ಮತ್ತು ವಿನಾತಾನಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿ ಅಲಂಕೃತ ಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ನಂದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಂಬಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅರ್ಧಮಂಟಪವಿದೆ. ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆಯ ಸೃಷ್ಟೀಶ್ವರ, ಯಗವಕೋಟೆ, ವೆಂಕಟರಮಣ, ರಂಗಸ್ಥಳ, ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಅಂತರಾಳ ಅಥವಾ ಸುಕನಾಸಿ: ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅರ್ಧಮಂಟಪವನ್ನು ಸೇರಿಸುವಂತೆ ಅಂತರಾಳವನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಅವಶ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಪ್ರವೇಶದಂತೆ ಕಟ್ಟಬಹುದೆಂದೂ ಅದರ ಮುಂದೆ ಮುಖಮಂಟಪವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮಯಮತವು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೨೩] ಇದನ್ನು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥ ಅಂತರಾಳವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಮೂಲದೇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಇದು ಚೌಕ ಅಥವಾ ಆಯತಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಸುತ್ತ ಭಿತ್ತಿ ಇರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ಸ್ತಂಭಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಪಾಲು ದೇಗುಲಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ಅರ್ಧಮಂಟಪಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ತಜ್ಞರ ಅಭಿಮತ. ಅದರೂ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಹೊರತಾಗಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ತಿರುವೆಂಗಳನ ಆಲಯದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ರಚನೆಗಳಿರುವುದು ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಹ. ಈ ರೀತಿಯ ರಚನೆಯನ್ನು ರಂಗಸ್ಥಳ, ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ರಂಗಸ್ಥಳದ ಅಂತರಾಳ ದುರಸ್ತಿಯಾಗಿ ಅದರ ಮೂಲಭಿತ್ತಿಯ ಲಕ್ಷಣವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರೆಯಾಗಿದೆ. ಮೂಲದೇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ.

ನವರಂಗ: ಇದು ಅರ್ಧಮಂಟಪ ಅಥವಾ ಅಂತರಾಳದ ಮುಂದಿನ ಮಂಟಪವಾಗಿದೆ. ಭಗವಂತನಿಗಾಗಿ ಸಂಗೀತ ಹಾಡಿ, ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲೆಂದು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಇದಕ್ಕೆ 'ನೃತ್ಯ ಮಂಟಪ'ವೆಂದೂ ಹೆಸರು.[೨೪] ಇದು ದೇವಾಲಯದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ರಚನೆಯಾಗಿದ್ದು ಚೌಕಾಕಾರ

ವಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಆಯತಾಕಾರವಾಗಿರುವುದೂ ಉಂಟು, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಿರುವುದು. ಈ ರೀತಿಯ ರಚನೆ ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಭಾಗ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹೆಚ್ಚು ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡಿರುವ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, ನಾಲ್ಕು ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ನಾಲ್ಕು ಸ್ತಂಭಗಳಿರುತ್ತವೆ. ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡ ದ್ವಾರವಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನವರಂಗ ಎಲ್ಲಾ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಖಮಂಟಪ: ಇದು ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದ ಮುಂಭಾಗದ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ನೃತ್ಯಮಂಟಪದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗ. ಮುಖಮಂಟಪವನ್ನು ಅಗ್ರಮಂಟಪ ಎನ್ನುವರು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ ಮುಖಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ತಂಭಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತೆರೆದ ಮಂಟಪದಂತಿರುವುದಾದರೂ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ದ್ವಾರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಮುಖಮಂಟಪಗಳ ಚಾವಣಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಮಂಡಲ, ಪದ್ಮಛತ್ರ, ಘಂಟ ಸಂವರಣ ಮುಂತಾದ ರಚನೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಮಂಟಪಗಳ ಮೇಲೆ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಕೈಪಿಡಿಗೋಡೆ ಇರುವುದು. ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪಾತಾಳಾಂಕಣದ ಮುಂಭಾಗ ಅಂಕಣಗಳ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಮಹಡಿಯಿದೆ. ಈ ಮಹಡಿಯು ಒಂದಂಕಣ ಆಳವಾಗಿದ್ದು, ಪಾತಾಳಾಂಕಣದಷ್ಟೇ ಅಗಲವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯ ರಚನೆಯನ್ನು ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಆದರೆ ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮಹಡಿಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪೂಜಾವಿಧಿಗಳು, ಆಶಯ ಮತ್ತು ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳು ಬೆಳೆದಂತೆ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ರಚನೆಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ನಂದಿಮಂಟಪ, ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪ, ಉತ್ಸವಮಂಟಪ ಮೊದಲಾದವು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ನಂದಿಮಂಟಪ, ಕಲ್ಯಾಣ ಮಂಟಪ, ಉತ್ಸವಮಂಟಪ ಮೊದಲಾದವು.

ಮಂಟಪಗಳು: ದೇವಾಲಯ ರಚನೆಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ವಾಸ್ತುರಚನಾಶಾಸ್ತ್ರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಂಟಪ ಶಬ್ದ ಒಂದು ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದ.[೨೫] ಆಧಾರ ರೂಪವಾಗಿರುವ ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಅದರ ಮೇಲೆ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಕಂಬಗಳು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಸ್ತರ(ಮೇಲ್ಭಾಗವಾಗಿ) ಇದು ಮಂಟಪದ ರಚನೆ. ದೇವರಿಗಾಗಿ ಸಂಗೀತ ಹಾಡಿ, ನೃತ್ಯ ಮಾಡಲು ಇರುವ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ನೃತ್ಯಮಂಟಪವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ನೃತ್ಯಮಂಟಪ ರೀತಿಯ ಮಂಟಪವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಾನಸಾರವು[೨೬] ಹೇಳಿದೆ ಹಾಗೂ ಇದನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಕೊನೆಯ ಮಂಟಪವೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದೆ. ಈ ಮಂಟಪವನ್ನು ವಾಯವ್ಯ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳ ನಡುವೆ ರಚಿಸಬೇಕೆಂದಿದೆ. ದೇವಾಲಯಗಳು ಕೇವಲ ಧಾರ್ಮಿಕ

ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿರದೆ ಸಮಾಜೋ–ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ಕೇಂದ್ರಗಳಾದವು. ದೇವರ ಸೇವೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಭಾಗವಾಗಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮನೋರಂಜನಾ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ದೇವರ ಮುಂದೆ, ಹಜಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಲು ಪ್ರಾರಂಭವಾದವು. ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಅನುವಾಗಲು ದೇವಾಲಯದ ತಳವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳಾದವು. ದೇವಾಲಯದ ಬಲಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ ಸುತ್ತಲೂ ತೆರದ ಕಲ್ಯಾಣ ಮಂಟಪ, ವಾಹನ ಮಂಟಪ, ವಸಂತ ಮಂಟಪ, ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳ ವಸತಿಗೆ ಉದ್ದುದ್ದವಾದ ಕೈಸಾಲೆಗಳು, ಉಗ್ರಾಣಗಳು, ಯಾಗಶಾಲೆ, ಪಾಕಶಾಲೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದಿಂದ ದೇವಾಲಯ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ವಾಸ್ತು ಸಂಕೀರ್ಣವಾಗಿ ಬದಲಾಯಿತು.

ದೇವರ ಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವ ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ಸೇವೆಗಳಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕಲಾತ್ಮಕ ವಿಶಾಲ ಮಂಟಪ. ಇದು ಸುತ್ತಲೂ ತೆರೆದಂತಿರುತ್ತದೆ. ಮಂಟಪ ಅನೇಕ ಸಾಲಂಕೃತ ಕಂಬ ಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಕ ಚಾವಣಿಯ ಅಂಕಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯ ಅಂಕಣಕ್ಕೆ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದು ವಿಶೇಷವಾದ, ಅದ್ಭುತವಾದ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮಂಟಪವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ದೇವರ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ವಿಶೇಷ ಪೂಜೆ, ಸೇವೆಗಳನ್ನು ಹಬ್ಬ–ಹರಿದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಆಚರಣೆ ಹೇರಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದದ್ದು ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. ೯ ಮತ್ತು ೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗತೊಡಗಿದ ಭಕ್ತಿಪಂಥದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ದೇವಾಲಯದ ಆಚರಣೆಗಳು, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದವು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಹಲವಾರು ಉತ್ಸವಗಳು, ಸಮಾರಂಭಗಳು ಪರಿಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಇಂತಹ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯು ಹೆಚ್ಚಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಹೊಸ ರೀತಿಯ ಮಂಟಪಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾದವು. ಈ ರೀತಿಯ ರಚನೆ ಯನ್ನು ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಗರ್ಭಗುಡಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ, ನವರಂಗದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಾಹನ ಮಂಟಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶಿವನ ವಾಹನ ನಂದಿಗೆ ಈ ರೀತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಮಂಟಪಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ. ನಂದಿಮಂಟಪದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೆಲವೆಡೆ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭಗಳು, ಜೈನ ಬಸದಿಯಾದರೆ ಮಾನಸ್ತಂಭ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ, ಗೂಳೂರು, ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ನಂದಿಮಂಟಪವನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾತಾಳಾಂಕಣ: ಪಾತಾಳಾಂಕಣವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಹಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗುವ ತೆರೆದ ಮಂಟಪ. ಈ ಅಂಕಣಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ

ಇದರ ನೆಲವು ಸುತ್ತಲಿನ ದೇವಾಲಯದ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಸಮತಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಇದನ್ನು ಪಾತಾಳಾಂಕಣವೆಂದು ಕರೆಯುವುದು. ಇದರ ನಿರ್ಮಾಣವು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಕಾಲೀನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಉತ್ಸವ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದವು. ಇದರಿಂದ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭಕ್ತರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚಾದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಬಿಸಿಲು ಮಳೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಲು ಪಾತಾಳಾಂಕಣದ ನಿರ್ಮಾಣವು ಅನಿವಾರ್ಯವೂ ಅವಶ್ಯಕವು ಆಯಿತು. ಪಾತಾಳಾಂಕಣವು ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರದ ಕಾರಣ ಇದರ ವಿನಾತಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಕಂಭಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಅಂಗಳದ ನೆಲಮಟ್ಟದಿಂದಲೇ ತೊಡಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಹೀಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣ ವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಂಭಗಳ ಎತ್ತರವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ನಿರ್ಮಾಣದ ಸೌಲಭ್ಯಕ್ಕೆ ಪಾತಾಳಾಂಕಣಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಖಂಡ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನೇ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸಂಯುಕ್ತ ಸ್ತಂಭಗಳು ಪ್ರಕಾರಗಳಾದ ಅಶ್ವಕಾಂತ, ವ್ಯಾಳಕಾಂತ ಮತ್ತು ಸಿಂಹಕಾಂತ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದು ಕಾಣಬಹುದು. ಸ್ತಂಭದ ಎತ್ತರವು ಹೆಚ್ಚಾದಾಗ ಈ ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಎರಡು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.[೨೭] ಇಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯ, ಆಲಂಬಗಿರಿ, ತಲಕಾಯಲಬೆಟ್ಟದ ವೆಂಕಟರಮಣ ಮತ್ತು ಭೋಗ ನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ದ್ವಾರಬಂಧ: ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಮತ್ತು ಅಲಂಕಾರ ಆಶಯವನ್ನು ಪೂರೈಸುವ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಾರವು ಒಂದು. ಗರ್ಭಗೃಹ, ನವರಂಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ದ್ವಾರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವವು. ಯಾವ ದೇವಾಲಯವಾದರೂ ದ್ವಾರವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಬಾಗಿಲಿನ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ 'ದ್ವಾರಬಂಧ'[೨೮] ಎಂದು ಹೆಸರು. ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಹೊಸ್ತಿಲು, ಪೇದ್ಯ, ದ್ವಾರಶಾಖೆ ಮತ್ತು ಲಲಾಟ ಪ್ರಧಾನ ಅಂಗಗಳು. ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಾಗವೆಂದರೆ 'ಲಲಾಟ'. ಇದು ದ್ವಾರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಂತೆ ಅಡ್ಡಡ್ಡವಾಗಿರುವ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ದೇವಾಲಯದ ಮೂಲಮೂರ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಬಿಂಬವು ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಬಿಂಬಕ್ಕೆ 'ಲಲಾಟಬಿಂಬ'[೨೯] ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಬಿಂಬವು ದೇವಾಲಯ ಯಾವ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದರೂ ಸಹ ದೇವಾಲಯದ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಕಂಡರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುಶಃ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ಭಾವನೆ ಇರಬಹುದು. ಆದರೆ ನಂದಿಯ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಮಂಗಳಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದ್ದು, ಗಂಗ ಮತ್ತು ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಭುವನೇಶ್ವರಿ: ಮಂಟಪದ ಛಾವಣಿಯು ಏರುತಗ್ಗುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಪದ್ಮಮಂಡಲ, ಅಧೋಮುಖಿಯಾದ ಕಮಲ, ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರು, ನಾಗದೇವತೆಗಳ, ಕಿನ್ನರರ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಕೆತ್ತನೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಗಂಗ ಮತ್ತು ನೊಳಂಬರ ದೇವಾಲಯಗಳ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಕಟ್ಟು(ಸುತ್ತಲು ದಿಂಡಿನಾಕಾರ)ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸೆಟ್ಟೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಚೌಕಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ್ದು, ಮಧ್ಯ ದೊಡ್ಡದಾದ ಅರಳಿದ ಕಮಲದ ಮೊಗ್ಗಿನ ಕೆತ್ತನೆ ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಮತ್ತು ಚೌಕಗಳ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲೂ ಪುಷ್ಪಾಲಂಕಾರ ಕೆತ್ತನೆಯಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಕೈವಾರದ ಭೀಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಯೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕಂಭಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ತಂಭಗಳು: ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಭಿತ್ತಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಸ್ತಂಭಗಳು ಆಧಾರವಾಗಿವೆ. ಸ್ತಂಭಗಳು ಪೀಠ, ದಿಂಡು, ಕುಂಭ, ತಟಿ, ಮಂಡಿ, ಪೋತಿಕಾ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ದಿಂಡು ಸ್ತಂಭದ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಂಗ. ಇದರ ಆಕಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಯೇ ಸ್ತಂಭದ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು. ಇವುಗಳಿಂದ ದೇವಾಲಯದ ಕಾಲವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಸಹಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಜಮನೆತನಕ್ಕೂ ಅವರದೇ ಆದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭಗಳ ರಚನೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗಂಗ–ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಕಾಂತ, ಚಿತ್ರಯುತ ಮಿಶ್ರಕ ಸ್ತಂಭಗಳು, ಶ್ರೀಕಾರ ಸ್ತಂಭಗಳು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಖಂಡ ಸ್ತಂಭಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುವ ಸ್ತಂಭಗಳ ವಿವರಣೆ ಹೀಗಿದೆ. ಸೃಷ್ಟೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಸ್ತಂಭಗಳ ಪೀಠವು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಯಾವ ಶಿಲ್ಪ ಅಥವಾ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದದೆ ಸರಳವಾಗಿವೆ. ಪೀಠದ ಮೇಲಿನ ಕಾಂಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದುಂಡಾದ ಭಾಗ, ಅಷ್ಟಕೋನ ಭಾಗ ಹಾಗೂ ಅಗಲವಾದ ಘಂಟೆಯಾಕಾರದ ಭಾಗಗಳಿದ್ದು, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ವಜ್ರಪಟ್ಟಿಕೆ, ಪಟ್ಟಿಕೆ ಪುಷ್ಪಪಟ್ಟಿಕೆಗಳೂ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾರಪದಕಗಳು ಆಲಂಕಾರಿಕ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿವೆ. ಸ್ತಂಭದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದುಂಡಗಿನ ಬೋದುಗೆ ಹಾಗೂ ಚೌಕಾಕಾರದ ಹೊದಿಕೆಯ ಕಲ್ಲು, ಅದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗೂಟದ ಕಲ್ಲನ್ನು ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಚೌಕಟ್ಟಾದ ದಿಂಡಿನ ಭಾಗವು ಇಲ್ಲಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ದುಂಡಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಭಾಗವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಟಿ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಮತ್ತು ಹಗ್ಗ ಮಣಿಗಳ ಸರ, ಸರಪಣಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅಚ್ಚುಪಟ್ಟಿಗಳ ಅಲಂಕರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಭಾಗದ ಮೇಲೆ ದಪ್ಪವಾದ, ದುಂಡಾದ, ನುಣುಪಾದ ಚಕ್ರದಂತಿರುವ ಲೇತ್ ಬಳಸಿ ಮಾಡಿದ ಬೋದಿಗೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ನಂದಿಯ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಚೌಕೋನ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಮುಖದ ಮಧ್ಯ ಪಟ್ಟಿಯಿರುವ 'ಚಿತ್ರಖಂಡ' ಸ್ತಂಭಗಳಿದ್ದು, ಈ ಸ್ತಂಭಗಳ ಚತುರದ ಮೇಲೆ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಅಲಂಕರಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪ

ಬೋದಿಗೆ ಇರುವುದು. ಸುಮಾರು ೨೦ ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಾದ ಈ ಸ್ತಂಭಗಳು ನೀಳವಾಗಿದ್ದು ಎರಡು ತಲಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೇಲಿನ ತಲ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ನೆಗೆಯುತ್ತಿರುವ ಸವಾರನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಹುಲಿಯೊಂದಿಗೆ ಸೆಣಸುತ್ತಿರುವ ಯೋಧನೊಬ್ಬನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಕೆಳತಲದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ ಸವಾರನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನೆಗೆಯುತ್ತಿರುವ ಸಿಂಹ, ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಆನೆಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಂಬದ ದಿಂಡಿನ ಭಾಗ ಚಿತ್ರಖಂಡ ರೀತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಸುತ್ತಲೂ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿವೆ. ಪೀಠ, ಎತ್ತರವಾದ ದಿಂಡು, ವಿಶಾಲ ಚಾಚುಪೀಠಗಳು, ಪುಷ್ಪ ಬೋದಿಗೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಈ ರೀತಿ ರಚನೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಪೂರ್ಣ ರೂಪ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಂಬದಿಂದ ಹೊರಬಾಗಿರುವ ಬೋದಿಗೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳಿಯಿಂದ ಹೊಮ್ಮಿದ ಕಮಲದಳಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ್ದು, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಮಲದ ಮೊಗ್ಗು ಇರುವುದು. ಅದೇ ರೀತಿ ಸಂಯೋಗ ಸ್ತಂಭ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ(ನಂದಿ) ಕಾಣಬರುವ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸ್ತಂಭ. ಅದರೊಂದಿಗೆ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ನೋಡಿದಾಗ ಅದು ಒಂದು ಸ್ತಂಭಸಮೂಹದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ರಚಿಸಿರುವ ಕಂಬವನ್ನು ಮಾನಸಾರವು ಸಂಯೋಗಸ್ತಂಭ[೩೦] ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂತ, ರುದ್ರಕಾಂತ, ವಿಷ್ಣುಕಾಂತ ಮಾದರಿಯ ಸ್ತಂಭಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಣಾಳ: ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಿಂದ ಅಭಿಷೇಕವಾದ ಹಾಲು, ನೀರು ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಲು ಬಳಸುವ ಸಾಧನವೇ ಪ್ರಣಾಳ. ಇದನ್ನು "ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ಸೋಮಸೂತ್ರ, ನಾಳ, ವ್ಯಾಳವಾರಿ ಮತ್ತು ನಿರ್ಮಾಲ್ಯದ್ವಾರವೆಂದು ಕರೆದಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿರುವ ಈ ಅಂಗ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಪ್ರತಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಿಂದ ಹೊರಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಏಕಶಿಲೆಯಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ."[೩೧] ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಣಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಕರ ಪ್ರಣಾಳ, ಭೂಮುಖ ಪ್ರಣಾಳ, ಗೋಮುಖ ಪ್ರಣಾಳಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಮುರುಗಮಲ್ಲದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗೋಮುಖ ಪ್ರಣಾಳ, ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಭೂತಮುಖ ಮತ್ತು ಮಕರ ಮುಖ ಪ್ರಣಾಳಗಳು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದ ರಚನೆಗಳು

ದೇವಾಲಯಗಳ ಒಳ ಆವರಣದಷ್ಟೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೊರ ಆವರಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸ ಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆವರಣದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರಗಳಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವಿನ್ಯಾಸದ ಕಂಬಗಳು, ಬಲಿಪೀಠ, ಪರಿವಾರಾಲಯಗಳು, ಮಂಟಪಗಳು, ಪುಷ್ಕರಿಣಿಗಳು, ಪ್ರಾಕಾರ, ಮಹಾದ್ವಾರ, ಗೋಪುರಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಬಲಿಪೀಠ: ದೇವರಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇಡಲು ಬಳಸುವ ಪೀಠ. “ಇದಕ್ಕೆ ‘ಬಲಿವಿಷರ’ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ದೇವರಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅದರ ಮುಂದಿನ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭದ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಇದು ದೇವಾಲಯದ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.”[೩೨] ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಮೇಲಿರುವ ವಿಮಾನವು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಎದುರಿಗಿರುವ ಬಲಿಪೀಠವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದು, ಈ ಎರಡರಲ್ಲೂ ದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಕಾರಣವು ನಾರಾಯಣಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.[೩೩] ಹಾಗೆಯೇ ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹರಚನೆಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ‘ಬಲಿಪೀಠದ ಸ್ಥಾನವು ‘ನಾಭಿ’ ಹೇಗೆ ಮನುಷ್ಯನ ಭೌತಿಕ ಇರುವಿನ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಾನವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬಲಿಪೀಠವು ದೇವಾಲಯದ ಭೌತಿಕ ಸ್ವರೂಪದ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ.’[೩೪] ಗರ್ಭಗೃಹದ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ೧/೫, ೧/೭ ಅಥವಾ ೧/೮ ಭಾಗದಷ್ಟು ಬಲಿಪೀಠ ಇರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಬಲಿಪೀಠಗಳ ಗಾತ್ರ ಹಾಗೂ ವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಬಂಧ, ಪದ್ಮಬಂಧ, ಶ್ರೀಭದ್ರ, ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಮೊದಲಾದ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ.[೩೫] ವಿಮಾನದ ರಚನೆಯ ವಿನ್ಯಾಸದಂತೆ ಬಲಿಪೀಠಗಳು ಸಹ ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿ, ಬಹುಭುಜಾಕೃತಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲವೇ ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲಾ ಪರಿಸರದ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಬಲಿಪೀಠದ ಎತ್ತರ ಸುಮಾರು ಐದು ಅಡಿ ಇದ್ದು, ಕೆಳಗಿನ ರಚನೆಯು ಅಷ್ಟಭುಜಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮೇಲೆ ಹೋದಂತೆ ವೃತ್ತಾಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ಬಲಿಪೀಠಗಳನ್ನು ಗಡಿದಂ, ಆಲಂಬಗಿರಿ, ಕಂದವಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಸ್ತಂಭಗಳು: ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ನಂದಿಸ್ತಂಭ, ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ, ಉಯ್ಯಾಲೆ ಸ್ತಂಭ, ದೀಪಸ್ತಂಭಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ನಂದಿಸ್ತಂಭ: ನಂದಿಕಂಭದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಸವನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ನಂದಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಸ್ತಂಭವಾದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಂದಿಸ್ತಂಭ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಶೈವ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ವೈಜಕೂರು(ಚಿಂತಾಮಣಿ. ತಾ) ನಂದಿಸ್ತಂಭ ಏಕಶಿಲಾ ರಚನೆಯಾಗಿದ್ದು, ಸುಮಾರು ೨೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಸ್ತಂಭವಾಗಿದೆ.

ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ: ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ, ಧ್ವಜವನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಬಳಸುವ ಸ್ತಂಭ. ಇದು ಬಲಿಪೀಠದಿಂದ ಮುಂದೆ ಅಥವಾ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಬಲಿಪೀಠದ ನಡುವೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಮರ ಅಥವಾ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮರದ ಸ್ತಂಭವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಲೋಹದ ತಗಡಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂಭದ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಶೈವ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಂದಿ, ಲಿಂಗ, ಶೈವಸಂಬಂಧಿ ಚಿಹ್ನೆ ಅಥವಾ ಲಾಂಛನ ಹಾಗೂ ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗರುಡ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಧ್ವಜಸ್ತಂಭದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ

ಮುಖಮಾಡಿದಂತೆ ಮೂರುಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮೂರು ಕಡ್ಡಿಗಳು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಯರಾದ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರರನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಧರ್ಮ, ಕೀರ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು[೩೬]ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸ್ತಂಭಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ ಕಲ್ಲಿನ ಪೀಠವಿದ್ದು ಸ್ತಂಭದ ಭಾಗವು ಮರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪೀಠಭಾಗ ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದು, ಪರಿಮಂಡಲ ಪೀಠದ ರಚನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಕೆಳಗೆ ಅಷ್ಟಭುಜದ ರಚನೆ ಇದ್ದು ಮೇಲೆ ಹೋದಂತೆ ಪೀಠವು ವೃತ್ತಾಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂಭದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟ ಪುಟ್ಟ ಗಂಟೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದರಂತೆ ನಂದಿ, ಹೆಬ್ಬುರಿ, ಪಟ್ರೇನಹಳ್ಳಿ, ಆಲಂಬಗಿರಿ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹನುಮಂತನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ರಚನೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಇವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವಕನಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ತಂಭ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಇರಲು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಉತ್ಸವಗಳು ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆ ಈ ಸ್ತಂಭಗಳು ಶಾಶ್ವತ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ನಂತರದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬಾವುಟದಂತೆ ಒಂದು ರಚನೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ಸ್ತಂಭವನ್ನು ಸಿಲುಕಿಸಲಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಿರು ಗಂಟೆಗಳಿದ್ದು ಇದನ್ನು 'ಕಿಂಕಿಣಿ'[೩೭] ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಮೇಲಿನ ಶಿಖರದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ ಅಳವಡಿಸಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ವಜವನ್ನು ಇರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಧ್ವಜವು ತನ್ನದೇ ಆದ ವಿಶೇಷ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ದೀಪಸ್ತಂಭ: ದೇವಾಲಯದ ವಿಶೇಷ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪ ಹಚ್ಚಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ದೇವಮೂರ್ತಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಇರುವ ದೀಪಸ್ತಂಭಗಳು ಸೃಷ್ಟಿ, ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು ಮತ್ತು ಸತ್ಯ ದರ್ಶನದ ಸಂಕೇತವೆನ್ನಬಹುದು. "ಈ ದೀಪಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಪೀಠ, ದಂಡ, ಗ್ರೀವ ಎಂದು ಮೂರು ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಸ್ತಂಭದ ದಂಡದ ಭಾಗವು ಚೌಕಾಕಾರದ ಭಾಗ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಭುಜದ ಭಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂಭದ ಗ್ರೀವದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಘಟ, ಫಲಕ, ಪೋಟಿಕಾ ಮತ್ತು ಬಲಿಪೀಠ ಎಂಬ ರಚನೆಗಳಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ."[೩೮] ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ದೀಪಸ್ತಂಭಗಳು ಏಕಶಿಲಾಸ್ತಂಭಗಳಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಏಕತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಇಲ್ಲಿನ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರದ ದೀಪಸ್ತಂಭ ಗೂಳೂರು ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತಂಭ ಇದು ಸುಮಾರು ೧೫೦ ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಉಳಿದಂತೆ ಕೈವಾರ, ರಂಗಸ್ಥಳ, ಉಳುವಾಡಿ, ಕಂದವಾರ, ನಂದಿ, ಗುಡಿಬಂಡೆ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಈ ಸ್ತಂಭಗಳು ಚೌಕಾಕಾರದ ಪೀಠ, ಸ್ತಂಭ, ಅಷ್ಟಭುಜ ರಚನೆ, ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಹೂವು, ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು, ಗರುಡ, ವೀರಭದ್ರ, ಹನುಮಂತನ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣ ಬಹುದು. ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸ್ತಂಭಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯದ ದೀಪಸ್ತಂಭವು ದೇವಾಲಯದ ಎದುರು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ಎರಡು ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಇಪ್ಪತ್ತು, ಹದಿನೈದು, ಹತ್ತು ಅಡಿಗಳಿವೆ. ಮೂರು ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೂರು ಸ್ತಂಭಗಳು ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಪೀಠದ ಎತ್ತರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತಂಭದ ಪೀಠವು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟಭುಜ ರಚನೆ, ಚೌಕಾಕಾರದ ಫಲಕದ ರಚನೆಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯದ ಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಫಲಕದ ನಡುವೆ ದೀಪದ ಹಣತೆಯನ್ನು ಇಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಲೋಹದ ರಚನೆ ಇದೆ.

ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ನೀಳವಾದ ದೀಪಸ್ತಂಭಗಳು ಕಾಲುದೀಪದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದ್ದರೆ, ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ದೀಪ ಮಾಲೆಗಂಭಗಳು, ವೃಕ್ಷದೀಪದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಮೂಡಿಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಗಂಟೆಯ ಸ್ತಂಭ: ದೇವಾಲಯದ ಒಳ ಆವರಣದಲ್ಲಿದ್ದು, ದೇವರಿಗೆ ಆರತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುವಾಗ ಇದನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಯ ಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಲೋಹದ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಗಂಟೆಯನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದ ಗಂಟೆಯ ಸ್ತಂಭವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಉಯ್ಯಾಲೆ ಸ್ತಂಭದಂತೆ ಕಲ್ಲಿನ ರಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಯನ್ನು ತೂಗು ಹಾಕಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಗಂಟೆಯನ್ನು ಭಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಭಕ್ತನು ಲೌಕಿಕವಾದ ಭವಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕ್ಷಣಕಾಲವಾದರೂ ಸೇರುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಭಗವಂತನ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ದೇವಾಲಯಗಳ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಯ ಸ್ತಂಭವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿರಬಹುದು.

ಉಯ್ಯಾಲೆ ಸ್ತಂಭ: ಭಗವಂತನ ಡೋಲೋತ್ಸವಕ್ಕೆಂದು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಈ ಸ್ತಂಭವನ್ನು ಉಯ್ಯಾಲೆ ಸ್ತಂಭವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಎತ್ತರವಾದ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇವು ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು ಅಡಿಯಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಕಂಭಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಎರಡೂ

ಕಂಭಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಚಪ್ಪಡಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಇದಕ್ಕೆ ಸರಪಳಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಉಯ್ಯಾಲೆಯನ್ನು ತೂಗುಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾಲಯದ ವಿಶೇಷ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಆಡಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಇದೆ.

ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳ ಪರಿವಾರಾಲಯಗಳು: ಮೂಲದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಧಾನ ದೇವರ ಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೀ ದೇವತಾಬಿಂಬವು ಪ್ರಧಾನ ದೇವರ ಬಿಂಬದೊಂದಿಗೆ, ಇರಬಹುದು, ಇಲ್ಲವೇ ಸ್ತ್ರೀ ದೇವತೆಗಾಗಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿರಬಹುದು.[೫೯] ದೇವಿಮಂದಿರವು ಮೂಲ ಸೇರಿದಂತೆ ಅದರ ಆವರಣದೊಳಗೆ ಇರುವುದು. ಪ್ರಧಾನ ದೇವರು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರಬೇಕು; ಅಂದರೆ ಮೂಲದೇವಾಲಯದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಈ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಅರಸರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೆನ್ನಬಹುದು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಅಪಿತಾಂಬ, ಕುಚಾಂಬ ಮತ್ತು ಗಿರಿಜಾಂಬ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ದೇವಿಯರ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಅದರಂತೆ ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದ ಬಲಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಅಲಮೇಲು ಮಂಗಮ್ಮ ದೇವಿಯ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಆದರೆ ಕೈವಾರದ ಭೀಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಮೂಲದೇವರ ಸಹೋದರರೆಂದು ಹೇಳುವ ಧರ್ಮ ಅರ್ಜುನ, ನಕುಲ, ಸಹದೇವರ ಗುಡಿಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಾಕಾರ: ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನ, ಆಲಯದ ರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಶೋಭೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತ ಗೋಡೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಕಾರ, ಆವರಣ, ಸಾಲ, ನಿಹಾರ, ಕೋಶ[೬೦] ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಇದರಿಂದ ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತ ಭಕ್ತರು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಬರಲು ಮತ್ತು ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿಗಳ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದು. ಪ್ರಾಕಾರ ಭಿತ್ತಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಸುತ್ತಲೂ ಕೋಟೆ ತೆನೆಯಂತಹ ಅಲಂಕರಣವು ಇರುವುದು; ಇದಕ್ಕೆ 'ಛತ್ರ ಶೀರ್ಷ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಛತ್ರಶೀರ್ಷದಲ್ಲಿ ಗಾರೆಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ, ಸೈನಿಕರು, ಜಾನಪದ ಕಲಾಪ್ರಕಾರದ ದೃಶ್ಯಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ನೃತ್ಯಪಟುಗಳು ಮುಂತಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಗುಡಿಬಂಡೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅನಂತಶಯನ ಗಾರೆಶಿಲ್ಪಗಳು, ಬುರುಡುಗುಂಟೆ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕಾರದ ಛತ್ರಶೀರ್ಷದಲ್ಲಿ ಗಾರೆಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ನಂದಿ, ರಂಗಸ್ಥಳ, ಆಲಂಬಗಿರಿ, ಗಡಿದಂ, ಕೈವಾರ, ಬುರುಡುಗುಂಟ, ದಾಸರಹಳ್ಳಿಯ ಬ್ಯಾಟರಾಯಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವಾಲಯಗಳು ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರಾಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಾಕಾರಗಳ ಗಾತ್ರ ಮತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಪ್ರತಿ ದೇವಾಲಯವು ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರಾಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಬಹುಶಃ ಸಮಕಾಲೀನ ರಾಜಕೀಯ

ಪರಿಸ್ಥಿತಿ, ಶತ್ರುಗಳ ದಾಳಿಗಳಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಕಳ್ಳಕಾಕರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲು ಪ್ರಾಕಾರದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಮಹಾದ್ವಾರ: ಪ್ರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಅದರ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಮಹಾದ್ವಾರ ಎನ್ನುವರು. ಇದು ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು, ರಥಗಳು ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಹಾದ್ವಾರವು ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿರುವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರಬಹುದು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲೂ ದ್ವಾರವಿರಬೇಕೆಂದು[೪೧] ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಮೇಲೆ ಹೆಸರಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಗಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಸಹ ಅವುಗಳಿಂದ ಪ್ರವೇಶ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಉತ್ಸವಗಳ(ಉದಾಹರಣೆಗೆ ವೈಶಾಖ ಏಕಾದಶಿ) ದಿನದಂದು ಉತ್ಸವ ದೇವರನ್ನು ದಕ್ಷಿಣದ್ವಾರದ ಮೂಲಕ ಹೊರತರುವ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಉಳಿದಂತೆ ಮುಖ್ಯ ದ್ವಾರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರವೇಶವಿರುತ್ತದೆ.

ಗೋಪುರ: ಇದು ದೇವಾಲಯದ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಮಹಾದ್ವಾರದ ಮೇಲಿರುವ ಗೋಪುರವನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ-ಗಾರೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಸುಣ್ಣ ಅಥವಾ ಗಾರೆಗಚ್ಚಿನಿಂದ ಮಾಡಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಯಾವ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೂ ಗೋಪುರಗಳಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಗೋಪುರಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ, ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥ, ಅಲಂಬಗಿರಿಯ ವೆಂಕಟರಮಣ, ಗಡಿದಂನ ತಿರುವೆಂಗಳ ನಾಥ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣ ಹಂತದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಲಾಯಿತು. ಈಗಲೂ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗೋಪುರಗಳೆಂದರೆ ಗುಡಿಬಂಡೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗೋಪುರ. ಇದರ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ತಲಗಳಿದ್ದು, ಅದು ಹಂತ ಹಂತವಾಗಿ ಕಿರಿದಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುವಂತೆ ರಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಹಂತಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಳಗಡೆ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಲು ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಇದರ ಒಳಭಾಗವು ಗೋಪುರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಶಾಲವಾಗಿದೆ. "ಗೋಪುರದಲ್ಲೂ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಡದಂತೆಯೇ ಶಾಲಾಕೂಟಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಾರ, ಕೋಷ್ಠಗಳೂ ಇರುವವು"[೪೨] ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತಾಬಿಂಬಗಳನ್ನೂ, ಪೌರಾಣಿಕ ಬಿಂಬಗಳನ್ನು, ಲೌಕಿಕ ಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ರಥಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಹೀಗೆ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣವು ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರಗಳು, ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳ ಅಲಂಕರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸಲ್ಪಡುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಚನೆಯು ವಿವಿಧ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತುಕಲೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದಂತೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿ ಎಂದೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗುರುತಿಸುವಂತಿವೆ.

ಚೌಕ ಅಥವಾ ಆಯತಾಕಾರದ ಗರ್ಭಗುಡಿಗಳು, ಮೇಲೆ ಚೌಕಾಕಾರದ ಗೋಪುರಗಳು, ಭಿತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಕಿರಿದಾಗುತ್ತಾ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಕೋನಾಕೃತಿಯ ಆಮಲಕದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಹೊರಭಿತ್ತಿಯೂ ಸಮವಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ ಬಂದಿರುವ ಕಂಭಗಳು ಹಿಂಚಾಚು-ಮುಂಚಾಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳೆಲ್ಲ ಸರಳ-ಸುಂದರ ರಚನೆಗಳಾಗಿವೆ. ನೈಸರ್ಗಿಕ ಗುಹಾಲಯಗಳೂ ನಂದಿ, ವಡ್ಡರಹಳ್ಳಿ, ವೈಜಕೂರು, ಭೀಮೇಶ್ವರ, ಗುಡಿಬಂಡೆ, ಗೋಪಿನಾಥಬೆಟ್ಟ, ಮುಖಮಂಟಪ ಹಾಗೂ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನರಸಿಂಹ ಗುಹಾಲಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತು ವಿವರ

ಹೆಸರು : ಸೆಟ್ಟೀಶ್ವರ/ಶೃಷ್ಟೀಶ್ವರ

ಸ್ಥಳ : ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆ

ತಾಲೂಕು : ಚಿಂತಾಮಣಿ

ಕಾಲಮಾನ : ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧ(ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭೯)

ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆಯು ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಅಂಬಾಜಿದುರ್ಗ ಹೋಬಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಿಂದ ೮ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ತಮಿಳು ಗ್ರಂಥಲಿಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಪಾಶಯ ಶ್ಲೋಕವಿರುವ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಿಂದಾಗಿ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣದ ಕಾಲವನ್ನು ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭೯) ಎಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೩೦ರಲ್ಲಿ[೪೩] ಪ್ರಾಯಶಃ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡಿದೆ. ಸರಳವಾದ ಚೋಳ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಣಶಿಲೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗ ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ, ಪ್ರಸ್ತರ ಎಂಬ ತ್ರಿವರ್ಗಗಳು ಮಾತ್ರ ಇದ್ದು, ಶಿಖರ, ಗ್ರೀವ, ಸ್ತೂಪಿ ಭಾಗಗಳಿಲ್ಲ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಉಪಪೀಠವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮಂಚಬಂಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಭಿತ್ತಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೋಷ್ಠಗಳೂ, ಕೋಷ್ಠಸ್ತಂಭಗಳು, ಅರ್ಧಗಂಭಗಳು, ಭಿತ್ತಿಮಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಯಸ್ತಂಭಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಭಿತ್ತಿ ಮೂಲೆಯ ಸ್ತಂಭದ ಕಾಂಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪ ಮತ್ತು ಹಾರಗಳ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ. ಉತ್ತರದ ಕಡೆಯ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಾಳ ಮತ್ತು ತೀರ್ಥದ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಪೂರ್ವದ ಕಡೆ ಶಿವಲಿಂಗದ ಮೇಲೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಬೀಳುವಂತೆ ಐದು ವಜ್ರಾಕೃತಿಯ ರಂಧ್ರಗಳನ್ನುಳ್ಳ(ನಾಲ್ಕು ಭಾಗದಲ್ಲಿ) ಜಾಲಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗೋಪುರವಿಲ್ಲ; ಸಮತಟ್ಟಾದ ಚಾವಣಿ, ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ಅರ್ಧಮಂಟಪ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಕಂಭಗಳುಳ್ಳ ನವರಂಗ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾದ ದ್ವಾರಮಂಟಪ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಭವ್ಯವಾದ ದೊಡ್ಡ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನಾಗಹೆಡೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಮುಖಕವಚವೂ ಇದೆ. ಈ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಸೆಟ್ಟೀಶ್ವರ ಉಡ್ಯೆಯ ನಾಯನಾರ್' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಯತರೆನಿಸಿದ ವಿಷ್ಣು, ಆದಿತ್ಯ, ಅಂಬಿಕೆ, ಗಣೇಶನ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ನವರಂಗ ನಾಲ್ಕು ಕಂಭಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಅಲಂಕರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಕಂಭದ ಪೀಠವು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಯಾವ ಶಿಲ್ಪ ಅಥವಾ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದದೆ ಸರಳವಾಗಿವೆ. ದ್ವಾರದ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ (ವಿದಿರಚ್ಚೆತ್ತು) ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆಯ ಈ ದೇವಾಲಯ ಚೋಳ-ಹೊಯ್ಸಳರ ಸರಳ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ

ಹೆಸರು : ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ

ಸ್ಥಳ : ತಿಪ್ಪೇನಹಳ್ಳಿ(ರಂಗಸ್ಥಳ)

ತಾಲೂಕು : ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ

ಕಾಲಮಾನ : ವಿಜಯನಗರ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದಿಂದ ೬ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಗೌರಿಬಿದನೂರಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ತಿಪ್ಪೇನಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ೨ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಲವರ ಬೆಟ್ಟದ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವಿದೆ. ರಂಗಸ್ಥಳ ಅಲ್ಲಿನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದಿಂದಾಗಿ ಈ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರಾಂಗಣದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗುಡಿ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಸುತ್ತಲೂ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರಾಕಾರವಿದೆ. ಪ್ರಾಕಾರಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ್ಯ ದ್ವಾರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಕಾರದ ಒಳಮುಖಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಬದ ಸಾಲುಳ್ಳ ಕೈಸಾಲೆ ಪ್ರಾಂಗಣದ ಸುತ್ತಲೂ ಇದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅಂತರಾಳವನ್ನು ಆವರಿಸಿದಂತೆ ಒಂದು ಒಳ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥವನ್ನು ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ಗೋಡೆಯ ಹೊರಮುಖದ ಸುತ್ತಲೂ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಭದ ಸಾಲನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕೈಸಾಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಗರುಡಗಂಭ, ಬಲಿಪೀಠಗಳು ಇವೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇದು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳ ಬೃಹದಾಕಾರ ವಾದ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಮಹತ್ವ ಇರುವುದು ಗರ್ಭಗೃಹ ತಳವಿನ್ಯಾಸದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ೬ ಮೀ. X ೪.೨೦ ಮೀ. ಬಹಳ ಚೊಕ್ಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಯತ ರೀತಿಯದ್ದಾಗಿದೆ. "ಈ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಓವಲ್ ಅಥವಾ ಎಲಿಪ್ಸಾಯಿಡ್ (ಅಂಡಾಕಾರ ಅಥವಾ ದೀರ್ಘ ವೃತ್ತಾಕಾರ) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆಗಮ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಅನಂತಶಯನಮೂರ್ತಿಗೆ ಆಯತ ಅಥವಾ ವೃತ್ತಾಯತ ರೀತಿಯ ಗರ್ಭಗೃಹ ಸೂಕ್ತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ."[೪೪] ಹೀಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಅನಂತಶಯನಮೂರ್ತಿಗೆ ವೃತ್ತಾಯತ ರೀತಿಯ ಗರ್ಭಗೃಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಅಪರೂಪವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆಳ್ವಾರರು, ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಹಾಗೂ ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದೇ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅನಂತ ಶಯನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಈ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವುದು ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಾಯತ ತಳವಿನ್ಯಾಸ ಕಂಡುಬರದಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಒಳಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶೇಷಶಾಯಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಿವ್ಯಮೂರ್ತಿ ಇದೆ. ಶಯನರೂಪಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಡೆ ಬಿಚ್ಚಿದ ಆದಿಶೇಷನಿದ್ದಾನೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದೇವಿ, ಭೂದೇವಿಯರು ಆಸೀನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷತೆಯೆಂದರೆ ಒಳಭಿತ್ತಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಸಾಲುಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಶಿಲ್ಪಗಳ ವಸ್ತು ವಿಷಯ ವೈಕುಂಠದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಋಷಿಗಳು, ಕಾಮಧೇನು, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಂಚ ಆಯುಧಗಳಾದ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದಾ, ಖಡ್ಗ, ಧನುಸ್ಸು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರು, ಇಂದ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಶಿವ, ಸುದರ್ಶನ, ಶಾರ್ಙ್ಗ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಂತರಾಳ ಸಾಕಷ್ಟು ದುರಸ್ತಿಯಾಗಿ ಅದರ ಮೂಲಭಿತ್ತಿಯ ಲಕ್ಷಣವು ಸಂಪೂರ್ಣ ಮರೆಯಾಗಿದೆ. ನವರಂಗ ಎರಡು ಕಂಭಗಳ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಕಂಭಗಳು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಚಿತ್ರಖಂಡ ಮಾದರಿಯ ದಿಂಡುಗಳನ್ನೂ ಪುಷ್ಪಬೋದಿಗೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿವೆ. ರಂಗಮಂಟಪ ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಕಂಭಗಳ ಆರು ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಈ ರಂಗಮಂಟಪ ಹೊಂದಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯ ವಿವಿಧ ಮಾದರಿಯ ಕಂಭಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತಲೂ ಒಂದು ಅಂಕಣ ಆಳದ ಪಾತಾಳಾಂಕಣವಿದೆ. ಮುಂದಿನ ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಕಂಭಗಳು ವಿಜಯನಗರ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯ ಅಮೋಘವಾದ ಕಂಭಗಳಾಗಿವೆ. ಸುಮಾರು ೨೦ ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಾದ ಈ ಕಂಭಗಳು ನೀಳವಾಗಿದ್ದು ಮೇಲಿನ ತಲ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ನೆಗೆಯುತ್ತಿರುವ ಸವಾರನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಹುಲಿಯೊಂದಿಗೆ ಸೆಣಸುತ್ತಿರುವ ಯೋಧನೊಬ್ಬನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಕೆಳತಲದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ

ಸವಾರನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನೆಗೆಯುತ್ತಿರುವ ಸಿಂಹ, ಅದರ ಕೆಳಗಡೆ ಆನೆಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮತ್ತೊಂದು ಅನುಪಮವಾದ ವಾಸ್ತು ಅಂಶವೆಂದರೆ ಪಾತಾಳಾಂಕಣದ ಮುಂಭಾಗದ ಅಂಕಣಗಳ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಮಹಡಿ. ಈ ಮಹಡಿಯು ಸಹ ಒಂದಂಕಣ ಆಳವಾಗಿದ್ದು ಪಾತಾಳಾಂಕಣದಷ್ಟೇ ಅಗಲವಾಗಿದೆ. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ಗೋಡೆಯ ಹೊರಮುಖದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಭದ ಸಾಲಿನ ಕೈಸಾಲೆ, ಈ ಕೈಸಾಲೆಗೆ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಂಗಣದಿಂದ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಬಹುದೇ ಹೊರತು ದೇವಾಲಯದ ಒಳಭಾಗದಿಂದ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಷ್ಠಾನ ದೇವಾಲಯದ ಅತ್ಯಂತ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಒಂದು ಭಾಗ. ಇದರ ಎತ್ತರ ಸುಮಾರು ೧ ಮೀ. ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಾನ, ಜಗತಿ, ವೃತ್ತ, ಕುಮುದ, ಕಪೋತ, ಪಟ್ಟಿಕಾ ಕಂಪ–ಗಳ–ಕಂಪ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿ ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಗಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. ಇದು ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲೇ ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಹೊರ ಅಂಚು ಅನೇಕ ಹಿಂಬಣೆ ಮುಂಬಣೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದಿಕ್ಕಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಸುಭದ್ರಗಳು ಇವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಗಳಿವೆ. ತಳಪಾಯದ ಹಿನ್‌ಸರಿತಗಳು ಬಹಳ ಕಿರಿದಾಗಿದ್ದು, ಇದರಿಂದಾಗಿ ಮುನ್‌ಸರಿತಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ.

ಭಿತ್ತಿಯ ಭಾಗವೂ ಸಹ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಹಿನ್–ಮುನ್ ಸರಿತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮುನ್‌ಸರಿತದ ಎರಡೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಅರೆಗಂಭ ಇದೆ. ಭಿತ್ತಿಯ ಎತ್ತರ ಸುಮಾರು ೧೦ ಅಡಿಗಳಷ್ಟಿದೆ. ಭಿತ್ತಿಯ ನಿರ್ಮಾಣದ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಭಿತ್ತಿ ತಳದಿಂದ ಅರೆಗಂಭಗಳ ಬೋದಿಗೆಯವರೆಗಿನ ಭಾಗವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಏಕಶಿಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಪೋತದ ಭಾಗ ಜೋಡಿ ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಕಂಡರಿಸಿದ ನಾಸಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಜೋಡಿನಾಸಿಗಳನ್ನು ನೇತ್ರನಾಸಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ನಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡುಗಳ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕೀರ್ತಿಮುಖ ಮತ್ತು ಅದರ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಬರುತ್ತಿರುವ ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಈ ಲಕ್ಷಣ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಕಪೋತದ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಸ್ಪಷ್ಟ ಅಲಂಕರಣೆಯಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತರದ ಮೇಲ್ಭಾಗ ಅದರ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಇತ್ತೀಚಿನ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಗಾರೆ ಮತ್ತು ಸಿಮೆಂಟ್‌ನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಿಖರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತಳದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪ್ರಸ್ತರದ ಮೇಲ್ತುದಿಯವರೆಗೂ ವೃತ್ತಾಯತಾಕಾರದ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಕಾಲ: ದೇವಾಲಯದ ಕಾಲ ನಿಗದಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪಿಧವಾದ ಶಾಸನಾಧಾರಗಳು ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ[೬೨] ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಕೊರೆದ ಶಾಸನವಾಗಿದ್ದು ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಇತ್ತೀಚಿನವುಗಳಾಗಿವೆ. ಇವು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕಾಲವನ್ನು ನಿಗದಿಗೊಳಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಶೈಲಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ದೇವಾಲಯದ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅಂತರಾಳ ಈ ಎರಡು ಭಾಗಗಳೂ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ನಂತರದ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಡದ ಇತರ ಭಾಗಗಳು ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿವೆ. ಕಂಬಗಳು, ಕಪೋತ, ಪ್ರಸ್ತರ, ಭಿತ್ತಿಯ ಒಳಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ.

ಬುರುಡಗುಂಟದ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ

ಹೆಸರು	:	ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ
ಸ್ಥಳ	:	ಬುರುಡಗುಂಟ
ತಾಲೂಕು	:	ಚಿಂತಾಮಣಿ
ಕಾಲಮಾನ	:	ವಿಜಯನಗರ/ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ

ಬುರುಡಗುಂಟ ಗ್ರಾಮವು ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಲಕಲನೇರ್ಪು ಹೋಬಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಚಿಂತಾಮಣಿಯಿಂದ ೨೮ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಪತನಾನಂತರ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಆವತಿನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳ ಮತ್ತು ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಒಳಪಟ್ಟು ತನ್ನ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ಅಂಶವು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿದ್ದು ದೇವಮಾನ್ಯ ಶಾಸನಗಳಾಗಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಕಾಲವನ್ನು ನಿಗದಿಗೊಳಿಸಲು ಪೂರಕವಾಗಿಲ್ಲ.

ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಾಕಾರವಿದ್ದು, ಮುಖ್ಯ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವಿದೆ. ಪ್ರಾಕಾರದ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ಮಹಾದ್ವಾರದ ದ್ವಾರಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಅನಂತಶಯನ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ದ್ವಾರದ ಇಕ್ಕೆಲದಲ್ಲಿ ಲತಾವಲ್ಲರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದ ಸುಂದರಿಯ ಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೂ ಲತಾ ಸುರುಳಿಗಳಲ್ಲೂ ಕುಸುರಿಶಿಲ್ಪಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಾರವು ಉಪಾನ ಮತ್ತು ಪಾದಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ವೇದಿ, ತ್ರಿಪಟ್ಟಕುಮುದ, ಕಪೋತಪಾದಗಳ ಭಾಗಗಳು ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದಿಂದ ಒಳಹೋದರೆ ಪ್ರಾಕಾರದ ನಡುವೆ ದೇವಾಲಯದ ಗರುಡಮಂಟಪ, ಬಲಿಪೀಠ, ಧ್ವಜಸ್ತಂಭಗಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗುಡಿ, ಅಂತರಾಳ, ನವರಂಗ, ತೆರೆದ ಮುಖಮಂಟಪ, ಅರ್ಧಮಂಟಪವಿದೆ.

ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಡಿಗಳ ಎತ್ತರದ ವೆಂಕಟರಮಣ ಶಿಲ್ಪ, ಅದರ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರೂವರೆ ಅಡಿಗಳ ಎತ್ತರದ ಭೂದೇವಿ, ಶ್ರೀದೇವಿಯರ ಆಕರ್ಷಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸ್ಥಾನಿಕ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಭುವನೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಸರಳವಾದ ಕಮಲಪುಷ್ಪದ ಅಲಂಕರಣವಿದೆ. ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕೆತ್ತನೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಅದರ ಮುಂದಿನ ನವರಂಗದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಡಿಗಳು. ನವರಂಗದ ಸ್ತಂಭಗಳು ಹಾಗೂ ಮುಂದಿನ ತೆರೆದ ಮುಖಮಂಟಪದ ಸ್ತಂಭಗಳು ಚೌಕಪೀಠ ಭಾಗಗಳನ್ನು, ಕಾಂಡದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಸ, ಪುಷ್ಪ, ಯೋಗಾನರಸಿಂಹ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ, ಆಂಜನೇಯ ಮುಂತಾದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

"ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಮೇಲಿನ ಏಳಂತಸ್ತಿನ ವಿಮಾನಗೋಪುರ ಕದಂಬನಾಗರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ."[೪೫] ಸ್ತೂಪಿಯ ಭಾಗವು ನಾವೀನ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಮಿಶ್ರಶೈಲಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಹೊರ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಯಸ್ತಂಭ, ಕುಂಭಸ್ತಂಭ, ಸ್ತಂಭಗೋಪುರಗಳ ಅಲಂಕರಣಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಪಶ್ಚಿಮ ಮಹಾಧ್ವಾರದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಭಾಗಗಳನ್ನೇ ಹೋಲುತ್ತವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಪೂರ್ವದ ಕಡೆಗೆ ಒಂದು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳುಳ್ಳ ಕಲ್ಯಾಣಿಯಿದ್ದು, ಅದರ ನಡುವೆ ಸುಂದರವಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಸ್ತಂಭಗೋಪುರ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ತೆಪ್ಪೋತ್ಸವಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೆಂಕಟರಮಣ ಅಥವಾ ತಿರುಮಲ ದೇವಾಲಯ

ಹೆಸರು	:	ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ
ಸ್ಥಳ	:	ಆಲಂಬಗಿರಿ
ತಾಲೂಕು	:	ಚಿಂತಾಮಣಿ
ಕಾಲಮಾನ	:	ವಿಜಯನಗರಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನದು(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೩೦)

ಈ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಿಂದ ೧೦ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅವಲಂಬಗಿರಿ ಅಥವಾ ಹಾಲಂಬಗಿರಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯವನ್ನು ವಿಶಾಲವಾದ ಮತ್ತು ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರಾಕಾರದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಕಾರದ ಭಿತ್ತಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ, ಕುದುರೆ ಸವಾರರು, ಸೈನಿಕರು, ಜಾನಪದ ಕಲಾಕಾರರ ಸಮೂಹವನ್ನು ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವು ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು, ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಶೈಲಿಯ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಗೂ ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ. ದ್ವಾರಬಂಧದ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೋಹಿನಿಯ ಆಕರ್ಷಕ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ದು, ದ್ವಾರಬಂಧದ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಗಂಡಭೇರುಂಡ, ನರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ ಕೃಷ್ಣ, ಹನುಮಂತ, ಶರಭ, ನರಸಿಂಹ,

ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು, ಸ್ತ್ರೀ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಮುಳ್ಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷ ಮೊದಲಾದ ಶಿಲ್ಪಾಲಂಕಾರ ವಿದೆ. ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪ, ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಲಮೇಲು ಮಂಗಮ್ಮ ಅಥವಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಹಾಗೂ ಚಿಕ್ಕ ನವರಂಗ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಲಿಪೀಠ, ಧ್ವಜಸ್ತಂಭವಿದೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ರಥಬೀದಿಯ ಆಚೆಗೆ ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲ ಆಂಜನೇಯನ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಯಿದೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹ ಎರಡು ಅರ್ಧಮಂಟಪಗಳು, ನವರಂಗ, ಆಯತಾಕಾರದ ಮುಖಮಂಟಪ ವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಭಾಗಗಳು ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ ಚೌರಸವಾಗಿದ್ದು, ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಅಭಯ ಹಾಗೂ ಕಟಿಹಸ್ತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸಮಭಂಗೀಯ ತಿರುಮಲನಾಥನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಂದಾರ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣ ಪಥವಿದೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಕಾರದ ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನವೀಕರಣಗೊಂಡ ಶಿಖರ, ನವರಂಗ ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು, ನಾಲ್ಕು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಎಂಟು ಎತ್ತರವಾದ ಕಂಬಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖಮಂಟಪ, ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಕೊಠಡಿಗಳಿದ್ದು, ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವ ಪಂಥದ ಆಳ್ವಾರ್‌ಗಳ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಾರ್ಷಿಕವಾಗಿ ತಿರುಮಲನಾಥಸ್ವಾಮಿಯ ಬ್ರಹ್ಮರಥೋತ್ಸವನ್ನು ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಟ್ರೇನಹಳ್ಳಿ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ

ಹೆಸರು : ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿ

ಸ್ಥಳ : ಪಟ್ರೇನಹಳ್ಳಿ

ತಾಲೂಕು : ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ

ಕಾಲಮಾನ : ವಿಜಯನಗರ/ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದಿಂದ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಶಾಲ ಪ್ರಾಕಾರ ಹೊಂದಿದ್ದು, ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸುಖನಾಸಿ, ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪದೊಂದಿಗೆ ದ್ರಾವಿಡ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಎತ್ತರವಾದ ರಾಯಗೋಪುರ ಸಮೇತವಾದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದರ ಮುಖಮಂಟಪವು ೧೫ ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ೨೪ ಸುಂದರ ಕಂಭಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯದ ಅಂಕಣದ ೮ ಕಂಭಗಳಿಗಿಂತ ಸುತ್ತಲಿನ ೧೨ ಕಂಬಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಅಲಂಕಾರದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಭುವನೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಕಮಲದ ಹೂವಿನ ಕೆತ್ತನೆ ಇದೆ. ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯು ಕಲ್ಲಿನ ತೊಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಂದರ ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ. ಸೀತಾರಾಮಕಲ್ಯಾಣ, ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ, ಸಪ್ತಋಷಿಗಳು, ಮಂಗಳವಾದ್ಯದವರ ದೃಶ್ಯ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ

ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣನ ವಿಗ್ರಹ ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದ್ದು ರುಕ್ಮಿಣಿ ಸತ್ಯಭಾಮಾ ಸಮೇತ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಡೆದ ನಾಲ್ಕು ಕಂಭಗಳಿವೆ. ಮಹಾದ್ವಾರವು ಎರಡು ದ್ವಾರಬಂಧಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಜಯವಿಜಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾಲ ಮತ್ತಿತರೆ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಯಾವುದೇ ಆಧಾರಗಳು ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮುಖಮಂಟಪದ ರಚನೆಯು ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪ ವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಜಯನಗರ, ನಗರೋತ್ತರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರು ವುದಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಬಹುದಾಗಿದೆ.

ತಿರುವೆಂಗಡ/ವೆಂಕಟೇಶ/ತಿರುಮಲ/ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ

ಹೆಸರು : ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ/ಶ್ರೀನಿವಾಸ

ಸ್ಥಳ : ಗಡಿದಂ/ದೇವರಗುಡಿಪಲ್ಲಿ

ತಾಲೂಕು : ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ

ಕಾಲಮಾನ : ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೯೧

ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿಯಿಂದ ೩ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗಡಿದಂ ಅಥವಾ ಗಡಿದಂ ಪಟ್ಟಣವೆಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೯೧ರ ಕಾಲದ ಗಡಿದಂನ ಶಾಸನಗಳು(೧೫, ೧೬) ತಿಳಿಸುವಂತೆ ವಿಜಯನಗರದ ಇಮ್ಮಡಿ ಹರಿಹರನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕ ದಂಣಾಯಕ ತೆಪ್ಪದ ನಾಗಣ್ಣ ಒಡೆಯನ ಮೊಮ್ಮಗ ತಿರುಮಲನಾಥ ಗಡಿದಿಂನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದು ಇದು ಅಪರೂಪದ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ. ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯವು ವಿಜಯನಗರ ಆರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದು, ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅರ್ಧಮಂಟಪ, ನವರಂಗ ಹಾಗೂ ಮುಖಮಂಟಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹವು ಚೌರಸ ವಾಗಿದ್ದು, ಚೌಕಾಕಾರವಾದ ಗರುಡಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಆಕರ್ಷಕ ಪ್ರಭಾವಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ವರದ ಹಾಗೂ ಕಟಿಹಸ್ತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶ್ರೀದೇವಿ ಮತ್ತು ಭೂದೇವಿಯರ ಸಮೇತವಾದ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿಯ ೫ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಗ್ರಹದ ಪ್ರಭಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ದಶಾವತಾರ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ. ಶೈಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಯ್ಸಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ನವರಂಗ ಹಾಗೂ ಮುಖಮಂಟಪಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತಂಭಗಳು ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿಯದ್ದು, ಚೌರಸ ಆಕಾರವಾಗಿದೆ. ನವರಂಗದ ದ್ವಾರದ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಜಯ ವಿಜಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಗಡಿದಂನ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಗವಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ ವೊಂದನ್ನು ಕಂಟ್ಲೂರಪ್ಪನ ಗವಿ ಬಳಿಯ ಶಾಸನ[೬೬] ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಾರ್ಷಿಕವಾಗಿ ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ

ವೈಶಾಖ ಶುದ್ಧ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಂದು ಬ್ರಹ್ಮರಥೋತ್ಸವವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನೆರೆಯ ರಾಜ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಾವಿರಾರು ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಆಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭೀಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ

ಹೆಸರು : ಭೀಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ

ಸ್ಥಳ : ಕೈವಾರ

ತಾಲೂಕು : ಚಿಂತಾಮಣಿ

ಕಾಲಮಾನ : ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ

ಭೀಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರಾಕಾರದ ಗೋಡೆ ಇದ್ದು, ಎರಡು ಕಡೆ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಮುಖ್ಯದ್ವಾರವು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಗಂಗ, ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ವಾಸ್ತುರಚನೆಯಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸುಖನಾಸಿ, ಅರ್ಧಮಂಟಪ ಮತ್ತು ರಂಗಮಂಟಪವಿದ್ದು, ಹದಿನಾರು ಕೋನಗಳುಳ್ಳ ಕಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ದೇವತೆಗಳ, ವಿಚಾರ, ಹೂಬಳ್ಳಿಗಳ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಮುಂಭಾಗದ ಕಂಭಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಭುವನೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆಯಾ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರು ಪತ್ನಿಯರ ಸಮೇತರಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಾಹನಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ(ಇಂದ್ರ, ವಾಯು, ಅಗ್ನಿ, ವರುಣ, ಯಮ, ಶಿವ ಇತ್ಯಾದಿ) ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಭೀಮಲಿಂಗೇಶ್ವರನನ್ನು ಲಿಂಗದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನುಳಿದ ಧರ್ಮೇಶ್ವರ, ನಕುಲ, ಸಹದೇವ, ಅರ್ಜುನೇಶ್ವರ ಗುಡಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಕಪೋತಗಳು ಮೊನಚಾದ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಕೀರ್ತಿಮುಖ(ಸಿಂಹದ ಮುಖ)ಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವುಗಳ ಕೆಳಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶರಭಗಳು ಮತ್ತು ಸಿಂಹಗಳ ಸಾಲಿವೆ. ಕಣಶಿಲೆ ಮತ್ತು ಡಾಲರೈಟ್ ಶಿಲೆಗಳಿಂದ(ಹಸಿರು ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳದಾಗಿದೆ) ರಚಿಸಿದ ದ್ರಾವಿಡ ವಾಸ್ತುರಚನೆ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯನ್ನಾಧರಿಸಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೮೩ಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದ ದಾನಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ಜೋಡಿ ದೇವಾಲಯಗಳು

ಹೆಸರು : ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ

ಸ್ಥಳ : ನಂದಿ ಗ್ರಾಮ

ತಾಲೂಕು : ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ

ಕಾಲಮಾನ : ೯ನೆಯ ಶತಮಾನ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದಿಂದ ೭ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿ ಗ್ರಾಮ ಬಹುಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ. ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ಪಾದದ ಈಶಾನ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸು.೩೭೦ ಅಡಿ ಉದ್ದ, ೨೫೦ ಅಡಿ ಅಗಲದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯಗಳು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ. ಇವು ಒಂದೇ ಆವರಣದೊಳಗೆ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಒಂದೇ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಜೋಡಿ ದೇವಾಲಯವು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಾಕಾರದ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳ ಗೋಡೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳು ತಂಗಲು ಕೈಸಾಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ತಳವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇದೆ. ಚೌಕಾಕಾರದ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸುಮಾರು ಅಷ್ಟೇ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದ ಸುಕನಾಸಿ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳುಳ್ಳ ಇದು ನವರಂಗ ಗಂಗರ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ದ್ವಾರದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒಂದು ನಂದಿಮಂಟಪ, ಇವಿಷ್ಟೂ ಎರಡೂ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಇವೆ. ನಂತರದ ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ ಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪ, ಪಾತಾಳಾಂಕಣ, ಅಮ್ಮನವರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗುಡಿಗಳು, ಪ್ರಾಕಾರ, ಪುಷ್ಕರಣಿ, ಉಯ್ಯಾಲೆ ಮಂಟಪ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮೂಲ ದೇವಾಲಯಗಳು ಏರುವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲೂ ಸಹ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಆಲಂಕರಣೆ ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ. "ವಿವಿಧಾಕೃತಿಯ ದಿಂಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಕುಡ್ಯಗಳು, ಕೋಷ್ಠಗಳು, ಜಾಲಂಧ್ರಗಳು, ಭಿತ್ತಿ, ಕೂಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಪೋತ, ಶಿಲ್ಪಾಲಂಕೃತವಾದ ಕೂಟ, ಶಾಲ, ಪಂಜರಗಳ ಮಾಲೆ, ಪ್ರಸ್ತರ, ನೇತ್ರನಾಸಿ, ದ್ವಿತಲವಿಮಾನ, ಗ್ರೀವ, ಶಿಖರ ಮತ್ತು ಸ್ತೂಪಿ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಏರುವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿವೆ."[೪೮]

ಎರಡೂ ದೇವಾಲಯಗಳ ಒಳಭಾಗ ಮೂಲತಃ ಒಂದೇ ರೀತಿಯದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮಾತ್ರ ಅದರ ಮೂಲಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲೂ ಒಂದೊಂದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸುಖನಾಸಿ ಮತ್ತು ನವರಂಗಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ಮುಂದೆ ಎರಡು ನಂದಿಮಂಟಪಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗರ್ಭಗೃಹವೂ ಇದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ದೇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಾಹನವು ಶಿಖರದಲ್ಲಿರ ಬೇಕೆಂದು ಶಿಲ್ಪಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.[೪೯] ಅದರಂತೆ ಗ್ರೀವದ ಕೆಳಗೆ ಫಲಕದ ಮೇಲೆ ಅದರ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲೂ ನಂದಿಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ೪ ಕಂಬಗಳ ೪ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಭುವನೇಶ್ವರಿಯ ಅಷ್ಟ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿವಪಾರ್ವತಿಯರ ವಿಗ್ರಹಗಳಿದ್ದು, ನವರಂಗ ದ್ವಾರದ ಮುಂದೆ ನಂದಿಮಂಟಪವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂತ, ವಿಷ್ಣುಕಾಂತ ಮತ್ತು ರುದ್ರಕಾಂತ ರೀತಿಯ ಕಂಭಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.[೫೦] ಅಂದರೆ ಪೀಠ ಚೌಕಟ್ಟಾದ ಮತ್ತು ಮೇಲ್ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಉರುಳೆಯಾಕಾರವಾಗಿರುವ ದಿಂಡು, ದಿಂಬಿನಾಕಾರದ ಬೋದಿಗೆ ಮತ್ತು ಚಾಚುಪೀಠಗಳು

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊಂದಿವೆ. ಚೌಕಾಕಾರದ ದಿಂಡಿನ ಮೇಲುಭಾಗವು ಮಣಿಸರಗಳ ಮೂಲೆಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೀತಿಯ ಶಿಲ್ಪ, ಆಲಂಕಾರಿಕ ಕೆತ್ತನೆಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯಗಳ ಹೊರಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು, ಕುಡ್ಯಕಂಭಗಳು ಮತ್ತು ರಂಧ್ರಗಳುಳ್ಳ ಜಾಲಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆನೆ, ಯಾಳಿ ಮತ್ತು ಸಿಂಹಗಳ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ನಾಜೂಕಾದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪವಿದ್ದು, ಇದು ೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ. ಕಪ್ಪುಕಲ್ಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಕಂಭಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪ ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆ ಅಚ್ಚರಿ ಮೂಡಿಸುವಂತಿದೆ. ಕಂಭದ ಒಂದು ಅಂಗುಲ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸಹ ವ್ಯರ್ಥಗೊಳಿಸದೆ ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ, ಗಿಡಬಳ್ಳಿಗಳ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮತ್ತು ಮಾನವಾಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚೌರಸ ಕಂಭದ ಎದುರಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಸುಮಾರು ಎರಡುವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಮೋಹಕ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ್ದು ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಅತಿ ನಾಜೂಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನ ಕಳಸವನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ಇಕ್ಕೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪ ಕುಂಭಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಲತೆಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಪುಟ್ಟ ಪಕ್ಷಿಗಳು ನಾನಾ ಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದ ಎಡಭಾಗದ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಒಬ್ಬ ಭಕ್ತನ ಬಿಡಿಶಿಲ್ಪವಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ರಾಜೇಂದ್ರಚೋಳನ ವ್ಯಕ್ತಿಶಿಲ್ಪವೆಂದು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪವು ದುಂಡು ವಿಗ್ರಹವಾಗಿದ್ದು, ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಎಡಗೈ ಪಾದದ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ರಮಿಸುವಂತೆ, ಬಲಗೈ ಚಿನ್ಮುದ್ರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಎದೆಯ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಇದೆ. ಅಗಲ ಪಟ್ಟಿಯಂತಹ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ಕಂಠಾಭರಣ, ತೋಳುಬಂದಿ, ಕಡಗಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ, ತುಂಡುವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮೈಮೇಲೆ ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ನುಣ್ಣನೆಯ ಮುಖ ಮತ್ತು ತಲೆ, ಆದರೆ ತಲೆಯ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜುಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಶಿಲ್ಪಗೊಂಡಿದೆ. ಅಗಲವಾದ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಾಭರಣಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲ. ದೇವಾಲಯದೊಳಕ್ಕೆ ಗಾಳಿ ಬೆಳಕಿನ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಜಾಲಂಧ್ರಗಳು ವಾಸ್ತುರಚನೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಜೋಡಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಇಂಥ ೧೦ ಜಾಲಂಧ್ರಗಳಿದ್ದು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲೂ, ನಾಲ್ಕು ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲೂ ಇದ್ದು, ಉಳಿದ ಎರಡನ್ನು ಮಧ್ಯದ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂದಿನ ತೆರೆಗೋಡೆಯಲ್ಲಿಡಲಾಗಿದೆ.

ಹೊರಮೈಯ ಅಲಂಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಾರದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಹಾಗೂ ವಿಮಾನದ ಗ್ರೀವ ಶಿಲ್ಪಗಳೂ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಹಾರದಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಮರ್ದಿನಿ, ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ, ನಟರಾಜ, ಶಿವಪಾರ್ವತಿ,

ಗಜಾಸುರ ಸಂಹಾರ, ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ, ವಿಷ್ಣು ಇತ್ಯಾದಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ವಿಮಾನದ ಗ್ರೀವದ ನಾಲ್ಕೂ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಿವಾಹನ ಸಹಿತ ಶಿವ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ನಂದಿಯ ಈ ಜೋಡಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ಕುರಿತಾದ ಬಿಡಿ ಲೇಖನಗಳು ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಕಾಲ, ವಾಸ್ತುರಚನೆ, ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವನ್ನು ಕುರಿತಾಗಿ ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಅನಿಸಿಕೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಒಮ್ಮತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಚರ್ಚೆಗೆ ಗ್ರಾಸವಾದ ದೇವಾಲಯವೆನಿಸಿದೆ. ಡಾ.ಎಂ.ಎಚ್. ಕೃಷ್ಣ ಅವರು ೧೯೩೨ರ ಎಂ.ಎ.ಆರ್. ವರದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಾಗಿ ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. "ದ್ರಾವಿಡ ವಾಸ್ತುವಿನ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನಂದಿಯ ಈ ದೇವಾಲಯಗಳು ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳೆನಿಸಿವೆ."[೩೧] ಇವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾಲ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳ ಪೈಕಿ ಮೊದಲ ದೇವಾಲಯವು ೯ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ್ದೆಂದು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ(೨೬ನೇ) ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೦೬ರ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ೩ನೇ ಗೋವಿಂದನ ನಂದಿ ತಾಮ್ರಪಟ ವೊಂದರಿಂದ ಈ ಮಹಾನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಕ್ರಿ.ಶ.೮೦೬ರಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದೂ[೩೨] ಇದೇ ರಾಜನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೧೦ರ ಮತ್ತೊಂದು ತಾಮ್ರಪಟದಲ್ಲಿ ಬಾಣವಂಶದ ದೊರೆ ಬಾಣವಿದ್ಯಾಧರನ ರಾಣಿ ರತ್ನಾವಳಿಯು ನಂದಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಾಲಯವೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಳೆಂದು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ (೬೬ನೇ)ದ ಶಾಸನ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ ಹಾಗೂ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೩೩, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೪೯ರ[೩೩] ಚೋಳ ರಾಜೇಂದ್ರ ದೇವನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಪೆರಿಯನಂದಿ' ಮತ್ತು 'ಕಿರುನಂದಿಗಳ' ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಬಾಣರಾಣಿ ರತ್ನಾವಳಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮಹಾನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಯಾವುದು? ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ನಂದಿಯ ದೇವಾಲಯ ಯಾವುದು? ಪೆರಿಯನಂದಿ ಮತ್ತು ಕಿರುನಂದಿಗಳು ಯಾವುವು? ಎನ್ನುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾಲದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ(೨೬) ಶಾಸನ ರೀತಿ ೯ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದ್ದೆಂದೂ, ಪೆರಿಯನಂದಿ, ಕಿರುನಂದಿ ಎಂಬುವು ಎರಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಂದಿ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವಂತಿದೆ. ಸುಲ್ತಾನಪೇಟೆಯ ಮೂಲಕ ಮುಂದುವರಿಯುವ ಕಣಿವೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಹುಟ್ಟು ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿನ ದೊಡ್ಡ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹವಿರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪ್ರಾಯಶಃ ಪಿರಿಯನಂದಿ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳು ಕರೆದಿರಬಹುದು. ಇನ್ನು ಕಿರುನಂದಿ ಎಂದರೆ ಈಗಿನ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿರುವ ನಂದಿಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಲಾಗಿದೆ.

ವಾಸ್ತುಶೈಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರೌಢವೂ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿಯ ಅಲಂಕರಣೆಯ ಬಹುತೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯ

ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. ೮ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಾದ ರಾಜಕೀಯ ಪಲ್ಲಟಗಳಿಂದಾಗಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು ಏಳಿಗೆ ಹೊಂದಿ ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ರಾಜಕೀಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿದ್ದವು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯೂರಿದ್ದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿಗಳು ವಲಸೆ ಹೋಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು. ಇವರು ಪ್ರಾಯಶಃ ತಮ್ಮ ತಾಯ್ನಾಡಿಗೆ(ಕಂಚಿಗೆ) ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿಗೂ ಕಂಚಿಗೂ ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಮಹಾಬಲಿ ಬಾಣರು ಈ ಪಲ್ಲವ ಶಿಲ್ಪಿಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿ ನಂದಿಯ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಎಂ.ಎಸ್.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಅವರ ತಾರ್ಕಿಕ ಕಾರಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವೆಂಬಂತೆ ಸುಖನಾಸಿ ಮತ್ತು ನವರಂಗಗಳ ಇಕ್ಕೆಲದ ಗೋಡೆಯ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜಾಲಂಧ್ರಗಳಿದ್ದು, ಮಹಿಷಿಯ ಎರಡು ವಿಭಿನ್ನ ರೀತಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಜಾಲಂಧ್ರದಲ್ಲಿರುವ ದುರ್ಗಿಯ ಶಿಲ್ಪ ತಮಿಳು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಚತುರ್ಭುಜಳಾದ ದುರ್ಗಿ ಶಂಖ, ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಕುಚಬಂಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಎಮ್ಮೆಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೈಪಿಡಿಯ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಚಾಲುಕ್ಯಶೈಲಿಯ ರೀತಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಮ್ಮೆಯ ಕಾಯದ ಅಸುರನನ್ನು ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮೆಟ್ಟಿ ಶೂಲದಿಂದ ಇರಿದು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. "ತಮಿಳು ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಶೈಲಿಯ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು."[೫೪] ಈ ಎರಡೂ ಶಿಲ್ಪಶೈಲಿಗಳನ್ನು, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಅರಿತಿದ್ದ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವೇ ಹೊರತು ಕೇವಲ ತಾಯ್ನಾಡಿನ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನುರಿತರಾದ, ಪರಿಣತರಾದ ಸ್ಥಳೀಯ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಈ ಮೊದಲೇ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಒಬ್ಬ ಭಕ್ತನ ಬಿಡಿಶಿಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಚರ್ಚೆಗೆ ಗ್ರಾಸವಾಗಿದೆ. ಶಿಲ್ಪದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಇದೊಂದು ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತ ಗಣ್ಯವಕ್ತಿಯ ನೈಜಶಿಲ್ಪವಿದ್ದಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ಶಿಲ್ಪವು ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ದಿವ್ಯ ಶಕ್ತಿಪಂಡಿತ ಭಟ್ಟಾರಕನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರೊ. ಎಂ.ಎಚ್. ಕೃಷ್ಣ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಡಾ. ಪಿ.ವಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರು ಶಿಲ್ಪದ ಅಲಂಕಾರ ವೇಷಭೂಷಣಗಳು ಒಬ್ಬ ರಾಜನವು ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಒಬ್ಬ ಗಣ್ಯ ಸಾಧಕನಾದ ಶೈವ ಮಠಾಧಿಪತಿಯ ಶಿಲ್ಪವೆಂದು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದ ಬಿಡಿಶಿಲ್ಪವೆಂದು, ಇದಾವುದೂ ಅಲ್ಲ ಇದು ಚೋಳ ರಾಜೇಂದ್ರನ ಶಿಲ್ಪವೆಂದು ವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇನೆ ಇದ್ದರೂ ಪ್ರೊ. ಎಂ.ಎಚ್. ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಡಾ. ಪಿ.ವಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರ

ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪಪಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ[೫೫] ನಂದಿಯ ಶಾಸನ ಇಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿಕರು, ಮಠಪತಿಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಮತ್ತು ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿದ್ದ ಯತಿಗಳ ಗುರುಪರಂಪರೆಯ ಪಟ್ಟ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೨೮ರ[೫೬] ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. "ಶಿಲ್ಪದ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಅಂಶವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. ಯಜ್ಞೋಪವೀತವು ಎಡಭುಜದಿಂದ ಹಾದು ಬಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುತ್ತದೆ"[೫೭]ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಶಿಲ್ಪದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ತಮಿಳು ಪ್ರಭಾವ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಈ ಬಿಡಿಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಕಂಡರಿಸಿ ನಂತರ ಈ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ಎನ್ನುವುದು ಸಂಶೋಧಕರ ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ.

ಚರ್ಚೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಚಾರವೆಂದರೆ, ರಾಜೇಂದ್ರಚೋಳನು ನೊಳಂಬ ವಾಡಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೬೦ ನೊಳಂಬಶೈಲಿಯ ಕಂಬ ಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಜಾಲಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ತಂಜಾವೂರಿನ ಬಳಿ ಇರುವ ತಿರುವಾರೂರಿನಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕಾರದ ಒಳಕೈಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಜಾಲಂಧ್ರವೊಂದನ್ನು ತಂಜಾವೂರಿನ ಬೃಹದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಖಚಿತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ರೀತಿ ಅವನ ದಾಳಿಗೆ ಒಳಗಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವೂ ಒಂದು. ಇದರ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳನ್ನು ರಾಜೇಂದ್ರಚೋಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗ ಭಾಗಗಳು ಬಿದ್ದು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಡಪ್ರಭುಗಳಿಂದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಕೊಡುವ ಕಾರಣ ರಾಜೇಂದ್ರಚೋಳನ ಕಲಾಪ್ರೇಮ ಮತ್ತು ರಸಿಕತೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಸಂಶಯ ತಲೆದೋರುತ್ತದೆ. ರಾಜೇಂದ್ರಚೋಳ ತಾನು ಗಳಿಸಿದ ದಿಗ್ವಿಜಯದ ನೆನಪಿಗಾಗಿಯೋ ಅಥವಾ ಕಲಾಪ್ರೇಮದಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿರಬಹುದಾದರೂ ಅವನು ಶೈವಭಕ್ತನಾಗಿ ಅಥವಾ ಧರ್ಮೀಯನಾಗಿದ್ದು ಶೈವಧರ್ಮದ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಭಗಳನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ನಂದಿ ಗ್ರಾಮದ ಈ ಜೋಡಿ ದೇವಾಲಯವು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿನ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ದೇವಾಲಯವಾಗಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ವಾಸ್ತು ಅಲಂಕರಣೆ, ಶಿಲ್ಪನಿರೂಪಣೆ, ಶಿಲ್ಪ ಸಂಯೋಜನೆ, ಶಿಲ್ಪ ಕಂಡರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ಸ್ಥಳ ಹಾಗೂ ವಿಷಯ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದಿದೆ.

ನಂದಿದುರ್ಗದ ಕೋಟೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯವೇ ಯೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ. ಇದು ಹುಟ್ಟು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ, ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದೆ.

ನಂದಿದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೬೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು"[೫೮]ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ಮಾಣದ ಕುರಿತು ಯಾವುದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ ಬದಲಾಗಿ ಇವೆಲ್ಲಾ ದಾನಶಾಸನಗಳಾಗಿವೆ. "ದೇವಾಲಯದ ರಂಗಮಂಟಪದ ಹಾಸುಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಸಮಕಾಲೀನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತರ ಹೆಸರು, ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆವತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಭೈರಯಗೌಡರು, ಗಂಡರಗೂಳಿ ಬದ್ರಪ್ಪ, ಯಿಂಮಡಿ ಅಯ್ಯನು ಎಂಬಿವೆ ಮೊದಲಾದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ರೇಖಾಶಿಲ್ಪ ಬರಹಗಳು ಇವೆ."[೫೯] ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಸುಮಾರು ೧೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಪ್ರಾಕಾರದ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಎರಡು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿಗೂ ಬೃಹದಾಕಾರದ ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದು ಶಿಥಿಲಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅರ್ಧಮಂಟಪ, ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ನವರಂಗಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ನವರಂಗದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಕಪ್ಪು ಶಿಲೆಯ ಸ್ತಂಭಗಳು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಗಜಾಸುರ ಮರ್ಧನ, ಲಿಂಗೋದ್ಭವ ಮೂರ್ತಿ, ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತ ವಿಷ್ಣು, ನಾಟ್ಯ ಗಣಪತಿ ಮುಂತಾದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ನವರಂಗದ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಭೈರವ, ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ಋಷಿಗಳ ಬಿಡಿ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಗನಂದೀಶ್ವರ ಲಿಂಗದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಗುಡಿಯ ಇಕ್ಕೆಲಗಳು ಸುಮಾರು ೫ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಲೋಹದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಯೋಗದೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಉತ್ಸವ, ಜಾತ್ರೆಗಳು ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾರ್ಷಿಕ ಶಿವರಾತ್ರಿಯಂದು ಜಾತ್ರೆ ಉತ್ಸವಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಜಾನಪದೀಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗನಂದೀಶ್ವರ ಜೀವನದ ಎಲ್ಲ ಭೋಗಜೀವನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನೆಂದೂ, ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ಭೋಗಜೀವನವನ್ನು ಬಯಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಪೂಜೆ ಪುನಸ್ಕಾರ, ಹೋಮ ಮುಂತಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ.

ರಕ್ಷಣಾವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೋಟೆ ಎಂದರೆ ಒಳಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ, ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಭದ್ರತೆ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. "ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕೋಟೆ ಎಂದರೆ ರಕ್ಷಣಾ ಆವರಣವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶ ಎಂಬರ್ಥ."[೬೦] ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಣೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೋಟೆಗಳು ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದ್ದವು. "ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲೆಯ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಸೂಕ್ತವಾದ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ."[೬೧] ಕೋಟೆಗಳಿಗೆ ಸಮಕಾಲೀನ ಭೌಗೋಳಿಕ ನೆಲೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಒಂದೆಡೆಯಾದರೆ ಆ ಕಾಲದ ರಾಜ್ಯದ ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆ, ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಇನ್ನೊಂದೆಡೆಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯ

ಸಮೃದ್ಧಿ, ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ, ಸಮಕಾಲೀನ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಗಳ ಪರಿಚಯ, ಕಲಾಭಿರುಚಿ, ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಿದ್ದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಕೋಟೆಯ ವಾಸ್ತುಕಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿದ್ದವು. ಅವು ಅಂದಿನ ರಾಜಕೀಯ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗಗಳಾಗಿ ತಮ್ಮದೇ ಆದಂತಹ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಒಂದು ಸುತ್ತಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಹಲವು ಸುತ್ತುಗಳವರೆಗೆ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ, ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಐದು ಕೋಟೆಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ರಚನೆಯಿಂದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತಿಗೊಂಡ ಕೋಟೆಗಳಾಗಿರುವುದು ಅರಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕೋಟೆಗಳೆಲ್ಲ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ.

ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಕೋಟೆ

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನಿಂದ ಚೇಳೂರಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪಾತಪಾಳ್ಯ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಂದ ೬ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಈ ಕೋಟೆ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಗೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಎಂ.ಎಸ್.ಪುಟ್ಟಣ್ಣನವರು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೪೩ರಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹನಾಯಕ, ಖಾದ್ರಿಪತಿನಾಯಕ ಎಂಬ ಸಹೋದರರು ರಾಜ್ಯ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಡಪ ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟದ ಬಳಿಯ ಯಾದವ ಕೋಟೆ ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು. ಅನಂತರ ತಾಲೂಕಿನ ಪಾತಪಾಳ್ಯ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದರು. ಖಾದ್ರಿಪತಿನಾಯಕನ ಮಗ ಚಿನ್ನಮನಾಯಕನಿಂದ ಈ ದುರ್ಗ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಕಲ್ಯಾಣದುರ್ಗ' ಎಂದೂ, ದುರ್ಗದ ಬಳಿ ಒಂದು ಊರನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಇದಕ್ಕೆ 'ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಪಾಳ್ಯ' ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟನು. "ಇವನ ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೯೬ರಲ್ಲಿ ಇವನ ಮಗ ಗುಮ್ಮನಾಯಕ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ನಂತರ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಲಕ್ಕಪ್ಪನಾಯಕ, ವಸಂತ ನಾಯಕ, ದೊಡ್ಡಕದರಪ್ಪನಾಯಕ ಮುಂತಾದವರು ಈ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳಿದರು. ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ೫೬೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿತ್ತು."[೭] ಕೊನೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಮ್ಮದೀಯರಿಗೆ, ಮರಾಠರಿಗೆ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರಿನ ಹೈದರಾಲಿಯ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಹೈದರಾಲಿಯ ನಿಧನಾನಂತರ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನು ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇವನ ನಂತರ ಮೈಸೂರು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಂದ ಒಡೆಯರಿಗೆ ಹಸ್ತಾಂತರವಾಯಿತು.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಹಾಳುಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಈ ದುರ್ಗ ಏಳು ಸುತ್ತಿನ ಕೋಟೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ರಾಣಿಮಹಲ್, ಆಯುರ್ವೇದ ಆಸ್ಪತ್ರೆ, ಹವಾಮಹಡಿ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಕಟ್ಟಡಗಳ ತಳಪಾಯಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಮಹಾದ್ವಾರದಿಂದ ಬಲಗಡೆಯ ವಿಶಾಲವಾದ

ಆವರಣವಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯ ಮತ್ತು ಗಣೇಶನ ಎರಡು ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಎರಡೂ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿವೆ. ಇದರ ಬಳಿಯೇ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವಿದೆ. ಮುಖ್ಯದ್ವಾರದ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕ ಎರಡು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ರಕ್ಷಣೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ರೀತಿಯ ರಚನೆ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಈ ಜಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ನಗರವಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿನ ಕಾಲು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಎಡಗಡೆಗೆ 'ಹವಾಮಹಡಿ' ಇದೆ. ರಚನೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕಟ್ಟಡವಿದು. ಮುಸ್ಲಿಂ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಸುಮಾರು ೨೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಈ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಲು ಗೋಡೆಯ ಒಳಗಡೆಯೇ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿವೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಣ್ಣ ಕೊಠಡಿಗಳಿವೆ. ಇಡೀ ಕೊಠಡಿಗಳನ್ನು ಕಮಾನಾಕೃತಿಯ ಕಿಟಕಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚಾವಣಿಯ ಇಳಿಜಾರುಗಳನ್ನು ಅಲಂಕೃತವಾದ ಗಾರೆಯ ಕೆಲಸದಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಹಂಪಿಯ ಕಮಲ ಮಹಲ್‌ನಂತಿದೆ. ಇದರ ಪಕ್ಕವೇ ಮತ್ತೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಕಟ್ಟಡವಿದೆ. ಇದು ಆಯುರ್ವೇದ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಸ್ಥಳೀಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕಟ್ಟಡದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿದ್ದುಹೋಗಿದೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡದ ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ ಗೋಡೆಯ ಒಳಭಾಗವೆಲ್ಲ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗೂಡುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು. ಇದು ಒಂದು ಗೇಣಿಗೆ ಒಂದರಂತೆ ಇವೆ. ಗೋಡೆಯ ಭದ್ರತೆಗಾಗಿ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೊಳಕ್ಕೆ ಒಂದರಂತೆ ಮರದ ತೊಲೆಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಬಳಿಯೇ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿರುವ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಬಾಗಿಲವಾಡದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿದೆ ಮತ್ತು ಜಯವಿಜಯರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಯಿಲ್ಲ, ಮೂರು ಕಲಶಗಳು ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿಗೆ ರಾಜ ಪರಿವಾರದವರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ನೀರಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಜಾಗವಿದೆ. ಒಂದು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಇದೆ. ಇದರಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದ ಸುಮಾರು ೧೦ ಅಡಿ ಅಗಲ ೧೫ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಸಮಾಧಿ ಇದ್ದು, ಇದನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯರು ಕುದುರೆಸಮಾಧಿ ಎಂದು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲೇ ಒಲಸಿ ಮಾರಮ್ಮ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಕುದುರೆಸಮಾಧಿಯ ಬಳಿಯೇ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿದಂತೆ ಮಂಟಪವಿದ್ದು, ಇದರ ತೊಲೆಯಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿದ್ದು, ಅದರ ಎರಡೂ ಪಕ್ಕ ಶಾಸನವಿದ್ದು[೬೩] ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ರಾಣಿಮಹಲ್ ಇದೆ. ಹವಾಮಹಡಿಯಂತೆಯೇ ಇರುವ ಇದೂ ಕೂಡ ಸುಂದರವಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ೧೦ ಗಜ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿಯಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಆನೆಯ ಸಮಾಧಿ ಎಂದು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಆನೆಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ದುರ್ಗ ಕಡಿದಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಗಳು ಹಾಳಾಗಿದ್ದು, 'ರಾಣಿಯರ ಅಂತಃಪುರಗಳು, ಫಿರಂಗಿಗಳ ಬಾವಿ, ಮದ್ದುಗುಂಡುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿ

ಸುವ ಕೊಠಡಿ ಮತ್ತು ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಮನೆದೇವರು, ವಿಗ್ರಹ ೨ ಅಡಿ ಎತ್ತರ, ೧೧/೨ ಅಡಿ ಅಗಲದ ಒಂದು ಕಲ್ಲುಬಂಡೆ,[೬೪] ದೇವಾಲಯದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಸುಮಾರು ೨೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ನಾಲ್ಕು ಸ್ತಂಭಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿರುವ ಗೋಪುರವಿದೆ. ಕೋಟೆ ಹಾಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬತೇರಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದುವರಿದರೆ ಕೊನೆಯ ದ್ವಾರ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯು ಬಹಳ ಸುರಕ್ಷಿತ ವಾಗಿದ್ದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಲು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಎರಡೂ ಕಡೆಯೂ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಗೋಡೆಗಳ ಗಾತ್ರ ಮತ್ತು ಎತ್ತರ ಬೃಹತ್ತಾದುದಾಗಿದೆ. ಎಡಗಡೆಯ ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸನವಿದೆ.[೬೫] ಬತೇರಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ೪೦ ಅಡಿ ಆಳದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಬಾವಿಯಿದೆ. ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನ ಕಡೆಯವರು ಕೋಟೆಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದಾಗ ರಾಣಿಪರಿವಾರದವರು ತಮ್ಮ ಐಶ್ವರ್ಯದೊಡನೆ ಈ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರಿಕೊಂಡು ಸತ್ತರೆಂದು ಇದನ್ನು 'ನಿಧಿಬಾವಿ' ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮದ್ದಿನ ಮನೆ, ಅಕ್ಕಗಾರುದೇವತೆ ಗುಡಿ ಇದೆ. ದಾಸ್ತಾನು ಜಾಗ, ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೋಣಿ ಇದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಪಾಳ್ಯವಿದ್ದು ಪಾಳೆಯಗಾರರು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಠಾರ ಕಚೇರಿ(೧೮ ಇಲಾಖೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ಇನ್ನೊಂದು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಹಿನೀರಿನ ಕೆರೆ, ಕೆರೆಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇತುವೆ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ನಾರಸಿಂಹ ನಾಯಿನಿ ಧರ್ಮಪತ್ನಿ ರಾಮಕ್ಕಳ ಮಗ ವಸಂತನಾಯಿನಿ ಹಾಗೂ ಆತನ ಪತ್ನಿ ಕದಿರಮ್ಮಳ ಮಗ ದಳವಾಯಿ ಸುಬ್ಬಪ್ಪ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೨ರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಒಂದು ಜಪಶಾಲೆ, ಸಾಲು ಚಿತ್ರ, ಕೋಟೆ ನಿರ್ಮಿಸಿ, ಬುರುಜುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು[೬೬] ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಒಂದು ಉತ್ತಮವಾದ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಾಗಿ ಮೆರೆದ ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ಇಂದು ಹಾಳು ಹಂಪೆಯಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಾಳುಹಂಪೆ ಎಂದೇ ಕರೆಯಬಹುದು.

ಅಂಬಾಜಿದುರ್ಗ ಮತ್ತು ರೆಹಮಾನ್‌ಘಡ ಕೋಟೆಗಳು

ಅಂಬಾಜಿದುರ್ಗ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಮತ್ತು ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಮೂರು ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟವು ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ ೪.೩೯೯ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಮೂರು ಸುತ್ತಿನ ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೦ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನು ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕೋಟೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಮೂಲಕ ಭದ್ರಪಡಿಸಿದನು. ಈ ಕೋಟೆಯ ಬುರುಜುಗಳು ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿದ್ದರೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬುರುಜನ್ನು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆ ಚೌಕಾಕಾರವಾದ ಬುರುಜಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಪಿರಮಿಡ್ಡಿನ

ಆಕೃತಿಯಿದ್ದು ಅದರ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗವು ಇಳಿಜಾರಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಬುರುಜಿನ ಕಟ್ಟಡ ಶೈಲಿಯು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದುವೆಂದು ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮತಟ್ಟಾದ ಬೆಟ್ಟದ ವಿಶಾಲವಾದ ನಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಒಳಕೋಟೆಯ ಆವರಣದೊಳಗೆ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಶಿವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಫಲಕಗಳ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರವಾದ ಪಾಣಿಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನೆಲಬಾವಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಸುತ್ತಲೂ ಎತ್ತರವಾದ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ನೆಲಬಾವಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಸ್ತಂಭವಿದ್ದು, ಅದು ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಾವಣಿಗೆ ಆಸರೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ತಂಭದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಕಾರವಾದ ಕಲ್ಲಿನ ದಿಮ್ಮಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಎಣ್ಣೆ ತೊಟ್ಟಿ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಈಗ ನೀರು ತುಂಬಿದೆ.

ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನಿಂದ ನೈರುತ್ಯಕ್ಕೆ ೧೨ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದಲ್ಲಿರುವ ರೆಹಮಾನ್‌ಘಡ ಸುಮಾರು ೪.೨೨೭೬ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯರು 'ತಪಸ್‌ಗಿರಿ' ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕೋಟೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿನ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವ ಚೌಕಾಕಾರದ ಎರಡು ಬುರುಜುಗಳಿವೆ. ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಗೂ ಗಾರೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕೈಪಿಡಿ ಗೋಡೆಗಳಿವೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ಕೊತ್ತಲಗಳಿವೆ. ಇದರ ಸಮೀಪವೇ ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣನ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿ, ಮೂರು ಕೋಣೆಗಳುಳ್ಳ ಮದ್ದಿನ ಮನೆ, ಅಡಗುತಾಣಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇದರ ಬಳಿ ಒಂದು ಹಜಾರದಂಥ ದೊಡ್ಡ ಕಟ್ಟಡದ ಅವಶೇಷವಿದ್ದು, ಪ್ರಾಯಶಃ ಕೋಟೆ ಅಧಿಕಾರಿಯ ವಸತಿಗೃಹವಾಗಿರಬಹುದು. ಈ ಸ್ಥಳದ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಬಂಡೆಗಳಿದ್ದು, ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಬುರುಜುಗಳ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪುಷ್ಕರಣಿಗಳಿದ್ದು, ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಜನಾರ್ದನನ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ, ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾದ ಹನುಮಂತನ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬುರುಜುಗಳು, ಕೋಟೆಯ ಭಾಗಗಳು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಇಳಿಯುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿನ ಹೊರಸುತ್ತಿನ ಕೋಟೆಯ ದ್ವಾರವು ವಿಶಾಲವಾಗಿಯೂ, ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ದ್ವಾರದ ಎಡಗಡೆಯ ಹೊರಮೈಯಲ್ಲಿ ಶೇಷಶಾಯಿ ರಂಗನಾಥನ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ದ್ವಾರದ ಬಲಗಡೆಗೆ ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲು ಫಲಕವಿದೆ.

ಈ ಎರಡೂ ಕೋಟೆಗಳು ಟಿಪ್ಪುವಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೧ರಲ್ಲಿ ಕಾರ್ನ್‌ವಾಲೀಸನು ಇವುಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹಾಳುಗೆಡವಿದನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಲು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಕೈಬಿಟ್ಟನೆಂದೂ

ಗೆಜೆಟಿಯರ್‌ನಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಈ ಎರಡೂ ಕೋಟೆಗಳ ರಚನಾವಿಧಾನ, ಕಾಲದ ದೃಷ್ಟಿ, ವಿನಾಶಗೊಂಡ ರೀತಿ ಯಲ್ಲೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಾಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ನಂದಿಕೋಟೆ

ಇದು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದಿಂದ ೧೩ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ನಂದಿಕೋಟೆ ಗಿರಿದುರ್ಗವಾಗಿದ್ದು, ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ ಸುಮಾರು ೪.೮೫೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಯು ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮವಾಗಿ ಸುಮಾರು ೦.೬.ಕಿ.ಮೀ. ಉತ್ತರ ದಕ್ಷಿಣವಾಗಿ ಸುಮಾರು ೦.೩.ಕಿ.ಮೀ. ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಸುಮಾರು ಬಾದಾಮಿ ಆಕಾರದ ಭೂಪ್ರದೇಶ. ಪೂರ್ವಭಾಗ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಾಗುತ್ತ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಯ ಸರಿಸುಮಾರು ಮಧ್ಯಭಾಗ ಜಲಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ, ಕಾಡಿನಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿ ದುರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆದು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ವಾಯವ್ಯ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯದ ಹೊರತು ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಕಡೆ ಕಡಿದಾದ ಇಳಕಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮದಿಂದ ಮಾತ್ರ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಉಳಿದ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಕೋಟೆಯು ದುರ್ಗಮ ಹಾಗೂ ಅಭೇದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೇರಲು ಪಶ್ಚಿಮಮುಖದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಂದ ಒಂದು ಕುದುರೆ ದಾರಿ ಹಾಗೂ ಬಸವನ ಕಣಿವೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕುದುರೆ ದಾರಿಯಿದೆ. ಈ ಕೋಟೆ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಸ್ತುತ ಕಂಡುಬರುವ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಲಗಳ ಭಾಗಗಳು ಹೈದರಾಲಿ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೭೦ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದವುಗಳಾಗಿವೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚಿನ ಅನೇಕ ಗಂಗ ಮತ್ತು ಬಾಣರಸರ, ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ನಮಗೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಮಾಹಿತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಇದರ ನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯ ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದ್ದು, ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ಕೋಟೆಯ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ದೊರೆಯುವಂತಹ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಗಾರೆ ಮತ್ತು ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಎರಡು ಸುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಕೋಟೆಯ ಮುಖ್ಯದ್ವಾರದ ರಚನೆ ಮುಸ್ಲಿಂ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಮುಖ್ಯದ್ವಾರವನ್ನು ದಾಟಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಎದುರಾಗುವ ಎರಡನೇ ಹಂತ ಅಥವಾ ಸುತ್ತಿನ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಒಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಬಳಸಿ ಕಟ್ಟಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯದ್ವಾರದ ಗೋಡೆಯ ಎತ್ತರ ಸುಮಾರು ೨೫ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಸುತ್ತಲಿನ ಕೋಟೆ ಗೋಡೆಯ ಎತ್ತರ ೬೧/೨ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಕೋಟೆ ಒಂದೇ ರಾಜವಂಶ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿಲ್ಲ ಬದಲಾಗಿ ಹಲವಾರು ರಾಜವಂಶಗಳ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿದ್ದುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.[೬೭] ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಪಿಡಿ ಗೋಡೆ, ಅಂಬು ಕಿಂಡಿ, ಬಂದೂಕು ಕಿಂಡಿಗಳು, ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬುರುಜುಗಳ

ರಚನೆ ಇದ್ದು, ಸುಮಾರು ೧೦ ಬುರುಜುಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಫಿರಂಗಿ ಕಿಂಡಿಗಳು, ಮದ್ದಿನ ಮನೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಈ ಕೋಟೆ ಮರಾಠರ ನಂತರ ಹೈದರ್ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಭದ್ರವಾದ ಕೋಟೆಗೆ ಕಾರಣರಾದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅನಂತರ ಟಿಪ್ಪುವಿನ ವಿರುದ್ಧ ನಡೆದ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕಾಳಗಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಗಮನಾರ್ಹ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದ್ದಿತು. "ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭೯೧ರಲ್ಲಿ ಲಾರ್ಡ್ ಕಾರ್ನ್‌ವಾಲೀಸನು ಇದರ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಆಗ ಆ ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಲತೀಫ್ ಅಲಿಬೇಗ್ ಇದ್ದನು."[೬೮] ಮುಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೯ರಿಂದ ೧೮೦೮ರವರೆಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸೈನ್ಯದ ತುಕಡಿಯೊಂದು ಖಾಯಂ ಆಗಿ ಸುಲ್ತಾನಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿತ್ತು. ನಂತರ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದವರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೪೦ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ದುರಸ್ತಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಅನೇಕ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಬೇಸಿಗೆ ಪ್ರವಾಸಿ ತಾಣವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಐಷಾರಾಮದ ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದ ಈ ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಮಾಧಿಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮತಿ ಗ್ಯಾರೆಟ್‌ರ ಸಮಾಧಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಅಂದಿನ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ವಿದ್ಯಾ (ಶಿಕ್ಷಣ) ಇಲಾಖೆಯ ನಿರ್ದೇಶಕರಾಗಿದ್ದ(ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೬೭) ಜಾನ್‌ಗ್ಯಾರೆಟ್ ಅವರ ಪತ್ನಿಯದಾಗಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಉತ್ತರ ಬದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಲ್ತಾನಪೇಟೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೨೦೦ X ೨೦೦ ಮೀಟರ್ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕ್ರೈಸ್ತ ರುದ್ರಭೂಮಿ ಇದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೨ ಸಮಾಧಿಗಳು ಕುರುಹುಗಳು ಉಳಿದಿವೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ನಂದಿಕೋಟೆ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ, ಗಿರಿಧಾಮದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ಬೇಸಿಗೆಯ ಪ್ರವಾಸಿ ತಾಣವಾಗಿ ಈಗಲೂ ತನ್ನ ಸುಂದರ ಜೀವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಗುಡಿಬಂಡೆ ಕೋಟೆ ಅಥವಾ ಸುರಸದ್ಮಗಿರಿ

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅತ್ಯಂತ ಚಿಕ್ಕ ತಾಲೂಕು ಗುಡಿಬಂಡೆ ನಂದಿದುರ್ಗ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೆರೆಯ ಕೋಲಾರದ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ ೯೫ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೯ರಲ್ಲಿ ಔರಂಗಜೇಬನ ಫೌಜುದಾರ (ದಳವಾಯಿ) ಖಾಸಿಂಖಾನನು ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ತರುವಾಯ ಗುಡಿಬಂಡೆ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹಾವಳಿ ಭೈರೇಗೌಡನಿಗೆ ನೀಡಿದನು. ಇವನು ಈಗಿರುವ ಏಳುಸುತ್ತಿನ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಪಾಳೆಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದ ಈ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಲಗಳು ಶಿಥಿಲಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಕೋಟೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಂಡೆ ದ್ವಾರಗಳು, ಬಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಲಾದ ಸೋಪಾನಗಳು, ೧೩ ಸಿಹಿ ನೀರಿನ ದೊಣೆಗಳು, ಮನರಂಜನಾ ಸ್ಥಳಗಳು, ಉಗ್ರಾಣ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳು, ಹಗೇವುಗಳು ಹಾಗೂ ಮದ್ದಿನ ಉಗ್ರಾಣ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕೋವಿಯ ಮದ್ದನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿ ಸುತ್ತಿದ್ದ

ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು ಸಹ ಇದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಶಿಖರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೇವಾಲಗಳಿದ್ದು, ಒಂದರಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಇದು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ. ತಾಲೂಕಿನ ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗವು ಕಣ ಶಿಲೆಯ ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಏರುತಗ್ಗುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ

ಜಗತ್ತಿನ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯು ಉನ್ನತವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪ ಎನ್ನುವ ಮಾತು ವ್ಯಾಪಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು. ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪ ಎಂದರೆ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತಗೊಂಡಿತು. ಶಿಲ್ಪ ಶಬ್ದವು ಶೀಲ ಸಮಾಧೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಸಮಾಧಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಈ ಧಾತುವು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೬೯] ದೇವಶಿಲ್ಪಗಳು ಎಂದರೆ ದೇವಸಂಬಂಧ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳು–ಯಜ್ಞವೇದ, ಯಜ್ಞಕುಂಡ, ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೆ, ಯಜ್ಞಶಾಲೆ, ದೇವಾಲಯ, ದೇವಮೂರ್ತಿ, ದೇವೋಪಕರಣ, ಪೂಜಾಪಾತ್ರೆ ಸುವರ್ಣಾಲಂಕಾರ, ರಥ ಆಯುಧಗಳು, ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಸುವರ್ಣ, ತಾಮ್ರ, ಕಬ್ಬಿಣ, ಮರ, ಕಲ್ಲು ಎಂಬ ಪಂಚವಿಧ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಪೂಜೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸುವ ಶಿಲ್ಪಗಳು ದೇವಶಿಲ್ಪಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ವಿವಿಧ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಬಾಣರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಕಾಣಸಿಗದಿದ್ದರೂ ಗಂಗ, ನೊಳಂಬ, ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ನಂತರದ ಕಾಲದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬರುವುವು. ಇಲ್ಲಿನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಬಿಡಿಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವುಗಳಾಗಿರಬಹುದು. ಇವುಗಳನ್ನು ಗಾರೆ, ಲೋಹ, ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಜೈನ, ಶಾಕ್ತಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಶೈವಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ, ಗಣೇಶ, ನಂದಿ, ವೀರಭದ್ರ, ಭೈರವ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ವೈಷ್ಣವಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು, ನರಸಿಂಹ, ಹನುಮಂತ, ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರು, ಆಳ್ವಾರ, ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಶಾಕ್ತ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು, ದುರ್ಗಿ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಪೌರಾಣಿಕ ಕತೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ

೧. ಶೈವಶಿಲ್ಪಗಳು

೨. ವೈಷ್ಣವಶಿಲ್ಪಗಳು

೩. ಶಾಕ್ತಶಿಲ್ಪಗಳು

೪. ಜೈನಶಿಲ್ಪಗಳು

ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಶಿವಲಿಂಗಗಳು

ಶಿವನನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲಿಂಗದ ರೂಪ/ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಶಿವಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಚೌಕಾಕಾರದ ಮತ್ತು ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಪೀಠಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿವಲಿಂಗಗಳು ಕೇವಲ ಕಂಬಗಳ ರೀತಿ ಇದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಬರಿಯ ನಾಳಗಳಷ್ಟೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಪೀಠ, ಪಾಣಿವಟ್ಟಲು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಪೀಠ, ಪಾಣಿವಟ್ಟಲು ಮತ್ತು ಜಲಹರಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭ ವಾಯಿತು. ಲಿಂಗಗಳ ನಾಳಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ. ವಿವಿಧ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. "ಪ್ರಾಚೀನ ಹಾಗೂ ಅರ್ವಾಚೀನ ಲಿಂಗಗಳ ನಡುವಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಗುರುತಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾದರೂ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಮಂಡಿಸಿರುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಬಳಸಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಡಾ.ಅ.ಸುಂದರ ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಬಾಣದಾಕಾರದ ಮಧ್ಯನಾಡಿ(ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ) ಉಳ್ಳವುಗಳು ಪ್ರಾಚೀನವಾದವುಗಳು"[೨೦]ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಶಿವಲಿಂಗಗಳು ಕಂಬಗಳಂತೆಯೇ ಇದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ರುದ್ರ ಭಾಗಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಭಾಗ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ರುದ್ರಭಾಗಗಳು ಸಮಭಾಗಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಲಿಂಗವು ಬ್ರಹ್ಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮುಖ, ವಿಷ್ಣು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಮುಖ ಮತ್ತು ರುದ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರುದ್ರಭಾಗವೇ ಪೂಜಾಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಈ ಪೂಜಾಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. "ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಗಳ, ಫಲಕ, ಕಂಠಗಳಿರುತ್ತವೆ. ನಾಳದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪೂಜಾಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ಅಳವಡಿಕೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವು ಪೂಜಾಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಉದ್ದನೆಯ ಗೆರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಗೆರೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಉದ್ದನೆಯ ಗೆರೆಗಳಿಗೆ ಮತ್ತೆರಡು ಗೆರೆಗಳು ಮಧ್ಯದಿಂದ ಅಥವಾ ಮೇಲಿನಿಂದ ಹೊರಟು ನಾಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಒಂದು ಸುತ್ತು ಹಾಕಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ"[೨೧]ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತಹ ಲಿಂಗಗಳು ನಂದಿ, ಯೋಗನಂದೀಶ್ವರ, ಚಿನ್ನಸಂದ್ರ, ರಾಮೇಶ್ವರ, ಸೆಟ್ಟೀಶ್ವರ, ಕೈವಾರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೊಂದನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಉಳಿದಂತೆ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಬಸವ/ನಂದಿಶಿಲ್ಪ

ನಂದಿ ಶಿವನ ವಾಹನ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಿವನ ವಾಹನ ನಂದಿ ಎಂಬ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಂದಿಯ ಗಾರೆ ಮತ್ತು ಶಿಲಾಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಶಿವಾಲಯಗಳ ಅಂತರಾಳ, ನವರಂಗ, ಮುಖಮಂಟಪ, ದೇವಾಲಯದ ಕೈಪಿಡಿ ಗೋಡೆಯ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ಹೊರಗೆ ನಂದಿಮಂಟಪ, ನಂದಿಕಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ನಂದಿಶಿಲ್ಪಗಳು ತನ್ನ ಮುಂದಿನ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮಡಚಿ, ಎಡಗಾಲನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಪಾದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿರುವಂತೆ, ಹಿಂದಿನ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿ, ಎಡಗಾಲನ್ನು ಉದರದ ಕೆಳಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಮಡಿಚಿ ಮಲಗಿರುವಂತೆ ಹಾಗೂ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಮಡಿಚಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ನಂದಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಗಂಗರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಲಂಕಾರವಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಒರಟಾದ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದು, ವಿನೀತಭಾವದಿಂದ ಕುಳಿತಿರುತ್ತದೆ. ನಂದಿಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಡುಬ್ಬ ಪರ್ವತಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಮುಂದಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗದೊಂದಿಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಲಿಂಗಾಕಾರದ ಡುಬ್ಬ ಬೆನ್ನ ಮೇಲಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಯೂ ಕೂಡ ಶಿವಲಿಂಗ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಶಿವನ ಜಟಾಭಾರ, ಜಟಾಮುಕುಟಗಳೂ ಆ ಡುಬ್ಬದ ರೂಪಾಂತರಗಳೇ ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ಎಸ್.ಕೆ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.[೨]

ನಂದಿಶಿಲ್ಪದ ಅಲಂಕರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕುಚ್ಚಿನ ಪದಕ, ಗಂಟೆಸರ, ಉದಪಟ್ಟಿಕೆ, ಗಗ್ಗರು ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳಿರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ರೀತಿಯ ನಂದಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಣಿವೆ ಬಸವ, ನಂದಿ, ನಗರಗೆರೆ, ಕೈವಾರ, ರಾಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ಶಿಲ್ಪ: ಕಾರ್ತಿಕೇಯನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ದೇವರು. ಅದರಲ್ಲೂ ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪೂಜಿತ ದೈವವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇವನ ಹುಟ್ಟಿನ ಬಗ್ಗೆ ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡ, ಮಹಾಭಾರತದ ವನಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. "ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧-೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ತಮಿಳು ಕವಿ ನಕ್ಕೀರ ದೇವನಾಯನಾರ್ ಅವರು ತಿರುಮುರುಗಗ್ರುಪ್ಪಡೈ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮುರುಗನ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಿಲಪ್ಪದಿಕಾರಂ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ಆರು ಮಾನವ ಮುರುಗನ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ."[೩] ಇವನನ್ನು ಸುಬ್ರಮಣ್ಯ, ಷಣ್ಮುಖ, ಶೇಯೋನ್, ಆರುಮುಖ, ಮಹಾಸೇನ, ಕುಮಾರ ಮೊದಲಾದ

ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ನವಿಲನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿಯೂ, ಕುಕ್ಕುಟವನ್ನು ಪತಾಕೆ/ಧ್ವಜವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆರಾಧನೆಗೆ ಒಳಪಡುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಕಿರುದುಂಡು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಗಣೇಶ: ಪೂಜಾ ಭಾಜನನಾದ ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿಯು, ಗಜಮುಖನ ಇತಿಹಾಸ ಅಪೂರ್ವವಾದುದು. ಪುರಾಣ, ತಂತ್ರ, ಆಗಮ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸೂತ್ರ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ವೈದಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಹಲವು ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಹಿಂದೂಗಳ ಆದಿದೇವಗಣದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನೂ ಒಬ್ಬನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ರುದ್ರನ ಪುತ್ರ, ವಿನಾಯಕನಾಗಿ, ಬುದ್ಧಿಶೀಲ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಾಗಿದ್ದನು. ವೈದಿಕ ದೇವತೆಗಳೇ ಪುರಾಣ ಕಾಲದ ಗಜಮುಖ, ವಿನಾಯಕ ಎಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ.[೭೪] ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನನ್ನು ಶೂದ್ರರು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಆರಾಧಿಸತೊಡಗಿದರು. ನಂತರ ಗಾಣಪತ್ಯರೆಂಬ ಉಗ್ರಪಂಥದವರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈತನ ಆರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರು. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಗಣೇಶನನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಮತದವರೂ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.[೭೫] ಗಣೇಶ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಭೂತಗಳು ಗಣಗಳ ನಾಯಕತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಭೂತಗಣನಾಯಕನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ.[೭೬] ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತವಾದರೂ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಕೆತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿನ ವಿಕಾಸ ಬಹುಕಡಿಮೆ. ನಂದಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಗಣೇಶನ ಶಿಲ್ಪಪ್ರಾಚೀನವಾದುದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಎಡಗಾಲನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ಮಡಿಚಿ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಡಚಿ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಬಿಡಿಸಿದ್ದರೆ, ನಂತರದ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾಸನದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಲಂಕಾರವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಮೋದಕ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಂತೆ ಬಿಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಗಳ ಸರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತಿದ್ದು ಸೊಂಡಿಲನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿನ ಮೋದಕವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಬಿಡಿಸಿದೆ. ನಂತರದ ಕಾಲದ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಭರಣಗಳ ಅಲಂಕಾರ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕರಂಡಮುಕುಟ, ಜಟಾಮುಕುಟ, ರತ್ನಹಾರಗಳು, ಉಪವೀತ, ನಾಗಯಜ್ಞೋಪವೀತ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗಣೇಶನ ಸ್ಥಾನಿಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸಮಭಂಗಿ ತ್ರಿಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ.

ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ ಶಿಲ್ಪಗಳು: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉಮಾ ಮತ್ತು ಮಹೇಶ್ವರನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಒಂದೇ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಸೀನ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿವೆ. ನಂದಿಯ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರರ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಯಿದ್ದು, ಮಹೇಶ್ವರನು ಸುಖಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ. ಉಮೆಯು ಆತನ ವಾಮಭಾಗದ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಳೆ. ಇಬ್ಬರು ದ್ವಿಭುಜಧಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಶಿವನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ ಇದ್ದು ಎಡಗೈಯಿಂದ ಉಮೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಉಮೆಯ

ಬಲಗೈ ಕಟಿಹಸ್ತ ಇದ್ದು, ಎಡಗೈ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಪಾದದ ಬಳಿ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಕಿರೀಟ, ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ವೃಷಭದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಶಿವ-ಪಾರ್ವತಿಯರ ದುಂಡುಶಿಲ್ಪ ಜಾಲಂಧ್ರಹಳ್ಳಿಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು ನಂದಿ, ಗೂಳೂರು, ಯೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನಾಗಶಿಲ್ಪಗಳು: ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ನಾಗಾರಾಧನೆ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಸಿಂಧೂ ನಾಗರಿಕತೆಯ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಎರಡು ಮುದ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಜೋಡಿ ಹೆಡೆಗಳಿವೆ. ಇದನ್ನು ರಾಧಾಕೃಷ್ಣನ್ ಎಸ್. ಅವರು ಭಾರತದ ಅತೀ ಪುರಾತನ ಜನಾಂಗ ನಾಗನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಇವರು ನಾಗರೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೭೭] ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ನಾಗಾರಾಧನೆ ಕುರಿತಾಗಿ ಅನೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಜನಪದ ಧರ್ಮವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಈ ನಾಗಾರಾಧನೆ ಶೈವ, ಬೌದ್ಧ, ವೈಷ್ಣವ, ಜೈನ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳೂ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಕ್ಷಾಮ ನಿವಾರಣೆ, ಸಮೃದ್ಧಿಯ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಂತಾನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಈ ಆರಾಧನೆ ಜೀವಂತವಾಗಿದೆ. ನಾಗಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲಕ ನಿಧಿ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುವೆಂಬದು ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ನಾಗರಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಗಬಂಧಗಳ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು ಸಂಪತ್ತಿನ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿತ್ರಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಜಾತ್ರೆಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಗೌರಿ, ಯುಗಾದಿ ಹಬ್ಬಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಆರಾಧನೆ ನಡೆಯುವುದು ಕಾಣಬಹುದು.

ಸೂರ್ಯಶಿಲ್ಪ: ಶಿವನ ಪಂಚಾಯತನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ವಿಗ್ರಹವೂ ಒಂದು.[೭೮] ಋಗ್ವೇದದ ಮೊದಲ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಸೂರ್ಯ ಅದಿತಿಯ ಮಗನಾದ್ದರಿಂದ ಈತನಿಗೆ ಆದಿತ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ದೇವಾಲಯಗಳು ವಿರಳ. ಅದರಂತೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಈತನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ದೇವಾಲಯಗಳ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಸೂರ್ಯನ ದುಂಡುಶಿಲ್ಪ, ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ದ್ವಿಭುಜದಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಪದ್ಮಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾನಿಕ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದು, ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಭುಜಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಂತರವಾಗಿ ಕಮಲದ ಮೊಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಮಲದ ದಂಟುಗಳನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ ಬಿಡಿಸಿದ್ದು, ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಗಳ ಸರದಂತಹ ಸರಮಾಲೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಅಲಂಕಾರಗಳು ಕಡಿಮೆ, ನಂತರದಲ್ಲಿ ಉದ್ದವಾದ ಕಮಲದ ದಂಡನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಉದ್ದನೆಯ ಉಪವೀತ, ಕಂಠಹಾರ, ಕುಂಡಲ-ಕಿರೀಟ, ಕೇಯೂರ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮ: ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆರಾಧಿಸಲು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಯಾವುದೇ ದೇವಾಲಯಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. "ರೂಪವಂದನಾ ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಶಾಂತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳು, ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳಂತೆ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮ, ಐದು ತಲೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಒಂದು ಶಿವನಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ."[೭೯] ಉಳಿದಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳು ಮಾತ್ರ ಈಗ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈತನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕುಳಿತ ಅಥವಾ ನಿಂತ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಕುಳಿತಾಗ ಹಂಸದ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ನಿಂತಾಗ ಪದ್ಮಪಿತನಂತಿರುತ್ತಾನೆ. ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕುಶ, ಅಕ್ಷಮಾಲ, ಕಮಂಡಲ ಜಟಾಮುಕುಟ ಧಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳ ಭಿತ್ತಿ, ಕಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳ ರೀತಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆಂಜನೇಯ/ಹನುಮಂತ: ರಾಮಾಯಣದ ಮಹಾವೀರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಆಂಜನೇಯನು ಸರ್ವಜನ ಪೂಜಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಅಂಜನಾಪುತ್ರನು ಬಾಲಕನಾಗಿದ್ದಾಗ ಉದಯಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಫಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ದೇವೇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ. ಇದರಿಂದ ಮೂರ್ಛೆಗೊಂಡ ಆಂಜನೇಯ ಶಿಖರವೊಂದಕ್ಕೆ ಅವನ ಮುಖ ತಾಗಿ ಭಂಗವಾಯಿತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಹನುಮಂತ ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರಾದ ನ್ಯೂನಿಜ್[೮೦] ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಶಿಲ್ಪದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಿವರಣೆಯು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. "ಪಗೋಡಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಗನ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ" ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹನುಮಂತನನ್ನು ರಾಮಾಯಣದ ಹನುಮಂತನಾಗಿ, ಮಹಾಭಾರತದ ಭೀಮ, ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ ಕಾಣಲಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಹನುಮನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಗಳು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದವು. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವರು ರಾಜ್ಯಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ವ್ಯಾಸರಾಯರು ೭೩೨ ಹನುಮಂತನ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದಿದೆ.[೮೧] ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಹನುಮಂತ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದರೂ, ಅವೆಲ್ಲ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಗಳೇ ಹೊರತು ದೊಡ್ಡ ದೇವಾಲಯಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದು ವಿರಳ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ದೇವಾಲಯಗಳು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಮೂರ್ತಿಯ ಮುಖ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗಿರುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು. ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗಿರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲಕನಾಗಿ, ಕೋಟೆ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ, ಜನರ ಮನದಲ್ಲಿನ ಭೀತಿ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನಾಗಿ ಹನುಮಂತನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಾಂತ್ರಿಕರು ಪಂಚಮುಖಿ

ಹನುಮಂತನನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಧ್ಯಾನ ಶ್ಲೋಕದಂತೆ ಈ ಹನುಮಂತನ ಮುಖ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಕಪಿ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕರಾಳನರಸಿಂಹ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ವೀರಗರುಡ, ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ವರಾಹ, ಊರ್ಧ್ವಮುಖ ಹಯಗ್ರೀವ ರೂಪವಿರುವುದು. ಈ ರೀತಿಯ ಹನುಮಂತ ಶಿಲ್ಪ ಗೆದರೆಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಹನುಮಂತ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಹನುಮಂತನನ್ನು ವಿವಿಧ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವುದು ಹಾರುತ್ತಿರುವ ಭಂಗಿಯದು, ಬಲಗೈಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಎಡಗೈಯನ್ನು ಸೊಂಟದ ಬಳಿ ತಂದಿರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತಾವರೆ ಮೊಗ್ಗು ಹಿಡಿದಿರುವುದು ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕಾಲಲ್ಲಿ ತುಳಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅಂಜಲಿ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಹನುಮನ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಕೂಡ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ದೊರಕುತ್ತವೆ. ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಒಲವು ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆ, ರಾಮನ ದೇವಾಲಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಹನುಮಂತನ ಗುಡಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಜನಪರ ದೈವವಾಗಿ ಇಂದೂ ಮುಂದುವರಿದಿರುವುದು ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಭೈರವಶಿಲ್ಪ: ಶಿವಪುರಾಣದ ಪ್ರಕಾರ ಭೈರವ ಸಂಹಾರ ಲೀಲಾಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ಭೂತಪ್ರೇತ ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಉಚ್ಚಾಟನೆಗೆಂದು ಭೈರವನ ಪೂಜೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಯಾಗವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಭೈರವನನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲನೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಭೈರವಶಿಲ್ಪಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಗ್ನವಾಗಿದ್ದು ಕೆದರಿದ ಜಟಾಮುಕುಟ, ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಢಮರು ಮತ್ತು ಕಪಾಲಗಳಿವೆ. ರುಂಡಮೂಲಧಾರಿ, ಆತನ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯಮೇಳ, ಪರಿವಾರ, ಹಾರುವ ನಾಯಿ ಕಪಾಲದಿಂದ ಬೀಳುವ ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಹವಣಿಸುವಂತೆ ಕಂಡರಿಸಿರುವ ದುಂಡುಶಿಲ್ಪ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ಕಿರುಚಿತ್ರಗಳ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಭೈರವನ ಆರಾಧನೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ವೀರಭದ್ರಶಿಲ್ಪ: ಶಿವನ ಜಡೆ/ಜಟೆಯಿಂದ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದವನು. ಸೀಮಾಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರನ ಆರಾಧನೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ "ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರನ ಆರಾಧನೆ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದೆ."[೮] ಶ್ರೈತವನಿಧಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಚತುರ್ಭಜ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲು, ಗದೆ, ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಬಾಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ರುಂಡಮಾಲೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಈತನ ಎಡಬದಿಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರಕಾಳಿ, ಬಲಬದಿಯಲ್ಲಿ ಟಗರಿನ ತಲೆ ಹೊಂದಿದ ದಕ್ಷನಿರುತ್ತಾನೆ. ಕೈಗಳು ಅಂಜಲಿ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಖಂಡರಿಸುವ ಶಿಲ್ಪವು ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ.

ವೈಷ್ಣವಶಿಲ್ಪಗಳು: ವೈಷ್ಣವಧರ್ಮದ ಪ್ರಮುಖ ದೇವರಾದ ವಿಷ್ಣು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿದ್ದು ಸಂರಕ್ಷಣಾ ದೇವರಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವಿಷ್ಣು ಅನೇಕ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿದ ಬಗ್ಗೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಗಳು ಹತ್ತು ಎಂದು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೇ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವೊಂದು ಸಲ ೨೨ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹೇಳಿರುವುದುಂಟು.[೮೩] ಹಲವು ಕೃತಿಗಳು ಬೇರೆ, ಬೇರೆ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆಯಾದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳು ಜನಪ್ರಿಯಗೊಂಡಿವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ, ಕೂರ್ಮಾವತಾರ, ವರಾಹಾವತಾರ, ನರಸಿಂಹಾವತಾರ, ವಾಮನಾವತಾರ, ಪರಶುರಾಮಾವತಾರ, ರಾಮಾವತಾರ, ಬುದ್ಧ, ಭಾಗವತ, ಕಲ್ಕಿ ಅವತಾರಗಳೆಂದು ಈ ರೀತಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವಾದರೂ ಅವುಗಳೆಲ್ಲ ಕಿರು ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. "ನರಸಿಂಹ ಅವತಾರದಲ್ಲಿ ಗಿರಿಜಾ, ಸ್ಥೌಣ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಗಳಿವೆ. ಗಿರಿಜ ಎಂದರೆ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಹೊರಬಂದ ಏಕಾಕಿ/ಏಕಾಂಗಿ ನರಸಿಂಹ, ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕಟ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಯೋಗನರಸಿಂಹ. ಸ್ಥೌಣ ಎಂದರೆ ಕಂಭ ಒಡೆದು ಹೊರಗೆ ಬಂದವನು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿಕ ಮತ್ತು ಆಸೀನ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧಗಳುಂಟು. ಈ ನರಸಿಂಹ ಅವತಾರದಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಕಶ್ಯಪನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ; ಇದನ್ನು ಕೂರ್ಮಪುರಾಣ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೮೪] ಈ ರೀತಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ಆಲಂಬಗಿರಿ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಭ ಮತ್ತು ಭಿತ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುಶಿಲ್ಪ: ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವಿಷ್ಣುಶಿಲ್ಪಗಳು ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಿದ್ದು, ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟ, ಕರ್ಣಕುಂಡಲ, ಕಂಠಹಾರ, ಮಣಿಸರ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ಕಟಿವಸ್ತ್ರ, ತೋಳುಬಂಧಿ, ಕೈಕಡಗ, ಕಾಲ್ಗಡಗ, ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಗದೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದೇವಿ ಮತ್ತು ಭೂದೇವಿಯರ ಸರ್ವಾಲಂಕೃತ ಸ್ಥಾನಿಕ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ತೆರನಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಆಲಂಬಗಿರಿ, ತಲಕಾಯಲಬೆಟ್ಟ, ಯಗವಕೋಟೆ, ಮಾರ್ಗಾನುಕುಂಟೆ, ಕೈವಾರ, ಗಡಿದಂ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಗರುಡಶಿಲ್ಪ: ಗರುಡಪಕ್ಷಿಗೂ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ವೈದಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಪಕ್ಷಿವಾಹನ, ಗರುಡಧ್ವಜನಾದನು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಇಲ್ಲವೇ ಭಿತ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಗರುಡನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಲೋಹದ ಸುಂದರವಾದ ಗರುಡಶಿಲ್ಪಗಳು ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ದೇಹ ಮತ್ತು ಮುಖ ಮನುಷ್ಯನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆ ಜೋಡಿ ರೆಕ್ಕೆಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಕೈ ಮುಗಿದು ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು

ಮಡಿಚಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟ, ಕರಂಡ ಮುಕುಟ, ರತ್ನವಲಯ ಅಥವಾ ಸರ್ಪಕುಂಡಲ, ಕಂಠಹಾರ, ಮಣಿಸರ, ಉತ್ತರೀಯಕಂಕಣ, ತೋಳುಬಂದಿ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳ ದ್ವಾರಬಂಧಗಳ ಲಲಾಟಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಗರುಡನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ಪವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ ಕಂಡರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.[೮೫] ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೈವಾರ, ಆಲಂಬಗಿರಿ, ಗಡಿದಂ, ಯಗವಕೋಟೆ, ತಲಕಾಯಲಬೆಟ್ಟ, ಬುರಡುಗುಂಟೆ ಅಮರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಅನಂತಶಯನ ಶಿಲ್ಪ: ಮಹಾಪ್ರಳಯದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀರಸಾಗರದ ನಡುವೆ ಭೂಮಿಗೆ ಆಧಾರ ಭೂತವಾಗಿರುವ ಆದಿಶೇಷನನ್ನು ಪರ್ಯಂಕವಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಮೇಲೆ ಪವಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಿಶೇಷನನ್ನು 'ಅನಂತ'ನೆಂದೂ ಅನಂತನ ಮೇಲೆ ಶಯನಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪವು ಅನಂತಶಯನ 'ಶೇಷಶಾಯಿ'ಯೆಂದೂ, ಸಾಗರದ ಮೇಲೆ ನೆಲೆಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ 'ಜಲಶಾಯಿ'[೮೬] ಎಂದೂ ಕರೆಯುವರು. ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥ ಅಥವಾ ಅನಂತಶಯನ ಸಪ್ತ ಪ್ರಭಾವಳಿಯುಳ್ಳ ಆದಿಶೇಷನ ಮೇಲೆ ಪವಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮೂರು ಸುತ್ತಿನ ಆವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪರ್ಯಂಕದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವ ಅನಂತಶಯನ ನೀಳಕಾಯವು ಕಂಠದವರೆಗೆ ಪವಡಿಸಿದ್ದು, ಶಿರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಂಚ ಮೇಲೆತ್ತಿದೆ. ಪಾದಗಳು ಎರಡೂ ಸಮವಾಗಿವೆ. ದ್ವಿಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಎಡಗೈ ಕಟಿಹಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಬಲಗೈ ತಲೆಗೆ ಆಸರೆಯಾಗಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಪಾದಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾಗಿರುವಂತೆ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಾದದ ಬಳಿ ಶ್ರೀದೇವಿ ಭೂದೇವಿಯರಿಬ್ಬರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ದೇವರ ಹಿಂಭಾಗದ ಭಿತ್ತಿಯ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಋಷಿಗಳು, ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದೆ, ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರು ಮುಂತಾದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಬಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿಯ ಅನಂತಶಯನ ಮೂರ್ತಿಯು ಎತ್ತರವಾದ ಎರಡು ಸುತ್ತಿನ ಆವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪರ್ಯಂಕದ ಆದಿಶೇಷನ ಮೇಲೆ ಬಲಭಾಗಕ್ಕೆ ಪವಡಿಸಿದ್ದು, ಶಿರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಂಚ ಮೇಲೆತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಕಾಲ ಬಳಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ನಾಭಿಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಭಿಬ್ರಹ್ಮ ಪಂಕದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆಯೂ, ಶಿರದ ಬಳಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನ ಚಿಕ್ಕ ಬಿಂಬವಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಅಜ್ಜವಾರ ಹಾಗೂ ರಾಮೇನಹಳ್ಳಿ, ಬುರುಡುಗುಂಟೆ ದೇವಾಲಯದ ದ್ವಾರಬಾಗಿಲ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಶ್ರೀದೇವಿ ಮತ್ತು ಭೂದೇವಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಶಿಲ್ಪದ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಥಾನಿಕ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ, ಆಸೀನ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲ್ಪವಾದರೆ ಎಡಭಾಗದ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಆಸೀನಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನಾರಾಯಣ ಶಿಲ್ಪಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಶಾಕ್ತಶಿಲ್ಪಗಳು: ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಾತೃದೇವತೆಯ ಆರಾಧನೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸಾಗಿಬಂದಿದೆ. ಮಾನವರು ತಮಗೆ ಜನ್ಮ ನೀಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿ ಬೆಳೆಸುವ 'ತಾಯಿ'ಯ ರೂಪವನ್ನೇ ಪೂಜೆಯ ಕೇಂದ್ರಬಿಂದುವಾಗಿಸಿದರು. ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಸಂಕಟದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವ ತಾಯಿ 'ಜಗದಂಬೆ' ಪರಮೇಶ್ವರಿಯೆನಿಸಿದಳು. ಜನಪದದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಈ ಮಾತೃ ಆರಾಧನೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಜಾತಿಯ, ಕೋಮಿನ, ಮತದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿ ಬೆಳೆಯದೇ ಆ ಪರಿಸರದ ಎಲ್ಲ ಜನರ 'ಆರಾಧನಾ ಪದ್ಧತಿ'ಯಾಗಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಸಮಸ್ತ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮೂಲ ಕಾರಣಕರ್ತೃ ಶಕ್ತಿಯೇ ದೇವಿ. ಶಕ್ತಿಯ ವಿವಿಧ ಅವತಾರಗಳಾದ ಚಂಡಿ, ಕಾಳಿ, ದುರ್ಗೆ, ಊರಮ್ಮ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿ ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾಳೆ.

ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಶಿಲ್ಪ: ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಬಾದಾಮಿಯ ೧ ಮತ್ತು ೨ನೆಯ ಲಯನಗಳು ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ಪಾಪನಾಥ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.[೮೭] ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ ಅಥವಾ ವೈಷ್ಣವಿಯಾಗಿರದೆ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯಾಗಿಯೂ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಶಿಲ್ಪದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ.೨ ಮತ್ತು ೩ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯಗಳ ದ್ವಾರಬಾಗಿಲ ಲಲಾಟಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಕೆರೆಯ ತೂಬಿಗೆ, ಕೋಟೆ ಬಾಗಿಲ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಪೀಠಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಕೋಟೆಯ ಬಾಗಿಲ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಇದರ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದ್ದು, ಅದರ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಾಲಿನ ಶಾಸನವಿದೆ. ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಪದ್ಮದ ಮೇಲೆ ಪರ್ಯಂಕಾಸನ ಅಥವಾ ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಭುಜ ಅಥವಾ ಚತುರ್ಭುಜದಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಅಭಯ, ವರದ ಮುದ್ರೆ, ಮೇಲಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಗ್ಗು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಕ್ಕದ ಎರಡೂ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಗಜಗಳು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.[೮೮] ಈ ರೀತಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ, ಯಗವಕೋಟೆ, ಆಲಂಬಗಿರಿ, ಪಟ್ರೇನಹಳ್ಳಿ, ಕೈವಾರದ ಅಮರನಾರಾಯಣ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಸಪ್ತಮಾತೃಕಾ ಶಿಲ್ಪಗಳು: ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಏಳು ಜನ ತಾಯಂದಿರು. ಇವರೇ ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರು. ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು ಕನ್ಯೆಯರೆಂದು, ಅಮ್ಮನವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ.[೮೯] ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿನ ದೇವಿ ಮಹಾತ್ಮೆಯು ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಬಗೆಗೆ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. "ದೇವಿಯು ಶುಂಭ, ನಿಶುಂಭರನ್ನು ವಧಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ಹಣೆಯಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಚಂಡಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಿ, ಮಾಹೇಶ್ವರಿ, ಕೌಮಾರೀ, ವೈಷ್ಣವೀ, ವಾರಾಹೀ, ಇಂದ್ರಾಣಿ ದೇವಿಯರು ರೂಪುಗೊಂಡರು. ಬ್ರಹ್ಮನು

ನಿರ್‍ರಿತನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಏಳು ಜನ ಮಾತೃಕೆಯರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದು 'ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮ'ದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೯೦]

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗಂಗ ಅರಸರ ಕಾಲದಿಂದಲೂ(೮ನೆಯ ಶತಮಾನ) ಕೋಲಾರಮ್ಮ(ಚಾಮುಂಡಿ)ನ ಆರಾಧನೆ ನಡೆದು ಬಂದಿದೆ. ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಿಂದಾವೃತವಾಗಿರುವ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಪ್ರದೇಶವು ಕೆಲಕಾಲ ಚೋಳರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೂ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಇವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦-೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವೆಡೆ ಸಪ್ತಮಾತೃಕಾ ದೇವಾಲಯಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಸಪ್ತಮಾತೃಕಾ ಆರಾಧನೆ "ಕ್ರಿ.ಶ.೨ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದೇ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿತ್ತು."[೯೧] ಸಂತೇಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಬಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಕೆ.ಜಿ.ಬಲ್ಲ, ಕೈವಾರ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ದೇವಿಯರಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಈ ಗುಡಿಗಳಲ್ಲದೇ ಹಲವು ಗ್ರಾಮಗಳ ಶಿವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳಾಗಿ ಮಾತೃಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಕೆಲವು ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ನಿರಾಕಾರವಾದ(ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರವಾದ) ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ದೇವಿಯರನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಿಣಿ: ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇವಳ ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷಮಾಲಗಳಿವೆ. ಮುಂದಿನ ಕೈಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಭಯ ಮತ್ತು ವರದ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಇವಳು ಕೆಂಪು ಕಮಲದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದು, ಹಂಸ ಇವಳ ವಾಹನ.

ಯೋಗೀಶ್ವರಿ: ಈ ದೇವಿಯನ್ನು ಕೊಂತ್ಸಮ್ಮನೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಶಿವನ ಬಾಯಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡ ದೇವಿ ಯೋಗೀಶ್ವರಿ ಎನ್ನಿಸಿದ್ದು, 'ಮಕ್ಕಳ ತಾಯಿ'ಯೆಂದು, ಏಳು ಜನರ ತಾಯಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ದ್ವಿಭುಜೆಯಾಗಿದ್ದು, ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತೆಯಾಗಿದ್ದು, ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಫಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕೈ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಆಸೀನ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತವಾದರೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸ್ಥಾನಿಕವಾಗಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ಚೋಳೇಶ್ವರಿ (ವೃಶ್ಚಿಕೇಶ್ವರಿ) ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ವೈಷ್ಣವಿ: ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ಅಭಯ, ಚಕ್ರ, ಶಂಖ, ವರದ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ದೇವಿಪುರಾಣ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದೆ ಇವಳ ಆಯುಧಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರವು ಇವಳು ಷಡ್ಭುಜಧಾರಿ, ಗದೆ, ಪದ್ಮ, ಅಭಯ, ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ವರದ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂದಿದೆ. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೀರ್ತಿಮುಕುಟವಿದ್ದು ವನಮೂಲ ಧರಿಸಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇವಳ ವಾಹನ ಗರುಡ.

ಇಂದ್ರಾಣಿ: ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ. ಹಿಂದಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಮುಂದಿನ ಕೈಗಳು ವರದ ಮತ್ತು ಅಭಯ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಷಡ್ಭುಜಧಾರಿ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರ, ವಜ್ರ, ಕಳಸ, ಪತ್ರಗಳಿವೆ. ಉಳಿದೆರಡು ಕೈಗಳು ವರದ ಮತ್ತು ಅಭಯ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿವೆ. ದೇವಿಪುರಾಣವು ಅಂಕುಶ ಮತ್ತು ವಜ್ರಗಳನ್ನಿಡಿದಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇವಳ ವಾಹನ ಆನೆ.

ಚಾಮುಂಡಾ: ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಚಾಮುಂಡಿ ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳಿವೆ. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಪಾಲ, ಶೂಲಗಳಿವೆ. ಮತ್ತೆರಡು ವರದ ಮತ್ತು ಅಭಯ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಪೂರ್ವಕಾರಣಾಗಮ ಹೇಳುವಂತೆ ಅವಳು ದಶಭುಜಧಾರಿ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸಲ, ಕವಚ, ಬಾಣ, ಅಂಕುಶ, ಖಡ್ಗ, ಖೇಟಕ, ಪಾಶ, ಧನಸ್ಸು, ದಂಡ ಮತ್ತು ಪರಶು ಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದು, ರುಂಡಮಾಲೆ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮ ಧರಿಸಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇವಳ ವಾಹನ ಸತ್ತಮನುಷ್ಯನ ದೇಹವಾಗಿದೆ.

ಮಹೇಶ್ವರಿ: ಶಿವನ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಹೇಶ್ವರಿ ಐದು ಮುಖಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮುಖ ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಇವಳ ಕಿರೀಟದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ವೇತವರ್ಣಧಾರಿಯಾದ ಇವಳು ಷಡ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರ, ಡಮರು, ಶೂಲ, ಘಂಟಾಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಉಳಿದೆರಡು ಕೈಗಳು ವರದ ಮತ್ತು ಅಭಯ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿವೆ. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಟಾಮುಕುಟವಿದೆ. ಇವಳ ವಾಹನ ನಂದಿ.

ಕೌಮಾರಿ: ಸುಬ್ರಮಣ್ಯನ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾದ ಕೌಮಾರಿಯು ತನ್ನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಕುಕ್ಕುಟವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಉಳಿದೆರಡು ಕೈಗಳು ಅಭಯ ಮತ್ತು ವರದ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿವೆ. ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ಹೇಳುವಂತೆ ಇವಳಿಗೆ ಆರುಮುಖಗಳು, ಹನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳು. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ, ಧ್ವಜ, ದಂಡ, ಧನಸ್ಸು, ಘಂಟಾ, ಪದ್ಮ, ಪಾತ್ರ ಮತ್ತು ಪರಶುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಉಳಿದೆರಡು ಕೈಗಳು ವರದಾ, ಅಭಯ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಇವಳ ವಾಹನ ನವಿಲು.[೯೨]

ಈ ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರನ್ನು ಒಂದೇ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಿಕೆಯ ಬಲಬದಿಯಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರ ಅಥವಾ ಶಿವನನ್ನು ಎಡಬದಿಯಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನ ಶಿಲ್ಪಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಜಟಾಮುಕುಟಧಾರಿಯಾದ ವೀರಭದ್ರ ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಶೂಲ ಗದಾ ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾನೆ. ವೀಣಾಪಾಣಿಯೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈತನ ವಾಹನ ನಂದಿ. ಗಣೇಶನು ಪದ್ಮಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಪದ್ಧತಿ "ಸುಮಾರು ೧೦ನೆಯ

ಶತಮಾನದ ನಂತರ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಂತಿದೆ. ಶಿವನನ್ನು ವೀರಭದ್ರ, ವೀರೇಶ ಎಂದೂ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ.[೩]

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಪ್ತಮಾತೃಕಾ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಒಂದೇ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿಯೂ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟದ ಬಶೆಟ್ಟಿ ಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಕೆ.ಜಿ ಬಲ್ಲ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿವೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಎರಡೂ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ಏಳು ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳು ತ್ರಿಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದು ಎರಡೂವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿವೆ. ಬಲಭಾಗಕ್ಕೆ ಗಂಟು ಹಾಕಿದ ಜಟಾಭಾರ, ವೃತ್ತಕುಂಡಲ, ಕಂಕಣ, ಕೇಯೂರ, ಕತ್ತಿನಹಾರ ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಕುಚಬಂಧವಿದ್ದು ಉಳಿದ ಮೂರು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಕುಚಬಂಧವಿಲ್ಲ, ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮದ ಮೊಗ್ಗೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಎಡಗೈ ಡೋಲಹಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಕೆಳನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾದ ಅಂಗಸೌಷ್ಟವಗಳಿಂದ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ.

ಕೆ.ಜಿ. ಬಲ್ಲದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಿಲ್ಪಪಟ್ಟಿಕೆಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕರಂಡ ಮುಕುಟ, ವೃತ್ತ ಕುಂಡಲ, ಕತ್ತಿನಹಾರ, ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮದ ಮೊಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬಲಗೈ ಡೋಲ ಹಸ್ತದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಸುಂದರ ಕೆಳನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಎರಡೂ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರೆಂದು ಕರೆಯಲು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಯಾವುದೇ ಆಯುಧ ಅಥವಾ ವಾಹನವಿಲ್ಲ. ಶಿಲ್ಪಗಳ ಇಕ್ಕೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವ ಮತ್ತು ಗಣೇಶನ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಸಪ್ತಕನ್ನಿಕೆಯರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಲಾಗಿದೆ.

ದುರ್ಗಿ ಅಥವಾ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿ: ಶಿಲ್ಪರತ್ನ ಪ್ರಕಾರ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿಯು ದಶಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳಿದ್ದು ಅವು ನೀಲೋತ್ಪಲದಂತಿವೆ. ತ್ರಿಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಇವಳು ಎಡಗಾಲನ್ನು ಕೋಣನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ, ಬಲಗಾಲನ್ನು ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಸಿಂಹದ ಮೇಲಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾಳೆ. ತನ್ನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ, ಖಡ್ಗ, ಶಕ್ತಾಯುಧ, ಚಕ್ರ, ಬಿಲ್ಲು, ಅಂಕುಶ, ಪರಶು ಮತ್ತು ಘಂಟಾಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾಳೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿಯ ದುರ್ಗಿಯೂ ಒಂದು. ಶಿಲ್ಪ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ತ್ರಿಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದು, ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಪೀಠಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಕೋಣನ ತಲೆಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೋಣವಿದ್ದು ದುರ್ಗಿಯು ತನ್ನ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಕೋಣದ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿನ ತ್ರಿಶೂಲದಿಂದ ಸಂಹರಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ, ಎಡಗೈಯಿಂದ ಕೋಣವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ, ಇನ್ನುಳಿದ ಎರಡು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ, ಶಂಖವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದು, ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ.

ಗುಡಿಬಂಡೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಬಿಡಿಶಿಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪದಂತೆ ಇದೆಯಾದರೂ ಇದು ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದು ಕೋಣ ದುರ್ಗಿ ಪಾದದ ಹಿಂದೆ ನಿಂತಿರುವಂತೆ, ತ್ರಿಶೂಲದಿಂದ ಅದನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಸಿದ್ಧಳಾಗುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಜಾಲಂಧ್ರಹಳ್ಳಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿನ ದುರ್ಗಿಯ ಶಿಲ್ಪ ಇವೆರಡಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇದು ನಂದಿಯ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಜಾಲಂಧ್ರದಲ್ಲಿರುವ ದುರ್ಗಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಶಿಲ್ಪಗಳು ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕೋಣನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದು, ಚತುರ್ಭುಜ ಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಹಿಂದಿನ ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ದಂಡ, ಶಂಖ ಹಿಡಿದಿದ್ದು, ಮುಂದಿನ ಬಲಗೈ ಕಟಿಹಸ್ತ, ಎಡಗೈ ತೊಡೆಗೆ ಸಮಾನಾಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಈಕೆ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಭೂಷಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಕೈವಾರ, ಆಲಂಬಗಿರಿ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ದಶಭುಜಧಾರಿಯಾದ ದುರ್ಗಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಜೈನಶಿಲ್ಪಗಳು: ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವು ವೈದಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಕ್ಕಿಂತ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದು ತನ್ನದೇ ಆದ ಮೂರ್ತಿಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಜೈನಧರ್ಮದ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಜಿನಬಿಂಬದ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. 'ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆ'ಯಲ್ಲಿ 'ಜಿನನ' ಬಿಂಬವು ಆಜಾನುಬಾಹುವಾಗಿ, ದಿಗಂಬರನಾಗಿ, ಶ್ರೀವತ್ಸಾಂಕವುಳ್ಳ ಪ್ರಶಾಂತಮೂರ್ತಿಯಂತಿರಬೇಕು. ತರುಣನು, ಸುಂದರನು ಆದ ಜಿನನು ಕಾರುಣ್ಯಮೂರ್ತಿ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೯೪] ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಜಿನಶಿಲ್ಪಗಳು ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಗಿವೆ. ಗುಡಿಬಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಗಳಿವೆ. ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ವಿಗ್ರಹ ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಹಸಿರು ನೀಲಿ ಮಿಶ್ರಿತ ಪಚ್ಚೆಗಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಅಮೃತಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಡೆದ ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಲೋಹದ ವಿಗ್ರಹ ಒಂದು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ. ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ವೀರನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು 'ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು' ಎಂದು ಕರೆಯುವ ವಿಗ್ರಹ ಒಂದಿದೆ. ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಮಂಚೇನಹಳ್ಳಿಯ ಕೋಡಿಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಜಿನಾಲಯವಿದ್ದು, ಜಿನಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರದೇಶದ ದೇವಾಲಯಗಳ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಅತ್ಯಂತ ವೈವಿಧ್ಯ ಮತ್ತು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ ಮತ್ತು ಜೈನ ಪಂಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ. ಇನ್ನು ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಬಾಣ, ಗಂಗ, ನೊಳಂಬ, ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಅಂದಿನ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಶಿಲ್ಪಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು, ಬಿಳಿಕಣಶಿಲೆ, ಒರಟಾದ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಗಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಒರಟಾದ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ ಸೌಂದರ್ಯ ನಿರೂಪಣೆ, ದೇಹದ ಪ್ರಮಾಣ, ಆಭರಣ ವಸ್ತ್ರವಿನ್ಯಾಸ, ಆಯುಧಗಳು, ವಾಹನ ಪೀಠಗಳು, ಲತಾ ಸುಂದರಿಯರು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿ

ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ. ಇದುವರೆಗೂ ಅಳಿದುಳಿದಿರುವ ಗಾರೆಶಿಲ್ಪಗಳು ಶಿಲ್ಪಿಯ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಂತಿವೆ. ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳ ರಚನೆಗೆ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯನ್ನೇ ಬಳಸಿರುವುದರಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಪಂಥಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಾಗ ಶೈವ ಹಾಗೂ ವೈಷ್ಣವ ಶಿಲ್ಪಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ನೃತ್ಯ, ಬೇಟೆಗಾರರು ಜಾನಪದೀಯ ಕಲಾ ಪ್ರಕಾರಗಳು, ಯುದ್ಧ, ಕ್ರೀಡೆ ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಮೋಹಿನಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿವಸ್ತ್ರವಾಗಿರುವುದು, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ ಪೌರಾಣಿಕ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಶೃಂಗಾರಪರವಾದ ಹಾಗೂ ಮಿಥುನಶಿಲ್ಪಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಲಂಬಗಿರಿ, ಕೈವಾರ, ರಂಗಸ್ಥಳ, ನಂದಿ, ಗಡಿದಂ, ಗೂಳೂರು ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸ್ತಂಭಗಳ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು ಅದ್ಭುತವಾಗಿವೆ. ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಸಹ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ ಬಿಡಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಒಂದೇ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿರುವ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆ.ಜಿ.ಬಲ್ಲ, ಬಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು, ಕೈವಾರ, ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕು)ಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

೧. ವಾಸುದೇವ ಬಡಿಗೇರ, ೨೦೧೨, **ಬಳ್ಳಾರಿ ಪರಿಸರದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ,** ಭಾಗ ೧, ಪು.೨೮೪.

೨. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೧೯೯೦, **ಭಾರತದ ದೇವಾಲಯಗಳ ನೆಲೆ-ಹಿನ್ನೆಲೆ,** ಪು.೧.

೩. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., **ಕೆಲವು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು,** ಪು.೮೦.

೪. ವಸು ಎಂ.ವಿ.(ಸಂ), ೨೦೦೧, **ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸುಮನೆತನಗಳು,** ಪು.೧೨.

೫. **ಮನೋಜ್ ಜಿ.,** ೨೦೧೫, **ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುವಿಜ್ಞಾನ,** ಪು.೩.

೬. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್.(ಸಂ), ೨೦೦೮, **ಪಲ್ಲವ-ಚೋಳಶಿಲ್ಪಕಲೆ,** ಪು.೪೦.

೭. ಶಾಮಲಾ ಸಿ.ಆರ್., ೨೦೦೮, **ಪೂರ್ವ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು,** ಪು.೧೯೧-೧೯೨.

೮. ಮೋಹನ್‌ಕೃಷ್ಣ ರೈ, ೨೦೦೪, **ಪ್ರಭುತ್ವ ಮತ್ತು ಜನತೆ,** ಪು.೧೩೧.

೯. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ,** ಪು.೭೬.

೧೦. ತಿಪ್ಪೇಸ್ವಾಮಿ ಪಿ.ಆರ್.(ಸಂ), ೧೯೯೪, **ಕಲಾಕೋಶ,** ಪು.೧೬.

೧೧. ಅನಂತರಂಗಾಚಾರ್ ಎನ್., **ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಪರಿಚಯ**, ಪು.೩೦೮.

೧೨. ಅಪರ್ಣ ಕೂ.ಸ., ೧೯೯೯, **ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು ಪರಿಚಯ**, ಪು.೧.

೧೩. ಮುನಿರತ್ನಮ್ಮ ಕೆ.ಎಚ್., ೨೦೦೯, **ನಂದಿಬೆಟ್ಟ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ**, ಪು.೧೧.

೧೪. ಪ್ರಭಾಕರ್ ಎಂ.ಎನ್., ೨೦೧೧, **ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು**, ಪು.೪೭.

೧೫. ಅಪರ್ಣ ಕೂ.ಸ., ೧೯೯೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೩೦.

೧೬. ಅದೇ, ಪು.೪೩.

೧೭. ಅದೇ, ಪು.೪೬.

೧೮. ಅದೇ, ಪು.೪೯.

೧೯. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೧೯೯೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೯೭.

೨೦. ಅದೇ, ಪು.೧೦೨.

೨೧. ಗಾಯಿ ಜಿ.ಎಸ್., ೧೯೭೬, **ನೊಳಂಬರ ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಪು.೯೩.

೨೨. ಅಪರ್ಣ ಕೂ.ಸ., ೧೯೯೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೬೭.

೨೩. ಅದೇ, ಪು.೭೬.

೨೪. ಅದೇ, ಪು.೭೭.

೨೫. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂ.೧೩, ೧೯೯೮, ಪು.೯೧.

೨೬. ಅದೇ, ಪು.೯೨.

೨೭. ಮನೋಜ್ ಜಿ., ೨೦೧೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೩೭.

೨೮. ಅಪರ್ಣ ಕೂ.ಸ., ೧೯೯೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೯೮.

೨೯. ಅದೇ, ಪು.೯೯.

೩೦. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂ.೪, ಪು.೪೬.

೩೧. ಮನೋಜ್ ಜಿ., ೨೦೧೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೧೧೪.

೩೨. ಅಪರ್ಣ ಕೂ.ಸ., ೧೯೯೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೧೦೭.

೩೩. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೧೯೯೦, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೯೪.

೩೪. ಅದೇ, ಪು.೯೪.

೩೫. ಅದೇ, ಪು.೯೧.

೩೬. ಅದೇ, ಪು.೯೭.

೩೭. ಕರೀಗೌಡ ಬೀಚನಹಳ್ಳಿ, ೨೦೦೦, **ಕರಕುಶಲ ಕಲೆಗಳು, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವಕೋಶ,** ಸಂ.೩, ಪು.೨೩೧.

೩೮. ಗೀತಾಂಜಲಿ ಬಿ.ಆರ್., ೨೦೧೨, **ಕರ್ನಾಟಕದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೀಪಸ್ತಂಭಗಳು,** ಪು.೧೭೯.

೩೯. ಅಪರ್ಣ ಕೂ.ಸ., ೧೯೯೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೭೨.

೪೦. ಅದೇ, ಪು.೧೧೧.

೪೧. ಅದೇ, ಪು.೧೧೨.

೪೨. ಅದೇ, ಪು.೧೧೪.

೪೩. ಎ.ಕ.X, Ct ೮೫.

೪೪. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂ.೨೨, ೨೦೦೭, ಪು.೪೪.

೪೫. ಎ.ಕ.XVII, Cb ೮೪, ೮೮.

೪೬. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂ.೧೮, ೨೦೦೩, ಪು.೨೮.

೪೭. ಎ.ಕ.X, Bg ೨೩.

೪೮. ಗೋಪಾಲ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೯೦.

೪೯. ಅಪರ್ಣ ಕೂ.ಸ., ೧೯೯೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೪೬.

೫೦. ಗೋಪಾಲ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೫೦.

೫೧. ಅದೇ, ಪು.೫೧.

೫೨. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೩೨, ೬೫.

೫೩. ಎ.ಕ.X, Cb ೧೯, ೨೧, ೨೨.

೫೪. ಗೋಪಾಲ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೯೩.

೫೫. ಎ.ಕ.X, Cb ೨೦.

೫೬. ಎ.ಕ.X, Cb ೪೦.

೫೭. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೪, **ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರ ದೇವಾಲಯಗಳು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೯೧–೯೨.

೫೮. ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ.(ಸಂ), ೨೦೧೦, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೧೯.

೫೯. ಅದೇ, ಪು.೨೫.

೬೦. ರಾಮಶೇಷನ್ ಎನ್.ಕೆ., ೧೯೮೦, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೩.

೬೧. ಕೃಷ್ಣಭಟ್ಟ ಕೆ.(ಅನು), **ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ,** ಪು.೪೬.

೬೨. ಸಂಶೋಧನ ಸಿರಿ, ಪು.೮೯.

೬೩. ಎ.ಕ.X, Bg ೬೩, ೬೮.

೬೪. ಸಿರಿಭೂಮಿ, ಪು.೨೮.

೬೫. ಎ.ಕ.X, Bg ೬೮.

೬೬. ಸಿರಿಭೂಮಿ, ಪು.೨೮.

೬೭. ಮುನಿರತ್ನಮ್ಮ ಕೆ.ಎಚ್., ೨೦೦೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೮೭.

೬೮. ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ.(ಸಂ), ೨೦೧೦, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೨೫.

೬೯. ಜ್ಞಾನಾನಂದ ಜಿ., ೨೦೦೧, **ಶಿಲ್ಪಾದರ್ಶ,** ಸಂ.೧, ಪು.೩.

೭೦. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೪, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೮೯–೯೦.

೭೧. ಗೋಪಿನಾಥರಾವ್ ಟಿ.ಎ., ೧೯೭೧, **ಎಲಿಮೆಂಟ್ಸ್ ಆಫ್ ಹಿಂದೂ ಐಕೋನೋಗ್ರಫಿ,** ಸಂ.೨, ಭಾಗ ೧, ಪು.೯೪.

೭೨. ವಾಸುದೇವನ್ ಸಿ.ಎಸ್., ೨೦೦೭, **ಹಂಪಿ ಪರಿಸರದ ಪಂಚಲಿಂಗಗಳು,** ಪು.೨೪೦–೨೪೨.

೭೩. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೧೯೭೫, **ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ನೆಲೆ–ಹಿನ್ನೆಲೆ,** ಪು.೧೯೦.

೭೪. ಶ್ರೀಧರಮೂರ್ತಿ ಮೆ., ೧೯೮೧, **ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಹಬ್ಬಗಳು,** ಪು.೧೦–೧೧.

೭೫. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೧೯೭೫, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೭೬.

೭೬. ಗೋಪಿನಾಥರಾವ್ ಟಿ.ಎ., ೧೯೬೮, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,** ಪು.೩೬.

೭೭. ಪಾಟೀಲ ಭೋಜರಾಜ, ೧೯೯೫, **ನಾಗರಖಂಡ–೭೦,** ಪು.೨೨೩.

೭೮. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೪, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೯೩.

೭೯. ಗೋಪಿನಾಥರಾವ್ ಟಿ.ಎ., ೧೯೬೮, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೯೪.

೮೦. ರಾಬರ್ಟ್ ಸಿವೆಲ್, ಎ ಫರ್‌ಗಾಟನ್ ಎಂಪೈರ್, ಪು.೩೯೦.

೮೧. ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ಎಂ.ಪಿ.(ಸಂ), ೧೯೯೯, ವಿಜಯನಗರ ಅಧ್ಯಯನ, ಸಂ.೫, ಪು.೧೯.

೮೨. ನೇಗಿನಹಾಳ ಎಂ.ಬಿ., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರದೇವರು, ಪು.೩೮೦-೩೮೫.

೮೩. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೧೯೭೫, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೧೨೦-೧೨೧.

೮೪. ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ, ಪು.೨೩೯.

೮೫. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೧೯೭೫, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೧೩೩.

೮೬. ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ಸಂ.೨೭, ೨೦೧೨, ಪು.೧೦೭.

೮೭. ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯ ಆರ್.ಎಂ., ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ, ಶಿಗ್ಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಅಪರೂಪದ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಶಿಲ್ಪ, ಪು.೨೦.

೮೮. ಗೋಪಿನಾಥರಾವ್ ಟಿ.ಎ., ೧೯೬೮, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೯೪.

೮೯. ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ(ಸಂ), ೧೯೮೭, ಹರತಿಸಿರಿ, ಪು.೮೪.

೯೦. ಅದೇ, ಪು.೮೪.

೯೧. ಗೋಪಾಲ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೧೧೫.

೯೨. ಗೋಪಿನಾಥರಾವ್ ಟಿ.ಎ., ೧೯೬೮, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೩೭೮-೩೯೦.

೯೩. ಗೋಪಾಲ ಆರ್.(ಸಂ), ೨೦೦೪, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೧೨೪.

೯೪. ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮೀ ಕೆ., ೨೦೦೬, ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊಯ್ಸಳ ಬಸದಿಗಳು, ಪು.೧೦೦.

ಅಧ್ಯಾಯ ಏಳು

ಸಮಾರೋಪ

ಅಧ್ಯಾಯ ಏಳು

ಸಮಾರೋಪ

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ಕುರಿತು ಈವರೆಗೆ ವಿವರವಾದ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ನಡೆದಿರುವುದು ಕಡಿಮೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದ ಮೂಲಕ ಅಂತಹ ಒಂದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಣಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ವಿವರಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದ ಮೂಲಕ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ನೆಲೆಗಳು, ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು, ಶಾಸನಗಳು, ರಕ್ಷಣಾ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ, ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು, ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಲಾಯಿತು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ರಚಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಂಡು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗ್ರಾಮವಾರು ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಇತಿಹಾಸ ಆರಂಭಕಾಲದವರೆಗಿನ ನೆಲೆಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚುವ ಕಾರ್ಯ ನಡೆದಿದೆ. ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶವಾದ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಮಾನವನು ಬಿಡಿಸಿದ ಕೆಲವು ರೇಖಾಚಿತ್ರಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೂತನ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ನೆಲೆಯನ್ನು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಚೊಕ್ಕನಹಳ್ಳಿ(ಚಿಂ,ತಾ), ಖೋಟ್ಯಾಲದಿನ್ನೆ, ಗೆದರೆಬೆಟ್ಟ(ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾ.) ಹಾಗೂ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ವಸ್ತು ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಮಾಡಿಕೆರೆ, ಯಗವಕೋಟೆ(ಚಿಂ.ತಾ), ಸೋಮೇಶ್ವರ(ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾ.)ದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ಪ್ರಾಚೀನ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಗುಹೆಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೊರೆದಿರುವ

ರೇಖಾಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಶಿಲಾಯುಗದ ನೆಲೆಗಳು ಬಹುತೇಕ ಹಾಳಾಗಿದ್ದು ಆಧುನಿಕ ಮಾನವನ ವಿಸ್ತೃತ ಕೃಷಿ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಮೂಲಸ್ವರೂಪ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿವೆ.

ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಕಾಲಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಬಾಣರು, ಗಂಗರು, ನೊಳಂಬರು, ಚೋಳರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು, ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಗಳು, ಒಡೆಯರು ಮತ್ತು ಮರಾಠರು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಅವರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು, ಕೋಟೆ-ಕೊತ್ತಲಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಈ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಿವರಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನದ ರಚನೆಗೆ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಮುಖ್ಯ ಆಕರಗಳಾಗಿವೆ. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ, ಧರ್ಮ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಆಚಾರ-ವಿಚಾರ, ನಂಬಿಕೆ, ಭಾಷಾಪ್ರಭಾವ, ಭೂಸ್ಥಿತಿ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪುನರ್ರಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ, ಶಾಸನ, ಪುರಾತತ್ವ ಆಕರಗಳಂತೆ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಸಹಾಯಕವಾಗಿವೆ. ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಗಡಿಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶವಾದ್ದರಿಂದ ದ್ವಿಭಾಷ ಪ್ರಭಾವ, ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ ಹಾಗೂ ಸಂಕೀರ್ಣ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಜಾತಿ, ಜಲವಾಚಕ, ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಬೂದಲಿಪಲ್ಲಿ, ಬೂಡದಗುಡ್ಡಪಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಕುರುಹುಗಳಾಗಿವೆ.

ಅದೇ ರೀತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿನ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಮೌಖಿಕ ಇತಿಹಾಸ ಸ್ವರೂಪ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಗಳ ಮೌಲ್ಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳು ಮತ್ತು ನಂಬಿಕೆಗಳಿಂದಾಗಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ವರೂಪ, ವಿಭಿನ್ನ ಮತ್ತು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಕರ್ನಾಟಕದ ಗಡಿ ಭಾಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುಪಾಲು ಜನರ ಮಾತೃಭಾಷೆ ಹಾಗೂ ಜೀವನ ವಿಧಾನ ತೆಲುಗುಮಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಮೂಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ತೆಲುಗು ಪ್ರಭಾವ ದಟ್ಟವಾಗಿದೆ. ಲಾವಣಿಯು ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಗೆ ಒಗ್ಗಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಪಾತ್ರ, ಆವರಣ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಮೂಲಕ ಲಾವಣಿ ಜೀವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಉತ್ತರಾದೇವಿ, ವೀರದಿಮ್ಮಮ್ಮ, ಈರೋಬಿ ಮುಂತಾದ ಐತಿಹ್ಯ ಲಾವಣಿಗಳು ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಇವು ದೀನ-ದಲಿತರ, ಅಸಹಾಯಕ ಮುಗ್ಧರ, ವೀರಪುರುಷರ ಪರವಾಗಿ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರು ವುದಲ್ಲದೆ ಮೌಖಿಕ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ನಾಗಾರಾಧನೆ, ಮುನಿಯಪ್ಪನ ಆರಾಧನೆ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮಾತೃಕಾರಾಧನೆ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೫ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಒಟ್ಟು ೭೨೩ ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಶಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ. ಆಡಳಿತದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ಉಪವಿಭಾಗಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದವು. ಅಂಥವು ಕೈವಾರನಾಡು, ಎಲಹಕ್ಕುನಾಡು, ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦, ನೆಕ್ಕುಂದಿನಾಡು, ಗಂಗಸಾಸಿರ, ಕೀಳ್ಕಿನಾಡು ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿವೆ. ಹಾಗೂ ವೇಂಠೆ/ವಳಿತ/ಚಾವಡಿ, ನಾಡು/ ಸೀಮೆ ಇಂತಹ ವಿಭಾಗಗಳು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ, ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಭಾಗ-ಉಪವಿಭಾಗಕ್ಕೂ ಆಳುವ ವರ್ಗವನ್ನು ನೇಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಆ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಂತರು, ಪ್ರಾಂತ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳು, ದಂಡನಾಯಕರು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ವರ್ಣಪದ್ಧತಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಇಲ್ಲಿನ ಸಮಾಜವೂ ರೂಪುಗೊಂಡಿದ್ದು, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು ಹಾಗೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ, ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ.

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ವೀರಬುಕ್ಕರಾಯ ಮತ್ತು ವಿರೂಪಾಕ್ಷದೇವಿ ದಂಪತಿಗಳ ಮಗಳಾದ ಬೊಮ್ಮೊದೇವಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ದೇವದಾಸಿಯರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಿದ್ದು, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೇವಾಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಯು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಉದ್ಯೋಗವಾಗಿತ್ತು. ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಒಣಭೂಮಿ, ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬೆಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಭತ್ತ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ತೆಂಗು, ಅಡಿಕೆ, ಹೂ ತೋಟಗಳ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಅಂದಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದಕರು, ವಿನಿಮಯ ವರ್ತಕರು ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ. ಸೆಟ್ಟಿಬಣಜಿಗ, ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತ, ನಕರ, ಗವರೆ, ಗಾತ್ರಿಗ, ಏಳಮ, ಹಲರು ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿ ಬಾಂಧವರಿದ್ದು, ಅವರು ವಿವಿಧ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ವರ್ಗಗಳು ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ವಿನಾಯಿತಿ ಪಡೆದಿದ್ದವು. ಅವರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ದೇವಾಲಯಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗದ್ಯಾಣ, ಪಣಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಸ್ಮಾರಕಶಾಸನ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ವೀರಗಲ್ಲು, ವೀರಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು, ತುರುಗೋಳ್, ಕುದುರೆಕಾಳಗ, ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲ್ ಸ್ಮಾರಕ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು, ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೮ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು, ಒಂಬತ್ತು-ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದ್ದು, ಅನಂತರ ಹನ್ನೆರಡರಿಂದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಯಾವ ವೀರಗಲ್ಲು

ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ತದನಂತರ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಿಂದೀಚೆಗೆ ಹಾಕಿಸಿರುವ ಅಪಾರ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ ವೀರಗಾರರ ಗುಡಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು, ಕುರುಬ ಮತ್ತು ದಲಿತ ಸಮುದಾಯದವರಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಗತಮಾನವರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯ ಪುನರ್ ನಿರ್ಮಾಣದ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಆಕರಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯ, ಕೋಟೆ–ಕೊತ್ತಲಗಳು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಮಾನವನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪೂಜಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ವಹಿಸಿರುವ ಪಾತ್ರ ಅದ್ವಿತೀಯವಾದುದ್ದು. ಇಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ.೯ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ನಂದಿಯ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ದೇವಾಲಯಗಳು ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣ ಮತ್ತು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗಿದ್ದು, ದ್ರಾವಿಡ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ. ಏಕಕೂಟ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿದ್ದು, ಹೆಚ್ಚು ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಯತ, ಚೌಕಾಕಾರ, ಆಯತಾಕಾರದ ಗರ್ಭಗುಡಿ ಹೊಂದಿದ್ದು, ವೃತ್ತಾಯತ ಗರ್ಭಗುಡಿಗೆ ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೋಟೆ–ಕೊತ್ತಲಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಗಿರಿದುರ್ಗಗಳಾಗಿವೆ. ಇವು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡವಾಗಿದ್ದು, ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಕೋಟೆ ಮಾತ್ರ ವಿಜಯನಗರಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು, ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಕೋಟೆಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನಿತರ ಕೋಟೆಗಳು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅದೇ ರೀತಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಲಭ್ಯವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಇವು ಗಂಗರ ಕಾಲದಿಂದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣದ ಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆದ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಭುತ್ವವರ್ಗ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ಹಿಂದಿನ ಆಶಯ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದಿತು. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಿಸಿದಾಗ ವಿಜಯನಗರ ಹಾಗೂ ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಪಂಥಕ್ಕೆ ಆದ್ಯತೆ ನೀಡಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ಅಪಾರ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವೆಂಕಟರಮಣ, ನರಸಿಂಹ ರಂಗನಾಥ, ಆಂಜನೇಯ, ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ. ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದ ನಾಯಕ ಅರಸರು ದೈವಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮನ್ನಣೆ ನೀಡಿರುವುದು ಈ ದೊರೆಗಳ ನಿಷ್ಠಾವಂತ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅಧ್ಯಯನದ ಫಲಿತಗಳು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿವೆ.

* ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಶಾಸನ, ನಾಣ್ಯ, ಕಾಲ, ರಾಜಕೀಯ, ಭಾಷೆ, ಸ್ಥಳನಾಮ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮೂಲಗಳಿಂದ ದೊರೆತ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಸಮೀಕರಿಸಿ ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ 'ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ' ಎಂಬ ಪದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ 'ಬಲ್ಲಾಳಪುರ' ಹೆಸರಿನ ಮಾತೃಕೆ ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆಯಾದ ಚಿಕ್ಕ ಬಲ್ಲಾಳನದ್ದಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಹೊಯ್ಸಳರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬಳಾಳ/ಬಲ್ಲಾಳಪುರ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ. ನಂತರ ಬಲ್ಲಾಳಪುರ ಎಂಬ ನಾಮ ಅಪಭ್ರಂಶಗೊಂಡು ಬಳ್ಳಾಪುರ ಎಂದಾಯಿತು ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಬಹುದು. ಈ ಬಳ್ಳಾಪುರವನ್ನು ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರದಿಂದ ವಿಭಿನ್ನವೆಂದು ಗುರುತಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಚಿಕ್ಕ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ 'ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ' ಪದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರೀಕರಣ ಅಥವಾ ವಾಣಿಜ್ಯೀಕರಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಚಿಕ್ಕ–(ಪ್ರಮಾಣವಾಚಕ), ಬಳ್ಳ–(ಅಳತೆಯ ಮಾನದಂಡ), ಪುರ–(ಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ನಗರ ಅಥವಾ ಮಹಾನಗರ) ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಚಿಕ್ಕ+ಬಳ್ಳಾ+ಪುರ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ.

* ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ನೆಲೆಗಳನ್ನು(ನವಶಿಲಾಯುಗ, ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ) ಚಿಂತಾಮಣಿ, ತಾಲೂಕಿನ ಮಾಡಿಕೆರೆ, ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಚೊಕ್ಕನಹಳ್ಳಿ, ಯಗವಕೋಟೆ, ಗುಡಿಬಂಡೆ ತಾಲೂಕಿನ ಸೋಮೇಶ್ವರ(ಇಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೪ ಎಕರೆ ಭೂಪ್ರದೇಶ ಬೂದಿ ಮಣ್ಣಿನ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಸ್ತುತ ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯಾಗಿದೆ) ಗೌರಿಬಿದನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಗೆದರೆ, ಖೋಟ್ಯಾಲದಿನ್ನೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಅಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ವಸ್ತು ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

* ಅಧ್ಯಯನದ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳನ್ನು(ಮಾದರಕಲ್ಲು, ಮಣಿ ಮಾಕಲಪುರ, ಸುಗಟೂರು, ಸೂರಂಪಲ್ಲಿ) ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲಾಯಿತು. ನಂತರ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಂಶೋಧನಾ ಲೇಖನಗಳಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಕೈವಾರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನವು ಸುಗಟೂರು ಪಾಳೆಯಗಾರರಿಗೆ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ನೀಡಿದ 'ನೆತ್ತರು ಕೊಡಿಗೆ'ಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸನದ ವಿಷಯವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಸಂಖ್ಯೆ(೬೪)ಯ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದರೂ ಮಾಹಿತಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದಾನ–ದತ್ತಿ ಶಾಸನಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ. ಆದರೂ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಅಂದಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೦೬ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಅರಸ ಮುಮ್ಮಡಿ ಗೋವಿಂದನ ತಾಮ್ರಪಟ ಶಾಸನವು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಶಾಸನಗಳು ಬಾಣ, ಗಂಗ, ವೈದುಂಬ, ನೊಳಂಬ, ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ

ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳು ಕನ್ನಡ, ಸಂಸ್ಕೃತ, ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು, ಪಾರಸಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು(೧೦೬) ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಶಾಸನ ಪಾಠವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬರೆದು, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀ ವಿರುಪಾಕ್ಷ' ಎಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ (ಜಿ.ಡಿ.೨೩). ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹಳಗನ್ನಡಕ್ಷರ, ನಾಗರಿ, ಗ್ರಂಥ ಮತ್ತು ಪಾರಸಿ ಲಿಪಿಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ೫ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅವಧಿಯದ್ದಾಗಿವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆಲಂಬಗಿರಿ, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ತಿರುವೆಂಗಳನಾಥ' ಎಂಬ ಪದ ಬಳಕೆ ಯಾಗಿದ್ದು 'ತಿರು' ಎಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದ 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬುದರ ಛಾಯಾರೂಪ. ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಚಿತ್ತೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದಂತಿರುವ ಆಲಂಬಗಿರಿ, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಮೊದಲಿನ ಹೆಸರು ವೇಂಗಡ ಎಂತಲೇ ಕ್ರಿ.ಶ.ಮೊದಲ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ರಚನೆಯಾಯಿತೆನ್ನುವ 'ತೊಲ್ಕಾಪ್ಪಿಯಂ' ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನ ತಮಿಳು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವೆಂಗಡದ ಹಳೆಯ ದಾಖಲೆ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ವೇಂಗಡಕ್ಕೂ ವೈಕುಂಠ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪುರಾಣಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ವೈಕುಂಠ ಪದವೇ ವೇಂಗಡ ಎಂದಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಒಡೆಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೇಂಗಡ ಮುಡೈಯನ್, ವೆಂಕಟೇಶ, ವೆಂಕಟಾಚಲಪತಿ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾದಂತೆ ವೇಂಗಳನಾಥ ಎಂದು ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬ ಪದವು ಪರ್ಯಾಯ ರೂಪ 'ತಿರು' ಎಂಬುದು ಸೇರಿ ತಿರುವೆಂಗಳನಾಥ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

* ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಗಡಿಭಾಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳಾದ ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು ಭಾಷೆಗಳನ್ನಾಡುವ ಜನರು ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರೊಂದಿಗೆ ಅವರ ಆಚಾರ, ವಿಚಾರಗಳು, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ನಂಬಿಕೆ, ವೈವಾಹಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುಡಿ ಗುಂಡಾರಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶನಗೊಂಡ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿನ ಜನರ ನಂಬಿಕೆ ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಾಮಕರಣ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ(ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗೆ ರೂಪಾಂತರ)ಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿವೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆ ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ೮ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗಿನ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿವೆ.

* ಇಲ್ಲಿನ ಜನರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಮೌಖಿಕ ಇತಿಹಾಸ, ಸ್ವರೂಪ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಗಳ ಮೌಲ್ಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳು ಮತ್ತು ನಂಬಿಕೆಗಳಿಂದಾಗಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ವರೂಪ, ವಿಭಿನ್ನ ಮತ್ತು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಆಂಧ್ರ

ಪ್ರದೇಶದ ಗಡಿಭಾಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುಪಾಲು ಜನರ ಮಾತೃಭಾಷೆ ತೆಲುಗು. ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಉತ್ತರದೇವಿ, ವೀರದಿಮ್ಮಮ್ಮ, ಈರೋಬಿ ಮುಂತಾದ ಐತಿಹ್ಯ, ಲಾವಣಿಗಳು ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ದೀನದಲಿತರ, ಅಸಹಾಯಕ ಮುಗ್ಧರ, ವೀರಪುರುಷರ ಪರವಾದ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಮೌಖಿಕ ರೂಪದ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ.

* ಇಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಬಾಣರಿಂದ ಪಾಳೆಯಗಾರರವರೆಗೆ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ. ನಂದಿಯ ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಬಹುತೇಕ ದೇವಾಲಯ, ಮಂಟಪ, ಗುಡಿಗಳು ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ರಚನೆ, ವಾಸ್ತುಶೈಲಿ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅರಿಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವು ಪಾದಬಂಧ, ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಹೊಂದಿದ ಏಕಕೂಟ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿವೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಯತ, ಚೌಕಾಕಾರ, ಆಯತಾಕಾರದ ರಚನೆ ಹೊಂದಿವೆ. ವೃತ್ತಾಯತ ಗರ್ಭಗುಡಿಗೆ ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯ ಉದಾರಹಣೆಯಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಗರ್ಭಗುಡಿ, ದ್ವಾರಮಂಟಪ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಹುತೇಕ ಎಲ್ಲ ದೇವಾಲಯಗಳು ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಜೈನ ಮತ್ತು ಶಾಕ್ತ ಮತಾಚರಣೆಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಜೈನಕೇಂದ್ರಗಳು ಶೈವದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿ ಬದಲಾಗಿರುವುದು, ಅನಂತರ ಪ್ರಭುತ್ವವರ್ಗದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದಾಗಿ ವೈಷ್ಣವಪಂಥಕ್ಕೆ ಆದ್ಯತೆ ನೀಡಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ಅಪಾರ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವೈಷ್ಣವಪಂಥದ ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೈರವ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಮುಂದೆ ತಮ್ಮ ದೇಹದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ದೈವಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ.

* ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಲಭ್ಯವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಇವು ಗಂಗರ ಕಾಲದಿಂದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವುಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆದ ಬದಲಾವಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗಾರೆ, ಲೋಹ, ಮಣ್ಣು, ಮರ ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ. ಆಲಂಬಗಿರಿಯ ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಕಾರಗೋಡೆಯ ಛತ್ರಶೀರ್ಷದ್ಲ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಕುದುರೆ ಸವಾರರು, ಸೈನಿಕರು, ಜಾನಪದ ಕಲಾಪ್ರಕಾರಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವ ಸಪ್ತಕನ್ನಿಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪಫಲಕಗಳು ಶಿವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ. ಆದರೆ ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಬಶೆಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ

ಸಪ್ತಕನ್ನಿಕೆಯರು ತ್ರಿಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದು, ಅನಂತಶಯನ ದೇವಾಲದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಒಳಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವುದು ವಿಶೇಷತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

* ರಕ್ಷಣಾವಾಸ್ತು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಐದು ಕೋಟೆಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಕೋಟೆಗಳು ಗಿರಿದುರ್ಗಗಳಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಸ್ತುತ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಗುಮ್ಮನಾಯಕನಕೋಟೆ. ಇದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕೋಟೆಯೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೩ರಲ್ಲಿ ಖಾದ್ರಿಪತಿನಾಯಕನಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದು ವಿಜಯನಗರಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಇದರ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

* ನಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಆಚರಣೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ ವೀರಗಾರರ ಗುಡಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುರುಬ ಮತ್ತು ದಲಿತ(ಆದಿಕರ್ನಾಟಕ) ಸಮುದಾಯದವರಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಗುಡಿಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಬಹುಶಃ ರಾಜನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ವೀರಮರಣ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅವರ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಗುಡಿಗಳೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

* ಮುನಿಯಪ್ಪನ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲ ಜನಾಂಗದವರು ಆಚರಿಸುವುದು ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ. ಈ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುನಿಯಪ್ಪನನ್ನು ಕಲ್ಲಿನ(ನಿರಾಕಾರ) ರೂಪದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಪ್ರಾಣಿಬಲಿ ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ನಿಗದಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಹೊಲಗದ್ದೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸಕಾಲದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಒಕ್ಕಲು ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಮುಗಿದ ನಂತರ ಅದೇ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಲಕಲಿಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ಚಪ್ಪರ ಹಾಕಿ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಏಳುಮಂದಿ ಅಕ್ಕಯಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ಕಲ್ಲಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ 'ಮುನಿ' ಯಾರು? ಯಾರನ್ನು ಮುನಿಯಪ್ಪ ಎಂದು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಎಂಬಂತೆ ಇದರ ಪದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಬಹುಶಃ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿ ಎಂದು (ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಹವಿರ್ಭುಕ್ ದಂಪತಿಗಳ ಮಗನಾದ ಈ ಮುನಿಯು ಉತ್ತರದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಪೊದಿಯಿಲ್ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ, ತಮಿಳು ಭಾಷೆಗೆ ಜನ್ಮವಿತ್ತನೆಂದೂ, 'ಅಗತ್ತಿಯಂ' ಎಂಬ ಪ್ರಥಮ ತಮಿಳು ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂದು ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ) ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಗಡಿಭಾಗವಾಗಿದ್ದು ದ್ವಿಭಾಷಾ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದೆ. ಇದು ೧೧ ಮತ್ತು ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಚೋಳರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಕಾರಣ ತಮಿಳು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಭಾವ ದಟ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರಲಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಈ ಅಧ್ಯಯನವು ಮೂಲತಃ ಕ್ಷೇತ್ರ ಪರಿವೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ರಚಿತವಾದುದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ರಾಜಕೀಯ, ಆಡಳಿತ

ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ವಾಸ್ತು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ, ರಕ್ಷಣಾವಾಸ್ತು, ಸ್ಥಳನಾಮ, ಐತಿಹ್ಯ, ಶಾಸನಗಳ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಗ್ರ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಪ್ರಥಮಬಾರಿಗೆ ಒಂದೆಡೆ ತರುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಸಂಶೋಧನ ವಿಷಯ ಕುರಿತಂತೆ ಕ್ಷೇತ್ರವೀಕ್ಷಣೆ ಮೂಲಕ ಕೆಲವು ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ದಾಖಲಿಸಲಾಯಿತಾದರೂ ಸಹ ವೀರಗಾರ ಗುಡಿಗಳು, ಮುನಿಯಪ್ಪನ ಆರಾಧನೆ ಹಾಗೂ ವೈದುಂಬ, ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳೆಯಗಾರರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಳವಾದ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾದಂತಹ ನಕ್ಷೆಗಳು, ದೇವಾಲಯ ತಳವಿನ್ಯಾಸಗಳು, ಛಾಯಾ ಚಿತ್ರಗಳು, ವಕ್ತೃಗಳ ವಿವರ, ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಕೋಶ ಹಾಗೂ ಆಕರಗ್ರಂಥಗಳ ಅಕಾರಾದಿ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಅನುಬಂಧದಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಅನುಬಂಧಗಳು

* ಗ್ರಂಥಸೂಚಿ
* ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಕೋಶ
* ವಕ್ತೃಗಳ ವಿವರ
* ತಲನಕ್ಷೆಗಳು
* ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

ಗ್ರಂಥಸೂಚಿ

ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಆಕರಗಳು

* ಸೌಥ್ ಇಂಡಿಯಾ ಇನ್ಸ್‌ಕ್ರಿಪ್ಷನ್ಸ್ ಸಂಪುಟಗಳು
* ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್ಸ್‌ಕ್ರಿಪ್ಷನ್ಸ್, ಸಂಪುಟಗಳು
* ಇಂಡಿಯನ್ ಆಂಟಿಕ್ವೇರಿ
* ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಯ ಇಂಡಿಕಾ ಸಂಪುಟಗಳು
* ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಕ ೧೦
* ಮೈಸೂರು ಆರ್ಕಿಯಾಲಜಿಕಲ್ ರಿಪೋರ್ಟ್

ಆನುಷಂಗಿಕ ಆಕರಗಳು

ಕನ್ನಡ ಗ್ರಂಥಗಳು

* ಅಪರ್ಣಾ ಕೂ.ಸ.: ೧೯೯೯, **ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಪರಿಚಯ,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.
* ಅಂಗಡಿ ಎಸ್.ಎಸ್.: ೨೦೧೦, **ಶಂಬಾ ಜೋಶಿ ಭಾಷಿಕ ವಿವೇಚನೆ,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ
* **ಕರ್ನಾಟಕ ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ,** ಸಂಪುಟ–೧: ೨೦೦೫, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು.
* **ಕರ್ನಾಟಕ ಗ್ರಾಮಸೂಚಿ,** ೧೯೮೫, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ.: ೧೯೯೪ **ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೈಫಿಯತ್ತುಗಳು,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.
* ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ.(ಸಂ): ೧೯೯೯, **ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು ಭಾಗ–೧,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.

* ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ.: ೨೦೧೦, **ಕನ್ನಡ ನಾಮವಿಜ್ಞಾನ,** ಸಪ್ನ ಬುಕ್‌ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.: ೧೯೯೪, **ಸುಗಟೂರು ವೀರಶೈವ ಅರಸುಮನೆತನ,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.
* ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.: ೧೯೯೭, **ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು,** ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.: ೨೦೦೯, **ಬಾಣರಸರ ಶಾಸನಗಳು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಸಿ.ವಿ.ಜಿ ಪಬ್ಲಿಕೇಷನ್ಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಕಾವಲ್ಲಮ್ಮ ಆರ್.: ೨೦೦೫, ಮಧುಗಿರಿ ಮಹಾನಾಡು ಪ್ರಭುಗಳು, ಕೆ.ಎಸ್.ಮುದ್ದಪ್ಪ ಸ್ಮಾರಕ ಟ್ರಸ್ಟ್, ಕೃಷ್ಣಾಪುರದೊಡ್ಡಿ.
* ಕಾಮತ್ ಎಸ್.ಯು.: ೧೯೮೬, **ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಭಾಗ-೩,** ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಕಾಮತ್ ಎಸ್.ಯು.: ೨೦೦೮, **ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಇತಿಹಾಸ,** ಎಂ.ಸಿ.ಸಿ.ಪಬ್ಲಿಕೇಷನ್ಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಗೀತಾಂಜಲಿ ಬಿ.ಆರ್.: ೨೦೧೨, **ಕರ್ನಾಟಕದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೀಪಸ್ತಂಭಗಳು,** ಬ್ರಹ್ಮರತ್ನ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು.
* ಗಾಯಿ ಜಿ.ಎಸ್.(ಸಂ): ೧೯೭೬, **ನೊಳಂಬರ ಇತಿಹಾಸದ ದರ್ಶನ,** ನೊಳಂಬ ಇತಿಹಾಸ ಪರಿಷತ್ತು, ತಿಪಟೂರು.
* ಗಣೇಶ್ ಕೆ.ಆರ್.: ೧೯೯೬, **ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಗುಂಡಪ್ಪ ಡಿ.ವಿ.: ೨೦೦೬, **ಸಂಸ್ಕೃತಿ,** ಕಾವ್ಯಾಲಯ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು.
* ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ): ೨೦೦೪, **ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ,** ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಹೊಸಪೇಟೆ.
* ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್.(ಸಂ): ೨೦೦೮, **ಗಂಗ ಶಿಲ್ಪಕಲೆ,** ಕರ್ನಾಟಕ ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಅಕಾದಿಮೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್.: ೨೦೦೮, **ಕರ್ನಾಟಕ ಏಕೀಕರಣ ಇತಿಹಾಸ,** ನವಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಪಿ.: ೧೯೮೭, **ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪಿದ್ಯಾಗಿರಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಕೋಲಾರ.
* ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಪಿ.: ೨೦೧೨, **ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರ ಅಧ್ಯಯನ,** ಮುಂಡ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್.(ಸಂ): ೨೦೦೮, **ಪಲ್ಲವ-ಚೋಳ ಶಿಲ್ಪಕಲೆ,** ಕರ್ನಾಟಕ ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಜ್ಞಾನಾನಂದ ಜಿ., ೨೦೦೧: **ಶಿಲ್ಪಾದರ್ಶ, ಸಂಪುಟ ೧,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.
* ಜ್ಞಾನಾನಂದ ಜಿ.: ೨೦೦೨, **ಶಿಲ್ಪಾದರ್ಶ, ಸಂಪುಟ ೨,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.
* ಜಮುನ(ಪ್ರ.ಸಂ): ಅರುಣಿ ಎಚ್.ಕೆ., ೨೦೦೭, **ಯಲಹಂಕ ನಾಡಪ್ರಭುಗಳು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ-ಶಿಲ್ಪಕಲೆ,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಜವರೇಗೌಡ ದೇ.: ೧೯೯೦, **ಸ್ಥಳನಾಮ ವ್ಯಾಸಂಗ,** ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು.
* ಜಾಜಿ ದೇವೇಂದ್ರಪ್ಪ: ೨೦೦೪, **ಆಂಧ್ರ-ಕರ್ನಾಟಕ ಗಡಿ ಪ್ರದೇಶದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು,** ವಿಕಾಸ್ ಪ್ರಕಾಸನ, ಹೊಸಪೇಟೆ
* ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ.: ೧೯೭೯, **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು.
* ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ.: ೧೯೮೧, **ವಾಗರ್ಥ,** ಬಾಪ್ಕೋ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ.: ೧೯೮೩, **ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಮತ್ತು ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲುಗಳು,** ಐ.ಬಿ.ಎಚ್. ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಚನ್ನಬಸಯ್ಯ ಹಿರೇಮಠ: ೨೦೧೫, **ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಜಕೀಯ ವಿಭಾಗಗಳು,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.
* ಚೆನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರ: ೧೯೯೦, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.
* ಚಂದ್ರಶೇಖರಯ್ಯ ಬಿ.ಎಂ.: ೨೦೦೫, **ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸ ಪರಂಪರೆ,** ಸಿ.ವಿ.ಜಿ. ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ತಂಬಂಡ ವಿಜಯ್ ಪೂಣಚ್ಚ(ಸಂ): ೨೦೦೧, **ವಿಶ್ವಕೋಶ ೪, ಚರಿತ್ರೆ**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.
* ತಿಪ್ಪೇರುದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಎಚ್.: ೧೯೮೭, **ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಮೀಕ್ಷೆ**, ಡಿ.ವಿ.ಕೆ.ಮೂರ್ತಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು.
* ತಿಪ್ಪೇಸ್ವಾಮಿ ಪಿ.ಆರ್.(ಸಂ): ೧೯೯೪, **ಕಲಾಕೋಶ**, ಕರ್ನಾಟಕ ಲಲಿತಕಲಾ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ದೇವೇಗೌಡ ಎನ್.ಕೆ.: ೧೯೯೭, **ಕೈವಾರ: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಎಲಿಗೆನ್ಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ: ೧೯೯೪, **ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರ ದೇವಾಲಯಗಳು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ದೇವರಾಜ್, ೨೦೦೮: **ಕರ್ನಾಟಕ ಪರಿಚಯ**, ಚಂದ್ರ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ನೇಗಿನಹಾಳ ಎಂ.ಬಿ.: ೧೯೯೯, **ನೇಗಿನಹಾಳ ಪ್ರಬಂಧಗಳು**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.
* ನಾಗರಾಜ ಟಿ.ವಿ.: ೨೦೦೮, **ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೀರಾವರಿ(ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ ೧೮೦೦-೧೯೫೬)**, ಜನನಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರಿನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ನಾಗರಾಜಯ್ಯ ಹಂಪ: ೧೯೯೭, **ಚಂದ್ರಕೊಡೆ**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.
* ನಾಗಭೂಷಣ ಸಿ.: ೨೦೦೨, **ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹುಡುಕಾಟ**, ಅಮೃತವರ್ಷಿಣಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಯರಗೇರ, ರಾಯಚೂರು.
* ನಾಗರಾಜ ಎಸ್.: ೨೦೦೨, **ಪುರಾತತ್ವ ಮತ್ತು ದೇಶಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ**, ವಿಚಾರ ಸಂಕಿರಣ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.
* ನಾಗಭೂಷಣ ಸಿ.: ೨೦೦೫, **ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಗುಲಬರ್ಗಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಗುಲಬರ್ಗಾ.
* ನಾಗಭೂಷಣ ಸಿ.: ೨೦೦೭, **ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಅನ್ವೇಷಣೆ**, ಸಿ.ವಿ.ಜಿ. ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ನಾರಾಯಣ ಕೆ.ವಿ.(ಸಂ): ೧೯೯೯, **ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು: ಪರಿವರ್ತನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವ**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.

* ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ.: ೧೯೯೬, **ಸಂಶೋಧನ ಸಿರಿ**(ಕೆಲವು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಅಧ್ಯಯನ) ಗುಣನಿಧಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ.: ೨೦೦೩, **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪಗಳು,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.

* ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ.(ಸಂ): ೨೦೦೭, **ಪ್ರೌಢದೇವರಾಯನ ಶಾಸನಗಳು,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.

* ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ.: ೨೦೧೧, **ತುಱುಗೋಳ್ ಸಂಕಥನ,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.

* ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಬಿಳಿಮಲೆ: ೧೯೯೬, **ಕೂಡುಕಟ್ಟು,** ಆನಂದಕಂದ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ, ಮಲ್ಲಾಡಿಹಳ್ಳಿ.

* ಪ್ರಭಾಕರ ಎಂ.ಎನ್.: ೨೦೦೨, **ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುಚಂದ್ರಿಕೆ,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.

* ಪ್ರಭಾಕರ ಎಂ.ಎನ್.: ೨೦೧೧, **ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.

* ಪ್ರಹ್ಲಾದರಾವ್ ಕೆ.(ಪ್ರ.ಸಂ.): ೧೯೮೩, **ಕೋಲಾರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳು,** ಕೋಲಾರ ಪತ್ರಿಕೆ ಪ್ರಕಾಶನ, ಕೋಲಾರ.

* ಫ್ಲೀಟ್ ಜೆ.ಎಫ್.: ೧೯೭೮, **ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಚಯ,** (ಅನು)ಸಿ.ಪಿ.ಕೆ., ಸುರುಚಿ ಪ್ರತಿಭಾ ಪ್ರಕಾಶನ, ಧಾರವಾಡ.

* ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್ ಬುಕಾನನ್: ೧೯೯೯, **ಎ ಜರ್ನಿ ಫ್ರಮ್ ಥ್ರೂ ಮೈಸೂರು,** ಸಂ.೧–೨, ಏಷಿಯನ್ ಎಜುಕೇಷನಲ್ ಸರ್ವಿಸ್, ನ್ಯೂಡೆಲ್ಲಿ.

* ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ: ೧೯೬೯, **ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪರಂಪರೆ,** ಸಮಾಜ ಪುಸ್ತಕಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.

* ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ: ೧೯೬೩, **ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಜೀವನ,** ಜಯಂತಿ ಕಾರ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.

* ಮಹದೇವ ಸಿ.: ೨೦೦೧, **ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧ,** ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಪ್ರಕಾಶನ, ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ.

* ಮೋಹನ್‌ಕೃಷ್ಣ ರೈ ಕೆ.: ೨೦೦೪, **ಪ್ರಭುತ್ವ ಮತ್ತು ಜನತೆ,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ.

* ಮೋಹನ್‌ಕೃಷ್ಣ ರೈ ಕೆ.: ೨೦೧೩, ತುಳುನಾಡು ಕನ್ನಡಸುಟಿ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ
* ಮಂಜುನಾಥ ಎ.ಯು.: ೨೦೧೩, ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಚಿತ್ಕಲ ಪ್ರಕಾಶನ, ಕುಪ್ಪಂ.
* ಮಹದೇವಯ್ಯ ಎಂ.ಪಿ.: ೨೦೧೩, ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ಪದ್ಧತಿಯ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳು, ಕುಮಾರ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು.
* ರಮೇಶ ಕೆ.ವಿ.: ೧೯೭೧, ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನ ಸಮೀಕ್ಷೆ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ರಮೇಶ ನಾಯಕ(ಸಂ): ೨೦೦೭, ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನಗಳ ಮರು ಚಿಂತನೆ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ರಹಮತ್ ತರೀಕೆರೆ: ೨೦೦೬, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಥಪಂಥ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ರಹಮತ್ ತರೀಕೆರೆ: ೨೦೦೮, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ರಾಮಶೇಷನ್ ಎನ್.ಕೆ.: ೧೯೮೪, ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೋಟೆ–ಕೊತ್ತಲಗಳು, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ.: ೧೯೭೫, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ನೆಲೆ–ಹಿನ್ನೆಲೆ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ರಾಜೇಗೌಡ ಹ.ಕ.: ೨೦೦೫, ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಕೆಂಪೇಗೌಡ ಮತ್ತು ಅವನ ವಂಶಸ್ಥರು, ಕೆಂಪೇಗೌಡ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ.: ೧೯೮೦, ಭಾರತದ ದೇವಾಲಯಗಳು ನೆಲೆ–ಹಿನ್ನೆಲೆ, ಐ.ಬಿ.ಎಚ್. ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ(ಸಂ): ೧೯೮೭, ಹರತಿಸಿರಿ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಪದ, ಹರ್ತಿಕೋಟೆ, ಹಿರಿಯೂರು.
* ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ(ಸಂ): ೨೦೦೮, ಕರ್ನಾಟಕ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ನ್ಯಾಯಾಡಳಿತ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಪದ, ಹರ್ತಿಕೋಟೆ, ಹಿರಿಯೂರು.
* ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ(ಸಂ): ೨೦೦೧, ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆ ಅಧ್ಯಯನ ತಾತ್ವಿಕತೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

* ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಲ್.: ೨೦೧೧, **ಅವಿಭಜಿತ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು**, ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಪದ, ಹರ್ತಿಕೋಟೆ, ಹಿರಿಯೂರು.
* ವಿಶ್ವನಾಥ: ೧೯೯೬, **ಸಕಲೇಶಪುರ ಪರಿಸರದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು**, ದೇವಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು.
* ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ಕೆ.: ೧೯೯೮, **ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರು**, ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ಕೆ. ಟ್ರಸ್ಟ್, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.
* ವಸು ಎಂ.ವಿ.: ೨೦೦೧, **ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸುಮನೆತನಗಳು**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ವಸು ಎಂ.ವಿ.: ೨೦೦೪, **ಮೌಖಿಕ ಇತಿಹಾಸ**, **ಅಂಕಿತ ಪುಸ್ತಕ**, ಬಸವನಗುಡಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ವಾಸುದೇವ ಬಡಿಗೇರ: ೨೦೧೨, **ಬಳ್ಳಾರಿ ಪರಿಸರದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ, ಭಾಗ ೧**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ಶಂಬಾ ಜೋಶಿ: ೧೯೭೬, **ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಆರಂಭವಾದ ಬಗೆ**, **ಶಂಬಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಂಪುಟ**, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಶಂಬಾ ಜೋಶಿ: ೧೯೪೭, **ಎಡೆಗಳು ಹೇಳುವ ಕಂನಾಡ ಕಥೆ**, ಮಾಧವ ಬಲ್ಲಾಳ ಬಂಧುಗಳು, ಧಾರವಾಡ.
* ಶ್ಯಾಮಲ ಸಿ.ಆರ್.: ೨೦೦೮, **ಪೂರ್ವಕರ್ನಾಟಕದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಶಿವತಾರಕ ಕೆ.ಬಿ.: ೨೦೦೧, **ಕರ್ನಾಟಕದ ಪುರಾತತ್ವ ನೆಲೆಗಳು**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ಶ್ರೀನಿವಾಸ ರಿತ್ತಿ(ಸಂ): ೨೦೦೦, **ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ಪರಿಭಾಷಾಕೋಶ**, ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.
* ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪಾಡಿಗಾರ: ೧೯೯೭, **ಪುರಾತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಚಯ**, ರಾಮಾಶ್ರಯ ಪ್ರಕಾಶನ, ಧಾರವಾಡ.
* ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್.: ೧೯೮೨, **ಕರ್ನಾಟಕದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು**, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್.: ೨೦೦೫, **ಶಾಸನ ಪರಿಚಯ**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಸಿಂದಿಗಿ ರಾಜಶೇಖರ: ೧೯೮೮, **ಕರ್ನಾಟಕದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಕಲೆ**, ಸುಜಾತ ಪಬ್ಲಿಕೇಶನ್ಸ್, ಧಾರವಾಡ.

* ಸುಂದರ ಅ.(ಸಂ): ೧೯೯೭, **ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆ, ಸಂಪುಟ ೧**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

* ಸುಬ್ಬಣ್ಣ ರೈ ಎ.: ೧೯೯೪, **ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು**, ಮಾಣಿ ಜ್ಯೂನಿಯರ್ ಛೇಂಬರ್ಸ್, ಮಾಣಿ.

* ಸುಮಿತ್ರ ಎಂ.: ೨೦೦೨, **ಕರಗ ಸಂಪ್ರದಾಯ**, ಅಂಕಿತ ಪುಸ್ತಕಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು

* ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್.: ೧೯೮೬, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರು**, ಧಾರವಾಡ.

ಲೇಖನಗಳು

* ಅಪರ್ಣ ಕೂ.ಸ.: ೧೯೯೮, *ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಮಂಟಪಗಳು*, **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂಪುಟ ೧೩, ನಾಗರಾಜ್ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಅನುರಾಧ ವಿ.: ೨೦೦೯, *ಬೆಂಗಳೂರು ಮತ್ತು ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳ ಜಾಲವಾತಾಯನಗಳು*, **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂಪುಟ ೨೪, ನಾಗರಾಜ್ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಅನುರಾಧ ವಿ.: ೨೦೧೧, *ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಕರ ತೋರಣಗಳು*, **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂಪುಟ ೨೬, ನಾಗರಾಜ್ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಅನುರಾಧ ವಿ.: ೨೦೧೨, *ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣಶಾಸ್ತ್ರ: ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಅಧ್ಯಯನ*, **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂಪುಟ ೨೭, ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ದೇವರಾಜಸ್ವಾಮಿ(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.: ೧೯೯೬, *ಕೈವಾರನಾಡು ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ*, **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂಪುಟ ೧೧, ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಎಂ.ಎಸ್.: ಅನುರಾಧ ವಿ., ೨೦೦೭, *ಅದ್ವಿತೀಯ ವಾಸ್ತು ಕೃತಿ: ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ*, **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂಪುಟ ೨೨, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಜಯಂತಿ ಎಂ.: ೧೯೯೬, *ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳೆಯದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರಶಾಸನ,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೧೧, ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಜೋಷಿ ಎಸ್.ಕೆ.: ೨೦೦೦, *ದೈವಿ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ದೇವಸ್ಥಾನದವರೆಗೆ ಚಿಂತನೆ,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೧೫, ನಾಗರಾಜ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ನಾಗರಾಜ ಟಿ.ವಿ.: ೨೦೦೬, *ಡಾ.ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್ ಬುಕಾನನ್ ಕಂಡಂತೆ ಕೋಲಾರ ಪ್ರದೇಶ,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೨೧, ನಾಗರಾಜ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ.: ೧೯೯೧, *ಗುಡಿಬಂಡೆಯ ಜೈನ ಶಾಸನಗಳು,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೬, ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ಜಗನ್ನಾಥ ಎಸ್.ಎ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಪ್ರಭಾಕರ್ ಎಂ.ಎನ್.: ೧೯೯೯, *ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೊಂದು ವರ್ಗೀಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೧೪, ನಾಗರಾಜ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಪ್ರಭಾಕರ್ ಎಂ.ಎನ್.: ೨೦೦೯, *ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ, ವಿಷಯಾನುಪೂರ್ವ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೨೪, ನಾಗರಾಜ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಪ್ರಭಾಕರ್ ಎಂ.ಎನ್.: ೨೦೧೦, *ಆಗಮಗಳು ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳ ಪ್ರಾಚೀನತೆ,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೨೫, ನಾಗರಾಜ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ಭಾರತಿ ಬಿ.ಆರ್.: ೨೦೦೨, *ಹೊಸೂರು ಗ್ರಾಮ ಪರಿಸರದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಾವಶೇಷಗಳು,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೧೭, ನಾಗರಾಜ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

* ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮೀ ಕೆ.: ೧೯೯೦, *ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೫,

* ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮೀ ಕೆ.: ೨೦೧೨, *ಅನಂತಶಯನ ಶಿಲ್ಪಗಳು,* **ಇತಿಹಾಸದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೨೭, ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ದೇವರಾಜಸ್ವಾಮಿ ಜಿ.ಕೆ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಶ್ಯಾಮಲಾ ರತ್ನಕುಮಾರಿ: ೨೦೦೧, *ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆಯ ಸೆಟ್ಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೧೬, ನಾಗರಾಜ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಶ್ಯಾಮಲಾರತ್ನ ಕುಮಾರಿ: ೨೦೦೨, *ವಡ್ಡಹಳ್ಳಿ ಗುಹಾದೇವಾಲಯ,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೧೭, ನಾಗರಾಜ್ ಎಂ.ಜಿ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ(ಸಂ); ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಶ್ಯಾಮಲಾ ರತ್ನಕುಮಾರಿ: ೨೦೦೩, *ಬುರುಡಗುಂಟದ ಶಾಸನಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೧೮, ನಾಗರಾಜ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ)., ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಶ್ಯಾಮಲಾ ರತ್ನಕುಮಾರಿ: ೨೦೦೪, *ಚಿಂತಾಮಣಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಅಂಬಾಜಿದುರ್ಗ ಮತ್ತು ರೆಹಮಾನ್‌ಘಡ್ ಕೋಟೆಗಳು,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂಪುಟ ೧೯, ನಾಗರಾಜ ಎಂ.ಜಿ., ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಸಂಧ್ಯಾ ಎಸ್.: ೨೦೧೨, ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕು ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ಸಂಪುಟ ೨೮, ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ., ರಾಜೇಂದ್ರ ಎಸ್.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾದೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಆಂಗ್ಲ ಪುಸ್ತಕಗಳು

* Anand Kumara swami: 1972, **The Transformation of Nature in Art,** New Delhi.
* Burton Stein(Ed): 1975, **South Indian Temples: An Analytical Study,** New Delhi.
* Francis Buchanan: 1999(Reprint), **A Journey from Madras through the Countries of Mysore,** Canara and Malabar, Vol III, Asian Educational Services, New Delhi.
* Gopinath Rao T.A.: 1971, **Elements of Hindu Iconography,** Vol.I & II, Indological Book House, Varanasi, Delhi.

* Gururajachar S.: 1974, **Some Aspects of Economic and Social Life in Karnataka,** University of Mysore, Mysore.

* Gupta S.P.: Shashi Prabha, Asthana, 2002, **Elements of Indian Art(Including Temple Architecture Iconography and Iconometry),** Indraprastha Museum of Art and Archaeology, New Delhi.

* Hampa Nagarajaiah: 2000, **A History of the Rashtrakutas of Malkhed and Jainism,** Ankita Pustaka, Bangalore.

* Ismail K.: 1984, **Karnataka Temples: their Role in Socio-Economic life,** New Delhi.

* Kosambi D.D.: 1965, **Culture and Civilization of Ancient India,** An Historical outline, Routledge and Kegan Paul, London.

* Kosambi D.D.: 1975, **An Introduction to the Study of Indian History,** Sangam Books.

* Mahalingam T.V.: 1967, **South Indian Polity,** University of Madras, Madras.

* Padmanabha K.: 1989, **Hoysala Sculptures: A Cultural Study,** Sundeep Prakashan, Delhi.

* Ramesh K.V.: 1970, **A History of South Kanara,** Karnataka University, Dharwad.

* Ramaswami K.T.: 1972, **Srivaisnavism in Hoysala Period the Hoysala Dynasty,** (Ed).Sheik Ali B., Mysore.

* Ranajith Guha: 1989, **Subaltern Studies VI,** Oxford University Press, New Delhi.

* Rice B.L.: 1909, **Mysore and Coorg from Inscriptions,** London.

* Sheik Ali B.(Ed): 1972, **The Hoysala Dynasty, Prasaranga,** University of Mysore, Mysore.

* Sheik Ali B.: 1976, **History of the Western Ganges,** University of Mysore, Mysore.

ಅಪ್ರಕಟಿತ ಸಂಶೋಧನಾ ಪ್ರಬಂಧಗಳು

* ಅಶ್ವಥಮ್ಮ ಸಿ.: ೧೯೮೨, **ಕೋಲಾರ ರೀಜನ್ ದಿ ವಿಜಯನಗರ ಹೋಲ್,** ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಎಂ.ಫಿಲ್.ನಿಬಂಧ).

* ಅಶ್ವತ್ ಡಿ.ಎಸ್.: ೨೦೦೧-೦೨, **ಕೊಪ್ಪಳ: ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ).
* ಕರಿಬಸಪ್ಪ, ೨೦೦೪: **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ಜಯಣ್ಣ ಯು: ೨೦೦೦, **ಮೊಳಕಾಲ್ಮೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಪುರಾತತ್ವೀಯ ಪರಿಸರ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ).
* ತಿಪ್ಪೇಸ್ವಾಮಿ ಎಸ್.: ೨೦೦೪, **ರಕ್ಷಣಾ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಜಿ. ಕುಲಕರ್ಣಿ: ೨೦೦೬, **ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತ್ರಿಕೂಟ ದೇವಾಲಯಗಳು**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ದ್ವಾರಕನಾಥ್ ಸಿ.ಎಸ್.: ೨೦೦೪, **ಕೈವಾರ ನಾರಾಯಣಪ್ಪ: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಡಿ.ಲಿಟ್.ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ಮಹಂತೇಶ್: ೨೦೧೨, **ಹೊಸದುರ್ಗ ತಾಲೂಕು ಪರಿಸರದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ಮುನಿರತ್ನಮ್ಮ ಕೆ.ಎಚ್.: ೨೦೦೯, **ನಂದಿಬೆಟ್ಟ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ** (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಎಂ.ಫಿಲ್. ನಿಬಂಧ), ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ವೆಂಕಟಸ್ವಾಮಿ ಎಂ.: ೨೦೧೦, **ಕೋಲಾರ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿಗಳು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ವೈಜ್ಞಾನಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ).
* ಸುರೇಶ ಕೆ.ಸಿ.: ೨೦೧೧, **ರಾಮನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಅಧ್ಯಯನ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ದಿನಪತ್ರಿಕೆಗಳು

* ಕೋಲಾರ ಪತ್ರಿಕೆ.
* ಪ್ರಜಾವಾಣಿ(ಕರ್ನಾಟಕ ದರ್ಶನ).
* ವಿಜಯ ಕರ್ನಾಟಕ.
* ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ.

ಸಂಶೋಧನ ನಿಯತಕಾಲಿಕೆಗಳು

* ಆದಿಮ ಲಿವಿಂಗ್ ಟೈಮ್ಸ್, ತರಂಗ, ತುಷಾರ, ಮಲ್ಲಾರ, ಸುಧಾ.
* ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಪಣ.
* ಕನ್ನಡ ಭಾರತಿ.
* ಕರ್ಮವೀರ, ಗೀತಾಂಜಲಿ ಗ್ರಾಫಿಕ್ಸ್, ಇಂಡಸ್ಟ್ರೀಯಲ್ ಎಸ್ಟೇಟ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಚರಿತ್ರೆ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಚಿಕೆಗಳು, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕರ್ಣಾಟಕ, ಮೈಸೂರು.
* ಶಾಸನ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಪುಟಗಳು, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ಹೊಸತು ಪತ್ರಿಕೆ.

ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆ

* ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಂಕಿ-ಅಂಶಗಳು: ಸ್ಥೂಲನೋಟ, ೨೦೧೧-೧೨.
* ಶಿವತಾರಕ ಕೆ.ಬಿ.: ಜಯಮಂಗಳ ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆ, ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆ.
* ನಾಗರಾಜು ಟಿ.(ಸಂ): ೧೯೮೯, ಕೈವಾರ ಕೈವಲ್ಯ ನೆನಪಿನ ಸಂಚಿಕೆ, ಅಖಿಲ ಭಾರತ ೫೬ನೇ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನ, ಕೈವಾರ.
* ದೇವರಾಜಯ್ಯ(ಸಂ): ೧೯೯೯, ಸಿರಿನಂದಿ, ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆ, ನಂದಿ ಉತ್ಸವ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.
* ಪ್ರಹ್ಲಾದ್‌ರಾವ್ ಕೆ.(ಸಂ): ೧೯೯೯, ೫೦ ಸ್ವರ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೋಲಾರ ಪತ್ರಿಕೆ, ವಿಶೇಷಾಂಕ, ಕೋಲಾರ.
* ಪ್ರಹ್ಲಾದ್‌ರಾವ್ ಕೆ.(ಸಂ): ೨೦೦೨, ಹೊಸಪಥ, ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ ೭ನೇ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನ, ಹೊಸೂರು.
* ರಂಗಾರೆಡ್ಡಿ ಕೆ.(ಸಂ): ೨೦೦೩, ಗಿರಿಸಾಲು-ಕೆರೆಮಾಲೆ, ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಜಾನಪದ ಸಮಾವೇಶ ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.
* ರಾಮಚಂದ್ರ ಎಚ್.ಎಂ.: ೧೯೮೮, ೫ನೇ ದಲಿತ ಜಿಲ್ಲಾ ಸಮ್ಮೇಳನದ ನೆನಪಿನ ಸಂಚಿಕೆ, ಕರ್ನಾಟಕ ದಲಿತ ಸಂಘರ್ಷ ಸಮಿತಿ, ಕೋಲಾರ.

ನಿಘಂಟುಗಳು

* **ಕನ್ನಡ ರತ್ನಕೋಶ**
* ಕಿಟಲ್ ಎಫ್.ಎಲ್.: ೧೮೯೪, **ಕನ್ನಡ–ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನಿಘಂಟು**, ಮಂಗಳೂರು ಬಾಸೆಲ್ ಮಿಷನ್ ಪ್ರೆಸ್.
* ಕಿಟಲ್ ಆರ್.ಎಫ್.(ಸಂ): ೧೮೯೪, ೧೯೮೩, **ಕನ್ನಡ–ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನಿಘಂಟು**, ಏಷಿಯನ್ ಎಜುಕೇಷನ್ ಸರ್ವಿಸ್, ನ್ಯೂ ಡೆಲ್ಲಿ.

ಶಾಸನ ಸಂಪುಟಗಳು

* ಗಣೇಶ್ ಕೆ.ಆರ್.(ಸಂ): ೨೦೦೧, **ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ಭಾಗ ೧, ೨**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* ಗೋಪಾಲ್ ಬಾ.ರಾ.(ಸಂ): ೨೦೦೦, **ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೪**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂಪುಟಗಳು ೫, ೬, ೧೧, ೧೩, ೧೪, ೧೫, ೧೬, ೧೭, ೧೮, ೧೯, ೨೧, ೨೨, ೨೪, ೨೫, ೨೬, ೨೭, ೨೮(ಬೆಂಗಳೂರು)

ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್‌ಗಳು

* ಅಭಿಶಂಕರ್ ಕೆ.: ೧೯೬೮, **ಮೈಸೂರು ಸ್ಟೇಟ್ ಕೋಲಾರ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್**, ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್ ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಚಿತ್ತರಂಜನ್ ಎಚ್.(ಸಂ): ೨೦೦೪, **ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್**, ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.
* ಹಯವದನರಾವ್ ಸಿ.: ೧೯೨೭, ೧೯೩೦, **ಮೈಸೂರು ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್**, ಸಂಪುಟ ೧, ೨, ಬಿ.ಆರ್. ಪಬ್ಲಿಷಿಂಗ್ ಕಾರ್ಪೋರೇಷನ್.
* ಹಯವದನರಾವ್ ಸಿ.: ೧೯೨೭, ೧೯೩೦, **ಮೈಸೂರು ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್**, ಸಂಪುಟ ೪, ಬಿ.ಆರ್. ಪಬ್ಲಿಷಿಂಗ್ ಕಾರ್ಪೋರೇಷನ್.
* ಹಯವದನರಾವ್ ಸಿ.: ೧೯೩೦, **ಮೈಸೂರು ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್**, ಸಂಪುಟ ೫, ಬಿ.ಆರ್. ಪಬ್ಲಿಷಿಂಗ್ ಕಾರ್ಪೋರೇಷನ್.

ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಅಂಕಣ: ವಿಂಗಡಣೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

ಅಂಜಲಿಮುದ್ರೆ: ಎರಡು ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ಮುಗಿಯುತ್ತಿರುವುದು.

ಅಗ್ರಹಾರ: ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಹಳ್ಳಿ.

ಅಧಿಷ್ಠಾನ: ದೇವಾಲಯ ಗೋಡೆಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಕೆಳಭಾಗ.

ಅಭಯಹಸ್ತ: ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಸೂಚಿ ಹಸ್ತ.

ಅಭಿಷೇಕಜಲ: ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗೆ ಎರೆಯುವ ಜಲ.

ಅಮೃತಪಡಿ: ದೇವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ನೈವೇದ್ಯ. ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನ ಮತ್ತು ನಂತರದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಅರೆಗಂಭ: ಗೋಡೆಗಳ ನಡುವಣ ಅರ್ಧಕಂಭ, ಕಂಭದ ಅರ್ಧಭಾಗ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು, ಉಳಿದ ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ.

ಆಯಗಾರ: ಧಾನ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವಾರ್ಷಿಕ ಆದಾಯ ಪಡೆಯುವ ಕುಶಲಕರ್ಮಿ.

ಊರುಂಬಳಿ: ಉಂಬಳಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಊರು.

ಎರೆ: ಕಪ್ಪುಮಣ್ಣು.

ಕಕ್ಷಾಸನ: ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕಟ್ಟೆ.

ಕಟ್ಟುಕೊಡಗಿ: ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ.

ಕಣಂಜು, ಕಳಂಜು: ಸುಗಂಧ ಮತ್ತು ಇತರ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತೂಗುವ ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣ.

ಕಪೋತ: ಪಾರಿವಾಳ ರೀತಿಯ ಅಲಂಕರಣೆ.

ಕಲಶ: ಶಿಖರದ ಮೇಲಿನ ಪಾತ್ರೆಯಂತಹ ಭಾಗ.

ಕಲ್ನಾಟು, ಕಲ್ನಾಡು: ಮೂಲತಃ ಕಲ್ಲು ನೆಡುವುದು; ಅಂದರೆ ಸ್ಮಾರಕ ಸ್ತಂಭವನ್ನು ನೆಡುವುದು.

ಕಾಡಾರಂಭ: ಮಳೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ಸಾಗುವಳಿ ಭೂಮಿ ಮೇಲಿನ ಕರ.

ಕಾಸು: ತಾಮ್ರದ ಚಿಕ್ಕ ನಾಣ್ಯ.

ಕಿರೀಟಮುಕುಟ: ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಿರೀಟ ಧರಿಸಿದ ಮೂರ್ತಿ.

ಕಿಸುಕಾಡು: ಕೆಂಪು ಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ.

ಕುಂಭಲತಾ: ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಯಸ್ತಂಭಗಳ ನಡುವಿನ ಅಲಂಕಾರಿಕ ಭಾಗ.

ಕುಚಬಂಧ: ಸ್ತನಪಟ್ಟಿ.

ಕುಡ್ಯ: ಗೋಡೆ, ಇಷ್ಟಕ, ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಕುಣಿ–ಗುಂಡಿ.

ಕುಮುದು: ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ಅಂಗ.

ಕುಳ/ಕುಳಿ: ಒಕ್ಕಲುತನದ ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ.

ಕುಳಿಯಗದ್ದೆ: ತಗ್ಗು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಗದ್ದೆ.

ಕೊಡಗೆ, ಕೊಡಿಗಿ: ದಾನವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿ.

ಕೋಷ್ಠಗುಡಿ: ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಮಾಡಿದ ಚಿಕ್ಕಗೂಡು.

ಖಂಡುಗ: ಒಕ್ಕಲುತನದ ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ.

ಗದ್ಯಾಣ: ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ ಅಥವಾ ಪೊಂಗದ್ಯಾಣ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು

ಗರುಡಕಂಭ: ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಗರುಡನ ಚಿತ್ರ ಕೆತ್ತಿದ ದೀಪಸ್ತಂಭ.

ಗರದ್ರಮ್ಮ: ದ್ರಮ್ಮ ಎಂಬ ನಾಣ್ಯದ ಒಂದು ವಿಧ.

ಗಾತ್ರಿಗ/ತಂಬುಲಿಗ: ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ಮಾರುವ ವ್ಯಾಪಾರಿ.

ಗುಯ್ಯಲು: ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ.

ಗೌಡ ಉಂಬಳಿ: ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮದ ಗಾವುಂಡನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂದಾನ

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ: ವೇದ ಉಪನಿಷತ್ತು ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿರುವ ವಿದ್ಯಾಲಯ.

ಚಕ್ರಕುಂಡಲ: ದುಂಡಾಕಾರದ ಕಿವಿಯೋಲೆ.

ಛಾತ್ರವೃತ್ತಿ ಅಥವಾ ಚಟ್ಟವೃತ್ತಿ: ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಉಪಜೀವನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ.

ಜಲಸೂತ್ರ: ನೀರಾವರಿ ತಂತ್ರವಿದ್ಯೆ(ನೀರಾವರಿ ಅಭಿಯಂತರರು).

ಠಾಣ್ಯ: ನೆಲೆ, ಸೇನಾಶಿಬಿರ, ಪಾಳೆಯ.

ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಕುಮುದ: ಮೂರು ಮುಖದ ಕುಮುದ.

ದಸವಂದ: ನೂರಕ್ಕೆ ಹತ್ತರ ದರದಂತೆ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ.

ದೀಪಮಾಲೆ ಕಂಬ: ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸಾಲುದೀಪ ಹಚ್ಚುವ ಕಂಬ.

ದೇವದಾನ: ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ.

ದೇವಭೋಗ: ದೇವಸ್ಥಾನದ ವಿನಿಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಕರವಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ.

ದೇವಮಾನ್ಯ: ದೇವಭೋಗ.

ಧರ್ಮಸಂತೆ: ಸುಂಕವನ್ನು ಹಾಕದಿರುವ ಸಂತೆ.

ನಟ್ಟುವ: ದೇವಾಲಯದ ನರ್ತಕ.

ನಾಡು: ಆಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಮುಖ ಸಭೆ.

ನಾನಾದೇಶಿ: ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಸಂಘ.

ನೆತ್ತರಕೂಡಿಗೆ: ವೀರಮರಣಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ.

ನಿತ್ಯಪಡಿ: ಪ್ರತಿದಿನ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು.

ನೀರಾರಂಭ: ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ.

ನೀರುವಡ್ಡಿ: ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ, ಕೆರೆ ಕೆಳಗಿನ ಭೂಮಿ.

ಪಂಜರ: ಗೂಡು, ಭಿತ್ತಿ–ಗೋಡೆ.

ಪಣ: ಒಂದು ನಾಣ್ಯ, ಗದ್ಯಾಣದ ಹತ್ತನೆಯ ಭಾಗ.

ಪಟ್ಟಣಶೆಟ್ಟಿ: ಪವಣಿಗ(ವ್ಯಾಪಾರಿ).

ಪದ್ಮಪೀಠ: ಪದ್ಮದಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿರುವುದು.

ಪನ್ನಸು: ಭತ್ತದ ಗದ್ದೆ ಪನ್ನಸ ಅಂದರೆ ೫೦/೧೦೦ರಷ್ಟು ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯಿತಿಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಣಾಳ: ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದ ನೀರು ಹೊರಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ನಳ.

ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥ: ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಗರ್ಭಗುಡಿ ಸುತ್ತಲು ಇರುವ ದಾರಿ.

ಪ್ರಭಾಕರದೆರೆ: ಪ್ರಭಾಕರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸುವವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ.

ಪ್ರಭಾವಳಿ: ಮೂರ್ತಿಗಳ ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆ ಮೂಡಿರುವ ಸುತ್ತಲಿನ ಆಲಂಕಾರಿಕ ಪಟ್ಟಿ.

ಬನ್ನಿ: ದನಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿಗೆ ಕೊಡುವ ಕರ.

ಬೇಳೆ: ಒಂದು ನಾಣ್ಯ.

ಬಳ್ಳ: ಧಾನ್ಯಗಳ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ, ಕಿಟಲ್ ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಕೊಳಗದ ೧/೪ನೇ ಭಾಗ.

ಬಿತ್ತುವಟ್ಟ: ಬೀಜ ಬಿತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ.

ಬ್ರಹ್ಮದಾಯ: ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟ ಉಂಬಳಿ.

ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ: ವಿದ್ಯಾವಂತರ, ಶಿಕ್ಷಕರ ಉಪಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಉಂಬಳಿ.

ಮಣ: ತೂಕದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ.

ಮರದೆರೆ: ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಕರ.

ಮಾದೆಗಸುಂಕ: ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರ ಮೇಲಿನ ಕರ.

ರಾಜಮಾನ: ಭೂಮಿಯ ಅಳತೆಯ ಅಧಿಕೃತ ಪ್ರಮಾಣ.

ವಲ್ಲಿಬಂಧ: ಬಳ್ಳಿಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಕಿಟಕಿ.

ವೇಳಿ: ತಮಿಳು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಭೂಮಿಯ ಅಳತೆ.

ಸಮಭಂಗಿ: ಎರಡು ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಸಮನಾಗಿ ನಿಂತಭಂಗಿ.

ಸಲಗೆ: ಭೂಮಿಯ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ.

ಸಾಲಿಗದೆರೆ: ನೇಕಾರರ ಮೇಲಿನ ಕರ.

ಸಾಸಿರನಾಡು: ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗ.

ಸ್ಥಾನಕ: ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ.

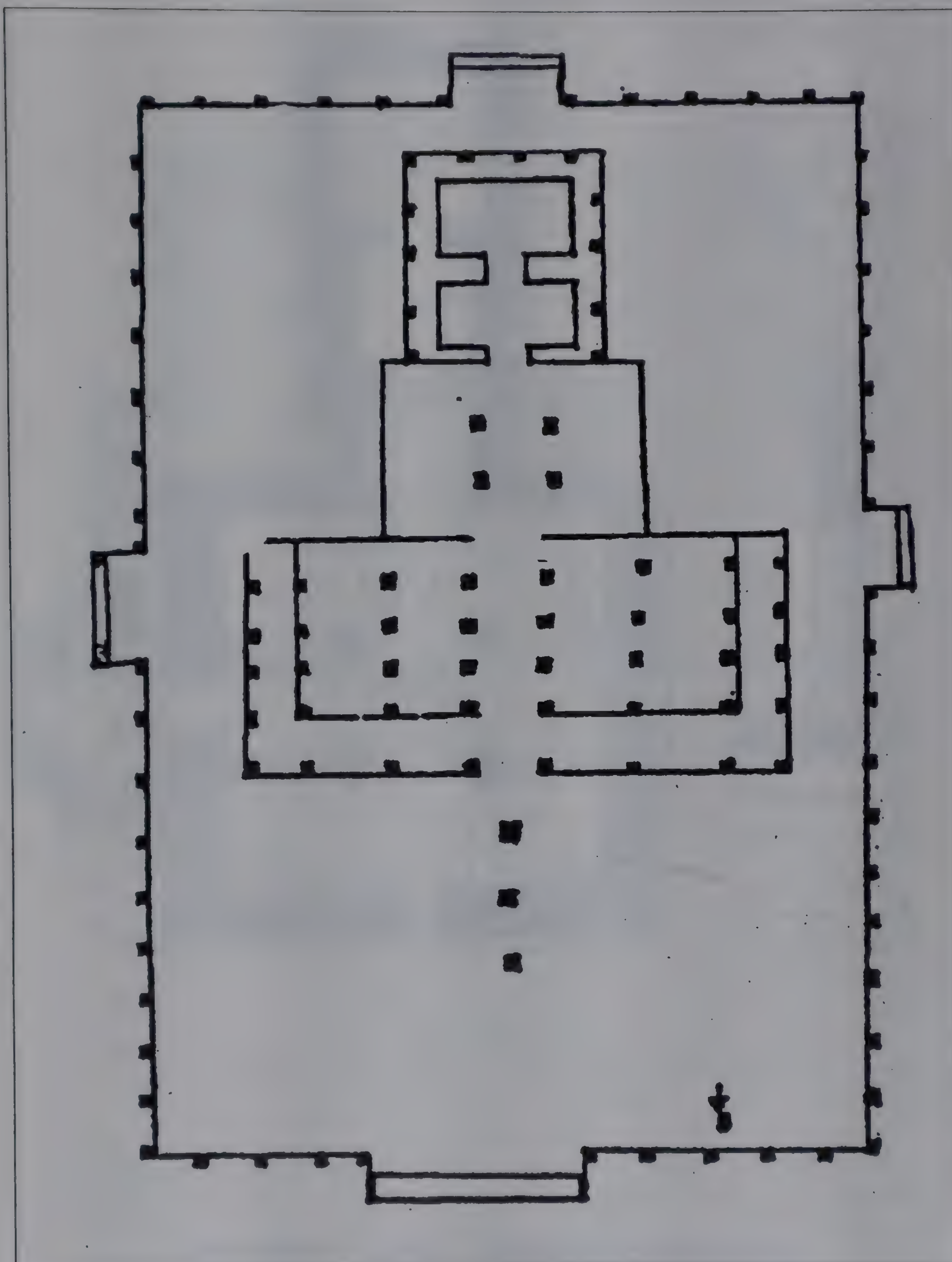
ಸ್ಥಾನಪತಿ: ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ.

ಹಿರಣ್ಯದಾನ: ಬಂಗಾರವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು.

ವಕ್ತೃಗಳ ವಿವರ

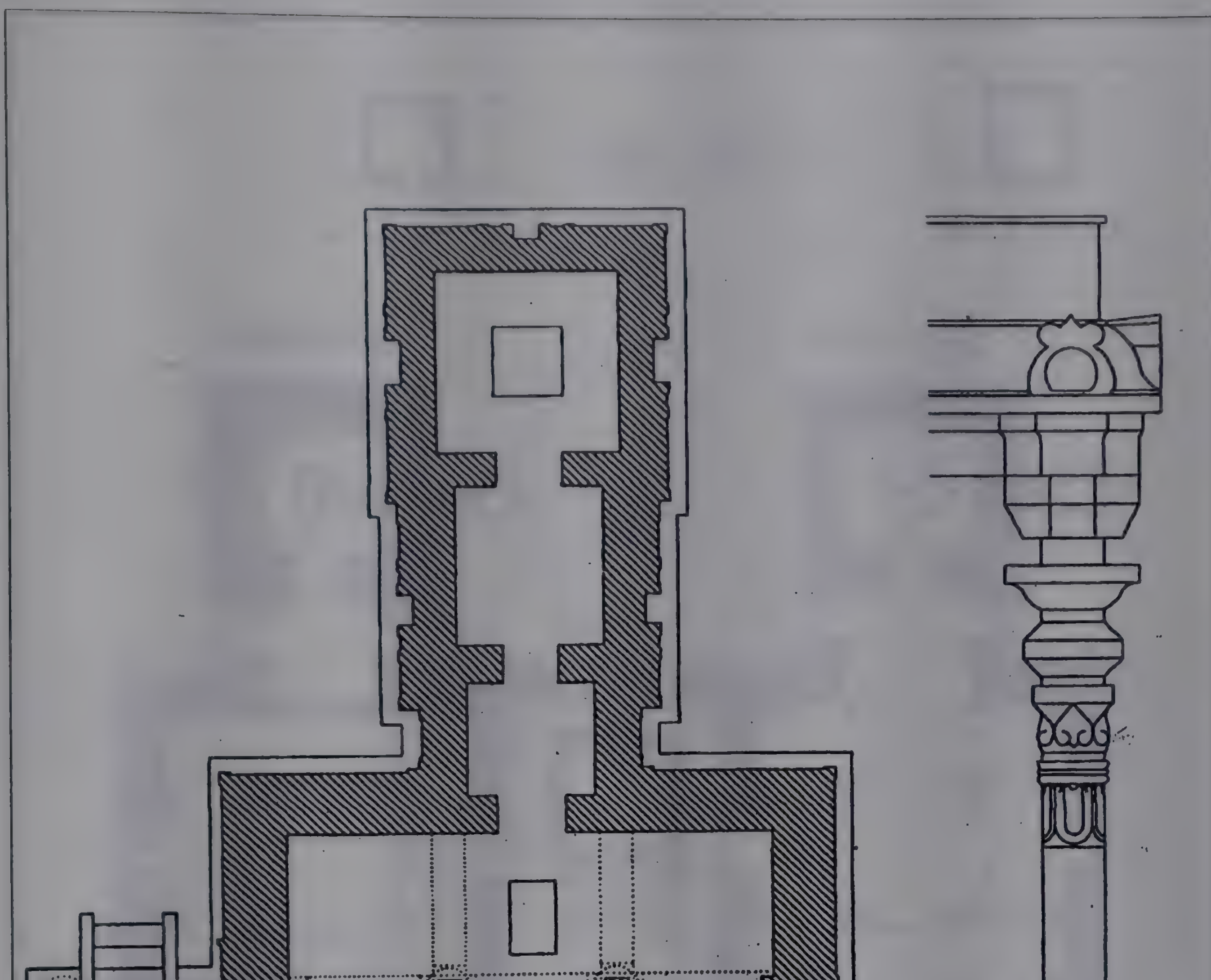
ಕ್ರಸಂ.	ಹೆಸರು	ವಯಸ್ಸು	ವೃತ್ತಿ	ಊರು
೧	ಅಂಜಿನಪ್ಪ	೫೦	ನೀರಗಂಟಿ	ಆಲಂಬಗಿರಿ
೨	ಅನ್ನಪೂರ್ಣಮ್ಮ	೬೦	ಸಂತರು	ಪಾಪಾಗ್ನಿಮಠ
೩	ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪಿ.ವಿ.	೫೦	ಶಾಸನತಜ್ಞರು	ಆನೇಕಲ್ಲು
೪	ಕೃಷ್ಣಕಾಂತ	೬೨	ಶಿಕ್ಷಕರು	ಚಿಲಕಲನೇರ್ಪು
೫	ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿ	೪೦	ಅರ್ಚಕರು	ಕೈವಾರ
೬	ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ	೬೦	ವ್ಯವಸಾಯ	ತಳಗವಾರ
೭	ಕೇಶವಮೂರ್ತಿ	೪೫	ಅರ್ಚಕರು	ಪರೆಮಾಚನಹಳ್ಳಿ
೮	ಕಮಲೇಶ್	೪೮	ವ್ಯವಸಾಯ	ಅಂಗಟ್ಟ
೯	ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ವಿ.	೬೦	ಭಾಷಾತಜ್ಞರು	ಬೆಂಗಳೂರು
೧೦	ಗೋಪಾಲಗೌಡ ಕಲ್ವಮಂಜಲಿ	೬೦	ಸಾಹಿತಿಗಳು	ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ
೧೧	ಪ್ರಹ್ಲಾದ್‌ರಾವ್ ಕೆ.	೬೦	ಪತ್ರಕರ್ತರು	ಕೋಲಾರ
೧೨	ಬಾಲರಾಜು	೬೫	ಮಾಜಿಪ್ರಧಾನರು	ತೊಂಡೆಬಾವಿ
೧೩	ಬಿಸ್ಮಾಉಲ್ಲಾಖಾನ್	೭೦	ಪತ್ರಕರ್ತರು	ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ
೧೪	ಮಂಜುನಾಥ ಕೆ.	೪೯	ನೀರಗಂಟಿ	ಬುರುಡುಗುಂಟ
೧೫.	ಮಂಜು ಪಿ.	೫೫	ವ್ಯವಸಾಯ	ರಂಗಸ್ಥಳ
೧೬	ಮುನಿವೆಂಕಟಪ್ಪ	೫೦	ವ್ಯವಸಾಯ	ಕೈವಾರ
೧೭	ಮುನಿರೆಡ್ಡಿ	೫೮	ವ್ಯವಸಾಯ	ಪಾತಪಾಳ್ಯ

೧೮	ಮುನಿಯಪ್ಪ	೬೦	ವ್ಯವಸಾಯ	ಗೌರಿಬಿದನೂರು
೧೯	ರಮೇಶ ಆರ್.	೪೫	ವ್ಯವಸಾಯ	ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ
೨೦	ರಂಗಾರೆಡ್ಡಿ ಕೋಡಿರಾಂಪುರ	೫೦	ಶಿಕ್ಷಕರು	ಕೋಲಾರ
೨೧	ರಾಮಯ್ಯ ಕೋ.	೫೨	ಪತ್ರಕರ್ತರು	ಕೋಟಗಾನಹಳ್ಳಿ
೨೨	ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ	೪೫	ವ್ಯವಸಾಯ	ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ
೨೩.	ಲಕ್ಷ್ಮಮ್ಮ ಎಸ್.	೬೫	ಗ್ರಾ.ಪಂ.ಸದಸ್ಯೆ	ಆಲಂಬಗಿರಿ
೨೪	ವೆಂಕಟಾಚಲ	೪೫	ಅರ್ಚಕರು	ನಂದಿ
೨೫	ಸುರೇಶ್	೫೦	ವ್ಯವಸಾಯ	ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ
೨೬	ಸುಂದರರಾವ್	೬೫	ಪ್ರಧಾನರು	ಚಿಂತಾಮಣಿ

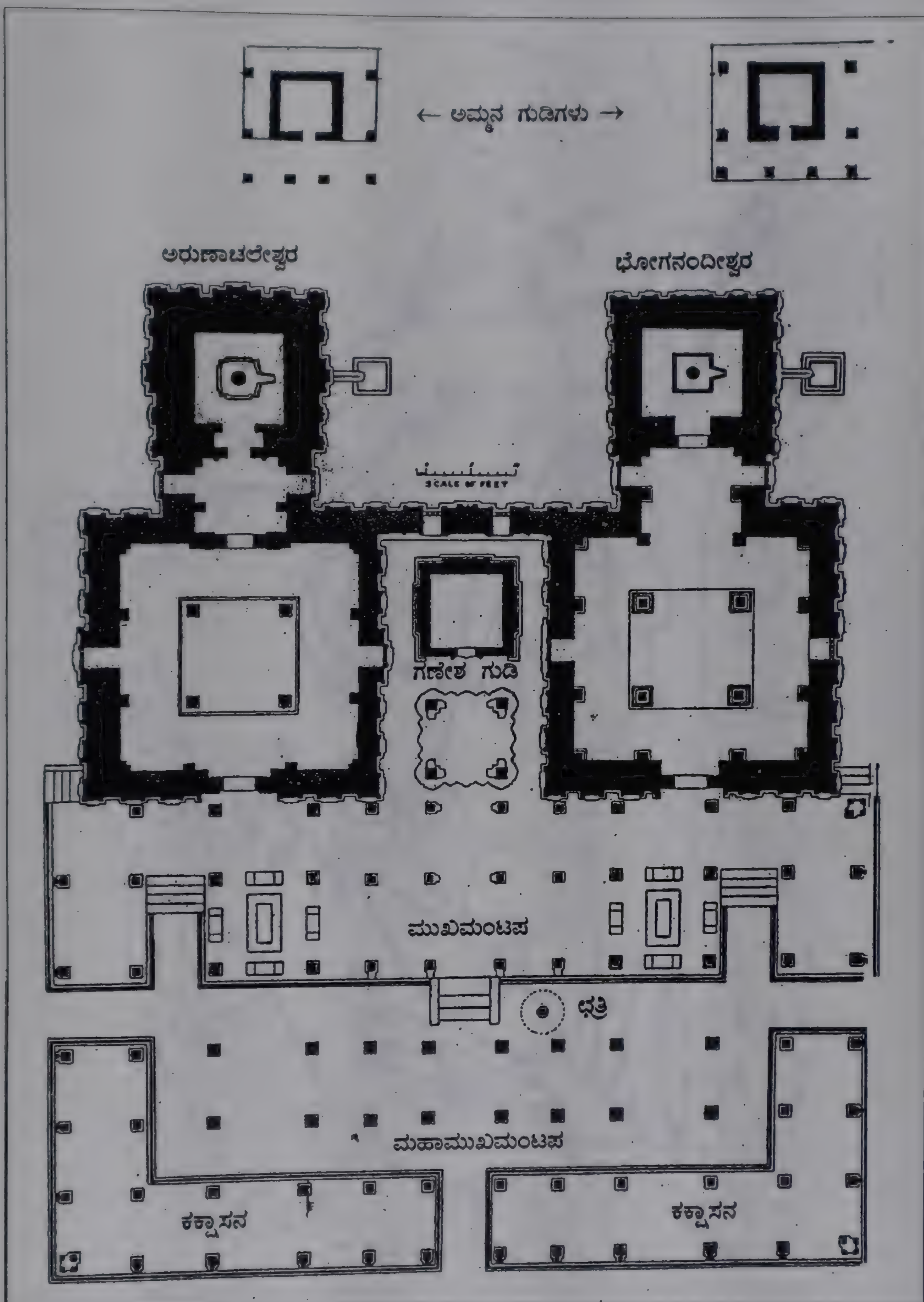
ರಂಗಸ್ಥಳದ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ತಲನಕ್ಷೆ

ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆ ಸೆಟ್ಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ತಳವಿನ್ಯಾಸ

ಕೃಪೆ: ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ

ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳ ಸಂಕೀರ್ಣದ ತಲನಕ್ಷೆ

ಕೃಪೆ: ಎಸ್.ಕೆ.ಅರುಣಿ

ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ತಲನಕ್ಷೆ

೧. ಟಿಪ್ಪು ಅರಮನೆ, ೨. ಅಮೃತ ಸರೋವರ, ೩. ಜಬೂತ್ರ ೪. ಗ್ಯಾರೇಟ್ ಸಮಾಧಿ, ೫. ಬಂಗಲೆ, ೬. ಕಬ್ಬನ್ ಬಂಗಲೆ, ೭. ಹೋಕ್‌ಲ್ಯಾಂಡ್ ಬಂಗಲೆ, ೮. ಪಾಲರ್ ನದಿ ಉಗಮ, ೯. ಪ್ರಾಚೀನ ಗುಹೆ, ೧೦. ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಬಸವಣ್ಣ ಗುಡಿ, ೧೧. ಮದ್ದಿನ ಮನೆ, ೧೨. ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಮಂಟಪ, ೧೩. ಯೋಗನಂದೀಶ್ವರ, ೧೪. ತೀರ್ಥ, ೧೫. ಗಾಂಧೀಹಾಲ್, ೧೬. ಹನುಮಂತನ ಗುಡಿ, ೧೭. ನರಸಪ್ಪನ ಕೊಳ, ೧೮. ಟಿಪ್ಪು ಡ್ರಾಪ್, ೧೯. ವೆಲ್ಲಿಂಗ್‌ಟನ್ ನೋಜ್, ೨೦. ಆರ್ಕಾವತಿ ನದಿ ಉಗಮ, ೨೧. ದ್ವಾರ, ೨೨. ಝುನಾನ, ೨೩. ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ೨೫. ವೀರಭದ್ರಗುಡಿ, ೨೬. ಡ್ರಾಪ್

ಕೃಪೆ: ಎಂ.ಎಚ್.ಕೃಷ್ಣ, ೧೯೪೦

ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಪಾಳ್ಯ

ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಕೋಟೆಯ ನಕ್ಷೆ

ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಆಯುಧಗಳು, ಚೊಕ್ಕನಹಳ್ಳಿ-ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ನೂತನ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಅವಶೇಷಗಳು, ಮಾಡಿಕೆರೆ-ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ನೂತನ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಅವಶೇಷಗಳು, ಸೋಮೇಶ್ವರ-ಗುಡಿಬಂಡೆ.ತಾ.

ನೂತನ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಆಯುಧ ಮತ್ತು ಅವಶೇಷಗಳು, ಖೋಟ್ಯಾಲದಿನ್ನೆ - ಗೌರಿಬಿದನೂರು.ತಾ.

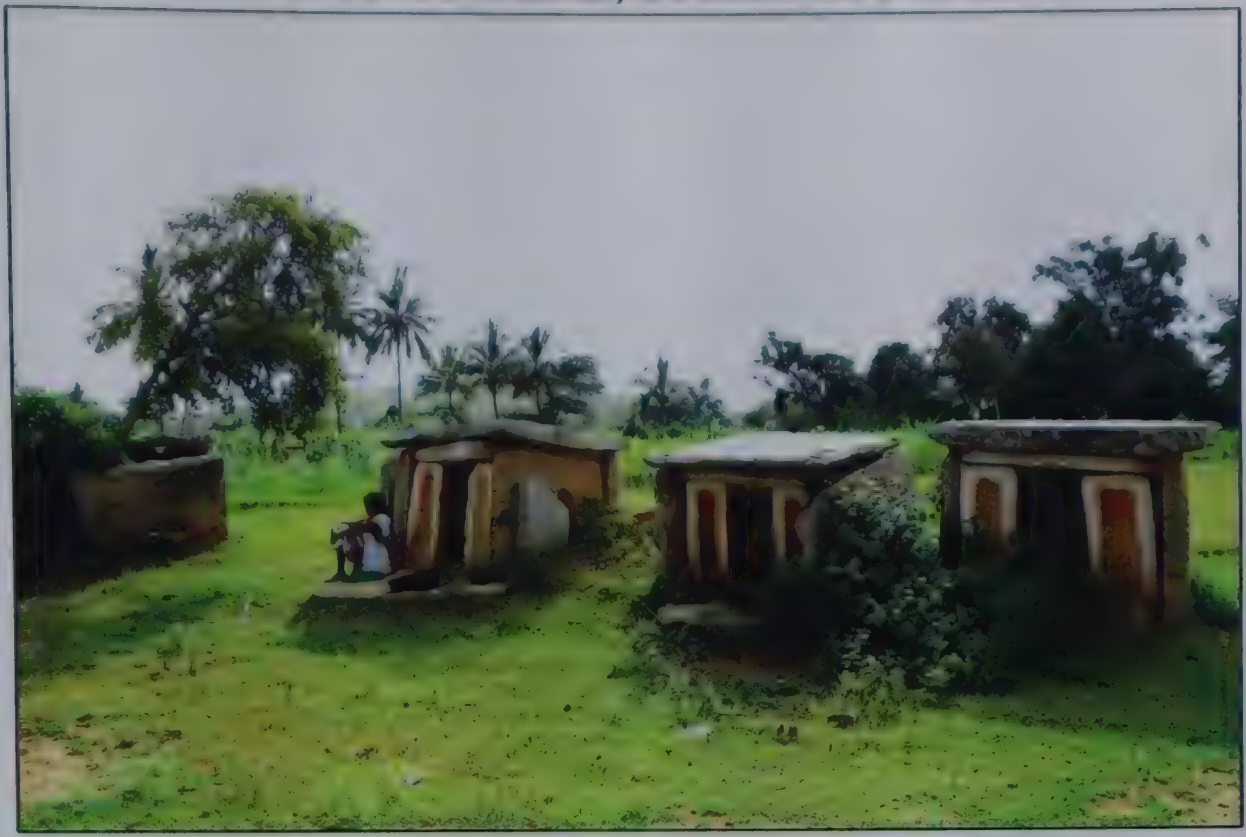

ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಅವಶೇಷಗಳು, ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ-ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ವೀರಗಾರರ ಗುಡಿಗಳು ಬೊಕ್ಕನಳ್ಳಿ-ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ವೀರಗಾರರ ಗುಡಿಗಳು, ಆಲಂಬಗಿರಿ-ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ವೀರಗಾರರ ಗುಡಿಗಳು, ಬೊಮ್ಮೇಕಲ್ಲು-ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ಜೋಡಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.

ಯೋಗಾನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ

ಸೃಷ್ಟೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದ ಕಂಬಗಳು,ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆ-ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯ, ರಂಗಸ್ಥಳ-ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯ, ಪಟ್ರೇಹಳ್ಳಿ-ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ.ತಾ.

ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ್ಯದ್ವಾರ, ಬುರುಡುಗುಂಟೆ - ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ಸೃಷ್ಟೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದ್ವಾರಬಂದ, ಉಪ್ಪಾರಪೇಟೆ-ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ನಂದಿಗ್ರಾಮ-ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪ, ಕೆಂದನಹಳ್ಳಿ-ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬಗಳು, ತಿಪ್ಪೇನಹಳ್ಳಿ - ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ಕಲ್ಯಾಣ ಮಂಟಪ, ನಂದಿಗ್ರಾಮ-ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ಚೌಕಾಕಾರದ ಪೀಠದಮೇಲಿನ ಶಿವಲಿಂಗ,
ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಪೀಠದಮೇಲಿನ ಶಿವಲಿಂಗ,
ಗೌರಿಬಿದನೂರು.ತಾ.

ಚೌಕಾಕಾರದ ಪೀಠದಮೇಲಿನ ಶಿವಲಿಂಗ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ.ತಾ.

ನಂದಿಶಿಲ್ಪಾ, ಕಳವಾರ ದುರ್ಗ-ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ಚಂದ್ರಮೌಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ವೃಷಭ ಶಿಲ್ಪ, ಗುಡಿಬಂಡೆ.ತಾ.

ಯೋಗಾನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಭಕ್ತರ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳು.ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ಬಿತ್ತಿಮೇಲಿನ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು, ಪಾತಪಾಳ್ಯ-ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ.ತಾ.

ಪ್ರಾಕಾರದ ಛತ್ರಶೀರ್ಷ ಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಗಾರೆ ಶಿಲ್ಪಗಳು,ಆಲಂಬಗಿರಿ-ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು - ವೀರಗಲ್ಲು, ಜೋಡಿಹೊಸಹಳ್ಳಿ-ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ಒಡೆಯರಕೆರೆಯ ಸಪ್ತಕನ್ನಿಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ.ತಾ.

ಸಪ್ತಕನ್ನಿಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಕೆ. ಜಿ. ಬಲ್ಲಾ - ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ.ತಾ.

ಕುದುರೆ ಶಿಲ್ಪ, ತಳಗವಾರ - ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ವೀರಗಲ್ಲು, ಮಾಡಿಕೆರೆ - ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ವೀರಗಲ್ಲು, ಹೊಸೂರು - ಗೌರಿಬಿದನೂರು.ತಾ.

ತುರುಗೊಳ್ಳು ವೀರಗಲ್ಲು, ಚಂದನಹಳ್ಳಿ-ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ.ತಾ.

ಕೋಟ್ಲೀರ್ಲಪ್ಪ ವಿಗ್ರಹ, ನಗರಗೆರೆ-ಗೌರಿಬಿದನೂರು.ತಾ.

ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಹಿಷಮರ್ದಿನಿ,
ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ನಟರಾಜ ಶಿಲ್ಪ, ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ,
ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ಬಲಿಪೀಠ, ತಿಪ್ಪೇನಹಳ್ಳಿ-ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ಧ್ಯಾನಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಾನಪತಿ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ಗುಮ್ಮನಾಯಕನ ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಕಟ್ಟಡ ಅವಶೇಷಗಳು, ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ.ತಾ.

ಪುಷ್ಕರಣಿ, ನಂದಿ-ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ವೆಂಕಡರಮಣ ದೇವಾಲಯದ ಪುಷ್ಕರಣಿ, ಬುರುಡುಗುಂಟೆ - ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ಅಕ್ಕೈಯಮ್ಮಂದಿರ ಆಚರಣೆ, ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ಒನಕೆ ಕರಗ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ.ತಾ.

ಉಟ್ಲು ಪರಸೆ, ಚಿಕ್ಕದಾಸರಹಳ್ಳಿ - ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಭೋಗನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ದೀಪಸ್ತಂಭ ಮತ್ತು ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ವೀರಭದ್ರ ಶಿಲ್ಪ, ರಾಮೇಶ್ವರ-ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ.ತಾ.

ಮಾನವಾಕೃತಿಯ ಜಾಲವಾತಾಯನ,
ನಂದಿಗ್ರಾಮ-ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪದ ಸ್ತಂಭ,
ತಿಪ್ಪೇನಹಳ್ಳಿ -ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ನೊಳಂಬರ ಕಾಲದ ಸ್ತಂಭ,
ನಂದಿಗ್ರಾಮ - ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ಸುಗಟೂರು ದೇವಾಲಯದ ಭುವನೇಶ್ವರಿ, ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟ.ತಾ.

ವೆಂಕಟರಮಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪದ ಮೇಲ್ಚಾವಣಿ,ಬುರುಗುಂಟೆ- ಚಿಂತಾಮಣಿ.ತಾ.

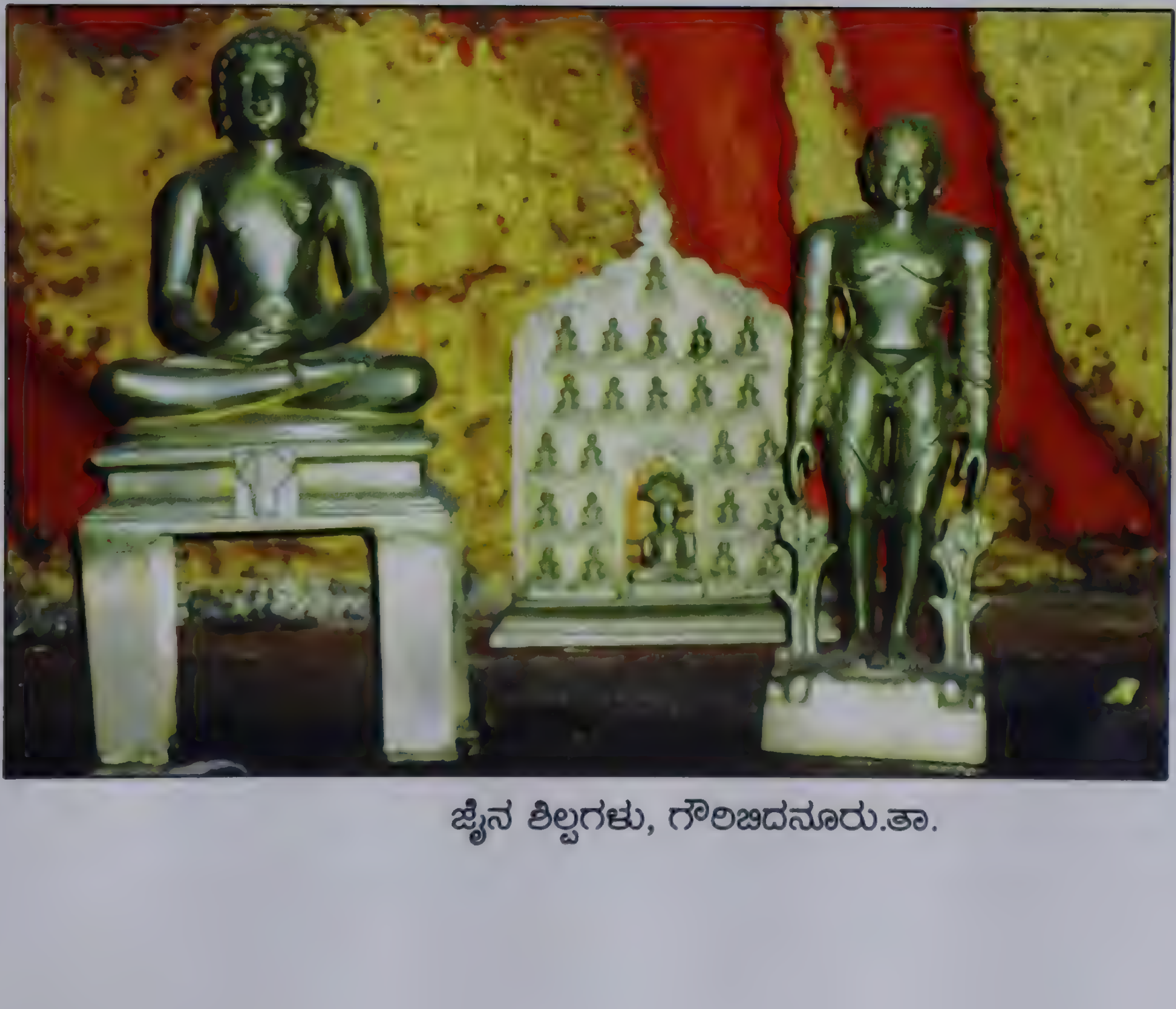
ಭೂತಮುಖ ಪ್ರನಾಳ, ನಂದಿಗ್ರಾಮ-ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ.ತಾ.

ಜೈನ ಜಿನಾಲಯ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು.ತಾ.

ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ವಿಗ್ರಹ, ಗೌರಿಬಿದನೂರು.ತಾ.

ಜೈನ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಗೌರಿಬಿದನೂರು.ತಾ.

[illegible] ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ